

مرکز تحقیقات اسلامی

اصفهان

گامی

عمران
علیهما السلام

www. **Ghaemiyeh** .com
www. **Ghaemiyeh** .org
www. **Ghaemiyeh** .net
www. **Ghaemiyeh** .ir

با حواشی مراجع تقلید

نویسنده: محمد رضا محمودی

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

مناسک حج : مطابق با فتاوی حضرت آیه الله العظمی امام خمینی (ره) و مراجع معظم تقلید

نویسنده:

محمد رضا محمودی

ناشر چاپی:

مشعر

ناشر دیجیتال:

مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان

فهرست

۵	فهرست
۶۳	مناسک حج : مطابق با فتاوی حضرت آیه الله العظمی امام خمینی (ره) و مراجع معظم تقلید
۶۳	مشخصات کتاب
۶۳	مقدمه
۶۶	بخش اول:
۶۶	باب اول: وجوب و اقسام حج
۶۶	فصل اول: وجوب و اقسام حج
۶۶	۱- وجوب حج
۶۶	اشاره
۶۷	فوریت وجوب حج بر مستطیع
۶۷	اعاده احتیاطی حج واجب
۶۷	۲- تراحم حج
۶۷	تراحم حج با واجب و حرام
۶۸	تراحم نذر و حج
۶۸	۳- استقرار حج و حکم ثبت نام
۶۸	اشاره
۶۹	مسامحه در ثبت نام برای حج
۶۹	ثبت نام و قرعه کشی
۷۰	ثبت نام چند ساله و در نوبت قرار گرفتن
۷۰	۴- اقسام حج
۷۰	اشاره
۷۱	افرادی که مقیم مکه می شوند
۷۱	۵- حج استحبایی

۷۱ اشاره
۷۱ کراهت ترک حج استحبابی و ترک نیت بازگشت
۷۲ اهدای ثواب حج استحبابی به غیر
۷۲ فصل دوم: شرایط وجوب حج
۷۲ اشاره
۷۲ ۱- عقل
۷۲ اشاره
۷۳ جنون بعد از عمره تمتع
۷۳ جنون بعد از استقرار حج و وظیفه ولی
۷۳ ۲- بلوغ- (برخی از احکام احرام کودکان)
۷۳ اشاره
۷۳ بلوغ در میقات و قبل از مشعر
۷۴ استحباب حج برای بچه ممیز
۷۴ استحباب محرم نمودن طفل غیر ممیز
۷۵ مراد از ولی در احرام کودک
۷۵ لزوم حفظ طفل از محرمات احرام
۷۶ کفارات محرمات احرام طفل
۷۶ وظیفه ولی در اعمال طفل
۷۶ کفارات احرام طفلی که بدون اذن محرم شده
۷۶ احرام کودک بدون اذن ولی
۷۷ ۳- استطاعت
۷۷ اشاره
۷۸ انکشاف عدم استطاعت
۷۸ انکشاف استطاعت

- ۷۸ بطلان حج استحبایی و نیایی با استطاعت
- ۷۹ الف: استطاعت مالی
- ۷۹ اشاره
- ۸۰ لزوم داشتن ضروریات زندگی
- ۸۰ سکونت در غیر منزل ملکی
- ۸۰ لزوم تحقیق از استطاعت
- ۸۱ شرایط وجوب حج
- ۸۱ نگه‌داری هزینه حج
- ۸۱ لزوم تهیه مقدمات سفر
- ۸۱ زیادتر بودن هزینه حج از حد متعارف
- ۸۲ توقف حج بر پرداخت وجه به حکومتها
- ۸۲ حصول استطاعت با اجیر شدن
- ۸۳ حج با مال حرام و مشتبّه
- ۸۳ کسی که ملک دارد و پول ندارد
- ۸۳ احتیاج به ملک در آینده
- ۸۴ عدم حصول استطاعت با پول مورد نیاز برای منزل
- ۸۴ تبدیل منزل گران به ارزان، برای حج
- ۸۴ فروش کتاب و ابزار کار برای حج
- ۸۴ داشتن طلب
- ۸۶ قرض برای حج
- ۸۶ فرض تحقق استطاعت با داشتن بدهی
- ۸۷ تهیه منزل و لوازم زندگی با وام
- ۸۷ داشتن دین شرعی
- ۸۷ تزاحم حج و ازدواج

- ۸۸ تزاحم حج با ازدواج نوه
- ۸۸ استطاعت مالی در فرض دخل و خرج مشترک
- ۸۹ وجوه شرعی و استطاعت
- ۸۹ ولیمه و استطاعت
- ۹۰ مستطیع نمودن خود با وام
- ۹۰ مسایل خاص استطاعت بانوان
- ۹۱ میزان حصول استطاعت با مهریه
- ۹۱ استطاعت مالی زن و فرض لزوم رجوع به کفایت
- ۹۱ وعده و مهر قرارداد حج
- ۹۱ فرض توقف حج زن بر زحمت شوهر
- ۹۲ اذن شوهر
- ۹۲ زندگی در منزل استیجاری و حکم استطاعت زوجین
- ۹۲ ب: استطاعت بذلی
- ۹۲ بذل حج
- ۹۳ کفارات و پول قربانی در حج بذلی
- ۹۳ بذل نفقه حج به شخص ناتوان و مسأله استنباه
- ۹۳ بخشش مال برای حج
- ۹۴ رجوع باذل از بذل
- ۹۵ ارسال به حج بدون تعهد به کار
- ۹۵ حج روحانی و خدمه کاروان
- ۹۵ افرادی که برای ماموریت به حج می‌روند
- ۹۵ افرادی که با خرج دولت به حج می‌روند
- ۹۶ ۲- رجوع به کفایت
- ۹۶ اشاره

- ۹۷ وجوه شرعی و رجوع به کفایت
- ۹۷ لزوم داشتن مخارج عائله تا بازگشت
- ۹۷ دستگردان برای حصول استطاعت
- ۹۷ اشتراط رجوع به کفایت ولو بعد از تقلید صحیح
- ۹۸ استطاعت در میقات
- ۹۸ استطاعت بدنی، طریقی و زمانی
- ۹۸ اشاره
- ۹۹ استنابه برای عاجز از حج با استقرار
- ۹۹ پیدایش مرض شدید قبل از انجام حج
- ۹۹ حصول مرض بعد از عمره تمتع
- ۱۰۰ استقرار حج و عدم امکان مسافرت با هواپیما
- ۱۰۱ استطاعت طریقی فرزند با نوبت پدر
- ۱۰۲ فرق حصول استطاعت قبل و بعد از استیجار
- ۱۰۲ استجازه از ورثه برای انجام حج به نیت خود
- ۱۰۳ استنابه برای میت در میقات و انجام حج برای خود
- ۱۰۳ حصول عجز و بیماری و مسأله استنابه
- ۱۰۵ حج کسی که از مدینه باید بازگردد
- ۱۰۵ ثبت نام برای حج
- ۱۰۵ موارد خروج از استطاعت و نیاز به پول
- ۱۰۵ اشاره
- ۱۰۷ نیاز به پول قبل از حج
- ۱۰۷ عدم جواز بخشش پول حج و حصول ملکیت
- ۱۰۷ ۴- چهارمین شرط وجوب حج: حریت.
- ۱۰۸ باب دوم: موارد استنابه

فصل اول: موارد استنباه	۱۰۸
۱- استنباه برای میت	۱۰۸
اشاره	۱۰۸
کفایت حج میقاتی	۱۰۸
میزان استقرار حج بر میت	۱۰۹
فوت حج‌گزار بعد از احرام و سقوط حج	۱۰۹
حق ورثه با امکان فروش فیش میت به قیمت بازار	۱۰۹
۲- افراد مریض و ناتوان	۱۱۰
فصل دوم: شرایط نایب و منوبّ عنه	۱۱۱
۱- شرایط نایب	۱۱۱
اشاره	۱۱۱
۱- بلوغ، بنابر احتیاط واجب؛	۱۱۱
۲- عقل؛	۱۱۱
۳- ایمان؛	۱۱۱
۴- وثوق و اطمینان به انجام دادن او؛	۱۱۱
۵- آشنایی نایب با احکام حج هر چند با فراگیری در حال عمل	۱۱۲
وظیفه نایب در تقلید	۱۱۲
۶- مشغول نبودن ذمه نایب، به حج واجب در سال نیابت؛	۱۱۳
عدم صحت نیابت افراد واجب‌الحج	۱۱۳
انکشاف استطاعت بعد از عمره نیابی	۱۱۴
جواز نیابت در فرض عدم استطاعت طریقی	۱۱۴
حصول استطاعت با اجیر شدن برای حج	۱۱۴
استنباه فرزند بدون استیجار و حصول استطاعت	۱۱۴
استنباه فرزند با استیجار و حصول استطاعت	۱۱۵

- ۱۱۵ وصیت موجب وجوب نیابت نیست
- ۱۱۶ ۷- معذور نبودن نایب
- ۱۱۶ عدم صحت نیابت افراد معذور
- ۱۱۷ میزان معذور بودن
- ۱۱۷ عدم قدرت بر رمی یا رمی در روز
- ۱۱۸ نیابت معلول از ناحیه دست یا پا
- ۱۱۸ نیابت با عدم صحت قرائت
- ۱۱۸ جواز نیابت زنها
- ۱۱۹ عذر طاری
- ۱۲۰ نیابت با احتمال تبدل حج
- ۱۲۰ انجام حج افراد نیایی به جای تمتع
- ۱۲۰ حکم شرط استنابه در محل عذر
- ۱۲۱ استنابه در عمل مورد عذر
- ۱۲۲ نیابت افرادی که وقوف اضطراری دارند
- ۱۲۳ اگر نایب غیر معذور سهوا به وظیفه معذور عمل کند
- ۱۲۳ مسأله استحقاق اجرت افراد معذور
- ۱۲۴ خروج از مکه بین عمره و حج و مسأله نیابت
- ۱۲۴ ۲- شرایط منوبّ عنه
- ۱۲۴ اشاره
- ۱۲۴ موارد صحت نیابت از طرف زنده
- ۱۲۵ انجام حج از طرف امام عصر (عج)
- ۱۲۵ عدم اشتراط مماثله و بلوغ و عقل در منوبّ عنه
- ۱۲۵ نیابت سروره
- ۱۲۵ استنابه برای جنون در بعضی اعمال

- ۱۲۶ عدم جواز عدول از نیت حج بعد از احرام
- ۱۲۶ عدم جواز تعدد منوب‌عنه در حج واجب
- ۱۲۶ لزوم انجام عمره و حج نیایی توسط یک نفر
- ۱۲۷ رفع عذر منوب‌عنه بعد از عمل نایب
- ۱۲۷ فصل سوم: احکام نیابت
- ۱۲۸ ۱- لزوم اذن یا توکیل
- ۱۲۸ ۲- نیت نیابت
- ۱۲۸ اشاره
- ۱۲۸ جهل نایب به نوع حج نیایی و نیت اجمالی
- ۱۲۹ غفلت از نیت نیابت و احرام برای خود
- ۱۲۹ شک در نیت نیابت
- ۱۲۹ قصد نایب در طواف نساء
- ۱۳۰ ترک طواف نساء توسط نایب
- ۱۳۰ ثبوت ملزومات حج بر اجیر
- ۱۳۰ ۳- رعایت بلد
- ۱۳۰ غفلت از رعایت بلد
- ۱۳۱ کفایت حرکت از بلد منوب‌عنه ولو با فاصله
- ۱۳۱ بازگشت به بلد منوب‌عنه بعد از حج
- ۱۳۱ ۴- فوت نایب
- ۱۳۱ اشاره
- ۱۳۱ فوت اجیر و حکم استحقاق اجرت
- ۱۳۲ میزان کفایت از منوب‌عنه در فرض فوت نایب
- ۱۳۳ میزان استحقاق اجرت نیابت
- ۱۳۳ استیجار در مدینه و تبدیل میقات

۱۳۳	۵- مباحث و مستحبات بر نایب
۱۳۳	اشاره
۱۳۴	مقدار وظیفه نایب در انجام مستحبات
۱۳۴	استحباب عمره مفرده بر نایب
۱۳۶	باب سوم: اقسام و موارد عمره
۱۳۶	فصل اول: اقسام و موارد عمره
۱۳۶	۱- اقسام عمره و فرقه‌های آن
۱۳۶	اشاره
۱۳۶	عدم وجوب عمره مفرده بر افراد نائی
۱۳۶	فرقه‌های عمره تمتع با عمره مفرده
۱۳۷	اشتراک محرمات در عمره تمتع و مفرده
۱۳۷	۲- تبدیل عمره
۱۳۷	تبدیل عمره مفرده به تمتع
۱۳۸	عدول به تمتع از عمره مفرده با اخلال به تقصیر
۱۳۸	۳- موارد جواز و عدم جواز عمره
۱۳۸	اشاره
۱۳۸	انجام عمره مفرده به نیت چند نفر
۱۳۸	انجام عمره مفرده به نیت خود و دیگران
۱۳۸	جواز عمره مستحبی با قرائت غلط
۱۳۹	جواز عمره مفرده با احتمال حیض و مرض
۱۳۹	ترک اعمال عمره مفرده و بازگشت به وطن
۱۳۹	انجام عمره مفرده قبل از تمتع
۱۳۹	انجام عمره مفرده بین عمره تمتع و حج
۱۴۰	رعایت قصد رجا

- ۱۴۰ استحباب عمره مفرده بعد از اعمال حج
- ۱۴۰ اجازه شوهر برای عمره مفرده
- ۱۴۱ فصل دوم: تکرار عمره
- ۱۴۱ اشاره
- ۱۴۱ فاصله بین عمره تمتع و عمره مفرده
- ۱۴۱ ترک فاصله معتبر
- ۱۴۲ عدم فرق بین عمره اصلتی و نیایی از جهت فاصله
- ۱۴۲ مقصود از فاصله یک ماه
- ۱۴۲ رها کردن عمره به قصد رجا در اثنا
- ۱۴۳ حکم احرام روز آخر ماه
- ۱۴۳ اخذ اجرت در عمره به قصد رجا
- ۱۴۳ فصل سوم: مکان احرام عمره مفرده
- ۱۴۳ ۱- میقات و ادنی‌الحل
- ۱۴۴ اشاره
- ۱۴۴ لزوم احرام جهت گذر از میقات در مسیر مکه
- ۱۴۴ انجام عمره از داخل مکه
- ۱۴۴ عدم خصوصیت مسجد در جحفه و تنعیم
- ۱۴۴ احرام از داخل مکه با نذر
- ۱۴۴ معیار ادنی‌الحل
- ۱۴۵ ۲- حکم احرام از جده
- ۱۴۵ احرام شاغلین در جده
- ۱۴۵ نذر در ایران برای احرام از جده
- ۱۴۵ احرام برای عمره مفرده از جده
- ۱۴۶ ورود به جده و احرام از تنعیم

- ۱۴۷ ۳- حکم احرام از حدیبیه
- ۱۴۷ فصل چهارم: خروج از مکه و بازگشت به آن
- ۱۴۷ ۱- حکم خروج خدمه کاروان
- ۱۴۸ تکرار خروج از مکه
- ۱۴۸ حکم رفت و بازگشت خدمه کاروان
- ۱۴۸ حکم عمره تمتع با علم به خروج از مکه
- ۱۵۰ فرق رفتن به جدّه و مدینه در لزوم احرام مجدد
- ۱۵۰ عدم لزوم احرام مجدد تا یک ماه بعد از حج تمتع
- ۱۵۰ ورود به مکه بدون احرام
- ۱۵۱ عبور از میقات در کمتر از یک ماه
- ۱۵۱ بازگشت به میقات در حال احرام و بعد از آن
- ۱۵۲ عبور از میقات در ماه جدید بعد از عمره تمتع
- ۱۵۳ باب چهارم: کیفیت حج افراد
- ۱۵۳ فصل اول: کیفیت حج افراد
- ۱۵۳ اعمال حج افراد و عمره بعد از آن
- ۱۵۴ مبادرت به عمره حج افراد
- ۱۵۴ حکم احرام قبل از انجام عمره حج افراد
- ۱۵۴ عدول از حج افراد به تمتع یا عمره مفرده
- ۱۵۵ جواز عمره مفرده و حج افراد برای غیر واجبالحج
- ۱۵۵ احرام برای حج افراد بعد از عمره تمتع
- ۱۵۵ حکم احرام برای حج افراد از حرم
- ۱۵۶ فصل دوم: موارد عدول و تبدل به حج افراد
- ۱۵۶ ۱- ضیق وقت
- ۱۵۶ مراد از تنگی وقت

- ۱۵۶ احرام برای حج افراد با علم به ضیق وقت
- ۱۵۶ عدول به حج افراد بعد از احرام در ضیق وقت
- ۱۵۷ احرام برای حج افراد از مکه با ضیق وقت
- ۱۵۷ عدول به حج افراد با تأخیر عمدی اعمال
- ۱۵۸ عدول از حج مستحب به حج افراد
- ۱۵۸ ۲- حیض و نفاس
- ۱۵۸ احرام برای حج افراد با حیض و فرض کشف خلاف
- ۱۵۹ احرام برای حج تمتع با علم به ضیق وقت
- ۱۵۹ عدول حائض به حج افراد
- ۱۵۹ انجام اعمال عمره تمتع به خیال استحاضه و انکشاف حیض
- ۱۶۰ لک دیدن بعد از انجام عمره و عدول به افراد
- ۱۶۱ عدول به حج افراد بعد از عمره و خیال استحاضه ۲۲۸-
- ۱۶۲ عدول به حج افراد بعد از انکشاف حیض
- ۱۶۳ انجام عمره با جهل به حیض و حکم تبدل
- ۱۶۵ بخش دوم: عمره تمتع و حج
- ۱۶۵ اعمال حج تمتع
- ۱۶۵ اشاره
- ۱۶۵ لزوم انجام عمره تمتع و حج در یک سال
- ۱۶۵ لزوم انجام عمره تمتع در ماه‌های حج
- ۱۶۶ رها کردن عمره تمتع استحبابی
- ۱۶۶ اعمال عمره تمتع
- ۱۶۶ اعمال حج تمتع
- ۱۶۸ باب اول: وجوب احرام و حکم ترک آن
- ۱۶۸ فصل اول: وجوب احرام و حکم ترک آن

- ۱۶۸ وجوب احرام برای ورود به مکه
- ۱۶۸ ترک عمدی احرام
- ۱۶۹ ورود بدون احرام به مکه
- ۱۷۰ انکشاف بطلان احرام بعد از میقات
- ۱۷۰ ترک احرام با فراموشی یا جهل
- ۱۷۰ احرام بعد از انعقاد زایل نمی‌شود
- ۱۷۱ محرم کردن مجنون واجب نیست
- ۱۷۱ کسی که محرم شود ولی به حج نرسد
- ۱۷۱ فصل دوم: مکان احرام عمره تمتع
- ۱۷۱ اشاره
- ۱۷۱ ۱- مسجد شجره
- ۱۷۱ اشاره
- ۱۷۱ احرام از داخل مسجد شجره
- ۱۷۲ احرام جنب و حائض در حال عبور از مسجد
- ۱۷۲ احرام حائض نزدیک مسجد شجره
- ۱۷۳ احرام جنب با تیمم در داخل مسجد
- ۱۷۳ احرام در خارج مسجد و تجدید در جحفه
- ۱۷۴ فرض ضیق وقت برای حائض و عدول به افراد
- ۱۷۴ احرام با نذر
- ۱۷۴ اشاره
- ۱۷۴ حکم نذر و احرام زن بدون اجازه شوهر
- ۱۷۵ نذر نایب برای احرام
- ۱۷۵ ۲- مواقیت دیگر
- ۱۷۵ اشاره

- ۱۷۵ عدم خصوصیت مسجد در جحفه
- ۱۷۵ میقات حجاجی که ابتدا به مدینه یا جدّه می‌روند
- ۱۷۶ احرام از جدّه و حدیبیه و تنعیم
- ۱۷۶ رأبغ
- ۱۷۷ ۳- احکام میقات
- ۱۷۷ تأخیر احرام از میقات و محاذات
- ۱۷۷ ترک احرام و وجوب بازگشت به میقات
- ۱۷۷ عبور از میقات بدون احرام با عذر
- ۱۷۸ نحوه اثبات مکان میقات
- ۱۷۸ اعتبار اطمینان در اخبار از میقات
- ۱۷۹ احرام در میقاتی دیگر
- ۱۷۹ حرکت محرم از میقات در خلاف جهت مکه
- ۱۷۹ انجام عمره تمتع از مکه و رعایت میقات
- ۱۸۰ فرض عدم امکان رفتن به میقات از مکه
- ۱۸۰ رعایت میقات در انجام عمره مفرده
- ۱۸۰ خروج از مکه و گذر از میقات و بازگشت به مکه
- ۱۸۰ ۴- محاذات
- ۱۸۰ اشاره
- ۱۸۱ معلوم نبودن محاذات
- ۱۸۱ معلوم نبودن محاذات و احرام با نذر
- ۱۸۱ مراد از محاذات
- ۱۸۲ نحوه اثبات محاذات
- ۱۸۲ محاذات با دو میقات
- ۱۸۲ فصل سوم: واجبات احرام

- ۱۸۲ اشاره
- ۱۸۳ ۱- پوشیدن جامه احرام
- ۱۸۳ اشاره
- ۱۸۳ جواز پوشیدن بیشتر از دو جامه
- ۱۸۳ عدم جواز اکتفا به یک جامه
- ۱۸۳ مقدار پوشش جامه احرام
- ۱۸۴ عدم اعتبار کیفیت خاص در پوشیدن
- ۱۸۴ قصد قربت در پوشیدن احرام و کندن دوخته
- ۱۸۴ شرط لباس احرام از حیث صحت نماز در آن
- ۱۸۵ لباس بدن نما
- ۱۸۵ لباس احرام زن
- ۱۸۵ طهارت لباس احرام
- ۱۸۶ اگر جامه احرام یا بدن نجس شود
- ۱۸۶ جامه غیر منسوج
- ۱۸۷ اضطرار به پوشیدن لباس دوخته
- ۱۸۷ جواز بیرون آوردن لباس احرام در حال احرام
- ۱۸۸ احرام در لباس غیر احرام
- ۱۸۸ گره زدن لباس احرام
- ۱۸۸ وصل کردن جامه احرام با سنجاق و مانند آن
- ۱۸۹ نحوه بیرون آوردن لباس دوخته در حال احرام
- ۱۸۹ استحباب طواف با لباس اول
- ۱۸۹ استفاده از پارچه ندوخته در زیر لنگ
- ۱۸۹ خمس لباس احرام
- ۱۸۹ ۲- نیت احرام

- ۱۹۰ اشاره
- ۱۹۰ قصد ترک محرمات
- ۱۹۱ نیت حج تمتع به جای عمره تمتع
- ۱۹۱ نیت حج‌الاسلام در حج مستحبی
- ۱۹۱ نیت عمره مفرده و قصد تبدیل به تمتع
- ۱۹۲ احرام به نیت عمره مفرده به جای تمتع
- ۱۹۲ احرام برای عمره تمتع با احتمال خروج از مکه
- ۱۹۳ عدم صحت تجدید احرام
- ۱۹۳ قصد احرام و قصد ابطال حج
- ۱۹۳ وجوب اخلاص در عمره و حج
- ۱۹۴ حکم ابطال عمره و حج به وسیله ریا
- ۱۹۴ شک در نیت احرام بعد از گفتن تلبیه
- ۱۹۴ ۳- تلبیه
- ۱۹۴ اشاره
- ۱۹۵ ترجمه تلبیه
- ۱۹۶ وجوب صحیح گفتن تلبیه
- ۱۹۶ حکم عاجز
- ۱۹۶ نگفتن تلبیه با فراموشی یا جهل
- ۱۹۷ وظیفه لال در تلبیه
- ۱۹۷ کسی که لکنت زبان دارد
- ۱۹۸ غلط گفتن تلبیه
- ۱۹۸ علم به غلط بودن تلبیه هنگام اعمال حج
- ۱۹۹ عدم جواز تأخیر تلبیه
- ۱۹۹ استحباب تکرار تلبیه

- ۱۹۹ وقف به حرکت و وصل به سکون در تلبیه
- ۱۹۹ زمان قطع تلبیه در حج
- ۱۹۹ زمان و مکان قطع تلبیه در عمره مفرده
- ۲۰۰ فصل چهارم: مستحبات احرام
- ۲۰۰ اشاره
- ۲۰۰ غسل احرام
- ۲۰۰ تقدیم غسل احرام و اعاده آن
- ۲۰۰ مقدار زمان کفایت غسل احرام
- ۲۰۱ مراتب استحباب زمان احرام
- ۲۰۱ موارد استحباب تکرار تلبیه
- ۲۰۲ مکروهات احرام
- ۲۰۲ فصل پنجم: محرمات احرام
- ۲۰۳ میزان ثبوت کفاره در محرمات احرام
- ۲۰۳ ۱- محرمات مشترک بین مردان و زنان
- ۲۰۳ ۱- شکار
- ۲۰۳ اشاره
- ۲۰۳ حکم ملخ و کفاره آن
- ۲۰۴ ۲- مسائل زناشویی
- ۲۰۴ اشاره
- ۲۰۵ وقوع در عمره تمتع
- ۲۰۷ وقوع در احرام حج قبل از مشعر
- ۲۰۷ فساد حج و نحوه خروج از احرام
- ۲۰۸ وقوع بعد از وقوف مشعر
- ۲۰۸ من يجب عليه الكفارة عند الإجماع

- حلیۀ التذاذ الزوج بعد الخروج عن الإحرام ۲۰۹
- نوع کفّاره در بقیه موارد ۲۰۹
- ۳- عقد ۲۱۰
- ۴- استمناء ۲۱۱
- ۵- استعمال بوی خوش ۲۱۲
- محرمات احرام ۲۱۲
- خوردن غذای خوشبو و زعفران ۲۱۲
- اضطرار به معطر و لزوم گرفتن بینی ۲۱۲
- میوه‌ها و سبزی‌های خوش بو ۲۱۳
- استفاده از صابون و شامپو ۲۱۳
- گرفتن بینی از بوی بد ۲۱۳
- کسی که بو احساس نمی‌کند ۲۱۴
- خلوق کعبه ۲۱۴
- کفاره بوی خوش ۲۱۴
- ۶- سرمه کشیدن ۲۱۵
- ۷- نگاه در آینه ۲۱۶
- اشاره ۲۱۶
- عینک زدن و فیلم‌برداری ۲۱۶
- علم به نگاه سهوی به آینه ۲۱۶
- نگاه به آینه برای غیر زینت ۲۱۷
- نگاه در آینه برای دیدن خود و غیر ۲۱۷
- نگاه در آینه، کفاره ندارد ۲۱۷
- ۸- فسوق ۲۱۷
- ۹- جدال ۲۱۷

- ۲۱۷ اشاره
- ۲۱۸ قسم به لفظ خدا و دیگر اسمای الهی
- ۲۱۸ ۱۰- کشتن جانوارن ساکن در بدن
- ۲۲۰ ۱۱- انگشتر به دست کردن
- ۲۲۰ اشاره
- ۲۲۰ حنا
- ۲۲۰ حنا و انگشتر کفاره ندارد
- ۲۲۱ ۱۲- روغن مالیدن
- ۲۲۱ اشاره
- ۲۲۲ مالیدن روغن کفاره ندارد
- ۲۲۲ ۱۳- ازاله مو
- ۲۲۲ اشاره
- ۲۲۲ ازاله مو از محرم توسط محل
- ۲۲۳ کفاره ازاله مو
- ۲۲۳ اندازه مدّ
- ۲۲۴ کفاره ازاله مو با دست به سر و ریش کشیدن
- ۲۲۴ ۱۴- بیرون آوردن خون از بدن
- ۲۲۴ اشاره
- ۲۲۵ مسواک زدن در حال احرام
- ۲۲۵ اضطرار به بیرون آوردن خون و خاراندن
- ۲۲۵ تزریق آمپول و خون گرفتن از بدن
- ۲۲۶ اخراج خون کفاره ندارد
- ۲۲۶ ۱۵- ناخن گرفتن
- ۲۲۶ ۱۶- کشیدن دندان

- ۲۲۷ ۱۷- کندن گیاه و درخت حرم
- ۲۲۸ ۱۸- سلاح در بر داشتن
- ۲۲۹ - محرمات مخصوص به مردان
- ۲۲۹ ۱۹- استظلال برای مردان
- ۲۲۹ اشاره
- ۲۲۹ اختصاص حرمت به طّی منزل
- ۲۲۹ حرکت از زیر سایبانهای منی
- ۲۳۰ استظلال در مکه
- ۲۳۰ استظلال در مکه بعد از احرام حج
- ۲۳۰ احرام در مسجدالحرام و استظلال تا منزل
- ۲۳۰ استظلال از مسجد تنعیم در احرام عمره مفرده
- ۲۳۰ سایه ثابت و متحرک
- ۲۳۱ سوار شدن بر ماشین مسقف بدون توجه
- ۲۳۱ گذشتن از زیر پل و تونل
- ۲۳۱ موارد استظلال
- ۲۳۱ سایه جانبی
- ۲۳۱ تابش عمودی و افقی خورشید
- ۲۳۱ سایه بر شانه
- ۲۳۲ حکم بین الطلوعین
- ۲۳۲ حکم استظلال در فرض احرام از راه دور با نذر
- ۲۳۲ استظلال در شب و هوای ابری
- ۲۳۳ استظلال با عذر
- ۲۳۳ استظلال در حال خواب
- ۲۳۴ کفاره سایه قرار دادن

- ۲۳۴ کفایت یک کفاره در هر احرام برای استتلال
- ۲۳۴ ۲۰- پوشیدن دوختنی
- ۲۳۴ اشاره
- ۲۳۵ پوشیدن دمپایی دوخته و ساعت با بند دوخته
- ۲۳۵ همیان و قمقمه و فتق بند دوخته
- ۲۳۵ استفاده از پتو
- ۲۳۶ حکم پوشیدن دستکش برای بانوان
- ۲۳۶ کفاره پوشیدن لباس دوخته
- ۲۳۶ ثبوت کفاره با اضطرار به دوختنی
- ۲۳۷ تکرار کفاره
- ۲۳۷ ۲۱- پوشیدن آنچه تمام روی پا را می‌گیرد
- ۲۳۷ اشاره
- ۲۳۸ پوشیدن کفش بنددار
- ۲۳۸ اضطرار به پوشیدن جوراب و مانند آن
- ۲۳۸ ۲۲- پوشیدن سر
- ۲۳۸ اشاره
- ۲۳۸ پوشاندن سر با دست
- ۲۳۹ پوشاندن قسمتی از سر
- ۲۳۹ استفاده از ماسک بند دار برای مردان و زنان
- ۲۳۹ استفاده از موی مصنوعی در حال احرام
- ۲۴۰ جواز پوشاندن رو برای مردان
- ۲۴۰ چند مورد مستثنی از حرمت
- ۲۴۰ خشک کردن سر با حوله
- ۲۴۱ تر بودن سر هنگام مسح در حال احرام

- ۲۴۱ پوشاندن سر هنگام خواب -
- ۲۴۱ پوشاندن سهوی سر و گفتن تلبیه -
- ۲۴۱ پوشاندن سر دیگری در حال احرام -
- ۲۴۱ کفاره پوشاندن سر -
- ۲۴۲ تکرار پوشاندن -
- ۲۴۲ ۳- محرمات مخصوص به بانوان -
- ۲۴۲ ۲۲- پوشیدن زیور -
- ۲۴۲ اشاره -
- ۲۴۳ زیور کفاره ندارد -
- ۲۴۳ ۲۴- پوشاندن رو برای زنان -
- ۲۴۳ اشاره -
- ۲۴۴ حکم چانه زنان -
- ۲۴۴ خشک کردن صورت -
- ۲۴۴ گذاردن دست روی صورت -
- ۲۴۴ گذاردن روی روی بالش -
- ۲۴۵ پوشش برای نماز -
- ۲۴۵ پوشش از نامحرم -
- ۲۴۵ کفاره پوشاندن رو -
- ۲۴۶ فصل ششم: مستحبات و آداب -
- ۲۴۶ ۱- مستحبات ورود به حرم -
- ۲۴۶ ۲- مستحبات ورود به مکه معظمه -
- ۲۴۷ ۳- مستحبات ورود به مسجدالحرام -
- ۲۴۷ اشاره -
- ۲۴۷ غسل برای طواف -

۲۴۷	دفعات استحباب غسل برای ورود به مسجدالحرام
۲۵۰	باب دوم: وجوب طواف
۲۵۰	فصل اول: وجوب طواف
۲۵۰	۱- رکبیت طواف و حکم ترک آن
۲۵۰	اشاره
۲۵۰	ترک طواف
۲۵۱	ترک سهوی طواف
۲۵۲	ترک جهلی طواف
۲۵۲	وقت فوت طواف
۲۵۲	نقصان طواف و مراجعت به وطن
۲۵۳	عدم فوریت تدارک طواف ناقص
۲۵۳	انجام سعی قبل از طواف
۲۵۳	تذکر نسیان طواف در سعی
۲۵۳	انجام حج نیابی با بطلان طواف خود
۲۵۴	۲- مباحات و محذورات هنگام طواف
۲۵۴	اشاره
۲۵۴	اکل و شرب در حال طواف
۲۵۴	خواندن نماز مستحب در حال طواف
۲۵۴	طواف با علم به تماس با نامحرم
۲۵۵	پا گذاردن روی اشیاء در حال طواف
۲۵۵	احرام و طواف در لباس غیرمخمس
۲۵۶	فصل دوم: شرایط و مقدمات طواف
۲۵۶	اشاره
۲۵۶	۱- نیت

- ۲۵۶ اشاره
- ۲۵۶ توضیح کلی نیت در عبادات
- ۲۵۶ لزوم اخلاص در نیت
- ۲۵۶ مراتب تحقق قصد قربت
- ۲۵۷ حکم ریا
- ۲۵۷ بطلان عمل با شرکت رضای غیر
- ۲۵۷ کفایت نیت قلبی
- ۲۵۷ طواف بدون قصد
- ۲۵۷ شک در نیت نیابت در طواف
- ۲۵۸ ۲- طهارت از حدث
- ۲۵۸ اشاره
- ۲۵۸ عدم لزوم طهارت در طواف مستحبی
- ۲۵۸ بطلان طواف با حدث
- ۲۵۸ بطلان وضو بعد از شوط چهارم
- ۲۵۹ بطلان وضو قبل از شوط چهارم
- ۲۵۹ حدث اکبر در اثنای طواف
- ۲۶۰ شک در حدث و طهارت
- ۲۶۰ شک در طهارت بعد از طواف
- ۲۶۰ شک در وضو و غسل در اثنای طواف
- ۲۶۰ شک در غسل کردن در اثنای طواف
- ۲۶۱ طواف با وضوی باطل
- ۲۶۲ انجام مقداری از طواف بدون وضو
- ۲۶۲ حدث در اثنای طواف و انجام اعمال بعدی
- ۲۶۳ فقد طهورین و حکم مستحاضه

- ۲۶۴ معذور از وضو و غسل
- ۲۶۴ حدث اصغر بعد از تیمم بدل از غسل
- ۲۶۵ فرض کفایت طواف و نماز با تیمم
- ۲۶۵ تیمم به جای وضو
- ۲۶۵ انجام عمره بدون وضو و احرام جدید
- ۲۶۶ صحت حج با جهل به غسل جنابت
- ۲۶۶ طواف با بر عهده بودن غسل مس میت
- ۲۶۶ عدم کفایت غسل حیض و جمعه از جنابت
- ۲۶۷ ترک تیمم با موظف بودن به وضوی جبیره‌ای و تیمم
- ۲۶۷ جواز و عدم جواز بدار
- ۲۶۷ خواب کودک هنگام طواف
- ۲۶۸ مسلوس و مبطون
- ۲۶۸ صحت حج افراد مسلوس و مبطون
- ۲۶۹ خروج بول از غیرمجری
- ۲۶۹ وظیفه مسلوس
- ۲۶۹ ۳- طهارت از نجاست
- ۲۶۹ اشاره
- ۲۷۰ محمول متنجس و حکم نجاست معفو در نماز
- ۲۷۱ خون قروح و جروح
- ۲۷۱ تأخیر طواف برای تحصیل طهارت
- ۲۷۱ طواف با لباس مشکوک
- ۲۷۲ حصول نجاست در اثنای طواف
- ۲۷۲ علم به نجاست بعد از طواف
- ۲۷۲ علم به نجاست از اول در اثنای طواف

- ۲۷۳ فراموشی نجاست
- ۲۷۳ طواف و نماز با نجاست و انجام اعمال مترتبه
- ۲۷۳ علم به نجاست دراثناى طواف
- ۲۷۴ حکم طواف کودک از حیث طهارت و نجاست
- ۲۷۵ ۴- ختنه
- ۲۷۶ ۵- ستر عورت
- ۲۷۶ اشاره
- ۲۷۶ لزوم اباحه ساتر
- ۲۷۷ صحت طواف و سعی با لباس دوخته
- ۲۷۷ فرق حجاب در طواف با نماز
- ۲۷۷ پیدا بودن مو در طواف
- ۲۷۸ مقدار پوشش دختر بچه در هنگام طواف
- ۲۷۸ طواف زنان با علم به نگاه و تماس با نامحرم
- ۲۷۸ فصل سوم: کیفیت طواف
- ۲۷۸ اشاره
- ۲۷۸ ۱ و ۲- ابتدا و ختم به حجرالاسود
- ۲۷۸ اشاره
- ۲۷۸ لزوم پرهیز از وسواس
- ۲۷۹ شروع طواف قبل از حجرالاسود
- ۲۷۹ ۳- قرار دادن کعبه به سمت چپ
- ۲۷۹ اشاره
- ۲۷۹ کفایت عرفی به سمت خانه بودن شانه چپ
- ۲۸۰ خروج شانه از محاذات
- ۲۸۰ تدارک طواف ناقص

- ۲۸۰ سرعت و نحوه طواف
- ۲۸۱ نگاه به چپ و راست
- ۲۸۱ حکم شانه کودک در بغل
- ۲۸۱ ۴- طواف از خارج حجر
- ۲۸۱ اشاره
- ۲۸۲ طواف از داخل حجر
- ۲۸۲ طواف در مقابل حجر اسماعیل
- ۲۸۲ طواف از داخل حجر و علم بعد از حج
- ۲۸۴ ۵- محدوده طواف
- ۲۸۴ اشاره
- ۲۸۴ مراد از طواف بین مقام و بیت
- ۲۸۵ طواف از خلف مقام
- ۲۸۵ محدوده طواف در طرف حجر اسماعیل
- ۲۸۶ خروج از مطاف هنگام نظافت
- ۲۸۶ طواف در حال ازدحام
- ۲۸۷ رعایت مطاف با یقین به هل خوردن
- ۲۸۷ شک در خروج از مطاف
- ۲۸۷ شک در صحت شوط
- ۲۸۷ طواف بانوان عاجز
- ۲۸۸ حکم طواف از طبقه دوم
- ۲۸۸ ۶- خروج از خانه
- ۲۸۸ اشاره
- ۲۸۸ حکم شادروان
- ۲۸۹ دست گذاردن به کعبه هنگام طواف

- ۲۸۹ دست گذاشتن روی حجر هنگام طواف
- ۲۸۹ بوسیدن کعبه و شک در حرکت
- ۲۹۰ ۷- مراعات هفت شوط
- ۲۹۰ اشاره
- ۲۹۰ الف- اضافه نمودن در طواف
- ۲۹۰ قصد زیاده و نقیصه
- ۲۹۰ اضافه نمودن یک دور بدون قصد وجوب
- ۲۹۱ انجام چهارده شوط
- ۲۹۱ زیاد نمودن سهوی در طواف
- ۲۹۲ اضافه نمودن به طواف جهلاً و اتمام اعمال
- ۲۹۲ اضافه نمودن چند شوط رجاء
- ۲۹۲ تردید در عدد اشواط اضافی و حکم به بطلان
- ۲۹۳ ب- قران در طواف
- ۲۹۳ قران در طواف واجب و مستحب
- ۲۹۳ تکرار احتیاطی طواف بدون نماز
- ۲۹۳ قصد قران و تحقق زیاده
- ۲۹۴ ج- کم کردن از طواف
- ۲۹۴ اشاره
- ۲۹۴ کم کردن از طواف و فوت موالات
- ۲۹۴ کم کردن سهوی طواف
- ۲۹۵ تذکر نقصان طواف در سعی
- ۲۹۶ نقصان طواف و مراجعت به وطن
- ۲۹۶ موالات در طواف و میزان ازاله آن
- ۲۹۷ د- احکام شک در عدد و صحت طواف

- ۲۹۷ شک در عدد اشواط بعد از طواف
- ۲۹۸ شک در صحت بعد از طواف
- ۲۹۸ شک در ۷ و ۸ بعد از حجرالاسود
- ۲۹۸ شک در ۷ و ۸ قبل از حجر
- ۲۹۸ شک در نقیصه
- ۲۹۹ شک در شروع طواف از محل قطع شده
- ۲۹۹ علم به عدد طواف مشکوک در اثنای طواف اعاده‌ای
- ۲۹۹ اعتماد به دیگری در اشواط طواف و سعی
- ۲۹۹ کثیرالشک در طواف
- ۳۰۰ معیار کثیر الشک
- ۳۰۰ وسوسه در طواف
- ۳۰۰ شک در طواف مستحب
- ۳۰۱ حکم گمان در طواف
- ۳۰۱ بناگذاری بر شوط مظنون و انکشاف صحت
- ۳۰۱ فصل چهارم: قطع و تدارک طواف
- ۳۰۱ ۱- موارد قطع طواف و احکام آن
- ۳۰۲ قطع طواف واجب
- ۳۰۲ قطع طواف مستحب
- ۳۰۲ قطع طواف بدون عذر و نحوه تدارک آن
- ۳۰۳ قطع با عذر و نحوه تدارک
- ۳۰۳ نیت قطع طواف
- ۳۰۳ قطع طواف به خاطر بطلان وضو و غسل و عروض حیض
- ۳۰۳ قطع طواف به جهت غش
- ۳۰۴ قطع طواف برای قضا نشدن نماز

- ۳۰۵ قطع طواف برای استراحت
- ۳۰۵ قطع طواف برای رسیدن به جماعت
- ۳۰۶ ۲- از سرگیری طواف و تدارک آن
- ۳۰۶ از سرگیری طواف با شک در زوال موالات
- ۳۰۶ ذحکم کلی قطع طواف، از سرگیری آن
- ۳۰۷ ۳- طواف بدون اختیار و تدارک شوط ناقص
- ۳۰۷ تدارک چند قدم
- ۳۰۷ مراد از طواف بدون اختیار
- ۳۰۷ نقصان در اثر سلب اختیار و نحوه تدارک آن
- ۳۰۸ اگر جای مقدار شوط فاسد معلوم نباشد
- ۳۰۸ کفایت تدارک طواف از محاذات
- ۳۰۹ ۴- چند مسأله مربوط به اعاده طواف
- ۳۰۹ اتمام و اعاده طواف اعاده‌ای
- ۳۰۹ اعاده طواف و سعی با لباس دوخته
- ۳۰۹ ترتیب در اعاده
- ۳۰۹ زمان تدارک طواف‌های باطل
- ۳۱۰ فصل پنجم: نیابت و استنابه در طواف
- ۳۱۰ ۱- موارد استنابه
- ۳۱۰ کسی که قدرت بر طواف ندارد
- ۳۱۱ نیابت در بعضی اشواط طواف و سعی
- ۳۱۱ مورد عدم جواز نیابت در اشواط طواف
- ۳۱۲ قطع طواف و عذر از اتمام
- ۳۱۲ طواف افراد ناتوان در طبقه دوم
- ۳۱۲ ۲- احکام طواف نیابی

- ۳۱۲ انجام طواف نیایی قبل از طواف خود
- ۳۱۳ عدم لزوم لباس احرام در نیابت در طواف و سعی
- ۳۱۳ زمان انجام طواف نیایی
- ۳۱۳ طواف و اطافه
- ۳۱۴ فصل ششم: احکام خاص بانوان در طواف
- ۳۱۴ ۱- حیض
- ۳۱۴ وظیفه بعد از تجاوز دم از عشره
- ۳۱۴ لک دیدن در غیر ایام عادت
- ۳۱۵ عروض حیض در اثنای طواف
- ۳۱۶ زنی که حیض نمی‌شود ولی لک ببیند
- ۳۱۶ انجام اعمال عمره با حیض
- ۳۱۷ علم به بقای حیض در اثنای سعی
- ۳۱۸ خیال استحاضه و انکشاف حیض
- ۳۱۸ نیت غسل جنابت بجای حیض
- ۳۱۸ ۲- استحاضه
- ۳۱۸ وظیفه مستحاضه کثیره
- ۳۱۹ سن یأس
- ۳۲۰ قرص خوردن و خون دیدن
- ۳۲۰ مستحاضه قلیله
- ۳۲۱ خون دیدن مستحاضه در اثنای طواف
- ۳۲۱ مستحاضه‌ای که خون او قطع نمی‌شود
- ۳۲۱ طواف و نماز فریضه با یک غسل و وضو
- ۳۲۲ رفتن در مسجدین و دیگر احکام مستحاضه
- ۳۲۲ فصل هفتم: طواف مستحب و نماز آن

- ۱- استحباب طواف ۳۲۲
- اشاره ۳۲۲
- طواف از طرف معصومین علیهم السلام و سایرین ۳۲۳
- تحیت مسجدالحرام ۳۲۳
- عدم استحباب کمتر از هفت شوط ۳۲۳
- ۲- شرایط طواف مستحبی ۳۲۳
- اشاره ۳۲۳
- عدم لزوم طهارت در طواف مستحبی ۳۲۳
- محدوده طواف مستحبی ۳۲۴
- نماز طواف مستحب و ترک آن ۳۲۴
- نماز طواف استحبایی در حال حرکت ۳۲۴
- شک در طواف مستحب ۳۲۴
- ۳- زمان طواف مستحبی ۳۲۵
- موارد مختلف طواف مستحب قبل از اعمال واجب ۳۲۵
- طواف مستحبی قبل از اعمال مکه و قبل از عمره ۳۲۵
- ۴- طوافهای مستحب ۳۲۶
- مقدار طواف مستحب ۳۲۶
- طواف وداع ۳۲۶
- فصل هشتم: آداب و مستحبات طواف ۳۲۷
- باب سوم: زمان و مکان نماز طواف ۳۲۹
- فصل اول: زمان و مکان نماز طواف ۳۲۹
- ۱- زمان نماز طواف ۳۲۹
- اشاره ۳۲۹
- مبادرت به نماز طواف ۳۲۹

- ۳۲۹ فاصله بین طواف و نماز
- ۳۳۰ نماز با فاصله از مقام و میزان عدم اعاده
- ۳۳۰ تراجم نماز طواف با فریضه
- ۳۳۰ حصول حیض قبل از نماز
- ۳۳۰ ۲- مکان نماز طواف
- ۳۳۰ لزوم رعایت «نزد» و «خلف مقام»
- ۳۳۱ میزان صدق خلف
- ۳۳۱ مقصود از نماز نزد مقام
- ۳۳۱ موارد ازدحام و نماز در طرفین مقام
- ۳۳۲ حکم نماز با دوران بین طرفین بعید و پشت بعید
- ۳۳۲ مکان نماز طواف کسانی که در طبقه بالا طواف می‌کنند
- ۳۳۳ حکم ازدحام و عدم امکان رعایت خلف
- ۳۳۴ فرض چند طبقه شدن خلف مقام
- ۳۳۴ حکم نماز طواف در حجر اسماعیل
- ۳۳۴ نماز در حجر و حدوث حیض
- ۳۳۵ محاذات زن و مرد در نماز طواف
- ۳۳۶ فصل دوم: برخی از احکام نماز طواف
- ۳۳۶ ۱- احکام شک و خلل در نماز طواف
- ۳۳۶ فراموشی نماز طواف
- ۳۳۶ عدم لزوم اعاده اعمال مترتبه با فراموشی نماز
- ۳۳۶ اشتراک حکم جاهل و ناسی در ترک نماز
- ۳۳۷ تذکر فراموشی نماز در سعی
- ۳۳۷ تقصیر بدون نماز و سعی
- ۳۳۷ قضای نماز طواف از طرف میت

- ۳۳۷ حکم شک و ظن در نماز طواف
- ۳۳۸ نماز با وضوی باطل و انجام اعمال بعدی
- ۳۳۸ شروع نماز با احتمال هل خوردن
- ۳۳۸ اتحاد نماز طواف و یومیّه از جهت احکام نجاست
- ۳۳۸ ۲- احکام مربوط به قرائت نماز طواف
- ۳۳۸ اشاره
- ۳۳۹ لزوم یادگیری قرائت
- ۳۳۹ انکشاف اشتباه در قرائت با اطمینان به صحت
- ۳۳۹ حکم عاجز از قرائت صحیح
- ۳۴۰ اقتدای نماز طواف به یومیّه
- ۳۴۱ صبر برای تصحیح قرائت
- ۳۴۱ مسامحه در یادگیری قرائت
- ۳۴۱ جواز عمره مستحبی با قرائت غلط
- ۳۴۲ تکرار ذکر در نماز طواف
- ۳۴۲ حکم نیابت افراد با قرائت ناصحیح
- ۳۴۳ ۳- نماز طواف مستحب
- ۳۴۳ ترک نماز طواف مستحب
- ۳۴۳ نماز طواف استحبایی
- ۳۴۴ فصل سوم: مستحبات نماز طواف
- ۳۴۵ باب چهارم: وجوب سعی و حکم ترک آن
- ۳۴۵ فصل اول: وجوب، زمان، مکان و کیفیت سعی
- ۳۴۵ ۱- وجوب سعی و حکم ترک آن
- ۳۴۵ اشاره
- ۳۴۵ ترک سعی

- ۳۴۵ فراموشی سعی و انجام تقصیر
- ۳۴۵ آیا سعی استحبابی وجود دارد؟
- ۳۴۶ ۲- زمان سعی
- ۳۴۶ اشاره
- ۳۴۶ جواز تأخیر سعی تا شب
- ۳۴۶ میزان تأخیر سعی
- ۳۴۶ تأخیر سعی تا روز بعد
- ۳۴۷ تأخیر سعی برای فردا
- ۳۴۷ تقدیم سعی بر طواف
- ۳۴۷ ۳- مکان سعی
- ۳۴۷ اشاره
- ۳۴۸ سعی از مسعای جدید
- ۳۴۸ سعی از طبقه دوم
- ۳۴۸ فرض مسدود بودن طبقه پایین مسعی
- ۳۴۹ عدم لزوم بالا رفتن بر صفا و مروه
- ۳۴۹ حکم شروع از مروه
- ۳۵۰ عدم کفایت استنابه در سعی برای حائض
- ۳۵۰ عدم جواز عبور حائض و نفسا از مسجدالحرام
- ۳۵۰ ۴- کیفیت و شرایط سعی
- ۳۵۰ اخلاص در سعی
- ۳۵۰ حکم موالات در سعی
- ۳۵۱ توجه به صفا و مروه
- ۳۵۱ نگاه به چپ و راست و پشت سر
- ۳۵۱ انجام سعی با حرکت به عقب

- ۳۵۱ رفتن به جانب سعی در اثنای سعی
- ۳۵۱ حکم خود صفا و مروه از جهت نحوه حرکت
- ۳۵۲ کفایت سعی سواره حتی بدون عذر
- ۳۵۲ حکم احتیاج به چرخ با نداشتن پول
- ۳۵۲ استراحت در صفا و مروه و اثنای سعی
- ۳۵۲ عدم لزوم طهارت و ستر عورت در سعی
- ۳۵۲ عدم اعتبار ستر در سعی
- ۳۵۳ به عقب برگشتن کودک هنگام سعی
- ۳۵۳ خواب کودک هنگام سعی
- ۳۵۴ فصل دوم: عدد دورهای سعی
- ۳۵۴ اشاره
- ۳۵۴ ۱- زیاد کردن در دورهای سعی
- ۳۵۴ زیاد کردن عمدی
- ۳۵۴ زیاد کردن سهوی
- ۳۵۴ زیادی جهلی در سعی
- ۳۵۵ کسی که رفت و برگشت را یکی حساب کرده
- ۳۵۵ تکرار جزئی از سعی به گمان وجوب هروله
- ۳۵۵ تکرار مقداری از سعی
- ۳۵۶ ۲- کم کردن از اشواط سعی
- ۳۵۶ کم کردن سهوی
- ۳۵۶ تدارک سعی ناقص
- ۳۵۶ نقصان سعی و تکرار تقصیر
- ۳۵۷ انکشاف نقصان سعی بعد از تقصیر
- ۳۵۷ فراموشی بعض سعی و ارتکاب محرمات احرام

- ۳۵۸ حصول مرض در اثنای سعی و مراجعت به وطن
- ۳۵۸ ۳- قطع سعی و از سرگیری آن
- ۳۵۸ قطع سعی بعد از شوط اول و تکرار آن
- ۳۵۹ به هم زدن سعی و شروع مجدد
- ۳۵۹ ۴- احکام شک در اشواط و صحت سعی
- ۳۵۹ اشاره
- ۳۵۹ شک در صحت اشواط
- ۳۶۰ صحت ادامه سعی با تردید و حصول یقین
- ۳۶۰ شک در نقیصه
- ۳۶۰ شک بین ۷ و ۹ قبل از مروه
- ۳۶۰ شک در بجا آوردن اصل سعی
- ۳۶۱ فصل سوم: مستحبات سعی
- ۳۶۴ باب پنجم: کیفیت و شرایط تقصیر
- ۳۶۴ فصل اول: کیفیت و شرایط تقصیر
- ۳۶۴ اشاره
- ۳۶۴ عدم کفایت کندن مو و حلق در عمره تمتع
- ۳۶۴ حکم کندن مو به جای چیدن در عمره تمتع
- ۳۶۵ نیت تقصیر
- ۳۶۵ آنچه با تقصیر حلال می‌شود
- ۳۶۵ حکم تقصیر افرادی که اعمال را مقدم می‌کنند
- ۳۶۵ تقصیر برای دیگری
- ۳۶۶ حکم ایمان در تقصیر برای دیگری
- ۳۶۶ فصل دوم: احکام شک و خلل در تقصیر
- ۳۶۶ ترک عمدی تقصیر

- ۳۶۶ ترک سهوی تقصیر
- ۳۶۷ ترک جهلی تقصیر
- ۳۶۷ تقصیر با طواف و سعی باطل
- ۳۶۷ ترک تقصیر در عمره مفرده
- ۳۶۷ اتیان تقصیر فراموش شده
- ۳۶۷ تقصیر در اثنای سعی
- ۳۶۸ حکم تقصیر بعد از نماز طواف
- ۳۶۸ شک در صحت تقصیر
- ۳۶۸ پیدا بودن مو هنگام تقصیر بانوان
- ۳۶۹ حکم کفاره با بطلان تقصیر
- ۳۶۹ فصل سوم: احکام زمان فاصل بین تقصیر و حج
- ۳۶۹ ۱- انجام عمره مفرده
- ۳۶۹ ۲- خروج از مکه بعد از عمره تمتع
- ۳۷۰ اشاره
- ۳۷۰ خروج بدون حاجت
- ۳۷۱ خروج بدون احرام از مکه و گذر از میقات
- ۳۷۲ احرام برای عمره تمتع با احتمال خروج از مکه
- ۳۷۲ گونه‌های مختلف خروج از مکه
- ۳۷۳ خروج از مکه و عدم خروج از حرم
- ۳۷۳ اجبار به خروج از حرم
- ۳۷۴ نحوه تعیین حدّ مکه و حکم غار حرا
- ۳۷۴ جواز خروج از مکه بعد از انجام اعمال منی
- ۳۷۵ ۳- تراشیدن سر و صورت
- ۳۷۵ ماشین کردن سر بین عمره تمتع و حج

- ۳۷۵ حکم تراشیدن صورت بعد از عمره تمتع
- ۳۷۵ خروج از مکه برای نایب
- ۳۷۶ ۴- عجز از انجام دادن حج بعد از عمره
- ۳۷۶ حصول مرض بعد از عمره تمتع
- ۳۷۷ کسی که بعد از عمره تمتع نمی‌تواند حج بجا آورد
- ۳۷۹ باب ششم: احکام و شرایط احرام حج
- ۳۷۹ فصل اول: احکام و شرایط احرام حج
- ۳۷۹ ۱- کیفیت احرام حج
- ۳۷۹ اشاره
- ۳۷۹ اخلاص در نیت احرام حج
- ۳۷۹ ۲- زمان و مکان احرام حج
- ۳۷۹ اشاره
- ۳۷۹ استحباب احرام در روز ترویبه
- ۳۸۰ مکان احرام حج
- ۳۸۰ محلات جدید مکه
- ۳۸۰ ۳- مراحل خروج از احرام حج
- ۳۸۰ اشاره
- ۳۸۱ تحلیل کسانی که اعمال را مقدم می‌کنند
- ۳۸۱ فصل دوم: احکام شک و خلل در احرام حج
- ۳۸۱ شک در عمره تمتع بعد از احرام حج
- ۳۸۱ فراموشی احرام حج
- ۳۸۲ اتحاد جاهل و ناسی در حکم
- ۳۸۲ ترک عمدی احرام حج
- ۳۸۲ ترک احرام حج و انجام عمره مفرده

۳۸۲	انجام اعمال مکه بدون احرام توسط معذورین
۳۸۳	فصل سوم: مستحبات احرام حج تا وقوف به عرفات
۳۸۳	اشاره
۳۸۳	استحباب بودن شب عرفه در منی
۳۸۴	باب هفتم: کیفیت و زمان وقوف
۳۸۴	فصل اول: کیفیت و زمان وقوف
۳۸۴	اشاره
۳۸۴	مراد از وقوف
۳۸۴	زمان وقوف
۳۸۵	جواز تأخیر وقوف از ظهر
۳۸۵	وقوف اضطراری عرفات
۳۸۵	حدود عرفات و مشعر
۳۸۵	صعود به جبل‌الرحمه
۳۸۶	فصل دوم: احکام خلل در وقوف عرفات
۳۸۶	ترک وقوف
۳۸۶	اغما بعد از عرفات
۳۸۶	خروج عمدی قبل از غروب
۳۸۷	خروج سهوی قبل از غروب
۳۸۷	وقت اضطراری عرفات
۳۸۸	فصل سوم: مستحبات وقوف به عرفات
۳۸۸	اشاره
۳۸۸	توجه قلب به جناب اقدس الهی
۳۹۰	اهمیت یاد خدا و ذکر اسمای الهی
۳۹۰	استحباب دعای عرفه سیدالشهدا و امام زین‌العابدین

۳۹۱	باب هشتم: کیفیت و زمان وقوف مشعر
۳۹۱	فصل اول: کیفیت و زمان وقوف مشعر
۳۹۱	اشاره
۳۹۲	مقدار وقوف
۳۹۲	بودن شب دهم در مشعر
۳۹۲	وقت نیت وقوف مشعر
۳۹۳	زمان وقوف و کوچ معذورین
۳۹۳	اخلاص در نیت
۳۹۳	کوچ از مشعر قبل از طلوع آفتاب
۳۹۴	اوقات سه گانه وقوف مشعر
۳۹۴	زوال عذر پس از درک اضطراری و بازگشت به مشعر
۳۹۵	میزان تشخیص معذور بودن برای مشعر
۳۹۵	خروج قبل از فجر از مشعر
۳۹۵	وقوف اضطراری مشعر
۳۹۶	جهل به زمان وقوف اختیاری مشعر
۳۹۶	رفتن شب عید به منی و بازگشت قبل از فجر
۳۹۶	رفتن شب به منی با قصد بازگشت و عدم توفیق
۳۹۷	عدم توقف در مشعر
۳۹۸	خطا در تشخیص مکان مشعر
۳۹۸	فصل دوم: اقسام درک وقوفین
۳۹۸	اشاره
۳۹۸	درک یا ترک هر دو موقف
۳۹۹	درک اختیاری عرفات با اضطراری مشعر
۳۹۹	درک اختیاری مشعر با اضطراری عرفات چ

- ۳۹۹ درک اختیاری عرفه با اضطراری شب مشعر
- ۳۹۹ درک اضطراری شب مشعر و اضطراری عرفه
- ۴۰۰ درک اضطراری عرفه و اضطراری یومی مشعر
- ۴۰۰ درک اختیاری یا اضطراری عرفه به تنهایی
- ۴۰۱ درک اختیاری مشعر
- ۴۰۱ درک اضطراری مشعر به تنهایی
- ۴۰۲ فصل سوم: مستحبات و قوف در مشعر الحرام
- ۴۰۲ اشاره
- ۴۰۲ استحباب ذکر نعم و تفضلات حضرت حق
- ۴۰۳ استحباب جمع آوری سنگ‌رمی از مشعر
- ۴۰۳ باب نهم: ترتیب اعمال منی
- ۴۰۳ فصل اول: ترتیب اعمال منی
- ۴۰۴ اشاره
- ۴۰۴ حکم خلاف ترتیب
- ۴۰۴ تأخیر قربانی و حکم ترتیب
- ۴۰۵ فصل دوم: مکان و زمان رمی
- ۴۰۵ ۱- مکان رمی
- ۴۰۵ اشاره
- ۴۰۶ رمی از طبقه دوم
- ۴۰۶ ۲- زمان رمی
- ۴۰۶ اشاره
- ۴۰۷ رمی در شب
- ۴۰۸ جواز رمی در روز یازدهم با تأخیر ذبح و حلق
- ۴۰۸ تأخیر حلق و حلق در شب

- ۴۰۸ رمی در شب عید برای زن‌ها و معذورین
- ۴۰۹ فصل سوم: شرایط رمی و سنگ رمی
- ۴۰۹ ۱- شرایط سنگ رمی
- ۴۰۹ ریگ بودن
- ۴۰۹ از حرم بودن
- ۴۱۰ سنگریزه‌های موجود در مشعر
- ۴۱۰ بکر بودن
- ۴۱۰ اباحه
- ۴۱۰ عدم اشتراط طهارت در رامی و مرمی
- ۴۱۱ ۲- واجبات رمی
- ۴۱۱ اشاره
- ۴۱۱ نیت و اخلاص
- ۴۱۱ لزوم پرتاب سنگ با دست
- ۴۱۲ عدم کمک شخص و شیء دیگر در اصابت
- ۴۱۲ شرایط رمی و سنگ رمی
- ۴۱۲ رمی هفت سنگ
- ۴۱۲ زیادتر رمی کردن
- ۴۱۲ تدریج در رمی
- ۴۱۳ پرتاب چند سنگ با هم
- ۴۱۳ تکرار با گمان به اصابت
- ۴۱۳ فصل چهارم: احکام شک در رمی و سنگ رمی
- ۴۱۳ شک در استعمال سنگ
- ۴۱۴ شک در حرمی بودن سنگ
- ۴۱۴ شک در حصی بودن

- ۴۱۴ شک در عدد رمی
- ۴۱۴ شک در عدد بعد از انصراف از عمل
- ۴۱۴ شک در رمی بعد از ذبح یا حلق
- ۴۱۴ شک در صحت رمی
- ۴۱۵ عدم اعتبار گمان
- ۴۱۵ انکشاف غلط در رمی در روز عید
- ۴۱۵ فصل پنجم: احکام نیابت در رمی
- ۴۱۵ نیابت در رمی
- ۴۱۵ استنابه در صبح با قدرت در عصر
- ۴۱۶ استحباب رمی در حضور شخص ناتوان
- ۴۱۶ حصول قدرت بعد از رمی نایب
- ۴۱۷ ترک عمدی رمی در روز و مسأله نیابت
- ۴۱۷ کیفیت قضا با انکشاف غلط در رمی روز سابق
- ۴۱۸ فصل ششم: مستحبات رمی جمرات
- ۴۱۹ باب دهم: زمان و مکان ذبح
- ۴۱۹ فصل اول: زمان و مکان ذبح
- ۴۱۹ ۱- زمان ذبح
- ۴۱۹ اشاره
- ۴۱۹ اگر ذبح در روز عید انجام نشود
- ۴۲۰ ذبح در شب
- ۴۲۰ حکم تاخیر عمدی و سهوی ذبح
- ۴۲۱ ۲- مکان ذبح
- ۴۲۱ اشاره
- ۴۲۱ قربانی در مسلخ جدید

۴۲۲	فصل دوم: نوع و شرایط قربانی
۴۲۲	۱- نوع قربانی
۴۲۲	اشاره
۴۲۳	کفایت گاومیش
۴۲۳	شرکت در هدی
۴۲۳	خرید مجموعی گوسفند
۴۲۳	ترک ذبح
۴۲۳	معاینه با احتمال نقص
۴۲۴	۲- شرایط قربانی
۴۲۴	آنچه در هدی معتبر است
۴۲۴	اشاره
۴۲۷	نقص در شاخ
۴۲۷	شکاف و سوراخ گوش
۴۲۷	فرض یافت نشدن هدی یا هدی سالم
۴۲۸	موارد مختلف کشف خلاف یا وفاق در ذبح
۴۲۹	فصل سوم: نیابت و استنباه در ذبح
۴۲۹	۱- اذن و توکیل
۴۲۹	عدم کفایت ذبح برای دیگری بدون توکیل
۴۲۹	نیابت دادن به نفر دوم و ذبح نایب اول
۴۲۹	واگذاری ذبح به دیگری توسط وکیل
۴۲۹	شک نایب در انجام قربانی برای منوبّ عنه
۴۳۰	۲- نیت نایب و احکام شک و خلل
۴۳۰	حکم نیت در هنگام ذبح نایب
۴۳۰	نیت ذابح در ذبح قربانی نایب

- تیت وکیل در قربانی در حج نیابی ۴۳۰
- ذبح قربانی دیگران قبل از قربانی خود ۴۳۰
- احتمال عدم عمل نایب به شرایط ۴۳۰
- ضامن بودن نایب با اخلال به شرایط ۴۳۱
- موارد سهو یا جهل نایب ۴۳۱
- انجام ذبح و حلق و انکشاف عدم رمی نایب ۴۳۱
- اگر وکیل ذبح را فراموش کند ۴۳۱
- ۳- شرایط ذابح ۴۳۲
- ایمان ذابح ۴۳۲
- ضمان با واگذاری ذبح موکّل به غیر واجد شرط ۴۳۲
- فصل چهارم: تقسیم ذبیحه ۴۳۲
- فصل پنجم: عدم تمکن بر هدی و احکام صوم بدل ۴۳۴
- ۱- غیر متمکن و حکم آن ۴۳۴
- ۲- شرایط روزه بدل از ذبیحه ۴۳۴
- اشاره ۴۳۴
- ایام تشریق ۴۳۵
- حرمت روزه در ایام تشریق ۴۳۵
- فصل ششم: شرایط و محل ذبح کفّاره ۴۳۵
- مکان ذبح کفّاره ۴۳۵
- ذبح کفّاره در محل ۴۳۶
- شرایط گوسفند کفّاره ۴۳۶
- حکم اکل از گوشت کفّاره ۴۳۶
- مصرف کفّارات ۴۳۶
- عدم جواز صرف کفّاره در واجب النفقه خود ۴۳۷

- ۴۳۷ کفایت استنباه
- ۴۳۷ محل ذبح گوسفند بدل بیتوته
- ۴۳۷ فصل هفتم: بعضی مسایل متفرقه و مستحبات ذبح
- ۴۳۷ ۱- مسایل متفرقه ذبح
- ۴۳۸ اشاره
- ۴۳۸ قطع سر گوسفند در حال حیات آن
- ۴۳۸ مقدار لازم استقبال در حال ذبح
- ۴۳۸ ذبح با کارد استیل
- ۴۳۹ تهیه قربانی از غیر مخمس
- ۴۳۹ خرید ده گوسفند و پرداخت پول نه تا
- ۴۳۹ نجس شدن لباس احرام در هنگام ذبح
- ۴۴۰ ۲- مستحبات هدی
- ۴۴۱ باب یازدهم: شرایط و کیفیت حلق و تقصیر
- ۴۴۱ فصل اول: شرایط و کیفیت حلق و تقصیر
- ۴۴۱ نیت حلق و تقصیر
- ۴۴۱ عدم کفایت کندن مو
- ۴۴۱ موارد کفایت و عدم کفایت مو
- ۴۴۱ عدم کفایت تراشیدن ریش
- ۴۴۱ کسانی که سر آنها مو ندارد
- ۴۴۲ حکم معذور از حلق
- ۴۴۲ تقصیر بجای حلق و مسأله کفاره
- ۴۴۳ تراشیدن سر با ماشین به جای حلق
- ۴۴۳ نحوه حلق
- ۴۴۳ عدم جواز ماشین کردن قبل از حلق

- ۴۴۴ عدم جواز جواز کوتاه کردن مو در اثنای حلق
- ۴۴۴ جواز اکتفا به مقدار کم در تقصیر
- ۴۴۴ جواز حلق و تقصیر توسط دیگری
- ۴۴۵ عدم جواز حلق دیگری توسط محرم و جواز ناخن گرفتن
- ۴۴۵ فصل دوم: موارد حلق و تقصیر
- ۴۴۵ اشاره
- ۴۴۵ کسانی که نباید حلق کنند
- ۴۴۵ کسانی که لازم است حلق کنند (صروره)
- ۴۴۵ کفایت تقصیر برای نایب غیر صروره
- ۴۴۶ تقصیر به جای حلق و عدم خروج از احرام
- ۴۴۶ خروج حاجی صبی ممیز از صروره بودن
- ۴۴۶ علم به خون آمدن سر در اثنای حلق
- ۴۴۶ تلبید و بافتن مو
- ۴۴۷ خنثی
- ۴۴۷ فصل سوم: مکان و زمان حلق و تقصیر
- ۴۴۷ ۱- مکان حلق و تقصیر
- ۴۴۸ اشاره
- ۴۴۸ موارد حلق در غیر منی و انجام اعمال مترتبه
- ۴۴۸ ۲- زمان حلق و تقصیر
- ۴۴۹ اشاره
- ۴۴۹ حلق در شب
- ۴۵۰ حکم حلق و تقصیر در صورت تأخیر رمی
- ۴۵۰ تأخیر حلق با رجاء تمکن از آن
- ۴۵۱ فصل چهارم: احکام خلل در حلق و تقصیر

- ۴۵۱ ترک تقصیر و حلق
- ۴۵۲ عدم جواز طواف حج و سعی قبل از تقصیر
- ۴۵۲ انجام حلق و انکشاف عدم ذبح نایب
- ۴۵۳ فصل پنجم: خروج از احرام- مستحبات حلق
- ۴۵۳ ۱- محرماتی که با حلق و تقصیر حلال می‌شود
- ۴۵۳ اشاره
- ۴۵۳ جواز خروج از مکه بعد از انجام اعمال منی
- ۴۵۴ ۲- مستحبات حلق
- ۴۵۵ باب دوازدهم: وجوب اعمال مکه و موارد تقدیم
- ۴۵۵ فصل اول: وجوب اعمال مکه و موارد تقدیم
- ۴۵۵ ۱- بیان اعمال و زمان انجام آن
- ۴۵۵ اشاره
- ۴۵۵ کیفیت اعمال مکه و زمان آن
- ۴۵۵ ترک رمی و بیتوته اعمال مکه
- ۴۵۶ جواز خروج با علم به تأخیر و ثبوت کفاره
- ۴۵۶ ترتیب در اعمال مکه
- ۴۵۷ ۲- موارد جواز تقدیم اعمال مکه
- ۴۵۷ اشاره
- ۴۵۸ خوف حیض
- ۴۵۸ تقدیم شامل استنباه نمی‌شود
- ۴۵۸ پیرمردها و پیرزنهای خائف
- ۴۵۸ افراد مریض
- ۴۵۸ غیر قادر بر اعمال تا آخر ماه
- ۴۵۹ کشف خلاف

- ۴۵۹ عدم لزومی بودن تقدیم اعمال مکه
- ۴۶۰ عدم جواز تقدیم به خاطر ازدحام و مشقت
- ۴۶۰ جواز تقدیم اعمال برای نایب
- ۴۶۰ میزان تشخیص عذر برای تقدیم اعمال
- ۴۶۰ صرف لزوم طواف با تخت، مجوز تقدیم نیست
- ۴۶۱ لزوم تقدیم همه اعمال
- ۴۶۱ تقدیم اعمال بدون احرام
- ۴۶۱ فصل دوم: طواف نساء
- ۴۶۱ ۱- وجوب طواف نساء
- ۴۶۱ حرمت نساء قبل از طواف نساء
- ۴۶۱ طواف نساء رکن نیست
- ۴۶۲ عمره تمتع و طواف نساء
- ۴۶۲ نیت نایب در طواف نساء
- ۴۶۳ خطا در لفظ طواف نساء
- ۴۶۳ ۲- احکام خلل در طواف حج و نساء
- ۴۶۳ ترک طواف حج
- ۴۶۳ ترک سهوی طواف نساء
- ۴۶۳ ترک طواف حج و نساء
- ۴۶۵ حکم عقد و فرزنددار شدن با ترک طواف نساء
- ۴۶۵ شک در انجام طواف نساء بعد از مراجعت
- ۴۶۵ ترک طواف نساء توسط نایب
- ۴۶۶ زمان قضای طواف حج و نساء با فرض بطلان آن
- ۴۶۶ ۳- احکام خلل در طواف نساء عمره مفرده
- ۴۶۶ اشاره

- ۴۶۶ ترک طواف نساء در چند عمره مفرده
- ۴۶۷ ترک طواف نساء در عمره مفرده و احرام مجدد
- ۴۶۷ ترک طواف نساء عمره مفرده و احرام برای عمره تمتع
- ۴۶۸ انجام طواف نساء عمره مفرده بدون تقصیر
- ۴۶۸ ترک طواف نساء و احرام برای حج افراد
- ۴۶۸ ۴- مستحبات اعمال مکه
- ۴۶۹ باب سیزدهم: زمان و مکان و کیفیت بیتوته
- ۴۶۹ فصل اول: زمان و مکان و کیفیت بیتوته
- ۴۶۹ ۱- زمان بیتوته در منی
- ۴۶۹ اشاره
- ۴۷۰ نحوه محاسبه نیمه شب
- ۴۷۰ اخلاص در نیت
- ۴۷۰ کفاره ترک بیتوته
- ۴۷۱ افرادی که شب سیزدهم باید بمانند
- ۴۷۱ حکم عود به منی بعد از غروب دوازدهم
- ۴۷۲ درک غروب شب سیزدهم بعد از نفر
- ۴۷۲ تأخیر در بیتوته یا تعجیل در خروج
- ۴۷۳ ترک بدون عذر بیتوته در اول شب
- ۴۷۳ ثبوت کفاره با ترک بیتوته
- ۴۷۳ ۲- مکان بیتوته
- ۴۷۳ اشاره
- ۴۷۴ بیتوته در غیر منی
- ۴۷۴ حدّ منی
- ۴۷۴ بیتوته در نزدیک منی

- ۴۷۴ خطا در معرفی مکان منی
- ۴۷۵ جواز خروج با علم به تأخیر و ثبوت کفاره
- ۴۷۵ ۳- افرادی که بی‌توته بر آنها واجب نیست
- ۴۷۵ اشاره
- ۴۷۶ مقدار عبادت بدل از بی‌توته
- ۴۷۶ خواب هنگام عبادت بدل بی‌توته
- ۴۷۶ مکان عبادت بدل بی‌توته
- ۴۷۷ لزوم کفاره بر چهار دسته مزبور
- ۴۷۸ فصل دوم: احکام نفر از منی
- ۴۷۸ زمان نفر در روز دوازدهم
- ۴۷۸ اتحاد حکم مردان و زنان در زمان کوچ
- ۴۷۸ عدم لزوم عود در روز دوازدهم
- ۴۷۹ خروج قبل از ظهر با عذر
- ۴۷۹ وقوف دوازدهم واجب نیست کوچ حرام است
- ۴۷۹ عدم وجوب عود قبل از ظهر به منی
- ۴۸۱ باب چهاردهم: وجوب، زمان و مکان رمی
- ۴۸۱ فصل اول: وجوب، زمان و مکان رمی
- ۴۸۱ ۱- وجوب رمی و ترتیب در آن
- ۴۸۱ اشاره
- ۴۸۱ ترک رمی جمرات
- ۴۸۱ رمی روز سیزدهم
- ۴۸۱ ترتیب در رمی جمرات
- ۴۸۲ رمی جمره دیگر بعد از اتمام چهار
- ۴۸۲ ۲- مکان و زمان رمی و حکم معذورین

- ۴۸۲ اشاره
- ۴۸۲ زمان رمی
- ۴۸۳ رمی در شب بدون عذر
- ۴۸۳ رمی در شب برای معذورین
- ۴۸۳ فرق بین رمی روز عید و یازدهم برای زنها
- ۴۸۴ جواز رمی جمرات در روز یازدهم با تأخیر حلق
- ۴۸۴ عدد و شرایط رمی
- ۴۸۴ فصل دوم: استنابه و نیابت در رمی
- ۴۸۴ ۱- موارد استنابه
- ۴۸۴ اشاره
- ۴۸۴ جواز تعجیل در استنابه
- ۴۸۵ جواز استنابه با احتمال حیض و مشقت
- ۴۸۵ عدم لزوم اذن از معذور مایوس
- ۴۸۵ عدم جواز استنابه با امکان رمی بعدازظهر
- ۴۸۶ جواز استنابه با عدم یأس از خوب شدن
- ۴۸۶ ۲- زمان رمی نایب
- ۴۸۶ لزوم استنابه کسی که در روز رمی می‌کند
- ۴۸۶ نایب باید روز رمی کند
- ۴۸۷ جواز رمی نیابی قبل از رمی خود
- ۴۸۷ فصل سوم: احکام خلل و شک در رمی
- ۴۸۷ ۱- ترک رمی و نحوه قضای آن
- ۴۸۷ فراموشی رمی
- ۴۸۸ تقدم قضا بر ادا
- ۴۸۸ فراموشی رمی بعضی از جمرات

- ۴۸۹ انکشاف غلط در رمی
- ۴۸۹ انکشاف خلاف ترتیب و قضای رمی
- ۴۸۹ نسیان جزئی از رمی و قضای آن
- ۴۸۹ زمان قضای رمی در روز
- ۴۸۹ ۲- شک در رمی
- ۴۸۹ شک در رمی دیروز
- ۴۸۹ شک در صحت رمی
- ۴۹۰ شک در رمی جمره قبلی
- ۴۹۰ شک در عدد
- ۴۹۰ از سرگیری رمی
- ۴۹۰ شک در عدد رمی جمره قبل
- ۴۹۱ یقین به عدم رمی یک جمره
- ۴۹۱ علم اجمالی به نقص در یکی از جمرات
- ۴۹۱ علم اجمالی به عدم رمی یک روز کامل
- ۴۹۱ علم اجمالی به ترک رمی یک روز
- ۴۹۲ فصل چهارم: مستحبات و آداب
- ۴۹۳ ۱- مستحبات منی
- ۴۹۳ استحباب بودن ایام تشریق در منی
- ۴۹۳ تکبیرات مستحب در منی
- ۴۹۳ استحباب عبادت و نماز در مسجد خیف
- ۴۹۳ تلاوت قرآن در مکه معظمه
- ۴۹۳ ۲- مستحبات مکه معظمه
- ۴۹۳ اشاره
- ۴۹۵ طواف وداع

۴۹۵	باب پانزدهم: مصدود
۴۹۵	فصل اول: مصدود
۴۹۵	اشاره
۴۹۵	بقای بر احرام بدون اعمال
۴۹۵	وظیفه مصدود از ورود به مکه
۴۹۶	وظیفه مصدود وارد در مکه
۴۹۶	حکم محبوس
۴۹۶	تقاضای پول برای اجازه عبور
۴۹۷	فرض تعدد راه
۴۹۷	خوف عدم وصول
۴۹۷	میزان تحقق مصدودیت
۴۹۹	وظیفه مصدود بعد از خروج از احرام
۴۹۹	جواز خروج از احرام با امید رفع عذر
۴۹۹	ترک وظیفه صدّ
۵۰۰	حکم مصدود در حج تبرّعی
۵۰۰	فصل دوم: محصور
۵۰۰	حصر در احرام عمره
۵۰۱	حصر در احرام حج
۵۰۲	محصور و مسأله حلیت نساء
۵۰۳	صدق حصر بر صدمات تصادف
۵۰۳	مُحرم نمودن مصدوم در مسجد شجره
۵۰۳	محرمی که سگته کرده
۵۰۳	تخلّف ذابح
۵۰۴	میزان تحقق حصر

- ۵۰۴ حصول بهبودی بعد از فرستادن هدی یا پول
- ۵۰۵ حصول مانع غیر از مرض
- ۵۰۵ زمان مواعده ذبح
- ۵۰۶ باب شانزدهم: برخی از احکام نماز و روزه
- ۵۰۶ فصل اول: برخی از احکام نماز و روزه
- ۵۰۶ ۱- احکام نماز جماعت
- ۵۰۶ اشاره
- ۵۰۶ نماز استداره‌ای
- ۵۰۶ حکم عدم اتصال صفوف
- ۵۰۷ خواندن عشا بلافاصله بعد از مغرب
- ۵۰۷ شبهای مهتابی و جماعت
- ۵۰۷ لزوم اعاده با عدم احراز شرایط لازم
- ۵۰۸ نماز در پشت بام مسجدالنبی
- ۵۰۸ نماز جماعت در هتل
- ۵۰۸ حکم جماعتی که در آن آیه سجده‌دار می‌خوانند
- ۵۰۹ ۲- احکام سجده
- ۵۱۰ سجده بر سنگهای حرمین
- ۵۱۰ سجده روی فرش
- ۵۱۱ لباس پنبه و کتان
- ۵۱۱ سجده بر پشت دست
- ۵۱۲ سجده بر حصیر
- ۵۱۲ نماز عاجز از سجده متعارف
- ۵۱۳ ۳- محدوده تخییر بین قصر و اتمام
- ۵۱۳ اشاره

- حکم نوافل در اماکن تخییر ۵۱۳
- ۴- قصد عشره ۵۱۳
- قصد عشره در مکه و کشف خلاف ۵۱۳
- قصد عشره و رفتن به عرفات ۵۱۴
- نماز در عرفات و مشعر و منی ۵۱۵
- نماز در هواپیما ۵۱۶
- ۴- احکام روزه و اعتکاف ۵۱۷
- روزه ماه رمضان و حکم اول ماه ۵۱۷
- روزه در مدینه ۵۱۷
- اعتکاف در مسجدالحرام ۵۱۷
- فصل دوم: احکام خمس مربوط به عمره ۵۱۸
- ۱- نداشتن سال خمسی ۵۱۸
- اشاره ۵۱۸
- حسابرسی مال و صحت اعمال ۵۱۹
- احرام و طواف در لباس غیرمخمس ۵۱۹
- اگر دهنده پول اهل خمس نباشد ۵۲۰
- طواف با پول خمس نداره ۵۲۰
- خرید لباس احرام از پول مشکوک الخمس ۵۲۰
- تهیه قربانی از غیر مخمس ۵۲۱
- ۲- سپرده‌های حج و عمره و خمس آن ۵۲۱
- فصل سوم: احکام تقلید ۵۲۳
- عمل بدون تقلید ۵۲۳
- رجوع قهری احتیاط واجب بدون نیت رجوع ۵۲۳
- بقاء بر تقلید میت ۵۲۴

- ۵۲۵ وظیفه نایب در تقلید
- ۵۲۶ فصل چهارم: لقطه
- ۵۲۶ کراهت برداشتن لقطه حرم
- ۵۲۶ لقطه کمتر از درهم
- ۵۲۶ لقطه بیشتر از درهم
- ۵۲۶ حکم پول پیدا شده
- ۵۲۷ فصل پنجم: احکام مسجد الحرام و مسجد النبی
- ۵۲۸ عدم جواز عبور حائض و نفساء از مسجدین
- ۵۲۸ عدم جواز برداشتن قرآن از مسجدین
- ۵۲۸ تیمم جنب برای خروج از مسجد
- ۵۲۸ چند قاعده و مسأله
- ۵۲۸ شک در عمل سابق
- ۵۲۸ اعتبار عسر و حرج شخصی
- ۵۲۹ وسواس و احتیاط
- ۵۲۹ مس القاب معصومین بدون وضو
- ۵۳۰ کنسرو گوشت و ماهی خارجی
- ۵۳۰ استلام حجرالاسود برای بانوان
- ۵۳۰ جواب سؤال
- ۵۳۱ جواز و عدم جواز ممانعت از اعزام مجدد
- ۵۳۱ یادگیری احکام عمره و حج
- ۵۳۲ درباره مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان

مناسک حج : مطابق با فتاویٰ حضرت آیه الله العظمی امام خمینی (ره) و مراجع معظم تقلید

مشخصات کتاب

سرشناسه : خمینی ، روح الله، رهبر انقلاب و بنیانگذار جمهوری اسلامی ایران، ۱۲۷۹ - ۱۳۶۸.

عنوان و نام پدید آور : مناسک حج : مطابق با فتاویٰ حضرت آیه الله العظمی امام خمینی (ره) و مراجع معظم تقلید/ تهیه و تنظیم محمد رضا محمودی.

وضعیت ویراست : [ویراست ۴۲].

مشخصات نشر : تهران: مشعر، ۱۳۸۶.

مشخصات ظاهری : ۶۸۷ص.

شابک : ۳۷۰۰۰ ریال: ۹-۳۴-۷۶۳۵-۹۶۴-۹۷A

وضعیت فهرست نویسی : برون سپاری

یادداشت : چاپ سوم.

موضوع : حج

موضوع : فقه جعفری -- رساله عملیه

رده بندی کنگره : ۱۸۸/۸/BP۱۸۸/۸خ/۸م ۱۳۸۶

رده بندی دیویی : ۲۹۷/۳۵۷

شماره کتابشناسی ملی : ۱۶۴۴۷۰۸

مقدمه

مناسک حج، مناسک بندگی و زندگی است، از یک سو چگونه زیستن را به انسان می آموزد و از دیگر سو، چگونه با خدا زیستن را.

حاجیان در سفر الهی و معنوی حج می کوشند خود را به خدا نزدیک کنند، حجاب ها و موانع قرب به حق را از سر راه بردارند. رنگ خدایی به خود بگیرند و جز رضای او چیزی طلب نکنند.

آنان در این تمرین زیبای عبودیت، ضمن اینکه لذت ها را بر خویشتن حرام کرده، تمرین می کنند که با هم نوعان خویش، زندگی مسالمت آمیز داشته باشند و حتی متعرض امنیت حیوانات و گیاهان نیز نشوند.

نتیجه این اعمال روح بخش، کسب نورانیت، و رهایی از تیرگی گناه و این که حج گزار در بازگشت، به سوی آلودگی ها گرایش پیدا نکند و صفا و نورانیت خود را حفظ نماید.

عن الصادق علیه السلام:

الحج لا يزال عليه نُورُ الْحَجِّ ما لم يَلْمَ بِذَنْبٍ.

شرط نخست دستیابی به این هدف بزرگ، انجام صحیح مناسک حج است، و حج گزار وظیفه دارد که بر اساس فتاویٰ مرجع تقلید خود، با این مناسک آشنا شود و عمل خویش را بر آن، منطبق سازد، سپس در گام دوم، به اسرار و معارف هر یک از آن ها پی ببرد.

در این راستا روحانیون محترم کاروان که وظیفه خطیر ارشاد زائران به مسائل شرعی را بر دوش دارند، نیازمند مناسکی جامع هستند

که بر اساس آن بتوانند با سهولت فتاوی‌های مراجع معظم تقلید-

(۱). اصول کافی، ج ۴، ص ۲۵۵

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۴

ایدهم‌الله تعالی - را به ایشان منتقل نمایند و پاسخگوی پرسش‌های متعدد ایشان باشند.

برای پاسخگویی به این نیاز، معاونت آموزش و پژوهش بعثه مقام معظم رهبری از سال ۱۳۷۰ ه. ش. تاکنون گام‌های بلندی برداشته که از جمله آنها تدوین و تهیه مناسک محشی است که با تلاش و کوشش جمعی از فضلا و محققین حوزه علمیه قم تحقق و از آنجا که فروع فقهی حج گسترده است و به صورت معمول در گذر زمان مسائل جدیدی رخ می‌دهد که نیازمند استفتاء و پاسخگویی به آن است، از این رو، سعی شده است تا با استفتاء از مراجع معظم تقلید، پاسخ‌ها دریافت و به مناسک افزوده شود و با گذشت زمان، نواقص برطرف و تکمیل گردد.

از جمله نواقصی که در چاپ‌های پیشین دیده می‌شد، پراکندگی برخی مسائل در بخش‌ها و فصول مختلف بود که در چاپ جدید سعی شد این مشکل نیز برطرف شود.

مهمترین کارهایی که در این چاپ انجام گرفته عبارت است از:

۱- تمامی استفتاءاتی که در متن مناسک ذکر شده بود، تبدیل به مسأله شده و به عنوان فرع فقهی در کنار مسائل مرتبط با آن قرار گرفته و در برخی موارد که استفتاء تکراری و خالی از فایده بوده، حذف گردیده است.

۲- تمامی مسائل و فروع فقهی، با نظم جدید و ضابطه‌مند، در دو بخش کلی که هر بخش دارای چند باب و هر باب دارای چند فصل و هر فصل دارای چند عنوان می‌باشد تنظیم شده است.

۳- جهت تسهیل در دستیابی به مسائل مورد نیاز، مسائل عنوان‌گذاری شده تا مراجعه کنندگان با دیدن آن، ضمن وقوف اجمالی و سریع بر محتوای مسایل، بتوانند مسأله مورد نظر خود را به آسانی و با سرعت پیدا کنند.

۴- استفتاءاتی که در پایان مناسک محشای قبلی و یا در فصلنامه میقات حج به چاپ رسیده بود و نیز استفتاءات جدیدی که اخیراً انجام شده، به بخش‌های مربوط اضافه شده است.

۵- عبارات متن، در حدی که به محتوا آسیب نرسد ویرایش و عبارات تا حدودی روان‌تر گردید.

۶- فهرستی گویا و جامع برای آن تهیه شد تا دسترسی به مسائل آسان‌تر و سریع‌تر گردد.

۷- پس از خاتمه یافتن امور پیشگفته، مناسک در اختیار دفاتر مراجع معظم تقلید قرار گرفت و نقطه نظریات آنان دریافت و اصلاحات مورد نظر اعمال و تأیید کتبی دریافت شد.

۸- با توجه به آماده نبودن حواشی برخی مراجع معظم، امکان افزودن نظریات ایشان را به این مجموعه نیافتیم که ان‌شاءالله در فرصت‌های بعدی، این اقدام صورت خواهد گرفت.

در پایان متذکر می‌شویم که این مجموعه هم اکنون با افزون بر هزار و چهارصد فرع فقهی حج و

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۵

اشتمال بر جدیدترین استفتاءات، جامع‌ترین مناسک حج محسوب می‌شود و اگرچه همه تلاش‌ها در راستای ارائه بی‌نقص آن صورت گرفته شده، ولی در عین حال، به دلیل گستردگی کار، کثرت حواشی و دقیق بودن فروع فقهی حج، احتمال وجود برخی کاستی‌ها وجود دارد که امید است با چشم تیزبین علما و فرهیختگان و راهنمایان دلسوز و روحانیون کاروان این موارد شناسایی و برطرف گردد.

از فاضل ارجمند جناب حجة الاسلام و المسلمین آقای محمدرضا محمودی، که با تلاش و کوشش پیگیر خود در تنظیم جدید مناسک محشی زحمات فراوانی را متحمل گردیدند، تشکر و قدردانی نموده، توفیق همگان را از خداوند متعال مسألت داریم.

معاونت آموزش و پژوهش

بعثه مقام معظم رهبری

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۶

مناجات ابو حمزه امام سجاد علیه السلام

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۷

وجوب حج و شرایط آن ۱۳

نیابت و استنباه در حج ۶۱

عمره ۹۳

حج افراد ۱۱۵

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۸

امیر المؤمنین الامام علی علیه السلام

يَتَّبِعِي لِمَنْ وُلِيَ أَمْرَ قَوْمٍ أَنْ يَبْدَأَ بِتَقْوِيمِ نَفْسِهِ قَبْلَ أَنْ يَشْرَعَ فِي تَقْوِيمِ رَعِيَّتِهِ وَ إِلَّا كَانَ بِمَنْزِلَةِ مَنْ رَامَ اشْتِاقًا ظِلَّ الْعُودِ قَبْلَ أَنْ يَسْتَقِيمَ ذَلِكَ الْعُودَ

کسی که زمام کار مردمی را در دست می گیرد، باید پیش از آنکه اصلاح مردم را آغاز کند، به اصلاح خود پردازد؛ در غیر این صورت، مانند کسی است که پیش از راست کردن چوبی، بخواهد سایه آن را راست کند.

شرح نهج البلاغه ج: ۲۰ ص: ۲۶۹

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۹

باب اول

وجوب و اقسام حج ۱۳

استطاعت ۲۵

استطاعت مالی یا بدلی ۲۷

استطاعت مالی ۲۷

مسایل خاص استطاعت بانوان ۴۰

استطاعت بدلی ۴۲

رجوع به کفایت ۴۶

استطاعت بدنی، طریقی و زمانی ۴۸

موارد خروج از استطاعت و نیاز به پول ۵۶

۴- چهارمین شرط وجوب حج: حریت. ۵۸

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۱۰

الهی

تَتَحَبَّبُ إِلَيْنَا بِالنَّعْمِ وَ نُعَارِضُكَ بِالذُّنُوبِ خَيْرُكَ إِلَيْنَا نَازِلٌ وَ شَرُّنَا إِلَيْكَ صَاعِدٌ

معانی الأخبار عن أبي جعفر عليه السلام قال:

قال أمير المؤمنين عليه السلام:

«ألا- أخبركم بالفقيه حقاً، قالوا بلى يا أمير المؤمنين؛ قال: من لم يقنط الناس من رحمة الله؛ ولم يؤمنهم من عذاب الله ولم يرخص لهم في معاصي الله ولم يترك القرآن رغبة عنه إلى غيره ألا لا خير في علم ليس فيه تفهيم؛ ألا لا خير في قراءة ليس فيها تدبر ألا لا خير في عبادة ليس فيها تفقه».

بحار الأنوار ج: ۲ ص: ۴۹

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۱۳

بخش اول:

باب اول: وجوب و اقسام حج

فصل اول: وجوب و اقسام حج

۱- وجوب حج

اشاره

بدان که بر هر مکلف جامع شرایط، وجوب حج، به دلیل قرآن و احادیث وارده از نبی اکرم صلی الله علیه و آله و ائمه معصومین علیهم السلام ثابت است.

حج یکی از ارکان دین و از ضروریات آن به شمار می‌رود. ترک حج با اقرار به وجوب، یکی از گناهان کبیره و با انکار، موجب کفر است. خداوند متعال در قرآن مجید فرمود: «وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ».

شیخ کلینی رحمه الله به طریق معتبر از حضرت صادق علیه السلام روایت نموده که: «هر کس از دنیا برود و بدون حاجت ضروری، یا بیماری و یا منع سلطان، حجة الاسلام به جا نیاورده باشد، چنین کسی هنگام مردن، به یهودیت یا نصرانیت از دنیا خواهد رفت». ۱- حجة الاسلام- که بر مکلف مستطیع واجب است- در تمام عمر، فقط یک مرتبه واجب می‌گردد.

(۱). آیه الله بهجت: در صورت منافات با بقای تصدیق به وحدانیت خالق یا بقای تصدیق به نبوت و عدم استناد به شبهه خاصه به شخص (ذخیره، ج ۱، ص ۴۴ و کتاب حدود ص ۳۹).

آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی و وحید: در صورتی که مستند به شبهه نباشد.

آیه الله فاضل: چنانچه به انکار رسالت برگشت کند.

آیه الله مکارم: در صورتی که علم به ضروری بودن آن داشته باشد.

(۲). آل عمران: ۹۷

(۳). کافی ج ۴ / ۲۶۸ / ۱

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۱۴

فوریت وجوب حج بر مستطیع

۲- وجوب حج بر مکلف مستطیع، فوری است؛ یعنی باید آن را در سال اول استطاعت به جا آورد و اگر درک آن متوقف بر تهیّه مقدماتی باشد، باید فراهم نماید؛ و در صورت تأخیر، حج بر وی مستقر می‌شود.

اعاده احتیاطی حج واجب

۳- اگر کسی احتمال می‌دهد حجی که در سال‌های قبل انجام داده، صحیح نبوده، یا احتمال می‌دهد مستطیع نبوده و فعلاً شرایط استطاعت را دارد و بخواهد احتیاط کند، می‌تواند به قصد مافی‌الذمه؛ یعنی به قصد امتثال مطلق امر متوجه به او، یا به قصد حَجَّةِ الاسلام احتیاطی، حج بجا آورد؛ ولی چنانچه حج سابق با فرض صحت، جزئی از آن باطل بوده، باید آن جزء را تدارک نماید و اعاده حج، مُجْزِی از آن جزء نیست.

۲- تراحم حج**تراحم حج با واجب و حرام**

۴- اگر رفتن به حج، موجب انجام حرام یا ترک واجب شود، باید اهمیت هر کدام لحاظ شود،

(۱). آیه الله سیستانی: در این فوریت دو وجه است: اول: این که شرعی باشد و گویا مشهور هم همین باشد. دوم: این که عقلی باشد، از باب احتیاط، تا مبادا تأخیر آن منجر به ترک واجب بدون عذر شود که در این صورت مستحق عقوبت خواهد بود. وجه اول احوط است و دوم اقوی. پس اگر آن را از سال اول استطاعت تأخیر انداخت، بدون این که اطمینان داشته باشد که بعداً می‌تواند آن را انجام دهد ولی بعداً موفق به انجام آن شود متجری می‌شود، و اگر اصلاً موفق نشود مرتکب گناه بزرگی شده است. (مناسک، ص ۸).

(۲). آیه الله مکارم: و در صورت حصول استطاعت، چنانچه راه منحصر به نام‌نویسی برای چند سال بعد باشد، آن نیز واجب است.
(۳). آیه الله بهجت: و تأخیر آن بدون عذر حرام است و تکرار این تأخیر در سال‌های بعد، بدون توسیط توبه از گناهان کبیره، مثل ترک حج است. (مناسک، ص ۳).

آیات عظام تبریزی، خویی، صافی، گلپایگانی: بلکه بعید نیست تأخیر آن از گناهان کبیره باشد.

آیه الله فاضل: تأخیر آن معصیت است ولی کبیره بودن آن، به طوری که مُسَقَطِ عدالت باشد، ثابت نیست.

(۴). آیه الله بهجت، آیه الله تبریزی: در این مسأله و مسأله بعد، قصد امتثال امر فعلی را بنماید.

(۵). آیه الله مکارم: اگر حج خود را به طور صحیح انجام داده و جهی برای اعاده آن نیست.

آیه الله نوری: مانع ندارد مطلقاً.

(۶). آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی و وحید: و یا موجب از بین رفتن مال معتد به (قابل توجه) بدون عوض شود. (آداب و احکام حج، مسأله ۷۶).

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۱۵

اگر حج اهمیتش بیشتر باشد، باید انجام؛ و گرنه باید ترک شود؛ و اگر کسی به حج رفت و حرامی به جا آورد، یا واجبی را ترک کرد، معصیت کرده ولی حج او صحیح است.

تزام نذر و حج

۵- اگر کسی نذر کند که -مثلاً- در روز عرفه، کربلای معلای، یا یکی از مشاهد دیگر را زیارت کند، نذرش صحیح است؛ ولی اگر مستطیع بوده، یا در این سال مستطیع شد، باید به حج برود، و نذر مانع از حج نمی‌شود؛ و اگر به حج نرفت، بر او مستقر می‌شود، و باید به نذر عمل کند؛ و اگر به حج رفت، تخلف از نذر، موجب کفاره نمی‌شود؛ ولی اگر حج به جا نیامد و به نذر هم عمل نکرد، کفاره نذر را باید بدهد.

۳- استقرار حج و حکم ثبت نام

اشاره

۶- اگر مستطیع، حج را ترک کند، حج بر او مستقر می‌شود و باید بعداً به هر نحو که می‌تواند، به

(۱). آیه الله تبریزی: اگر فقط احتمال اهمیت در حج باشد حج مقدم است و گرنه باید حرامی را که حج بر آن توقّف دارد ترک کند و چنانچه ارتکاب حرام بعد از شروع در حج باشد مجزی از حجّه الاسلام نیست و اگر حج متوقّف بر ترک واجب باشد نظر ایشان موافق نظر آیه الله خویی است.

آیه الله خویی: در فرض تساوی و یا احتمال اهمیت در هر یک مخیر بین آنها است و اگر در یکی از آنها احتمال اهمیت می‌دهد آن مقدم است.

آیه الله سیستانی: در صورت تساوی مخیر است.

آیه الله وحید: همچنین است اگر موجب ترک واجبی شود که احتمال داده می‌شود از حج مهمتر باشد یا موجب انجام حرامی شود که احتمال داده می‌شود، ترک آن از انجام حج مهمتر باشد.

(۲). آیات عظام بهجت، تبریزی، خویی، سیستانی، صافی، گلپایگانی: نذر منحل می‌شود و باید به حج برود.

(۳). آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: در این صورت عمل به نذر واجب نیست، بنابر این تخلف از نذر موجب کفاره نمی‌شود.

(۴). آیه الله مکارم: نذر منعقد نیست و کفاره ندارد.

(۵). آیه الله سیستانی: مگر این که جاهل به حصول استطاعت یا غافل از آن باشد، یا جاهل به وجوب حج یا غافل از آن باشد، و در این جهل و غفلت معذور باشد.

آیه الله فاضل: چنانچه تا پایان اعمال حج، شرایط استطاعت باقی باشد، در این صورت باید حج را انجام دهد مگر این که انجام حج حرجی باشد، که در این فرض از خودش ساقط است، و در این صورت باید از ترکه او -ولو از میقات- نایب بگیرد، یا شخصی تبرعاً حج او را انجام دهد.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۱۶

حج برود؛ و همچنین است اگر در تحصیل مقدمات، کوتاهی کند و در اولین سال استطاعت، به حج نرسد، که باید در هر صورت بعداً در اولین سال ممکن به حج برود، هر چند استطاعت از بین رفته باشد.

مسامحه در ثبت نام برای حج

۷- اگر مستطیع، در نام نویسی و رفتن به حج مسامحه کند تا نوبت از دست او برود، باید به هر نحو در اولین زمان ممکن، برای حج اقدام کند.

۸- اگر کسی بعد از استطاعت مالی، بدون تأخیر، سعی در رفتن به حج داشته و ثبت نام نموده و از جهت این که قرعه به نامش اصابت نکرده، نتوانسته به حج برود، مستطیع نشده و حج بر او واجب

(۱). آیه الله بهجت: هر وقت قدرت پیدا نمود، فوراً باید به جا آورد ولو استطاعت شرعی زایل شده باشد (کتاب حج، ص ۲۷).
 آیه الله تبریزی و آیه الله خویی: مگر جاهل قاصر بوده باشد و در صورت استقرار هم اگر رفتن به حج حرجی شود واجب نیست.
 (۲). آیه الله بهجت و آیه الله سیستانی: در صورت اعتماد و وثوق به این که با تأخیر نیز حج را حتماً درک خواهد کرد، اظهر عدم وجوب خروج در اولین فرصت است؛ پس اگر اتفاقاً درک نکرد، حج بر او مستقر نشده است؛ آیه الله بهجت: و اما با عدم اعتماد مذکور، پس مورد تأمل است؛ و عدم حرمت تفویض احتمالی، با تأخیر یا غیر آن از مقدمات مفوت در واقع بعد از اشتغال ذمه یا قبل از آن، در موردی که دلیل خاص نباشد خالی از وجه نیست (کتاب حج ص ۱).

(۳). آیات عظام: صافی، گلپایگانی و فاضل: در صورتی حج بر او مستقر می شود که اگر می رفت به حج می رسید.

(۴). آیات عظام تبریزی، خویی و فاضل: اگر انجام حج برای او حرجی باشد، حج از خودش ساقط است ولی باید خود او بعداً، در صورت قدرت، انجام دهد و یا بعد از فوتش از ترکه او حج نیابی ولو از میقات انجام دهند.

(۵). آیه الله بهجت: قبل از استقرار حج استطاعت شرعی شرط است و بعد از آن استطاعت عقلیه و مقدوریت میزان است البته با مراعات سایر احکام شرعی. (مستفاد از صفحه ۲۷ و ۲۲ کتاب حج)

آیه الله تبریزی و آیه الله خویی: باید به هر نحو ممکن، مادامی که حرج نبوده و مستلزم ارتکاب حرام (آیه الله خویی: حرام اهم یا مساوی) نباشد، به حج مشرف شود.

آیه الله فاضل: اگر حرجی نباشد باید به هر نحو...

(۶). آیه الله مکارم و آیه الله تبریزی: در صورتی که راه مشروع، منحصر به شرکت در قرعه کشی باشد.

آیه الله خامنه‌ای: اگر رفتن به حج در سال‌های بعد از آن، منوط به نام نویسی و پرداخت مبلغی در همان سال باشد، بنابر احتیاط واجب باید نسبت به این کار اقدام کند.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۱۷

نیست؛ ولی اگر در ثبت نام مسامحه کند و در سال‌های بعد برای آن اقدام نماید، حج بر او مستقر می شود هر چند قرعه به نام او اصابت نکند.

ثبت نام و قرعه کشی

۹- ثبت نام برای حج با احتمال حصول نوبت در سال اول، لازم است هر چند برای - مثلاً - پنج سال ثبت نام شود؛ و با این فرض، در صورت عدم ثبت نام، حج مستقر می‌شود.

ثبت نام چند ساله و در نوبت فرار گرفتن

۱۰- اکنون که از داوطلبان حج، ثبت نام می‌شود ولی چند سال دیگر نوبت اعزام آنها فرا می‌رسد، آیا اگر کسی استطاعت مالی داشته باشد، واجب است اقدام به ثبت نام کند و در نوبت چند ساله قرار گیرد؟ یا آنکه به دلیل باز نبودن راه مستطیع نیست و می‌تواند در مال تصرف کند و خود را از استطاعت مالی خارج کند؟

(۱). آیات عظام تبریزی، خوبی، سیستانی، صافی، گلپایگانی، مکارم: مشروط بر این که مطمئن بوده که در مرحله قبل قرعه به نامش اصابت می‌کرده؛ آیه الله سیستانی: چنانچه می‌دانست سال‌های بعد، قرعه به نام او اصابت می‌کرد، در فرضی که احتمال عروض مانع دیگری، از انجام حج را در سالی که قرعه به نام او اصابت می‌کرد، نمی‌داد، بنابر احتیاط واجب، لازم بود ثبت نام کند و در این فرض که ثبت نام نکرده، بنابر احتیاط واجب حج بر او مستقر می‌شود.

(۲). آیه الله خوبی: به هر حال باید در قرعه کشی شرکت کنند. (مستفاد از مناسک، صفحه ۱۶)

آیه الله سیستانی: به مسأله قبل مراجعه شود.

(۳). آیه الله تبریزی: اگر اطمینان داشته باشد که در سال اول نامش بیرون می‌آید لازم است در قرعه کشی شرکت کند؛ بلکه بنابر احتیاط واجب، مطلقاً باید ثبت نام کند.

آیه الله صافی: در این فرض، وجوب نام نویسی محل تأمل است و چنانچه با ترک آن، بعد از پنج سال فوت کرد استقرار حج بر او معلوم نیست اگر چه احتیاط آن است که برای او، با بقای استطاعت تا سال پنجم، استیجار حج نمایند.

آیه الله مکارم: اسم نویسی در فرض مذکور واجب است و اگر یقین به اصابت قرعه داشته باشند حج بر آنها مستقر می‌شود ولی احتمال کافی نیست.

(۴). آیات عظام: بهجت، خامنه‌ای، سیستانی، مکارم و نوری: باید ثبت نام کند.

آیه الله صافی: در فرض سؤال چنانچه قبلاً حج بر او مستقر نشده باشد اقدام به ثبت نام در سالی که استطاعت مالی برای حج پیدا کرده ولی استطاعت طریقی نداشته باشد واجب نیست.

آیه الله فاضل: در فرض سؤال ثبت نام واجب نیست و می‌تواند مال مذکور را مصرف کند.

آیه الله تبریزی: احتیاطاً اسم نویسی کند و پول را پس نگیرد. در صورت نرفتن به حج در همان سال خمس آن را باید بپردازد.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۱۸

۴- اقسام حج

اشاره

حج بر سه گونه است: «تمتع»، «قران» و «افراد».

۱۱- حج تمتع، وظیفه کسانی است که «چهل و هشت میل» - که شانزده فرسخ است - از مکه دور باشند؛ و حج قرآن و افراد، وظیفه غیر آنها است.
این تفصیل (بین چهل و هشت میل و کمتر از آن)، در حَجَّةُ الاسلام است؛ و افرادی که حج استحبابی به جا می آورند، بین سه گونه حج، مخیر هستند.

افرادى که مقیم مکه می شوند

۱۲- کسانی که وظیفه آنها حج تمتع است، اگر در مکه معظمه مقیم شوند، چنانچه به قصد مجاورت در مکه بمانند و بعد از دو سال مستطیع شوند، حکم اهل مکه را پیدا می کنند؛ و در غیر این فرض، صوری دارد که در تحریر الوسیله ذکر شده است.

۵- حج استحبابی

اشاره

۱۳- حج به لحاظ تکلیف، دو گونه است: واجب و مستحب. حج واجب گونه‌های مختلفی دارد از قبیل حج واجب به نذر و استیجار و موارد دیگر. مهمترین گونه حج واجب، حَجَّةُ الاسلام است. حج استحبابی مواردی دارد که به شرح ذیل است:

(۱). آیه الله مکارم: یا بیشتر.

(۲). آیه الله مکارم: یعنی حدود ۸۶ کیلومتر.

(۳). جهت تفصیل این مسأله به مناسک آیات عظام مراجعه شود.

آیه الله نوری: مگر در صورتی که از ابتدا قصد توطن داشته باشد که پس از گذشتن مدتی که وطن صدق کند حکم اهل مکه را دارد هر چند دو سال نگذشته باشد.

آیه الله بهجت: شخصی که وظیفه او در حَجَّةُ الاسلام تمتع است با اقامت در مکه و اطراف نزدیک آن، بدون قصد توطن دائم، فریضه او ما دامی که داخل سال سوّم اقامت نشده باشد تغییر نمی کند چه قبل از اقامت مستطیع شده باشد.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۱۹

از طرف معصومین علیهم السلام و خویشاوندان و سایرین چه زنده یا مرده؛

کسی که شرایط وجوب حج - اعم از بلوغ و استطاعت و غیر آنها - را ندارد؛

بچه ممیز، اگر چه ولیّ او اذن ندهد؛ کسی که حج واجبش را انجام داده؛

کسی که هزینه حج را ندارد، ولی می تواند قرض کند و قدرت بر ادا دارد؛ کسی که هزینه حج را ندارد، ولی می تواند اجیر و نایب شود؛

تکرار حج در هر سال.

کراهت ترک حج استحبابی و ترک نیت بازگشت

۱۴- ترک حج در پنج سال متوالی، مکروه است.

نیت بازگشت به مکه معظمه هنگام خروج، مستحب، و قصد بازنگشتن، مکروه است.

اهدای ثواب حج استحبابی به غیر

۱۵- اهدای ثواب حج استحبابی در وقت شروع، یا بعد از فارغ شدن، به دیگری مانعی ندارد.

(۱). آیه الله بهجت: احرام صَبِيٍّ مَمِيَّز، صحیح است و احوط در صورت استلزام تصرف در مال، اذن ولی است در صحت آن. (کتاب حج ص ۴).

آیه الله سیستانی: بعید نیست که در صحت آن اذن ولی معتبر باشد. (مناسک، مسأله ۶).

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: حج برای غیر مکلف مَمِيَّز، مستحب است ولی کفایت از حَجَّةِ الْاِسْلَام نمی کند و اذن ولی در صحت حج او شرط نیست، اگرچه در مواردی که حج او موجب تصرف در اموالش می شود، برای تصرف، اذن ولی لازم است. (آداب و احکام حج، مسأله ۵).

آیه الله مکارم: ولی اگر تصرف در مال خود می کند، باید به اذن ولی باشد.

(۲). توجه این فرض بر اساس برخی فتاوی اگر حجه‌الاسام را بجا نیاورده باشد موجب حصول استطاعت می شود. به مسأله ۵۲ مراجعه شود.

(۳). آیه الله مکارم: ولی اگر انجام حج‌های مستحبی پی‌درپی سبب محرومیت انجام دهندگان حج واجب شود، بهتر است مجال را به آنها بدهند.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۲۰.

فصل دوم: شرایط وجوب حج

اشاره

وجوب حج (حَجَّةِ الْاِسْلَام)، منوط به تحقق چهار شرط است و بدون وجود تمامی آنها، حج واجب نیست؛ این شرایط عبارتند از: عقل، بلوغ، استطاعت و حریت.

۱- عقل

اشاره

بر دیوانه حج واجب نیست؛ ولی اگر قبل از درک مشعر عاقل شود، با دارا بودن دیگر شرایط، حج او حَجَّةِ الْاِسْلَام محسوب می شود. ۱۶- برای کسی که بعد از احرام دیوانه شده، استنابه لازم نیست و کفایت هم نمی کند، و در احرام باقی است.

جنون بعد از عمره تمتع

۱۷- اگر حج گزار بعد از انجام عمره تمتع دیوانه شود، محرم نمودن او برای حج لازم نیست و تکلیفی ندارد.

جنون بعد از استقرار حج و وظیفه ولی

۱۸- شخصی پس از استقرار وجوب حج دیوانه شده، وظیفه ولی، نسبت به حج او چیست؟

- (۱). آیه الله بهجت: در صورتی که زمان افاقه او مکفی برای انجام واجب فعلی بر او، نباشد. (کتاب حج ص ۲).
- (۲). آیه الله فاضل: اگر کسی در میقات میجون بود، همراهان او می توانند او را رجاء مثل کودک غیر ممیز محرم کنند و چنانچه قبل از درک مشعر عاقل شود کفایت از حجة الاسلام می کند. و احتیاط این است که به اذن ولی شرعی، او را محرم کنند. و احتیاط مستحب آن است که در سال های بعد اگر مستطیع شد حجة الاسلام را اعاده کند.
- (۳). آیات عظام: تبریزی، خویی، سیستانی و فاضل: حج و احرام او باطل است؛ آیه الله سیستانی: اگر احتمال بهبودی و درک و وقوفین نیست.
- (۴). آیه الله بهجت: اگر یأس از بهبودی حاصل است احتیاطاً ولی از مال او اقدام به حج نیابی کند و اگر وفات کند از طرف او قضا می کند. [مناسک طبع جدید معظم له مسأله ۳۵]
- آیه الله فاضل: چنانچه امید افاقه هست صبر کنند و الا بنا بر احتیاط واجب، ولی شرعی او از مال او یک حج نیابی انجام دهد.
- آیه الله نوری: اگر مال دارد لازم است ولی اقدام به حج نیابی بکند.
- آیات عظام: تبریزی، خامنه‌ای، سیستانی، صافی: در صورت عدم بهبودی تا آخر عمر، بعد از فوتش از ترکه او برایش نایب می گیرند.
- مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۲۱

۲- بلوغ - (برخی از احکام احرام کودکان)**اشاره**

- ۱۹- اگر نابالغ حج بجا آورد، صحیح است، هر چند از حجة الاسلام کفایت نمی کند.
- ۲۰- اگر حج گزار به گمان عدم بلوغ، حج استحبابی بجا آورد و بعد بفهمد بالغ بوده، از حجة الاسلام کفایت نمی کند مگر در صورتی که قصد وظیفه فعلیه داشته و آن را اشتهاً بر حج ندبی تطبیق کرده باشد.

بلوغ در میقات و قبل از مشعر

۲۱- اگر نابالغ، قبل از احرام در میقات بالغ شود و مستطیع باشد، حج او حجة الاسلام است؛ و همچنین است اگر هنگام درک

مشعر الحرام بالغ شود.

- (۱). آیات عظام تبریزی، خوبی، سیستانی، صافی: این حج کافی از حَجَّةُ الاسلام می‌باشد.
- آیة الله خامنه‌ای: مگر آن که به توهم اینکه وظیفه فعلیه او امتثال امر استحبابی است، قصد امتثال امر فعلی شارع مقدس را داشته باشد که در این صورت کفایت از حَجَّةُ الاسلام می‌کند.
- آیة الله مکارم: در صورتی که قصد مأمور به واقعی را داشته باشد کفایت می‌کند.
- (۲). آیة الله فاضل و آیة الله مکارم: و کافی است که از همان محل مستطیع باشد.
- (۳). آیة الله بهجت: کفایت ادراک آنچه با آن حج ادراک می‌شود، اگر چه اضطراری مشعر باشد، با انجام واجب از اضطراری عرفه خالی از وجه نیست (کتاب حج، ص ۳).
- (۴). آیة الله بهجت: با سایر شروط و با ادای واجبات لاحق، بدون نیاز به تجدید نیت حَجَّةُ الاسلام یا تجدید نیت احرام یا نیت وجوب به مجرد کمال، و معتبر است از زمان کمال نه قبل از آن، استطاعت او به قدر فراغ از واجبات حج بنابر اظهر، و در صورت ادراک حج به نحو صحیح در اجزاء عمره سابقه بر کمال از متمتع تأمل است، و احوط اعاده عمره است به قصد وظیفه بعد از اتمام حج اگر در اشهر حج باشد و اگر نباشد در سال آینده به قصد وظیفه انجام دهد عمره را با حج تمتع بنابر احوط (کتاب حج، ص ۳).
- آیة الله تبریزی: کفایت از حَجَّةُ الاسلام نمی‌کند. بلکه اگر متمکن بود طبق مسأله ۱۶۹ مناسک، برای عمره تمتع احرام ببندد و اعمال عمره و حج را اتیان کند، کفایت می‌کند. و در غیر این صورت باید آن حج را تمام کند و در سال‌های آینده، چنانچه مستطیع بود، حَجَّةُ الاسلام را بجا آورد و اگر مجنون قبل از فوت زمان عمره تمتع عاقل شود بر فرض استطاعت محرم شده و اعمال را انجام می‌دهد و در غیر این فرض اتمام حج بر او واجب نیست.
- آیة الله خویی: کفایت از حَجَّةُ الاسلام نمی‌کند. (و تفصیلی دارند به مناسک، مسأله ۴ مراجعه شود).
- آیة الله صافی، آیة الله گلپایگانی: احوط بلکه اقوی عدم کفایت از حَجَّةُ الاسلام است و همچنین نسبت به مجنون.
- آیة الله فاضل: هر چند احتیاط مستحب آن است که در صورت استطاعت، حج را در سال‌های بعد اعاده کند. (مناسک، ص ۱۰).
- آیة الله مکارم: احتیاط واجب در هر دو، اعاده بعد از آن است، در صورتی که مستطیع شوند.
- مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۲۲

استحباب حج برای بچه ممیز

۲۲- انجام حج برای کودک ممیز، مستحب و صحیح است اگر چه ولی او اذن ندهد، ولی بعد از بلوغ و حصول استطاعت، باید حج بجا آورد و حج زمان کودکی، کافی نیست.

استحباب محرم نمودن طفل غیر ممیز

۲۳- محرم نمودن کودک غیر ممیز، توسط ولی او مستحب است؛ به این گونه که به او لباس احرام بپوشاند؛ و نیت کند که «این طفل را محرم می‌کنم برای حج»، یا «این طفل را مُعْتَمِر می‌کنم به عمره تمتع»؛ و اگر ممکن باشد، تلبیه را به او تلقین کند، و گرنه خودش به جای او بگوید؛ و باید وظایف و اعمال را مطابق وظیفه انجام دهد، و گرنه در بعض صور، طفل در احرام باقی می‌ماند و تا

تدارک نکند، نمی‌تواند ازدواج نماید.

مراد از ولی در احرام کودک

۲۴- ولی در این مورد، بعید نیست که کفیل بچه و نگهدار او باشد، اگرچه ولی شرعی او نباشد.

(۱). آیه الله بهجت: احوط در صورت استلزام تصرف در مال، اذن ولی است در صحت آن. (کتاب حج ص ۴).

آیه الله سیستانی: بعید نیست که در صحت آن اذن ولی معتبر باشد. (مناسک، مسأله ۶).

آیات عظام: صافی، گلپایگانی و مکارم: ولی اگر تصرف در مال خود می‌کند، باید به اذن ولی باشد.

(۲). آیه الله بهجت: و مجنون.

آیه الله تبریزی: و نیز طفل ممیز.

(۳). آیه الله سیستانی: تنها در صورتی بر احرام باقی می‌ماند که اعمال عمره مفرده را درست انجام ندهند ولی در حج اگر خلل به

ارکان آن بزند با گذشت وقت حج، احرام آن فاسد می‌شود، بلی اگر فقط طواف نساء را به طور صحیح به‌جا نیاورند استمتاع از زن

بر او حرام است، مگر با اتیان طواف نساء، ولی ازدواج صحیح است.

(۴). آیه الله نوری: در غیر ولی شرعی، محل اشکال است.

آیه الله بهجت: ولی در این مقام عبارت است از ولی در مال؛ مثل اب وجدّ ابی و وصی ایشان و حاکم و امین حاکم. و ولایت مادر

در احرام طفل و سایر اعمال حج خالی از وجه نیست. (رساله ذخیره العباد، ص ۵).

آیه الله خویی: در صورتی که مستلزم تصرف در اموال طفل نباشد والا اذن ولی شرعی لازم است. (معمد، ج ۱، ص ۳۶)

آیه الله سیستانی: ولی طفل در این امر کسی است که حق حضانت و سرپرستی او را دارد، چه پدر و مادر او باشند و چه غیر آنها.

(مناسک، مسأله ۱۱).

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: قدر متیقن از ولی در این امر نسبت به بچه غیر ممیز، ولی شرعی است؛ مانند پدر و جد و یا وصی

یکی از آن دو، و همچنین حاکم و امین از طرف حاکم و یا وکیل یکی از آنها، و اما غیر ولی شرعی مانند عمو و دایی و برادر،

محل اشکال است، اگرچه کفیل و نگهدار بچه باشد، لکن مادر در این مورد ملحق به ولی شرعی است زیرا نسبت به او دلیل خاصی

داریم، و امّا در بچه ممیز در مواردی که اجازه ولی لازم است اجازه غیر ولی شرعی کفایت نمی‌کند. (مناسک عربی، ص ۱۳،

مسأله ۱۱).

آیه الله فاضل: مقصود از ولی، همان ولی شرعی است، ولی مادر در این مورد ملحق به ولی شرعی است.

آیه الله مکارم: ولی به اذن ولی شرعی انجام می‌دهد.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۲۳

لزوم حفظ طفل از محرّمات احرام

۲۵- بعد از محرم شدن طفل، ولی باید او را از محرّمات احرام باز دارد، و اگر ممیز نیست، خود ولی، او را از محرّمات حفظ کند.

کفارات محرمات احرام طفل

۲۶- اگر طفل محرم، محرمات احرام را به‌جا آورد، یا ولی، او را باز ندارد، کفاره بر ولی طفل است نه بر مال طفل، بنابر اقوی در صید و بنابر احتیاط واجب، در غیر آن.

وظیفه ولی در اعمال طفل

۲۷- ولی، باید طفل را وادار کند که تمام اعمال حج و عمره را به‌جا آورد و اگر طفل نمی‌تواند، خود او به نیابت از وی بجا آورد.

(۱). آیات عظام بهجت، خوبی، سیستانی: این حکم در مورد احجاج صبی غیر ممیز است و همین‌گونه است حکم مذکور در مسأله ۲۶ و ۲۷ و ۲۹.

آیه الله تبریزی: این حکم در مورد احجاج صبی است.

(۲). آیه الله بهجت: کفاره در صید مطلقاً و غیر صید با عمد، بر ولی ثابت است.

آیات عظام: تبریزی، خامنه‌ای، خوبی و سیستانی: کفاره در صید بر ولی است و در غیر آن کفاره ثابت نیست.

(۳). آیه الله بهجت: در صورت تمکن، احوط آن است که در حال طواف، هر دو طاهر باشند و نماز طواف را هر دو بخوانند و سنگ ریزه را در دست طفل یا مجنون بگذارد و ولی با آن کیفیت رمی و نیت نماید و در تمام افعال آنچه در غیر نیت می‌تواند انجام دهد، ولی متصدی نیت می‌شود (کتاب حج، ص ۴).

آیه الله تبریزی: در وقتی که می‌خواهد طفل را طواف دهد، واجب است او را وضو دهد، اگرچه به صورت وضو باشد. (مناسک، ص ۱۴، مسأله ۷).

آیه الله فاضل: در اعمالی که نیاز به وضو دارد، احتیاطاً طفل را وضو بدهد و خودش هم وضو بگیرد.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۲۴

۲۸- گوسفند قربانی، بر عهده ولی طفل است.

کفارات احرام طفلی که بدون اذن محرم شده

۲۹- اگر کودک ممیزی، بدون اذن ولی، محرم شود و در حال احرام، یکی از محرمات را مرتکب شود، کفاره آن بر عهده کیست؟

احرام کودک بدون اذن ولی

۲۹ / ۲- کودک ممیزی بدون امر ولی، در میقات محرم شده و فقط سعی و تقصیر را انجام داده است؛ تکلیف او یا ولیش نسبت به بقیه اعمال چیست؟

(۱). آیه الله تبریزی: قربانی بچه غیر ممیز بر ولی او است که او را به حج برده و چنانچه پول آن را نداشت و خود بچه مالی داشت،

از مال او قربانی تهیه می‌کند و اگر نه ولیّ روزه می‌گیرد.

آیه الله سیستانی: پول قربانی بچه غیر ممیز بر ولی اوست (مناسک، مسأله ۱۲).

آیه الله فاضل: و اگر تمکن نداشت از طرف طفل روزه بگیرد، و چنانچه خود ولیّ نیز حج تمتع انجام داده و فقط تمکن از یک قربانی دارد، آن را برای طفل قربانی کند و برای خودش روزه بگیرد.

(۲). آیه الله بهجت: در فرض سؤال که ولیّ سبب نیست کفّاره هم بر او نیست و تنها کفّاره‌ای که در عمد و خطأ ثابت است در مال طفل ثابت است. [مستفاد از جامع المسائل ج ۲ ص ۱۹۳]

آیه الله سیستانی و آیه الله تبریزی: کفّاره ندارد.

آیه الله خامنه‌ای: رجوع شود به پاورقی مسأله ۲۶.

آیه الله صافی: در فرض سؤال کفّاره واجب نیست ولی احتیاط آن است که ولیّ بچه کفّاره را از مال خودش بدون این که قصد کند بر او واجب بوده یا بر صبی، ادا نماید.

آیه الله فاضل: در فرض مزبور به احتیاط واجب کفّاره بر ولیّ طفل است.

آیه الله مکارم: در غیر صید، کفّاره واجب نیست، نه بر ولیّ و نه بر طفل.

آیه الله نوری: لازم است ولیّ طفل او را ازار تکاب محرمات احرام باز دارد و اگر باز نداشت کفّاره در صورت علم و عمد بر عهده ولیّ طفل است.

(۳). آیه الله بهجت: همه اعمال را به ترتیب باید انجام دهد تا از احرام خارج شود و همین احوط است اگر احرام او مستلزم تصرف در مال بوده است.

آیه الله تبریزی: چنانچه محرم به عمره مفرده شده بر احرامش باقی می‌ماند و چنانچه تا زمان بلوغ تمام اعمال عمره مفرده را تدارک نکند بعد از بلوغ بر او واجب است آن را تدارک نماید.

آیه الله خامنه‌ای: طواف و نماز آن را بجا آورد و سعی و تقصیر را بنا بر احتیاط اعاده نماید و سپس طواف نساء و نماز آن را انجام دهد.

آیه الله سیستانی: احرامش صحیح نیست و چیزی بر او نیست.

آیه الله صافی: در صحت احرام کودک ممیز اذن ولی شرط نیست بنابراین کودک مذکور که محرم شده خودش و یا با کمک دیگری ولو غیر ولی اگر محتاج به راهنمایی باشد باید اعمال عمره را از طواف شروع کند و اتمام نماید.

آیه الله فاضل: ولیّ او تکلیفی ندارد، ولی احرام او صحیح است و باید اعمال خود را از اول انجام دهد. و اگر نتواند نایب بگیرد.

آیه الله مکارم: احتیاط آن است که برگردد و تمام اعمال غیر از احرام را انجام دهد و اگر توانایی ندارد از کسانی که به عمره می‌روند خواهش کند که به نیابت از او انجام دهند.

آیه الله نوری: لازم است برگردد و اعمال را به ترتیب انجام بدهد.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۲۵

سومین شرط وجوب حج:

۳- استطاعت

سومین شرط وجوب حج و تحقق حجة الاسلام، استطاعت است. استطاعت با حصول چند امر محقق می‌شود، که تفصیل آن به یاری خداوند متعال خواهد آمد.

انکشاف عدم استطاعت

۳۰- اگر غیر مستطیع به خیال مستطیع بودن، اعمال را به قصد حجة الاسلام انجام دهد و بعد از اتمام اعمال حج، بفهمد که مستطیع نبوده، احرام او واقع نشده است.

انکشاف استطاعت

۳۱- اگر مستطیع به خیال مستطیع نبودن، به نیت حج استحبابی محرم شود و بعد از اعمال عمره

(۱). آیه الله نوری: اگر به قصد تقيید بوده احرام واقع نشده، و اگر خطا در تطبیق بوده احرام حج مستحب واقع شده و احرام صحیح بوده و از آن خارج شده، ولی مجزی از حجة الاسلام نیست.

آیه الله بهجت و آیه الله خامنه‌ای: اگر به قصد انجام وظیفه فعلیه بوده حج صحیح استحبابی هم می‌باشد.

آیات عظام: تبریزی، خویی، سیستانی، فاضل و مکارم: احرام او صحیح و حج او مستحبی است و کفایت از حجة الاسلام نمی‌کند.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۲۶

تمتع معلوم شود که مستطیع بوده، عمل مزبور کفایت از عمره تمتع واجب نمی‌کند، و در صحت حج ندبی او تأمل است. ۳۲- اگر با اعتقاد به عدم استطاعت، قصد حج استحبابی کند و بعد معلوم شود که مستطیع بوده، از حجة الاسلام کفایت نمی‌کند مگر در صورتی که قصد وظیفه فعلیه نموده و اشتهاً آن را بر حج استحبابی تطبیق کرده باشد.

بطان حج استحبابی و نیابی با استطاعت

۳۳- مستطیع نمی‌تواند از طرف دیگری برای حج نایب شود یا حج استحبابی به جا آورد، و اگر حج نیابی یا استحبابی به جا آورد، باطل است.

(۱). آیات عظام: تبریزی، خویی، صافی و مکارم: کفایت می‌کند.

آیات عظام: بهجت، خامنه‌ای و سیستانی و گلپایگانی: چنانچه کسی به اعتقاد این که مستطیع نیست به عنوان استحباب، به حج رفت و قصد اطاعت امری که فعلاً متوجه او است را نمود و بعداً معلوم شد مستطیع بوده، حجش کفایت می‌کند و حج دیگری بر او واجب نیست.

آیه الله فاضل: باید حجة الاسلام را انجام دهد و اکتفا به عمره انجام شده مشکل است، لذا برای احرام عمره تمتع وجوبی، باید به وظیفه ناسی احرام، که در مسأله ۲۶۲ بیان شده است، عمل کند و در ضیق وقت باید حج افراد انجام دهد، مگر اینکه خطا در تطبیق باشد.

(۲). توجه: این مسأله با مسأله بعد تقیید می‌شود.

(۳). به مسأله قبل مراجعه شود.

(۴). به مسأله قبل مراجعه شود.

(۵). آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: در صحت آن اشکال است و احتیاط ترک نشود، عالم باشد و یا جاهل. (آداب و احکام حج، مسأله ۱۱۵).

آیه الله فاضل: اگر حج نیابی انجام داده است، حج او صحیح است اگر چه معصیت کرده است؛ و اگر با غفلت و عدم توجه به وجوب حج، حج مستحبی انجام داده است، حج او صحیح و کفایت از حجة الاسلام می‌کند؛ ولی اگر با توجه به حج واجب، نیت حج استحبابی کرده باشد، حج استحبابی صحیح است ولی مرتکب فعل حرام شده است و حج بر او مستقر شده است.

طبق نظر آیات عظام: بهجت، تبریزی، خویی، سیستانی، فاضل و مکارم حج نایب، صحیح است و ذمه منوب عنه بری می‌شود ولی نسبت اجاره نظر ایشان به این شرح است:

آیه الله بهجت: اگر غافل یا جاهل بوده، اجاره هم صحیح است؛ در غیر این صورت اگر اجاره را به نحو ترتب تصحیح نکنیم، نایب مستحق اجرة المثل خواهد بود.

آیه الله تبریزی: در فرضی که واقعاً بر او حج واجب بوده ولو نسبت به آن جاهل باشد، اجاره باطل است و نایب استحقاق اجرة المثل را دارد مگر بیشتر از اجرة المسمی باشد و اگر حج استحبابی برای خودش انجام دهد، در صورت علم به استطاعت خود و عدم صحت حج استحبابی، حج او باطل است و در غیر این صورت حجش صحیح و مجزی از حجة الاسلام می‌باشد.

آیه الله خویی: در صورت تنجز وجوب حج بر نایب اجاره باطل است، مگر این که اجاره مطلق باشد که بتواند اول برای خودش حج بجا آورد و بعد از آن حج منوب عنه را در فرض بطلان اجاره، اجیر مستحق اجرة المثل است مگر این که اجرة المثل بیشتر از اجرة المسمی باشد و اگر مستطیع، حج استحبابی برای خودش انجام دهد، با این که می‌داند مستطیع است، گرچه حجش صحیح است ولی مجزی از حجة الاسلام نمی‌باشد. (مستفاد از تعلیقه عروه، ج ۲، ص ۲۴۱ و ۳۷۵ و مناسک، مسأله ۱۰۴).

آیه الله سیستانی: اجاره باطل است و مستحقّ اجرت المثل است و قصد حج استحبابی برای خودش اثری ندارد و حجة الاسلام محسوب می‌شود مگر قصدش به نحوی باشد که به قصد قربت خلل ایجاد کند.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۲۷

استطاعت، دارای پنج شرط به شرح ذیل است:

اول: استطاعت مالی یا بذلی

الف: استطاعت مالی

اشاره

۳۴- استطاعت مالی یعنی داشتن زاد و راحله که توشه راه و مرکب سواری است، یا داشتن پول یا کالایی که صرف آن در زاد و راحله ممکن باشد؛ و شرط است که مخارج برگشتن را نیز داشته باشد.

(۱). آیه الله سیستانی: اگر به آن نیاز داشته باشد.

(۲). آیه الله بهجت: و نیز اظهر وجوب حج و تحقق استطاعت است بر کسی که فعلاً زاد و راحله را ندارد ولی می‌تواند به مناسبت

موقعیت شغلی خود، بدون استیجار که بعداً ذکر می‌شود در بین راه کسب کند، و با کسب لایق به شأن، حوائج مناسب هر وقت را تحصیل نماید بدون خطر و با اطمینان به حصول، مثل خدمت کردن در کاروان به‌اعمالی که در غیرسفر، شغل او همانهاست (کتاب حج، ص ۹).

(۳). آیات عظام بهجت، تبریزی، سیستانی، خویی، خامنه‌ای، صافی، فاضل، گلپایگانی: داشتن هزینه بازگشت هنگامی معتبر است که مکلف قصد بازگشت به وطن خود را داشته باشد. اما اگر نخواسته باشد برگردد، یا خواسته باشد در جای دیگری غیر از وطن خود ساکن شود، باید هزینه رفتن به آن جا را داشته باشد، و دارا بودن هزینه بازگشت به وطن لازم نیست.

(۴). آیه الله بهجت: به نحوی که به واسطه حج ناچار به تبدیل محل اقامت و مسکن نشود (کتاب حج، ص ۹).

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۲۸

۳۵- پول هدی، جزو استطاعت نیست.

لزوم داشتن ضروریات زندگی

۳۶- در وجوب حج، علاوه بر مصارف رفت و برگشت، داشتن ضروریات زندگی و آنچه که در معیشت بدان نیاز هست، شرط است، مثل خانه مسکونی و اثاث خانه و وسیله سواری و غیر آن، در حد مناسب با شأن، یا داشتن پول یا مالی که با آن، تهیه آنها ممکن باشد.

۳۷- اگر ضروریات زندگی یا پول آنها را، در حج صرف کند، حج او حَجَّه‌الاسلام محسوب نمی‌شود.

سکونت در غیر منزل ملکی

۳۷ / ۲- کارمندانی که مالک منزل مسکونی نمی‌باشند و در منازل سازمانی زندگی می‌کنند و هم‌اکنون مشکلی از نظر مسکن ندارند ولی سایر شرایط استطاعت را دارا هستند، آیا باید حَجَّه‌الاسلام بجا آورند یا نه؟

لزوم تحقیق از استطاعت

۳۸- اگر کسی در استطاعت مالی خود شک دارد، بنا بر احتیاط واجب باید تحقیق کند، چه

(۱). آیه الله تبریزی: در صورتی که بتواند بدون حرج و مشقت بدل هدی روزه بگیرد.

آیات عظام: تبریزی، سیستانی و مکارم: استطاعت حاصل است و به جای آن روزه می‌گیرد.

آیات عظام: خویی، فاضل، صافی و گلپایگانی: مستطیع نمی‌شود و پول هدی جزو استطاعت است.

(۲). آیه الله بهجت: ضرورت شخصیه یا شائیه.

(۳). آیه الله مکارم: خواه ملکی باشد یا اجاره‌ای که با شؤون او سازگار باشد.

(۴). آیه الله صافی: و نداشتن آن حرجی باشد.

(۵). آیه الله سیستانی ... و نداشتن آن موجب حرج باشد.

(۶). آیه الله خویی: به پاورقی مسأله ۵۷ مراجعه شود.

(۷). آیه الله بهجت: مالک بودن منزل شرط نیست بلکه تأمین بودن نیاز سکناى او میزان است.

آیه الله خامنه‌ای: کسی که منزل ملکی از ضروریات زندگی او محسوب می‌شود یا مناسب شأن عرفی او است یا سکونت در منزل

اجاره‌ای یا عاریه‌ای یا وقفی باعث حرج یا خواری او می‌شود، داشتن منزل ملکی از شروط استطاعت او به حساب می‌آید در غیر این صورت اگر سایر شرایط استطاعت را دارا باشد مستطیع است.

آیات عظام: فاضل، مکارم و نوری: بلی مستطیع هستند.

(۸). آیات عظام: بهجت، تبریزی، خویی: فحوص لازم نیست هر چند احوط است.

آیات عظام تبریزی، خویی: فحوص لازم نیست هر چند احوط است.

آیه الله خامنه‌ای: کسی که می‌داند با وضع معمول حج و مخارج عادی آن، دارای استطاعت نیست ولی احتمال می‌دهد که اگر تحقیق کند راه‌هایی پیدا شود که با وضع فعلی خود بتواند حج کند لازم نیست فحوص کند ولی ملاحظه وضع مالی موجود خود برای کسی که نمی‌داند آیا استطاعت حج دارد یا نه و می‌خواهد بداند که آیا مستطیع هست یا نه علی‌الظاهر واجب است.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۲۹

این که مقدار مال خود، یا مقدار مخارج حج را بداند یا نه.

شرایط وجوب حج

نگهداری هزینه حج

۳۹- کسی که استطاعت مالی دارد، اگر در سال استطاعت، با ثبت نام یا غیر آن، می‌تواند به حج برود، باید هزینه را نگهداری نماید؛ ولی اگر در همان سال، از هیچ طریقی، رفتن به حج ممکن نیست، مستطیع نشده و نگهداری پول لازم نیست.

لزوم تهیه مقدمات سفر

۴۰- مستطیع باید خرج‌های مقدماتی - از قبیل گذرنامه، ویزا و ودیعه و امثال آن - را بپردازد، و این خرج‌ها موجب سقوط حج نمی‌شود؛ بلی اگر بر این گونه مخارج، توانایی نداشته باشد، مستطیع نیست.

زیادتر بودن هزینه حج از حد متعارف

۴۱- اگر کرایه ماشین یا هواپیما، یا قیمت اجناس مورد نیاز سفر، زیاد یا زیادتر از حد معمول

(۱). جهت وقوف بر نظر آیات عظام در این مسأله، مسأله ۷ الی ۱۰ لحاظ شود.

آیه الله تبریزی: در صورتی که فقط از طریق ثبت نام می‌تواند به حج برود، چنانچه در این سال ثبت نام می‌شود و اطمینان دارد با ثبت نام می‌تواند در همین سال به حج برود، باید ثبت نام کند و به حج برود، و همچنین اگر توانایی رفتن به حج از طریق آزاد را دارد، مستطیع می‌باشد و باید به حج برود، و در غیر این دو صورت مستطیع نیست و نگهداری پول لازم نمی‌باشد.

آیه الله خامنه‌ای: کسی که مستطیع شده، نمی‌تواند بعد از رسیدن زمانی که باید مال را برای رفتن به حج، صرف کند، خود را از استطاعت خارج نماید. بلکه احتیاط واجب آن است که قبل از آن زمان نیز خود را از استطاعت خارج نکند.

آیه الله خویی: به هر حال باید آن را تا زمان ثبت نام حفظ کند.

آیه الله سیستانی: اگر احراز کند که در سال بعد واجد شرایط خواهد شد لازم است پول را نگه دارد.

آیه الله صافی: اگر اصل اعلام وقت و اجازه از طرف دولت معلوم نباشد نگهداری آن لازم نیست و اگر ثبت نام برای حج در امسال معلوم باشد هر چند تاریخ آن هنوز معین نشده باشد جواز صرف آن در راه دیگر، محل تأمل است. (آداب و احکام حج، حاشیه

مسأله ۱۵۵).

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۳۰

باشد، مستطیع باید به حج برود، و تأخیر از سال استطاعت، جایز نیست؛ مگر آن که کرایه بقدری زیاد باشد که موجب حرج و مشقت در زندگی شود.

توقف حج بر پرداخت وجه به حکومتها

۴۲- اگر انجام حج، بر پرداخت مال به حکومت‌ها- ولو حکومت‌های کافر- متوقف باشد، باید پرداخت شود و این امر، موجب سقوط حج نمی‌شود.

(۱). آیه الله خویی: اگر ضرر زاید بر مقدار متعارف و موجب اجحاف باشد، ولو موجب حرج و مشقت هم نشود، حج واجب نیست و اما اگر هزینه و مخارج حج بالا برود و مثلاً کرایه ماشین در سال استطاعت گران تر از سال بعد باشد تأخیر جایز نیست و باید همان سال برود. (معمدج ۱، ص ۹۵ و مناسک مسأله ۲۱).

(۲). آیه الله بهجت: اگر هزینه و مخارج حج بالا برود و به حد غیر عقلایی نرسد و مثلاً کرایه ماشین در سال استطاعت گران تر از سال بعد باشد تأخیر جایز نیست و باید همان سال برود. (مناسک، مسأله ۱۸).

آیه الله گلپایگانی: مگر آن که ضرر به نحوی باشد که عرفاً بگویند مستطیع نیست.

(۳). آیه الله مکارم: به طوری که در عرف بگویند مستطیع نیست.

(۴). آیه الله بهجت: ضررهای مالی غیر مجحف، که از ظالمین در طریق و از حکومت‌های ظالمه صورت می‌گیرد، داخل در استطاعت است و با قدرت تحمل، موجب سقوط نمی‌شود بلکه واجب است و همچنین قراردادهای حکومت‌های ظلم. و اگر ضرر مالی، مجحف و موجب عسر باشد مانع از استطاعت شرعیه است. (کتاب حج، ص ۲۱)

آیه الله تبریزی: هرگاه در راه حج دشمنی باشد که دفع او جز به پرداخت مال زیاد ممکن نباشد، پرداخت مال واجب نیست و وجوب حج ساقط خواهد شد مگر این که بذل مال، امر متعارف باشد، مثل این که حکومت از کسانی که وارد کشور می‌شوند مالی را اخذ می‌کند که در این صورت بذل واجب است و از مؤونه حج حساب می‌شود. (مناسک، مسأله ۱۶).

آیه الله خویی: اگر جزو مخارج حج در آن کشور باشد حج واجب است و اگر اتفاقاً این مبلغ را از او می‌گیرند، اگر مستلزم ضرر مالی معتد به می‌باشد حج بر او واجب نیست. (مستفاد از مسأله ۲۱ مناسک). البته اگر موجب فساد بر مسلمین باشد طبعاً جایز نیست.

آیه الله سیستانی: هرگاه در راه حج دشمنی باشد که دفع او جز به پرداخت مال به او ممکن نباشد، پس اگر پرداخت آن نسبت به حال شخص ضرر زیادی داشته باشد، واجب نخواهد بود و وجوب حج ساقط می‌شود، و الا واجب خواهد بود. بلی پرداخت پول جهت جلب رضای او تا آن که راه را باز کند واجب نیست. (مناسک، مسأله ۱۶).

آیه الله صافی: اگر موجب تقویت کفر در برابر اسلام محسوب شود که عرفاً آن بر ضرر اسلام و خلاف مصلحت مسلمین شمرده شود استطاعت حاصل نیست ولی اگر پول را پرداخت و استرداد آن ممکن نبود، پس از پرداخت، اگرچه معصیت کرده، استطاعت حاصل می‌شود و باید به حج برود.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۳۱

حصول استطاعت با اجیر شدن

۴۳- اگر کسی در راه حج، برای کاری، به مبلغی که با آن مستطیع می‌شود، اجیر شود، حج بر او واجب می‌شود هر چند قبول اجاره بر او واجب نبوده است؛ ولی بعد از قبول، مستطیع می‌شود و باید حج بجا آورد.

حج با مال حرام و مشتبّه

۴۴- حج با مال حرام، جایز نیست؛ ولی مال مشتبّه، با فرض عدم علم به حرمت، صرف آن در حج جایز است.

کسی که ملک دارد و پول ندارد

۴۵- کسی که پول ندارد ولی ملکی به اندازه هزینه حج دارد، باید- با دارا بودن دیگر شرایط- بفروشد و به حج برود؛ اگر چه به جهت کمبود مشتری، به کمتر از قیمت معمولی بفروشد؛

(۱). آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: لکن برای کسی که عادت و شغلش خدمت باشد سزاوار است احتیاطاً قبول ترک نشود، چون عرفاً استطاعت صدق می‌کند. (آداب و احکام حج، مسأله ۶۴).

(۲). آیه الله بهجت: و همچنین اگر در اجاره برای او شرط شد تأمین زاد و راحله و نفقه عیال، قبول واجب نیست، ولی اگر قبول کرد مستطیع می‌شود به استطاعت مالیه در هر دو صورت، نه بذئیه، پس دین مانع از آن است مگر آن که علی ای تقدیر متمکن از ادای دین نباشد و فقط به این اجاره مشروطه، مالک گذراندن امور خود در مصاحبت اهل حج باشد که در حکم استطاعت بذئیه است ولی باز قبول استیجار واجب نیست (کتاب حج، ص ۱۴).

(۳). آیه الله مکارم: به شرط آن که از نظر ظاهر محکوم به حلال بودن باشد.

(۴). آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: اگر خانه وقفی و یا غیر وقفی در اختیار اوست؛ به طوری که کسر شأن او نبوده و بدون سختی و حرج، از داشتن خانه دیگر بی‌نیاز است و احتمال از دست رفتن آن خانه نیست، اگر خانه ملکی ای دارد که قیمت آن وافی به مخارج حج و یا تمیم آن باشد، واجب است خانه ملکی خود را فروخته و صرف مخارج حج کند، و همچنین است نسبت به دیگر چیزهایی که مورد نیاز بوده، و از غیر راه ملکیت رفع احتیاجش شده باشد. (آداب و احکام حج، مسأله ۲۴).

(۵). آیه الله بهجت: اگر حرجی یا ضرری نباشد (کتاب حج، ص ۸).

آیه الله تبریزی: اگر بخواهد حج نماید باید آن را به مقدار زیادی کمتر از قیمت بفروشد، فروشش واجب نیست. (مناسک، مسأله ۲۱).

آیه الله خوئی: اگر باعث ضرر کلی شود فروشش واجب نیست.

آیه الله سیستانی: مگر اینکه اجحاف بر او باشد. (مناسک عربی، مسأله ۲۱).

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۳۲

مگر آن که فروش به این نحو، موجب حرج و مشقت برای او شود.

احتیاج به ملک در آینده

۴۶- اگر شخصی ملکی دارد که از نظر قیمت، برای سفر حج کافی است، ولی صاحب آن اطمینان عرفی دارد که از کار افتاده خواهد شد و باید از درآمد آن ملک، امرار معاش نماید، و در آن زمان، راه دیگری برای امرار معاش ندارد، مستطیع نشده و فروش آن واجب نیست.

عدم حصول استطاعت با پول مورد نیاز برای منزل

۴۷- اگر کسی برای تهیه منزل مسکونی مورد نیاز، مالی را بفروشد، با پول آن مستطیع نمی‌شود؛ هر چند پولی که به دست آورده، برای مخارج حج کافی باشد.

تبدیل منزل گران به ارزان، برای حج

۴۸- اگر کسی دارای منزل گران قیمتی است که از شأن او زاید است، و می‌تواند با فروش آن و خرید منزل ارزاتر مطابق شأنش، به حج برود، با تحقق شرایط دیگر، مستطیع است.

فروش کتاب و ابزار کار برای حج

۴۹- کسانی که کتابهایی دارند که بدان نیاز ندارند و مبلغ آن در صورت فروش، به اندازه هزینه حج است، با داشتن سایر شرایط، حج بر آنها واجب است؛ و نیز اگر از کتب موقوفه می‌توانند رفع نیاز کنند و کتابهای ملکی زاید، به قدر حج باشد، حج بر آنها

(۱). آیات عظام: صافی، گلپایگانی و مکارم: به طوری که در عرف بگویند مستطیع نیست.

(۲). آیه الله مکارم: اگر در حال حاضر و پس از بازگشت، زندگی او از طریق دیگر تأمین می‌شود، حج بر او واجب است.

(۳). آیه الله مکارم: و قصد تهیه آن را داشته باشد.

(۴). آیات عظام بهجت، خویی، سیستانی: در صورتی که صرف آن پول در راه حج سبب ناراحتی و مشقت در زندگی وی شود، حج بر او واجب نمی‌شود، و چنانچه سبب ناراحتی نشود واجب می‌شود.

آیه الله خامنه‌ای: اگر مکلف زمین یا جنس دیگری را بفروشد تا با پول آن خانه بخرد، در صورتی که منزل شخصی جزء نیازهای ضروری او باشد و یا مالکیت آن با موقعیت عرفی او مناسب است، با گرفتن پول زمین مستطیع نمی‌شود هر چند به مقدار مخارج حج و یا مکمل آن باشد.

(۵). آیه الله بهجت: گذشت در مسأله ۳۴. و اگر استبدال ضروری یا حرجی باشد لازم نیست (کتاب حج، ص ۸).

آیه الله خویی، آیه الله سیستانی: اگر فروش خانه سبب حرج و مشقت او نیست حج بر او واجب است.

(۶). آیه الله بهجت: به حاشیه مسأله ۳۴ مراجعه شود.

آیه الله خویی: اگر با فروش آنها به حرج نمی‌افتد، حج واجب است. (مناسک، مسأله ۲۲).

(۷). آیات عظام فاضل، نوری: و منافات با شأن او نداشته باشد و موجب حرج بر او نباشد.

آیه الله سیستانی: و استفاده از آنها بر او حرجی نباشد. (مناسک عربی، مسأله ۲۴).

آیه الله مکارم: به طوری که هر ساعت نیاز داشته باشد، بدون زحمت در اختیار او قرار بگیرد.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۳۳

واجب است، به شرط آن که کتاب‌های موقوفه، در معرض زوال نباشد.

۵۰- هر گاه کسی سرمایه زاید، یا ابزار کار زایدی دارد که با فروش آن، می‌تواند هم بدون زحمت زندگی کند و هم به حج برود، با وجود دارا بودن سایر شرایط، مستطیع است.

۵۱- کسی که طلبی دارد و وقت طلب او رسیده یا حال است، و می‌تواند بدون حَرَج و مشقت، آن را بگیرد، با داشتن سایر شرایط، واجب است مطالبه کند و بگیرد و به حج برود؛ مگر این که مدیون نتواند پردازد که در این صورت، مطالبه جایز نیست و استطاعت حاصل نمی‌شود. اگر وقت طلب نرسیده باشد ولی مدیون خودش بخواهد پردازد، لازم است طلبکار آن را بگیرد و مستطیع می‌شود؛ ولی اگر نمی‌خواهد پردازد، مطالبه واجب نیست، هر چند با مطالبه حاضر به پرداخت شود.

(۱). آیه الله مکارم: در صورتی که فروختن آن مخالف شئون او نباشد.

(۲). آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: و نیز می‌تواند ولو با کمک غیر و اقامه دعوی در نزد حاکم شرع و یا با رجوع به حاکم غیر شرعی- در صورتی که استیفای حق، موقوف بر آن باشد، بنا بر اقوی- آن را وصول نماید، گرفتن و رفتن به حج واجب است. (احکام و آداب حج، مسأله ۲۹).

(۳). آیه الله سیستانی: مستطیع است و واجب است حج برود هر چند با مطالبه و صرف آن مال در حج باشد و همچنین است اگر بدهکار دارا باشد و پردازد ولی بتواند هر چند با رجوع به حاکم جور حق خود را بگیرد یا بدهکار منکر باشد ولی بتواند آن را اثبات کند و بگیرد یا بتواند از اموال او از باب تقاص بردارد.

(۴). آیه الله بهجت: اگر تحصیل آن، متوقف بر مراجعه به دادگاه اگر چه حاکم جور باشد، لازم است مراجعه نماید در صورتی که موجب ضرر و حرج فوق حد مسامحه نباشد، و در تضرر مالی غیر مجحف و نیز ضرر حالی مثل ذلت نفس و نقص جاه نزد حاکم جور تأمل است و اقرب و وجوب مطالبه است با عقلانی بودن تن دادن به این ضرر با قطع نظر از تکلیف به حج (کتاب حج، ص ۱۰).

(۵). آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: اگر بتواند دین را بفروشد و پول آن به تنهایی و یا به ضمیمه مال دیگر وافی هزینه حج باشد و برای او مشقت نداشته باشد، در این صورت مستطیع است و باید به حج برود.

آیه الله سیستانی: اگر بتواند دین را بفروشد به نحوی که اجحاف در حق او نباشد، و پول آن به تنهایی و یا به ضمیمه مال دیگر وافی هزینه حج باشد، در این صورت مستطیع است و باید به حج برود.

آیه الله فاضل: اگر بتواند دینش را به مقدار کمتر بفروشد در صورتی که موجب ضرر و مشقت نباشد. و این مقدار برای حج کافی باشد مستطیع است و باید حج انجام دهد.

(۶). آیات عظام بهجت، تبریزی، خویی: در صورتی که اگر مطالبه کند بدهکار خواهد پرداخت، باید مطالبه کند و به حج برود.

آیه الله سیستانی: اگر مهلت داشتن قرض به نفع بدهکار باشد همچنانکه معمولاً چنین است.

آیه الله صافی: حکم مسأله در صورتی است که فروش دین مؤجل به نقد ممکن نباشد و الاً فروش آن مانند فروش سایر اموال واجب است.

آیه الله فاضل: مگر آن که یقین داشته باشد که اگر مطالبه کند مدیون حاضر به پرداخت آن می‌شود، که در این صورت مطالبه لازم است.

آیه الله گلپایگانی: و اگر شک داشته باشد که مدیون با مطالبه می‌پردازد یا نه، به جهت آن که احتمال استطاعت می‌دهد، و تمکن از فحص دارد، احتیاط در مطالبه است، و مطالبه در این فرض فحص از استطاعت است، نه تحصیل استطاعت. (آداب و احکام حج، مسأله ۲۹).

آیه الله مکارم: اگر مطالبه محذوری ندارد باید مطالبه کند.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۳۴

شرایط وجوب حج

قرض برای حج

۵۲- با قرض، استطاعت حاصل نمی‌شود، هر چند ادای آن بعداً به سهولت ممکن باشد؛ و اگر کسی با قرض، حج به جا آورد، از حجة الاسلام، کفایت نمی‌کند.

(۱). آیه الله خامنه‌ای: کسی که هزینه رفتن به حج را در اختیار ندارد، اما می‌تواند قرض بگیرد و سپس به سادگی قرض خود را ادا کند، واجب نیست که خود را با قرض گرفتن مستطیع کند، اما اگر بگیرد، حج بر او واجب می‌شود.

آیه الله فاضل: ولی اگر قرض کرد چنانچه در پرداخت آن به مشقت شدید نمی‌افتد مستطیع گشته باید حج بجا آورد.

(۲). آیه الله بهجت: قرض گرفتن برای حج تحصیل استطاعت است و واجب نیست. مگر آن که مالی داشته باشد بالفعل که می‌تواند پس از حج با فروش و استبدال آن ادای دین کند که در این صورت قرض گرفتن واجب است با عدم تمکن از فروش آن قبل از حج و اگر مالی که با آن ادای دین می‌نماید بعد از حج تحصیل می‌شود، پس در وجوب حج فعلاً تأمل است (کتاب حج، ص ۱۱).

آیه الله تبریزی: هرگاه کسی مقداری پول قرض کند که آن پول به مقدار مخارج حج باشد و در وقت قرض کردن مالی داشته باشد که بتواند با آن قرض خود را ادا کند ولی فعلاً نمی‌تواند آن را بفروشد یا در آن تصرف کند حج بر او واجب خواهد بود (مناسک، مسأله ۳۳).

آیات عظام خوبی، فاضل: هرگاه کسی مقداری پول قرض کند که آن پول به مقدار مخارج حج باشد، و قدرت پرداخت آن را بدون مشقت بعد از آن داشته باشد، حج بر او واجب خواهد بود.

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: کسی که نفقه حج را ندارد، اگرچه می‌تواند قرض کند و به راحتی به دین خود را ادا نماید، حج بر او واجب نیست و همچنین اگر مالی داشته باشد که نزدش نیست و یا جنسی دارد که فعلاً می‌تواند وصول نماید، استقراض بر او واجب نیست، گرچه موافق احتیاط است، بلی در صورت اخیر اگر قرض کند، به خاطر صدق استطاعت، حج بر او واجب است.

(آداب و احکام حج مسأله ۳۰)

آیه الله سیستانی: مگر آن که وقت پرداخت قرض آنقدر دور باشد که اصلاً عقلاً به آن توجه نکنند. که در این صورت حج بر او واجب خواهد شد. (مناسک، مسأله ۳۳).

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۳۵

۵۳- اگر کسی که نوبت حج او برای سال‌های آینده است، از راه دیگر امکان تشرف به وسیله قرض، در همین سال برای او فراهم شود، اگر قبلاً حج بر او مستقر نشده و فعلاً هم نمی‌تواند به حج برود مگر با قرض، مستطیع نیست.

فرض تحقق استطاعت با داشتن بدهی

۵۴- کسی که مخارج حج را دارد ولی بدهی دارد، چنانچه بدهی او مدت دار باشد و مطمئن است که در وقت ادای بدهی می‌تواند آن را ادا کند، واجب است به حج برود؛ و همچنین است صورتی که وقت ادای بدهی رسیده، ولی طلبکار راضی به تأخیر باشد و بدهکار اطمینان داشته باشد که در وقت مطالبه، می‌تواند بدهی را ادا نماید. در غیر این دو صورت- با فرض داشتن بدهی- حج واجب نیست.

(۱) و ۳. به مسأله قبل مراجعه شود.

(۲). آیه الله بهجت: از حقوق الناس.

(۳). آیه الله بهجت: بنابر عدم فعلیت وجوب ادا مگر بعد از مطالبه (کتاب حج، ص ۱۱).

آیه الله تبریزی: در صورتی حج واجب می شود که بدون حرج و مشقت قادر به ادا باشد.

آیه الله خوبی: بلی اگر دین خود را ادا نکند حج بر او واجب است و به هر حال اگر چنین فردی حج به جا آورد مجزی از حجة الاسلام می باشد. (تعلیق عروه، ج ۲، ص ۲۳۶).

(۴). آیه الله سیستانی: اگر انسان مال وافی به هزینه حج را داشته، و به همان مقدار هم مقروض باشد، بنابر اظهر حج بر او واجب نخواهد بود، و همچنین اگر کمتر از آن مقدار، مقروض باشد، به طوری که اگر مقدار قرض برداشته شود، باقیمانده آن وافی به هزینه حج نباشد، که در این صورت هم حج بر او واجب نخواهد بود، و فرقی نیست بین این که وقت پرداخت بدهی رسیده باشد یا نه، مگر این که آن قدر، وقت پرداخت دور باشد که اصلاً عقلاً به آن توجه نکنند؛ مانند پنجاه سال. (مناسک، مسأله ۳۴).

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: و اگر می داند که طلبکار از طلب خود خواهد گذشت، و یا بنابر مسامحه دارد (مثل مهریه بعض زنان) چنین دینی مانع استطاعت نیست. (احکام و آداب حج، مسأله ۳۴).

آیه الله فاضل: یعنی مخیر است بین انجام حج و ادای دین و در صورت انجام حج کفایت از حجة الاسلام می کند.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۳۶

۵۵- استطاعت مالی با داشتن بدهی، در صورتی حاصل می شود که هزینه رفت و برگشت موجود باشد و پس از بازگشت، امکان پرداخت دین به سهولت، فراهم باشد.

تهیه منزل و لوازم زندگی با وام

۵۵ / ۲- کسانی که با دریافت وام، منزل مسکونی ساخته‌اند و یا سایر لوازم زندگی را تهیه کرده‌اند و طی اقساط باید وام را بپردازند، اگر سایر شرایط استطاعت را دارا باشند آیا باید حجة الاسلام بجا آورند؟

داشتن دین شرعی

۵۶- با بدهکار بودن خمس یا زکات، در صورتی استطاعت حاصل می شود که علاوه بر مخارج حج، ما به ازای بدهکاری نیز موجود باشد.

تزاحم حج و ازدواج

۵۷- در صورت نیاز به ازدواج و نیاز به پول برای آن، در صورتی استطاعت حاصل می شود که علاوه بر مخارج حج، مخارج ازدواج نیز موجود باشد.

(۱). نظر آیات عظام تبریزی، خوبی و سیستانی: ذیل مسأله ۵۴ گذشت.

(۲). آیه الله بهجت: بلی اگر اطمینان به تمکن در وقت اداء دارند.

آیه الله فاضل: اگر برای بازپرداخت وام مشکلی نداشته باشند، مستطیع هستند و باید حج بجا آورند.

آیت الله خامنه‌ای: اگر مطمئن است که در زمان پرداخت اقساط وام می تواند آنها را ادا کند و سایر شرایط استطاعت را نیز دارد حج بر او واجب است.

- آیه الله مکارم: آری مستطیع است.
- (۳). آیه الله بهجت: یا کفاره یا نذر (کتاب حج، ص ۱۰).
- (۴). آیات عظام: تبریزی، خویی، صافی و گلپایگانی: حکم سایر دیون را دارد الا این که عین مال متعلق خمس و زکات باشد، که در صورتی مستطیع می‌شود که غیر از آنها مخارج حج را داشته باشد.
- آیه الله فاضل: یعنی بر ذمه او تعلق گرفته است.
- (۵). آیه الله خامنه‌ای: کس که نیاز به ازدواج دارد و ترک ازدواج موجب مشقت یا حرج او شود، و بتواند ازدواج کند، زمانی مستطیع می‌شود که علاوه بر مخارج حج هزینه‌های ازدواج را نیز داشته باشد.
- آیه الله فاضل: به طوری که ترک ازدواج موجب مشقت یا ضرر باشد.
- آیه الله نوری: به طوری که اگر متأهل نشود به زحمت می‌افتد یا به حرام افتد در صورتی... .
- (۶). آیه الله بهجت: اگر در ترک نکاح مشقت غیر قابل تحمل به حسب عادت بود یا خوف مرض یا خوف وقوع در حرام بود، اظهر جواز صرف در نکاح است و همچنین اگر قبل از رسیدن وقت سیر کاروان حج، صرف در نکاح کند، اما بعد از رسیدن وقت سیر نمی‌تواند صرف در نکاح نماید، به نحوی که متمکن از حج در آن سال نمی‌شود نه در صورت تمکن از جمع بین آن دو. (کتاب حج، ص ۱۲).
- آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی: در صورتی که صرف آن پول در راه حج سبب ناراحتی و مشقت در زندگی وی شود، حج بر او واجب نمی‌شود، و چنانچه سبب ناراحتی نشود واجب می‌شود. آیه الله خویی اضافه فرمودند: بلی اگر بنا بر صرف نکردن آن مال در نیاز خود داشت حج بر او واجب است. (تعلیقه عروه، ج ۲، ص ۲۳۴).
- آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: اگر ترک تزویج مستلزم حرج باشد به نحوی که عرفاً بگویند مستطیع نیست واجب نمی‌شود و الا حج بر او واجب و مقدم است. (مناسک عربی، ص ۱۸، مسأله ۳۲).
- آیه الله مکارم: منظور از نیاز این نیست که به خاطر ترک آن به عسر و حرج بیفتد بلکه همین اندازه که ازدواج از شؤون زندگی او باشد کافی است.
- مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۳۷

تزاحم حج با ازدواج نوه

- ۵۸- اگر کسی نوه‌اش نیاز به ازدواج دارد و ازدواج نوه، از مخارج عرفی او محسوب شود و نتواند هم برای او ازدواج کند و هم حج به‌جا بیاورد، مستطیع نیست؛ ولی اگر از مخارج عرفی او محسوب نمی‌شود، حج مقدم است.

استطاعت مالی در فرض دخل و خرج مشترک

- ۵۹- کسی که -مثلاً- چهار پسر دارد و خرج سالانه خود را هم دارد و قرض هم ندارد، و با پسرانش در آمدشان یکجا است و الآن فرضاً هزینه حج دو نفر را دارند، از بین آنها کسی که از مال خودش به مقدار حج دارد و می‌تواند به مکه برود و بعد از برگشت زندگانی لایق شأنش را داشته باشد، مستطیع است و باید حج برود.

(۱). آیه الله بهجت: به مسأله ۷۸ مراجعه شود.

(۲). آیات عظام: تبریزی، خویی، سیستانی، صافی و گلپایگانی: اگر صرف مال در حج و ترک تزویج نوه‌برای او (پدر بزرگ)

حرجی باشد، حج واجب نیست و گرنه واجب است.

(۳). آیه الله بهجت: چون پنج نفر شریک و مالک این در آمد هستند بر هیچکدام واجب نیست. (مستفاد از سؤال ۶ مناسک).

آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: اگر پس از برگشت در زندگی به حرج نمی‌افتد حج بر او واجب است.

آیه الله مکارم: یعنی اگر فرضاً مال مزبور را تقسیم کنند و حق هر کدام را بدهند، هر کدام مستطیع است باید حج برود و اگر هیچکدام مستطیع نمی‌شوند بعضی می‌توانند حق خود را به دیگری واگذار کنند تا مستطیع شود.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۳۸

وجوه شرعی و استطاعت

۶۰- با وجوه شرعی - مثل سهم امام علیه السلام و سهم سادات - کسی مستطیع نمی‌شود؛ و اگر حج بجا آورد، کفایت از حَجَّة الاسلام نمی‌کند. ۶۱- کسی که از وجوه شرعی - نظیر خمس و زکات - ارتزاق می‌کند، اگر از آن وجوه، مقداری اضافه آید که به اندازه مخارج حج باشد، آیا با وجود سایر شرایط، مستطیع می‌گردد، یا نه؟

ولیمه و استطاعت

۶۱ / ۲- شخصی که مخارج حج را دارد آیا در برگشت از سفر حج برای دادن ولیمه یا مخارج زندگی مقروض می‌شود و یا به وجوه شرعی، مانند خمس و زکات نیازمند است، آیا چنین شخصی مستطیع است یا نه؟

(۱). آیات عظام بهجت، تبریزی، خامنه‌ای، خویی، سیستانی، گلپایگانی: به حاشیه مسأله ۷۶ مراجعه شود.

آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: کسی که مالی را که بتواند با آن حج به‌جا آورد، در اختیار دارد هر چند ملک او نباشد ولی تصرفش در آن جایز باشد با تحقق سایر شرایط مستطیع است.

آیه الله فاضل: چنانچه به عنوان شهریه یا از روی استحقاق و خدمات دینی از طریق حاکم شرع به او داده شده، مالک می‌شود و اگر به مقدار حج باشد مستطیع است و باید حَجَّة الاسلام به‌جا آورد.

(۲). آیه الله مکارم: هرگاه در شأن او باشد مانعی ندارد و حج او صحیح است.

(۳). آیت الله خامنه‌ای: اگر استحقاق دریافت را به وجه شرعی داشت و باقیمانده وافی به هزینه حج بود و سایر شرایط را هم دارا بود مستطیع است.

آیات عظام: بهجت، فاضل و مکارم: مستطیع است.

آیه الله تبریزی: کسی که در زمان اخذ زکات و سهم سادات مستحق آن باشد، آن را مالک می‌شود و جزو ترکه او حساب می‌شود. و اگر با آن کسب کند و از راه کسب یا نماء منافی داشته باشد، با وجود سایر شرایط مستطیع می‌شود و در سهم امام علیه السلام چنانچه عین آن باقی باشد، ملک گیرنده نیست و جزو ترکه او حساب نمی‌شود و اگر با آن چیزی را خریده و با سهم امام علیه السلام ثمن آن را ادا کرده، آنچه را که خریده مالک می‌شود و احکام ملک بر آن بار می‌شود.

آیه الله خویی: عین سهم امام که به اهل علم برای ارتزاق داده می‌شود ملک آن‌ها نیست.

آیه الله سیستانی: در مورد سهم امام علیه السلام اگر فقط مجاز در تصرف باشد مالک نمی‌شود و جزو ترکه نیست و موجب استطاعت نمی‌باشد و اگر از سوی حاکم شرع تملیک شده باشد جزو ترکه است و موجب استطاعت و اما سهم سادات و زکات، اگر مستحق بوده مالک است و جزو ترکه است و موجب استطاعت.

(۴). آیه الله گلبایگانی رحمه الله: اگر در مخارج متعارف خود معطل می ماند و موجب مشقت زندگی می شود مستطیع نیست و اما احتیاج به مصرف وجوه شرعیه پس از مراجعت اگر از افرادی است که معاشش از وجوه تأمین می شود مانع از استطاعت نیست و حجه الاسلام از این افراد صحیح و مجزی است و هزینه مهمانی و سوغات جزء استطاعت محسوب نمی شود.

آیه الله بهجت: داشتن مخارج ولیمه از شرایط استطاعت نیست، و اگر در اثر قرض برای امور زندگی در عسر و حرج واقع می شوند، مستطیع نیستند و در غیر اینصورت استطاعت دارند و نیز کسی که از وجوه شرعیه معاش او در سال دائر است در فرض مرقوم مستطیع است.

آیه الله خامنه‌ای: در استطاعت (در حج غیر بذلی) رجوع به کفایت شرط است؛ یعنی شرط است که پس از بازگشت از حج شغل یا مالی داشته باشد که با آن زندگی خود و عیال خود را متناسب با شأن عرفی خود اداره کند، ولو مثل شهریه. ولی به هر حال پول ولیمه جزء استطاعت نیست.

آیه الله فاضل: چنانچه بعد از برگشت، از وجوه شرعیه تأمین می شود مستطیع است، همانطور که داشتن مخارج ولیمه جزء شرایط استطاعت نیست.

آیه الله تبریزی: در صورتیکه بعد از برگشت از عهده مخارج زندگی بدون قرض برآیند ولو آن که مخارج ولیمه را نداشته باشند، مستطیع هستند و چنانچه در برگشت نیاز به گرفتن خمس و زکات پیدا می کند مستطیع نیست، مگر آن که رفتن حج دخالتی در گرفتن خمس و زکات بعد از حج نداشته باشد.

آیه الله مکارم: مستطیع است.

آیه الله صافی: در فرض سؤال ولیمه دادن جزء استطاعت نیست و اما نسبت به احتیاج به وجوه شرعی در رجوع بکفایت چنانچه معاش او بطور مستمر از وجوه شرعی است مستطیع است.

آیه الله نوری: کسی که بعد از مراجعت از حج برای اداره امور زندگی خود احتیاج به قرض کردن پیدا می کند و یا به وجوه شرعی مانند خمس و زکات نیازمند است، مستطیع نیست.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۳۹

مستطیع نمودن خود با وام

۶۱ / ۳- آیا افرادی که با شهریه حوزه ارتزاق می کنند، می توانند به وسیله وام خود را مستطیع کنند و حجه الاسلام به جا آورند و بدهی آن را از شهریه بپردازند؟ شرایط و وجوب حج

(۱). آیه الله بهجت: پس از اخذ وام و فرض حصول استطاعت از سایر جهات مصداق مسأله استطاعت مدیون است که تفصیل آن در مناسک مذکور است.

آیت الله خامنه‌ای: کسی که هزینه حج را ندارد اما می تواند آن را قرض بگیرد و بعداً به آسانی قرض خود را ادا کند گرچه واجب نیست قرض کند، اما اگر قرض کرد حج بر او واجب می شود.

آیه الله فاضل: واجب نیست وام بگیرند ولی اگر گرفتند، کفایت از حجه الاسلام می کند.

آیه الله مکارم: کفایت نمی کند.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۴۰

مسائل خاص استطاعت بانوان

میزان حصول استطاعت با مهریه

۶۲- زنی که مهریه‌اش برای مخارج حج کافی است، و آن را از شوهر خود طلبکار است، اگر شوهرش قدرت بر ادای آن ندارد، زن حق مطالبه ندارد و مستطیع نیست؛ و اگر قدرت دارد و مطالبه آن برای زن مفسده‌ای ندارد، با فرض این که شوهر، نفقه و مخارج زندگی زن را می‌دهد، لازم است زن مهریه را مطالبه کند و به حج برود؛ و چنانچه برای او مفسده دارد- مثل این که ممکن است به نزاع و طلاق منجر شود- مستطیع نیست.

استطاعت مالی زن و فرض لزوم رجوع به کفایت

۶۳- اگر زنی در حیات شوهرش، استطاعت مالی نداشته و بعد از مردن او، از ارث وی یا غیر آن، استطاعت مالی پیدا کند، اگر بعد از مردن شوهر، شغل یا زراعت یا صنعتی که بتواند بعد از برگشتن از حج، زندگی خود را اداره کند، نداشته باشد، مستطیع نمی‌شود، هرچند ارثی که برده، برای رفتن به حج و برگشتن کافی باشد.

وعده و مهر قرارداد حج

۶۴- اگر به حج بردن همسر، به عنوان مهریه قرار داده شده باشد، زوج باید به آن عمل

(۱). آیه الله بهجت: در صورتی که مطالبه مهر از شوهر ناراحتی و یا مشکلاتی در زندگی ایجاد نکند وی مستطیع است و مطالبه مهر منعی ندارد بلکه لازم است، ولی اگر موجب دردسر و ناراحتی برای وی شود و یا مراجعه به حاکم باعث منقصت شأن او گردد مطالبه لازم نیست.

(۲). آیه الله تبریزی: اگر مطالبه مهریه موجب ناراحتی‌هایی شود که زن در زندگی‌اش به حرج و مشقت بیفتد، حج بر او واجب نیست.

آیه الله خوئی: یعنی مطالبه بر او حرجی یا در آن خوف ضرر باشد. حج بر او واجب نیست.

آیه الله سیستانی: اگر به حدی باشد که برای زن تحملش مشکل باشد.

آیه الله گلپایگانی: مجرد طلاق باعث عدم وجوب حج نیست. بلکه اگر صرف مهریه در حج موجب شود که زندگی او مختل شود حج بر او واجب نیست. (مجمع المسائل، ج ۱، مسأله ۳۳).

آیه الله مکارم: حتی اگر منجر به طلاق نشود ولی مشکلات مهمی در زندگی او حاصل گردد حج لازم نیست.

(۳). حکم رجوع به کفایت، در مسأله ۷۶ آمده است.

(۴). آیه الله مکارم: یا شرط ضمن العقد بوده است.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۴۱

کند؛ ولی اگر صرف وعده بوده، ادای آن لازم نیست.

فرض توقف حج زن بر زحمت شوهر

۶۵- اگر زنی مخارج حج را دارد و با درآمدش، مخارج زندگی را متکفل شود، اگر با به حج رفتن وی، شوهرش برای مخارج به زحمت می‌افتد، ولی به زحمت افتادن شوهر، موجب حرج برای زن نباشد، باید به حج برود و به زحمت افتادن شوهر، مانع از

استطاعت زن نمی‌شود.

اذن شوهر

۶۶- برای بانوان، در سفر حج واجب، اجازه شوهر شرط نیست و باید حج واجب خود را بجا آورند هر چند شوهر راضی نباشد.

زندگی در منزل استیجاری و حکم استطاعت زوجین

۶۷- اگر زن و شوهری در منزل استیجاری زندگی کنند، در صورتی که زن هزینه حج را دارا باشد، حج بر او واجب است؛ ولی زمانی بر شوهر حج واجب می‌شود که لوازم زندگی و مایحتاج خود و عائله‌اش را در حد شأن، دارا بوده و شرط رجوع به کفایت برای او محقق باشد.

(۱). آیه الله بهجت: تنها وعده سفر موجب استطاعت نمی‌شود ولی بر مرد لازم است که به وعده خود وفا کند، اگر هنگام عقد ازدواج به او وعده داده است. (مناسک، ص ۱۶۱، س ۴).

آیه الله سیستانی: به احتیاط واجب باید به آن وفا کند.

آیه الله تبریزی، آیه الله خویی، آیه الله فاضل: اگر شرط ضمن العقد باشد، وفا واجب است و در غیر آن، تخلف از وعده کراهت شدید دارد.

(۲). آیه الله مکارم: ولی بدون شک عمل به آن مستحب مؤکد است.

(۳). آیه الله سیستانی: به حدی که تحملش برای او مشکل باشد.

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: به نحوی که زندگی او مختل شود. (مجمع المسائل، ج ۱، ص ۴۲۹، مسأله ۱۱).

(۴). آیه الله مکارم: ولی بهتر جلب رضایت اوست.

(۵). آیات عظام بهجت، تبریزی، خویی: اگر از جهت صرف هزینه حج، در ناراحتی و مشقت نشوند واجب است حج بروند.

(۶). آیه الله سیستانی، آیه الله مکارم: در فرض مذکور، حج بر هر دو واجب است. (مالکیت منزل مسکونی شرط استطاعت حج نیست).

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۴۲

ب: استطاعت بذلی

بذل حج

۶۸- اگر کسی هزینه حج را نداشته باشد، ولی دیگری به او بگوید: «حج بجا آور، نفقه تو و عائله‌ات، بر عهده من»، با اطمینان به وفا و عدم انصراف از بذل، حج واجب می‌شود. این گونه حج، حج «بذلی» نام دارد؛ و در آن، «رجوع به کفایت» - که خواهد آمد - شرط نیست؛ بلی اگر قبول بذل و رفتن به حج، موجب اخلال در زندگی او شود، استطاعت بذلی حاصل نمی‌شود.

(۱). آیه الله فاضل: تعهد نسبت به عائله و اطمینان به وفا و عدم رجوع باذل شرط نیست.

(۲). آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: اگر نمی‌تواند نفقه عیال را تأمین کند، چه به حج برود و چه نرود، بذل نفقه عیال شرط نیست.

آیه الله سیستانی: مگر این که نفقه عائله‌اش را تا زمان برگشت داشته باشد یا این که فرق نمی‌کند، چه حج برود و چه نفقه آنها را نمی‌تواند تأمین کند یا از عدم تأمین نفقه آنها در حج نمی‌افتد یا عائله واجب النفقه او نیستند که در این موارد بذل نفقه عائله شرط و وجوب حج نیست. (مناسک عربی، مسأله ۴۳).

(۳). آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: اطمینان به وفا و عدم رجوع باذل، شرط نیست، ولی اگر وثوق و اطمینان به رجوع و عدم وفای باذل دارد حج واجب نمی‌شود.

(۴). آیه الله نوری: به شرطی که قبول این بذل برای او مستلزم ذلت و منت نباشد.

(۵). آیات عظام بهجت، تبریزی، خویی: در این مسأله فرقی بین اباحه (در اختیار گذاشتن) و تملیک و دادن عین مال و یا قیمت آن نیست.

آیه الله سیستانی: اباحه‌ای که برای اباحه کننده آن قابل برگشت باشد شرعاً، و تملیک متزلزلی که از طرف مقابل قابل فسخ بوده باشد شرعاً، موجب حصول استطاعت نمی‌شود مگر این که اطمینان داشته باشد که از اباحه‌اش صرف نظر نمی‌کند یا تملیکش را فسخ نمی‌نماید. (مناسک، مسأله ۲۹-۴۰-۴۳).

(۶). آیه الله بهجت: بلی داشتن مؤونه عیال تا وقت رجوع شرط است مگر آن که با نرفتن حج نیز عیال او در مضیقه به سر برند و رفتن حج تأثیری در این جهت نداشته باشد. (مناسک، ص ۱۹، مسأله ۴۲).

آیه الله سیستانی: ولی اگر خودش مقداری از مصارف حج را داشته باشد و بقیه را به او بذل کنند در این صورت رجوع به کفایت شرط است. (مناسک، مسأله ۴۵).

(۷). آیه الله سیستانی: بلی اگر در آمدش در خصوص روزهای حج باشد و با درآمد آن در بقیه روزهای سال یا بعضی از آنها زندگی می‌کند، به طوری که اگر به حج برود قدرت تأمین هزینه زندگی در بقیه یا بعضی از روزهای یاد شده نداشته باشد. در این صورت حج بر او واجب نخواهد بود، مگر اینکه مخارج زندگیش را در بقیه روزهای سال هم بدهند که در این صورت واجب خواهد بود. (مناسک، مسأله ۴۵).

آیه الله مکارم: یا مستلزم منت و هتک او باشد.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۴۳

کفارات و پول قربانی در حج بذلی

۶۹- کفارات در حج بذلی، بر عهده باذل نیست؛ ولی پول قربانی بر عهده وی می‌باشد؛ و اگر آن را بذل نکند، حج واجب نمی‌شود، مگر در صورت وجود شرایط دیگر استطاعت.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)؛ ص ۴۳

بذل نفقه حج به شخص ناتوان و مسأله استنابه

۷۰- اگر به شخصی که استطاعت مالی و قدرت بدنی بر حج ندارد و از قادر شدن هم مأیوس است، بذل نفقه حج نمایند، قبول آن برای نایب گرفتن، واجب نیست.

بخشش مال برای حج

۷۱- اگر مالی به اندازه هزینه حج، به کسی ببخشند تا حج به جا آورد، باید قبول کند و حج

(۱). آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: در صورتی که هدی بر مبذول له واجب باشد پول آن بر عهده باذل است، و الا تبدیل به صوم می‌شود. ولی در کفارات اگر محرم موجب و سبب آن را مرتکب شود پس اگر عمداً باشد کفاره‌اش بر عهده خود او می‌باشد و اگر از روی فراموشی یا جهل و یا اضطرار و ناچاری باشد و به این سبب کفاره واجب شود، پس اگر مبذول له تمکن از ادا داشته باشد و کفاره یافت شود، پول آن به عهده باذل می‌باشد و الا باید مبذول له به وظیفه غیر متمکن از کفاره عمل نماید. (آداب و احکام حج، مسأله ۵۶).

(۲). آیه الله نوری: اگر عمل موجب کفاره را از روی عمد و اختیار انجام داده باشد، و در غیر این صورت به عهده باذل است علی الأحوط.

آیه الله مکارم: احتیاط در غیر عمد، آن است که باذل بپردازد.

(۳). آیه الله تبریزی: مگر در صورتی که بتواند بدون حرج بدل هدی روزه بگیرد.

آیه الله سیستانی: در وجوب حج بر گیرنده، در این صورت اشکال است، مگر در صورتی که خود توانایی خرید آن را از مال خود داشته باشد، بلی اگر پرداخت قیمت قربانی موجب حرج و مشقت باشد قبول بر او واجب نخواهد بود. (مناسک، م ۵۲).

آیه الله فاضل: واجب می‌شود لکن پول قربانی بر عهده باذل است.

(۴). آیه الله بهجت، آیه الله خویی: مگر در صورتی که خود توانایی خرید آن را از مال خود داشته باشد، بلی اگر پرداخت پول قربانی موجب ناراحتی مالی او شود، قبول بر او واجب نخواهد بود.

(۵). آیه الله بهجت: در این صورت استنابه می‌کند علی الأحوط.

آیه الله تبریزی و آیه الله خویی: اگر مالی را به او اباحه کنند، به اندازه‌ای که با آن می‌تواند حج برود و مجاز در نایب گرفتن هم باشد، بنابراین احتیاط واجب (آیه الله خویی بنابر فتوی) نایب بگیرد.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۴۴

به جا آورد؛ و همچنین است اگر واهب بگوید: «بین حج و غیر آن مخیری»؛ ولی اگر اسم حج را نیارورد و فقط مال را به او ببخشد، قبول واجب نیست.

رجوع باذل از بذل

۷۲- باذل می‌تواند از بذلش برگردد؛ ولی اگر قبول کننده، در راه حج باشد، باذل باید نفقه بازگشت او را بپردازد؛ و اگر بعد از احرام رجوع کند، باید نفقه اتمام حج را نیز بپردازد.

(۱). آیه الله بهجت: واجب نیست قبول نماید و در صورت قبول، استطاعت بذلیه محقق است و استطاعت مالیه است در دو صورت بعد. (مناسک، مسأله ۴۳).

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: چنانچه مال کافی برای مؤونه حج باشد و یا به مقداری است که به ضمیمه اموال خود شخص استطاعت حاصل می‌شود، حج بر او واجب و کافی از حجه الاسلام است. (آداب و احکام حج، مسأله ۴۷).

آیه الله نوری: مگر این که در قبول، ذلت و مهانت برای او باشد که در این صورت قبول واجب نیست.

(۲). آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی: و اگر واهب (بخشنده) اختیار را به انسان بدهد و بگوید می‌خواهی با این مال حج برو و نمی‌خواهی به حج نرو و یا مالی را ببخشد و نامی از حج نبرد، قبولش واجب نیست.

(۳). آیه الله مکارم: بلکه قبول واجب است به شرط این که به هنگام بازگشت، زندگی او تأمین باشد.

(۴). آیه الله بهجت: و بنا بر اظهار، نفقه بازگشت از محلّ اعلام رجوع که زاید بر نفقه وطن است، بر باذل است. (مناسک، ص ۲۲، مسأله ۵۱).

(۵). آیه الله بهجت: اظهار عدم جواز رجوع است. (مناسک، مسأله ۵۱).

آیه الله تبریزی: باذل ضامن نفقه برگشتن او نیست همانطور که در صورت رجوع بعد از احرام، نفقه اتمام حج را هم ضامن نمی‌باشد گر چه اتمام بر او واجب است مطلقاً.

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: بعد از احرام احوط ترک رجوع است و نسبت به رجوع به عینِ مبذوله، تفصیلی در مناسک عربی موجود است.

آیه الله فاضل: اگر اتمام واجب باشد باید نفقه اتمام حج را نیز پردازد، اما وجوب اتمام در این فرض محلّ تأمل است.

آیه الله مکارم: احتیاط واجب آن است که بعد از احرام رجوع نکند.

(۶). آیه الله خویی: در صورتی که اتمام آن بر مبذوله واجب باشد. و آن در جایی است که آنچه تا کنون به او بذل شده و او صرف نموده، با ضمیمه به اموال خود موجب استطاعت او باشد.

آیه الله سیستانی: اگر بعد از احرام باذل رجوع کند، مبذوله باید حج را تمام کند، اگر بر او حرجی نباشد هر چند فعلاً مستطیع نباشد و باذل ضامن مصرف اتمام حج او و بازگشتش می‌باشد.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۴۵

ارسال به حج بدون تعهد به کار

۷۳- مواردی که نهاد یا ارگانی، فردی را بدون الزام به کاری، به حج می‌فرستد، با فرض مشروعیت آن، حج بذلی محسوب می‌شود.

حج روحانی و خدمه کاروان

۷۴- خدمه کاروان اگر سایر شرایط استطاعت- از قبیل داشتن وسایل زندگی بالفعل یا بالقوه؛ و رجوع به کفایت، که بتوانند پس از مراجعت، زندگی خود را به نحو مناسب اداره کنند- را دارا باشند، مستطیع هستند؛ و چنانچه سایر شرایط را ندارند، به مجرد امکان رفتن به حج، مستطیع نمی‌شوند و حج آنان استحبابی است. حکم روحانیون کاروان نیز همین است؛ ولی اگر بعد از مراجعت از مکه، نیاز به شهریه حوزه دارند، مستطیع نمی‌شوند.

افرادی که برای مأموریت به حج می‌روند

۷۵- افرادی- مانند پزشکان و مانند آنها- که به عنوان مأموریت به میقات آمده‌اند و در میقات شرایط استطاعت را دارا هستند، باید حَجَّه الاسلام بجا آورند.

افرادی که با خرج دولت به حج می‌روند

۷۵ / ۲- جانبازان و آزادگانی که با خرج دولت به حج می‌روند، با فرض این که دولت پول قربانی آنها را بدهد یا ندهد، حج آنها بذلی است یا نه؟

- (۱). آیه الله خویی: در صورتی که ولایت شرعیه بر بذل داشته باشد یا حاکم شرع آن را اجازه نماید.
- (۲). آیه الله خویی: اگر حج موجب تفاوت در زندگی آنان نباشد و جوب آن بعید نیست. (مناسک، مسأله ۲۸).
- (۳). به تفصیل نظر مراجع ذیل مسأله ۷۶ مراجعه شود.
- (۴). آیه الله بهجت: باید حَجَّةُ الاسلام بجا آورند، مگر آن که مأموریت به گونه‌ای باشد که نتوانند به وظائف عمل کنند. (پرسشهای جدید حج، ص ۲، س ۸).
- آیه الله فاضل: مگر این که مأموریت آنها مشروط به عدم احرام برای حجّ تمتّع باشد، یا عمل به مأموریت مانع از انجام اعمال حج باشد که در این دو صورت حج واجب نیست، بلی اگر مخالفت کردند و حج انجام دادند هر چند مرتکب معصیت شده‌اند ولی حج آنها صحیح است و کفایت از حَجَّةُ الاسلام می‌کند.
- (۵). آیه الله بهجت: اگر بنحو جائز با خرج دولت آنها را به حج ببرند حج بذلی است و همچنین اگر مخارج حج را به آنها ببخشند و ایشان قبول کنند. [مناسک محشی ۲، ۹۴]
- آیه الله خامنه‌ای: اگر مخارج حج او را می‌دهند و یا پول حج را به شرط رفتن به حج به او می‌دهند و هیچ کاری را هم در مقابل آن از او نمی‌خواهند، حج او بذلی است.
- آیه الله فاضل: اگر مخارج حج را بدهند و پول قربانی را هم بدهند یا خود جانباز پول قربانی را داشته باشد، حج بذلی است و کفایت از حَجَّةُ الاسلام می‌کند.
- آیه الله مکارم: در صورتی که دولت پول قربانی آنها را بدهد، یا خود آنها داشته باشند، حج آنها بذلی محسوب می‌شود.
- مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۴۶

۲- رجوع به کفایت

اشاره

۷۶- یکی دیگر از شرایط استطاعت، «رجوع به کفایت» است؛ یعنی حج گزار بعد از بازگشت از حج، تجارت، یا زراعت، یا صنعت، یا منفعت ملک- مثل باغ و دکان- داشته باشد، به طوری که برای زندگانی، به شدت و حرج نیفتد؛ و اگر قدرت بر کسب لایق به حالش هم داشته باشد، کافی است؛ و اگر بعد از مراجعت، نیاز به مثل زکات و خمس و سایر وجوه شرعیه داشته باشد، کفایت نمی‌کند؛ بنابراین بر طلاب و اهل علمی که در بازگشت از حج، نیاز به شهریه دارند، حج واجب نیست.

- (۱). آیه الله بهجت: اظهار اعتبار رجوع به کفایت است؛ به این معنا که به سبب حج، از غنا به فقر یا از فقر به اوسع از آن، واقع نشود. (کتاب حج، ص ۲۶).
- (۲). آیه الله فاضل: و همچنین اگر از طریق زکات یا خمس و یا استعطا، امور خود را اداره کند، کافی است و همچنین کسی که آنچه دارد در راه حج خرج کند زندگی او قبل و بعد از حج تفاوتی نکند، حج بر او واجب می‌شود و نیز بر طلاب که با شهریه اداره می‌شوند؛ چنانچه هزینه حج و مخارج خانواده خود را داشته باشند یا به عنوان روحانی مشرف شوند حج واجب است و از حَجَّةُ الاسلام کفایت می‌کند.

(۳). آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی: کسی که از وجوه شرعی، مانند خمس و زکات و امثال اینها زندگی خود را اداره می‌کند و بر حسب عادت مخارجش بدون مشقت، مضمون و حتمی باشد، در صورتی که دارای مقداری پول گردد که وافی به هزینه حج و مخارج عیالش باشد، بعید نیست حج بر او واجب باشد، و همچنین است کسی که شخص دیگر در تمام مدت زندگی او، مخارجش را متکفل باشد و همچنین کسی که اگر آنچه دارد در راه حج صرف کند زندگی بعد از حجش با قبل از آن تفاوتی نکند.

آیه الله خامنه‌ای: اگر بعد از مراجعت، زندگی آنها با شهریه اداره می‌شود، کفایت می‌کند و حج واجب است.

(۴). آیه الله بهجت: اگر زندگی آنها با وجوه، بر حسب عادت بدون مشقت مضمون و حتمی باشد. در صورتی که دارای مقداری پول گردد که وافی به هزینه حج و مخارج عیالش باشد حج بر او واجب است. (مناسک، مسأله ۲۵).

(۵). آیه الله صافی: ولی رعایت احتیاط به این که به نحوی خود را واجد شرط استطاعت نماید، ترک نشود.

آیه الله گلپایگانی: افرادی که از وجوه خاصی مثل سهم سادات و وجوه شرعی و نذورات استفاده می‌کنند؛ مانند طلاب و سادات و اشخاص دیگری که مورد توجه مردم هستند، در صورتی که هزینه حج آیه الله مکارم: در تمام مواردی که افراد به عنوان خدمه یا روحانی یا غیر آن به حج می‌روند، چنانچه زندگی خانواده آنها در همان مدت تأمین باشد حجت الاسلام و تأمین زندگی آنها در بازگشت شرط نیست. و مخارج عیالات را تا بازگشت داشته باشند، بعید نیست که حج بر آنان واجب باشد.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۴۷

وجوه شرعی و رجوع به کفایت

۷۷- کسی که از راه کسب یا غیر کسب، مخارج حج را دارد ولی مقداری از مؤونه زندگی خود را از درآمد کسب، تأمین کند و در تأمین بقیه، به شهریه نیازمند باشد، مستطیع نیست.

لزوم داشتن مخارج عائله تا بازگشت

۷۸- در استطاعت، دارا بودن مخارج عائله تا بازگشت از حج، شرط است، هرچند عائله، واجب النفقه او نباشند.

دستگردان برای حصول استطاعت

۷۹- افرادی که امور خود را از وجوه شرعی می‌گذرانند، بنا بر احوط با دستگردان هزینه حج، مستطیع نمی‌شوند.

اشترای رجوع به کفایت ولو بعد از تقلید صحیح

۸۰- اگر کسی بدون تحقق شرط رجوع به کفایت- ولو با تقلید صحیح از کسی که آن را لازم نمی‌دانسته- حج بجا آورده، حج او از حجت الاسلام کفایت نمی‌کند و باید آن را با تحقق شرایط اعاده نماید.

- (۱). نظر مراجع عظام در ذیل مسأله ۷۶ بیان شد.
- (۲). آیه الله بهجت: در عیال غیر واجب النفقه و مصارف لازمه برای حفظ شأن، احوط رعایت عسر و حرج است؛ یعنی نه اقتصار بر فقط مقداری که بر او واجب شرعی است می‌کند و نه انتظار تمکن از هر چه عرفیت دارد می‌کشد. پس تحقق استطاعت منوط به دارا بودن مقداری است که اگر نباشد لازمه اش عسر و حرج است (کتاب حج، ص ۱۵).
- آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی: داشتن مخارج عائله غیر واجب النفقه شرعی، شرط نیست مگر این که با ترک انفاق بر آنها خودش به حرج می‌افتد.
- آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: و عرفاً ملتزم به پرداخت نفقه آنها شده باشد؛ مثل خواهر و برادر، باید نفقه آنها را هم داشته باشد. (آداب و احکام حج، مسأله ۶۶).
- (۳). تفصیل این مسأله و نظر مراجع در ذیل مسأله ۷۶ گذشت.
- (۴). آیه الله بهجت: به معنایی که برای رجوع به کفایت، در ذیل مسأله ۷۶ گذشت مراجعه شود.
- آیات عظام تبریزی، سیستانی، فاضل، گلپایگانی، مکارم، نوری: اعاده لازم نیست.
- مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۴۸

استطاعت در میقات

- ۸۱- اگر استطاعت در میقات حاصل شود، برای تحقق حُجَّة الاسلام کافی است، ولی رجوع به کفایت شرط است. سوم و چهارم و پنجم:

استطاعت بدنی، طریقی و زمانی

اشاره

- ۸۲- شرط دیگر وجوب حج، استطاعت بدنی، و استطاعت از جهت باز بودن راه، و استطاعت زمانی است؛ پس بر مریضی که قدرت رفتن به حج ندارد، یا بر او حرج و مشقت زیاد دارد، حج واجب نیست؛ و نیز بر کسی که راه برای او باز نیست، یا وقت تنگ است- به طوری که نمی‌تواند به حج برسد، واجب نیست.

- (۱). آیه الله بهجت: در مسأله ۷۶ معنای رجوع به کفایت گذشت که زندگی او از یسر به عسر تغییر نکند.

آیه الله تبریزی: مگر برای کسی که اگر آنچه دارد در راه حج خرج کند به حرج نمی‌افتد.

آیه الله خویی، آیه الله سیستانی: به شرحی که در ذیل مسأله ۷۶ شرایط وجوب گذشت.

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: مگر برای کسی که اگر آنچه دارد در راه حج خرج کند زندگی او قبل و بعد از حج تفاوتی ندارد.

آیه الله مکارم: اگر چنانچه انجام حج در این شرایط تأثیر چندانی در وضع و حال او نداشته باشد حج او صحیح است و رجوع به کفایت شرط نیست.

(۲). آیه الله خویی: بر مریض یا شخصی که استطاعت مالی دارد ولی از تمکن از رفتن به حج ناامید است یا بر او حرجی است

واجب است نایب بگیرد و وجوب آن فوری است. (مناسک، مسأله ۶۳).

(۳). آیه الله بهجت: در صورت یأس از خوب شدن، استنابه می‌کند، به نحو فوری بنا بر اظهر.

آیه الله تبریزی: بنا بر احتیاط باید نایب بگیرد و وجوب آن فوری است مگر این که اطمینان به تمکن از مباشرت در سال‌های بعد داشته باشد.

آیه الله سیستانی: اگر امید به تمکن از حج بدون حرج و مشقت بعد از آن هم نداشته باشد در این فرض گرفتن نایب واجب است و وجوب آن فوری است.

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: اگر از جهت مالی قدرت دارد و از جهت صحت بدن استطاعت ندارد و امید خوب شدن ندارد، واجب است نایب بگیرد در صورتی که حج بر او مستقر شده، و اگر حج بر او مستقر نشده باشد، نایب گرفتن مطابق احتیاط است، اگرچه امید به زوال عذر هم وجود داشته باشد. (آداب و احکام حج، مسأله ۹۰).

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۴۹

استنابه برای عاجز از حج با استقرار

۸۳- اگر مستطیع، برای حج اقدام نکند تا در اثر پیری یا بیماری نتواند حج به جا آورد و امید خوب شدن هم نداشته باشد، واجب است نایب بگیرد.

پیدایش مرض شدید قبل از انجام حج

۸۴- اگر فردی قبل از انجام حج - مثلاً در مدینه - دچار مرض شدید شود، چنانچه سال اول استطاعت او است و قدرت بر اعمال، حتی به نحو اضطراری را نداشته باشد، از استطاعت خارج شده؛ و اگر با این حال بخواهند او را به مکه ببرند، باید برای ورود به مکه محرم شود و با انجام اعمال عمره مفرده ولو اضطراری آن، از احرام خارج شود.

شخص فوق چنانچه سال اول استطاعت او نباشد و حج بر او مستقر بوده، اگر مأیوس از خوب شدن باشد، باید نایب بگیرد.

اگر برای این شخص، انجام اعمال حج تمتع - ولو به نحو اضطرار و انجام اضطراری اعمال - ممکن باشد، لازم است محرم شود و هر مقدار از اعمال را که می‌تواند ولو با کمک گرفتن از دیگری، انجام دهد، و هر مقدار را که نمی‌تواند، نایب بگیرد، ولی برای وقوفین، استنابه کافی نیست.

حصول مرض بعد از عمره تمتع

۸۵- اگر حج گزار بعد از انجام عمره تمتع مریض شود و نتواند اعمال حج را بجا آورد و به

(۱). تفصیل نظر آیات عظام در مسأله قبل گذشت.

آیه الله بهجت: بر چنین شخصی واجب نیست به حج برود ولی نایب گرفتن بر او واجب است علی الأظهر و برای تفصیل آن به حاشیه مسأله ۸۶ مراجعه شود.

(۲). آیه الله بهجت: حکم استنابه در مسأله ۸۶ آمده است.

(۳). آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: اگر توانایی مباشرت اعمال حج را ندارد ولو به این که برای بعضی اعمال نایب بگیرد، از استطاعت افتاده است. ولی اگر ثروتمند است و دیگر هیچگاه توانایی مباشرت اعمال حج را ندارد و یا مشقت دارد، باید برای حج

نایب بگیرد و وجوب نایب گرفتن، مانند وجوب حج، فوری است. (مناسک، م ۶۳).

آیات عظام: صافی، گلپایگانی و مکارم: و قدرت بر نایب گرفتن هم ندارد.

(۴). آیه الله خویی ... ولی اگر دارا و ثروتمند است و امید به بهبودی ندارد یا حج بر او حرجی است باید نایب بگیرد.

آیه الله سیستانی: اگر توانایی مباشرت اعمال حج را ندارد و نایب هم نمی‌تواند بگیرد، از استطاعت افتاده است ولی اگر تمکن مالی دارد و توانایی مباشرت اعمال حج را ندارد یا دشوار و با مشقت است و امید به بهبودی ندارد باید نایب بگیرد. (مناسک، مسأله ۶۳).

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۵۰

وطن باز گردد، چنانچه سال اول استطاعت او بوده، وجوب حج در سال بعد، به دارا بودن استطاعت در آن زمان بستگی دارد؛ ولی اگر حج بر او مستقر باشد، چنانچه مأیوس از خوب شدن باشد، باید در همان سال با امکان، یا سال بعد، نایب بگیرد؛ و اگر امید بهبودی داشته باشد، نمی‌تواند نایب بگیرد و باید خودش بعد از بهبودی، حج و عمره تمتع را انجام دهد.

استقرار حج و عدم امکان مسافرت با هواپیما

۸۶- اگر شخصی حج بر او مستقر شده ولی به جهت کسالت، مسافرت با هواپیما، برای او مقدور نباشد و غیر از هواپیما وسیله دیگری ممکن نباشد، نمی‌تواند نایب بگیرد و باید خودش در

(۱). آیه الله بهجت: برای حکم استنباه، به مسأله ۸۶ مراجعه شود. و عمره او مفرده می‌شود و احتیاطاً باید طواف نساء به‌جا آورد (مستفاد از سؤال ۱۳۶ مناسک).

آیات عظام تبریزی، صافی، گلپایگانی: مگر آن که ثروتمند باشد و مباشرت اعمال را نتواند بکند، پس بنابر احتیاط باید نایب بگیرد. آیه الله خویی: مگر آن که ثروتمند باشد و مباشرت اعمال را نتواند بکند یا برای او مشقت داشته باشد و امید به بهبودی نداشته باشد که در این صورت باید برای حج نایب بگیرد. و وجوب نایب گرفتن مانند وجوب حج فوری است. (مناسک، مسأله ۶۳ و قبل از مسأله ۱۵۱).

آیه الله سیستانی: اگر از انجام حج متمکن نبوده، وظیفه او بنابر احتیاط واجب این بوده است که عمره تمتع را بدل به عمره مفرده کند و طواف نساء را انجام دهد، و اکنون اگر بازگشت برای او مقدور نیست احتیاطاً باید برای طواف نساء نایب بگیرد. (مناسک، ذیل مسأله ۱۵۱ و ملحق مناسک، س ۹۲).

(۲). آیه الله فاضل: و اگر نشد سال بعد.

(۳). آیه الله مکارم: در همان سال و اگر ممکن نشد در سال‌های بعد.

(۴). آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: بنابر احتیاط در این صورت هم نایب بگیرد و اگر بعداً رفع عذر شد و دارای شرایط بود احتیاطاً خودش نیز حج را انجام دهد. (مناسک عربی، ص ۳۲، مسأله ۹۰).

(۵). آیه الله بهجت: در صورت استقرار حج، با فرض یأس از زوال عذر، واجب است استنباه نماید و با امیدزوال عذر، احوط جمع بین استنباه فوری و لوازم مناسب با احتیاط در آن است، و با زوال عذر احوط اعاده با مباشرت است و با تبدیل امید زوال عذر به یأس از آن احوط تجدید استنباه است و با استمرار عذر تا وقت وفات، احوط برای غیر مأیوس قضای از او با تکرار استنباه است. و اما در صورت عدم استقرار حج، پس با فرض یأس از زوال عذر، اظهر وجوب فوری استنباه است و با امید زوال عذر، احتیاط مستحب این است که فوراً استنباه کند که با زوال عذر اعاده با مباشرت می‌نماید و احتیاط در بقیه بر همان نحو است که ذکر شد

(کتاب حج، ص ۱۸ و ۱۹).

آیه الله تبریزی: اگر اطمینان به تمکن از مباشرت نداشته باشد، بنا بر احتیاط واجب است که برای خود نایب بگیرد و چنانچه می‌داند متمکن از مباشرت نمی‌شود باید نایب بگیرد و همچنین در فرض بعدی باید بنا بر احتیاط نایب بگیرد و وجوب نایب گرفتن مانند وجوب حج فوری است.

آیه الله خامنه‌ای: واجب است تا آنجا که امکان دارد خودش به حج برود و اگر حج به سبب مرضی که امید زوالش نیست یا پیری یا اسباب دیگر، برای او مشقت دارد، واجب است نایب بگیرد.

آیه الله خویی، آیه الله سیستانی: اگر امید به تمکن از مباشرت نداشته باشد، واجب است که برای خود نایب بگیرد.

آیه الله مکارم: اگر امید بهبودی نداشته باشد می‌تواند نایب بگیرد.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۵۱

وقت تمکن، به حج برود؛ و اگر متمکن نشد تا فوت شد، باید از ترکه‌اش برای او حج بجا آورند؛ ولی اگر حج بر او مستقر نبوده، در فرض مزبور، مستطیع نیست.

استطاعت طریقی فرزند با نوبت پدر

۸۷- اگر کسی که برای حج ثبت نام نموده، فوت نماید، به هر کدام از فرزندانش اجازه حج داده شود، اگر غیر از باز بودن راه، شرایط دیگر استطاعت را دارا باشد، و قبل از تحقق استطاعت، برای آن حج اجیر نشده باشد، استطاعت طریقی نیز حاصل شده و حج بر او واجب می‌شود.

(۱). تفصیل این مسأله در ذیل مسأله ۸۲ استطاعت گذشت.

(۲). آیه الله صافی: اگر به عنوان نیابت پدر است بر هیچ یک از آنها رفتن به حج و قبول نیابت واجب نیست مگر آن که بالخصوص مورد وصیت باشد و اگر منظور این است که یکی از آنها می‌تواند با استفاده از فیش پدر برای خود حج به‌جا آورد، در صورت داشتن سایر شرایط استطاعت، بر هر کدام که می‌داند با استفاده از فیش مورد مزاحمت دیگران قرار نمی‌گیرد حج واجب است و اگر همه در این جهت مساوی باشند بر همه لازم است اقدام کنند و چنانچه یکی از آنها بدون مسامحه دیگران موقت به استفاده شد حج از دیگران ساقط است ولی با مسامحه، حکم به استقرار حج بر او خالی از وجه نیست. این در صورتی است که فیش از ترکه میّت محسوب نشود و اگر از ترکه محسوب شود در صورتی که هیچ یک از ورثه از حق خود نسبت به آن صرف نظر نکنند، باید به فروش برسد و بهای آن بین ورثه - کما فرض الله - تقسیم شود و بنابراین، هر یک از ورثه یا غیر ورثه باید اقدام به خرید فیش نماید، هر کس برایش فراهم شد حج بر او واجب است و چنانچه پدر واجب الحج بوده است باید برای او استیجار نمایند هر چند به فروش فیش باشد.

آیه الله گلپایگانی: اگر به عنوان نیابت پدر است بر هیچ یک از آنها رفتن به حج و قبول نیابت واجب نیست، مگر آن که بالخصوص مورد وصیت باشد، و اگر منظور این است که یکی از آنها می‌تواند با استفاده از فیش پدر برای خود حج به‌جا آورد، در صورت داشتن سایر شرایط استطاعت، باید هر کدام سعی کنند که خودشان به حج بروند و در صورت مشاجره بین آنها، با قرعه تعیین شود، و در هر صورت ارزش فیش را به ورثه مدیون است، و چنانچه پدر واجب الحج بوده است، باید برای او استیجار نمایند. (آداب و احکام حج، مسأله ۱۴۴).

آیه الله مکارم: ولی ورثه باید بر آن توافق کنند و حج واجبی هم بر عهده پدر نباشد.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۵۲

فرق حصول استطاعت قبل و بعد از استیجار

۸۸- اگر فرزندی راه برای او باز نبوده و از جهت نوبت پدر و قبول اجاره، راه برای او باز شده است، باید برای پدرش حج کند، مگر آن که تبرّعاً و بدون اجاره، به نیابت پدر به حج آمده باشد که در این صورت مستطیع شده و باید برای خودش حج به جا آورد. و به مجرد وصیت و قبول فرزند، نیابت واجب نمی‌شود مگر آن که قبل از استطاعت، اجیر شود.

استجازه از ورثه برای انجام حج به نیت خود

۸۹- شخصی با فیش میت اگر از سایر ورثه اجازه بگیرد می‌تواند به حج مشرف شود، آیا استجازه از سایر ورثه به عنوان مقدمه واجب- مثل ثبت نام و تهیه بلیط و امثال آن- واجب است یا نه؟ و نیز با فرض عدم استجازه، چنانچه با همان فیش به حج برود و سایر شرایط را داشته باشد، حج او/ صحیح است و کفایت از حَجَّةِ الاسلام می‌نماید یا نه؟

(۱). آیات عظام تبریزی، صافی، گلپایگانی: باید برای خود حج به جا آورد و برای پدر نایب بگیرد.

(۲). آیه الله خویی: در صورتی که وصیت پدر این بوده که او خودش حج نیابی را به جا آورد، فتوای ایشان معلوم نیست.

آیه الله سیستانی: در این صورت نیز باید برای پدرش حج کند.

آیه الله فاضل: در این صورت نیز باید برای پدرش حج بجا آورد هر چند اگر برای خودش نیز حج انجام دهد صحیح است.

(۳). آیه الله نوری: اگر در وصیت قید «مباشرت شده» و فرزند وصیت را قبول کرده، نیابت واجب می‌شود و استیجار لازم نیست.

آیه الله بهجت: به ذیل مسأله ۳۳ مراجعه شود.

آیه الله سیستانی: و گذشت که اگر اجرت معین شده باشد و او در حیات پدر وصیت را قبول کرده باشد، اجاره است و باید انجام دهد.

آیه الله مکارم: اگر وصیت را قبول کرده واجب العمل است.

(۴). آیه الله بهجت: با فرض اینکه تنها نیاز به امتیاز فیش دارد و از نظر مالی خودش مستطیع است باید بنابر احوط از این جهت هم

استجازه کند هر چند بدون آن هم حج او صحیح و مجزی از حَجَّةِ الاسلام است با فرض اینکه قاصد استرضاء ورثه فیما بعد است.

آیت الله خامنه‌ای: در استفاده از فیش میت اجازه ورثه لازم است، و چنانچه بدون اجازه از آن استفاده نماید، اگر از میقات به بعد

هم استطاعت از ناحیه فیش باشد، حج او حج اسلام محسوب نیست، ولی اگر از میقات به بعد خودش هزینه حج را داشته باشد و

سایر شرایط هم متحقق باشد حج او مجزی از حَجَّةِ الاسلام است.

آیت الله تبریزی: بنابر احتیاط باید اجازه بقیه ورثه را تحصیل نماید.

آیت الله سیستانی: اگر از سایر جهات مستطیع باشد و تمکن مالی در مورد پرداخت حق سایر ورثه در فیش نیز داشته باشد حج بر او

واجب است و باید مقدمات را تهیه کند و در این فرض اگر بدون اجازه از فیش استفاده کند، حجش صحیح و مجزی است

و بدهکار حق ورثه است.

آیت الله صافی: در فرض سؤال، استجازه لازم نیست، چون تحصیل استطاعت است که واجب نیست. و اگر بدون اجازه برود،

هر چند گناه کرده لکن اگر در میقات شرایط استطاعت در او باشد حج صحیح و مجزی از حَجَّةِ الاسلام است.

آیت الله فاضل: تصرّف در فیش، که مشترک است، باید با رضایت و اجازه همه ورثه باشد ولی اگر استجازه نکرد، هر چند معصیت

کرده است ولی حج او صحیح است و کفایت از حَجَّةِ الاسلام می‌کند، اما باید رضایت ورثه را تحصیل نماید. آیت الله مکارم: استجازه کردن لازم نیست ولی اگر استجازه کند و اجازه دهند و سایر شرایط را داشته باشد مستطیع می‌شود. مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۵۳

استنابه برای میت در میقات و انجام حج برای خود

۹۰- کسانی که با فیش میت و به نیابت از وی به حج می‌روند، اگر خود نیز شرایط استطاعت را دارا باشند، بجز باز بودن راه، که آنهم با فیش حج میت حاصل شده است، آیا می‌توانند- مثلاً در مدینه یا جده (قبل از میقات)- برای متوفی نایب بگیرند و خودشان حج واجب خود را انجام دهند؟

(۱). آیه الله تبریزی: اگر بتواند ورثه را راضی کند که با آن فیش برای خود حج بجا آورد و برای میت نایب بگیرد، واللّٰه العالم. آیه الله بهجت: مانعی ندارد اگر اجاره مطلق بوده و شرط مباشرت نشده است.

آیه الله خامنه‌ای: اگر راه با فیش مورد وصیت برای پسر باز شده و یا اینکه ورثه فیش را به یکی از فرزندان بدهند که به نیابت پدر به حج برود باید حج را به نیابت از پدر بجا آورد و چنانچه وصیتی نبوده و از او خواسته نشده که نیابت کند، باید برای خودش حج به‌جا آورد و برای پدر نایب بگیرد.

آیه الله سیستانی: اگر اجیر باشد و نیابت مشروط به آن سال باشد. باید حج نیابی را مقدم بدارد و اگر مشروط نباشد یا اجیر نباشد، باید حج خود را مقدم بدارد و می‌تواند برای میت نایب بگیرد مگر این که مطمئن باشد در آینده می‌تواند حج خود را انجام دهد که در این صورت می‌تواند حج نیابی را انجام دهد.

آیه الله صافی: در فرض مرقوم، استیجار شخص دیگری صحیح نیست، بلی اگر برای انجام حج، اعم از مباشرت و تسبیب اجیر شده باشد و حج مورد اجاره میقاتی باشد باید خودش حَجَّةِ الاسلام خود را بجا آورد و برای میت حج میقاتی استیجار کند. واللّٰه العالم. آیه الله فاضل: در فرض سؤال، وظیفه انجام حج نیابی است. گرچه اگر برای خود حج انجام دهند صحیح است. هر چند معصیت کرده‌اند. و نایب گرفتن برای متوفی در صورتی صحیح و مجزی است که مجاز در استنابه باشند. و الا مجزی نیست. آیه الله مکارم: در صورتی که میت وصیت برای حج بلدی نکرده باشد، این کار مانعی ندارد.

آیه الله نوری: این قبیل افراد نمی‌توانند نایب باشند و حج نیابی انجام بدهند، این شخص هم لازم است حج خود را انجام بدهد و گرفتن نایب باید با نظر ورثه و یا وصی و یا حاکم شرع، که هر یک در مورد خود اختیار دارند، باشد.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۵۴

۹۱- در فرض سؤال قبل، اگر میت مثلاً پسر بزرگ خود را برای انجام حج مشخص کرده باشد، یا تمام ورثه اتفاق کنند که یکی از آنها از طرف میت به حج برود، تکلیف او چیست؟

حصول عجز و بیماری و مسأله استنابه

۹۲- کسی که از نظر مالی مستطیع بوده و برای حج ثبت نام کرده، ولی در سال جاری که زمان اعزام وی رسیده، پزشکی حج به دلیل بیماری و یا کهولت سنّ به او اذن حج نداده است؛ الف: آیا هنوز مستطیع است و حج بر وی واجب می‌باشد؟ ب: آیا تا وقتی زنده است، می‌تواند نایب بگیرد؟

(۱). آیه الله تبریزی: به همان نحو که در مسأله سابقه گذشت عمل شود والله العالم.

آیه الله بهجت: جواب آن از سوال قبل معلوم می‌شود.

آیه الله سیستانی: در صورتی که وصیت به یکی از آنها کرده باشد، باید به جای او حج انجام دهد و خودش مستطیع نیست. ولی اگر توافق آنها بر یکی از آنها باشد مصداق مسأله فوق است.

آیه الله صافی: با فرض آنکه استطاعت طریقی ندارد جایز است از طرف میت حج بجا آورد.

آیه الله فاضل: اگر وصیت کرده باشد باید به جای متوفی حج بجا آورد و خودش در آن سال مستطیع نیست و اگر تمام ورثه رضایت بدهند که یکی حج بجا آورد، اگر بگویند به نیابت حج بجا آورد، باید بجای متوفی حج انجام دهد و اگر اجازه دادند برای خودش حج انجام دهد، برای خودش انجام دهد.

آیه الله مکارم: هرگاه میت وصیت کرده، باید به وصیت او عمل شود و اگر ورثه توافق کنند جایز است او به حج برود.

آیه الله نوری: اگر خود آن فرزند مستطیع باشد، نمی‌تواند نیابت را قبول کند.

(۲). آیه الله بهجت: الف: اگر در سال اولی که مستطیع شده بدون تأخیر ثبت نام نموده و حال زمان اعزام او رسیده، در حالی که توانایی جسمی ندارد از آن کشف می‌شود که مستطیع نبوده و اگر تأخیر کرده بوده بطوریکه اگر اقدام می‌کرد قبل از مریض شدن می‌توانست حج بجا آورد بر او مستقر شده و از قبل در حکم مستطیع است.

ب: در صورتی که مستطیع بوده و از توانایی خود ناامید باشد، باید فوراً نایب بگیرد و اگر در صورت استنابه رفع مانع شد و خوب اعاده با بقاء استطاعت بلکه مطلقاً احوط است.

آیه الله خامنه‌ای: الف: مستطیع نیست.

ب: استنابه واجب نیست.

آیه الله سیستانی: چنانچه از نظر بدنی مستطیع نباشد و از حصول استطاعت تا آخر عمر مأیوس باشد، باید نایب بگیرد، و همچنین است در صورتی که استطاعت بدنی داشته باشد و لکن راهی برای رفتن به حج نداشته باشد، حتی تا آخر عمر.

آیه الله صافی: احتیاط واجب در صورت بقای استطاعت مالی، این است که شخص مذکور، در حال حیات خود کسی را از طرف خود بفرستد که حج نماید و بهتر بلکه احتیاط مستحب این است که در این صورت کسی را به نیابت بفرستد که اولین مرتبه حج او باشد و اگر استطاعت مالی او باقی نیست، در صورتی که در سنوات گذشته به غیر از طریق ثبت نام برای حج، امکان تشرف به حج برای او در آن سالها نبوده است و فعلاً که امکان حاصل شده استطاعت مالی ندارد، حج بر او واجب نیست.

آیه الله نوری: الف: اگر در سال های سابق حج بر او مستقر نبوده، در فرض سؤال مستطیع نیست.

ب: نیابت لازم نیست.

آیه الله تبریزی: چنانچه شخص مزبور تمکن از رفتن به حج - ولو از طریق آزاد - را دارد، باید به حج برود و اگر به علت بیماری یا کهولت سن، خودش نمی‌تواند به حج برود. بنابراین احتیاط واجب باید کسی را بفرستد که از طرف او حج انجام دهد.

آیه الله فاضل: الف: چنانچه قبلاً حج بر او مستقر نبوده، در فرض مزبور مستطیع نمی‌باشد و حج بر او واجب نیست.

ب: نیابت گرفتن برای حج مستحبی مانعی ندارد ولی کسی که قبلاً حج بر او مستقر شده و فعلاً توانایی انجام آن را ندارد، نمی‌تواند نایب بگیرد مگر این که مأیوس از رفع عذر باشد.

آیه الله مکارم: چنانچه استطاعت او تنها از طریق ثبت نام حاصل شده است و اکنون که نوبت او رسیده از نظر جسمی توان ندارد، مستطیع نمی‌باشد ولی اگر از طریق آزاد هم می‌توانسته به حج برود و نرفته مستطیع است و باید نایب بگیرد تا از سوی او حج بجا آورد.

آیه الله صافی: احتیاط واجب در صورت بقاء استطاعت مالی این است که شخص مذکور، در حال حیات خود کسی را از طرف خود بفرستد که حج نماید و بهتر بلکه احتیاط مستحب این است که در این صورت کسی را به نیابت بفرستد که اولین مرتبه حج او باشد و اگر استطاعت مالی او باقی نیست در صورتی که در سنوات گذشته به غیر از طریق ثبت نام برای حج امکان تشرّف به حج برای او در آن سالها نبوده است و فعلاً که امکان حاصل شده استطاعت مالی ندارد حج بر او واجب نیست.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۵۵

حج کسی که از مدینه باید بازگردد

۹۲/۲- شخصی در ماههای حج به مدینه رفته و شرایط استطاعت را داراست ولی مقررات

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۵۶

اداره‌ای که در آن مشغول به کار است، به وی اجازه ماندن تا ایام حج را نمی‌دهد، و باید به ایران برگردد، آیا باید بماند و حجه الاسلام بجا آورد و یا با منع اداری استطاعت برای او حاصل نیست، و در صورتی که با اصرار و درخواست و گرفتن مرخصی بدون حقوق به وی اجازه می‌دهند، آیا واجب است اقدام کند و تا ایام حج بماند و حجه الاسلام بجا آورد یا واجب نیست؟

ثبت نام برای حج

حکم ثبت نام برای حج و موارد گوناگون آن در مسایل ۷ الی تا ۱۰ گذشت.

موارد خروج از استطاعت و نیاز به پول

اشاره

۹۳- کسی که از جهت مالی استطاعت دارد ولی از جهت صحت بدن، یا باز بودن راه، مستطیع نیست، می‌تواند در مال تصرف کند و خود را از استطاعت مالی خارج کند؛ ولی اگر از آن

(۱). آیه الله بهجت: اگر وقت کوچ برای حج رسیده منع اداری میزان نیست بلکه وقوع در عسر و حرج فعلی یا آتی میزان است آیه الله فاضل: اگر ماندن تا ایام حج موجب بیکار شدن او می‌شود، رجوع به کفایت ندارد و حج بر او واجب نیست، اما اگر موجب بیکار شدن نمی‌شود و اگر مرخصی بدون حقوق بگیرد از نظر معیشتی با مشکل برخورد نمی‌کند واجب است بماند و حج خود را انجام دهد.

(۲). آیه الله تبریزی: اگر می‌داند در همان سال سایر شرایط استطاعت حاصل می‌شود، حفظ استطاعت مالی لازم است، بلکه در غیر این صورت هم بنابر احتیاط واجب، حفظ استطاعت لازم است، و اگر اطمینان به زوال عذر تا آخر عمر ندارد، بنابر احتیاط در همان سال نایب بگیرد و چنانچه عذرش زایل شد و استطاعت مالی باقی بود بنابر احتیاط دوباره خودش حج بجا آورد آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: اگر از جهت مالی قدرت دارد و از جهت صحت بدن استطاعت ندارد و امید خوب شدن ندارد واجب است نایب بگیرد، بلکه احوط نایب گرفتن است برای کسی که امید خوب شدن دارد، پس اگر رفع عذر شد، خودش نیز به حج برود، مگر این که پس از رفع عذر استطاعت مالی نداشته باشد. (مجمع المسائل، ج ۱، مسأله ۱۸ ص ۴۳۱).

(۳). آیه الله خویی: اگر دارا و ثروتمند است و توانایی مباشرت اعمال حج را ندارد یا دشوار و با مشقت است باید نایب بگیرد. و

و جوب نایب گرفتن، مانند وجوب حج فوری است. (مناسک، مسأله ۶۳)

آیه الله سیستانی: کسی که تمکن مالی دارد ولی توانایی مباشرت حج را ندارد و امید این که بتواند در آینده انجام دهد ندارد، واجب است نایب بگیرد و اگر مباشرت برای حج و مشقت داشته باشد، می‌تواند نایب بگیرد، گرچه مباشرت افضل است و به هر حال همچنان که وجوب مباشرت فوری است، وجوب استنا به نیز فوری است.

آیه الله مکارم: یعنی در موقع حج استطاعت بدنی و باز بودن راه را ندارد.

(۴). آیه الله بهجت: در صورتی که موضوع وجوب استنابه، که یأس از رفع مانع است، محقق نشده باشد. (کتاب حج، ص ۱۸ و

۱۹)

آیه الله گلپایگانی: بلی اگر علم داشته باشد که در آن سال متمکن از رفتن به حج است، جواز مصرف کردن وجه در غیر حج (خصوصاً در اوان خروج مردم برای حج) مشکل است، و اگر استطاعت مالی بعد از استطاعت طریقی حاصل شده باشد، تصرف در آن مال در زمانی که مردم آماده برای حج می‌شوند جایز نیست. (آداب و احکام حج، مسأله ۳۷).

آیه الله خامنه‌ای: در مورد نظر ایشان به حاشیه مسأله بعد مراجعه شود.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۵۷

جهات هم استطاعت دارد و فقط وسایل رفتن را تهیه نکرده یا وقت حج نرسیده، نمی‌تواند خود را از استطاعت خارج کند و گرنه حج بر او مستقر می‌شود و باید به هر نحو به حج برود. ۹۴- اگر در سال استطاعت مالی، از جهت صحت بدن یا باز بودن راه، استطاعت نداشته باشد، می‌تواند در مال تصرف کند و خود را از استطاعت مالی خارج نماید حتی اگر اطمینان داشته باشد که

(۱). آیه الله فاضل: حتی اگر اول ماه محرم باشد که هنوز چندین ماه به موسم حج باقی است.

(۲). آیه الله بهجت: هرگاه انسان مالی داشته باشد که کفاف هزینه حج را بدهد، می‌تواند قبل از وقت حرکت قافله آن را در مصارف خود خرج کند هر چند دیگر نتواند به حج برود ولی در صورتی که آن مال را به‌طور نسبی تا زمان بعد از حج بفروشد و منظور فرار از استطاعت باشد، احتیاط این است که اقدام به این عمل ننماید. و اگر نموده با خود معامله مستطیع کند به این که سال آینده به حج برود با احتیاطی که سبب قطع به اجزاء از حَجَّة الاسلام است (یعنی احتیاطاً سعی در تحصیل و حفظ استطاعت شرعیه برای خود در وقت سیر کاروان در سال آینده بنماید نه صرف استطاعت عقلیه) و اگر معامله نه برای فرار است بلکه برای حاجت فعلی است که متمکن از بر آورده شدن آن نمی‌شود، مگر بعد از وقت سیر یا وقت حج اظهر جواز آن است (کتاب حج، ص ۱۱).

آیه الله خویی: هرگاه انسان مالی داشته باشد که کفاف هزینه حج را بدهد، حج بر او واجب می‌شود و جایز نیست در آن مال تصرفی کند که از استطاعت خارج شود و نتواند تدارک کند. و این تصرف خواه پیش از تمکن از سفر باشد یا بعد از آن فرقی ندارد، بلکه ظاهر این است که قبل از ماه‌های حج تصرف جایز نیست.

آیه الله سیستانی: در تفصیل تمکن از مسیر می‌فرماید: اگر در آن تصرفی کند که از استطاعت خارج شود و نتواند تدارک کند، و برای او مشخص شده باشد که قدرت رفتن به حج در روزهای آن را داشته باشد، بنابر اظهر حج در ذمه او مستقر است، ولی اگر قدرت رفتن برای او مشخص نشده باشد، حج در ذمه او مستقر نیست. (مناسک، مسأله ۳۹).

(۳). آیه الله خامنه‌ای: پس از فرا رسیدن زمانی که صرف آن برای رسیدن به حج لازم است، شخص مستطیع نمی‌تواند خود را از استطاعت بیندازد و پیش از فرا رسیدن این زمان نیز احتیاط واجب آن است که خود را از استطاعت خارج نسازد.

آیه الله خویی، آیه الله سیستانی: تصرف در مال جایز نیست و واجب است مال را حفظ کند و خود را از استطاعت خارج نکند. (حاشیه بر عروۃ الوثقی).

آیه الله تبریزی: بنا بر احتیاط واجب، استطاعت خود را حفظ کند.

آیه الله صافی و آیه الله گلپایگانی: اگر اطمینان دارد که در سال‌های دیگر از آن جهات استطاعت پیدا می‌کند بنا بر احتیاط (آیه الله گلپایگانی بنا بر فتوی) نمی‌تواند در مال تصرف کند.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۵۸

در سال‌های دیگر از آن جهات، استطاعت پیدا می‌کند.

۹۵- در زمان حصول استطاعت، فرقی بین شهر حج - یعنی «شوال» و «ذی القعدة» و «ذی الحجه» - و قبل از آن نیست؛ بنابراین، بعد از تحقق استطاعت مالی، اگر سایر شرایط موجود باشد، نمی‌تواند خود را از استطاعت خارج کند، حتی در اوائل سال و قبل از ماه‌های حج.

نیاز به پول قبل از حج

۹۶- اگر کسی در اولین سال تمکن، برای حج ثبت‌نام نموده باشد ولی قبل از انجام حج، از نظر مالی به آن پول محتاج شود، از استطاعت خارج شده و می‌تواند پول را پس بگیرد؛ و حج بر او واجب نیست هر چند در همان سال اول، نوبت اعزام او فرا برسد.

عدم جواز بخشش پول حج و حصول ملکیت

۹۷- مستطیع نمی‌تواند پول حج را در مصرف دیگری هر چند لازم باشد، خرج کند؛ و نیز نمی‌تواند آن را به دیگری حتی پدر و مادر خود، ببخشد و خود را از استطاعت خارج نماید؛ ولی در هر صورت، برای گیرنده مالکیت حاصل می‌شود.

۹۸- مستطیع نمی‌تواند نوبت خود را به دیگری واگذار کند ولو زن به شوهرش، ولی اگر چنین کرد، حج شوهر صحیح است.

۴- چهارمین شرط وجوب حج: حریت.

(۱). تفصیل نظر مراجع در ذیل مسأله ۹۴ و ۹۳ گذشت.

آیه الله مکارم: بنا بر احتیاط واجب.

(۲). به ذیل مسأله ۹۳ مراجعه شود.

(۳). آیه الله مکارم: ولی زن گناه کرده است.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۵۹

باب دوم

موارد استنابه ۶۱

۱- استنابه برای میت ۶۱

۲- افراد مریض و ناتوان ۶۳

شرایط نایب و منوب عنہ ۶۴

۱- شرایط نایب ۶۴

نیابت افرادی که وقوف اضطراری دارند ۷۶

۲- شرایط منوب عنہ ۷۹

احکام نیابت ۸۳

۱- لزوم اذن یا توکیل ۸۳

۲- نیت نیابت ۸۴

۳- رعایت بلد ۸۶

۴- فوت نایب ۸۷

۵- مباحات و مستحبات بر نایب ۸۹

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۶۰

يَا مُجِيبَ مَنْ لَا مُجِيبَ لَهُ

اللَّهُمَّ ارْزُقْنَا حَجَّ بَيْتِكَ وَ زِيَارَةَ قَبْرِ نَبِيِّكَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَ رَحْمَتَكَ

وَ مَغْفِرَتَكَ وَ رِضْوَانَكَ عَلَيْهِ وَ عَلَى أَهْلِ بَيْتِهِ إِنَّكَ قَرِيبٌ مُجِيبٌ

عن أبي الحسن الرضا عليه السلام: أَنَّ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ كَانَ يَقُولُ:

«طُوبَى لِمَنْ أَخْلَصَ لِلَّهِ الْعِبَادَةَ وَ الدُّعَاءَ،

وَ لَمْ يَشْغَلْ قَلْبُهُ بِمَا تَرَى عَيْنَاهُ

وَ لَمْ يَنْسَ ذِكْرَ اللَّهِ بِمَا تَسْمَعُ أُذُنَاهُ

وَ لَمْ يَحْزَنْ صَدْرُهُ بِمَا أُعْطِيَ غَيْرُهُ

الكافي ۲ باب الإخلاص ص: ۱۵

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۶۱

باب دوم: موارد استنابه

فصل اول: موارد استنابه

۱- استنابه برای میت

اشاره

۹۹- اگر کسی حج بر او مستقر شود و به‌جا نیاورد تا فوت کند، باید از ترکه او در همان سال اول، برایش حج بجا آورند و تأخیر جایز نیست؛ و تا حج او را ندهند، ورثه نمی‌توانند در ترکه تصرف نمایند؛ و در صورتی که ترکه نداشته باشد، بر وارث، حج او واجب نمی‌شود.

کفایت حج میقاتی

در فرض مذکور، حج میقاتی کفایت می‌کند؛ ولی اگر در همان سال، استیجار ممکن نباشد مگر از بلد، لازم است از بلد اجیر بگیرند و از اصل ترکه خارج می‌شود؛ و همچنین اگر در سال اول از میقات نتوانند اجیر بگیرند مگر به زیادتر از اجرت متعارف،

لازم است اقدام کنند و تأخیر نیندازند.

(۱). آیه الله بهجت: تأخیر در ادای دین بدون عذر جایز نیست.

(۲). آیه الله سیستانی: احوط این است که فوراً برای فارغ شدن ذمه او اقدام نمایند، هر چند با استیجار از ترکه، و اگر در همان سال استیجار از میقات میسر نشد، به احتیاط واجب باید از بلد استیجار کنند و تأخیر نیندازند هر چند بدانند در سال بعد، از میقات میسر می‌شود، ولی در این صورت مازاد بر اجرت حج از میقات را، از سهم صغار ورثه به حساب نیاورند. (مناسک، مسأله ۷۹).

(۳). آیه الله خامنه‌ای: مگر آنکه وصیت کرده باشد که مخارج حج از ثلث پرداخت شود، و در این صورت عمل به آن، بر وصیای مستحب اولویت دارد و اگر ثلث مالش برای انجام آن کافی نباشد، کمبود آن از اصل مال برداشته می‌شود.

آیه الله سیستانی: مگر این که وصیت کند از ثلث خارج شود و ثلث کافی باشد و اگر کافی نباشد از سایر ترکه باید تکمیل شود. آیه الله مکارم: مگر این که وصیت کند از ثلث خارج شود.

(۴). آیه الله بهجت: دین مقدم است حتی بر وصیت ولی در زاید باید با اجازه ورثه باشد و بنابر احتیاط زاید را بین غیر صغار تقسیم نمایند.

آیه الله سیستانی: بنابر احتیاط واجب، ولی مازاد بر اجرت متعارف را از سهم صغار ورثه به حساب نیاورند.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۶۲

اگر وصی یا وارث، در استیجار برای حج میت، اهمال و تأخیر کنند تا ترکه از بین برود، ضامن می‌باشند.

میزان استقرار حج بر میت

۱۰۰- چنانچه شخصی فوت کند و در حال حیات، خرج عیال و رفت و برگشت به حج را داشته؛ و در برگشتن هم، درآمد لایق به حال خود و خانواده را داشته و می‌توانسته به مکه برود و تأخیر انداخته، مستطیع بوده و چنانچه وصیت نکرده، حج از اصل ترکه خارج می‌گردد.

فوت حج گزار بعد از احرام و سقوط حج

۱۰۱- اگر حج گزار بعد از احرام و دخول حرم فوت کند، حج از او ساقط می‌شود؛ و اگر قبل از دخول حرم فوت نماید، چنانچه سال اول استطاعت او بوده، حج بر وی واجب نشده است.

حق ورثه با امکان فروش فیش میت به قیمت بازار

۱۰۲- اگر فروش فیش حج متوفی به مبلغی ممکن باشد که به کمتر از آن مبلغ، بتوان برای حج میت نایب گرفت، آیا می‌توان از آن فیش برای رفتن به حج استفاده کرد، در حالی که مازاد قیمت آن،

(۱). آیه الله بهجت: یعنی و نفقه عیالاتش در نبود او.

(۲). آیه الله بهجت: و اگر نمی‌توانسته ولی می‌توانسته استنابه کند، حکم آن در مسأله ۸۶ گذشت و نیز برای «مراد از رجوع به کفایت» به مسأله ۷۶ مراجعه شود.

آیه الله خویی: بلکه اگر دارا و ثروتمند بوده و توانایی مباشرت اعمال حج را نداشته یا دشوار و با مشقت بوده و در نایب گرفتن تأخیر کرده حج بر ذمه‌اش می‌باشد مگر این که احتمال داده شود در حال حیات در مورد استطاعت خود غافل قاصر بوده که در این صورت لازم نیست برای او حج بجا آورند.

آیه الله سیستانی: بلکه اگر تمکن مالی داشته و توانایی مباشرت اعمال حج را نداشته یا دشوار و با مشقت بوده و در نایب گرفتن تأخیر کرده است حج بر ذمه‌اش می‌باشد (مناسک، مسأله ۶۳).

(۳). آیه الله تبریزی: و همچنین بنا بر احتیاط اگر ثروتمند بوده و توانایی مباشرت اعمال حج را نداشته یا دشوار بوده و در نایب گرفتن تأخیر کرده، حج بر ذمه‌اش می‌باشد.

(۴). آیه الله سیستانی: به مسأله ۱۵۸ مراجعه شود.

آیه الله مکارم: اگر بعد از احرام فوت کند حج از او ساقط است. خواه در حرم فوت کرده باشد و یا در خارج حرم.

(۵). آیه الله بهجت: یعنی سال اول استطاعت شرعی نه فقط مالیه.

آیه الله خویی: بلکه در این فرض حتی اگر حج بر ذمه‌اش مستقر نبوده ولی قبل از احرام یا دخول حرم بمیرد، ظاهراً قضا از او واجب شود.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۶۳

متعلق به ورثه است مخصوصاً اگر میت، وارث صغیر داشته باشد؟

۲- افراد مریض و ناتوان

۱۰۳- کسی که به واسطه مریضی یا پیری، قدرت رفتن به حج را ندارد، یا رفتن، برای او حرج و مشقت دارد، اگر حج بر او مستقر شده باشد، در صورتی که امید خوب شدن و قدرت پیدا کردن نداشته باشد، واجب است نایب بگیرد؛ و به احتیاط واجب، باید فوراً نایب بگیرد؛ و اگر حج بر وی مستقر نشده باشد، اقوی عدم وجوب استنابه است.

(۱). آیه الله بهجت: مازاد قیمت را باید کبار ورثه از سهم خود اجازه دهند و یا در صورت وصیت از ثلث بردارند.

آیه الله تبریزی: اگر به مبلغ کمتر می‌توان نایب گرفت، بدون اذن همه ورثه نمی‌توان از فیش برای حج استفاده کرد مگر این که میت وصیت کرده باشد که در این صورت ما به التفاوت از ثلث حساب می‌شود، والله العالم.

آیه الله سیستانی: فیش به ورثه منتقل می‌شود و اگر حج بر میت مستقر باشد یا وصیت کرده باشد برای او نایب بگیرند و اگر بخواهند با آن فیش بروند باید با رضایت ورثه باشد و اگر صغیر در میان آنها هست باید سهم او را پردازند.

آیه الله صافی: نایب گرفتن برای متوفی به کمتر از مبلغ ارزش و فروش فیش حج متوفی مانعی ندارد و زاید بر مبلغی که صرف استیجار حج شده، متعلق به ورثه است و از خود فیش هم جهت استیجار با توافق ورثه می‌شود استفاده کرد. بلی چنانچه متوفی ورثه صغیر داشته باشد، باید حق او ملاحظه شود. والله العالم.

آیه الله فاضل: چنانچه میت وصیتی نسبت به آن فیش نداشته باشد. می‌توان برای میت در صورت استقرار حج برای او استنابه کرد و فیش را در اختیار دیگری قرار داده و مابه التفاوت، بین همه ورثه، طبق قانون شرع تقسیم گردد. و در این فرض فرقی بین داشتن صغیر یا نداشتن آن نیست.

و در صورت نبودن وصیت و عدم استقرار حج با وجود صغیر، باید سهم صغیر از مجموع فیش به هر صورت رعایت شود و تفصیل این مسأله در استفتائات آمده است.

آیه الله مکارم: باید فیش را بفروشند و مازاد را به ورثه بدهند.

آیه الله نوری: اگر حج بر متوفی واجب بوده است و ورثه کبار نباشند، لازم است برای حج متوفی نایب بگیرند و از آن فیش هم به نحوی که ذکر شده است استفاده اشکال ندارد و اگر همه کبیر باشند، با رضایت آنان می‌توان با آن فیش برای او حج به جا آورد.

(۲). آیه الله بهجت: به مسأله ۸۶ مراجعه شود.

تفصیل این مسأله ذیل مسأله ۹۳ گذشت.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۶۴

فصل دوم: شرایط نایب و منوب عنه

۱- شرایط نایب

اشاره

۱۰۴- در نایب، اموری به شرح ذیل، شرط است:

۱- بلوغ، بنا بر احتیاط واجب؛

۲- عقل؛

۳- ایمان؛

۱۰۵- همان‌طور که ایمان نایب، در اصل نیابت حج، شرط است، در سایر اعمالی که نیابت در آنها جایز است- مثل ذبح و رمی و طواف- نیز شرط است.

۴- وثوق و اطمینان به انجام دادن او؛

و اما بعد از عمل، اطمینان به صحت آن لازم نیست؛

(۱). آیه الله بهجت: نیابت طفل غیر ممیز صحیح نیست و اگر بچه ممیز باشد و قائل به شرعیت عبادت صبی ممیز باشیم، خالی از رجحان نیست که نیابت وی صحیح باشد. (کتاب حج، ص ۳۹).

آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: نایب باید بالغ باشد، پس حج بچه نابالغ به جای دیگری کفایت نمی‌کند، البته در حجة الاسلام و حج‌های واجب دیگر، هر چند آن بچه ممیز باشد که خوب و بد را تشخیص دهد. بلی بعید نیست که نیابت وی در حج مستحبی با

اذن ولی صحیح باشد. (مناسک، م ۱۰۳).

آیه الله سیستانی: بلوغ شرط است و بنابر احتیاط بچه متمیز نمی‌تواند نایب شود، مگر در حج مندوب به اذن ولی.

آیه الله مکارم: بلکه بنابر اقوی در حج واجب.

(۲). آیه الله خامنه‌ای: یعنی نایب باید شیعه اثنی عشری باشد و بنابر احتیاط واجب، نیابت غیر مؤمن کفایت نمی‌کند.

(۳). نظرات آیات عظام در شرطیت و عدم شرطیت ایمان در ذبح مسأله ۱۰۷۲ خواهد آمد.

(۴). آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: و اگر نایب ثقه باشد اخبار او کافی است.

آیه الله سیستانی: اگر خبر داد که از طرف او انجام داده و از خبرش وثوق و اطمینان حاصل نشد، در این صورت اکتفا به خبر دادن او اشکال دارد (مناسک، مسأله ۱۰۴).

آیه الله فاضل: این شرط در استنباه معتبر است نه در اصل نیابت.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۶۵

و در صورت شک در صحت، حکم به صحت می‌شود؛ و استنباه صحیح است هر چند قبل از عمل شک داشته باشد.

۵- آشنایی نایب با احکام حج هر چند با فراگیری در حال عمل

وظیفه نایب در تقلید

۱۰۶- نایب باید اعمال حج را طبق فتوای مرجع تقلید خود انجام دهد، و میزان، وظیفه خود اوست؛ ولی اگر به کیفیت خاصی اجیر شده، باید طوری عمل کند که مراعات وظیفه خودش و کیفیت ذکر شده، بشود.

۱۰۷- اجیر و مستأجر، لازم نیست که سؤال کنند که مقلد چه کسی هستند؛ و اجیر، مطابق تقلید خودش عمل می‌کند.

(۱). آیه الله بهجت: وقتی ذمه منوب عنه فارغ و بری می‌شود که یقین حاصل شود که نایب عمل را به طور صحیح به جا آورده یا آن که اماره معتبره باشد بر به جا آوردن. (مناسک، مسأله ۱۰۱).

(۲). آیه الله مکارم: احتیاط واجب عدم استنباه در این دو مورد است.

(۳). آیه الله بهجت: در نیابت از میت به وظیفه خودش عمل می‌کند و در نیابت صحیح از زنده فی الجمله احتیاط می‌کند (مناسک، س ۲۳).

آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: چنانچه منوب عنه حی باشد، باید طبق تقلید منوب عنه عمل کند و چنانچه منوب عنه مرده باشد، اگر وصیت کرده، باید به تقلید منوب عنه عمل کند. در غیر این دو صورت، مراعات تقلید منوب عنه لازم نیست. آیه الله تبریزی اضافه فرموده‌اند: و بنابر احتیاط لازم است آن عمل بنا به تقلید وصی و ورثه هم صحیح باشد و اگر وصیتی نکرده، نایب به حسب تقلید خودش عمل کند و طوری باشد که به حسب وظیفه ورثه هم معجزی باشد.

آیه الله سیستانی: باید طبق تقلید خودش عمل کند ولی اگر اجیر شده باشد که طبق نظر منوب عنه یا مستأجر عمل کند، چه به صراحت ذکر شده باشد و چه اطلاق منصرف به آن باشد، باید به همان نحو عمل کند، مگر در صورت یقین به فساد عمل.

(۴). آیه الله بهجت: به مسأله قبل مراجعه شود.

آیه الله تبریزی: بنابر احتیاط مراعات تقلید منوب عنه را بنماید.

آیه الله خویی: اگر اجیر بتواند اعمال را به نحوی انجام دهد که بداند مطابق تقلید منوب عنه واقع می‌شود، و در صورتی که عمل

طبق فتوای مقلد منوب عنه به نظر نایب باطل باشد، باید عمل به احتیاط کند.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۶۶

۶- مشغول نبودن ذمه نایب، به حج واجب در سال نیابت؛

عدم صحت نیابت افراد واجب الحج

۱۰۸- نایب شدن مستطیع و نیز کسی که حج بر او مستقر است، جایز نیست؛ و اگر نیابت کنند، باطل است؛ چه عالم به حکم باشند یا نباشند.

۱۰۹- مستطیع نمی تواند حج نیابتی انجام دهد؛ و حتی اگر کسی با داشتن استطاعت، عمره تمتع را از طرف منوب عنه انجام داده باشد، نیابت او صحیح نیست و احرام او باطل است و باید به میقات برگردد و برای خودش محرم شود و حجه الاسلام به جا آورد.

۱۱۰- شخصی که -مثلاً- به علت تعلل در نام نویسی، حج بر وی مستقر شده، نمی تواند نایب شود؛ و حتی اگر برای نیابت تا میقات هم آمده باشد، باید برای خودش حج نماید.

(۱). به ذیل مسأله ۳۲ مراجعه شود.

(۲). آیه الله فاضل، آیه الله مکارم: نیابت او صحیح است هر چند گناه کرده است.

(۳). آیه الله بهجت: به ذیل مسأله ۳۳ مراجعه شود

آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: با فرض وجوب حج بر خود او اجاره باطل می باشد، ولی حج صحیح است و ذمه منوب عنه بری می شود، گرچه موظف بوده است به میقات برگردد و برای خودش محرم شود

آیه الله سیستانی: اگر مطمئن باشد در سال بعد حج خود را انجام می دهد، حج نیابتی را تمام کند و اگر مطمئن نیست باید به یکی از مواقیت رفته و برای خود احرام ببندد ولی اگر حج نیابتی را تمام کند حجش صحیح است و اگر استیجاری باشد اجاره باطل است و مستحق اجرت المثل است

آیه الله فاضل: نیابت او صحیح است اگر چه معصیت کرده است، و در مورد مذکور، که فعلاً از احرام خارج شده است، واجب است به میقات برگردد و برای خودش محرم شود. ولی اگر دوباره معصیت کرد و حج نیابتی را تمام کرد صحیح است و از منوب عنه مجزی است.

(۴). آیه الله اراکی، آیه الله نوری: مگر آن که به نحو خطا در تطبیق باشد که در این صورت از طرف خودش واقع می شود.

(۵). آیه الله بهجت: نیابت شخص مستطیع جایز نیست ولی اگر انجام دهد صحیح است؛ چنان که در ذیل مسأل ۳۳ آمده است

آیه الله تبریزی: در فرض مزبور برای خودش حج به جا آورد و برای آن شخص نایب بگیرد

آیه الله خویی: حج نیابتی او صحیح است و در صورتی که رفتن به حج منحصر به استفاده از سهمیه آن شخص بوده و استفاده از آن بنا به وصیت وی یا نظر ورثه موقوف به این باشد که خود او برای آن شخص حج نیابتی انجام دهد، این که لازم باشد چنین شخصی باز برای خود حج بجا آورد، فتوای ایشان روشن نیست.

(۶). آیه الله خامنه‌ای: اگر استطاعت طریقی فقط به سبب نیابت حاصل شده، نیابت صحیح است و باید برای منوب عنه حج بجا آورد.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۶۷

انکشاف استطاعت بعد از عمره نیابی

۱۱۱- اگر نایب بعد از احرام، در مکه بفهمد که مستطیع است، احرام او صحیح نیست و باید برگردد و برای عمره تمتع، برای خودش محرم شود؛ و برای منوبّ عنه، نمی‌تواند نایب بگیرد، مگر اجازه داشته باشد، یا استیجار او، برای مطلق تحصیل حج باشد.

جواز نیابت در فرض عدم استطاعت طریقی

۱۱۲- اگر غیر از باز بودن راه، دیگر شرایط استطاعت موجود باشد، اجیر شدن برای دیگری مانعی ندارد؛ ولی اگر کسی بدون اجیر شدن، خود را- ولو با استفاده از فیش میّت- به میقات برساند، نمی‌تواند حج نیابی انجام دهد و باید برای خودش حج انجام دهد.

(۱). آیه الله بهجت: به ذیل مسأله ۳۳ مراجعه شود.

آیه الله تبریزی: بنابر احتیاط باید اعمال عمره را تمام کند و طواف نساء هم به‌جا آورد و لازم است پس از آن به میقات برگشته و برای خود محرم شود و وظیفه خودش را انجام دهد.

آیه الله خویی: اگر حج نیابی را تمام کند صحیح است گر چه وظیفه‌اش را کرده‌اند حج نیابی و احرام بستن برای حج خودش بوده است.

آیه الله سیستانی: اگر مطمئن است که سال دیگر می‌تواند حج خود را انجام دهد، حج نیابی را تمام کند و گرنه آن را رها کند و به میقات برگردد و برای خود احرام ببندد. (ملحق مناسک، س ۱).

آیه الله فاضل: احرام او صحیح است و تبدل نیت برای شخص محرم صحیح نیست.

آیه الله مکارم: احتیاطاً عمره را تمام کند و طواف نساء به‌جا آورد و به میقات برگردد و محرم شود. این در صورتی است که اجیر نشده باشد و الا اجاره او صحیح است و در آن سال مستطیع نیست.

(۲). آیه الله تبریزی: در فرض مزبور، این شخص برای خود حج به‌جا آورد و برای حج میّت نایب بگیرد.

آیه الله خویی: مراجعه شود به مسأله ۱۱۰.

آیه الله گلپایگانی: با فرض استطاعت در میقات، نیابت صحیح نیست.

آیه الله مکارم: اگر از نام‌نویسی آن شخص استفاده کند، باید برای او حج نماید.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۶۸

حصول استطاعت با اجیر شدن برای حج

۱۱۳- اگر اجیر به وسیله اجرت نیابت، مستطیع شود، در صورتی که استیجاز برای سال اول باشد، باید حج نیابی را مقدم بدارد؛ و چنانچه در سال بعد مستطیع باشد، برای خودش در آن سال، حج به‌جا آورد.

استنابه فرزند بدون استیجار و حصول استطاعت

۱۱۴- اگر پدری فرزندش را بدون استیجار، نایب قرار دهد و فوت کند و فرزند با ارثیه پدر یا غیر آن، مستطیع شود، باید اول برای خودش حج بجا آورد؛ و حتی اگر سهم‌الارث- مثلاً- کالایی باشد و بتواند آن را تبدیل به پول نماید، باید بر حج اقدام کند، و برای پدر بعداً حج انجام دهد، یا دیگری را نایب بگیرد.

استنابه فرزند با استیجار و حصول استطاعت

۱۱۵- اگر پدری فرزندش را برای حج اجیر نماید و فرزند بعد از فوت او مستطیع شود، اگر فرزند برای سال اول- با تصریح یا اطلاق که منصرف به سال اول است- اجیر شده باشد و قبول اجاره

(۱). آیه الله بهجت: اما اگر حج نیابی مقید به همان سال نباشد، حج خود را مقدم بدارد.

آیه الله تبریزی: اما اگر مقید به همان سال نباشد و برای او محرز است که می‌تواند حج نیابی را در سال‌های بعد به‌جا آورد، حج خودش را مقدم کند و الا باید حج نیابی را مقدم بدارد.

آیه الله سیستانی: و اما اگر حج نیابی مقید به همان سال نباشد، باید حج خود را مقدم بدارد، مگر این که برای او وثوق حاصل شود که در سال‌های آینده حج را انجام خواهد داد، که در این صورت واجب نیست حج خود را مقدم بدارد.

(۲). آیه الله خویی: به حاشیه مسأله ۱۱۰ مراجعه شود.

(۳). آیه الله سیستانی: مگر این که وصیت شده باشد که حج را همان سال استطاعت انجام دهد، در این صورت اگر مطمئن باشد که سال بعد می‌تواند حج خود را انجام دهد به وصیت عمل کند و گرنه در آن سال حج خود را انجام دهد و حج از جانب پدر را سال بعد انجام دهد.

آیات عظام صافی، گلپایگانی، نوری: اگر حج واجب برعهده پدر بوده، در همان سال نایب بگیرد تا تأخیر در انجام وصیت نشود. آیه الله مکارم: اگر میت شرط مباشرت کرده نمی‌تواند نایب بگیرد.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۶۹

قبل از استطاعت خودش باشد، باید در سال اول حج نیابی را انجام دهد؛ و اگر در این صورت، اول برای خودش حج بجا بیاورد، حج او صحیح است هر چند در مخالفت اجاره، معصیت نموده است.

در فرض مذکور، اگر برای سال اول اجیر نشده، یا قبول اجاره، بعد از استطاعت خودش باشد، باید اول برای خودش حج بجا بیاورد و اگر اول حج نیابی را انجام دهد، حج نیابی باطل است و برای خودش هم واقع نمی‌شود و حج بر وی مستقر می‌شود.

وصیت موجب و جوب نیابت نیست

۱۱۶- مجرد وصیت به حج، بدون استیجار، نیابت را بر کسی واجب نمی‌کند هر چند وی وصیت را قبول کرده باشد؛ بنابراین در فرض وصیت پدر با فرض استطاعت فرزند، بعد از فوت پدر، باید برای خودش حج به‌جا آورد و نیابت صحیح نیست.

(۱). آیات عظام تبریزی، خویی، صافی، گلپایگانی: در صورتی که استطاعت او توقف بر قبول استیجار داشته باشد، لازم است اول برای پدر حج انجام دهد و الا استطاعت بعد، کاشف از بطلان اجاره است.

آیه الله فاضل: هر کدام از دو حج را سال اول انجام دهد، محکوم به صحت است هر چند در بعضی از صور عصیان کرده است.

(۲). آیه الله سیستانی: اگر با پول نیابت مستطیع شده باشد. ولی اگر با پول دیگری مانند ارث مستطیع شده باشد، پس اگر مطمئن باشد که سال بعد می‌تواند حج خود را انجام دهد، اجاره صحیح است و باید در سال اول، حج پدر را انجام دهد و اگر مطمئن نباشد اجاره باطل است و باید حج خود را انجام دهد.

(۳). آیه الله سیستانی: مگر این که مطمئن باشد که سال بعد می‌تواند حج خود را انجام دهد.

(۴). آیه الله بهجت: در حاشیه مسأله ۳۳ گذشت که حج نایب صحیح و ذمه منوب عنه بری می‌شود.

آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی: حج نیابی او صحیح است و برای پدرش واقع می‌شود، ولی نایب اجرة المثل را طلبکار است. نه اجرة المسمی را.

آیه الله مکارم: صحیح است ولی به خاطر تأخیر حج خودش، معصیت کرده است.

(۵). آیه الله نوری: اگر در وصیت قید «مباشرت» شده و فرزند وصیت را قبول کرده، نیابت واجب می‌شود، هر چند استیجار هم محقق نشده باشد.

آیه الله سیستانی: اگر اجرت را معین کرده و او در حیات پدر قبول کرده، اجاره است و در صورتی که صحیح باشد باید انجام دهد. (منهاج الصالحین، ج ۲، ص ۱۴۴۹).

آیه الله مکارم: اگر وصیت کرده خود فرزند به جا آورد و او قبول کرده لازم است عمل کند. بنابراین استطاعت برای او حاصل نمی‌شود.

(۶). تفصیل این مسأله و نظر آیات عظام در مسأله ۱۱۳ و ۸۷ گذشت.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۷۰

۷- معذور نبودن نایب

عدم صحت نیابت افراد معذور

۱۱۷- کسی که از انجام بعضی از اعمال واجب حج، معذور است، نمی‌توان او را برای حج اجیر کرد؛ و حتی اگر چنین شخصی، حج تبرّعی انجام دهد، اکتفا کردن به آن اشکال دارد.

(۱). آیه الله بهجت: بنابر احتیاط، با تمکن از استیجار غیر معذور، نمی‌توان معذور را اجیر نمود، بلکه اگر چنین شخصی تبرّعاً به نیابت دیگری حج نمود، اکتفا کردن به عملش مشکل است بلی اگر در به جا آوردن کارهایی که بر محرم حرام است معذور باشد مثل این که مضطرب به تظلیل (زیر سایه رفتن) باشد، اجیر گرفتن یا نایب گرفتن چنین شخص عیبی ندارد. (مناسک، ص ۴۱، مسأله ۱۱۰).

آیه الله تبریزی: نیابت کسی که از ابتدا می‌داند از اتیان به حج اختیاری عاجز است، در حج واجب اشکال دارد.

آیه الله خویی: اجاره کردن معذور برای حج جایز نیست بلکه اگر خودش تبرّعاً حج نیابی به جا آورد اجزاء آن از منوبّ عنه مشکل است ولی ایشان نیابت معذور به عذر طاری را مجزی می‌دانند.

آیه الله سیستانی: بنابر احتیاط واجب نمی‌شود کسی را که از پیش، عجز او از عمل اختیاری معلوم است اجیر کرد، بلکه اکتفا به تبرّع او در نیابت نیز محلّ اشکال است و در مورد عذرهایی که بعداً عارض می‌شود حکم نایب همان حکم منوبّ عنه است که در بعضی موارد حج صحیح است و گاهی باطل است و استیجار و نیابت کسی که در انجام بعضی واجبات حج که ترک عمدی آنها هم موجب بطلان نیست، مانند طواف نساء و بیتوته و رمی روز یازده و دوازده اشکال ندارد.

آیه الله صافی: نیابت کسی که از اتیان بعض اعمال عمره و حج معذور است اگر ترک عمدی آن عمل، از غیر معذور موجب بطلان حج یا عمره نباشد به این که ترک آن عمل یا فقط حرمت تکلیفی دارد و یا علاوه بر آن موجب کفّاره هم هست ولی ترک آن موجب بطلان عمل عمره یا حج نیست، اشکال ندارد و حتی اگر می‌داند که اجیر بعضی از اعمالی که ترک آن موجب بطلان حج و عمره نیست عمداً بدون عذر ترک می‌کند استیجار او مانعی ندارد و مبریء ذمه منوبّ عنه می‌باشد، بلی نسبت به استحقاق اجرت

اگر موقع عقد اجاره، مستأجر اطلاع از معذور بودن اجیر در امور مذکوره نداشته باشد، اجیر استحقاق اجرت ندارد ولو این که عمل او مبریء ذمه منوبّ عنه است.

آیه الله فاضل: نیابت معذور، برای حج واجب حتی اگر تبرعاً و بدون وکالت باشد، صحیح نیست ولی برای حج استیجاری و عمره مستحبی مانعی ندارد هر چند بهتر حج را برای خودش انجام دهد و ثواب آن را اهدا کند.

آیه الله گلپایگانی: بنابر احتیاط نیابت معذور صحیح نیست. (مناسک عربی، ص ۵۰، مسأله ۹).

آیه الله مکارم: ولی عذرهایی که در خود حج پیش می‌آید مانعی ندارد.

آیه الله نوری: در نایب معذور به عذر طاری اشکال ندارد.

(۲). آیه الله خامنه‌ای: در عذرهایی که بعد از عقد اجاره حادث شود، نظر معظم له ذیل سؤال ۱۲۴ آورده شده است.

آیه الله مکارم: ولی عذرهایی که در خود حج تصادفاً به وجود می‌آید؛ مانند وقوف اضطراری، مانع نیست.

آیه الله نوری: ولی عذری که تصادفاً پیش می‌آید و طاری است، مانع صحت نیست.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۷۱

میزان معذور بودن

۱۱۸- «معذور» کسی است که نتواند اعمال اختیاری حج را انجام دهد. چنین شخصی نمی‌تواند نایب شود، ولی مباشرت در ذبح، حتی در حال اختیار هم لزوم ندارد.

۱۱۹- معذورین نمی‌توانند نایب شوند، حتی اگر از اعمالی معذور باشند که ترک عمدی آنها به صحت حج ضرر نمی‌زند، مثل رمی روز یازدهم و دوازدهم و بیتوته در منی.

عدم قدرت بر رمی یا رمی در روز

۱۲۰- کسی که از رمی عاجز است، یا نمی‌تواند در روز رمی کند، نمی‌تواند در حج نایب شود؛ و کسی که در رمی نایب شده، باید روز رمی کند.

(۱). آیه الله بهجت: با علم و اطلاع از معذور بودن، قبول نیابت خلاف احتیاط است.

آیه الله خویی، آیه الله صافی: به حاشیه مسأله قبل مراجعه شود.

آیه الله گلپایگانی: بنابر احتیاط. (مجمع المسائل، ج ۱، ص ۴۴۳، مسأله ۱۶).

(۲). آیه الله فاضل: در حج واجب.

(۳). آیه الله تبریزی: نیابت او اشکال دارد.

آیه الله سیستانی: اگر از انجام عمل اختیاری در حج معذور باشد، هر چند مانند قرائت نماز طواف یا تلبیه باشد، بنابر احتیاط واجب، نیابت او مجزی از منوبّ عنه نیست، ولی اگر از انجام اعمالی که در صحت حج دخالت ندارند، مانند طواف نساء یا بیتوته یا رمی روز ۱۱ و ۱۲، معذور است نیابت صحیح است و همچنین اگر در وقوف، در بیش از مقدار رکن معذور باشد نیابت صحیح است.

آیه الله مکارم: عذرهایی که در حج پیش می‌آید مانع صحت نیست.

آیه الله فاضل: در حج واجب.

(۴)- آیه الله فاضل: و نیز اگر زنی برای رمی ولو برای زن دیگر نایب شود باید رمی را در روز انجام دهد و النیابت و رمی او

صحیح نیست.

آیه الله مکارم: عذرهایی که گاه در حج پیش می‌آید مانع از نیابت نیست.

(۵) - به مسأله ۱۱۷ و ۱۲۰ مراجعه شود.

آیه الله بهجت: مگر در عذر طاری و در غیر آن خلاف احتیاط است.

آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: نیابت آنها اشکال دارد.

(۶) - آیه الله بهجت: مگر آن که عذر طاری باشد و در غیر آن خلاف احتیاط است.

آیه الله تبریزی: نیابت معذور اشکال دارد، لکن اگر ابتدا معذور نبود و بعد در زمان عمل معذور شد نیابت صحیح است و در اجرت باید با مستأجر خود تراضی کند.

آیه الله سیستانی: عذر در رمی جمرات در روز ۱۱ و ۱۲ مانع نیابت حج نیست.

آیه الله صافی: به مسأله ۱۱۷ مراجعه شود.

آیه الله مکارم: عذرهایی که به طور طبیعی گاه در حج پیش می‌آید مانع نیابت نیست.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۷۲

نیابت معلول از ناحیه دست یا پا

۱۲۱- معلولی که یک دست یا یک پا ندارد و به جز نقص در مواضع سجده، مشکلی از نظر اعمال اختیاری عمره و حج ندارد، آیا نیابت او برای حج کفایت می‌کند؟

نیابت با عدم صحت قرائت

۱۲۲- نایبی که نماز او صحیح نیست، اگر از قرائت صحیح معذور است، نیابت و احرام او باطل است؛ و گرنه باطل نیست و باید قرائت خود را درست کند.

جواز نیابت زنها

۱۲۳- زنها هر چند مجاز هستند در شب عید قربان، بعد از درک اضطراری مشعر، به منی

(۱). آیه الله بهجت: خلاف احتیاط است.

آیت الله تبریزی، خامنه‌ای، سیستانی، نوری کفایت نمی‌کند.

آیت الله صافی و آیت الله مکارم: نیابت شخص مذکور اشکال دارد.

آیت الله فاضل: برای حجی که بر منوب علیه واجب باشد، کفایت نمی‌کند.

(۲). آیه الله بهجت: اگر احتیاطاً در موارد عذر نایب بگیرد تا عمل را صحیحاً بجا آورد و خود نیز آن عمل را انجام دهد، نیابتش صحیح است هر چند از اول نمی‌توانسته نایب شود.

آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: نیابت او اشکال دارد.

آیه الله سیستانی: بنابر احتیاط واجب نیابتش مجزی نیست ولی احرامش صحیح است و باید عمل را تمام کند.

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: اگر از قرائت صحیح معذور است، نیابت او محل اشکال است، و بنابر احتیاط به قصد منوب عنه

محرم به احرام حج شود و اعمال را به‌جا آورد و نسبت به اجرت مصالحه نمایند و بنا بر احتیاط واجب، حج دیگری برای منوبّ عنه استیجار نمایند.

آیه الله مکارم: بنا بر احتیاط واجب.

آیه الله فاضل: اگر برای حج مستحبی نایب شده نیابت او قطعاً صحیح است و حتی اگر برای حج واجب نیز نایب شده احرام او صحیح است و باید اعمال را تمام کند ولی در حج واجب نمی‌توان به آن اکتفا کرد.

(۳). آیه الله فاضل: گرچه به تلقین شخص دیگری باشد که آن بخواند و نایب هم با او بخواند.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۷۳

بروند، و رمی در شب برای آنها جایز است، ولی می‌توانند نایب شوند؛ اما نیابت در سایر ذوی الأعدا صحیح نیست.

عذر طاری

۱۲۴- اگر نایب هنگام قبول نیابت، معذور نباشد ولی بعد از استیجار- قبل یا بعد از احرام- معذور شود، نیابت او محل اشکال است؛ هر چند در مورد عذر، طبق وظیفه معذورین عمل نماید

۱۲۵- کسانی که در حال اجیر شدن، از معذورین نبوده‌اند و بعداً در اثنای عمل، عذر عارض شده است، نیابت و استحقاق اجرتشان محل اشکال است.

(۱). آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: نیابت زنان و ضعفاء که می‌توانند به وقوف در شب، در مشعر اکتفاء کنند مانعی ندارد.

آیه الله سیستانی: چون وقوف رکنی را درک کرده‌اند نیابت آن‌ها صحیح است.

آیه الله مکارم: نیابت در این گونه موارد صحیح است.

نظر سایر آیات عظام در ذیل مسأله ۱۱۷ به بعد گذشت.

(۲). آیه الله بهجت: اتمام عمل طبق وظیفه عذری نایب کفایت می‌کند و مضرّ به صحت نیابت نیست (مناسک، س ۲۵).

آیه الله تبریزی: در عذر طاری نیابت معذور صحیح است و حج او از منوبّ عنه کافی است و در اجرت با مستأجر خود تراضی کند.

آیه الله خامنه‌ای: نایبی که در وقت قبول نیابت برای حج معذور نبوده است، لیکن بعد از عقد اجاره، در موقع عمل یا قبل از محرم

شدن، جزو معذورین شده، اگر عذر او منجر به نقص بعضی از اعمال حج نشود نیابت او صحیح است؛ مثل این که در ارتکاب

بعضی از تروک معذور شود ولی اگر عذر منجر به نقص در اعمال حج شود در این صورت بطلان اجاره بعید نیست و احوط

مصالحه بین نایب و منوبّ عنه در اجرت و اعاده عمره و حج برای منوبّ عنه می‌باشد.

آیه الله خویی: حکم آن در مسأله ۱۱۷ گذشت.

آیه الله سیستانی، آیه الله فاضل: در عذر طاری اشکال ندارد.

آیه الله صافی: اگر قبل از احرام، معذور از انجام حج به نحوی که برای آن اجیر شده است گردیده، مستحقّ اجرت نیست اگر چه

در بعض صور، حج او کفایت از منوبّ عنه می‌کند.

(۳). آیه الله بهجت: مسأله نیابت، در مسأله قبل آمده است و مسأله اجرت در صورت صحت نیابت و اجزاء مستحق، تمام اجرت

است، اگر شرطی بر خلاف نباشد نظیر مسأله قبل.

آیه الله تبریزی: در عذر طاری، نیابت معذور صحیح است و حج او از منوبّ عنه کافی است و در اجرت با مستأجر خود تراضی کند.

آیه الله خامنه‌ای: از مسأله قبل معلوم شد.

آیه الله خویی: به حاشیه مسأله ۱۱۷ مراجعه شود.

آیات عظام سیستانی، صافی، فاضل، گلپایگانی، مکارم: عذر طاری اشکال ندارد.

آیه الله نوری: اگر عذر او موجب نقص بعض از اعمال شود، اشکال دارد.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۷۴

نیابت با احتمال تبدل حج

۱۲۶- اگر کسی احتمال بدهد- و لو احتمال قوی- که ممکن است حج تمتع را به افراد مبدل کند، می‌تواند نیابت کند؛ ولی اگر وظیفه او عدول به افراد شد، بنا بر احتیاط، منوب عنه نباید به آن اکتفا کند.

انجام حج افراد نیابتی به جای تمتع

۱۲۷- استیجار کسی که وقتش از اتمام حج تمتع ضیق شده و وظیفه او عدول به افراد

(۱). آیه الله بهجت: نظر ایشان ذیل مسأله ۱۲۴ آمده است.

آیه الله خامنه‌ای: اگر نایب را در وسعت وقت اجیر کنند و سپس اتفاقاً وقت بر او تنگ شود، واجب است که [به حج افراد] عدول کند و عمل او از حج تمتع منوب عنه کفایت می‌نماید و مستحق دریافت اجرت نیز هست.

آیه الله تبریزی: می‌تواند نیابت کند اگر وقت وسعت داشته باشد و احتمال عذر طاری بدهد و چنانچه عذر طاری شد حج او کفایت از منوب عنه می‌کند.

آیه الله خویی: هرگاه شخصی را برای حج تمتع اجیر نماید و وقت هم زیاد باشد و اتفاقاً (یعنی پس از احرام عمره تمتع) وقت برای حج تمتع تنگ شد و اجیر عدول به حج افراد کرد ذمه منوب عنه بری می‌شود. (مناسک، مسأله ۱۲۵).

آیه الله سیستانی: اگر از ابتدا علم یا اطمینان به عروض عذر ندارد نیابت و حج صحیح است هر چند بعداً عذر عارض شود و حج او بدل به افراد شود. (ملحق مناسک، ص ۳۵).

آیه الله صافی: اگر وضع به طوری است که نایب عندالعرف استطاعت حج تمتع را دارد، از حج منوب عنه مجزی است و آلتا در صورت عدول، مجزی از منوب عنه نیست.

آیه الله فاضل: اگر از ابتدا علم یا اطمینان به عروض عذر نداشته باشد نیابت و حج صحیح است هر چند بعداً به واسطه عذر یا تنگی وقت که اتفاقاً عارض شده، حج او بدل به افراد می‌شود و در این صورت ذمه منوب عنه بری می‌شود.

آیه الله گلپایگانی: در عذر طاری، اجزاء بعید نیست. (آراء المراجع، ص ۳۹).

آیه الله مکارم: مگر این که از عذرهایی باشد که در حج احیاناً پیش می‌آید. که در این فرض اکتفا به آن، بی اشکال است.

آیه الله نوری: در این صورت نمی‌تواند نیابت کند.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۷۵

است، برای کسی که وظیفه او حج تمتع است، صحیح نیست؛ بلی اگر در سعه وقت او را اجیر نماید، سپس وقت ضیق شود، باید به حج افراد عدول کند، ولی بنا بر احتیاط، از منوب عنه، مجزی نیست.

حکم شرط استنابه در محل عذر

۱۲۸- معذور نمی‌تواند نایب شود ولو شرط کند که مثلاً برای طواف نساء یا یک عمل دیگری که نیابت بردار است نایب بگیرد؛ بلی عذر در ذبح، مانع ندارد و شرط هم لازم نیست.

استنباه در عمل مورد عذر

۱۲۹- معذور نمی‌تواند با استنباه در اعمال مورد عذر، نیابت خود را تصحیح کند و باید پول

(۱). آیه الله بهجت: از منوبّ عنه مجزی است. در صورتی که نیابت بر فراغ ذمه او باشد.

آیه الله خامنه‌ای: کفایت از حج تمتع می‌کند و مستحق اجرت هم هست.

آیه الله خویی، آیه الله سیستانی: ذمه منوبّ عنه بری می‌شود ولی در صورتی که اجاره بر اعمال عمره و حج تمتع بوده، اجیر استحقاق اجرت را نخواهد داشت، بلی اگر اجاره بر تفریغ ذمه منوبّ عنه بوده مستحق اجرت خواهد بود. (مناسک، مسأله ۱۲۵).

آیات عظام صافی، گلپایگانی، نوری: از منوبّ عنه مجزی است.

(۲). آیه الله فاضل: در حج واجب.

(۳). آیه الله بهجت: بنابر احتیاط نمی‌تواند قبول کند.

آیات عظام تبریزی، صافی، گلپایگانی: نیابت او محل اشکال است.

آیه الله خویی: بنابر احتیاط نیابت او مجزی نیست. (در خصوص طواف نساء فتوای ایشان در دست نیست).

آیه الله سیستانی: در عملی مانند طواف نساء، که صحت حج بر آن متوقف نیست، اگر از ابتدا هم عذر او معلوم باشد نیابت صحیح است.

آیه الله فاضل: معذور نباید نیابت کند و شرط اجازه در استنباه صحیح نیست مگر در قربانی که آن هم نیاز به شرط ندارد و اگر شرط کنند استیجار صحیح است لیکن شرط قابل عمل نیست.

(۴). آیه الله بهجت: اگر بدون توجه محرم شده، احتیاطاً در موارد عذر نایب بگیرد تا عمل را صحیحاً به‌جا آورد و خود نیز آن عمل را انجام دهد نیابتش صحیح است هر چند از اول نمی‌توانسته نایب شود و امّا قبل از احرام پس با احراز رضایت منوب عنه حج میقاتی برای او بدهد چون اطلاق اجاره قید مباشرت را بر می‌دارد (مناسک، س ۱۰۶ و ۱۷).

آیه الله تبریزی: نیابت معذور در حج واجب اشکال دارد.

آیه الله خویی: نیابت معذور اشکال دارد.

آیه الله سیستانی: اگر عذر بعداً پیش آمده است نایب گرفتن جایز است و همچنین در مواردی که تفصیل آن در حاشیه مسأله ۱۱۷ به بعد گذشت.

آیه الله صافی: به ۱۱۷ به بعد مراجعه شود.

آیه الله گلپایگانی، آیه الله مکارم: بنابر احتیاط.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۷۶

را به صاحبش برگرداند، مگر این که از طرف صاحب پول، مجاز در استنباه در اصل حج باشد که در این صورت می‌تواند با فرض امکان، دیگری را در اصل عمل حج، نایب قرار دهد؛ هر چند اگر بدون اجازه، نیابت را به دیگری واگذار نماید و او عمل را انجام دهد، حج از طرف منوبّ عنه واقع می‌شود ولی پول را باید به صاحبش برگرداند و صاحب پول، ضامن چیزی نیست، و اجرت نایب دوّم را باید امر کننده پردازد.

نیابت افرادی که وقوف اضطراری دارند

۱۳۰- کسانی که باید همراه عجزه، وقوف اضطراری انجام دهند، حج خودشان صحیح است ولی اگر نایب هستند نیابتشان درست نیست. ۱۳۱- خدمه‌ای که وقوف اختیاری مشعر را درک نکرده‌اند، و از روی جهل به مسأله اجیر

(۱). آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی: اگر منوب عنہ زنده است نیابت بدون اذن او مجزی نیست. (مناسک، مسأله ۶۶)

(۲). آیه الله مکارم: مگر این که صاحبش راضی گردد.

(۳). آیه الله خویی: کسانی که ناچارند همراه زنان و بیماران باشند، اگر بتوانند ولو یک لحظه از وقوف اختیاری مشعر را درک کنند باید برگردند و اگر نمی‌توانند باید قبل از ظهر روز عید به آنجا برگردند و در فرض عجز از آن هم حج آنان صحیح است و چنانچه این وظیفه را از روی جهل به حکم ترک کرده باشند حجشان صحیح است ولی باید یک گوسفند کفّاره بدهند. (مناسک، مسأله ۳۷۸ و ۳۷۹ و ۳۸۰) و در حاشیه مسأله ۱۲۴ «حکم نیابت معذور به عذر طاری» گذشت.

(۴). آیه الله صافی: به حاشیه مسأله ۱۱۷ به بعد مراجعه شود.

آیه الله فاضل، آیه الله گلپایگانی: اگر عذر ایشان طاری بوده نیابت صحیح است.

(۵). آیه الله بهجت: به ذیل مسأله ۱۱۷ و ۱۳۳ مراجعه شود.

آیه الله تبریزی: نیابت ایشان محل اشکال است.

آیه الله سیستانی: صحّت نیابت در این فرض بعید نیست.

آیه الله مکارم: نیابتشان هم درست است.

آیه الله فاضل: نیابت آنها در حج واجب در صورتی که از اول می‌دانسته‌اند که باید همراه زنها بروند و نمی‌توانند برگردند و وقوف اختیاری را درک کنند، صحیح نیست، یعنی کفایت از حج واجب منوب عنہ نمی‌کند.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۷۷

شده‌اند و همچنین سایر معذورین، نیابت ایشان صحیح نیست و کفایت از منوب عنہ نمی‌کند، و باید پول را برگردانند، و خودشان با فرض عدم عذر نسبت به درک اختیاری مشعر، باید با انجام عمره مفرده، از احرام خارج شوند.

۱۳۲- خدمه‌ای که باید نیمه شب به منی بروند، نیابت آنان صحیح نیست؛ و اگر قبل از

(۱). آیه الله بهجت: به ذیل مسأله قبل و ۹۷۹ مراجعه شود.

آیه الله تبریزی: چنانچه شب در مشعر وقوف کرده‌اند و از روی جهل به مسأله قبل از طلوع فجر، از آنجا کوچ کرده‌اند و در وقت دانستن مسأله امکان برگشت به مشعر و درک وقوف نبود، حج آنها صحیح است و باید یک گوسفند کفّاره بدهند و اگر در حج اجیر بوده‌اند، در اجرت با مستأجر خود تراضی کنند و هم چنین سایر معذورینی که در اثنای عمل عذر پیدا کرده‌اند و از اول نمی‌دانسته‌اند، اگر به وظیفه معذور عمل کنند حج نیابتی آنها صحیح است ولی احتیاطاً در اجرت با مستأجر خود تراضی کنند.

آیه الله خویی، آیه الله صافی: به حاشیه مسأله ۱۱۷ مراجعه شود.

آیه الله سیستانی: اگر معذورند، هر چند از ابتدا معلوم باشد، چون درک وقوف رکنی می‌کنند کافی است و نیابت صحیح است، بلکه حتی اگر غیر معذور هم به آن اکتفا کند حجش صحیح است، ولی در صورت علم کفّاره دارد.

آیه الله فاضل: اگر عذر آنها طاری بوده، نیابت صحیح است و کفایت می‌کند.

آیه الله گلپایگانی: اگر عذر آنان طاری نبوده صحّت حج و کفایت آن از منوب عنه محل اشکال است.

آیه الله مکارم: صحیح است.

(۲). آیه الله فاضل: احتیاطاً از ادنی الحل تجدید نماید و عمره مفرده انجام دهد.

(۳). آیه الله بهجت: بنا بر احتیاط، با تمکّن از استیجار غیر معذور، نمی‌توانند اجیر شوند (مستفاد از مناسک، ص ۴۰ مسأله ۱۱۰) و

در جزوه پرسش‌های جدید حج، ص ۴، مسأله ۱۳ آمده است در صورتی که بدانند به واجبات اختیاریه نمی‌توانند عمل کنند احتیاط

در ترک نیابت است.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)؛ ص ۷۷

آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: نیابت آنان محل اشکال است مگر این که بتوانند برای درک مستمی وقوف اختیاری به مشعر

برگردند.

آیه الله سیستانی: صحّت نیابت آنان بعید نیست. (ملحق مناسک، س ۵۸، فرع ۲).

آیه الله صافی: به مسأله ۱۱۷ مراجعه شود.

آیه الله گلپایگانی: بنا بر احتیاط.

آیه الله مکارم: نیابت آنها صحیح است.

آیه الله فاضل: نیابت آنها در حج واجب در صورتی که از اول می‌دانسته‌اند که باید همراه زنها بروند و نمی‌توانند برگردند و وقوف

اختیاری را درک کنند، صحیح نیست، یعنی کفایت از حج واجب منوب عنه نمی‌کند.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۷۸

استخدام، اجیر شده‌اند، باید با درک وقوف اختیاری، حج نیابی را به‌جا آورند.

اگر نایب غیر معذور سهواً به وظیفه معذور عمل کند

۱۳۳- اگر نایب در وقت عقد اجاره، معذور نباشد، ولی بعد از انجام حج متوجه شود که به وظیفه معذورین عمل نموده- مثلاً در

مشعرالحرام با زنها و مریض‌ها با غفلت از مسأله، وقوف اضطراری کرده- عمل او مجزی از حج نیابی نیست؛ و از جهت اجرت، باید

به اجیر کننده مراجعه نماید، و یا در صورتی که اجاره، موقت به زمان مخصوصی که منقضی شده نباشد، خودش حج نیابی صحیح

به‌جا آورد.

مسأله استحقاق اجرت افراد معذور

۱۳۴- اگر کسی جزو معذورین باشد و با این حال او را نایب کنند، استحقاق اجرت ندارد چه

(۱). آیه الله بهجت: اتمام عمل طبق وظیفه عذری نایب (عذر طاری) کفایت می‌کند و مضرّ به صحت نیابت نیست. (استفتائات ویژه

حج).

آیه الله تبریزی: اگر از روی جهل به مسأله قبل از طلوع فجر از مشعر کوچ کرده، حج نیابی او بنا بر اظهر صحیح است و باید یک

گوسفند کفّاره دهد و در اجرت با مستأجر خود، تراضی کند.

آیه الله خویی: نیابت معذور اشکال دارد و حکم نیابت معذور به عذر طاری در مسأله ۱۲۴ گذشت.

آیه الله سیستانی: عمل مزبور مجزی است حتی اگر از ابتدا چنین عذری داشته است؛ زیرا درک مقدار رکن از وقوف کافی است.

آیه الله صافی: حج صحیح و مبریء ذمه منوب عنه است و نسبت به اجرت، رضایت مستأجر را تحصیل نماید.

آیه الله فاضل: در عذر طاری حج نیابی صحیح و مستحق اجرت هم می باشد.

آیه الله گلپایگانی: بعید نیست در عذر طاری حج نیابی صحیح و مستحق اجرت هم باشد. (آراء المراجع، ص ۳۹ و ۵۰).

آیه الله مکارم: عمل مزبور کفایت می کند و اجیر حق اجرت دارد.

(۲). آیه الله بهجت، آیه الله صافی: به ذیل مسأله ۱۲۴ مراجعه شود.

آیه الله تبریزی: در فرض مزبور استحقاق اجرت را دارد ولی اکتفا به عمل او مشکل است.

آیه الله خویی: اجیر می تواند اجرة المثل عملش را از کسی که او را اجیر کرده بگیرد، مگر این که بیشتر از اجرة المسمی باشد. (المسائل الشرعیه، ج ۱، ص ۳۱۰).

آیه الله سیستانی: اجاره در فرض مذکور صحیح است و اجیر مستحق تمام اجرت است و حکم اکتفا به حج او، در مسأله ۱۲۴ آمده است.

آیه الله گلپایگانی: احوط استرضا از مستأجر است یا اجرت را مسترد دارد و بنابر احتیاط کفایت نمی کند. (مناسک عربی، ص ۵۰، مسأله ۹).

آیه الله مکارم: اگر نایب نمی دانسته و مستنوب می دانسته، باید اجرة المثل او را بپردازد.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۷۹

مستنوب یا منوب عنه، معذور بودن او را در وقت نیابت بدانند یا نه، و کفایت از حجة الاسلام نمی کند.

خروج از مکه بین عمره و حج و مسأله نیابت

۱۳۵- کسی که از طرف دیگری در حج نایب است، و بین عمره تمتع و حج تمتع از شهر مکه بیرون رفته، آیا ضرری به نیابت او می زند یا نه؟

۲- شرایط منوب عنه

اشاره

۱۳۶- در منوب عنه اموری شرط است:

۱- اسلام. ۲- در حج واجب، شرط است که منوب عنه، فوت شده باشد، یا اگر زنده است، حج بر او مستقر شده و خودش به خاطر مرضی که امید خوب شدن آن نیست، یا از جهت پیری، نتواند به حج برود.

این شرط، در حج استحبابی نیست.

موارد صحت نیابت از طرف زنده

۱۳۷- انجام دادن حج نیابی از طرف حی، صحیح نیست؛ مگر در صورتی که وی از جهت

(۱). آیه الله بهجت و آیه الله صافی: ضرر به نیابت نمی‌زند.

آیه الله خامنه‌ای: خروج ولو غیرمجاز مضر به صحت نیابت و حج نیست.

آیه الله فاضل: اگر در همان ماهی که عمره تمتع انجام داده است برود و باز گردد اشکالی ندارد ولی اگر در ماه بعد برگردد عمره سابق باطل شده است و باید مجدداً برای حج تمتع عمره تمتع انجام دهد.

آیه الله تبریزی و آیه الله نوری: کار حرامی انجام داده ولی به نیابت او ضرری نمی‌زند.

آیه الله مکارم: چنانچه به وظیفه‌اش عمل کند به نیابت او ضرری نمی‌زند.

آیه الله سیستانی: فرقی بین نایب و غیر آن در حکم مذکور در پاسخ قبل نیست.

(۲). آیه الله بهجت: نیابت از کافر به احتمال حصول تخفیف عذاب، محلّ تأمل است. (مناسک، مسأله ۱۰۶).

آیه الله فاضل: در منوب عنه، اسلام و ایمان شرط است، پس حج به نیابت کافر و مخالف صحیح نیست.

(۳). آیه الله بهجت: به مسأله ۸۶ مراجعه شود.

تفصیل این مسأله در ذیل مسأله ۹۳ گذشت.

(۴). آیه الله بهجت: مگر در صورتی که از غیر جهت مال، استطاعت نداشته باشد؛ بطوری که مباشرت مقدور او نباشد و تفصیل صور آن در مسأله ۸۶ گذشت.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۸۰

پیری، یامرض نتواند به حج برود و مأیوس از خوب شدن تا آخر عمر باشد.

انجام حج از طرف امام عصر (عج)

۱۳۸- انجام حج به نیابت حضرت ولی عصر- ارواحنا له الفداء- اشکال ندارد.

عدم اشتراط مماثله و بلوغ و عقل در منوب عنه

۱۳۹- جهت انجام حج نیابی، مماثله بین نایب و منوب عنه، شرط نیست؛ و نیز در منوب عنه، بلوغ و عقل شرط نیست.

نیابت سروره

۱۴۰- سروره غیر مستطیع، می‌تواند برای دیگری نایب شود.

استنابه برای جنون در بعضی اعمال

۱۴۱- مجنون تکلیف ندارد و اگر کسی در بین اعمال مثلاً در عرفات دیوانه شد، نمی‌تواند

(۱). آیه الله سیستانی: مرض و مانند آن.

(۲). آیه الله تبریزی: یا عذر دیگری داشته باشد واطمینان به زوال عذر و مرض نداشته باشد.

آیه الله خویی و آیه الله فاضل: یا عذر دیگری داشته باشد و عذر و مرض تا آخر عمر باقی بماند.

(۳). آیه الله مکارم: به امید مطلوبیت اشکال ندارد.

آیه الله بهجت: مانع ندارد و احتیاط در حج از نفس (خود) و اهدای ثواب برای آن حضرت است. (مناسک، ص ۱۵۸، مسائل متفرقه، س ۱).

(۴). آیه الله بهجت: اگر چه نیابت زن از مرد مرجوح است. (مناسک، ص ۳۹، م ۱۰۴).

(۵). تذکر: عدم اشتراط عقل به معنای نفی اشتراط مطلق است و با مساله ۱۶ و مانند آن منافات ندارد.

آیه الله بهجت: در غیر صبی ممیز مشکل است.

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: در نیابت از مجنون اشکال است مگر آن که به قصد رجا آورده شود.

آیه الله فاضل: شرط هست ولی اگر حج قبل از جنون بر او مستقر شده، عقل شرط نیست و در صورت یأس از بهبودی یا بعد از فوت او باید از مالش - ولو از میقات - برای او استنابه کنند.

آیه الله مکارم: نیابت از بچه و دیوانه‌ای که حج بر او مستقر نشده خالی از اشکال نیست.

(۶). آیه الله بهجت: بلی نایب گرفتن ضروره مکروه است؛ به خصوص در صورتی که نایب زن و منوب عنه مرد باشد، اگر چه با داشتن بعضی مرجحات دیگر؛ از قبیل فقاقت و تقوی و کمالات دیگر، جانب رجحان تقویت می‌یابد و از مرجوحیت بیرون می‌آید (کتاب حج، ص ۴۰).

آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: بلکه اگر منوب عنه مرد و زنده باشد که به خاطر عدم تمکن نمی‌تواند حجه الاسلام را به جای آورد، احتیاط لزومی آن است که مردی را که تاکنون به حج نرفته، به نیابت خود به حج بفرستد.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۸۱

برای او نایب بگیرند؛ و اگر عاقل شد، حکم اشخاص محرم دیگر را دارد.

عدم جواز عدول از نیت حج بعد از احرام

۱۴۲- کسی که برای عمره تمتع ولو مستحبی، محرم شده، نمی‌تواند در اصل عمره یا حج، برای دیگری نایب شود، ولی می‌تواند برای افرادی که وظیفه آنها استنابه در بعضی از اعمال - مثل طواف و سعی - است، نایب شود.

عدم جواز تعدد منوب عنه در حج واجب

۱۴۳- در حج واجب، در یک سال، نیابت یک نفر از چند نفر، جایز نیست ولی در غیر واجب، مانع ندارد.

لزوم انجام عمره و حج نیابی توسط یک نفر

۱۴۴- نایب باید عمره و حج را خودش انجام دهد، حتی اگر ناچار شده باشد بعد از انجام عمره تمتع به کشورش بازگردد، نمی‌تواند اعمال حج را به دیگری واگذار نماید.

رفع عذر منوب‌عنه بعد از عمل نایب

۱۴۵- بعد از انجام حج نیابی، حج از منوب‌عنه، ساقط می‌شود و لازم نیست خودش حج کند اگرچه عذرش برطرف شود؛ و اما اگر قبل از اتمام حج- چه قبل از احرام یا بعد از آن- عذرش

(۱). آیه الله بهجت: به ذیل مسأله ۲۳ و ۱۴۶ و ۹۸۸ مورد هشتم که کفایت ادراک اختیاری عرفه به تنهایی است (اگر بعد از زوال دیوانه شده باشد) مراجعه شود.

آیات عظام تبریزی، خویی و فاضل: مجنون تکلیف ندارد و نمی‌تواند برایش نایب بگیرند و بنا بر اظهر، احرام او باطل می‌شود. آیه الله سیستانی: اگر پس از درک مسمای وقوف، در عرفات دیوانه شده باشد و سپس به قدری به عقل بیاید که اختیاری مشعر را درک کند، یا اضطراری مشعر با اختیاری عرفه، پس حج او صحیح است، و اگر به عقل نیاید، باید برای تکمیل اعمال شوهر برای او نایب بگیرد.

آیه الله مکارم: این در صورتی است که سال اول استطاعت او باشد.

(۲). آیات عظام بهجت، تبریزی، خویی، سیستانی، فاضل: مگر این که به نحو شرکت بر آنها واجب شده باشد؛ مثل این که دو نفر یا بیشتر نذر کنند که با شرکت یکدیگر کسی را اجیر نمایند که در این صورت می‌توانند یک نفر را برای حج اجیر نمایند. (مناسک، ص ۴۵، مسأله ۱۲۳).

(۳). آیات عظام بهجت، تبریزی، خویی، سیستانی: بنا بر احتیاط واجب، در صورت حصول تمکن، باید خودش حج را به‌جا آورد. آیه الله صافی: در صورتی که حج بر او مستقر بوده، با تمکن باید خودش حج به‌جا آورد و هم‌چنین اگر مستقر نبوده ولی استطاعتش باقی باشد، باید حج به‌جا آورد. (آداب و احکام حج، حاشیه مسأله ۹۰).

آیه الله گلپایگانی: مگر این که در وقت نایب گرفتن، امید خوب شدن و رفع عذر داشته باشد که در این صورت بنا بر احتیاط، اگر رفع عذر شد و استطاعت داشت باید خودش هم حج را انجام دهد. مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۸۲ برطرف شد، باید خودش حج برود.

(۱). آیه الله سیستانی: گرچه احتیاط واجب است که نایب نیز عمل حج را تمام نماید. (مناسک، مسأله ۶۴).

آیه الله صافی: اگر بعد از احرام عذر مرتفع گردد که امکان انجام حج برای منوب‌عنه در همان سال یا سال بعد باشد ارتفاع عذر کاشف از بطلان اجاره و بلکه بطلان احرام نایب است.

آیه الله گلپایگانی: مگر این که در اثنای عمل بعد از احرام عذر برطرف شود ولی منوب‌عنه تمکن از انجام عمل کامل نداشته باشد که در این صورت حج نایب مجزی است. (مناسک عربی، مسأله ۹۰).

آیه الله مکارم: بنا بر احتیاط واجب باید خودش حج برود.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۸۳

۱- لزوم اذن یا توکیل

۱۴۶- استنابه از حی، باید توسط خود او، یا با وکالت از طرف وی صورت گیرد؛ پس اگر- مثلاً- فرزندی بدون اطلاع پدر، برای وی استنابه نماید- هرچند اختیار مال او را هم داشته باشد- کفایت نمی‌کند؛ و حتی اگر در این فرض، هزینه اجیر را از مال خودش پرداخت نماید، کافی از استنابه نیست.

۱۴۷- نیابت و تبرع از طرف مجنون، حتی اگر حج بر او مستقر شده باشد، صحیح نیست.

(۱). آیه الله بهجت: چنانچه احراز رضایت شود و شاهد حال هم بر رضایت بود؛ به طوری که اگر او بفهمد راضی است، نیابت صحیح است با مراعات سایر جهات (مستفاد از س ۱۵۷ و ۱۷).

(۲). آیات عظام فاضل، نوری: مگر وکالت مطلقه از پدر داشته باشد.

آیه الله بهجت: با احراز رضایت پدر اشکال ندارد و تبرع از حی در حج واجب، با عدم قدرت او، اظهر جواز آن است و با اذن باشد احوط است در تفریح ذمه. (کتاب حج، ص ۴۵ و مناسک مستفاد از س ۱۷ و ۱۵۷).

آیه الله سیستانی: اگر اختیارات او شامل نایب گرفتن در حج هم بوده کافی است و گرنه عمل نایب کافی نیست مگر این که قبل از احرام، پدر مطلع شود و موافقت نماید. (ملحق مناسک، س ۴۰).

آیه الله گلپایگانی: اجیر گرفتن برای پدر از مال او بدون اطلاع پدر صحیح نیست بلی در صورتی که مبلغ اجاره را از مال خود تبرعاً بپردازد در فرض مذکور اگر پدر عاجز از انجام حج باشد مانعی ندارد و مجزی از حج الاسلام پدر می‌باشد.

(۳). آیه الله بهجت: به ذیل مسأله ۱۳۶ تا ۱۴۱ مراجعه شود.

آیه الله سیستانی: باید پس از مرگ برای او نایب بگیرند.

آیه الله فاضل و آیه الله مکارم: اگر امید به بهبودی او نباشد گرفتن نایب برای او مانعی ندارد.

آیه الله نوری: فقط حاکم شرع می‌تواند برای او نایب بگیرد.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۸۴

۲- نیت نیابت**اشاره**

۱۴۸- نایب باید در انجام اعمال، قصد نیابت نماید و منوب عنه را در نیت تعیین کند ولو اجمالاً؛ و ذکر اسم او شرط نیست، گرچه مستحب است.

چهل نایب به نوع حج نیابی و نیت اجمالی

۱۴۹- نایبی که برای حج تمتع اجیر شده است، ولی نمی‌داند برای حج الاسلام نایب شده یا حج نذری یا حج مستحب، اگر نیت کند ... « حج تمتع برای منوب عنه خودم » یا « حجی که برای آن اجیر شده‌ام » آیا کافی است یا نه؟

غفلت از نیت نیابت و احرام برای خود

۱۵۰- اگر نایب در میقات، از نیابت غافل و برای خود محرم شود، نمی‌تواند دوباره به نیت نیابت محرم شود، و باید عمره و حج را به همان نیت اول اتمام کند؛ و احرام دوم صحیح نیست مگر

(۱). آیه الله بهجت: معتبر است در نیابت قصد آن و تعیین منوب عنه با تعدد، و در صورت اتحاد کافی است قصد نیابت واجبه مثلاً (کتاب حج، ص ۳۹).

(۲). آیات عظام بهجت، تبریزی، خامنه‌ای و سیستانی: کافی است.

آیت الله گلپایگانی: اگر نیت کند حجی را که برای آن اجیر شده یا آنچه شرعاً بر حسب اجاره بر ذمه‌اش است مجزی است.

آیت الله فاضل و آیت الله مکارم: نیت می‌کند حجی را که برای آن اجیر شده‌ام بجا می‌آورد

(۳). آیات عظام فاضل، نوری: اگر شخص غافل، ارتکازاً قصد منوب عنه را داشته، وداعی وانگیزه او منوب عنه بوده، هر چند قصد خودش را اخطار کرده، قصد ارتکازی بر اخطار فعلی مقدم است و برای منوب عنه واقع می‌شود، و حج نیابی صحیح است.

آیه الله بهجت: در صورتی که قصد انجام وظیفه داشته، محلّ به نیابت نیست و عمل مجزی است (مناسک، ص ۲۲).

آیه الله تبریزی: اگر ارتکازاً قصد منوب عنه را داشته‌اند؛ به طوری که اگر کسی می‌پرسید جواب می‌دادند برای منوب عنه حج بجا می‌آوریم کفایت می‌کند و حج نیابت آنها صحیح است.

آیه الله خویی: فتوای ایشان در دست نیست.

آیه الله سیستانی: اگر محرک آنان در احرام، حج نیابی باشد کافی است ولی اگر به کلی غافل باشند که اگر از آنها پرسیده شود، جواب می‌دهند که برای خود احرام می‌بندیم باید حج را به نیت خود تمام کنند ولی اگر پس از انجام عمره از مکه خارج شوند و در ماه بعد به مکه برگردند؛ مثلاً آخر ذی‌قعدة خارج و اول ذی‌حجه وارد شوند عمره آنها باطل می‌شود و می‌توانند از یکی از مواقیت به نیت منوب عنه احرام ببندند، گرچه باطل کردن عمره تمتع عمداً گناه است.

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: با فرض آن که مستطیع نبوده و از قبل اجیر برای انجام حج شده است نیت احرام برای خود او منعقد نشده است و در صورتی که مجدداً به نیت منوب عنه محرم شده است حج نیابی او صحیح است.

آیه الله مکارم: همین اندازه که نیت نیابت در عمق ذهن او باشد کافی است.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۸۵

آن که احرام اول باطل باشد؛ مثل این که حج بر او واجب نبوده و نیت حجة الاسلام کرده باشد.

شک در نیت نیابت

۱۵۱- در نیت خطور لازم نیست؛ و اگر نایب بعد از احرام شک کند که آیا نیت نیابت کرده یا نه، اگر انگیزه او در حال احرام، نیابت بوده، به شک اعتنا نکند؛ و اگر در داعی و انگیزه هم شک دارد، باید اعمال را به نیت اجمالی (همان نیت در احرام) اتمام کند، و در نیابت به آن اکتفا نکند.

قصد نایب در طواف نساء

۱۵۲- نایب باید طواف نساء را نیز، به قصد منوبّ عنه انجام دهد؛ و احتیاط استحبابی آن است که به قصد ما فی الذمه به جا آورد.

ترک طواف نساء توسط نایب

۱۵۳- اگر نایب طواف نساء را صحیح انجام ندهد، زن بر او حلال نمی‌شود و بر منوبّ عنه چیزی نیست.

(۱). آیه الله سیستانی: در این مثال احرام اول او صحیح است.

آیه الله مکارم: نیت حَجَّة الاسلام تأثیری ندارد.

(۲). آیه الله تبریزی: باید به میقات برگردد و مجدداً به نیابت از غیر محرم شود.

آیه الله خویی: اگر احتمال بدهد که نه قصد خود و نه دیگری را کرده، احرام او باطل است. مگر این که در حال طواف؛ مثلاً نیت معینی دارد که به همان نیت اعمال را تمام می‌کند.

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: در صورتی که فعلاً خود را نایب می‌داند و شک در نیت احرام گذشته خود دارد، وظیفه او حمل به صحت است و به عنوان نیابت، بقیه اعمال را به جا آورد.

(۳). آیه الله بهجت: به مسأله قبل مراجعه شود.

آیه الله سیستانی: اگر احتمال می‌دهد در میقات به کلی از ذهنش نیت نیابت از غیر پاک شده بوده، بنا می‌گذارد که احرامش برای خودش بوده و اگر این احتمال را نمی‌دهد همان طور که متعارف است در کسی که عازم بر نیابت بوده است بنا می‌گذارد که احرامش برای غیر بوده است.

(۴). آیه الله فاضل: این احتیاط لازم نیست.

(۵). آیه الله گلپایگانی: بلی، اگر نایب در خصوص طواف نساء نیابت داشته است تا طواف را صحیح به جا نیاورد مباشرت با زن بر منوبّ عنه حلال نمی‌شود.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۸۶

ثبوت ملزومات حج بر اجیر

۱۵۴- لباس احرام و پول قربانی در حج نیایی، بر اجیر است، مگر در صورتی که شرط شده باشد که مستأجر بدهد؛ و همچنین اگر اجیر موجبات کفاره را انجام دهد، کفاره بر عهده خود او است.

۳- رعایت بلد

غفلت از رعایت بلد

۱۵۵- کسی که اجیر بلدی شده که از شهر خاصی - مثلاً قم - حج بلدی انجام دهد، باید از همان جا برای حج حرکت کند؛ و اگر از موضوع غافل شده و از قم برای کار دیگری به تهران رفته و از آنجا به حج رفته، اگر می‌تواند باید برگردد، و چنانچه - حتی

باتمکن - برنگشت و حج را انجام داد، حج صحیح است و بالنسبه استحقاق اجرت دارد.

کفایت حرکت از بلد منوب عنه ولو با فاصله

۱۵۶- اگر نایب قبل از سفر حج - ولو چند ماه قبل از آن - به بلد منوب عنه برود و از آنجا به عنوان نیابت حج، به وطن خودش یا محل دیگری برود و در وقت حج، دیگر به بلد منوب عنه نرود، کافی است.

بازگشت به بلد منوب عنه بعد از حج

۱۵۷- آیا اجیر در حج بلدی، در برگشت از سفر حج، باید به شهر منوب عنه برگردد؟

(۱). آیه الله نوری: اگر داعی ارتکازی داشته، گرچه اخطاری نبوده و غافل شده، برگشتن لازم نیست؛ زیرا در نیت خطور لازم نیست و اگر بالمزّه غافل شده و از ارتکاز هم محو شده، باید برگردد.

آیه الله بهجت: لازم نیست برگردد.

آیه الله مکارم: مگر این که نیت در اعماق ذهنش وجود داشته باشد.

(۲). آیه الله سیستانی: حج او صحیح است مطلقاً، ولی اگر اجاره بر حج بلدی به نحو تقيید باشد مستحق اجرت نیست، و اگر شروع از بلد منوب عنه جزو عمل مورد اجاره باشد مستحق اجرت می باشد ولی مستأجر می تواند اجرت المثل آن قسمت را که به جا نیاورده از او بگیرد و می تواند اجاره را فسخ کند ولی باید اجرت المثل حج او را بدهد، و اگر شروع از بلد از باب شرط ضمن العقد باشد مستأجر فقط می تواند اجاره را فسخ کند و در این صورت اجرت المثل او را باید بدهد.

(۳). آیات عظام: بهجت، تبریزی و مکارم: خیر، لازم نیست.

آیه الله صافی: برگشت به شهر منوب عنه لازم نیست بلکه در استیجار و تحقق نیابت شرط بازگشت از مکه مطلقاً معتبر نیست ولی اگر اجیر کننده اجیر را برای رفتن به حج و برگشتن به شهر منوب عنه اجاره کند، اجیر باید طبق قرار اجاره عمل نماید، والله العالم. آیه الله فاضل و آیه الله مکارم: خیر، لازم نیست، مگر این که در ضمن عقد اجاره شرط شده باشد.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۸۷

۴- فوت نایب

اشاره

۱۵۸- اگر نایب بعد از احرام و دخول حرم بمیرد، از منوب عنه مجزی است؛ و در جریان این حکم در حج تبرّعی، اشکال است؛ بلکه در غیر حجه الاسلام، خالی از اشکال نیست.

فوت اجیر و حکم استحقاق اجرت

۱۵۹- اگر اجیر قبل از داخل شدن به حرم، فوت کند و هنگام استیجار معین نکرده باشند که اجرت برای خصوص عمل است یا برای عمل و رفت و آمد، اجیر ظاهراً مستحق اجرت رفتن تا محل موت می‌باشد؛ و همین طور اگر بعد از احرام و دخول حرم بمیرد، بیش از اجرت احرام و آن

(۱). آیه الله نوری: مجزی است مطلقاً.

(۲). آیات عظام بهجت، صافی، گلپایگانی: بعد از احرام و پس از دخول حرم کافی است و در این حکم بین حجة الاسلام و غیر آن و بین نیابت به مزد و اجرت و تبرع فرقی نیست.

آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: چنانچه نایب بعد از احرام بمیرد کفایت از منوب عنه می‌کند هر چند مردنش قبل از دخول حرم باشد بنابر اظهر، و در این مورد فرقی بین حجة الاسلام و غیر آن نیست، و همچنین فرقی نیست بین این که نیابت به اجرت باشد یا به تبرع. آیه الله مکارم: در حکم مذکور فرقی بین حجة الاسلام و غیر آن و اقسام نیابت نیست.

آیه الله سیستانی: اگر بعد از احرام و قبل از دخول حرم بمیرد محل اشکال است و اگر بعد از دخول حرم باشد مجزی است و در این حکم فرقی بین حجة الاسلام و غیر آن نیست ولی در مورد حج تبرعی اشکال است.

آیه الله خامنه‌ای: تفاوتی ندارد که نیابت او مجانی بوده یا با اجرت، و برای حجة الاسلام بوده یا حج واجبی دیگر.

(۳). آیه الله مکارم: معمولاً اجاره برای ادای تکلیف منوب عنه است. بنابراین مستحق تمام اجرت می‌باشد.

(۴). آیه الله بهجت: اگر تصریح به خلاف متعارف نباشد، بر حسب معلوم از داعی استیجار که برائت ذمه منوب عنه است چیزی از اجرت پس گرفته نمی‌شود وقتی که وفات نایب پس از احرام و دخول حرم باشد و اگر قبل از احرام باشد استحقاق اجرت المثل مقدار راهی که پیموده است بعید نیست و نیز توزیع اجرة المسئمی بی وجه نیست در صورتی که بعضی عمل را مثل احرام انجام داده باشد و یا سیر از طریق خاص در اجاره قید شده باشد. (کتاب حج، ص ۴۱).

آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: هرگاه اجیر بعد از محرم شدن بمیرد، تمام اجرت را مستحق خواهد شد، در صورتی که بر تفریح ذمه میت اجیر شده باشد. و اما اگر اجیر بر به جا آوردن اعمال شده باشد، اجرت مقداری را که به جا آورده مستحق می‌شود و چنانچه قبل از احرام بمیرد چیزی مستحق نخواهد بود. بلی اگر مقدمات عمل داخل اجاره باشد، هر مقدار از مقدمات را که انجام داده باشد اجرت همان مقدار را مستحق می‌شود (مناسک، مسأله ۱۱۵).

آیه الله خامنه‌ای: هرگاه نایب پس از احرام و ورود به حرم بمیرد اگر نایب گرفتن برای برئ شدن ذمه منوب عنه باشد، کما اینکه ظاهر حال اطلاق قرارداد اجاره چنین است اجیر مستحق تمام اجرت خواهد بود که باید آنرا به ورثه‌اش بپردازند.

آیه الله سیستانی: در صورتی که مقدمات عمل داخل اجاره باشد، هر مقدار از مقدمات را که انجام داده باشد اجرت همان مقدار را مستحق می‌شود.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۸۸

چه ذکر شد، مستحق نیست، اگر چه در این فرض، حج از میت ساقط می‌شود؛ و اگر بعد از انجام بعضی از اعمال فوت کند، مستحق اجرت آن اعمال نیز می‌باشد.

میزان کفایت از منوب عنه در فرض فوت نایب

۱۶۰- اگر اجیر برای حجة الاسلام، بعد از احرام بستن و داخل شدن در حرم فوت کند، از منوب عنه کفایت می‌کند؛ و اگر قبل از

احرام یا بعد از آن و قبل از داخل شدن در حرم فوت کند، باید دو مرتبه اجیر بگیرند، و کسی که برای خودش به حج برود نیز، همین حکم را دارد.

(۱). آیه الله گلپایگانی: ظاهراً مستحق تمام اجرت می‌باشد علی الاقوی و هم چنین است حکم صورت بعد.

(۲). آیات عظام صافی، فاضل: مگر آن که اجیر برای تفریح ذمه شده باشد، که در این صورت تمام اجرت را می‌برد.

(۳). آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: چنانچه بعد از احرام بمیرد کفایت از منوب عنه می‌کند هر چند مردنش قبل از دخول حرم باشد (مناسک، مسأله ۱۱۴).

آیه الله خامنه‌ای: مجزی نیست بنابر احتیاط واجب.

آیه الله سیستانی، آیه الله مکارم: اگر بعد از احرام و قبل از دخول حرم بمیرد این حکم احتیاطی است.

(۴). آیه الله سیستانی: کسی که حج بر او مستقر شده است اگر بعد از احرام حج در حرم بمیرد حَجَّةُ الاسلام از او ساقط است؛ چه تمتع باشد چه قران و چه افراد و اگر در عمره تمتع بمیرد نیز ساقط است و اگر قبل از آن بمیرد؛ چه بعد از احرام قبل از دخول حرم و چه بعد از دخول حرم بدون احرام ساقط نمی‌شود و باید از او قضا کند و این حکم در حج واجب غیر از حَجَّةُ الاسلام و در عمره مفرده جاری نیست و اما کسی که حج بر او مستقر نشده است، اگر بعد از احرام بمیرد قضا واجب نیست هر چند قبل از دخول حرم باشد.

تفصیل این مسأله در ذیل مسأله ۹۹ و ۱۵۸ گذشت.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۸۹

میزان استحقاق اجرت نیابت

۱۶۱- اگر اجیر اعمال را به نحوی انجام داده باشد که در عرف گفته شود که عمره و حج را به جا آورده، مستحق تمام اجرت است، اگرچه بعضی از اعمال را که مضر به صحت حج نیست و محتاج به اعاده نیست، نسیاناً ترک کرده باشد.

استیجار در مدینه و تبدیل میقات

۱۶۱ / ۲- شخصی در مدینه منوره، دیگری را اجیر می‌کند که برای پدری حج میقاتی بجا آورد ولی مشخص نکرده است که از مسجد شجره محرم شود یا میقاتهای دیگر، آیا اجیر می‌تواند از مسجد شجره به نیت عمره مفرده محرم شود و پس از آن به جحفه یا قرن المنازل برود و برای عمره تمتع استیجاری محرم شود؟

۵- مباحات و مستحبات بر نایب

اشاره

۱۶۲- کسی که برای حج تمتع اجیر شده، می‌تواند برای طواف یا ذبح یا سعی، اجیر دیگری

(۱). آیه الله خویی: اگر بر خود اعمال اجیر باشد، به نحو تعدد مطلوب، به نسبت اعمالی که انجام داده مستحق اجرت است. آیه الله سیستانی: مگر آن که اجیر برای تفریغ ذمه شده باشد که در این صورت تمام اجرت را می‌برد و اگر بر خود اعمال اجیر باشد به نحو تعدد مطلوب به نسبت اعمالی که انجام داده مستحق اجرت است.

(۲). آیه الله بهجت: اگر متفاهم عرفی یا خصوصی در بین نبوده مانعی ندارد.

آیه الله خامنه‌ای: در فرض مذکور اجیر می‌تواند از هر کدام از مواقیت معروف، به نیابت محرم شود. مگر این که اجیر گرفتن در مدینه قرینه باشد بر این که مستأجر نظرش مسجد شجره بوده که در این صورت باید از مسجد شجره محرم شود.

آیه الله فاضل؛ آیه الله سیستانی: ظاهراً این استیجار منصرف است به احرام از مسجد شجره ولی اگر چنین نباشد یا تصریح به عدم تقیید کند اشکال ندارد.

آیه الله صافی: اگر منصرف به احرام او از مسجد شجره نباشد مانعی ندارد.

آیه الله مکارم: اگر منظور این است که عمره مفرده را انجام دهد و بعد به میقات برگردد برای عمره تمتع استیجاری محرم شود مانعی ندارد، مشروط بر این که فاصله میان دو عمره مطابق فتوای ما حفظ شود.

آیه الله تبریزی: در صورتی که قرینه‌ای ولو از جهت تعارف بر احرام از مسجد شجره احراز نشود می‌تواند از خود چهار میقات دیگر نیز محرم شود.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۹۰

شود، و همچنین برای انجام عمره مفرده بعد از عمل حج؛ چنانچه می‌تواند برای خودش طواف و عمره مفرده به‌جا آورد.

مقدار وظیفه نایب در انجام مستحبات

۱۶۳- کسی که در انجام حج بلدی نیابت دارد، چه مقدار از مستحبات مدینه و مکه را باید به نیابت از منوب عنه انجام دهد؟ ۱۶۴- آیا کسی که در اعمال عمره یا حج یا خصوص طواف اجیر غیر باشد، می‌تواند به نیابت از شخص دیگری تبرعاً یا استیجاراً قرآن تلاوت کند.

استحباب عمره مفرده بر نایب

۱۶۵- نایبی که حجه الاسلام خودش را بجا نیاورده، احتیاط آن است که بعد از عمل نیابت، برای خودش عمره مفرده به‌جا آورد؛ این احتیاط هر چند واجب نیست ولی خیلی مطلوب است.

(۱). آیه الله مکارم: در مورد عمره مفرده اگر در همان ماه عمره تمتع باشد قصد رجا کند.

(۲). آیه الله بهجت: تابع عقد اجاره است (نسبت به تصریح یا تعارف یقینی).

آیه الله تبریزی: مستحبات مدینه و مکه اگر در ضمن اجاره ذکر نشود، بر عهده اجیر نیست. بلی، آن مستحباتی که در خود حج و عمره متعارف است باید اتیان شود، والله العالم.

آیه الله سیستانی: باید طبق عقد اجاره عمل کند مگر این که اطلاق نیابت طبق عرف عام یا خاص منصرف به انجام بعضی از اعمال

باشد.

آیه الله صافی: اگر در ضمن عقد اجاره نسبت به مستحبات، خصوصیات ذکر نشده باشد، احتیاط این است که مستحباتی را که به طور متعارف همه یا اکثر حجاج انجام می‌دهند و زحمت معتد به ندارد، اقلًا یکبار به نیت منوب عنه بجا آورد، والله العالم.

آیات عظام فاضل، مکارم و نوری: به مقداری که در نیابت متعارف است انجام می‌دهد، مگر این که شرط خاصی کرده باشند.

(۳). آیات عظام: بهجت، خامنه‌ای، تبریزی، سیستانی، فاضل و مکارم: بلی، می‌تواند

آیت الله صافی: چنانچه مانع اعمال عمره یا حج یا طواف اجیر نباشد خواندن قرآن تبرعاً یا استیجاراً برای دیگری اشکال ندارد.

(۴). آیه الله بهجت: احتیاطاً عمره به جا آورد.

(۵). آیه الله فاضل: یا قبل از آن.

(۶). آیه الله گلپایگانی: رجاء (احکام عمره فارسی، ص ۱۶).

(۷). آیه الله مکارم: این احتیاط واجب است.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۹۱

باب سوم

اقسام و موارد عمره ۹۳

۱- اقسام عمره و فرقه‌های آن ۹۳

۲- تبدیل عمره ۹۴

۳- موارد جواز و عدم جواز عمره ۹۵

تکرار عمره ۹۸

مکان احرام عمره مفرده ۱۰۲

۱- میقات و ادنی‌الحل ۱۰۲

۲- حکم احرام از جده ۱۰۳

۳- حکم احرام از حدیبیه ۱۰۵

خروج از مکه و بازگشت به آن ۱۰۷

حکم خروج خدمه کاروان ۱۰۷

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۹۲

يَا حَبِيبَ مَنْ تَحَبَّبَ إِلَيْكَ وَيَا قُرَّةَ عَيْنٍ مَنْ لَادَ بِكَ

قال الإمام الباقر عليه السلام

یا جابرِ مَنْ دَخَلَ قَلْبَهُ خَالِصٌ حَقِيقَةُ الْإِيمَانِ، شَغَلَ عَمَّا فِي الدُّنْيَا مِنْ زِينَتِهَا؛ إِنَّ زِينَةَ زَهْرَةِ الدُّنْيَا، إِنَّمَا هُوَ لَعِبٌ وَلَهْوٌ وَإِنَّ الدَّارَ الْآخِرَةَ لَهِيَ الْحَيَوَانِ.

یا جابرِ إِنَّ الْمُؤْمِنَ لَا يَنْبَغِي لَهُ أَنْ يَرْكَنَ وَيَطْمَنَّ إِلَى زَهْرَةِ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا؛ وَاعْلَمْ أَنَّ أَبْنَاءَ الدُّنْيَا هُمْ أَهْلُ غَفْلَةٍ وَغُرُورٍ وَجَهَالَةٍ وَأَنَّ أَبْنَاءَ الْآخِرَةِ، هُمْ الْمُؤْمِنُونَ الْعَامِلُونَ الزَّاهِدُونَ أَهْلُ الْعِلْمِ وَالْفِقْهِ وَأَهْلُ فِكْرَةٍ وَاعْتِبَارٍ وَاخْتِبَارٍ، لَا يَمْلُونَ مِنْ ذِكْرِ اللَّهِ.

وَاعْلَمْ يَا جَابِرُ: أَنَّ أَهْلَ التَّقْوَى، هُمْ الْأَغْنِيَاءُ، أَغْنَاهُمْ الْقَلِيلُ مِنَ الدُّنْيَا، فَمُؤَنَّتْهُمْ يَسِيرَةٌ؛ إِنَّ نَسِيَتِ الْخَيْرِ، ذَكَرُوكَ وَإِنْ عَمِلْتَ بِهِ أَعَانُوكَ؛ أَخْرَوْا شَهْوَاتِهِمْ وَلذَاتِهِمْ خَلْفَهُمْ، وَقَدَّمُوا طَاعِيَةَ رَبِّهِمْ أَمَامَهُمْ وَنظَرُوا إِلَى سَبِيلِ الْخَيْرِ وَإِلَى وِلَايَةِ أَحْبَاءِ اللَّهِ، فَأَحْبَبُوهُمْ وَتَوَلَّوْهُمْ وَاتَّبَعُوهُمْ

تَوَلَّوْهُمْ وَاتَّبَعُوهُمْ

فَأَنْزَلَ نَفْسَكَ مِنَ الدُّنْيَا، كَمَثَلِ مَنزِلِ نَزْلَتِهِ سَاعَةً، ثُمَّ ارْتَحَلَتْ عَنْهُ، أَوْ كَمَثَلِ مَالِ اسْتَفْدَتْهُ فِي مَنَامِكَ، فَفَرِحْتَ بِهِ وَسِرَرْتَ، ثُمَّ انْتَبَهْتَ مِنْ رَقْدَتِكَ وَوَلَّيْتَ فِي يَدِكَ شَيْءًا وَإِنِّي إِنَّمَا ضَرَبْتُ لَكَ مَثَلًا لِتَعْقِلَ وَتَعْمَلَ بِهِ

تحف العقول ص: ۲۸۷

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۹۳

باب سوم: اقسام و موارد عمره

فصل اول: اقسام و موارد عمره

۱- اقسام عمره و فرقه‌های آن

اشاره

۱۶۶- عمره- مانند حج- بر دو گونه است: «واجب» و «مستحب».

عمره بر کسی که شرایط استطاعت را داشته باشد، یک مرتبه در عمر واجب می‌شود؛ و وجوب آن- مانند وجوب حج- فوری است؛ و برای اهل مکه و افراد غیر نائی، که وظیفه آنها حج و عمره مفرده است، استطاعت حج، در وجوب آن، معتبر نیست؛ بلکه اگر چنین اشخاصی برای عمره مفرده مستطیع باشند، عمره مفرده بر آنها واجب می‌شود، هر چند برای حج مستطیع نباشند؛ همچنین اگر برای حج استطاعت داشته باشند و برای عمره مستطیع نباشند، باید حج به‌جا آورند. کسانی که از مکه دور هستند- مثل ایرانیان که وظیفه آنها حج تمتع است- چون حج تمتع، مرکب از هر دو عمل است، هیچگاه برای آنها، استطاعت حج از استطاعت عمره، و استطاعت عمره از استطاعت حج، جدا نیست

عدم وجوب عمره مفرده بر افراد نائی

۱۶۷- کسی که وظیفه اش حج تمتع است (اشخاصی که از مکه شانزده فرسنگ شرعی دور باشند) اگر استطاعت برای عمره داشته باشند و برای حج نداشته باشند، عمره مفرده بر آنها واجب نیست گرچه در این فرض، احتیاط آن است که عمره مفرده را به‌جا آورند. همچنین افرادی که حج نیابی انجام می‌دهند، انجام عمره مفرده بر ایشان واجب نیست.

(۱). آیه الله مکارم: بنا بر احتیاط واجب برای کسانی که اهل مکه هستند یا دور از آن.

(۲). آیه الله مکارم: این احتیاط واجب است.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۹۴

فرقه‌های عمره تمتع با عمره مفرده

۱۶۸- عمره مفرده با عمره تمتع، فرقی ندارد مگر در سه چیز: اول- در عمره تمتع باید تقصیر کند؛ یعنی باید از مو یا ناخن خود

بچیند و حلق جایز نیست؛ ولی در عمره مفرده، مخیر است بین حلق و تقصیر.

دوم- عمره تمتع، طواف نساء ندارد، ولی در عمره مفرده واجب است.

سوم- میقات عمره تمتع، یکی از مواقیت پنجگانه است، ولی میقات عمره مفرده، ادنی‌الحل است هر چند احرام از مواقیت پنجگانه نیز جایز است؛ بلکه هنگامی که در مسیر مکه از آن مواقیت عبور می‌کند، احرام از آن واجب است.

اشتراک محرمات در عمره تمتع و مفرده

۱۶۹- محرمات احرام عمره مفرده، با عمره تمتع یکسان است، و بعد از تقصیر یا حلق، همه چیز غیر از زن حلال می‌شود، و بعد از طواف نساء و نمازش، زن هم حلال می‌شود.

۲- تبدیل عمره

تبدیل عمره مفرده به تمتع

۱۷۰- اگر احرام عمره مفرده در ماه‌های حج باشد، انجام عمره تمتع با آن احرام، مانعی ندارد. ۱۷۱- تبدیل عمره مفرده به عمره تمتع در حج استحبابی مانع ندارد، ولی در حج واجب و

(۱). آیات عظام فرق‌های بیشتری را متذکر شده‌اند که به مناسک آنان مراجعه شود.

(۲). آیه الله بهجت: با افضلیت حلق. (مناسک شیخ، ص ۸۹).

(۳). آیه الله بهجت: اگر در حرم باشد، و میقات است در صورت مرور به آن. (کتاب حج افراد، ص ۶).

(۴). آیه الله تبریزی و آیه الله سیستانی: تا وقت حج در مکه باقی ماند.

(۵). آیه الله بهجت: جواز عدول از عمره مفرده در ماه‌های حج، به عمره تمتع، محل تأمل و احتیاط است، و اگر در شهر حج به عمره مفرده محرم شد و داخل مکه شد و وقت ضیق باشد از حج تمتع، می‌تواند با قصد، عدول به عمره تمتع نماید در صورتی که به سببی واجب نشده باشد بقا بر عمره مفرده بر او، با احتیاط در اراقه دم (کتاب حج افراد، ص ۴ و مناسک شیخ، ص ۹۰).

(۶)- آیه الله نوری و آیه الله مکارم: با فرض وقوع عمره در ماه‌های حج.

آیه الله صافی و آیه الله گلپایگانی: اگر در ماه‌های حج باشد و عمره مفرده بر او واجب نباشد.

(۷)- آیه الله بهجت: جواز عدول به عمره تمتع، محل تأمل و احتیاط است، مگر این که متمکن از انجام عمره تمتع نباشد. (به ذیل مسأله ۳۰۹ مراجعه شود).

آیه الله تبریزی، آیه الله خویی و آیه الله سیستانی: کسی که عمره مفرده را در ماه‌های حج بجا آورده و اتفاقاً تا وقت حج در مکه باقی مانده، می‌تواند عمره مفرده خود را عمره تمتع قرار داده و حج را بجا آورد و فرقی در این حکم بین حج واجب و حج مستحبی نیست.

آیه الله فاضل: در حج نیابی هم اگر عمره را به نیت منوب عنه انجام داده باشد، می‌تواند تبدیل به عمره تمتع کند.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۹۵

حج نیایی، جواز تبدیل عمره مفرده، محل اشکال است.

عدول به تمتع از عمره مفرده با اخلال به تقصیر

۱۷۲- اگر شخصی بعد از عمره مفرده، عمره تمتع انجام دهد، سپس متوجه شود که تقصیر را در عمره مفرده- جهلاً یا نسیاناً- به جا نیاورده، چنانچه عمره مفرده در ماههای حج انجام شده و حج او مستحبی است، می تواند به عمره تمتع عدول کند؛ چه وقت برای اعاده عمره تمتع داشته باشد یا نه؛ ولی اگر حج واجب باشد، بنابر احتیاط کفایت نمی کند و باید پس از تقصیر صحیح، به میقات برود و برای عمره تمتع محرم شود.

۳- موارد جواز و عدم جواز عمره

اشاره

۱۷۳- افرادی که مستطیع نیستند، یا حج واجب خود را انجام داده‌اند، می توانند در وقت حج، عمره مفرده انجام داده و برای حج محرم نشوند.

انجام عمره مفرده به نیت چند نفر

۱۷۴- انجام عمره مفرده به نیابت از چند نفر جایز است؛ و در اعمال آن- از جمله طواف نساء- باید نیت همه بشود.

انجام عمره مفرده به نیت خود و دیگران

۱۷۵- آیا انجام یک عمره مفرده به نیت خود و به نیابت تبرّعی دیگران، صحیح است یا نه؟

(۱). آیات عظام بهجت، تبریزی، خویی، فاضل: (با اختلاف در تعبیر): در تبدل عمره مفرده به عمره تمتع، فرقی بین حج واجب و مستحب نیست.

(۲). آیات عظام: بهجت، تبریزی، سیستانی، صافی، فاضل و نوری: مانعی ندارد.

آیه الله مکارم: احتیاط آن است آن را به نیت خود بجا آورد و هر مقدار از ثواب آن را که می خواهد بر دیگران هدیه کند.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۹۶

جواز عمره مستحبی با قرائت غلط

۱۷۶- انجام عمره مفرده برای هر کسی جایز است؛ حتی کسی که نمازش را غلط می خواند و وقت تصحیح آن را نیز ندارد،

می‌تواند عمره مفرده بجا آورد.

جواز عمره مفرده با احتمال حیض و مرض

۱۷۷- زنی که حیض است، یا می‌داند حیض می‌شود، می‌تواند برای عمره مفرده محرم شود؛ و اگر در تمام روزهایی که در مکه است حیض باشد، باید برای طواف و نماز نایب بگیرد؛ و همچنین است مریضی که احتمال می‌دهد نتواند اعمال عمره مفرده را انجام دهد.

ترک اعمال عمره مفرده و بازگشت به وطن

۱۷۸- اگر حیض بدون انجام اعمال عمره مفرده از مکه مراجعت نموده، باید برگردد؛ و اگر نمی‌تواند باز گردد، برای اعمال عمره نایب بگیرد ولی باید خودش تقصیر کند و ترتیب بین آن و سایر اعمال مراعات شود؛ و تا اعمال را به‌جا نیاورد، محرمات احرام بر او حلال نمی‌شود.

انجام عمره مفرده قبل از تمتع

۱۷۹- انجام عمره مفرده در ماه‌های حج، پیش از عمره تمتع، جایز است؛ و در این مسأله، فرقی بین ضروره و غیر ضروره نیست.

انجام عمره مفرده بین عمره تمتع و حج

۱۸۰- بعد از عمره تمتع و قبل از حج، نباید عمره مفرده بجا آورده شود؛ و اگر بجا آورده شد، صحت عمره مفرده، محل اشکال است؛ ولی برای عمره و حج تمتع، اشکالی ایجاد نمی‌شود.

(۱). آیه‌الله فاضل: برای خودش یا دیگری.

(۲)- آیه‌الله بهجت: اگر بتواند استنابه هم بکند، اگر چه به جهت مسامحه در امر تصحیح قرائت، خلاف شرع کرده باشد.

آیه‌الله صافی، آیه‌الله گلپایگانی: و بنا بر احتیاط، برای نماز نایب هم بگیرد.

(۳). آیه‌الله سیستانی: و نیز نماز طواف را خودش در محل خودش به‌جا آورد.

(۴). آیه‌الله سیستانی: و احوط آن است که این دو عمره در یک ماه قمری نباشد.

آیه‌الله صافی، آیه‌الله گلپایگانی: برای کسی که نایب در حج بلدی نباشد و برخودش حج واجب نشده یا حج واجب خود را انجام داده اشکال ندارد. (آداب و احکام حج، ص ۳۹۲، مسأله ۱۰۱۴).

(۵)- آیه‌الله بهجت: اشکال ندارد.

آیه‌الله خامنه‌ای: بنا بر احتیاط.

(۶)- آیه‌الله تبریزی: عمره مفرده بین عمره تمتع و حج تمتع مشروع نیست مگر این که از حرم خارج شود و در ماه دیگر غیر از

ماهی که محرم برای عمره تمتع شده با احرام عمره مفرده داخل مکه شود که در این صورت عمره مفرده او صحیح است و عمره تمتع او تبدیل به عمره مفرده می‌شود.

آیه الله خویی، آیه الله گلپایگانی: فقط فرموده‌اند که بجا آوردن عمره مفرده بین عمره تمتع و حج تمتع جایز نیست.

آیه الله سیستانی: اگر بین عمره تمتع و حج، عمره مفرده بجا آورد، ظاهر این است که موجب بطلان عمره تمتع خواهد شد و لازم است که آن را اعاده نماید. ولی اگر تا روز هشتم ذی‌حجه در مکه بماند و قصد حج کند عمره مفرده اش تمتع به حساب می‌آید و می‌تواند برای حج محرم شود. (مناسک، مسأله ۱۳۷).

آیه الله فاضل: این در صورتی است که عمره مفرده را در همان ماهی که عمره تمتع انجام داده بجا آورده شود، اما اگر در ماه دیگر انجام داده، عمره تمتع او باطل شده و اگر تا هشتم ذی‌حجه در مکه بماند این عمره مفرده عمره تمتع محسوب می‌شود و حج تمتع او با همین عمره صحیح خواهد بود.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۹۷

رعایت قصد رجا

۱۸۱- عمره مفرده بعد از عمره تمتع نیز، با کمتر از یک ماه فاصله، باید به قصد رجا انجام شود.

استحباب عمره مفرده بعد از اعمال حج

۱۸۲- نایبی که حجه الاسلام خودش را قبلاً بجا نیاورده، مستحب است در صورت امکان بعد از فراغ از اعمال حج، عمره مفرده انجام دهد؛ و در اعتبار فاصله بین این عمره و عمره سابق، خلاف است و احتیاط در این است که در فاصله کمتر از یک ماه، به قصد رجا بجا آورده شود.

اجازه شوهر برای عمره مفرده

۱۸۳- اگر زوج، زوجه عقد بسته خود را از رفتن به عمره منع کند، ولی او عازم سفر عمره گردد، با توجه به این که هنوز زوجه در خانه پدرش می‌باشد و عرفاً نفقه خور همسرش به حساب نمی‌آید؛ آیا سفر زوجه سفر معصیت است یا نه؟ و آیا احرام او صحیح می‌باشد؟

(۱). جهت تفصیل این مسأله به ذیل مسأله ۱۸۴/۲ مراجعه شود.

(۲)- نظریه آیات عظام در این مسأله، در ذیل مسأله ۱۸۴ به بعد آمده است.

(۳). آیات عظام: سیستانی، فاضل و نوری: در فرض مذکور سفر زوجه سفر معصیت می‌باشد و احرام وی صحیح نیست.

آیه الله صافی: سفر او ظاهراً معصیت است و صحت محل اشکال است.

آیه الله مکارم: احتیاط واجب آن است که رضایت شوهر را جلب کند و حج و عمره او در هر حال صحیح است ولی احتیاط آن است که نمازهای خود را جمع بخواند و اگر سفر اول او باشد، خواه برای حج و یا عمره، اجازه شوهر شرط نیست.

آیه الله تبریزی: سفر او برای عمره مانعی ندارد و منع زوج نسبت به آن اثری ندارد.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۹۸

فصل دوم: تکرار عمره

اشاره

۱۸۴- تکرار عمره- مانند تکرار حج- مستحب است؛ و در مقدار فاصله بین دو عمره، اختلاف فرموده‌اند؛ و احوط آن است که در کمتر از یک ماه، به قصد رجا به جا آورده شود. و فرقی بین عمره از طرف خود و دیگری نیست.

فاصله بین عمره تمتع و عمره مفرده

۱۸۴/۲- آیا بین عمره تمتع و عمره مفرده، نیز فاصله معتبر است؟

(۱). ۱- تکرار عمره برای خود:

آیه الله بهجت و آیه الله گلپایگانی: مطلقا جایز است و فاصله شرط نیست.

آیات عظام خوئی، سیستانی، صافی، فاضل، مکارم در هر ماه قمری می‌توان یک عمره انجام داد؛ هر چند یک عمره در آخر ماه رجب و عمره دوم در اول ماه شعبان واقع گردد.

آیه الله خامنه‌ای: بین دو عمره وجود فاصله معین شرط نیست. ولی بنا بر احتیاط در هر ماه فقط یک عمره برای خود می‌تواند به جا آورد. و اگر دو عمره برای افراد دیگر انجام دهد یا یک عمره برای خود و یک عمره هم برای دیگری به جا آورد، فاصله مذکور شرط نیست.

آیه الله وحید: بنا بر احتیاط و در هر ماه قمری بیش از یک عمره جایز نیست.

آیه الله نوری: در هر روز می‌تواند یک عمره انجام دهد.

۲- تکرار عمره برای دیگری هر نفر یک عمره:

همه آیات عظام: جایز است.

تذکر: معلوم شد که تکرار عمره طبق نظر مراجعی که فاصله را شرط نمی‌دانند مطلقا جایز است چه برای خود و چه برای دیگری.

(۲). آیات عظام تبریزی، خوئی و فاضل: بین این دو عمره چه قبل از حج و چه بعد از حج، فاصله معتبر نیست.

آیه الله صافی: به ذیل مساله قبل مراجعه شود.

آیه الله گلپایگانی و آیه الله بهجت: فاصله معتبر نیست مطلقا.

آیه الله سیستانی: محل اشکال است و احتیاط نباید ترک شود و اما انجام عمره مفرده بین عمره تمتع و حج، موجب بطلان عمره تمتع می‌شود.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۹۹

ترک فاصله معتبر

۱۸۴/۳- اگر شخصی فاصله لازم بین دو عمره را- بر فرض اعتبار فاصله- رعایت نکند، و یا با قرائت غلط، عمره نیابی انجام دهد، آیا اساساً احرام منعقد می‌شود یا خیر؟ ۱۸۴/۴- با توجه به اختلاف فتاوا در مورد فاصله دو عمره و صحیح نبودن قرائت بسیاری از افراد و از سویی تمایل شدید ایشان بر انجام عمره مجدد، آیا این گونه افراد می‌توانند قبل از گذشت فاصله و صرف نظر از صحیح نبودن قرائت، به نیت امید مطلوبیت و ترتب ثواب به نیت خودشان محرم شوند و ثواب آن را به دیگران اهدا نمایند؟

عدم فرق بین عمره اصالتی و نیابی از جهت فاصله

۱۸۵- در فاصله بین دو عمره در کمتر از یک ماه- که باید عمره دوم را به قصد رجا به جا آورد- فرقی بین عمره از طرف خود و دیگری نیست.

(۱). آیه الله بهجت: فاصله معتبر نیست ولی بر فرض اعتبار، ظاهراً منعقد نمی‌شود؛ بخلاف مسأله قرائت که منعقد می‌شود.

آیه الله سیستانی: منعقد نمی‌شود.

آیه الله صافی: در فرض سؤال احرام محقق نمی‌شود اگرچه احوط و اولی انجام دادن اعمال و خروج از احرام به تقصیر و طواف نساء است والله العالم.

(۲). آیات عظام بهجت، سیستانی و مکارم: مانعی ندارد.

آیه الله صافی: به قصد رجا ثواب مانع ندارد والله العالم.

آیه الله فاضل: می‌تواند به نیت همان فرد محرم شوند و صحیح است حتی اگر قرائت آنها اشکال داشته باشد.

(۳). آیه الله بهجت: در این مسأله و دو مسأله بعدی، به حاشیه مسأله ۱۸۴ مراجعه شود و حکم اجرت هم از آن معلوم می‌شود.

آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی، صافی، فاضل: در یک ماه قمری نمی‌تواند دو عمره برای خود و یا یک نفر دیگر انجام دهد. ولی انجام دو عمره، یکی برای خود و یکی برای دیگری و یا دو عمره برای دو نفر متفاوت جایز است.

آیه الله خامنه‌ای: نظر ایشان در خصوص این مسأله و دو مسأله بعد، ذیل مسأله ۱۸۴ آمده است.

آیه الله گلپایگانی: فاصله بین دو عمره شرط نیست.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۱۰۰

مقصود از فاصله یک ماه

۱۸۶- مقصود از فاصله‌ای که عمره در کمتر از آن، به نیت رجا انجام می‌شود، یک ماه است، نه سی روز؛ ولی اگر انجام عمره در بین ماه بوده، احتیاط مذکور تا سی روز، مراعات شود.

۱۸۶/۲- کسی که در کمتر از زمان مذکور عمره مفرده انجام داده و هم اکنون برای عمره تمتع محرم شده یا می‌خواهد محرم شود، چه تکلیفی دارد؟

رها کردن عمره به قصد رجا در اثنا

۱۸۷- در مواردی که استحباب عمره مفرده قطعی نیست و رجاء انجام می‌شود، آیا می‌توان در حین اعمال، آن را رها نمود؟

حکم احرام روز آخر ماه

۱۸۸- فردی قبل از غروب آفتاب شب اول ماه، به احرام عمره مفرده محرم شده و اعمال مکه را در ساعات اولیه ماه جدید انجام داده است، آیا این عمره به حساب کدام ماه لحاظ می‌شود؟ در همین فرض اگر بعد از غروب آفتاب محرم شد، چگونه محاسبه می‌شود؟

(۱). گذشت تفصیل حواشی در ذیل مسأله ۱۸۴.

(۲). آیه الله گلپایگانی رحمه الله: جواب این مسأله از مسایل قبل معلوم می‌شود.

آیه الله فاضل: فاصله معتبر نیست، لذا بلافاصله بعد از عمره مفرده می‌تواند برای عمره تمتع محرم شود. بلی، اگر در شهر حج، عمره مفرده انجام داده است و تا ذی‌الحجه در مکه بماند می‌تواند آن را عمره تمتع قرار دهد و حج تمتع انجام دهد. آیه الله بهجت: اشکالی ندارد.

آیه الله خامنه‌ای؛ آیه الله تبریزی: رعایت فاصله مزبور بین عمره مفرده و عمره تمتع لازم نیست

آیه الله سیستانی: اگر در ماه ذیحجه عمره مفرده انجام دهد می‌تواند در مکه بماند تا روز ترویه یعنی هشتم ماه ذیحجه به قصد انجام حج که در این صورت عمره مفرده‌ای که انجام داده عمره تمتع بحساب می‌آید و بعد از آن باید حج تمتع بجا آورد.

آیه الله صافی: گذشت که بین عمره مفرده و تمتع، فصل زمانی معتبر نیست.

آیه الله نوری: در فرض سؤال، محرم شدن برای عمره تمتع اشکال ندارد.

(۳). آیات عظام: بهجت، تبریزی، خامنه‌ای، فاضل، صافی، سیستانی و نوری: نمی‌تواند.

آیت الله مکارم: خلاف احتیاط است.

(۴). آیات عظام بهجت، تبریزی، صافی، نوری، مکارم: انعقاد احرام، میزان است نه انجام اعمال.

آیه الله فاضل: ظاهراً در هر دو فرض، اعمال عمره مربوط به ماه جدید است و تا ماه آینده نمی‌تواند مجدداً عمره مفرده بجا آورد.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۱۰۱

اخذ اجرت در عمره به قصد رجا

۱۸۹- اگر عمره مفرده بر منوب عنه واجب باشد ولی نایب آن را به خاطر نگذشتن فاصله لازم، به قصد رجا انجام می‌دهد، از جهت اجزاء از وی، لازم است احتیاط مراعات شود و اخذ اجرت در این فرض، چنانچه با تذکر به اجیرکننده باشد، اشکال ندارد.

(۱). آیات عظام، تبریزی، خویی، سیستانی، فاضل: نیابت مانعی ندارد و کفایت از منوب عنه می‌کند.

آیه الله مکارم: و کفایت کردن آن محل اشکال است.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۱۰۲

فصل سوم: مکان احرام عمره مفرده**۱- میقات و ادنی‌الحل**

اشاره**لزوم احرام جهت گذر از میقات در مسیر مکه**

۱۹۰- کسانی که در مسیر عمره مفرده، از مواقیت پنج گانه گذر می‌کنند، نمی‌توانند بدون احرام از آنجا عبور نمایند؛ و در صورت عبور، واجب است به میقات باز گردند؛ و اگر کسی نتوانست برگردد، هر جا که هست محرم شود.

انجام عمره از داخل مکه

۱۹۰ / ۲- افرادی که از مکه عمره به جا می‌آورند، به ادنی‌الحل - که افضل آن «جعرانه»، «خِدییه» و «تنعیم» است - رفته، و محرم می‌شوند.

عدم خصوصیت مسجد در جحفه و تنعیم

۱۹۱- میقات در جحفه، خصوص مسجد نیست و از هر جای آن، احرام صحیح است؛ و همچنین برای احرام عمره مفرده، مسجد تنعیم، خصوصیت ندارد و احرام از ادنی‌الحل صحیح است هر چند در مسجد نباشد. بنابراین در صورت توسعه مسجد با صدق جحفه در اول، و ادنی‌الحل در دوم، احرام اشکال ندارد.

(۱). آیه الله بهجت: عبور از میقات بدون احرام جایز نیست و در صورت تجاوز، احرام از ادنی‌الحل برای قاصد عمره مفرده کافی است.

(۲). تفصیل نظر آیات عظام در این مسأله در ذیل مسأله ۲۳۶ و ۲۶۲ و ۱۹۷ آمده است.

آیه الله خامنه‌ای: واجب است برگردد و از همان میقاتی که از آن عبور کرده است محرم شود، چه میقات دیگری در جلو باشد یا نه.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۱۰۳

احرام از داخل مکه با نذر

۱۹۲- آیا احرام با نذر، از داخل شهر مکه و یا مسجدالحرام، برای عمره مفرده جایز است؟

معیار ادنی‌الحل

۱۹۲ / ۲- آیا احرام از ادنی‌الحل که میقات عمره مفرده است، باید از اولین نقطه متصل به حرم انجام شود، یا با فاصله نیز کافی است، یا میزان ادنی‌الحل عرفی است؟

۲- حکم احرام از جده

احرام شاغلین در جده

۱۹۳- میقات برای شاغلین در جده- از ایرانیان و غیر آن‌ها- در عمره تمتع و عمره مفرده، همان مواقیت معروفه است و نمی‌توانند از جده یا ادنی‌الْحَلِّ محرم شوند؛ و اگر از روی جهل به مسأله در غیر میقات محرم شوند، احرام آن‌ها صحیح نیست و محرمات احرام بر آنها حرام نمی‌شود؛ و با فرض علم و عمد هم، حکم همین است؛ هرچند در صورت جهل، اگر بعد از اعمال، مسأله را فهمیدند، عمل آنان صحیح است.

(۱). همه آیات عظام: نمی‌تواند.

(۲). آیات عظام: بهجت، خامنه‌ای، تبریزی، فاضل، مکارم: میزان ادنی‌الْحَلِّ عرفی است.

آیه‌اللَّهِ صافی: و از آن فاصله نگیرد.

آیه‌اللَّهِ سیستانی: صدق ادنی‌الْحَلِّ معیار است در همه مرزهای حرم.

(۳). آیه‌اللَّهِ خوبی: اگر حدود سه سال در جده می‌ماند که صدق مقرّ و منزل بر آن بکند، می‌تواند از جده محرم شود. (المسائل الشرعیه، ج ۱، ص ۳۲۲ و ۳۲۰).

آیه‌اللَّهِ سیستانی: می‌توانند از جده با نذر محرم شوند و کسی که منزلش از میقات به مکه نزدیک‌تر باشد می‌تواند از منزل احرام ببندد.

آیه‌اللَّهِ مکارم: برای عمره مفرده، می‌توانند مانند سایرین از حدیبیه محرم شوند.

تفصیل این مسأله در ذیل مسأله ۱۹۷ آمده است.

(۴). آیه‌اللَّهِ تبریزی، آیه‌اللَّهِ خوبی: صحت عمره محل اشکال است. آیه‌اللَّهِ بهجت، آیه‌اللَّهِ سیستانی: و احتیاطاً در صورت امکان عمره را اعاده نمایند.

آیه‌اللَّهِ فاضل: در صورت جهل و نسیان، اگر بعد از اعمال حج متوجه شوند حج صحیح است و اگر بعد از عمره تمتع یا عمره مفرده متوجه شوند عمره باطل است و در عمره تمتع اگر وقت دارد و ممکن باشد، جبران کند و اگر وقت ندارد حج تمتع بدل به حج افراد می‌شود و در این صورت نیز کفایت از حَجَّة‌الاسلام می‌کند.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۱۰۴

نذر در ایران برای احرام از جده

۱۹۴- اگر کسی از ایران نذر کند که در جده محرم شده، سپس برای انجام عمره مفرده به مکه برود، آیا این نذر صحیح است؟ و احرام او صحیح می‌باشد؟

احرام برای عمره مفرده از جده

۱۹۵- شخصی از روی جهل به حکم، در جدّه برای عمره مفرده محرم می‌شود و پس از انجام طواف و نماز و سعی، متوجه می‌شود که می‌بایست به یکی از مواقیت می‌رفته، تکلیف او چیست؟

ورود به جدّه و احرام از تنعیم

۱۹۶- کسانی که به قصد عمره مفرده وارد جدّه می‌شوند، آیا می‌توانند از مسجد تنعیم که ادنی‌الحلّ است، محرم شوند؟

(۱). آیات عظام: بهجت، صافی، فاضل، مکارم و نوری: این نذر صحیح است و کفایت می‌کند؛ آیه الله سیستانی: مگر بدانند که مجبور می‌شود در روز سوار ماشین مسقف شود که صحت نذر در این فرض، محلّ اشکال است و همین طور بنا بر احتیاط شب‌های بارانی.

آیه الله تبریزی و آیه الله خامنه‌ای: نذر و احرام او باطل است.

(۲). آیه الله بهجت: عمره از او محقق نشده است.

آیه الله تبریزی: احتیاطاً به یکی از مواقیت ولو به جحفه برود و برای عمره مفرده احرام ببندد و اعمال عمره مفرده را انجام دهد، والله العالم.

آیه الله خامنه‌ای و آیه الله فاضل: فعلاً تکلیفی ندارد، بلی اگر از طرف کسی نایب بوده و یا به سبب نذر عمره واجب شده باشد کفایت نمی‌کند.

آیه الله صافی: در فرض سؤال، احتیاطاً بقیه اعمال عمره را اتمام کند و چنانچه عمره مفرده به نذر و غیره واجب بوده اکتفا به آن نکند و از ادنی‌الحلّ محرم شود و عمره واجبه خود را انجام دهد، والله العالم.

آیه الله مکارم: احرامش باطل است و باید به ادنی‌الحلّ برود و از آنجا محرم شود و عمره را تجدید کند.

آیه الله سیستانی: عمره او باطل است و اگر نمی‌تواند به میقات برود می‌تواند از ادنی‌الحلّ؛ مانند مسجد تنعیم، دوباره محرم شود و اعمال را انجام دهد.

آیه الله نوری: اگر بعد از اعمال متوجه شود عمره او صحیح است.

(۳). آیه الله بهجت: با عدم مرور به میقات از محاذی اولین میقات محرم می‌شوند و در صورت ترک آن، احرام از ادنی‌الحلّ مجزی است.

آیه الله تبریزی: در فرض سؤال، باید به جحفه یا میقات دیگر- از مواقیت معروفه- بروند و از آنجا محرم شوند، احرام از ادنی‌الحلّ مجزی نیست.

آیه الله خامنه‌ای: واجب است برای محرم شدن به یکی از میقات‌ها برود و در صورتی که نتواند به یکی از میقات‌ها برود، احتیاطاً واجب این است که با نذر از جدّه احرام ببندد.

آیه الله سیستانی: نمی‌توانند.

آیه الله صافی: عبور از میقات یا محاذی آن، برای قاصد مکه بدون احرام جایز نیست هر چند بخواهد عمره مفرده بجا آورد و لکن اگر معصیت نمود و از ادنی‌الحلّ محرم شد، عمره او صحیح است.

آیه الله فاضل: برای عمره مفرده می‌توانند از ادنی‌الحلّ محرم شوند ولی چون ورود بدون احرام به شهر مکه حرام است و در قسمت مسجد تنعیم شهر مکه توسعه یافته است اگر شخص بخواهد به تنعیم برود و از آنجا محرم شود، مستلزم ورود به شهر مکه

بدون احرام است که جایز نیست. پس این شخص یا باید با نذر قبل از ورود به شهر مکه محرم شود و یا به مواقیت دیگر مثل جعرانه و حدیبیه برود و از آنجا محرم شود.

آیه الله مکارم: میقات آن‌ها حدیبیه، که تقریباً هفده کیلومتر با مکه فاصله دارد، می‌باشد. اگر از جاده قدیم بروند به حدیبیه برخورد می‌کنند و اگر نروند از محاذات آن کفایت می‌کند.

آیه الله نوری: خیر، باید از جحفه یا مسجد شجره محرم شوند.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۱۰۵

۱۹۶/۲- کسانی که به قصد عمره مفرده وارد جدّه می‌شوند، آیا می‌توانند با نذر از مسجد تنعیم، محرم شوند؟

۳- حکم احرام از حدیبیه

۱۹۷- کسانی که با هواپیما به جدّه می‌روند، نمی‌توانند- برای عمره تمتع یا مفرده - از جدّه یا حدیبیه محرم شوند؛ بلکه باید به یکی از مواقیت- مثل جحفه - بروند؛ و اگر

(۱). آیه الله بهجت: در صورتی که نذر کرده باشد که در صورت گذر از میقات یا محاذات آن به هر علتی، در مسجد تنعیم محرم شود، نذر منعقد است.

آیه الله صافی: جایز نیست ولی در صورت گذر به هر علت، احرام در ادنی الحل کافی است.

آیه الله فاضل: جایز نیست.

(۲). آیات عظام صافی، فاضل، گلپایگانی: در عمره مفرده احرام از ادنی الحل کفایت می‌کند، اگرچه با عبور از میقات بدون احرام گناه کرده است. (مناسک عربی، ص ۸۴).

(۳). آیه الله بهجت: مثل جحفه یا محاذات آن. (مناسک، مسأله ۱۷۳) به ذیل مسأله ۲۷۲ و ۲۵۸ مراجعه شود.

آیه الله سیستانی: می‌تواند از جدّه با نذر محرم شود؛ زیرا جنوب شرقی آن محاذی با جحفه است.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۱۰۶

به مدینه می‌روند، باید از مسجد شجره محرم شوند.

۱۹۸- حدیبیه میقات عمره مفرده است، برای کسانی که در مکه هستند.

(۱). آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: و نیز کسی که بدون قصد دخول مکه، از میقات عبور کرده و به نزدیک حرم رسیده است، می‌تواند از ادنی الحل برای عمره مفرده محرم شود.

آیه الله سیستانی: میقات عمره مفرده برای کسی که می‌خواهد وارد حرم شود همان میقات‌های معروف است، ولی اگر کسی برای کار دیگری غیر از عمره در آن محل بوده و قصد دخول حرم هم نداشته و از میقات گذشته و سپس تصمیم بر انجام عمره گرفته است می‌تواند از ادنی الحل محرم شود.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۱۰۷

فصل چهارم: خروج از مکه و بازگشت به آن

۱- حکم خروج خدمه کاروان

تکرار خروج از مکه

۱۹۹- کسانی که به اقتضای شغلشان، زیاد به مکه وارد و خارج می‌شوند، از حکم وجوب احرام در هر بار، مستثنی هستند.

حکم رفت و بازگشت خدمه کاروان

۲۰۰- خدمه کاروان و مانند ایشان اگر عمره مفرده بجا آورده باشند، هر دفعه که از مکه خارج

(۱). در این قسمت حکم خروج از مکه از جهت نیاز به احرام مجدد و انجام عمره مفرده، مطرح شده است و حکم خروج بعد از عمره تمتع در صفحه ۳۹۸ آمده است.

(۲). آیه الله بهجت: و همچنین کسی که بعد از تمام نمودن اعمال حج یا بعد از عمره مفرده از مکه خارج شده و بیرون رفته باشد چنین شخصی می‌تواند در همان ماه خروج بدون گذشتن سی روز بدون احرام وارد مکه شود و در غیر این صورت حکم آن در مسأله ۲۰۳ آمده است. (مناسک شیخ ص ۹۰).

آیات عظام صافی، گلپایگانی، مکارم، نوری: همچنین در مورد کسانی که در همان ماه که عمره را بجا آورده‌اند خارج شده و سپس در همان ماه داخل می‌شوند احرام و عمره مجدد واجب نیست.

آیه الله سیستانی، آیه الله فاضل: و همچنین کسانی که پس از اعمال حج یا عمره مفرده از مکه خارج شوند و در همان ماه بازگردند.

آیه الله خامنه‌ای: بر شخص مکلف جایز نیست بدون احرام وارد مکه مکرمه شود، و اگر در غیر موسم حج می‌خواهد وارد مکه شود، واجب است با احرام عمره مفرده وارد شود. دو گروه از این حکم مستثنی هستند:

۱- کسانی که مقتضای شغل آنان این است که زیاد به مکه رفت و آمد کنند.

۲- کسانی که پس از اعمال حج یا عمره مفرده از مکه خارج شده‌اند و می‌خواهند در همان ماه انجام حج یا عمره، دوباره وارد مکه شوند.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۱۰۸

می‌شوند و به جده می‌روند و برمی‌گردند، لازم نیست محرم شوند ولی اگر عمره تمتع بجا آورده‌اند، بنابر احتیاط نباید از مکه خارج شوند مگر در صورت حاجت در حالی که به احرام حج محرمند.

حکم عمره تمتع با علم به خروج از مکه

۲۰۱- خدمه کاروانی که می‌خواهند به مکه بروند و بعد از آن باید از مکه خارج شوند، بنابر احتیاط نباید عمره تمتع انجام دهند؛ بلکه برای ورود به مکه، باید از یکی از مواقیت معروفه، برای

(۱)- آیات عظام خویی، سیستانی، فاضل: مگر اینکه در ماه هلالی دیگر وارد مکه شوند که باید دو مرتبه محرم بشوند.

آیه الله سیستانی: اگر عمره مفرده را به نیابت از دیگران بجا آورده‌اند، بنا بر احتیاط واجب برای دخول در مکه یا حرم دو مرتبه محرم شوند.

(۲) - آیه الله بهجت: در صورتی که اعمال حج تفویض نشود، خروج از مکه مانعی ندارد.

(۳) - آیه الله خامنه‌ای: جایز است برای کسی که اطمینان دارد با خارج شدن از مکه حج او فوت نمی‌شود بعد از انجام عمره تمتع و قبل از احرام حج از مکه بیرون رود اگر چه احتیاط مستحب آن است که فقط در مورد ضرورت و نیاز خارج شود.

آیه الله سیستانی: اگر مکلف اعمال عمره تمتع را بجا آورد، بنا بر احتیاط واجب نباید از مکه بیرون برود مگر برای حج، مگر آنکه بیرون رفتنش جهت انجام کاری باشد، اگر چه آن کار غیر ضروری باشد و ترس از اینکه اعمال حجش فوت گردد نداشته باشد، که در این صورت اگر بداند که می‌تواند به مکه برگردد و از آنجا احرام حج ببندد، اظهر جواز بیرون رفتنش از مکه بدون احرام است. (مناسک، مسأله ۱۵۱).

آیه الله فاضل: اگر یقین یا اطمینان دارد که خروج از مکه لطمه به حج او وارد نمی‌کند، مانعی ندارد که حتی بدون احرام هم از مکه خارج بشود و برای احرام از مکه و مناسک به مکه برگردد لکن احتیاط استحبابی بر خلاف آن است. بده اگر از مکه خارج شد و در ماه بعد به مکه بازگشت باید مجدداً عمره تمتع انجام دهد و عمره تمتعی که در ماه قبل انجام داده لغو و باطل است و باید برای حج تمتع از یکی از مواقیع معروفه محرم شوند.

آیه الله مکارم: حرام است خارج شوند مگر اینکه مطمئن باشند که به موقع برمی‌گردند و حج خود را انجام می‌دهند و همچنین در صورت حاجت.

(۴). آیه الله بهجت: برای کسی که اگر خارج شود حج در آن سال از او فوت می‌شود، خروج از مکه بعد از عمره تمتع جایز نیست و اظهر عدم اعتبار فاصله بین دو عمره است، اگر چه احوط و افضل است، و اگر بعد از عمره خارج از مکه و حرم و میقات شد و برگشت در غیر ماه احرام اولی، پس محتاج به احرام عمره است که آن را عمره تمتع قرار می‌دهد و برای عمره سابق انجام طواف نساء موافق احتیاط است. (مناسک شیخ، ص ۸۹ و ۹۰).

آیه الله خامنه‌ای: اگر بعد از انجام عمره تمتع از شهر مکه بدون احرام خارج شود، پس اگر در همان ماهی که عمره انجام داده به مکه برگردد، نیاز به تجدید احرام برای ورود به شهر مکه ندارد، ولی اگر در ماه بعد از ماه انجام عمره به مکه برگردد، مثل اینکه عمره را در ذی القعدة انجام دهد و خارج شود، و در ماه ذی الحججه به مکه برگردد، واجب است با احرام جدید برای عمره جهت دخول مکه محرم شود، و عمره تمتع وی که متصل به حج می‌شود همین عمره تمتع دوم خواهد بود.

آیه الله خویی: بیان احتیاط و عدم آن در مناسک ایشان نیامده است.

آیه الله سیستانی: اگر بین این عمره و حج، عمره دیگری فاصله نشود می‌تواند عمره تمتع انجام دهند و پس از آن اگر خوف فوت اعمال حج نداشته باشند می‌توانند برای کاری هر چند غیر ضروری خارج شوند. پس اگر در همان ماه قمری برگردند احرام مجدد لازم نیست و اگر ماه بعد باشد و نخواهند دوباره خارج شوند و در ماه بعد وارد شوند باید با احرام عمره تمتع وارد شوند و اگر باز هم بخواهند در ماه بعد وارد شوند باید اکنون با احرام عمره مفرده وارد شوند.

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: اگر حج تمتع بر آنها واجب باشد به قصد عمره تمتع محرم شوند و انجام عمره مفرده قبل از حج برای کسی که حج بر او واجب است یا نایب در حج بلدی است اشکال دارد.

آیه الله فاضل: اگر بخواهند در ماهی که عمره انجام داده خارج شوند و در همان ماه برگردند، می‌توانند عمره تمتع انجام دهند، در این صورت فرقی نمی‌کند که بخواهند به مدینه بروند یا جدّه. و در این فرض باید بدون احرام مجدد به مکه وارد شوند. اما اگر بخواهند در ماه بعد برگردند نباید عمره تمتع انجام دهند، بلکه عمره مفرده انجام دهند و برای آخرین بار که به مکه رجوع می‌کنند

عمره تمتع انجام دهند.

آیه الله مکارم، آیه الله نوری: خدمه کاروان‌ها می‌توانند عمره تمتع را به‌جا آورند و از احرام خارج شوند و بعد برای انجام کارهای ضروری به جده یا مدینه و مانند آن بروند بشرطی که مطمئن باشند که به موقع به حج برسند.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۱۰۹

عمره مفرده محرم شوند؛ و ادنی الحَلِّ، میقات این اشخاص نیست. افراد مذکور بعد از انجام عمره مفرده، در صورت خارج شدن از مکه، اگر فقط به جده بیایند، برای ورود به مکه در مرتبه دوم و بعد از آن، احرام، واجب نیست؛ ولی اگر به مدینه بروند، برای بازگشت به مکه، باید در مسجد شجره، برای عمره مفرده دیگر محرم شوند، و چون بین این عمره

(۱). آیات عظام فاضل، مکارم: همانطور که گذشت، برای عمره مفرده اگر از ادنی الحَلِّ محرم شود عمره‌اش صحیح است.

(۲). آیه الله مکارم: اگر در همان ماه قمری که محرم شده وارد شود تجدید احرام لازم نیست.

آیه الله تبریزی: در ماهی که محرم شده‌اند تجدید احرام لازم نیست ولو به مدینه بروند و از آنجا بخواهند به مکه بروند.

(۳). آیه الله خامنه‌ای: چنانچه بخواهد در کمتر از یک‌ماه به مکه مراجعه نماید، نیاز به احرام مجدد ندارد.

آیات عظام خویی، سیستانی، صافی، گلپایگانی: حکم جده و مدینه یکی است و تا ماه هلالی که عمره مفرده را در آن انجام داده تمام نشود، می‌تواند بی‌احرام وارد مکه شود.

آیه الله مکارم: نیاز به محرم شدن از هیچ میقاتی نیست.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۱۱۰

مفرده و عمره مفرده اول، یک ماه فاصله نشده، عمره دوم را رجاء به‌جا آورند.

این اشخاص آخرین مرتبه‌ای که به مکه می‌روند، باید به یکی از مواقیت معروفه- مثل مسجد شجره یا جُحْفَه- بروند و از آنجا برای عمره تمتع محرم شوند.

فرق رفتن به جده و مدینه در لزوم احرام مجدد

۲۰۲- خدمه کاروان که از مکه خارج می‌شوند، اگر فقط به جده می‌روند، برای ورود به مکه هر چند مرتبه که باشد، احرام واجب نیست؛ ولی اگر به مدینه بروند، برای بازگشت به مکه، باید در مسجد شجره برای عمره مفرده محرم شوند. فارق بین دو فرض، عبور از میقات و عدم عبور است.

عدم لزوم احرام مجدد تا یک ماه بعد از حج تمتع

۲۰۳- بعد از انجام حج تمتع در صورت خروج از مکه، اگر از احرام عمره تمتع، یک ماه نگذشته باشد، برای بازگشت به مکه، احرام مجدد لازم نیست.

ورود به مکه بدون احرام

۲۰۴- یکی از کارمندان حج بیش از یک ماه در مکه بوده و همین مدت از عمره قبلی او

(۱). تفصیل نظر آیات عظام ذیل مسأله ۱۸۵ و ۱۸۴ گذشت.

(۲). آیه الله فاضل: گذشت که میان جدّه و مدینه فرق نیست بلکه فارق عنوان ماهی است که در آن خارج و داخل می‌شود.

(۳). نظر آیات عظام در ذیل مسأله قبل گذشت.

(۴). آیات عظام تبریزی، صافی، فاضل، گلپایگانی، مکارم: در همان ماهی که محرم شده مراجعت کند لازم نیست محرم شود. آیه الله بهجت: در این صورت عدم فاصله اگر ماه خروج با ماه مراجعت تغایر دارد احوط این است که با احرام برای عمره وارد مکه شود، اگرچه خروج در آخر ماهی و ورود در اوّل ماه دیگر باشد و همچنین است گذشتن سی روز با عدم تغایر ماه. (مناسک شیخ، ص ۹۰).

آیه الله خویی: در همان ماهی که عمره تمتع انجام داده، اگر برگردد لازم نیست محرم شود.

آیه الله سیستانی: اگر در همان ماه قمری باشد که عمره تمتع را انجام داده است، لازم نیست محرم شود.

(۵). آیه الله فاضل: اگر در ماه قمری بعد وارد شود عمره تمتع قبلی او باطل شده است و نمی‌تواند حج تمتع انجام دهد مگر این که مجدداً به یکی از مواقیت خمسّه رفته و محرم به احرام عمره تمتع شود و سپس بعد از انجام عمره، حج تمتع بجا آورد.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۱۱۱

گذشته، برای کاری به جدّه می‌رود و در برگشت، بدون احرام وارد مکه شده است، وظیفه‌اش چیست؟

۲- گذر از میقات بعد از انجام عمره

عبور از میقات در کمتر از یک ماه

۲۰۵- بعد از انجام عمره مفرده حتی اگر یک ماه فاصله نشده باشد، جهت گذر از میقات، انجام عمره مفرده بنا بر احتیاط به قصد رجا لازم است و بدون آن گذر از میقات جایز نیست.

بازگشت به میقات در حال احرام و بعد از آن

۲۰۶- کسی که هنوز از احرام عمره تمتع خارج نشده، می‌تواند از مکه به میقات باز گردد؛ ولی

(۱). آیات عظام: بهجت، تبریزی، خامنه‌ای، سیستانی، صافی و فاضل: فعلاً وظیفه‌ای ندارد غیر از استغفار اگر عامد بوده است.

آیه الله مکارم: کار خلاف شرعی انجام داده است و باید برگردد و محرم شود.

(۲). مراجعه شود به مسأله ۱۸۴

آیات عظام: تبریزی، خویی سیستانی، صافی، فاضل، گلپایگانی و مکارم: در صورتی که در همان ماه قمری که محرم شد، به مکه برود احرام مجدداً لازم نیست.

آیه الله خامنه‌ای: اگر در همان ماهی که احرام و اعمال عمره را انجام داده است وارد مکه شود عبور از میقات بلامانع است اما اگر احرام در ماهی و اعمال در ماهی دیگر باشد پس اگر احرام وی در ماه رجب بوده و اعمال را در ماه شعبان انجام داده بنا بر احتیاط

واجب اگر در ماه شعبان مجدداً وارد مکه شود باید احرام ببندد و رعایت این احتیاط در ماههای دیگر هم خوب است.

(۳). آیه الله بهجت: به ذیل مسأله ۲۰۱ مراجعه شود.

آیه الله تبریزی: در اثنای عمره، بنا بر احتیاط نمی‌تواند خارج شود، مگر حاجتی داشته باشد.

آیه الله خویی: در اثنای عمره نمی‌تواند خارج شود مگر از روی حاجت.

آیه الله سیستانی: می‌تواند قبل از اتمام عمل، از مکه بیرون برود در صورتی که قدرت برگشتن به مکه را داشته باشد. (مناسک، مسأله ۱۵۲).

آیه الله فاضل: بنا بر احتیاط واجب در اثنای عمل نیز نباید خارج شود. بلی اگر یقین یا اطمینان داشته باشد که خروج از مکه به حج او لطمه نمی‌زند مانعی ندارد که حتی بدون احرام نیز خارج شود، اگرچه احتیاط مستحب عدم خروج بدون احرام است. و در هر صورت چنانچه بدون احرام خارج شد و در همان ماه برگشت حج تمتع او صحیح است، اما اگر ماه بعد برگشت عمره اولش فاسد شده و باید مجدداً عمره تمتع انجام دهد و الا حج تمتع او صحیح نیست.

آیه الله نوری: اگر اعمال عمره تمتع را انجام داده و مطمئن است که به حج در موقع خود می‌رسد، می‌تواند از مکه خارج شود و برگردد.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۱۱۲

اگر مُجَلَّ شده است، نمی‌تواند از مکه خارج شود مگر در حال ضرورت، در حالی که بنا بر احتیاط برای حج محرم شده باشد.

عبور از میقات در ماه جدید بعد از عمره تمتع

۲۰۷- شخصی در ماه شوال یا ذی‌القعدة، عمره تمتع بجا می‌آورد، و به مدینه برگشته و در ماه جدید مجدداً به مکه می‌رود، وظیفه او نسبت به احرام در مسجد شجره چیست، عمره مفرده، یا عمره تمتع مجدد، یا عمره‌ای که بر ذمه دارد؟

(۱). آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: مگر در فرض حاجت که باید محرم به احرام حج شده آنگاه خارج شود.

آیه الله خامنه‌ای: به حاشیه مسأله ۲۰۰ مراجعه شود.

آیه الله سیستانی: اگر بداند که می‌تواند به مکه برگردد و از آنجا احرام برای حج ببندد، اظهار جواز بیرون رفتنش از مکه بدون احرام است، و اگر نداند با احرام حج از مکه بیرون رود. (مناسک، مسأله ۱۵۱).

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: بلی اگر رفتن به آنجا با احرام، برای او حرج باشد جایز است بدون احرام خارج شود.

آیه الله مکارم: و اگر بستن احرام برای حج و ماندن در احرام تا روز عرفه، موجب عسر و حرج می‌شود، لازم نیست.

(۲). آیه الله بهجت: محتاج به احرام عمره است و عمره دوم را عمره تمتع قرار می‌دهد و احتیاج عمره اول به طواف نساء موافق احتیاط است.

آیت الله خامنه‌ای: در فرض سؤال باید از میقات محرم شود به عمره تمتع، و عمره تمتع حج وی همین عمره اخیره است.

آیت الله تبریزی: در فرض مزبور برای عمره تمتع مجدداً محرم می‌شود و بنا بر احتیاط واجب باید برای عمره قبل طواف نساء را انجام می‌دهد.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)؛ ص ۱۱۲

آیت الله گلپایگانی: در فرض سؤال باید برای عمره تمتع محرم شود.

آیت الله سیستانی: اگر نمی‌خواهد دوباره خارج شود عمره تمتع را انجام دهد چون عمره قبلی باطل شده است.

آیت الله مکارم: احتیاط آن است که محرم شود و عمره مفرده‌ای بجا آورد.

آیت الله فاضل: در فرض سؤال برای ورود به مکه در ماه جدید باید محرم بشود، پس اگر بخواهد حج تمتع بجا آورد مجدداً محرم به احرام عمره تمتع بشود و عمره تمتع قبل او باطل شده است والا محرم به عمره مفرده بشود

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۱۱۳

باب چهارم

کیفیت حج افراد ۱۱۵

موارد عدول و تبدل به افراد ۱۱۸

۱- ضیق وقت ۱۱۸

۲- حیض و نفاس ۱۲۰

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۱۱۴

اللَّهُمَّ

اجْمَعْ بَيْنِي وَبَيْنَ الْمُصْطَفَى وَآلِهِ خَيْرَتِكَ مِنْ خَلْقِكَ

وَخَاتَمِ النَّبِيِّينَ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ

عن الزمخشري:

قَالَ النَّبِيُّ ص:

فَاطِمَةُ بِهَجَّةِ قَلْبِي وَابْنَاهَا ثَمَرَةُ فُؤَادِي وَبَعْلُهَا نُورُ بَصَرِي وَالْأَيْمَةُ مِنْ وُلْدِهَا أَمْنَاءُ رَبِّي وَحِجْلٌ مَمْدُودٌ بَيْنَهُ وَبَيْنَ خَلْقِهِ

مَنْ اعْتَصَمَ بِهِمْ نَجَا وَمَنْ تَخَلَّفَ عَنْهُمْ هَوَى.

فرائد السمطين ۶۶ / ۲

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۱۱۵

باب چهارم: کیفیت حج افراد

فصل اول: کیفیت حج افراد

اعمال حج افراد و عمره بعد از آن

۲۰۹- حج افراد- علاوه بر این که ابتداءً وظیفه بعضی از اشخاص است- گاهی هم مورد نیاز تمتع واقع می‌شود، به این صورت که: حایض یا کسی که به خاطر ضیق وقت نمی‌تواند عمره تمتع را به‌جا آورد، باید با قصد حج افراد با همان احرام عمره تمتع، که به افراد عدول کرده، به عرفات و مشعر برود و وقوف کند، بعد به منی رفته و اعمال آن را- غیر از هدی که بر مفرد واجب نیست- به‌جا آورد؛ و برای طواف زیارت و نماز و سعی و طواف نساء و نماز آن به مکه برود؛ پس در این هنگام، کاملاً از احرام خارج شده است؛ بعد از آن، جهت بیتوته و اعمال ایام تشریق، به منی بازگردد.

پس اعمال حج افراد، با حج تمتع، یکسان است مگر در هدی که در حج تمتع واجب و در حج افراد، مستحب است.

۲۱۰- در صورت تبدل حج تمتع واجب، به حج افراد، باید بعد از حج افراد، عمره مفرده انجام

(۱). آیه الله فاضل: کسی که به علت ضیق وقت نمی‌تواند عمره تمتع بجا آورد می‌تواند قصد حج افراد کندولی کفایت از حجة الاسلام او نمی‌کند.

(۲). آیه الله تبریزی، آیه الله سیستانی: حج افراد با حج تمتع در تمام اعمال مشترک هستند و در ۶ جهت باهم فرق دارند (تفصیل آن در مسأله ۱۵۸ مناسک آیه الله تبریزی و مسأله ۱۵۰ مناسک آیه الله سیستانی بیان شده است).

آیه الله فاضل: در برخی از احکام بین حج تمتع و حج افراد تفاوت هست، مثلاً تقدیم اعمال مکه بر وقوفین در حج افراد اختیاریاً جایز است بر خلاف تمتع، و همچنین کسی که احرام حج تمتع می‌بندد تا طوافهای حج تمتع را بجا نیاورده نمی‌تواند طواف مستحبی بجا آورد و این امر در حج افراد مشروع است.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۱۱۶

شود، این عمره از ادنی‌الحل - که افضل آن «جعرانه»، «حُدیبیه» و «تنعیم» انجام می‌شود.

مبادرت به عمره حج افراد

۲۱۱- بعد از به‌جا آوردن حج افراد، بنابر احتیاط، مبادرت عرفی انجام عمره مفرده - در فرض لزوم آن - لازم است.

حکم احرام قبل از انجام عمره حج افراد

۲۱۲- کسی که حشش به افراد مبدل شده و باید بعد از آن عمره مفرده انجام دهد، احوط آن است که تا عمره مفرده را انجام نداده، برای عمره و حج دیگر محرم نشود؛ هرچند اگر محرم شد، ضرر به صحت عمره و حج او نمی‌زند.

عدول از حج افراد به تمتع یا عمره مفرده

۲۱۳- کسی که حج افراد بر او واجب و متعین است و به قصد آن محرم شده، نمی‌تواند به عمره تمتع یا عمره مفرده، عدول نماید.

- (۱). آیه الله سیستانی: در صورت تمکن.
- (۲). آیه الله تبریزی: گرچه اقوی عدم وجوب مبادرت است.
- آیه الله سیستانی: وجوب آن فوری است، مانند وجوب حج.
- (۳). آیه الله بهجت، آیه الله خویی: مانعی ندارد. (مناسک، مسأله ۱۵۸).
- آیه الله گلپایگانی: فتوای ایشان در مسأله به دست نیامد.
- (۴). آیه الله تبریزی: احتیاط مستحب آن است ...
- آیه الله سیستانی: وجوب آن فوری است ولی اگر تأخیر انداخت مجزی است.
- آیه الله مکارم: باید توجه داشت که عمره مفرده واجب را در هر ماه از سال می‌توان انجام داد ولی چون وجوب آن ظاهراً فوری است باید تأخیر نیندازد.
- (۵). آیه الله مکارم: احتیاط واجب در ترک این کار است.
- (۶)- آیه الله بهجت: جواز عدول مورد تأمل است. (کتاب حج افراد، ص ۲ و ۴).
- آیه الله خویی: اگر برای حج افراد مستحبی محرم شده‌باشد، می‌تواند به عمره تمتع عدول کند، مگر این‌که بعد از سعی تلبیه

گفته باشد که در این فرض حقّ عدول ندارد (مناسک، مسأله ۱۵۹).

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: تبدیل حج افراد به عمره مفرده جایز نیست و اما در تبدیل حج افراد به عمره تمتع، اگر اول حج افراد بر او متعین بود و بعد کشف خلاف شد (مانند زن حایض که چون یقین داشت برای عمره تمتع پاک نیست به قصد حج افراد محرم شد و اتفاقاً در مکه برخلاف عادت پاک بود) لازم است از حج افراد عدول به عمره تمتع کند و بعد از انجام آن حج تمتع بجا آورد و اما کسی که حج افراد هم از او صحیح است مختار است که عدول نماید به تمتع یا حج افراد را تمام کند. (مناسک عربی، ص ۷۰).

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۱۱۷

جواز عمره مفرده و حج افراد برای غیر واجب الحج

۲۱۴- در صورت واجب نبودن حج، یا انجام دادن آن، احرام برای حج، لازم نیست و انجام عمره مفرده و نیز حج افراد استحبایی، مانعی ندارد، ولی میقات حج افراد، مواقیت معروفه است.

احرام برای حج افراد بعد از عمره تمتع

۲۱۵- اگر شخصی با احرام عمره تمتع، به مکه وارد شود و بعد از اعمال عمره، از مکه خارج و از میقات به نیت حج افراد محرم گردد، صحت حج وی بعید نیست، ولی حج تمتع، واقع نمی‌شود؛ و اگر از مکه محرم شده، در صورت اشتباه در تطبیق، حج او صحیح و تمتع است؛ و در غیر این صورت، صحیح نیست.

حکم احرام برای حج افراد از حرم

۲۱۶- اگر شخصی برای حج افراد، جهلاً در حرم محرم شود، چنانچه ممکن نیست که به میقات برود و از آن جا محرم شود و به وقوف برسد، در همان محلی که هست محرم شود؛ و چنانچه اعمالی انجام داده، اگر امکان تدارک آن با احرام هست، تدارک کند؛ و چنانچه تمام اعمال را با همان احرام اول انجام داده و بعد متوجه شده، حج او صحیح است.

(۱)- آیه الله سیستانی: و لازم نیست بعد از آن عمره مفرده انجام دهد.

آیه الله مکارم: و انجام عمره مفرده بر آنها واجب نیست هرگاه حج تمتع واجب را قبلاً انجام داده باشد.

(۲)- آیه الله نوری: کسی که حج واجب ندارد، اگر از مکه خارج شده...

آیه الله خویی: این فرع در فتاویٰ ایشان یافت نشد و طبق مبنای ایشان حج افراد صحیح است، گرچه با ترک حج تمتع معصیت کرده و در فرض احرام برای حج افراد از مکه، حج او باطل است مگر این که در نام حج تمتع اشتباه کرده باشد.

(۳)- آیه الله بهجت: بلی و قصد افراد لغو بوده است.

(۴)- آیه الله سیستانی: عدول جایز نیست ولی اگر از باب اشتباه در تطبیق باشد اشکال ندارد.

آیه الله مکارم: حج او خالی از اشکال نیست.

(۵)- آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: شخصی نائی

(۶)- آیه الله سیستانی، آیه الله مکارم: و اگر می‌تواند، به خارج حرم برود و از آنجا محرم شود.

(۷) - در مسأله ۹۴۶ می‌آید.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۱۱۸

فصل دوم: موارد عدول و تبدل به حج افراد

۱- ضیق وقت

مراد از تنگی وقت

۲۱۷- مراد از تنگی وقت برای عدول و تبدل به حج افراد، خوف نرسیدن به وقوف اختیاری عرفه - از ظهر نهم ماه ذی حجه تا غروب - است.

احرام برای حج افراد با علم به ضیق وقت

۲۱۸- کسی که وظیفه‌اش حج تمتع است، اگر هنگام احرام بدانند که در صورتی که بخواهد عمره تمتع بجا آورد، به وقوف عرفات نمی‌رسد، می‌تواند از اول برای حج افراد محرم شود و پس

(۱) - آیه الله فاضل: درک نکردن جزء رکنی از وقوف اختیاری عرفه می‌باشد.

(۲) - آیه الله تبریزی، آیه الله خوبی: میزان در تنگی وقت آن است که نتواند وقوف اختیاری عرفات را، ولو به اندازه مسمای آن درک کند.

(۳) - آیه الله سیستانی: حد تنگی وقت آن است که نتواند قبل از زوال روز عرفه اعمال عمره را به اتمام رساند.

(۴) - آیه الله بهجت: در جایی که عمره تمتع به واسطه حیض یا تنگی وقت امکان نداشته باشد، باید از اول، حج افراد را نیت کند. (مناسک، س ۴۰).

آیه الله تبریزی، آیه الله خوبی: اگر وظیفه‌اش حج تمتع باشد، «عدول» مجزی از حجة الاسلام نیست و سال آینده باید حجة الاسلام را بجا آورد.

آیه الله سیستانی: به حاشیه مسأله ۲۲۰ مراجعه شود.

آیه الله فاضل: جواز احرام بستن او به احرام حج افراد، از همان ابتدای کار مشکل است، بلکه عدم جواز بعید نیست.

آیه الله گلپایگانی: باید حج افراد بجا آورد و بعد عمره مفرده و بنابر احتیاط واجب در سال بعد حج تمتع بجا آورد. (آراء المراجع ص ۳۱۴).

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۱۱۹

از انجام آن، عمره مفرده بجا آورد و عملش صحیح است.

عدول به حج افراد بعد از احرام در ضیق وقت

۲۱۹- اگر شخصی که احرام عمره تمتع بسته است، به جهت عذری دیر وارد مکه شود- به گونه‌ای که اگر بخواهد عمره تمتع بجا بیاورد، وقت وقوف به عرفات می‌گذرد، یا خوف دارد که بگذرد- باید به حج افراد عدول کند و پس از بجا آوردن آن، در صورتی که حَجَّه الاسلام بجا می‌آورد، عمره مفرده بجا آورد، و حج او صحیح و کافی از حَجَّه الاسلام است.

احرام برای حج افراد از مکه با ضیق وقت

۲۲۰- اگر شخصی با عذر بدون احرام وارد مکه شود و وقت تنگ باشد، باید در مکه برای حج افراد محرم شود و در صورت وجوب حج بر وی، بعد از آن عمره مفرده انجام دهد؛ ولی اگر بدون عذر بوده و وقت تنگ شده، احتیاط واجب آن است که حج افراد بجا آورد و پس از آن عمره مفرده و در سال دیگر حج را اعاده کند.

عدول به حج افراد با تأخیر عمدی اعمال

۲۲۱- اگر حج گزار برای عمره تمتع واجب، محرم شود و انجام آن را عمداً تأخیر ببیناند تا وقت تنگ شود، باید به حج افراد عدول کند و بعد از آن عمره مفرده به جا آورد و حج را در سال بعد اعاده نماید.

(۱)- آیه الله نوری: و همچنین اگر زن در میقات علم دارد که نمی‌تواند اعمال تمتع را طاهراً انجام دهد و به وقوف نمی‌رسد باید از اول محرم شود به حج افراد.

نظر آیه الله صافی در مسأله به دست نیامد.

آیه الله فاضل: به مسأله ۲۰۹ مراجعه شود.

(۲). آیه الله فاضل: به مسأله ۲۰۹ مراجعه شود.

(۳)- آیه الله بهجت: اگر ممکن نباشد غیر مکه والا احتیاط در رعایت احتمالات در محل احرام او است (مناسک شیخ، ص ۵۶).

آیه الله سیستانی: کسی که وظیفه اش حج تمتع است، اگر قبل از احرام عمره بفهمد که وقت او برای اتمام عمره قبل از زوال روز عرفه تنگ است، نمی‌تواند عدول به حج افراد یا قران نماید، بلکه اگر حج در ذمه اش مستقر بوده، باید حج تمتع خود را در سالهای آینده انجام دهد.

(۴)- مراجعه شود به مسأله ۳۱۶.

آیه الله سیستانی: در این صورت حج بر او مستقر است و باید در آینده انجام دهد.

(۵)- آیه الله بهجت: کسی که محرم شد به احرام عمره تمتع ولی عمداً بجا آوردن اعمال آن را به تأخیر انداخت تا وقت تنگ شد، هر چند در ابطال عمره معصیت کرده ولی واجب است حج افراد کند و بعداً عمره مفرده را بجا آورد و در سال آینده حج تمتع بجا آورد بنابر احوط چنانکه گذشت (در مسأله ۲۵۴) (مناسک، مسأله ۱۵۷).

آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: هر گاه در سعه وقت برای عمره تمتع احرام بست و طواف و سعی خود را عمداً تا زمانی که نتواند آنها را بجا آورد و حج را درک نماید به تأخیر انداخت، عمره وی باطل است و نمی‌تواند بنابر اظهر به حج افراد عدول نماید. لکن احوط این است که عدول به افراد نموده و عمره را به قصد اعم از حج افراد یا عمره مفرده بجا آورد.

آیه الله سیستانی: هر گاه در سعه وقت برای عمره تمتع احرام بست و طواف و سعی خود را عمداً تا زوال آفتاب روز عرفه به تأخیر

انداخت، عمره وی باطل است، نمی‌تواند به حج افراد عدول نماید، اگرچه احتیاط مستحب این است که اعمال حج افراد را به قصد رجا انجام دهد، بلکه احوط این است که طواف و نماز آن و سعی و حلق یا تقصیر در عمره‌اش را به قصد اعم از حج افراد و عمره مفرده بجا آورد. (مناسک، مسأله ۱۵۷).

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۱۲۰

عدول از حج مستحب به حج افراد

۲۲۲- کسی که به قصد حج تمتع استجابی برای عمره تمتع، محرم شده ولی وقت برای انجام عمره تنگ باشد، به حج افراد عدول کند و بعد از آن عمره مفرده بر او واجب نیست.

۲- حیض و نفاس

احرام برای حج افراد با حیض و فرض کشف خلاف

۲۲۳- اگر حیض در میقات بداند که نمی‌تواند عمره تمتع را در وقت خود انجام دهد، باید به نیت حج افراد محرم شود؛ ولی اگر بعد از آن، کشف خلاف شد، در صورتی که حَجَّه‌الاسلام به‌جا

(۱). آیه الله تبریزی: می‌تواند به قصد مافی الذمه احرام ببندد و چنانچه قبل از گذشتن وقت عمره تمتع پاک شد، عمره تمتع به‌جا آورد و بعد حج آن را انجام دهد. و اگر پاک نشد به همان احرام حج افراد به‌جا آورد و سپس عمره مفرده انجام دهد بلکه اگر به قصد حج افراد احرام بست، و قبل از گذشتن وقت عمره پاک شد، با همان احرام اعمال عمره تمتع را انجام داده و سپس حج تمتع را انجام دهد، گرچه احتیاط مستحب در این صورت تجدید احرام برای عمره تمتع می‌باشد

آیه الله خامنه‌ای: اگر اطمینان دارد تا وقت احرام برای حج و درک وقوف عرفات پاک نمی‌شود یا اگر پاک شود وقت کافی برای انجام اعمال عمره تا درک وقوف عرفات را نخواهد داشت، در این صورت باید در همان میقات به حج افراد محرم شود، و پس از انجام اعمال حج، عمره مفرده بجا آورد، و عمل وی مجزی از حج تمتع خواهد بود

آیه الله خویی: اگر به نیت مافی الذمه محرم شود اشکالی نیست ولی اگر به نیت حج افراد محرم شود و بعد پاک شود احرامش باطل است

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: جمعی فرموده‌اند: «واجب است از میقات محرم به حج افراد شود»، لیکن چون این یقین بر حسب عادت است و امکان دارد برخلاف عادت پاک شود، احتیاط آن است که در وقت احرام قصد کند محرم می‌شود به احرامی که بر من واجب است از عمره تمتع یا حج افراد، پس اگر قبل از گذشتن وقت عمره پاک شد اعمال عمره را تمام کند و محل شود و بعد اعمال حج را بجا آورد، و حج تمتع او صحیح است، و اگر پاک نشد به همان احرام حج افراد را بجا آورد و بعد عمره مفرده بجا آورده و حج افراد صحیح است

آیه الله مکارم، آیه الله فاضل: بهتر است در موقع احرام قصد کند احرامی را که بر او واجب است انجام می‌دهد، تا مشکلی برای او پیش نیاید.

(۲). آیه الله سیستانی: عدول کند به عمره تمتع و اعمال آن را انجام دهد و باید رعایت کند که پس از انجام سعی تلبیه نگوید. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: لازم است این حج افراد را عدول به عمره تمتع کند؛ یعنی طواف و نماز آن و سعی را به جا آورد و تقصیر کند و بعد برای حج محرم شود و اعمال حج را به جا آورد. و این مخصوص کسی است که مکلف به حج تمتع باشد و اما کسی که حج افراد هم از او صحیح است، مختار است که عدول نماید به تمتع یا حج افراد را تمام نماید. سایر آیات عظام متذکر مسأله کشف خلاف نشده‌اند. و در نیت افراد، با حضرت امام قدس سره موافق هستند. مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۱۲۱ می‌آورد، احرام او باطل است و باید مجدداً برای عمره تمتع محرم شود.

احرام برای حج تمتع با علم به ضیق وقت

۲۲۴- حایضی که می‌داند فرصت انجام دادن عمره تمتع را ندارد و با این فرض، برای عمره تمتع محرم شده، باید نیت را به حج افراد برگرداند و اشکال ندارد؛ بلی اگر با التفات به این که

(۱). تفصیل نظر آیات عظام در مسأله ۲۲۳ گذشت.

آیه الله بهجت: در صورتی که قصدش انجام وظیفه بوده کفایت می‌کند و حج افراد به جا می‌آورد. (مناسک، س ۴۱). آیه الله تبریزی: این در صورتی است که در حال احرام حایض باشد چنانکه ظاهر سؤال است ولی اگر بعد از احرام حایض شد مخیر است بین این که حج افراد بجا آورد و بعد از فراغت، عمره مفرده بجا آورد و بین این که اعمال عمره تمتع را بدون طواف و نمازش به جا آورد به این ترتیب که سعی و تقصیر نموده و برای حج احرام بسته به عرفات و منی برود و پس از فراغ از اعمال منی قضای طواف عمره و نماز آن را قبل از طواف حج به جا آورد. آیه الله خوئی: اگر در حال احرام تا آخرین زمان ممکن برای اتیان اعمال عمره تمتع حایض بوده، فتوای ایشان در دست نیست که آیا احرامش برای عمره تمتع باطل است یا می‌تواند آن را بعنوان حج افراد قرار دهد، گرچه در استفتائات حکم به بطلان احرام برای حج افراد شده، اگر زن در وقت احرام حایض بود و گمان می‌کرد تا آخر وقت پاک نمی‌شود و بعداً کشف خلاف شد. مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۱۲۲

نمی‌تواند عمره تمتع انجام دهد و اگر انجام دهد صحیح نیست، به نیت عمره تمتع محرم شده، صحت این احرام، بلکه امکان جدی بودن چنین قصدی، محل اشکال است.

عدول حائض به حج افراد

۲۲۵- اگر زنی به جهت حایض یا نفاس نتواند بعد از احرام، طواف بجا آورد و خوف داشته باشد که وقت وقوف به عرفات بگذرد، به افراد عدول می‌کند و بعد از آن، در صورت وجوب حج بر وی، عمره مفرده انجام می‌دهد.

انجام اعمال عمره تمتع به خیال استحاضه و انکشاف حیض

۲۲۶- اگر زنی در عمره تمتع، بعد از سه شوط و نیم و قبل از چهار شوط طواف، حایض شود و

(۱)- آیه الله خامنه‌ای: اگر هنگام احرام در میقات پاک بود، سپس در بین راه یا در مکه مکرمه پیش از انجام طواف عمره و نماز آن یا در اثنای طواف پیش از اتمام شوط چهارم، عادت ماهانه برایش عارض شد، و تا وقت انجام اعمال عمره و درک وقوف اختیاری عرفه پاک نمی‌شود، در این صورت، مخیر است بین اینکه عدول نماید با همان احرام عمره تمتع به حج افراد، و پس از انجام حج افراد، عمره مفرده انجام دهد که این عمل او مجزی از حج تمتع است، و بین اینکه طواف عمره و نماز آن را رها کند، و با انجام سعی و تقصیر از احرام عمره خارج شود، سپس با احرام حج و درک وقوفین و انجام اعمال منی، در مراجعت به مکه، طواف عمره و نماز آنرا- پیش از انجام طواف حج و نماز آن و سعی، یا بعد از انجام آنها- قضاء کند، و این عمل او نیز مجزی از حج تمتع است و چیز دیگری بر او نیست.

آیه الله تبریزی: چنانچه حیض قبل از بستن احرام یا هنگام احرام بستن بود، به دستوری که در مسأله ۲۱۹ گفته شد باید عمل کند و اگر بعد از احرام بود مخیر است بین این که به دستور مسأله ۲۱۹ عمل کند و بین این که سعی و تقصیر کند و برای حج احرام ببندد و پس از برگشتن از منی، قبل از طواف حج، طواف عمره و نماز آن را قضا کند.

آیه الله سیستانی: در فرض مسأله اگر در حال احرام حایض بوده است، حجتش بدل به افراد می‌شود و در صورت تمکن باید بعد از حج عمره مفرده انجام دهد و اگر بعد از احرام حایض شده است احتیاط مستحب این است که عدول کند ولی می‌تواند به احرام خود باقی باشد و سعی و تقصیر را انجام دهد و پس از اعمال منی، قبل از طواف حج، طواف عمره و نماز آن را قضا کند.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۱۲۳

تا قبل از رفتن به عرفات، پاک نمی‌شود، وظیفه او عدول به افراد است.

لک دیدن بعد از انجام عمره و عدول به افراد

۲۲۷- اگر زنی- مثلاً- روز هشتم خون دید، و به گمان حیض، احرامش را به حج افراد مبدل کرد، و در عرفات متوجه شد که استحاضه است، اگر وقت عمره ضیق شده و طواف را عمداً به تأخیر

(۱)- آیه الله خامنه‌ای: اگر قبل از سه شوط و نیم حایض شد مورد عدول به افراد است.

(۲)- آیه الله بهجت: مخیر است بین این که اول حج افراد را بجا آورده و بعد از فراغت، عمره مفرده بجا آورد و بین این که اعمال عمره تمتع را بدون طواف و نمازش بجا آورد بدین معنی که سعی و تقصیر نموده و برای حج احرام بسته و به حج رفته و پس از فراغت از حج و بازگشت به مکه، قضای طواف عمره را پیش از طواف حج بجا آورد.

آیه الله تبریزی: طواف را رها نموده، سعی و تقصیر می‌کند و برای حج محرم می‌شود و بعد از برگشتن از منی، قبل از طواف حج، یک طواف کامل به قصد اعم از تمام یا اتمام بجا می‌آورد و نماز آن را می‌خواند.

آیه الله خویی: مخیر است بین عدول به حج افراد و بقا بر حج تمتع، به این نحو که سعی و تقصیر می‌کند و بعد از رجوع از منی، قبل از طواف حج، یک طواف به نیت اعم از اتمام و تمام بجا می‌آورد. (تعلیقہ عروه، ج ۲، ص ۳۳۱، و مناسک، مسأله ۲۹۴).

آیه الله سیستانی: احتیاط مستحب این است که به حج افراد عدول نماید، گرچه می‌تواند در عمره تمتع خود باقی بماند و اعمال آن را بجز طواف و نماز آن انجام دهد و پس از فراغت اعمال منی قبل از طواف حج، طواف عمره و نماز آن را بجا آورد. (مناسک،

مسأله ۲۹۰).

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: طواف را رها نموده، سعی و تقصیر را احتیاطاً انجام دهد و تروک احرام را ترک نماید، و رجاء محرم به احرام حج تمتع شود و اعمال آن را به قصد مافی الذمه از تمتع و افراد انجام دهد و پس از پاک شدن، ابتدا طواف ناقص عمره را تکمیل نموده، نماز بخواند و بعد بقیه طواف‌ها را بجا آورد و احتیاطاً عمره مفرده نیز انجام دهد.

آیه الله فاضل: اگر قبل از سه شوط و نیم حیض شده، مورد عدول به افراد است و اگر بعد از آن و قبل از تمام شدن دور چهارم حیض شده، طواف را رها کند و سعی و تقصیر را احتیاطاً و رجاءاً انجام دهد و احتیاطاً محرمات احرام را رعایت کند و وقت رفتن به عرفات احتیاطاً و رجاءاً محرم به احرام حج تمتع شود و اعمال آن را به قصد مافی الذمه - اعم از تمتع و افراد - انجام دهد. و پس از پاک شدن، بنا بر احتیاط ابتدا طواف و نماز عمره را تکمیل کند و احتیاطاً سعی و تقصیر را نیز اعاده کند و بقیه اعمال حج را بجا آورد و اگر حج تمتع بوده احتیاطاً عمره مفرده را انجام دهد.

آیه الله نوری: و بعد از انجام حج، عمره حج افراد را بجا بیاورد.

(۳) - آیه الله خویی: فتوای معظم له به دست نیامد.

این مسأله در مناسک حج آیه الله گلپایگانی و آیه الله صافی نیامده است.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۱۲۴

نینداخته، حج افراد را تمام کند؛ و اگر حج او واجب است، بعد از آن عمره مفرده بجا آورد.

عدول به حج افراد بعد از عمره و خیال استحاضه ۲۲۸ -

زنی به گمان استحاضه، در میقات محرم شده و با انجام وظایف مستحاضه، اعمال عمره تمتع را بجا آورده و پس از اعمال متوجه شده که حائض بوده، وظیفه او نسبت به اعمال عمره و حج چیست؟

(۱) - آیه الله نوری: با عدول در نیت.

آیه الله تبریزی: اگر وقت برگشتن به مکه را داشته باشد، به نحوی که اگر برگردد اعمال عمره تمتع را انجام دهد می تواند مسمای وقوف اختیاری عرفات را درک کند، باید برگردد و اعمال عمره تمتع را انجام دهد و اگر وقت نداشته باشد به قصد اعم از حج افراد و عمره مفرده، اعمالش را تمام می کند و چنانچه استطاعتش باقی بود یا بعد از این مستطیع شد باید در سالهای آینده حج بجا آورد.

آیه الله سیستانی: اگر وقت عمره تنگ باشد، پس اگر اعتقاد او به حیض از روی موازین شرعیه باشد؛ مثلاً خونی که دیده در ایام عادتش بوده ولی قبل از سه روز قطع شود، در این صورت احتیاط واجب آن است که اعمال حج افراد را تمام کند و اگر حج در ذمه او مستقر بوده و یا اگر مستقر نبوده بعداً مستطیع شود، احتیاطاً باید دوباره حج نماید ولی اگر مستقر نبوده و مستطیع هم نشود، چیزی بر او نیست و اگر اعتقاد او به حیض از روی موازین شرعیه نبوده، حج و احرام او باطل است و باید اعاده نماید.

آیه الله فاضل: اگر با علم به حیض شدن تأخیر نینداخته...

(۲). آیه الله بهجت: بعد از پاک شدن اگر وقت دارد اعمال عمره را اعاده می کند و گرنه حج او افراد شده است و پس از حج در صورت امکان عمره مفرده بجا می آورد.

آیت الله خامنه‌ای: اگر نتواند با تدارک اعمال عمره، محرم به احرام حج شود، چنانچه عادت او پیش از احرام از میقات حادث شده

باشد، حج او بدل به حج افراد می‌شود، که باید پس از انجام مناسک حج، عمره مفرده بجا آورد، ولی اگر عادت ماهانه بعد از احرام از میقات عارض شده باشد، عمره تمتع او صحیح است، فقط طواف و نماز آن باطل است، که باید بعد از برگشت از عرفات و مشعر و منی و مناسک آن، طواف عمره و نماز آن را تدارک کند.

آیت الله تبریزی: در فرض مزبور که زن در زمان احرام حائض بوده، چنانچه وقت برای انجام اعمال، بعد از پاک شدن از حیض دارد، باید اعمال را اعاده کند و اگر وقت وسعت انجام اعمال را ندارد، با همان احرامی که بسته حج افراد را به جا می‌آورد و در صورت تمکن، باید بعد از آن، عمره مفرده به جا آورد.

آیت الله سیستانی: اگر تا قبل از وقت حج، فرصت انجام اعمال عمره را دارد، باید صبر کند و اعمال را پس از پاکی، دوباره انجام دهد و اگر فرصت نباشد باید حج افراد انجام دهد و پس از اعمال، اگر ممکن بود، عمره مفرده انجام دهد.

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: زن مذکور محرم است، بنابراین اگر پاک شود و وقت برای عمره تمتع باقی باشد، مجدداً اعمال عمره را انجام می‌دهد و اگر وقت برای انجام عمره نباشد، به طوری که بتواند وقوف عرفات را درک کند، حجش بدل به افراد می‌شود؛ یعنی با همان احرام بعد از پاکی و غسل، نیت حج افراد می‌کند و اعمال حج را تا آخر انجام می‌دهد و قربانی ندارد و بعد از حج هم، عمره به جا می‌آورد و همین حجش مجزی است.

آیت الله فاضل: اگر وقت برای اعاده اعمال عمره تمتع دارد، طواف و نماز را اعاده کند و احتیاطاً سعی و تقصیر را نیز اعاده نماید، ولی اگر وقت ندارد، حج افراد انجام دهد (حجش مبدل به افراد می‌شود) و پس از حج، عمره مفرده به جا آورد.

آیت الله مکارم: باید طواف‌ها و نماز طواف را از سر بگیرد و احتیاط این است که اگر در مکه حاضر است، بقیه اعمال؛ مانند سعی و تقصیر را نیز اعاده کند ولی کفاره‌ای بر او نیست.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۱۲۵

عدول به حج افراد بعد از انکشاف حیض

۲۲۹- اگر حائض برای عمره تمتع محرم شود، و بعد از اتمام ایام عادت ماهیانه‌اش، اعمال عمره را انجام دهد، ولی قبل از گذشتن ده روز از ابتدای عادت، در عرفات لک ببیند و نداند که آیا تا پس از ده روز ادامه دارد یا نه، باید عمل به احتیاط کند؛ و راه احتیاط، انجام اعمال بدون قصد تمتع و افراد، بلکه به قصد ما فی الذمه، و قربانی در منی و انجام عمره مفرده، بعد از آن است؛ و چنانچه

(۱)- آیه الله تبریزی: چنانچه آن لک که در عرفات دیده به وصف حیض نباشد، زن مزبور مستحاضه است (وهمچنین است اگر لک زرد رنگ در مشعر ببیند) احکام مستحاضه را رعایت می‌کند و اعمال حج تمتع را بجا می‌آورد و چنانچه لک به وصف حیض باشد، باید اعمال را به قصد اعم از حج افراد و تمتع ادامه دهد، اگر خون قبل از ده روز قطع شد کشف می‌شود که وظیفه او حج افراد بوده و باید بعد از حج، عمره مفرده اتیان کند و اگر قطع نشد و پس از ده روز هم دید، اعمال حج تمتع او صحیح است. آیه الله خویی: این احتیاط در صورتی است که آن خون دارای صفات حیض باشد و اگر دارای صفات حیض نباشد حکم استحاضه را دارد و احتیاط لازم نیست. (استفتائات جدید، ص ۱۱).

آیه الله مکارم: چنانچه کاملاً پاک شده باشد، عمره او صحیح است و دیدن لک بعد از آن ضرری به آن نمی‌زند؛ زیرا طهر متخلل بنابر اقوی حکم حیض را ندارد، بنابر این منظور از ده روز، مجموع دو خون است نه با ضمیمه کردن طهر واقع در میان دو خون و

اگر دیدن لک نشانه ادامه مستمر خون باشد به دستور متن عمل کند.

(۲) - آیه الله سیستانی: قربانی را به قصد رجا انجام دهد و همچنین عمره مفرده، اگر ممکن بود به قصد رجا انجام دهد.

آیات عظام صافی، فاضل، گلپایگانی: و پس از گذشت ده روز از اول حیض وظیفه‌اش روشن می‌شود که اگر از ده روز تجاوز نکرد و خون قطع شد حج بدل به افراد شده و لازم است عمره مفرده بجا آورد و اگر از ده روز تجاوز کرد کشف از استحاضه بودن می‌کند و حج تمتع او صحیح است.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۱۲۶

قصد تمتع کرده و بعد از انجام بعضی از اعمال حج، کشف خلاف شد، اکتفا به این حج نکند. ۲۳۰- در فرض مذکور، اگر همان وقت که لک دید، یقین پیدا کرد که حیض است و قبلاً پاک نبوده، با توجه به این که وقت وقوفین - اختیاری و یا اضطراری آن - باقی است، مورد عدول به افراد است.

انجام عمره با جهل به حیض و حکم تبدل

۲۳۱- اگر زنی حیض بود و نمی‌دانست و اعمال عمره را بجا آورد و بعد از آن فهمید، اگر وقت دارد باید طواف و نماز را اعاده کند؛ و اگر وقت ندارد، در این که وظیفه تبدل شده یا نه، اشکال است و احتیاط را مراعات نماید.

(۱) - آیه الله نوری: چنانچه در فرض مذکور قصد تمتع کند...

(۲) - آیه الله نوری: مگر آن که قصد وظیفه فعلیه نموده و اشتبهاً قصد تمتع کرده باشد.

آیات عظام بهجت، سیستانی، صافی، گلپایگانی، مکارم (با اختلاف در تعبیر): هرگاه قصد انجام وظیفه فعلی داشته باشد کافی است.

(۳) - آیه الله خویی: در صورتی که فهمید در حال احرام عمره تمتع حیض بوده و نیت عمره تمتع کرده بود، فتوای ایشان راجع به صحّت آن احرام و جواز اکتفا به آن برای حج افراد یا بطلان آن به دست نیامد، گرچه در استفتائات ص ۲۳۴ از ایشان نقل شده: زنی که به گمان این که تا آخر وقت پاک نمی‌شود، نیت حج افراد نمود و بعد کشف خلاف شد، احرام او باطل است و لذا مناسب است زنان حیض به نیت مافی الذمه محرم شوند و به هر حال در فرض سؤال با فرض عدم تمکن از رفتن به میقات و ادنی‌الحل و یا گذشت وقوف به عرفات از همانجا که هست احتیاطاً به نیت حج افراد تجدید تلبیه نماید.

آیه الله سیستانی: حکمش همان حکم فرض سابق است.

آیه الله صافی: بقیه اعمال را به قصد ما فی الذمه از تمتع و افراد بجا آورد و بنا بر احتیاط واجب عمره مفرده بجا آورد. (حاشیه آداب و احکام حج، مسأله ۷۵۵).

(۴) - آیه الله سیستانی، آیه الله فاضل: و سپس سعی و تقصیر را اعاده نماید.

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: و سعی و تقصیر را اعاده نماید و اگر پس از پاکی، وقت برای انجام اعمال عمره ندارد حج او تبدل به افراد می‌شود.

آیه الله فاضل: و احتیاطاً سعی و تقصیر را نیز اعاده کند.

(۵) - آیه الله بهجت: لازم است طواف و نماز اعاده شود و احتیاطاً سعی و تقصیر را نیز بجا آورد و چون تقصیر از جهت جهالت به موضوع طهارت بوده کفاره ندارد: (پرسش‌های جدید حج، س ۷۱).

آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: پس از تمام شدن ایام حیض و غسل، اگر وقت باقی است باید طواف و نماز آن و سعی و تقصیر را در عمره تمتع اعاده نماید و اگر وقت ندارد حتی برای سعی و تقصیر حج افراد انجام داده و عمره مفرده را بعد از حج بجا می‌آورد، و چنانچه متمکن است سعی و تقصیر کند، ولو آن که مسمای وقوف اختیاری عرفات را درک کند، اگر حیض او بعد از احرام بود مخیر است بین این که سعی و تقصیر کرده سپس برای حج محرم شود و بعد از رجوع از منی، طواف عمره تمتع و نماز آن را قبل از طواف حج قضا کند و بین این که حج افراد انجام داده و عمره مفرده را بعد از حج بجا آورد و اگر حیض او قبل از احرام بستن یا هنگام احرام بستن بوده باید حج افراد انجام داده و عمره مفرده را بعد از حج بجا آورد.

آیه الله سیستانی: اگر وقت موسع نباشد، پس اگر در حال احرام حیض بوده است، حشش مبدل به افراد می‌شود و پس از فراغ از حج، اگر می‌تواند باید عمره مفرده انجام دهد و اگر حیض او بعد از احرام بوده در فرض مذکور باید پس از فراغ شدن از اعمال منی و بازگشتن به مکه، قبل از این که طواف حج را انجام دهد طواف عمره و نماز آن را قضا کند. (مناسک، مسأله ۲۹۰).

آیه الله فاضل: پس از تمام شدن ایام حیض و غسل، اگر وقت باقی است باید طواف و نماز آن و سعی و تقصیر را در عمره تمتع اعاده کند، و اگر وقت ندارد حج افراد انجام داده و عمره مفرده را بعد از حج بجا آورد.

آیه الله مکارم: اشکالی نیست، حج او مبدل به حج افراد می‌شود و عمره مفرده بعد از حج بجا آورد.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۱۲۸

وَمَا أَنَا يَا سَيِّدِي وَمَا خَطَرِي؟

أَوْحَى اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى إِلَى دَاوُدَ عَلَيْهِ السَّلَامُ: أَنَّ أَهْوَنَ مَا أَنَا صَانِعٌ بِعَالَمٍ غَيْرِ عَامِلٍ بِعِلْمِهِ أَشَدُّ مِنْ سَبْعِينَ عُقُوبَةً، أَنْ أُخْرِجَ مِنْ قَلْبِهِ خَلَاوَةٌ ذِكْرِي وَلَيْسَ إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ طَرِيقٌ يُسِيلُكَ إِلَّا بِعِلْمٍ؛ وَالْعِلْمُ زَيْنُ الْمَرْءِ فِي الدُّنْيَا وَسَائِقُهُ إِلَى الْجَنَّةِ وَبِهِ يَصِلُ إِلَى رِضْوَانِ اللَّهِ تَعَالَى

وَالْعَالِمُ حَقًّا، هُوَ الَّذِي يَنْطِقُ عَنْهُ أَعْمَالُهُ الصَّالِحَةُ وَأُورَادُهُ الزَّكِيَّةُ وَصِدْقُهُ وَتَقْوَاهُ، لَا لِسَانَهُ وَتَصَاوُلُهُ وَدَعْوَاهُ وَلَقَدْ كَانَ يَطْلُبُ هَذَا الْعِلْمَ فِي غَيْرِ هَذَا الزَّمَانِ مَنْ كَانَ فِيهِ عَقْلٌ وَنُسُكٌ وَحِكْمَةٌ وَحَيَاءٌ وَخَشْيَةٌ وَأَنَا أَرَى طَالِبَهُ الْيَوْمَ مَنْ لَيْسَ فِيهِ مِنْ ذَلِكَ شَيْءٌ وَالْعَالِمُ يَحْتَاجُ إِلَى عَقْلِ وَرَفْقٍ وَشَفَقَةٍ وَنُصْحٍ وَحِلْمٍ وَصَبْرٍ وَبَدَلٍ وَقَنَاعَةٍ وَالْمُتَعَلِّمُ يَحْتَاجُ إِلَى رَغْبَةٍ وَإِرَادَةٍ وَفَرَاغٍ وَنُسُكٍ وَخَشْيَةٍ وَحِفْظٍ وَحَزْمٍ

وقال أمير المؤمنين عليه السلام: لو أن حاملة العلم حملوه بحقه لأحبهم الله وملائكته وأهل طاعته من خلقه ولكنهم حملوه لطلب الدنيا، فمقتهم الله وهانوا على الناس

بحار الانوار ۲ / ۳۲

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۱۲۹

احرام ۱۳۵

طواف ۲۲۹

نماز طواف ۳۱۹

سعی ۳۳۹

تقصیر ۳۶۳

احرام حج ۳۸۳

وقوف عرفات ۳۹۱

وقوف مشعر ۴۰۳

رمی جمره عقبه ۴۱۹

قربانی ۴۳۹

حلق و تقصیر ۴۶۷

اعمال پنجگانه مکه ۴۸۷

بیتوته در منی ۵۰۵

رمی جمرات سه گانه ۵۱۹

محصور و مصدود ۵۳۷

مسایل متفرقه ۵۵۱

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۱۳۰

الهی

إِلَىٰ مَنْ يَذْهَبُ الْعَبْدُ إِلَّا إِلَىٰ مَوْلَاهُ

وَإِلَىٰ مَنْ يَلْتَجِي الْمَخْلُوقُ إِلَّا إِلَىٰ خَالِقِهِ

قَالَ الصَّادِقُ عَلَيْهِ السَّلَامُ:

«إِذَا أَرَدْتَ الْحَجَّ فَجَرِّدْ قَلْبَكَ لِلَّهِ تَعَالَىٰ مِنْ كُلِّ شَاغِلٍ وَحِجَابٍ

وَ قَوْضِ أُمُورَكَ إِلَىٰ خَالِقِهَا وَ تَوَكَّلْ عَلَيْهِ فِي جَمِيعِ حَرَكَاتِكَ وَ سَكَنَاتِكَ

وَ سَلِّمْ لِقَضَائِهِ وَ حُكْمِهِ وَ قَدْرِهِ

وَ دَعْ الدُّنْيَا وَ الرَّاحَةَ وَ الْخُلُقَ

وَ اخْرُجْ مِنْ حُقُوقِ تَلْزُمِكَ مِنْ جِهَةِ الْمَخْلُوقِينَ

مصباح الشريعة ۴۷

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۱۳۱

بخش دوم: عمره تمتع و حج

اعمال حج تمتع

اشاره

حج تمتع، از دو بخش تشکیل می‌شود: «عمره تمتع» و «حج تمتع».

لزوم انجام عمره تمتع و حج در یک سال

۲۳۲- عمره تمتع و حج تمتع، باید در یک سال واقع شوند؛ پس اگر کسی در یک سال، عمره تمتع و در سال دیگر، حج تمتع به جا

آورد، صحیح نمی‌باشد.

لزوم انجام عمره تمتع در ماه‌های حج

۲۳۳- عمره تمتع و حج تمتع، هر دو باید در ماه‌های حج- شوال و ذی‌القعدة و ذی‌الحجه- واقع شوند؛ و اگر کسی در شوال یا

ذی‌القعدة، عمره تمتع بجا آورد و در موقع حج، حج تمتع بجا آورد، صحیح است؛ ولی اگر قبل از شوال، عمره تمتع بجا آورد، صحیح نیست، اگرچه بعضی از اعمال عمره، قبل از شوال و بقیه در شوال، یا سایر ماههای حج، واقع شود.

رها کردن عمره تمتع استحبابی

۲۳۴- کسی که عمره تمتع استحبابی به جا آورده، آیا می‌تواند بدون عذر و به دلخواه خود، آن را رها کرده و حج تمتع به جا نیاورد؟ و در فرض جواز، آیا انجام طواف نساء نیز لازم است یا نه؟

(۱). آیت‌الله بهجت: مانعی ندارد فقط ثواب حج از دستش رفته است و با تقصیر از احرام خارج شده و عمره‌اش خاتمه پیدا کرده و طواف نساء هم که از اول لازم نبوده تا فعلاً لازم باشد گرچه احتیاط مستحب در آوردن طواف نساء می‌باشد.

آیت‌الله تبریزی: کسی که به قصد حج تمتع استحبابی، احرام عمره را بسته است نمی‌تواند آن را رها کرده و عمره مفرده به دلخواه انجام دهد و حج را ترک کند.

آیت‌الله خامنه‌ای: می‌تواند رها کند و چیزی بر او نیست و احتیاط آن است که طواف نساء را هم انجام دهد.

آیت‌الله سیستانی: نمی‌تواند و باید حج انجام دهد.

آیت‌الله صافی: بدون عذر نمی‌تواند.

آیت‌الله فاضل: خیر حتماً باید در صورت امکان حج تمتع به جا آورد؛ و به هر صورت اگر حج به جا نیاورد، طواف نساء مستحب است نه واجب.

آیت‌الله مکارم: رها کردن آن اشکال دارد و باید حج تمتع را به دنبال آن به جا آورد.

آیت‌الله نوری: لازم است که حج تمتع را اگر مستطیع است نیز به جا بیاورد و رها کردن عمره تمتع در وسط اعمال اصلاً جایز نیست و باید به آخر برساند.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۱۳۲

اعمال عمره تمتع

عمره تمتع، از پنج عمل تشکیل می‌شود:

- ۱- احرام؛
- ۲- طواف کعبه؛
- ۳- نماز طواف؛
- ۴- سعی بین صفا و مروه؛
- ۵- تقصیر؛ یعنی گرفتن قدری از مو یا ناخن؛ هرگاه محرم از این اعمال فارغ شود، محرمات احرام بر او حلال می‌شود.

اعمال حج تمتع

حج تمتع، دارای سیزده عمل است:

- ۱- احرام بستن در مکه؛
- ۲- وقوف در عرفات؛

- ۳- وقوف در مشعر الحرام؛
- ۴- رمی جمره عقبه در منی؛ ۵- قربانی در منی؛ ۶- حلق یا تقصیر در منی؛
- ۷- طواف زیارت در مکه؛
- ۸- نماز طواف؛
- ۹- سعی بین صفا و مروه؛
- ۱۰- طواف نساء؛
- ۱۱- نماز طواف نساء؛
- ۱۲- بیتوته در منی، شب یازدهم و شب دوازدهم، و شب سیزدهم برای بعضی از اشخاص؛
- ۱۳- رمی جمرات در روز یازدهم و دوازدهم؛ و اشخاصی که شب سیزدهم در منی می‌مانند، باید روز سیزدهم نیز، جمرات را رمی کنند.

(۱). آیه الله سیستانی، آیه الله مکارم: احتیاط آن است که تنها به گرفتن ناخن قناعت نکند.

(۲). در مورد تراشیدن سر و حرمت آن به مساله ۹۲۹ مراجعه شود.

(۳). آیات عظام تبریزی، خوبی، سیستانی، مکارم: بنا بر احتیاط.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۱۳۳

باب اول

وجوب احرام و حکم ترک آن ۱۳۵

مکان احرام عمره تمتع ۱۳۹

۱- مسجد شجره ۱۳۹

مکان احرام عمره تمتع ۱۴۲

احرام با نذر ۱۴۲

۲- مواقیت دیگر ۱۴۳

۳- احکام میقات ۱۴۵

۴- محاذات ۱۴۹

واجبات احرام ۱۵۱

۱- پوشیدن جامه احرام ۱۵۱

۲- نیت احرام ۱۵۸

۳- تلبیه ۱۶۳

مستحبات احرام ۱۶۹

غسل احرام ۱۶۹

محرمات احرام ۱۷۳

۱- محرمات مشترک بین مردان و زنان ۲- محرمات مخصوص به مردان ۲۰۲

۳- محرمات مخصوص به بانوان ۲۱۷

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۱۳۴

اللَّهُمَّ

إِنَّكَ أَنْزَلْتَ فِي كِتَابِكَ أَنْ نَغْفُوَ عَمَّنْ ظَلَمْنَا وَ قَدْ ظَلَمْنَا أَنْفُسَنَا

فَاعْفُ عَنَّا فَإِنَّكَ أَوْلَىٰ بِذَلِكَ مِنَّا

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ:

إِنَّ مَنْ تَعَلَّمَ الْعِلْمَ لِيُمَارِيَ بِهِ الشِّفَاهَاءَ أَوْ يُبَاهِيَ بِهِ الْعُلَمَاءَ، أَوْ يَصْرِفَ وَجْهَ النَّاسِ إِلَيْهِ لِيُعْظَمُوهُ، فَلْيَتَّبِعُوا مَقْعِدَهُ مِنَ النَّارِ؛ فَإِنَّ الرِّئَاسَةَ لَا تَصْلُحُ إِلَّا لِلَّهِ وَ لِأَهْلِهَا؛ وَ مَنْ وَضَعَ نَفْسَهُ فِي غَيْرِ الْمَوْضِعِ الَّذِي وَضَعَهُ اللَّهُ فِيهِ، مَقَّتَهُ اللَّهُ؛ وَ مَنْ دَعَا إِلَىٰ نَفْسِهِ فَقَالَ «أَنَا رَأْسُكُمْ» وَ لَيْسَ هُوَ كَذَلِكَ، لَمْ يَنْظُرِ اللَّهُ إِلَيْهِ حَتَّىٰ يَرْجِعَ عَمَّا قَالَ وَ يَتُوبَ إِلَى اللَّهِ مِمَّا ادَّعَى

تحف العقول / ۴۳

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۱۳۵

باب اول: وجوب احرام و حکم ترک آن

فصل اول: وجوب احرام و حکم ترک آن

وجوب احرام برای ورود به مکه

۲۳۵- ورود به مکه و حرم بدون احرام، جایز نیست؛ مگر مواردی که استثنا شده است؛ و- به حسب اختلاف شرایط- به نیت عمره تمتع، یا حج، یا به نیت عمره مفرده، صورت می‌گیرد.
از این حکم، کسانی که به مقتضای شغلشان، زیاد وارد مکه شده و از آن خارج می‌شوند، همچنین افرادی که در ماه احرام قبل- به تفصیلی که گذشت- به مکه وارد می‌شوند، استثنا شده‌اند.

ترک عمدی احرام

۲۳۶- اگر مستطیع احرام را از روی علم و عمد، از میقات تأخیر بیندازد و بازگشت ممکن نباشد، و میقات دیگری در پیش نداشته باشد، حج او باطل است.

(۱). آیه الله سیستانی: واجب است برگردد به همان میقات، در صورت امکان، هر چند میقات دیگری در پیش باشد، به جز کسی که از ذوالحلیفه گذشته باشد هر چند عمداً و بدون عذر که می‌تواند از جحفه محرم شود.

(۲). آیه الله بهجت: بنابر احتیاط واجب باید احرام ببندد از هر مکانی که ممکن باشد، به تفصیلی که در ناسی احرام مذکور است. و عمره را به‌جا آورد و قضای آن بعد از آن. (مناسک شیخ، ص ۱۲).

آیه الله تبریزی: احتیاط واجب این است که در صورت امکان در خارج حرم محرم شود و در صورت عدم امکان در حرم محرم شود و اگر حج واجب باشد سال آینده آن را اعاده کند.

آیه الله خامنه‌ای: هر گاه کسی از روی علم و عمد احرام بستن از میقات را ترک کند و به جهت تنگی وقت یا عذر دیگر نتواند به میقات برگردد و میقات دیگری نیز در پیش رو نداشته باشد و در نتیجه وقت برای انجام عمره تنگ شود، عمره او فوت شده و

حج اش باطل می‌شود. و در صورتی که حج بر او مستقر شده یا مستطیع باشد، باید سال دیگر حج به جا آورد. آیه الله خویی: اگر در صورت امکان در خارج حرم محرم شود و در صورت عدم امکان در حرم محرم شود، اگر چه به واسطه تأخیر مرتکب معصیت شده است لیکن صحت آن خالی از وجه نیست. ولی در صورت تمکن احتیاط مستحب این است که حج را اعاده کند.

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: اگر چه احوط آن است که از هر مکانی که ممکن باشد محرم شود و عمره را انجام دهد و بعد هم قضای آن را به جا آورد.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۱۳۶

۲۳۷- اگر کسی از روی عمد و بی‌جهت، احرام نبندد تا وقت برای انجام عمره تمتع ضیق شود، بنا بر احتیاط واجب باید حج افراد بجا آورد و پس از آن عمره مفرده انجام دهد و در سال دیگر حج را اعاده کند.

ورود بدون احرام به مکه

۲۳۸- اگر شخصی از روی عذر، بدون احرام وارد مکه شود، اگر ممکن نیست به میقات برود، باید از ادنی‌الحل محرم شود؛ ولی اگر ترک احرام از میقات، بدون عذر باشد، نمی‌تواند حج به جا آورد؛ و اگر مستطیع است، حج بر او مستقر شده و باید سال بعد، حج انجام دهد.

(۱)- مراجعه شود به مسأله ۳۱۶.

آیه الله سیستانی: حکم آن مانند مسأله ۲۲۰ است و در این صورت حج بر او مستقر است و باید در آینده انجام دهد.

(۲). آیه الله بهجت: لازم است از حرم بیرون رفته و از خارج حرم محرم شود، و احتیاط واجب در این صورت، این است که هر چه بتواند از حرم دور شود و احرام ببندد.

آیه الله خامنه‌ای: به حاشیه مسأله ۲۶۲ مراجعه شود.

آیه الله تبریزی: در این صورت لازم است از حرم بیرون رفته و از خارج حرم محرم شود و احوط در این صورت این است که هر چه بتواند از حرم دور شود و احرام ببندد و اگر نتواند از حرم بیرون برود در همان مکانی که هست محرم شود.

آیه الله سیستانی: در این صورت لازم است از حرم بیرون رفته و از خارج حرم محرم شود و اولی در این صورت این است که هر چه بتواند از حرم دور شود و احرام ببندد و اگر نتواند از حرم خارج شود هر جا هست محرم شود.

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: واجب است تا حد امکان به سمت میقات برود.

آیه الله فاضل: پس از زوال عذر و یادآوری، اگر برگشتن به میقات ممکن باشد برمی‌گردد و الا احرام از همانجا ببندد، اگر چه احوط آن است که هر مقدار که می‌تواند به میقات برگردد.

(۳). آیه الله خامنه‌ای: مراجعه شود به حاشیه مسأله ۲۳۶.

آیه الله بهجت: در این صورت بنا بر احتیاط واجب از حرم بیرون رفته و از بیرون حرم احرام ببندد و باید عمره را قضا نماید. (مناسک، مسأله ۱۶۸) به ذیل مسأله ۲۳۶ و ۲۶۲ مراجعه شود.

آیه الله خویی: در این فرض اگر چه معصیت کار است ولی اگر در صورت امکان به خارج حرم برود و از آنجا محرم شود، صحت حج او مانند فرض اول خالی از وجه نیست، کما این که در هر دو فرض اگر نتواند از حرم خارج شود و در داخل حرم محرم شود اشکال ندارد. (مناسک، مسأله ۱۶۸).

آیه الله سیستانی: مگر این که از میقات محرم شود.

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: اقوی بطلان عمره یا حج است، اگرچه احوط احرام از ادنی الحل است و در سال بعد باید قضا کند.

آیه الله مکارم: هر چند احتیاط مستحب آن است که از ادنی الحل یا هر جا که می‌تواند محرم شود و حج را به‌جا آورد و سال آینده طبق آنچه در متن آمده عمل کند.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۱۳۷

در فرض مذکور، گرانی هزینه بازگشت - ولو بیش از حد باشد - عذر برای باز نگشتن نیست، مگر این که موجب حرج باشد.

انکشاف بطلان احرام بعد از میقات

۲۳۹- اگر کسی بعد از خروج از میقات، در بین راه متوجه شود که به جهتی احرامش درست نیست، اگر می‌تواند، باید از همان‌جا به میقات برگردد؛ و اگر نمی‌تواند مگر این که به مکه وارد شود و سپس از آنجا به میقات بازگردد، باید برای ورود به مکه، از ادنی الحل، به نیت عمره مفرده محرم شود و بعد از اعمال آن، به یکی از مواقیع معروف برود و برای عمره تمتع احرام ببندد.

ترک احرام با فراموشی یا جهل

۲۴۰- اگر کسی احرام را فراموش کند و تا بعد از اتمام عمره تمتع به‌خاطرش نیاید و نتواند جبران کند، احتیاط در بطلان عمره او است، اگرچه صحت آن به نظر بعید نیست؛ ولی اگر اعمال

(۱). آیه الله تبریزی: بنا بر احتیاط اگر هر دو عمره در یک ماه انجام می‌شود به نیت یک شخص به‌جا نیآورد.

آیه الله خویی: فتوای ایشان در دست نیست ولی احتیاط موافق متن است.

آیه الله سیستانی: در این صورت لزوم رفتن به میقات برای احرام عمره تمتع و عدم کفایت احرام از ادنی الحل مبنی بر احتیاط است.

(۲). آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: عمره او صحیح است.

(۳). آیه الله فاضل: عمره اش باطل است و باید عدول به غیر حج تمتع کند و همینطور است اگر ترک احرام از روی جهل باشد.

آیه الله مکارم: عمره و حج او صحیح است.

(۴). آیه الله خامنه‌ای: نظر ایشان نسبت به صحت یا بطلان عمره به دست نیامد.

(۵). آیه الله بهجت: محل تأمل است صحیح بودن غیر حج. (مناسک شیخ، ص ۱۲).

آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی: صحت عمره او خالی از اشکال نیست و باید احتیاط ترک نشود.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۱۳۸

حج را هم تمام کرده و یادش آمده، عملش صحیح است.

احرام بعد از انعقاد زایل نمی‌شود

۲۴۱- محرم نمی‌تواند احرام خود را به هم بزند و محل شود؛ و اگر لباس احرام را به قصد بیرون آمدن از احرام، از تنش بیرون بیاورد، احرامش به هم نمی‌خورد و محرمات احرام بر او حلال نمی‌شود؛ و اگر موجب کفاره بجا آورد، باید کفاره بدهد.

محرم کردن مجنون واجب نیست

۲۴۲- مجنون تکلیف ندارد؛ و احرام بر او واجب نیست؛ و اگر بدون احرام وارد مکه شود، اشکالی ندارد.

کسی که محرم شود ولی به حج نرسد

۲۴۳- اگر حج گزار در احرام عمره تمتع دیر وارد مکه شود و حج از او فوت شده باشد، با همان احرام، عمره مفرده بجا آورد و از احرام خارج شود، و اگر حج بر او مستقر بوده یا سال دیگر شرایط استطاعت را دارا باشد، باید به حج برود.

(۱). آیه‌الله سیستانی: اگر احرام حج رافراموش کند یا جهلاً ترک کند تا اعمال تمام شود حج صحیح است.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۱۳۹

فصل دوم: مکان احرام عمره تمتع**اشاره**

۲۴۴- احرام عمره تمتع، به جهت اختلاف راه‌هایی که حجاج از آن‌ها به طرف مکه می‌روند، از پنج مکان- «میقات» - صورت می‌گیرد:

۱- مسجد شجره**اشاره**

اول: مسجد شجره یا «ذوالحلیفه»، میقات کسانی است که از مدینه منوره، به مکه می‌روند.

۲۴۵- تأخیر احرام در صورت ضرورت، از مسجد شجره تا میقات اهل شام (جحفه)، جایز است.

احرام از داخل مسجد شجره

۲۴۶- احرام- بنا بر احتیاط واجب- باید در داخل مسجد شجره صورت گیرد، نه اطراف آن و

(۱). آیه‌الله بهجت: و جواز طرف مقابل که احرام از مسجد با فعل مضطر الیه و فداء است، محل تأمل است. (مناسک شیخ، ص ۹).

(۲). آیه‌الله بهجت: باید در صورت امکان از درون مسجد احرام بسته شود. (مناسک، ص ۶۴).

آیه‌الله خامنه‌ای: احرام خارج از مسجد شجره، برای کسانی که از طریق مدینه به سوی مکه حرکت می‌کنند، کفایت نمی‌کند و واجب است داخل مسجد محرم شوند.

آیه‌الله خویی: احرام از منطقه ذوالحلیفه، مانعی ندارد. (تعلیق‌العروه، ج ۲، ص ۳۴۲).

آیه الله وحید: ذوالحلیفه میقات هر کسی است که بخواهد از راه مدینه به حج برود، و احوط افضل این است که احرام از مسجد آن که معروف به مسجد شجره است، بسته شود. (مناسک فارسی معظم له صفحه ۸۶)

آیات عظام تبریزی، صافی، گلپایگانی، مکارم: از داخل مسجد مستحب است و همین که احرام در محاذی مسجد از طرف راست یا چپ باشد، کفایت می‌کند؛ آیه الله تبریزی: ولی احتیاط واجب آن است که از پشت مسجد قدیم احرام نبنند.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۱۴۰

احرام در هر جای مسجد شجره- حتی در قسمت توسعه یافته- جایز است، ولی احتیاط مستحب آن است که در محل اصلی صورت گیرد.

احرام جنب و حائض در حال عبور از مسجد

۲۴۷- اشخاص جنب و حایض می‌توانند در حال عبور از مسجد محرم شوند و نباید در مسجد توقف کنند، هر چند اگر عصباناً هم توقف نمایند و محرم شوند، احرام آن‌ها صحیح است.

احرام حائض نزدیک مسجد شجره

۲۴۸- اگر حایض نتواند تا پاک شدن صبر کند، احتیاط آن است که نزدیک مسجد محرم شود و در «جحفه» یا محاذی آن، احرام را تجدید کند.

(۱). آیه الله بهجت: احتیاطاً احرام از مسجد قدیمی شجره باشد و با فحوص از اهل اطلاع، توسعه از یمین و یسار و خلف است و قسمت محراب از مسجد قدیمی محسوب می‌شود. (استفتائات، س ۳۳)

آیه الله تبریزی: احتیاط واجب این است که از پشت مسجد قدیم احرام نبنند.

(۲). آیات عظام: خویی، صافی، گلپایگانی، مکارم: به مساله قبل مراجعه شود.

آیه الله تبریزی: شخص جنب و حایض در خارج مسجد محرم می‌شود و تجدید تلبیه در جحفه لزومی ندارد و نیز اگر در حال عبور از مسجد محرم شوند مانعی ندارد.

آیه الله سیستانی: برای حایض و نساء احرام بستن بیرون مسجد شجره کافی است.

آیه الله فاضل: اگر امکان نداشته باشد یعنی مسجد دو درب نداشته باشد یا امکان عبور از مسجد به جهت ازدحام و موانع دیگر نباشد، کنار مسجد محرم شوند و در این فرض تجدید احرام در جحفه یا محاذات آن لازم نیست.

(۳). آیه الله تبریزی: صحت احرام او محل اشکال است و باید تلبیه را به قصد احرام تجدید کند.

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: چنانچه قصد قربت از او متمسکی شود احرام صحیح است.

آیه الله مکارم: اگر عمداً باشد خالی از اشکال نیست.

(۴). آیه الله نوری: اگر به واسطه زیادی جمعیت، از عبور از مسجد هم عاجز باشد، احتیاط آن است که از نزدیک مسجد محرم شود.

آیه الله بهجت: اگر نتواند وارد مسجد شود در خارج مسجد محاذی آن محرم می‌شود و در جحفه یا محاذی آن تجدید احرام

می‌کند بنا بر احتیاط. (مناسک، س ۳۴).

آیه الله خامنه‌ای: زنی که دارای عذر است، می‌تواند در حال عبور از مسجد محرم شود، به شرطی که مستلزم توقف در مسجد نباشد. ولی اگر مستلزم توقف در مسجد هر چند بر اثر ازدحام و مانند آن باشد و نتواند احرام را تا برطرف شدن عذر به تأخیر بیندازد، باید از جحفه یا محاذات آن محرم شود. و جایز است با نذر از هر مکان دیگری قبل از میقات محرم شود.

نظر سایر آیات عظام از مسأله ۲۴۶ به دست می‌آید.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۱۴۱

احرام جنب با تیمم در داخل مسجد

۲۴۹- اگر جنب نتواند به خاطر زیادی جمعیت، در حال عبور از مسجد احرام ببندد و آب برای غسل نباشد و نتواند صبر کند تا آب پیدا شود، باید تیمم کند و در داخل مسجد احرام ببندد. ۲۵۰- اگر حائض برای احرام در حال عبور، وارد مسجد شجره شود و تلبیه بگوید ولی نتواند از در دیگر خارج شود و از همان دری که وارد شده بود، خارج شود، احرامش صحیح است.

احرام در خارج مسجد و تجدید در جحفه

۲۵۱- زنانی که به علت عادت ماهانه نمی‌توانند داخل مسجد شجره محرم شوند، بنا بر احتیاط در خارج آن محرم شوند، و در جحفه یا محاذی آن، تجدید احرام نمایند؛ و چنانچه محاذات معلوم نباشد، اگر حدود آن را تشخیص دهند و در تمام آن حد، با بقای نیت، تلبیه را تکرار کنند، کفایت می‌کند.

۲۵۲- اگر حایض نزدیک مسجد شجره محرم شود، ولی در بین راه- به خاطر خواب و مانند آن- بدون تجدید احرام، از محاذات بگذرد و وارد مکه شود، در صورت امکان، بنا بر احتیاط واجب باید برگردد و از جحفه یا محاذی آن محرم شود؛ و اگر ممکن نیست، از حرم خارج و از آنجا احرام ببندد.

(۱). آیه الله فاضل و آیه الله نوری: و همچنین است حایض که از حیض پاک شده است.

نظر سایر آیات عظام در این مسأله از ذیل مسأله ۲۴۶ و ۲۴۷ به دست می‌آید.

(۲). آیه الله تبریزی: صحت احرامش محل اشکال است.

(۳). آیه الله نوری: می‌توانند داخل مسجد شوند و در حال عبور از مسجد احرام ببندند و در مسجد توقف نکنند.

(۴). آیه الله تبریزی: می‌توانند در ذوالحلیفه محرم شوند و احتیاط واجب این است که از طرف راست یا چپ یا جلوی مسجد قدیم محرم شوند.

آیه الله خوئی: احرام در منطقه ذوالحلیفه صحیح است. (تعلیقه عروه، ج ۲، ص ۳۴۲).

(۵). آیات عظام سیستانی، صافی، فاضل، گلپایگانی، مکارم: تجدید احرام لازم نیست.

(۶). مراجعه شود به مسأله ۲۵۱.

آیه الله بهجت: در صورتی که نتواند به میقات برگردد، همان احرام کفایت می‌کند. (پرسشهای جدید حج، س ۲۶).

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۱۴۲

فرض ضیق وقت برای حیض و عدول به افراد

موارد مختلف احرام حیض در فرض ضیق وقت برای انجام عمره تمتع، و وظیفه وی از جهت نیت حج افراد و عدول به آن، در بخش حج افراد گذشت.
مکان احرام عمره تمتع

احرام با نذر

اشاره

۲۵۳- زن‌های حیض می‌توانند در مدینه با نذر محرم شوند؛ و در این صورت لازم نیست به مسجد شجره بروند؛ ولی نذر زن، باید با اذن شوهر باشد. ۲۵۴- احرام بستن پیش از میقات، جایز نیست و صحیح واقع نمی‌شود؛ ولی با نذر، جایز است؛ و در صورت نذر، باید از مکان منذور محرم شود؛ مثلاً اگر نذر کرد که از «قم» محرم شود، واجب است عمل کند؛ و بهتر آن است که در میقات، یا محاذات آن، احرام را تجدید کند.

حکم نذر و احرام زن بدون اجازه شوهر

۲۵۵- اگر زن بدون اذن شوهرش نذر کند و با نذر محرم شود، اگر قبل از میقات محرم شده، احرام او صحیح نیست، اگرچه در صورتی که بعد از تمام شدن حج فهمید، عملش صحیح است؛

- (۱). گذشت در مسأله ۲۴۶ به بعد نظر آیات عظامی که مطلقاً یا در این خصوص، احرام در خارج مسجد شجره را مجزی می‌دانند.
- (۲). آیات عظام بهجت، تبریزی، خویی، سیستانی، مکارم: اگر نذر زن مزاحم حق شوهر نباشد اجازه لازم نیست. آیه الله خامنه‌ای: در صحت نذر زوجه برای احرام پیش از میقات در صورتی که شوهر او غایب باشد، اذن شوهر شرط نیست. ولی اگر حضور داشته باشد، احتیاط واجب آن است که از او اذن بگیرد. و اگر بدون اذن شوهر نذر کند، نذر او منعقد نمی‌شود.
- (۳). آیه الله سیستانی: اگر بداند مستلزم ارتکاب محرم می‌شود؛ مانند استظلال، انعقاد نذر مورد اشکال است. آیه الله فاضل: صحت نذر برای کسی که می‌داند ناچار می‌شود در روز با وسیله مسقف حرکت کند محل اشکال است، بلی اگر بداند که برای احرام عمره تمتع نمی‌تواند به یکی از مواقیع معروفه برود نذر اشکال ندارد و معصیت هم نکرده است. ولی احتیاط آن است که در ادنی الحل تجدید احرام کند و در هر دو صورت کفاره استظلال را باید بدهد.
- (۴). آیه الله بهجت: نیازی به تجدید احرام در میقات نیست بلکه می‌تواند از راهی به مکه برود که بر میقات نگذرد. (مناسک، مسأله ۱۶۴).

- (۵). آیه الله بهجت: در صورتی که نذر او منافاتی با حق شوهر نداشته باشد مانعی ندارد. (پرسشهای جدید حج، س ۲۸). آیه الله تبریزی، آیه الله سیستانی: اگر قبل از میقات محرم شده، چنانچه صحت حج توقف بر آن داشته یا آن که منافی حق شوهر نبوده، احرامش صحیح است.

آیه الله خامنه‌ای: به حاشیه مسأله ۲۵۳ مراجعه شود.

آیه الله خویی، آیه الله مکارم: اگر نذر زن منافی حق شوهر باشد اذن معتبر است و الا معتبر نیست.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۱۴۳

ولی اگر بعد از عمره تمتع متوجه شد، در صورتی صحیح است که قابل جبران نباشد، یعنی در صورتی که وقت هست و می‌تواند، باید به میقات برود و از آنجا محرم شود؛ و اگر نمی‌تواند به میقات برود، از خارج حرم احرام ببندد و عمره تمتع را اعاده نماید.

نذر نایب برای احرام

۲۵۶- نذر احرام قبل از میقات، برای نایب نیز جایز است.

۲- مواقیت دیگر

اشاره

دوم: «وادی عقیق» - که اوایل آن را «مسلخ» و اواسط آن را «غمره» و اواخر آن را «ذات عرق» می‌گویند که محل احرام عامه است - میقات کسانی است که از راه عراق و نجد به مکه می‌روند.

سوم: «قرن المنازل»، میقات کسانی است که از راه طائف حج می‌روند.

چهارم: «یَلَمَلَم» - که اسم کوهی است - میقات کسانی است که از راه یمن می‌روند.

پنجم: «جُحْفَه»، میقات کسانی است که از راه شام به مکه می‌روند.

عدم خصوصیت مسجد در جحفه

۲۵۷- میقات در جحفه، خصوص مسجد نیست و از هر جای آن، احرام صحیح است.

میقات حجاجی که ابتدا به مدینه یا جده می‌روند

۲۵۸- حجاجی که ابتدا به مدینه می‌روند، باید در مسجد شجره محرم شوند؛ و حجاجی که به جده رفته و از آنجا به مکه می‌روند (حجاج مدینه بعد)، احتیاط آن است که بدون احرام به جده

(۱). آیه الله فاضل: در صورتی که قابل جبران نباشد عمره تمتع صحیح نیست و باید حج افراد انجام دهد.

(۲). آیه الله سیستانی: و کسانی که از مسجد شجره گذشته و محرم نشده‌اند هر چند بدون عذر.

(۳). آیه الله تبریزی: محاذات جده با یکی از مواقیت ثابت نیست بلکه اطمینان به عدم محاذات آن است، پس احرام از جده مجزی نیست و بر حاجی لازم است از محل خود یا در راه قبل از رسیدن به جده، به مقداری که قابل ملاحظه - باشد هر چند در هواپیما باشد - نذر احرام نموده و از محل نذر احرام ببندد و یا به یکی از مواقیت رفته، احرام ببندد و یا به رابع برود و آنجا با نذر احرام، محرم شود.

آیه الله خویی: احرام از جدّه، حتی با فرض محاذی بودن آن با میقات، مجزی نیست و بر حاجی لازم است که در صورت امکان به یکی از مواقیت برود یا از وطن خود یا در راه، قبل از رسیدن به جدّه به مقداری که قابل ملاحظه باشد هرچند در هواپیما باشد، نذر احرام نموده و از محل نذر احرام ببندد و یا این که پس از ورود به جدّه، به محلی که رابع نام دارد برود و از آنجا با نذر احرام، قبل از میقات احرام ببندد.

آیه الله خامنه‌ای: واجب است برای محرم شدن به یکی از میقات‌ها برود و در صورتی که نتواند به یکی از میقات‌ها برود، احتیاط واجب این است که با نذر از جدّه احرام ببندد.

آیه الله سیستانی: با ملاحظه نقشه‌های جغرافیایی، نقطه محاذی جحفه، در جنوب شرقی جدّه واقع است و لذا با نذر می‌شود در فرودگاه جدّه احرام بست؛ زیرا قبل از میقات واقع است و اما نذر احرام در هواپیما یا قبل از آن، با علم به این که به ناچار زیر سایه خواهد رفت مورد اشکال است.

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: جایز نیست از جدّه با نذر محرم شوند بلکه باید به جحفه رفته، از آنجا محرم شوند.

آیه الله فاضل: محاذات جدّه با هیچ یک از میقات‌ها ثابت نیست. بنابراین باید یا به میقات یا محاذات میقات برود ولی برای عمره مفرده می‌تواند از ادنی الحل محرم شود.

آیه الله مکارم: محاذات جدّه با هیچیک از میقات‌ها ثابت نیست بنابراین باید یا به میقات یا به محاذات میقات برود و یا اگر نمی‌تواند احتیاطاً نذر کند و در ابتدای حرم تجدید احرام کند.

آیه الله نوری: اگر از جدّه مستقیماً عازم مکه شوند میقات آنان «جحفه» است.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۱۴۴

بروند و از اهل اطلاع و مورد اعتماد تحقیق کنند، اگر معلوم شد که جدّه یا «حده»، محاذی با یکی از میقات‌ها است، از آنجا محرم شوند؛ و گرنه به یکی از مواقیت - مثل جحفه - بروند و از آنجا محرم شوند؛ و اگر نتوانستند به میقات بروند، با نذر از جدّه محرم شوند؛ و بهتر آن است که در «حده» احرام را تجدید کنند، اگرچه لازم نیست.

احرام از جدّه و حدیبیه و تنعیم

موارد مختلف صحت و عدم صحت احرام از جدّه و تنعیم و حدیبیه، برای عمره مفرده و

(۱). آیه الله بهجت: احوط در مورد کسی که از جدّه به حج می‌رود این است که از محاذی میقاتی که اقرب به وی است احرام ببندد. (مناسک، مسأله ۱۷۳) کسانی که با هواپیما به جدّه می‌روند، در صورتی که رفتن به جحفه یا میقات دیگر همراه با مشقت و دشواری باشد می‌توانند با نذر در جدّه محرم شوند و کفایت می‌کند. (مناسک، س ۳۹).

(۲). آیه الله تبریزی: در صورتی که رفتن به یکی از مواقیت ممکن نباشد و قبل از میقات هم به نذر محرم نشده، لازم است از جدّه با نذر احرام بسته و بعداً در خارج حرم قبل از دخول آن تجدید احرام کند.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۱۴۵

عمره تمتع، در بخش عمره مفرده گذشت.

۲۵۹- در صورتی که ثابت نیست که «رابغ» محاذی جحفه است، احرام از آن جایز نیست.

۳- احکام میقات

تأخیر احرام از میقات و محاذات

۲۶۰- تأخیر احرام از میقات اختیاریاً جایز نیست؛ بلکه بنابر احتیاط واجب، تأخیر از محاذات میقات نیز، بدون احرام جایز نیست، اگرچه میقات دیگری بعد از آن باشد.

ترک احرام و وجوب بازگشت به میقات

۲۶۱- اگر کسی بدون احرام از میقات عبور کند، واجب است در صورت امکان برگردد و از همان میقات محرم شود؛ بلکه حتی اگر میقات دیگری هم بعد از آن باشد، باید- بنابر احتیاط واجب - به همان میقاتی که از آن گذشته برگردد و محرم شود.

- (۱). آیات عظام تبریزی، خوبی، سیستانی: احرام از رابغ با نذر صحیح است به اعتبار این که رابغ قبل از جحفه است.
- (۲). آیه الله بهجت: اقرب جواز عدول اهل مدینه است از مرور به ذوالحلیفه برای احرام از جحفه اختیاریاً. (مناسک شیخ، ص ۹).
- نظر آیه الله خوبی در مورد محاذات در ذیل مسأله ۲۷۴ گذشت.
- آیه الله سیستانی: احوط این است که مکلف از محاذی میقات نگذرد، مگر با احرام، اگرچه بعید نیست که گذشتن جایز باشد، در صورتی که در پیش روی مکلف میقاتی یا محاذی میقاتی باشد. (مناسک، مسأله ۱۶۷).
- آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: بلکه واجب است.
- آیه الله فاضل: این احتیاط مستحب است.
- (۳). آیه الله فاضل: و بدون عذر.
- آیه الله بهجت: در حال اختیار.
- (۴). آیه الله فاضل: در حج تمتع بدون عذر.
- (۵). آیات عظام بهجت، تبریزی، خامنه‌ای، خوبی، صافی، گلپایگانی: در صورت امکان باید برگردد.
- آیه الله سیستانی: و هرگاه بدون احرام، از میقات گذشته، در صورت امکان باید به میقات برگردد، مگر کسی که بدون عذر از ذوالحلیفه گذشته و به جحفه رسیده باشد، که چنین شخصی بنابر اظهر، برایش کافی است که از جحفه احرام ببندد، اگرچه گناهکار است. (مناسک، مسأله ۱۶۷).
- آیه الله مکارم: این احتیاط واجب نیست.
- مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۱۴۶

عبور از میقات بدون احرام با عذر

۲۶۲- کسی که از روی فراموشی، یا ندانستن مسأله، یا عذر دیگر، بدون احرام از میقات عبور کند، اگر بازگشت به میقات و انجام اعمال عمره تمتع ممکن باشد، باید باز گردد و از میقات احرام ببندد، چه داخل حرم شده باشد یا نه؛ و اگر بازگشت و انجام اعمال ممکن نباشد، اگر داخل حرم نشده باشد، از همان جا احرام ببندد و بنابر احتیاط مستحب هر مقداری می‌تواند به طرف میقات برگردد و آنجا محرم شود؛ و اگر داخل حرم شده، اگر ممکن است و به اعمال عمره می‌رسد، از حرم خارج و محرم شود؛ و اگر نمی‌تواند، همان جا محرم شود و بنابر احتیاط مستحب هر قدر می‌تواند به طرف خارج حرم برگردد و آنجا محرم شود.

- (۱). آیه الله بهجت: عذری که مسوِّغ ترک باشد و لو ظاهراً؛ از قبیل مرض و جهل به موضوع، بدون تقصیر، و ظاهر لحوق جهل به حکم است با عدم تقصیر در آنچه مذکور شد. (مناسک شیخ، ص ۱۱).
 - (۲). آیه الله سیستانی: این حکم در غیر مورد مسجد شجره است و کسی که از آن عبور کند هر چند عمدی باشد می‌تواند از جحفه محرم شود، گر چه گناه کرده است.
آیه الله مکارم: می‌تواند از همانجا محرم شود.
 - (۳). آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: پس اگر از میقات دیگری عبور می‌کند، از میقات بعدی محرم شود و اگر میقات دیگری در مسیر نیست، به مقداری که می‌تواند به طرف میقات برگردد و اگر هیچیک از این طرق ممکن نیست از همان محل محرم شود.
 - (۴). آیه الله تبریزی، آیه الله سیستانی: بنابر احتیاط واجب، به مقداری که ممکن است به طرف میقات برگردد و محرم شود.
آیه الله خامنه‌ای: به احتیاط واجب باید برگردد به طرف میقات به هر مقدار که ممکن باشد تا از آنجا محرم شود و اگر داخل حرم شده و می‌تواند از حرم برای احرام خارج شود، باید برای احرام از حرم خارج شود و اگر به علت تنگی وقت و مانند آن نمی‌تواند از حرم خارج شود، باید داخل حرم از همان جایی که عذرش برطرف شده است محرم شود.
آیه الله مکارم: اگر می‌تواند و به اعمال عمره می‌رسد، از حرم خارج شود و هر چند به تنعیم رود.
 - (۵). آیه الله بهجت: و احتیاط به دور شدن از حرم، به مقدار عدم فوت حج ترک نشود. (مناسک شیخ، ص ۱۱).
 - آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: و در میقات محرم گردد و یا به طرف میقات به مقداری که ممکن است برود و الاً از ادنی‌الحل محرم شود و در صورت عدم تمکن از رفتن به ادنی‌الحل در مکه محرم شود. (آداب و احکام حج، مسأله ۲۹۳).
آیه الله مکارم: هر چند به تنعیم رود.
- مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۱۴۷

نحوه اثبات مکان میقات

۲۶۳- اگر بینة شرعیته - یعنی دو شاهد عادل - به میقات بودن مکانی شهادت دادند، تفتیش و تحصیل علم، لازم نیست؛ و اگر تحصیل علم و بینة ممکن نشود، می‌توان به ظن حاصل از کلام کسانی که اهل اطلاع به آن مکان‌ها می‌باشند، اکتفا نمود.

اعتبار اطمینان در اخبار از میقات

۲۶۴- گفته راهنما یا حمله‌دار، در اخبار از مکان میقات، حجیت ندارد، مگر از گفته او اطمینان پیدا شود؛ و گرنه باید به عرف محل مراجعه شود.

احرام در میقاتی دیگر

۲۶۵- اگر کسی از راه میقات خاصی - مثل طائف - عازم مکه باشد ولی مانعی برای احرام در آنجا، ایجاد شود، می‌تواند از میقات دیگر - مثل وادی عقیق - محرم شود.

(۱). آیه الله سیستانی: شهادت دو عادل در صورتی مفید است که مستند به حس یا مانند آن باشد.

آیه الله مکارم: رسیدن به میقات با حداقل شهادت یک نفر عادل نیز ثابت می‌شود، ولی در زمان ما میقات‌ها مشخص است و احتیاجی به این امور نیست.

(۲). آیه الله بهجت: احوط و اقوی لزوم تحصیل علم است به این اماکن و اگر علم ممکن نباشد بعید نیست اکتفا به ظن حاصل از پرسیدن اهل معرفت به این اماکن. (مناسک شیخ، ص ۱۰).

(۳). آیه الله تبریزی: بر مکلف واجب است یقین یا اطمینان به رسیدن به میقات پیدا نموده و احرام ببندد و یا حجت شرعی داشته باشد و افرادی که آنجا زندگی می‌کنند، گفته آن‌ها حجت شرعی محسوب می‌شود، بلکه شهادت یک نفر ثقة کافی است، اگر بدانیم مستند او سؤال از عرف محل است.

آیه الله خوئی: تحصیل اطمینان لازم است و گمان کافی نیست، بلی اگر ثقة خبره از محل خبر بدهد کافی است. (المسائل الشرعیه، ج ۱، ص ۳۲۰).

آیه الله سیستانی: تحصیل علم یا اطمینان یا حجت شرعی لازم است.

آیه الله فاضل: تحصیل اطمینان لازم است.

(۴). آیه الله بهجت: به حاشیه مسأله قبل مراجعه شود.

آیه الله تبریزی، آیه الله خوئی: و یا این که آن‌ها ثقة باشند و مستندشان اخبار عرف محل باشد.

آیه الله خامنه‌ای، آیه الله مکارم: ظن حاصل از گفته اهل اطلاع کافی است.

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: اگر ظن از این طریق هم ممکن نشود در اولین نقطه‌ای که احتمال محاذات با یکی از مواقیت را می‌دهد رجاء محرم شود و تلبیه بگویند و بعد در هر جا که احتمال محاذات می‌دهد تجدید نیت کند و تلبیه را تکرار نماید تا یقین کند که در محاذات به میقات احرام بسته است.

نظر سایر آیات عظام در مسأله ۲۶۳ گذشت.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۱۴۸

حرکت محرم از میقات در خلاف جهت مکه

۲۶۶- کسی که در یکی از میقات‌ها محرم شده است، جایز است به سمت مخالف مکه - مثلاً از مسجد شجره به مدینه - برود و در آن جا حتی برای چند روز بماند؛ و نیز بعد از احرام می‌تواند از هر راهی که خواست به مکه برود.

انجام عمره تمتع از مکه و رعایت میقات

۲۶۷- کسی که در غیر ماه‌های حج به مکه رفته و در مکه تا ماه‌های حج مانده است، برای احرام عمره تمتع، باید به یکی از مواقیت پنجگانه معروفه برود و نمی‌تواند از تنعیم محرم شود. ۲۶۸- کسانی که در مکه اقامت موقت دارند اگر فریضه آن‌ها تبدیل نشده، باید از مواقیت معروفه محرم شوند؛ و اگر تبدیل شده، میقات آن‌ها مکه است.

فرض عدم امکان رفتن به میقات از مکه

۲۶۹- اگر کسی در مکه باشد و بخواهد عمره تمتع به‌جا آورد و از رفتن به میقات عمره تمتع، معذور باشد، لازم است به خارج حرم برود و محرم شود و از ادنی‌الحل کفایت می‌کند.

رعایت میقات در انجام عمره مفرده

۲۷۰- کسانی که برای عمره مفرده به مکه مشرف می‌شوند، نمی‌توانند بدون احرام از میقات گذر کنند؛ و در صورت گذر، واجب است به میقات برگردند و از آنجا محرم شوند؛ و اگر ممکن نشد، از همان مکان که هستند محرم شوند.

(۱). آیه الله سیستانی: به احتیاط واجب حتی اگر حج تمتع استحبابی باشد.

(۲). آیه الله بهجت، آیه الله تبریزی: احوط این است که هر مقدار ممکن است به طرف میقات برود و محرم شود.

آیه الله سیستانی: اولی این است که تا حد ممکن به طرف میقات رفته و محرم شود. (مناسک، مسأله ۱۶۹، فرع دوم).

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: واجب است به خارج حرم رفته و هر مقدار ممکن است به طرف میقات برود و محرم شود.

(۳). آیه الله بهجت: عبور از میقات بدون احرام جایز نیست و در صورت تجاوز، احرام از ادنی‌الحل برای قاصد عمره مفرده کافی است.

آیه الله خامنه‌ای: واجب است برگردد و از همان میقاتی که از آن عبور کرده است محرم شود، چه میقات دیگری در جلو باشد یا نه.

(۴). تفصیل نظر آیات عظام در این مسأله در ذیل مسأله ۲۳۶ و ۲۶۲ و ۱۹۷ آمده است.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۱۴۹

خروج از مکه و گذر از میقات و بازگشت به مکه

حکم خروج از مکه معظمه و گذر از میقات و احرام مجدد، در صفحه ۱۰۲ به بعد گذشت.

۴- محاذات

اشاره

۲۷۱- اگر قاصد مکه از راهی برود که به هیچ‌یک از میقات‌ها عبورش نیفتد، باید از محاذات میقات، احرام ببندد.

معلوم نبودن محاذات

۲۷۲- اگر مکان محاذات معلوم نباشد، باید از اهل اطلاع و مورد وثوق سؤال شود، و قول مجتهدی که اهل اطلاع به آن مکان‌ها نیست، اعتبار ندارد.

معلوم نبودن محاذات و احرام با نذر

۲۷۳- اگر کسی نتواند محاذات را بفهمد، قبل از رسیدن به محلی که احتمال می‌دهد از محاذات گذشته است، با نذر محرم شود؛ بلکه اگر از محل معینی پیش از رسیدن به محاذات، به نذر محرم شود، احوط است.

۲۷۴- کسانی که از محاذات غیر مسجد شجره عبور می‌کنند، احتیاط مستحب آن است که

(۱). آیه الله بهجت: باید از محاذات اولین میقات نزدیک به خود محرم شود. (مناسک، ص ۶۶).

آیه الله خویی: کسی که تقریباً یک ماه یا بیشتر در مدینه منوره اقامت نموده و عازم حج باشد و بخواهد از غیر راه متعارف مدینه تا مکه برود، همین که شش میل از مدینه دور شود محاذی و برابر مسجد شجره خواهد بود و همان‌جا میقاتش خواهد بود و از همان‌جا احرام می‌بندد. و در تجاوز نمودن از محاذات مسجد شجره و احرام بستن از محاذات یکی از مواقیت دیگر، بلکه از خصوص مورد مذکور نیز مشکل است.

(۲). آیه الله بهجت: اگر علم به محاذات ممکن نباشد، ظاهر، کفایت مظنه است در صورتی که موجب اطمینان یا حاصل از سؤال اهل آن محل باشد علی‌الأحوط. (مناسک شیخ، ص ۱۱).

(۳). آیه الله سیستانی: اگر دو خط متقاطع را فرض کنیم که زاویه قائمه‌ای را تشکیل می‌دهند و یکی از آن‌ها از مکه می‌گذرد و دیگری از میقات، نقطه تقاطع، محل محاذات با میقات است و معیار در این امر صدق عرفی است نه دقت عقلی.

(۴). آیه الله بهجت: اگر در طریق او محاذات علمیه با ظنیه نباشد احوط رفتن به سوی میقاتی یا محاذات آن است و محتمل است جواز احرام از اول احتمال و تجدید آن در مقدار اقرب مواقیت به مکه. (مناسک شیخ، ص ۱۰ و ۱۱).

(۵). آیه الله مکارم: بنابر احتیاط.

(۶). آیه الله خویی: اگر فاصله زیاد باشد، ظاهراً نذر لازم است و اگر فاصله کم باشد، بنابر احتیاط واجب باید نذر کند یا این که به یکی از مواقیت برود. (مناسک، مسأله ۱۶۴).

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: متعرض مسأله استحباب نذر نشده‌اند.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۱۵۰

قبل از رسیدن به محاذات، با نذر محرم شوند و بهتر آن است که در محاذات، تجدید احرام کنند.

مراد از محاذات

۲۷۵- مراد از «محاذات» مکانی است که میقات در یک خط راست، به طرف راست یا چپ شخص واقع شود؛ به طوری که اگر از آنجا بگذرد، میقات متمایل به پشت او شود.

نحوه اثبات محاذات

۲۷۶- محاذات به وسیله علم یا دو شاهد عادل، ثابت می‌شود؛ و اگر ممکن نشود، گمان حاصل از گفته کسانی که مطلع به آن مکان‌ها هستند، ظاهراً کافی است؛ بلکه اگر گمان، از قول اهل خبره‌ای که از روی قواعد علمیه محاذات را تعیین می‌کنند، حاصل شود، نیز ظاهراً کافی است.

محاذات با دو میقات

۲۷۷- اگر عبور کسی به گونه‌ای است که با دو میقات، محاذات پیدا می‌کند، احتیاط واجب آن است که از جایی که ابتدا محاذات حاصل می‌شود، احرام ببندد و در محاذات میقات بعد، نیت احرام را تجدید کند.

(۱). آیه الله بهجت: به حاشیه مسأله ۲۷۲ مراجعه شود.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)؛ ص ۱۵۰

(۲). آیه الله فاضل: اگر اطمینان حاصل شد.

(۳). آیه الله فاضل: اگر اطمینان حاصل شد.

(۴). آیه الله تبریزی: محاذات با میقات، به علم و اطمینان ثابت می‌شود و نیز به گفته کسانی که به آن مکان‌ها رفت و آمد می‌کنند، اما گفته کسی که از روی قواعد علمیه محاذات را تعیین می‌کند، اعتباری ندارد.

آیه الله سیستانی: معیار در تشخیص محاذات، در حاشیه مسأله ۲۷۲ گذشت و باید علم یا اطمینان یا حجت شرعی بر آن قائم باشد.

(۵). آیه الله تبریزی: باید از جایی که اول محاذات پیدا می‌کند، احرام ببندد و تجدید نیت در محاذات میقات بعد لازم نیست.

نظر آیه الله خویی با ملاحظه مسأله ۲۷۱ منتفی است.

آیه الله سیستانی: مخیر است از محاذی هر کدام احرام ببندد، گرچه احتیاط مستحب احرام در محاذی اول است.

(۶). آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: واجب است که از جایی که ...

(۷). آیه الله بهجت: اقوی کفایت احرام اول است؛ به نحوی که در مسأله ۲۷۱ بیان شد. (مناسک، ص ۱۰).

آیه الله فاضل: تجدید احرام لازم نیست و باید از اول محاذات محرم شود.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۱۵۱

فصل سوم: واجبات احرام

اشاره

۲۷۸- واجبات احرام سه چیز است:

۱- پوشیدن جامه احرام**اشاره**

۲۷۹- هنگام محرم شدن و در حال احرام، پوشیدن دو جامه احرام- که یکی «لنگ» و دیگری «ردا» است- بر مردان واجب است. احتیاط واجب آن است که پوشیدن این دو جامه، قبل از نیت احرام و تلبیه باشد؛ و اگر کسی بعد از لبیک بپوشد، احتیاط آن است که لبیک را دوباره بگوید.

جواز پوشیدن بیشتر از دو جامه

۲۸۰- حداقل مقدار واجب لباس احرام، دو جامه است و زیادتر مانع ندارد.

(۱). آیه الله فاضل: احتیاط مستحب است که زن‌ها نیز دو جامه احرام را هنگام محرم شدن بپوشند. آیه الله صافی: و در طواف و سعی.

آیه الله گلپایگانی: پوشیدن دو جامه احرام اختصاص به مردان ندارد و احتیاط واجب آن است که زن‌ها نیز دو جامه را بپوشند، اگرچه کندن لباس دوخته بر آن‌ها واجب نیست و جایز است بعد از احرام دو جامه احرام را بیرون بیاورند و با همان لباس خودشان باشند و بهتر آن است که در حال سعی و طواف دو جامه احرام را در برداشته باشند. (مناسک فارسی، ص ۲۸).

(۲). آیه الله بهجت: محل پوشیدن، از باب مقدمه، قبل از نیت و تلبیه است؛ و احتیاط در صورت تاخیر پوشیدن، در اعاده نیت و تلبیه است. (مناسک شیخ، ص ۱۴).

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: می‌بایست قبل از نیت و تلبیه دو جامه را بپوشند.

(۳). آیه الله نوری: لباسهای دوخته را بکند و این دو جامه را...

(۴). آیه الله خامنه‌ای، آیه الله فاضل: احتیاط مستحب است.

آیه الله سیستانی: احتیاط مستحب اعاده نیت و تلبیه است. (مناسک، مسأله ۱۸۹).

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۱۵۲

عدم جواز اکتفا به یک جامه

۲۸۱- بنا بر احتیاط واجب در حال اختیار، به یک جامه بلند- که مقداری از آن را لنگ و مقداری را ردا قرار دهد- اکتفا نشود بلکه باید دو جامه جدا باشند.

مقدار پوشش جامه احرام

۲۸۲- پوشیدن لباس احرام به نحو متعارف کفایت می‌کند و لازم نیست لنگ، ناف و زانو را بپوشاند؛ هر چند پوشاندن آنها مستحب

است.

عدم اعتبار کیفیت خاص در پوشیدن

۲۸۳- در پوشیدن دو جامه احرام، ترتیب خاصی معتبر نیست، بلکه به هر ترتیبی باشد، مانع ندارد، فقط باید- به هر کیفیتی که می‌خواهد- یکی را لنگ و یکی را ردا قرار دهد؛ و احتیاط مستحب آن است که ردا، شانه‌ها را بپوشاند.

قصد قربت در پوشیدن احرام و کندن دوخته

۲۸۴- بنابر احتیاط واجب، هنگام پوشیدن جامه احرام، نیت و قصد امر الهی و اطاعت او

(۱). آیه‌الله خامنه‌ای: پوشیدن دو جامه احرام واجب تعبدی است.

(۲). آیه‌الله بهجت: احرام صحیح است.

آیه‌الله سیستانی: بلکه ظاهر این است که کافی نباشد.

(۳). آیه‌الله بهجت: ازار از ناف تا زانو را باید بپوشاند (مناسک، مسأله ۱۸۹).

آیه‌الله تبریزی، آیه‌الله خویی: باید به اندازه‌ای باشد که ناف تا زانو را بپوشاند.

آیات عظام سیستانی، صافی، گلپایگانی، مکارم: بنابر احتیاط واجب، لازم است.

(۴). آیه‌الله بهجت: یکی از آنها باید بپوشاند ما بین ناف و زانو را و دیگری که ردا باشد آنقدر باشد که دو شانه‌ها را بپوشاند به نحوی که ردا و تردی به آن صادق باشد. (مناسک شیخ، ص ۱۴).

آیه‌الله خامنه‌ای: اگر به نحو متعارف باشد کفایت می‌کند.

آیه‌الله تبریزی، آیه‌الله خویی: احتیاط آن است که پوشیدن به نحو متعارف باشد.

آیه‌الله سیستانی: احتیاط مستحب این است که پوشیدن به نحو متعارف باشد.

(۵). آیه‌الله مکارم: بنابر احتیاط واجب.

آیات عظام بهجت، تبریزی، خامنه‌ای، صافی، گلپایگانی: باید ردا به قدری باشد که شانه‌ها را بپوشاند.

آیه‌الله سیستانی: احتیاط واجب این است که ردا به اندازه‌ای باشد که دو شانه و دو بازو و مقدار قابل توجهی از کمر را بپوشاند. (مناسک، مسأله ۱۸۹).

(۶). آیه‌الله فاضل: بلکه واجب است علاوه بر آن، قسمتی را بپوشاند؛ به گونه‌ای که صدق ردا بکند.

(۷). آیه‌الله فاضل: برای مردان که لباس احرام می‌پوشند واجب است آن را با قصد قربت بپوشند و زنان نیز لازم است نیت کنند لباسی را که پوشیده‌اند لباس احرام آنها باشد.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۱۵۳

جلّ جلاله، واجب است؛ و احتیاط مستحب آن است که هنگام کندن جامه دوخته هم، قصد اطاعت کند.

شرط لباس احرام از حیث صحت نماز در آن

۲۸۵- در جامه احرام، صحت نماز شرط است؛ پس احرام در جامه حریر و غیر مأکول و جامه متنجس به نجاست غیر معفو در نماز، کفایت نمی‌کند.

لباس بدن نما

۲۸۶- لنگ باید نازک و بدن‌نما نباشد؛ و همچنین است بنا بر احتیاط مستحب ردا.

لباس احرام زن

۲۸۷- لباس احرام زن، بنا بر احتیاط واجب، از حریر خالص نباشد؛ بلکه احتیاط آن است که تا آخر احرام، حریر نباشد.

۲۸۸- زن می‌تواند در لباس خودش - به هر نحو که باشد دوخته یا ندوخته - محرم شود؛ ولی حریر محض نباشد.

(۱). آیه الله بهجت و آیه الله سیستانی: در پوشیدن لباس احرام قصد قربت لازم است.

(۲). آیه الله بهجت: بنا بر احتیاط. در مجموع موانع نماز خواندن در لباس. (مناسک شیخ، ص ۱۴).

(۳). آیه الله سیستانی: بنا بر احتیاط واجب در غیر درندگان.

(۴). آیات عظام بهجت، تبریزی، خویی، فاضل، مکارم، نوری: احتیاط واجب است.

آیه الله سیستانی: احتیاط این است که هیچ قسمتی از ازار بدن نما نباشد، ولی این شرط در ردا معتبر نیست. (مناسک، مسأله ۱۹۳).
آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: معظم له در مناسک فارسی احتیاط وجوبی و در مناسک عربی فتوا می‌دهند به اینکه بدن‌نما نباشد.

(۵). آیه الله خامنه‌ای: بدن‌نما بودن ردا مانع ندارد، مشروط بر این که ردا بر آن صدق کند.

(۶). آیه الله بهجت: اما زنان بنا بر اقوی جایز است در جامه حریر احرام ببندند، گرچه احتیاط در ترک آن است. و همچنین است جواز پوشیدن آن در جمیع احوال احرام. (مناسک شیخ، ص ۱۵).

آیات عظام تبریزی، خامنه‌ای، خویی، صافی، گلپایگانی: باید از حریر خالص نباشد.

(۷). نظر آیات عظام صافی، فاضل، گلپایگانی: در واجبات احرام (پوشیدن لباس) گذشت.

(۸). آیه الله مکارم: و به هر رنگ باشد.

(۹). آیه الله بهجت: در مسأله قبلی جواز آن گذشت.

آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی: زنان می‌توانند در لباس‌های عادی خود، در صورتی که دارای شرایط ذکر شده در لباس احرام باشد، احرام ببندند.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۱۵۴

طهارت لباس احرام

۲۸۹- آیا طهارت لباس احرام یا سایر شرایط لباس نمازگزار، شرط صحّت احرام نیز هست، و آیا با ترک عمدی آن، احرام صحیح است؟

اگر جامه احرام یا بدن نجس شود

۲۹۰- اگر جامه احرام در هنگام اعمال یا غیر آن، نجس شود، بنا بر احتیاط واجب باید تطهیر یا تبدیل شود؛ و احوط در صورت نجاست بدن در حال احرام، مبادرت به تطهیر است.
۲۹۲- اگر جامه احرام یا بدن تطهیر نشود، کفّاره ندارد.

(۱). آیات عظام بهجت، فاضل، تبریزی: شرط صحّت نیست؛ آیه الله سیستانی: ولی واجب مستقل است که لباس احرام را بپوشد و شرط آن، طهارت است ولی اگر لباس احرام نپوشد یا لباسش نجس باشد احرام صحیح است.

آیات عظام: صافی، مکارم و نوری: لباس احرام باید مثل لباس نمازگزار پاک باشد و سایر شرایط لباس نمازگزار را نیز باید داشته باشد.

آیه الله خامنه‌ای: جامه احرام باید شرایط لباس نمازگزار را داشته باشد. بنابراین احرام بستن در جامه حریر یا جامه‌ای که از اجزای حیوان حرام گوشت یا مردار تهیه شده باشد و یا جامه‌ای که به نجاستی نجس شده باشد که در نماز از آن عفو نشده است کفایت نمی‌کند.

(۲). آیه الله فاضل: یا لباسی که زن محرم پوشیده.

(۳). آیه الله سیستانی: به احتیاط واجب باید مبادرت کند به تبدیل یا تطهیر.

آیه الله صافی: احتیاط مستحبّ آن است که آن را عوض کند و یا تطهیر نماید، بلکه احوط و اولی آن است که اگر محرم بدنش نیز نجس شود نجاست را از آن زایل کند. (مناسک فارسی ص ۴۴، مسأله ۳۵).

آیه الله گلپایگانی: از مناسک فارسی ص ۲۷، مسأله ۳۵- مطابق متن، احتیاط و جوبی استفاده می‌شود ولیکن در مناسک عربی ص ۷۷- احتیاط استحبابی فرموده‌اند.

آیه الله مکارم: این حکم واجب است.

(۴). آیه الله بهجت: و چنانچه بدن نجس شود تطهیر آن از جهت محرم بودن واجب نیست بنا بر اظهر (مناسک، مسأله ۱۹۷).

آیه الله سیستانی: وجوب مبادرت به تطهیر بدن ثابت نیست.

آیه الله فاضل: احتیاط استحبابی است.

(۵). آیه الله فاضل: و احرام او هم باطل نمی‌شود.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۱۵۵

جامه غیر منسوج

۲۹۳- جامه احرام، لازم نیست منسوج و بافتنی باشد، و اگر مثل «نمد» هم باشد و به آن جامه گفته شود، مانع ندارد.

۲۹۴- جامه احرام بنا بر احتیاط نباید از پوست باشد ولی اگر به آن جامه گفته شود، ظاهراً مانع ندارد.

اضطرار به پوشیدن لباس دوخته

۲۹۵- اگر محرم- به خاطر سرما یا غیر آن - ناچار به پوشیدن قبا یا پیراهن شود، می‌تواند بپوشد، ولی باید قبا را پایین و بالا کند و به‌دوش بیندازد و از آستین آن، دستش را بیرون نیاورد؛ و احوط پشت و رو نمودن آن است؛ و همچنین پیراهن را نیز باید به‌دوش بیندازد و نپوشد؛ ولی اگر

(۱). آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: احوط در دو جامه احرام این است که بافتنی باشد و از قبیل چرم و پوست و نمد نباشد. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: به احتیاط واجب جامه احرام بافته باشد و از پوست و یا مثل نمد مالیده نباشد. (مناسک فارسی، ص ۲۸، مسأله ۳۷).

آیه الله مکارم: احتیاط در آن ترک نشود.

(۲). آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: بنابر احتیاط، بافتنی باشد و از قبیل چرم و پوست و نمد نباشد.

آیه الله مکارم: این احتیاط ترک نشود.

(۳). آیه الله بهجت: اقوی جواز احرام است در لباس‌هایی که می‌تواند در نماز بپوشد، هر چند پوست یا غیر بافتنی باشد. (مناسک، مسأله ۱۹۴).

آیه الله خامنه‌ای: لازم نیست لباس احرام، منسوج و بافتنی و از جنس پنبه یا پشم و مانند آن باشد، بلکه اگر از پوست یا نایلون و پلاستیک باشد و عنوان لباس بر آن صدق کند و پوشیدن آن متعارف باشد نیز کافی است. و همچنین اگر مثل نمد مالیده شده باشد و به آن جامه گفته شود و پوشیدن آن متعارف باشد، مانعی ندارد.

آیه الله سیستانی: احتیاط مستحب در دو جامه احرام این است که بافتنی باشد و از قبیل چرم و پوست و نمد نباشد. (مناسک، مسأله ۱۹۴).

(۴). آیه الله فاضل: مثل نیافتن ردا و ازار.

(۵). آیه الله گلپایگانی: ولی باید برای آن کفاره بدهد و نظر ایشان نسبت به بقیه مسأله به دست نیامد.

(۶). آیه الله سیستانی: واجب این است که پشت و رو کند و دست از آستین آن بیرون نیاورد و یا این که آن را پایین و بالا کند و بپوشد.

آیه الله فاضل: احتیاط استحبابی است؛ و واجب است پیراهن را نیز بالا و پایین کند.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۱۵۶

اضطرار، به غیر از پوشیدن دوختنی، رفع نمی‌شود، می‌تواند بپوشد، هر چند باید کفاره بدهد. ۲۹۶- اگر کسی به خاطر عذر، نتواند لباس دوخته خود را بکند و لباس احرام بپوشد، باید در میقات، نیت کند و لبیک بگوید و کافی است؛ و هر وقت عذرش برطرف شد، جامه دوخته را بکند، و لباس احرام بپوشد؛ و لازم نیست به میقات برگردد؛ ولی برای پوشیدن لباس دوخته، باید یک گوسفند قربانی کند.

جواز بیرون آوردن لباس احرام در حال احرام

۲۹۷- لازم نیست جامه احرام همیشه در تن باشد، بلکه تعویض و بیرون آوردن هر دو جامه، برای شستن و حمام رفتن و هر حاجتی، جایز است.

احرام در لباس غیر احرام

۲۹۸- اگر کسی لباس احرام را عمدتاً نپوشد، یا در حال احرام، لباس دوخته بپوشد، اگر از روی عذر نباشد، معصیت کرده، ولی به صحت احرام او ضرر نمی‌رساند.

گره زدن لباس احرام

۲۹۹- گره زدن لباس احرام، اشکال ندارد ولی بنا بر احتیاط واجب، لنگ را به گردن گره نزنند؛

(۱). آیات عظام تبریزی، خامنه‌ای، سیستانی: و بنا بر احتیاط کفاره هم بدهد

آیه الله صافی: ولی باید برای آن کفاره بدهد

آیه الله مکارم: یعنی به طور معمولی بپوشد

آیه الله خامنه‌ای: اگر بر اثر سرما و مانند آن، ناگزیر به پوشیدن جامه دوخته باشد، می‌تواند از لباس های معمولی مانند پیراهن استفاده کند، اما نباید آن را بپوشد، بلکه آن را به صورت برعکس بالا به پایین یا پشت و رو به روی خود ببندازد.

(۲). نظر آیات عظام در ذیل مسأله ۵۰۰ آمده است.

(۳). آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی: و غیر حاجت.

(۴). آیات عظام: خامنه‌ای، صافی، گلپایگانی و مکارم: صحت احرامش خالی از اشکال نیست پس احتیاط واجب آن است که پس از بیرون آوردن آن، بار دیگر نیت کند و لیک بگوید.

(۵). آیات عظام بهجت، تبریزی، خویی، سیستانی: احوط این است که آزار (لنگ) خویش را به گردن خود بلکه مطلقاً گره نزنند، ولو بعض آن را به بعض دیگر. و با چیزی مانند سنجاق نیز آن را به هم وصل نکند. و احوط این است که ردا نیز گره زده نشود، ولی فرو کردن سوزن یا سنجاق در آن عیبی ندارد

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: سنجاق زدن و گره زدن حوله احرام و سنگ گذاشتن بین دو طرف حوله، به نحوی که حوله به صورت یقه پیراهن در آید جایز نیست، و نیز نباید پارچه احرام را چاک داده و مانند پیراهن بپوشد، بلی قرار دادن سنگ کوچک، در جامه احرام برای آن که آن را سنگین کرده، و ردا را حفظ نماید مانعی ندارد.

(۶). آیه الله خامنه‌ای: بستن لنگ به گردن جایز نیست ولی گره زدن لباس احرام یا گذاشتن سنگ یا چیز دیگر در میان آن و بستن با نخ (چنانچه برای بستن جلوی رداء معمول است) اشکال ندارد و همچنین بستن با سنجاق.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۱۵۷

و اگر از روی جهل یا نسیان گره زد، احتیاط آن است که فوراً باز کند، و احرامش صحیح و کفاره ندارد.

وصل کردن جامه احرام با سنجاق و مانند آن

۳۰۰- گذاردن سنگ و مانند آن، در جامه احرام و بستن با نخ و مانند آن، جایز است؛ و همچنین وصل کردن قسمتی از لباس احرام به قسمتی دیگر، با سنجاق و مانند آن، جایز است اگرچه احتیاط در ترک است.

نحوه بیرون آوردن لباس دوخته در حال احرام

۳۰۲- اگر کسی بعد از احرام پیراهن بپوشد، باید پیراهن را شکاف دهد و از پایین بیرون آورد؛ ولی اگر در پیراهن محرم شود، شکاف دادن و از پایین بیرون آوردن لازم نیست، و فقط کندن آن و پوشیدن لباس احرام لازم است و در هر دو صورت، احرام صحیح است.

استحباب طواف با لباس اول

۳۰۳- افضل آن است که محرم در صورت تعویض جامه احرام، برای طواف، همان جامه‌ای را که در آن محرم شده است، بپوشد، بلکه موافق احتیاط استحبابی است.

استفاده از پارچه ندوخته در زیر لنگ

۳۰۴- استفاده از پارچه ندوخته در زیر لنگ- به هر نحوی که باشد- اشکال ندارد.

(۱). به مسأله قبل مراجعه شود.

آیه الله وحید: بنا بر احتیاط واجب اگر اقوی نباشد ازار را به گردن گره نزنند، ولی سوراخ کردن آن به وسیله سوزن و مانند آن مانعی ندارد. (مناسک فارسی معظم له صفحه ۱۲۳)

(۲). در فرض عمد، نظر آیه الله گلپایگانی در مسأله ۲۹۸ آمده است.

آیه الله بهجت: در هر دو صورت نزع مخیط، باید بدون پوشاندن سر باشد. (مستفاد از صفحه ۲۰ مناسک شیخ).

آیه الله خامنه‌ای: در صورت علم و عمد نظر ایشان در ذیل مسأله ۲۹۸ بیان شده است.

(۳). آیه الله خویی: نظر معظم له در این مسأله به دست نیامد.

(۴). آیه الله مکارم: ولی بهتر اجتناب از این گونه کارهاست.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۱۵۸

خمس لباس احرام

برخی از احکام خمس لباس احرام در بخش خمس پایان کتاب ذکر شده است.

۲- نیت احرام

اشاره

یکی دیگر از واجبات احرام، نیت است.

قصد ترک محرمات

۳۰۵- برای محرم شدن، قصد ترک محرمات احرام، لازم نیست؛ و اگر کسی بدون چنین

(۱). آیات عظام بهجت، تبریزی، خامنه‌ای، خویی: در نیت چند چیز معتبر است: ۱- قصد قربت (نزدیکی به خدا) مانند عبادات دیگر غیر از احرام.

آیه الله بهجت: قصد قربت یعنی به جهت اطاعت و امتثال فرموده خداوند عالم. (مناسک شیخ، ص ۱۲).

۲- همزمان بودن با شروع در احرام.

۳- تعیین احرام که برای عمره است یا برای حج و تعیین حج که تمتع است یا قران یا افراد، و تعیین این که برای خود است یا برای دیگری و تعیین این که حج حَجَّه الاسلام است که برای اولین بار به استطاعت بر او واجب شده یا حج نذری است که به سبب نذر بر او واجب شده یا حجی است که به سبب فاسد بودن حج قبل بر او واجب شده یا حج مستحبی است. خلاصه هریک از اینها که باشد باید در نیت مشخص شود. پس اگر بدون تعیین نیت، احرام نمود، احرامش باطل خواهد بود.

آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: حَجَّه الاسلام عنوان قصدی نیست و اگر مکلف مستطیع برای خود حج به جا آورد حَجَّه الاسلام است مگر با علم و عمد قصد حج استحبابی نماید.

آیه الله سیستانی: در نیت معتبر است قصد قربت و وقوع آن در میقات و مانند آن و مشخص نمودن عبادتی که قصد احرام برای آن دارد، که آیا حج است و یا عمره و تعیین حج که تمتع است یا قران یا افراد و در صورت نیابت باید آن را قصد کند و اگر برای خودش باشد کافی است که قصد انجام آن از غیر ننماید و در عمل نذری کافی است که آنچه نذر نموده بر عملش منطبق باشد و لزومی ندارد قصد کند حجی را که انجام می‌دهد- مثلاً- حج نذری است، همچنان که برای این که حجی که انجام می‌دهد حَجَّه الاسلام باشد، کفایت می‌کند که حَجَّه الاسلام که بر او واجب شده بر عملش منطبق باشد و نیاز به قصد زایدی نیست. (مناسک، مسأله ۱۷۶).

(۲). آیات عظام بهجت، صافی، گلپایگانی: لازم است قصد کند ترک کارهایی را که بر محرم حرام است.

آیه الله مکارم: نیت احرام این است که قصد کند تروک احرام را بر خود حرام کند و قصد اجمالی، کافی است.

آیه الله وحید: قصد ترک محرمات احرام لازم نیست مگر محرماتی که قصد انجام آن یا تردید در آن، احرام را باطل می‌کند. (مناسک فارسی معظم له صفحه ۹۷)

(۳). آیه الله خامنه‌ای: لکن باید قصد انجام چیزی که احرام را باطل می‌کند نداشته باشد.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۱۵۹

قصدی، به قصد عمره تمتع یا حج تمتع، تلبیه بگویند، محرم می‌شود؛ و حتی کسی که می‌داند بعضی از محرمات- مثل زیر سایه رفتن- را انجام می‌دهد، احرام او صحیح است؛ هر چند احتیاط آن است که ترک محرمات را نیز قصد کند؛ البته عدم لزوم قصد

ترک محرمات، در غیر محرماتی است که عمره یا حج را باطل می‌کند؛ اما آنچه عمره یا حج را باطل می‌کند - مثل نزدیکی با زن در بعضی از صور - با قصد ارتکاب آن، احرام باطل، بلکه غیر ممکن است.

نیت حج تمتع به جای عمره تمتع

۳۰۶- اگر کسی به جای نیت عمره تمتع، حج تمتع را قصد کند، اگر در نظر داشته که همان عملی را که همه بجا می‌آورند، به جا آورد و گمان کرده بخش اول اعمال، حج تمتع نام دارد، ظاهراً عمل او به عنوان عمره تمتع، صحیح است ولی بهتر آن است که نیت را تجدید کند.

۳۰۷- اگر کسی به گمان تقدم حج تمتع بر عمره تمتع، نیت حج تمتع کند با قصد این که پس از احرام، به عرفات و مشعر برود و حج به جا آورده و عمره را پس از آن به جا آورد، احرام او باطل است و باید در میقات، تجدید احرام کند؛ و اگر از میقات گذشته است، باید در صورت امکان، به میقات برگردد و محرم شود، و گرنه از همان جا محرم شود؛ و اگر بعد از ورود به حرم ملتفت شد، باید در صورت امکان، از حرم خارج شده و محرم شود، و گرنه در همان جا محرم شود.

نیت حجة الاسلام در حج مستحبی

۳۰۸- جهت انجام حج مستحبی، نیت حجة الاسلام اشکال دارد، مگر در فرض اشتباه لفظی

- (۱). آیه الله مکارم: احرام او خالی از اشکال نیست مگر در حال ضرورت.
 - (۲). در مسأله قبل گذشت که آیات عظام بهجت، صافی، گلپایگانی، مکارم: قصد ترک جمیع محرمات را لازم می‌دانند.
 - (۳). آیه الله تبریزی: در صحت احرام، عزم بر ترک محرمات، از اول تا آخر احرام معتبر نیست.
 - آیه الله خویی: بنابر قول مشهور (نسبت به جماع قبل از سعی در عمره مفرده، فتواست).
 - آیه الله سیستانی: فقط در حین احرام عمره مفرده، اگر مکلف قصد داشته باشد که قبل از فارغ شدن از سعی با همسر خود نزدیکی کند یا تردید دارد که این کار را بکند یا نه، ظاهر این است که احرامش باطل است و بنابر احتیاط حکم استمنا هم همین است. (مناسک، مسأله ۱۷۸).
 - (۴). آیه الله مکارم: بنابر احتیاط واجب.
 - (۵). احکام این صور در ذیل مسأله ۲۶۲ گذشت.
 - (۶). آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی: مانعی ندارد. (مستفاد از تعلیقه عروه، ج ۲، ص ۲۴۰).
- مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۱۶۰
و تطبیق لفظ «حجة الاسلام» بر عمره‌ای که به عنوان وظیفه، مقصود بوده است.

نیت عمره مفرده و قصد تبدیل به تمتع

۳۰۹- کسی که وظیفه اش حج تمتع است، باید در حال احرام بستن - اگرچه به نیت ارتکازی اجمالی - نیت عمره تمتع و بعد از آن

نیت حج تمتع داشته باشد؛ پس اگر نیت عمره مفرده داشته باشد و بعد بخواهد آن را عمره تمتع قرار دهد، حج او اشکال پیدا می‌کند.

احرام به نیت عمره مفرده به جای تمتع

۳۱۰- کسی که وظیفه او عمره تمتع است و ندانسته به نیت عمره مفرده محرم شده است، اگر قصد عمره مفرده کرده، باید عمره مفرده انجام دهد و بعد از آن عمره تمتع را به جا آورد و چنانچه

(۱). آیه الله مکارم: معمولاً از همین قسم است.

(۲)- آیه الله بهجت: جواز عدول از عمره مفرده در ماههای حج، به عمره تمتع، محل تأمل و احتیاط است، و اگر در اشهر حج به عمره مفرده محرم شد و داخل مکه شد و وقت ضیق باشد از حج تمتع، می‌تواند با قصد، عدول به عمره تمتع نماید در صورتی که به سببی واجب نشده باشد بقا بر عمره مفرده بر او، با احتیاط در اراقه دم (کتاب حج افراد، ص ۴ و مناسک شیخ، ص ۹۰).

آیه الله تبریزی: اگر در ماه‌های حج عمره مفرده انجام دهد می‌تواند آن را بجای عمره تمتع حساب کند.

آیه الله خویی، آیه الله فاضل: اگر در ماههای حج، عمره مفرده انجام دهد و تا وقت حج اتفاقاً در مکه بماند، می‌تواند آن را عمره تمتع قرار داده و حج تمتع بجا آورد، و در این حکم بین حج واجب و مستحب فرقی نیست. (مناسک، مسأله ۱۴۲).

آیه الله سیستانی: اگر در ماههای حج عمره مفرده انجام دهد و تا روز هشتم ذی‌حجه در مکه بماند و قصد حج کند عمره‌اش تمتع به حساب می‌آید و باید حج تمتع انجام دهد و فرقی بین حج واجب و مستحب نیست. (مسأله ۱۴۲)

آیه الله مکارم: ولی از عمره مفرده (اگر در ماههای حج واقع شده باشد) به عمره تمتع جایز است ولی این در مورد حج مستحبی است.

(۳). آیه الله تبریزی: چنانکه بعد از انجام عمره مفرده تا وقت حج در مکه باقی ماند، می‌تواند عمره مفرده‌ای را که انجام داده عمره تمتع قرار دهد و برای حج محرم شود.

آیه الله خویی: اگر کسی در ماههای حج عمره مفرده انجام دهد و اتفاقاً در مکه تا موسم حج بماند می‌تواند آن را عمره تمتع قرار دهد. (مناسک، مسأله ۱۴۲).

آیه الله سیستانی: ولی اگر در مکه تا روز هشتم ذی‌حجه بماند و قصد حج کند عمره مفرده او عمره تمتع به حساب می‌آید.

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: عمره مفرده او باطل است، بلی چنانچه اشتباه در تطبیق بوده، تمتع واقع می‌شود و صحیح است.

آیه الله فاضل: عمره مفرده او مبدل به عمره تمتع شده و کافی است.

آیه الله مکارم: می‌تواند عمره مفرده انجام دهد و می‌تواند عدول به تمتع کند، اگر در ماههای حج باشد.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۱۶۱

اشتباه در تطبیق بوده تمتع و صحیح است.

احرام برای عمره تمتع با احتمال خروج از مکه

۳۱۱- شخصی به علت مأموریت شغلی ممکن است از مکه خارج شود؛ مثلاً به مدینه برگردد، ولی یقین به این امر ندارد، آیا وقت

احرام در میقات، می‌تواند به نیت عمره تمتع محرم شود؟

عدم صحت تجدید احرام

۳۱۲- بعد از تحقق احرام، تجدید آن و نیز عدول، موضوع ندارد؛ و کسی نمی‌تواند بعد از تحقق احرام، برای نوع دیگری عمره نیت کند؛ مثلاً بعد از احرام برای عمره مفرده، بخواهد مجدداً برای عمره تمتع نیت کرده و تلبیه بگوید که در این صورت، احرام دوم باطل است.

(۱). آیه‌الله بهجت: مانعی ندارد.

آیه‌الله تبریزی: می‌تواند به نیت عمره تمتع محرم شود و اگر از مکه بخواهد خارج شود احکام خروج از مکه را باید رعایت نماید، والله العالم.

آیه‌الله خامنه‌ای: می‌تواند نیت عمره تمتع کند.

آیه‌الله سیستانی: می‌تواند بلکه اگر قصد خروج ندارد باید نیت تمتع کند و خارج شدن برای کاری، هر چند غیر ضروری، اشکال ندارد در صورتی که مطمئن باشد حج را درک می‌کند.

آیه‌الله صافی: بلی می‌تواند، والله العالم.

آیه‌الله فاضل: بلی می‌تواند و خروج از مکه در صورتی که اطمینان به رسیدن برای اعمال حج را دارد فی نفسه مانعی ندارد ولی باید احکام خروج از مکه در مورد بطلان عمره سابق را رعایت کند.

آیه‌الله مکارم: می‌توانند برای عمره تمتع احرام ببندند حتی در صورتی که یقین داشته باشند که به خاطر الزامهای شغلی، بعد از پایان عمره تمتع از مکه خارج می‌شوند، مشروط بر این که برای انجام حج به موقع برگردند.

(۲)- آیه‌الله فاضل: با فرض این که هر دو عمره در ماه حج و از شخص واحد باشد فقط تمتع واقع می‌شود.

آیه‌الله مکارم: ولی می‌تواند نیت عمره خود را به عمره تمتع برگرداند به شرط این که عمره مفرده به نذر و مانند آن بر او واجب نشده باشد.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۱۶۲

قصد احرام و قصد ابطال حج

۳۱۳- هنگام احرام، قصد احرام لازم نیست؛ و احرام امر قصدی نیست، بلکه اگر کسی به قصد حج یا عمره، تلبیه بگوید، محرم می‌شود هر چند قصد احرام نکند.

۳۱۴- قصد ابطال عمره یا حج و یا بعض اجزای آن، مبطل نیست.

وجوب اخلاص در عمره و حج

۳۱۵- عمره و حج از عبادات است و باید با نیت خالص برای اطاعت خداوند متعال انجام شوند.

حکم ابطال عمره و حج به وسیله ریا

۳۱۶- اگر کسی عمره را به ریا یا غیر آن، باطل کند، احتیاط واجب آن است که حج افراد به‌جا آورد و پس از آن، عمره مفرده به‌جا آورد و در سال دیگر، حج را اعاده کند؛ و همچنین اگر حج را به نیت خالص به‌جا نیاورد و به ریا و غیر آن باطل کند، باید سال دیگر عمره و حج را اعاده کند.

۳۱۷- اگر کسی بعضی از ارکان عمره یا حج را به ریا و غیر آن، باطل کند و نتواند آن را جبران

- (۱). آیات عظام بهجت، گلپایگانی، مکارم: لازم است و تفصیل این مسأله در ذیل بحث نیت در واجبات احرام گذشت.
- آیة الله تبریزی، آیة الله خویی: همین که به قصد عمره و یا حج تمتع تلبیه واجب را گفت، محرم می‌شود و قصد احرام، همین است.
- (۲). آیة الله نوری: قصد احرام به این است که قصد احرام حج یا عمره کند و لازم است که احرام را به این قصد انجام دهد.
- (۳). آیة الله نوری: و همچنین احرام.
- (۴). آیة الله سیستانی: بلکه برای تذلل در پیشگاه خداوند.
- (۵). آیة الله نوری: و باید نیت آن را داشته باشد که بعد از عمره تمتع حج تمتع را انجام بدهد.
- (۶). آیة الله فاضل: و جبران آن ممکن نشود و وقت نباشد.
- آیة الله صافی، آیة الله گلپایگانی: به وظیفه‌ای که بعداً برای باطل کننده عمره یا حج خواهد آمد عمل نماید.
- (۷). آیة الله بهجت: اگر وقت تنگ باشد و نتواند پیش از حج اعاده و یا جبران کند، حج او افراد می‌شود و عمره مفرده پس از حج به‌جا می‌آورد و احوط اعاده حج است در سال آینده. (مناسک شیخ، ص ۱۶ و ۵۶).
- آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی: اگر عمره را باطل کند، در صورت امکان واجب است اعاده آن و اگر ممکن نبود حجش باطل می‌شود و باید سال دیگر عمره و حج را اعاده کند.
- مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۱۶۳
- کند، در عمره، حکم بطلان عمره را دارد و در حج، حکم بطلان حج را، ولی اگر محل جبران باقی باشد و جبران کرد، عملش صحیح است، گرچه معصیت کار است.

شک در نیت احرام بعد از گفتن تلبیه

۳۱۸- اگر بعد از تلبیه در میقات، شک کند که نیت عمره تمتع کرده یا حج، بنا بر عمره تمتع بگذارد و عمره او صحیح است؛ و همچنین اگر بعد از تلبیه در روز هشتم، فراموش کند که برای حج تلبیه گفته یا عمره، بنا بگذارد که برای حج گفته و حج او صحیح است و احتیاط مستحب در تجدید تلبیه است.

۳۱۹- سومین واجب احرام، تلبیه است؛ و صورت آن- بنا بر اصح- این عبارت است:

«لَبَّيْكَ، اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ، لَبَّيْكَ لَا شَرِيكَ لَكَ لَبَّيْكَ».

و اگر به عبارت ذکر شده اکتفا کند، محرم می‌شود، و احتیاط مستحب آن است که پس از چهار لبیک ذکر شده، این عبارت را بگوید:

«إِنَّ الْحَمْدَ وَالنُّعْمَةَ لَكَ وَالْمُلْكَ، لَا شَرِيكَ لَكَ لَبَّيْكَ».

(۱). آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: در هر دو صورت اگر داخل در عمل مترتب مثل طواف عمره تمتع یا وقوف به عرفات شده، حکم به صحت می‌شود و در غیر این صورت باید اعاده نماید.

(۲). آیه الله بهجت: احتیاط واجب این است.

آیه الله سیستانی: لبیک پنجم جایز است ولی جزو این احتیاط استحبابی نیست.

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: صورت تلبیه واجب، که به وسیله آن احرام واقع می‌شود این است: «لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ لَا شَرِيكَ لَكَ لَبَّيْكَ» و احتیاط در این است این جمله اضافه شود: «إِنَّ الْحَمْدَ وَالنُّعْمَةَ لَكَ وَالْمُلْكَ لَا شَرِيكَ لَكَ». آیه الله صافی: و

بهمتر اضافه یک لبیک دیگر بعد از لا شریک لک است. (مناسک فارسی ص ۳۸ عربی ص ۵۲)

آیه الله مکارم: احتیاط واجب است که بگوید ...: امیا لبیک پنجم را نگوید ولی اگر به قصد رجا بگوید، ضرری به احرام او نمی‌زند.

(۳). آیه الله بهجت: وجوب کسر همزه آن متجه است. (مناسک، ص ۷۴).

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۱۶۴

و اگر بخواهد احتیاط بیشتر بکند، پس از گفتن آنچه ذکر شد، بگوید:

«لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ لَبَّيْكَ إِنَّ الْحَمْدَ وَالنُّعْمَةَ لَكَ وَالْمُلْكَ لَا شَرِيكَ لَكَ لَبَّيْكَ».

و مستحب است بعد از آن بگوید:

«لَبَّيْكَ ذَا الْمَعَارِجِ لَبَّيْكَ، لَبَّيْكَ دَاعِيًا إِلَى دَارِ السَّلَامِ لَبَّيْكَ، لَبَّيْكَ غَفَارَ الذُّنُوبِ لَبَّيْكَ، لَبَّيْكَ أَهْلَ التَّلْبِيَةِ لَبَّيْكَ، لَبَّيْكَ ذَا الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ لَبَّيْكَ، لَبَّيْكَ تَبْدِئُ وَالْمَعَادُ إِلَيْكَ لَبَّيْكَ، لَبَّيْكَ تَسْتَعِينِي وَيُفْتَقِرُ إِلَيْكَ لَبَّيْكَ، لَبَّيْكَ مَرْهُوبًا وَمَرْغُوبًا إِلَيْكَ لَبَّيْكَ، إِلَهَ الْحَقِّ لَبَّيْكَ، لَبَّيْكَ ذَا النُّعْمَاءِ وَالْفَضْلِ الْحَسَنِ الْجَمِيلِ لَبَّيْكَ، لَبَّيْكَ كَشَافِ الْكُرْبِ الْعِظَامِ لَبَّيْكَ، لَبَّيْكَ عَيْدُكَ وَابْنُ عِبَادِكَ لَبَّيْكَ، لَبَّيْكَ يَا كَرِيمُ لَبَّيْكَ».

و این جملات را نیز بگوید خوب است:

«لَبَّيْكَ، أَتَقَرَّبُ إِلَيْكَ بِمُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ لَبَّيْكَ، لَبَّيْكَ بِحَجَّهِ وَ عُمْرِهِ لَبَّيْكَ، لَبَّيْكَ وَ هَذِهِ عُمْرَةٌ مُتَعَبَةٌ إِلَى الْحِجِّ لَبَّيْكَ، لَبَّيْكَ أَهْلَ التَّلْبِيَةِ لَبَّيْكَ، لَبَّيْكَ تَلْبِيَةٌ تَمَامُهَا وَ بَلَغُهَا عَلَيْكَ».

ترجمه تلبیه

۳۲۰- ترجمه تلبیه- لبیک، اللَّهُمَّ لبیک، لبیک لا- شریک لک لبیک- چنین است: «اجابت می‌کنم دعوت تو را، خدایا! اجابت می‌کنم دعوت تو را، اجابت می‌کنم دعوت تو را، شریکی نیست مر تو را، اجابت می‌کنم دعوت تو را».

در مواردی که باید ترجمه گفته شود، اگر کلمه «دعوت» را هم نگوید، کفایت می‌کند

و جوب صحیح گفتن تلبیه

۳۲۱- صحیح گفتن به مقدار واجب از تلبیه- مانند صحیح گفتن تکبیره الاحرام در نماز- واجب است.

(۱). آیه الله فاضل: احتیاط مستحب آن است که به جای صورت اول بگوید.

(۲). آیه الله نوری: با کمال میل و شوق اجابت می کنم دعوت تو را، خدایا! با کمال میل و شوق اجابت می کنم، اجابت می کنم دعوت تو را با کمال میل و شوق، شریکی نیست مرتو را، با کمال میل و شوق اجابت می کنم، اجابت می کنم تو را. مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۱۶۵

حکم عاجز

۳۲۲- اگر کسی تلبیه را به مقدار واجب نداند، باید آن را یاد بگیرد، یا کسی به او تلقین کند؛ یعنی کلمه کلمه بگوید و شخصی که می خواهد احرام ببندد، دنبال او به طور صحیح بگوید.

۳۲۳- اگر نتواند تلبیه را یاد بگیرد، یا وقت یاد گرفتن نباشد، و با تلقین هم نتواند بگوید، احتیاط آن است که هر طور که می تواند بگوید، و ترجمه اش را هم بگوید؛ و بهتر آن است که علاوه بر آن نایب هم بگیرد.

نگفتن تلبیه با فراموشی یا جهل

۳۲۴- اگر کسی تلبیه را به خاطر فراموشی یا ندانستن حکم نگوید، واجب است در صورت امکان، به میقات بازگردد و لیبیک بگوید؛ و اگر نتواند برگردد و داخل حرم نشده، همان جا بگوید؛ و اگر داخل حرم شده، واجب است برگردد به خارج حرم و لیبیک بگوید؛ و اگر ممکن نیست، همان جا لیبیک بگوید؛ و اگر بعد از گذشتن وقت جبران، یادش آمد، صحت عمل بعید نیست.

(۱). آیه الله فاضل: و ظاهراً همین مقدار کافی است و احتیاط مستحب آن است که ترجمه را بگوید و نایب نیز بگیرد.

(۲). آیات عظام تبریزی، مکارم: احوط این است که نایب هم بگیرد.

آیه الله بهجت، آیه الله خویی: به ذیل مسأله ۲۳۶ مناسک محشای حج مراجعه شود.

آیه الله خامنه‌ای: اگر نتواند یاد بگیرد هر چند بر اثر تنگی وقت باشد و نتواند آن را با تلقین نیز صحیح ادا کند، به هر نحو که می تواند بگوید. و در این صورت احتیاط آن است که علاوه بر گفتن خودش نایب هم بگیرد.

آیه الله سیستانی: کافی است به نحوی که می تواند بگوید، اگر عرفاً صدق تلبیه کند و اگر صدق نکند به احتیاط واجب، هم مرادف عربی و هم ترجمه آن را بگوید و نیز نایب بگیرد.

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: اگر تلقین ممکن نشد به هر طوری که می تواند بخواند و ترجمه اش را به فارسی یا زبان دیگر بگوید و نایب هم بگیرد رجاء، که از طرف او به طور صحیح بخواند. (مناسک فارسی، ص ۲۹).

آیه الله نوری: نایب گرفتن لازم نیست.

(۳). آیات عظام اراکی، خامنه‌ای، فاضل: احرام ببندد و لَبِیک بگوید.

آیه الله سیستانی: بنابر احتیاط واجب به مقداری که ممکن است به طرف میقات برگردد و محرم شود.

(۴). تفصیل این مسأله در ذیل مسأله ۲۶۲ گذشت.

(۵). آیه الله بهجت: محل تأمل است. (مناسک شیخ، ص ۱۲).

چون نظر آیات عظام این است که کسی که تلبیه را ترک نماید محرم نمی‌شود لذا تفصیل این مسأله را باید در ذیل مسأله ۲۳۶ و

۲۶۲ (در مناسک محشای حج) جستجو کرد.

آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: صحت عمل خالی از اشکال نیست.

آیه الله سیستانی: اگر در عمره باشد صحت عمل مورد اشکال است.

آیه الله فاضل: اگر بعد از اعمال حج یادش آمد حج او صحیح است. ولی اگر بعد از عمره تمتع یا عمره مفرده یادش آمد عمره

باطل است، و در عمره تمتع اگر فرصت دارد و امکان جبران دارد باید به میقات ولو به ادنی‌الحل برگردد و جبران کند و اگر امکان

جبران نبود حج افراد انجام دهد، و در این صورت کفایت از حَجَّة الاسلام می‌کند.

آیه الله مکارم: اگر بعد از اتمام حج یا عمره یادش بیاید، عمل او صحیح است.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۱۶۶

وظیفه لال در تلبیه

۳۲۵- اخرس (لال)، باید با انگشت به تلبیه اشاره کند و زبانش را هم حرکت دهد، و نایب گرفتن کافی نیست.

کسی که لکنت زبان دارد

۳۲۶- کسی که لکنت زبان دارد، اگر نمی‌تواند تلبیه را صحیح بگوید، ولو با تلقین، احوط آن است که به هر نحو می‌تواند بگوید و

ترجمه‌اش را نیز بگوید.

(۱). آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: اگر چه به گفتن ترجمه آن باشد و نایب هم بگیرد رجاء که از طرف او به‌طور صحیح

بگوید.

(۲). آیه الله بهجت: شخص گنگ و لال با انگشت خود همراه با نیت قلبی به تلبیه اشاره نموده و زبان خود را حرکت دهد و اگر

ممکن نباشد که این کار را خودش انجام دهد نایب بگیرد که به‌جای او تلبیه بگوید. (مناسک، مسأله ۱۸۰).

آیات عظام تبریزی، خویی، فاضل، مکارم: بهتر است نایب هم بگیرد.

آیه الله خامنه‌ای: احوط آن است که نایب هم بگیرد.

آیه الله سیستانی: اگر در اثر عارضه‌ای لال شده است و الفاظ تلبیه را می‌داند، به مقداری که می‌تواند تلفظ کند و اگر نتواند زبان و

لب را به آن حرکت دهد و همراه با آن در قلب اظهار نماید و با انگشت به آن اشاره کند و اگر لال و کر مادرزاد است و مانند

آن، پس زبان و لب را مانند کسانی که تلفظ می‌کنند حرکت دهد و با انگشت اشاره کند.

(۳). آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: ترجمه‌اش را بگوید و نایب هم بگیرد رجاء که از طرف او به‌طور صحیح تلبیه را بگوید.

(۴). آیه الله تبریزی و آیه الله فاضل: و بهتر آن است که علاوه بر آن نایب هم بگیرد.

آیه الله بهجت: به ذیل مسأله ۳۲۳ مراجعه شود.

آیه الله خامنه‌ای، آیه الله مکارم: احوط این است که در این صورت نایب هم بگیرد.

آیه الله خویی: می‌تواند به ملحون اکتفا کند، گرچه احوط جمع بین ترجمه و استنباط نیز هست. و نیز اخرس (گنگ و لائل) کافی است با اشاره تلبیه بگوید، گرچه احوط استنباط نیز هست. (تعلیق عروه، ج ۲، ص ۳۶۱ و مناسک، مسأله ۱۷۹ و ۱۸۰).

آیه الله سیستانی: به ذیل ۳۲۳ مراجعه شود.

آیه الله گلپایگانی: و نایب هم بگیرد رجاء.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۱۶۷

غلط گفتن تلبیه

۳۲۷- اگر کسی تلبیه را غلط بگوید و اعمال حج را انجام دهد، چنانچه از روی عمد بوده، حج او صحیح نیست؛ و اگر عمدی نبوده و از روی فراموشی یا ندانستن مسأله بوده، صحت عمل بعید نیست.

علم به غلط بودن تلبیه هنگام اعمال حج

۳۲۸- اگر کسی تلبیه را غلط بگوید و بعد از وقوفین و قبل از اتمام اعمال حج، بفهمد که صحیحاً محرم نشده است، با فرض این که بعد از وقت جبران متوجه شده، صحت عمل بعید نیست، ولی احتیاط واجب، عدم اکتفا به این حج است.

(۱). آیه الله فاضل: با توجه به این که عالم به حکم بوده، اگر نسبت به موضوع جاهل بوده؛ یعنی نمی‌دانسته تلبیه را غلط می‌گوید، حکم ترک احرام از روی جهل و سهو را دارد که حکم آن ذکر شده است.

(۲). آیه الله بهجت: به مسأله ۲۶۲ و ۳۲۴ و ۲۴۰ مراجعه شود.

برای اطلاع از نظر مراجع، به ذیل مسأله ۲۶۲ مراجعه شود.

آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: اگر در احرام عمره بوده، صحت عمل او خالی از اشکال نیست و باید احتیاط کند.

آیه الله سیستانی: اگر به مقدار تمکن تلبیه را گفته است و غلط بودن آن به حدی نبوده است که صدق تلبیه نکند، چیزی بر او نیست. در غیر این صورت، اگر در احرام عمره باشد بنا بر احتیاط واجب عمل باطل است و اگر در احرام حج باشد صحیح است.

(۳). آیه الله بهجت: به مسأله ۲۴۰ مراجعه شود.

آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: صحت عمل خالی از اشکال نیست و باید احتیاط نماید.

آیات عظام خامنه‌ای، فاضل، گلپایگانی: این احتیاط استحبابی است.

آیه الله سیستانی: اگر تلبیه را به مقدار تمکن ادا کرده است و غلط بودن آن به اندازه‌ای نیست که صدق تلبیه نکند، عمل صحیح است. در غیر این صورت، اگر تلبیه عمره را غلط گفته است عمل او بنا بر احتیاط باطل است و اگر تلبیه احرام حج باشد همانجا تلبیه بگوید و عملش صحیح است.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۱۶۸

عدم جواز تأخیر تلبیه

۳۲۹- تأخیر لبیک واجب از میقات، جایز نیست و در صورت تأخیر، باید به دستوری که در مسأله ۲۶۲ ذکر شد، عمل شود.

استحباب تکرار تلبیه

۳۳۰- تکرار تلبیه و زیاد گفتن آن هر قدر ممکن باشد، مستحب است؛ و برای هفتاد مرتبه گفتن، ثواب زیادی ذکر شده است؛ و جهت تکرار، گفتن «لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ» یا «لَبَّيْكَ» کافی است.

وقف به حرکت و وصل به سکون در تلبیه

۳۳۱- وقف به حرکت و وصل به سکون در تلبیه، چه حکمی دارد؟

زمان قطع تلبیه در حج

۳۳۲- کسی که برای عمره تمتع محرم شده، بنا بر احتیاط واجب، باید وقتی که خانه‌های مکه پیدا می‌شود، لبیک را ترک کند؛ و مراد از خانه‌های مکه، خانه‌هایی است که در زمان انجام عمره، جزو مکه- ولو نقاط توسعه یافته- باشد؛ و نیز در احرام حج، احتیاط واجب آن است که لبیک را تا ظهر روز عرفه بیشتر نگوید.

زمان و مکان قطع تلبیه در عمره مفرده

۳۳۲ / ۲- کسی که در مکه بوده و از حرم خارج و در ادنی‌الحل محرم شده، با مشاهده کعبه، تلبیه را قطع؛ و کسی که ابتداءً در خارج حرم بوده و محرم شده، با ورود به حرم، تلبیه را قطع می‌نماید.

(۱). آیه الله خویی: کسی که می‌خواهد از راه مدینه به حج برود، بهتر است گفتن تلبیه را تا رسیدن به بیداء (جایی که یک میل با ذوالحلیفه به طرف مکه فاصله دارد) تأخیر بیندازد و در آنجا تلبیه بگوید و کسی که از راه دیگر به حج می‌رود تلبیه را پس از قدری راه رفتن بگوید.

(۲). آیه الله مکارم: به قصد رجاء.

(۳). آیه الله بهجت: با نماز فرقی ندارد که وصول به سکون، جایز؛ و وقف به حرکت عمدتاً، تکلیفاً جایز نیست.

آیه الله خامنه‌ای: تلبیه باید نزد اهل لسان صحیح باشد.

آیات عظام: تبریزی، سیستانی، صافی، فاضل و مکارم: مانعی ندارد بهتر رعایت است.

آیه الله نوری: احتیاط واجب در مراعات است.

(۴). آیات عظام تبریزی، خامنه‌ای، خویی، فاضل، مکارم: واجب است.

(۵). آیات عظام بهجت، تبریزی، خویی، سیستانی: بلکه مراد خانه‌های قدیمی مکه است.

(۶). آیات عظام بهجت، تبریزی، خامنه‌ای، خویی، فاضل، مکارم: باید قطع نماید.

آیه الله گلپایگانی، متعرض این مسأله نشده‌اند.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۱۶۹

فصل چهارم: مستحبات احرام

اشاره

۳۳۳- مستحبات احرام: ۱- پاکیزه نمودن بدن و گرفتن ناخن و شارب و ازاله موی زیر بغل و عانه.

۲- رها کردن موی سر و ریش برای قاصد حج، از اول ماه ذی‌قعدة و برای قاصد عمره مفرده، پیش از یک ماه.

غسل احرام

۳- غسل احرام در میقات. غسل احرام از زن حیض و نساء نیز صحیح است.

تقدیم غسل احرام و اعاده آن

تقدیم این غسل به خصوص در صورتی که خوف آن باشد که در میقات آب یافت نشود، جایز است؛ و در صورت تقدیم، اگر در میقات آب یافت شد، اعاده مستحب است.

بعد از غسل احرام، اگر لباسی بپوشد، یا چیزی که بر محرم حرام است، بخورد، باز هم اعاده مستحب است.

مقدار زمان کفایت غسل احرام

اگر غسل در روز انجام شود، تا آخر شب آینده، کفایت می‌کند؛ و همچنین اگر در شب انجام

(۱). آیه الله سیستانی: پاره‌ای از مستحبات و مکروهاتی که اینجا ذکر شده مبتنی بر قاعده تسامح است، پس باید رعایت آن‌ها به قصد رجا باشد نه ورود.

آیه الله مکارم: این امور و امور مربوط به ترک مکروهات را به قصد رجا به جا می‌آورد.

(۲). آیه الله مکارم: و بعضی از فقها به وجوب آن قائل شده‌اند و این قول گرچه ضعیف است احوط است.

(۳). آیه الله خامنه‌ای: مستحب مؤکد است که پیش از احرام غسل کند، بلکه احتیاط آن است که ترک نشود.

(۴). آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: و کسی که به خاطر عذر تمکن از غسل ندارد، رجاء بدل از غسل تیمم نماید. (آداب و احکام حج، ص ۴۱۰).

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۱۷۰

شود، تا آخر روز آینده کافی است؛ ولی اگر بعد از غسل و پیش از احرام، محدث به حدث اصغر شود، غسل را اعاده نماید. ۴-

بودن دو جامه احرام از پنبه.

مراتب استحباب زمان احرام

۵- بستن احرام به ترتیب ذیل:

در صورت تمکن، بعد از فریضه ظهر؛

و در صورت عدم تمکن، بعد از فریضه دیگر، و در صورت عدم تمکن از آن، بعد از شش یا دو رکعت نماز نافله، در رکعت اول پس از حمد، سوره توحید، و در رکعت دوم، سوره جحد را بخواند؛ و شش رکعت، افضل است، و بعد از نماز، حمد و ثنای الهی را به جا آورد و بر پیغمبر و آل او صلوات بفرستد، آنگاه بگوید:

«اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ أَنْ تَجْعَلَنِي مِمَّنِ اسْتَجَابَ لَكَ، وَ آمَنَ بِوَعْدِكَ، وَ اتَّبَعَ أَمْرَكَ، فَأَنِّي عَبْدُكَ، وَ فِي قَبْضَتِكَ، لَا أَوْقِي إِلَّا مَا وَقَيْتَ، وَ لَا أَخْذُ إِلَّا مَا أَعْطَيْتَ، وَ قَدْ ذَكَرْتُ الْحَجَّ، فَاسْأَلُكَ أَنْ تَعْرِمَ لِي عَلَيْهِ عَلَى كِتَابِكَ، وَ سِنَّةَ نَبِيِّكَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آله، وَ تَقْوِيَنِي عَلَى مَا ضَمَعْتُ، وَ تَسَلِّمَ لِي مَنَاسِكِي فِي يُسْرٍ مِنْكَ وَ عَافِيَةٍ، وَ اجْعَلْنِي مِنْ وَفْدِكَ الَّذِي رَضِيَتْ وَ ارْتَضَيْتَ وَ سَمَّيْتَ وَ كَتَبْتَ. اللَّهُمَّ إِنِّي خَرَجْتُ مِنْ شِقَّةٍ بَعِيدَةٍ، وَ أَنْفَقْتُ مَالِي ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِكَ. اللَّهُمَّ فَتَمِّمْ لِي حَجَّتِي وَ عُمْرَتِي. اللَّهُمَّ إِنِّي أُرِيدُ التَّمَتُّعَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ عَلَى كِتَابِكَ، وَ سِنَّةَ نَبِيِّكَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آله، فَانْ عَرِّضْ لِي عَارِضٌ يَحْبِسُنِي، فَخَلْنِي حَيْثُ حَبَسْتَنِي بِقَدْرِكَ الَّذِي قَدَّرْتَ عَلَيَّ. اللَّهُمَّ إِنْ لَمْ تَكُنْ حَاجَّةً فَعُمْرَةٌ، أَحْرَمَ لَكَ شَعْرِي وَ بَشْرِي وَ لَحْمِي وَ دَمِي وَ عِظَامِي وَ مَخْيَ وَ عَصَبِي مِنَ النِّسَاءِ وَ الثِّيَابِ وَ الطَّيِّبِ، أُبْتَغِي بِذَلِكَ وَجْهَكَ وَ الدَّارَ الْآخِرَةَ».

۶- خواندن این دعا هنگام پوشیدن دو جامه:

(۱). آیه الله بهجت: در انتقاض غسل سابق به غیر نوم، تأمل است و اظهر در نوم، عدم انتقاض است، و آن که اعاده، شبیه به مستحب در مستحب است. (مناسک شیخ، ص ۶).

(۲). آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: و بهتر آن است که در پارچه سفید محرم شود و نیت احرام و نیت پوشیدن جامه احرام بلکه نیت کردن لباس دوخته را نیز بر زبان آورد.

(۳). آیات عظام بهجت، فاضل: در صورت عدم تمکن از فریضه ادا، بعد از فریضه قضا محرم شود.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۱۷۱

«الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي رَزَقَنِي مَا أُوَارِي بِهِ عَوْرَتِي، وَ أُوَدِّي فِيهِ فَرَضِي، وَ أَعْبُدُ فِيهِ رَبِّي، وَ أَنْتَهِيَ فِيهِ إِلَى مَا أَمَرَنِي، الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي قَصَدْتُه فَبَلَّغَنِي، وَ أَرَدْتُهُ فَأَعَانَنِي وَ قَبَّلَنِي وَ لَمْ يَقْطَعْ بِي، وَ وَجَّهَهُ أَرَدْتُ فَسَلَّمَنِي فَهُوَ حِصْنِي وَ كَهْفِي وَ حِرْزِي وَ ظَهْرِي وَ مَلَاذِي وَ رَجَائِي وَ مَنجَايَ وَ ذُخْرِي وَ عُدَّتِي فِي شِدَّتِي وَ رَخَائِي».

موارد استحباب تکرار تلبیه

۷- تکرار تلبیه‌ها در حال احرام؛ خصوصاً در:

وقت برخاستن از خواب؛

بعد از هر نماز واجب و مستحب؛

وقت رسیدن به سواره؛

هنگام بالا رفتن از تلّ یا سرازیر شدن از آن؛

وقت سوار شدن یا پیاده شدن؛

آخر شب و اوقات سحر.

تکرار تلبیه در موارد ذکر شده در عمره تمّتع تا دیدن خانه‌های مکه و در حج تا ظهر روز عرفه، است.

مکروهات احرام

۳۳۴- مکروهات احرام چند چیز است:

۱- احرام در جامه سیاه، و افضل، احرام در جامه سفید است.

۲- خوابیدن محرم بر رخت و بالش زرد رنگ.

۳- احرام بستن در جامه چرکین؛ و اگر جامه در حال احرام چرک شود، بهتر ترک شستن آن در حال احرام است.

(۱). آیه الله بهجت: و همچنین بر مردان مستحب است تلبیه را بلند بگویند.

(۲). آیه الله تبریزی، آیه الله سیستانی: بلکه احوط ترک آن است.

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: بلکه اولی ترک پوشیدن هر پارچه رنگ شده است مگر رنگ سبز که در بعضی روایات معتبره استثنا شده است.

(۳). آیه الله بهجت: بر بالش سیاه رنگ.

(۴). آیه الله مکارم: ولی می‌تواند آن‌ها را تبدیل به احرامی تمیز کند.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۱۷۲

۴- احرام بستن در جامه راه راه. ۵- استعمال حنا پیش از احرام، در صورتی که اثر آن تا حال احرام باقی بماند.

۶- حمام رفتن، و اولی آن است که محرم بدن خود را با کیسه و مثل آن نساید.

۷- لیک گفتن محرم در جواب کسی که او را صدا نماید.

(۱). آیه الله سیستانی: احرام بستن در جامه نقشه‌دار و مانند آن.

(۲). آیه الله بهجت: اظهار جواز استعمال حنا است قبل از احرام، هرگاه اثر آن باقی بماند تا حال احرام. (مناسک شیخ، ص ۸).

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: با قصد زینت خلاف احتیاط است.

آیه الله مکارم: اگر قصد زینت داشته باشد اشکال دارد و فرقی میان حنا و رنگ‌های امروز نیست.

(۳). آیه الله تبریزی، آیه الله سیستانی: اولی بلکه احوط آن است که محرم بدن خود را با کیسه و مثل آن نساید.

آیه الله مکارم: کراهت حمام رفتن ثابت نیست ولی بدن خود را با کیسه و مثل آن نمالد.

(۴). آیه الله فاضل: و همچنین ساییدن صورت، چنانچه نداند موجب بیرون آمدن خون می‌شود و همچنین کشتی گرفتن.

آیه الله تبریزی، آیه الله سیستانی: بلکه احوط ترک آن است.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۱۷۳

میزان ثبوت کفاره در محرمات احرام

۳۳۵- کسی که با جهل، یا نسیان حکم یا موضوع و یا غفلت، محرمات احرام را مرتکب شود، کفاره بر او واجب نمی‌شود، مگر صید که در هر صورت کفاره دارد؛ پس در غیر صید، ارتکاب عمدی محرمات کفاره دار، موجب ثبوت کفاره است.

۱- محرمات مشترک بین مردان و زنان

۱- شکار

اشاره

اول- شکار صحرائی وحشی، مگر در صورت ترس از آزار آن.

۳۳۶- خوردن گوشت شکار، بر محرم حرام است؛ چه خودش آن را شکار کند یا غیر او، و چه محرم شکار کند یا غیر محرم. ۳۳۷- نشان دادن شکار به شکارچی، و همین طور کمک به او به هر نحوی، حرام است.

۳۳۸- اگر محرمی صید را ذبح کند- بنا بر مشهور- در حکم میته است؛ و بنا بر احتیاط واجب هم این حکم هم در باره دوباره محرم و هم محل جاری است.

(۱). تذکر: در برخی موارد دیگر از قبیل مقاربت با فراموشی طواف فریضه یا سعی، و دست بر ریش کشیدن و روغن مالی با جهل، مطابق برخی فتاوی کفاره ذکر شده است که در جای خود بدان اشاره شده است.

(۲). آیه الله سیستانی: شکار و کشتن حیوانات مگر مواردی که در مناسک استثناء شده است.

(۳). آیه الله سیستانی: حتی اگر غیر محرم آن را در غیر حرم شکار کرده باشد.

آیه الله مکارم: خواه قبل از احرام خودش شکار کرده باشد یا نه.

(۴). آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: میته است.

آیه الله فاضل: ایشان بین ذبح و شکار با تیر تفضیل دارند به مناسک مراجعه شود.

(۵). آیات عظام: تبریزی، خویی، صافی، گلپایگانی: بنا بر فتوی

آیه الله سیستانی: اگر محرم در بیرون حرم صید را با شکار کردن یا پس از آن کشته باشد، بنا بر احتیاط خوردن آن گوشت بر محل نیز حرام است و همچنین حرام است بر محل صیدی که آن را محرم یا محرم در حرم شکار یا ذبح کرده باشد.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۱۷۴

۳۳۹- شکار دریایی مانع ندارد؛ و آن، حیوانی است که هم تخم و هم جوجه را در دریا کند. ۳۴۰- ذبح و خوردن حیوانات اهلی- مثل مرغ خانگی و گاو و گوسفند و شتر- مانع ندارد.

۳۴۱- پرندگان و ملخ، جزو شکار صحرائی می‌باشند.

حکم ملخ و کفاره آن

۳۴۲- گاهی در شهر مکه به قدری ملخ زیاد است که هنگام راه رفتن، پا روی آنها گذاشته می‌شود، در این گونه مواقع، آیا مواظبت

لازم است، و در صورت لزوم اگر مراقبت نکند و ملخی کشته شود، کفاره آن چیست؟ ۳۴۳- کشتن زنبور اگر قصد اذیت نداشته باشد، بنا بر احتیاط واجب جایز نیست.

(۱). آیه الله نوری: و در آن هم زندگی کند.

آیات عظام تبریزی، سیستانی، گلپایگانی: حیوان دریایی آن است که فقط در آب زندگی کند. آیه الله فاضل: به نظر عرف. آیه الله مکارم: و زندگی در دریا کند بنا بر احتیاط واجب.

(۲). حکم کفاره با فرض مواظبت:

آیات عظام: بهجت، تبریزی، خامنه‌ای، سیستانی، صافی، مکارم: چنانچه نتواند خود داری کند چیزی بر او نیست. حکم کفاره با فرض عدم مواظبت:

آیه الله بهجت: بنا بر احتیاط اگر ملخ کم کشته شده باشد، کفی از طعام و اگر زیاد باشد گوسفند پردازد.

آیه الله صافی: برای هر ملخ یک عدد خرما یا یک کم طعام و اگر زیاد باشد، یک گوسفند پردازد؛ آیه الله نوری: همین نظر با حذف یک عدد خرما.

آیه الله مکارم: کفاره بنا بر احتیاط یک کف طعام است.

(۳). آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: کشتن عمدی زنبور مقداری طعام کفاره دارد و در صورتی که کشتن به جهت دفع اذیت باشد کفاره ندارد. (مناسک، م ۲۱۲)

آیه الله فاضل: زنبور غسل باشد یا زنبورهای دیگر.

(۴). آیه الله بهجت: در این صورت نباید بکشد.

آیات عظام خامنه‌ای، صافی، گلپایگانی: متعرض حکم مسأله نشده‌اند.

آیه الله سیستانی: نظر ایشان قبل از مسأله ۳۳۶ آمده است.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۱۷۵

۳۴۴- کشتن مارمولک واز این قبیل جانوران، از محرمات احرام محسوب نمی‌شود. ۳۴۵- نگاه داشتن صید حتی بر مالک آن، حرام است. ۳۴۶- پرنده‌ای که نزد کسی است و پر در نیاورده، یا پر او را چیده‌اند، حفظ آن تا زمان درآوردن پر و رها نمودن آن، واجب است؛ بلکه وجوب حفظ بچه صید- مثل آهو بره- نیز تا بزرگ شدن و رها کردن، بعید نیست.

۳۴۷- هر شکاری که حرام است، جوجه و تخم آن نیز حرام است.

۲- مسائل زناشویی

اشاره

دوم- جماع و تقبیل و دست زدن با شهوت و نگاه به شهوت، بلکه هر گونه لذت و تمتعی بردن.

(۱). آیه الله بهجت: اشکال دارد.

آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: جایز نیست مگر او را اذیت کند (المسائل الشرعیه، ج ۱، ص ۳۳۱)، کشتن یک نوع مارمولک (عظایه) کفاره آن یک مشت طعام است

آیه الله سیستانی: حرام است. مراجعه شود به حاشیه قبل از مسأله ۳۳۶

آیه الله صافی: اگر اذیت کند، از محرمات محسوب نیست

آیه الله گلپایگانی: متعرض این فرع نشده اند

آیه الله مکارم: کشتن هیچ حیوانی جایز نیست بنابر احتیاط واجب مگر حیوانات موزی.

(۲). آیه الله فاضل: اگر قبل از احرام با خود آورده باشد باید آن را رها کند و با خود نگاه ندارد

آیه الله سیستانی: چه خودش آن را شکار کرده باشد، پیش از احرام یا بعد از آن، و چه دیگری شکار کرده باشد و چه شکار در

حرم صورت گرفته باشد، چه در بیرون آن، اگر با خود همراه داشته باشد (مناسک، مسأله ۲۰۱)

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: اگر صید را با خود آورده باشد وقتی محرم شد از ملک او بیرون می رود و باید آنرا رها کند.

(۳). آیه الله خویی، آیه الله گلپایگانی: متعرض این مسأله نشده اند.

(۴). آیه الله بهجت: در موردی که دلیل خاص نباشد واجب نیست.

(۵). آیه الله تبریزی، آیه الله مکارم: بنابر احتیاط واجب.

(۶). آیه الله سیستانی: بعید نیست حرمت برداشتن، شکستن و خوردن تخم آن‌ها بر محرم، و به احتیاط واجب نباید دیگری را در این

امر کمک کند.

(۷). آیه الله سیستانی: و همچنین بلند کردن یا در آغوش گرفتن با شهوت.

(۸). آیه الله بهجت: قید بودن شهوت برای نظر به اهل، مسلم است (مناسک شیخ، ص ۸۶)

آیه الله سیستانی: در صورتی که نگاه کردن به همسر از روی شهوت موجب خروج منی شود، لازم است از آن پرهیز کند و احتیاط

مستحب آن است که اگر موجب خروج منی هم نشود پرهیز کند.

(۹). آیه الله نوری: از زن

آیه الله تبریزی، آیه الله گلپایگانی: محرم می تواند به غیر از جماع و بوسیدن و لمس و نگاه به شهوت و ملاعبه، از عیال خود لذت

برد بنابر اظهر (مانند التذاذ از صدا و یا سخن گفتن با او) گرچه احوط ترک استمتاع است مطلقاً (مناسک، مسأله ۲۳۱)

آیه الله سیستانی: محرم می تواند از همنشینی و صحبت و مانند آن با عیال خود لذت ببرد ولی احتیاط مستحب تر استمتاع است مطلقاً

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: برای زنان، همین حکم نسبت به مردان صادق است اگر چه از محارم زن باشند

آیه الله خامنه ای: نگاه زن و شوهر به یکدیگر و گرفتن دست یکدیگر اگر از روی شهوت و التذاذ جنسی نباشد جایز است

آیه الله فاضل: مرد نسبت به زوجه خودش

آیه الله مکارم: نگاه و لمس بدون قصد لذت مانعی ندارد و احتیاط آن است که بوسیدن بدون قصد لذت را نیز ترک کند.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۱۷۶

وقوع در عمره تمتع

۳۴۸- اگر کسی در احرام عمره تمتع از روی علم و عمد، با زن، چه در قُبُل و چه در دُبُر، یا با مرد، جماع کند، ظاهراً عمره اش باطل

نمی شود ولی موجب کفاره است؛ و احتیاط آن است که

(۱). آیه الله بهجت: عمره اش باطل است لکن باید عمره را اتمام کند و دوباره اعاده کند و بعد حج تمتع به جا آورد و اگر وقت

تنگ باشد حج او مبدل به افراد می شود و باید بعد از حج، عمره مفرده به جا آورد و احوط اعاده حج است در سال آینده. (مناسک،

مسأله (۲۲۰)

آیه الله خویی: ایشان متعرض جماع با مرد نشده اند

آیه الله سیستانی: اگر بعد از تمام شدن سعی باشد و همچنین در عمره مفرده

آیه الله فاضل: حرمت نفسی و ذاتی و طی با مرد گرچه خیلی شدید و موجب حد است لیکن ارتباط آن با احرام محل اشکال است.

(۲). آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: اگر پیش از سعی باشد عمره او فاسد است و باید احتیاطاً آن را تمام کند و بعد از تمام کردن عمره پیش از حج، واجب است عمره را اعاده نماید و یک شتر کفاره بر او واجب است و اگر وقت اتمام و اعاده ندارد آن عمره فاسده را قطع کند و اعاده نماید و اگر نتواند به واسطه تنگی وقت آن را پیش از حج اعاده کند حج او افراد می شود و باید بعد از حج عمره مفرده بجا آورد، ولی باید به همان احرام عمره باقی بماند و احتیاطاً به یکی از مواقیت خارج مکه برود و تجدید نیت جهت حج افراد بنماید و احوط اعاده حج است در سال آینده.

(۳). آیه الله فاضل: بنابر احتیاط واجب موجب کفاره است

آیه الله مکارم: کفاره آن بنابر احتیاط یک شتر است.

(۴). آیه الله مکارم: احتیاط مستحب.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۱۷۷

اگر این عمل پیش از سعی واقع شد، عمره را اتمام و اعاده کند؛ و اگر وقت تنگ است، حج افراد به جا آورد و بعد از آن عمره مفرده بجا آورد؛ و احتیاط بیشتر آن است که سال دیگر حج را اعاده کند. ۳۴۹- اگر این عمل با علم و عمد در عمره تمتع بعد از سعی انجام شود، کفاره واجب است؛ و آن بنابر احتیاط واجب، چه ثروتمند باشد یا نه، یک شتر است.

(۱). آیه الله تبریزی: بنابر اظهار عمره اش باطل نمی شود ولی احتیاط این است که عمره را پیش از حج در صورت امکان اعاده نماید و در صورت عدم امکان در سال بعد، حج را اعاده کند.

آیه الله سیستانی: احتیاط واجب این است که عمره اش را تمام کند و پس از آن حج به جا آورد و در سال آینده هر دو را دوباره به جا آورد و اگر در عمره مفرده باشد نیز عمره اش باطل است و واجب است در مکه بماند تا ماه دیگر قمری و برود از یکی از مواقیت پنجگانه محرم شود و عمره را اعاده کند و به احتیاط واجب احرام از خارج حرم کافی نیست. (مناسک، مسأله ۲۲۰).

(۲). آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: از اینجا تا آخر در مناسک ایشان نیست بلکه بجای آن آمده است: «و در صورت عدم امکان سال دیگر حج را اعاده نماید». (مناسک، مسأله ۲۲۰).

(۳). آیه الله مکارم: اگر وقت تنگ است عمره را اعاده نکند و حج تمتع را ادامه دهد.

(۴). آیه الله فاضل: ظاهراً عمره باطل نمی شود، لذا اگر وقت تنگ است حج تمتع را به جا آورد و احتیاط مستحب آن است که سال بعد حج را اعاده کند. و اگر این عمل در عمره مفرده قبل از سعی واقع شده باید این عمره را تمام کند و یک شتر کفاره بدهد و در ماه بعد نیز یک عمره مفرده دیگر انجام دهد. (اگر چه اصل آن مستحب بوده) و محل احرام عمره دوم در صورتی که در عمره اول از یکی از مواقیت معروفه محرم شده همانجاست و الا از ادنی الحلال است. همانطور که در صورت عدم تمکن از رفتن به مواقیت می تواند از ادنی الحلال محرم شود.

(۵). آیات عظام فاضل، نوری: عمره او صحیح است.

(۶). آیات عظام خویی، نوری: بنابر احتیاط واجب یک شتر است برای کسی که بتواند شتر تهیه کند، و یک گاو است اگر متوسط باشد و نتواند شتر تهیه کند، و یک گوسفند است اگر مُعسر باشد و نتواند گاو تهیه کند.

آیه الله بهجت، آیه الله خامنه‌ای: کفاره اش یک شتر است.

آیه الله تبریزی: کفاره اش یک گوسفند است و بنابر احتیاط یک شتر و یا یک گاو. (مناسک، مسأله ۲۲۰).

آیه الله سیستانی: کفاره اش بنابر احتیاط یک شتر و یا یک گاو است. (مناسک، مسأله ۲۲۰).

آیه الله صافی: کفاره آن اگر متمکن است یک شتر و الایک گاو است.

آیه الله فاضل: کفاره اش یک شتر و یا یک گاو و یا یک گوسفند است به اختیار خودش اگرچه بهتر آن است که شتر را کفاره دهد.

آیه الله گلپایگانی: و کفاره او اگر ثروتمند باشد یک شتر، و اگر فقیر باشد یک گوسفند، و در متوسط الحال یک گاو است، و اظهر تخیر بین سه چیز است مطلقاً.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۱۷۸

وقوع در احرام حج قبل از مشعر

۳۵۰- ارتکاب این عمل با علم و عمد، در احرام حج قبل از وقوف عرفات، مسلماً موجب فساد حج است؛ و بعد از وقوف عرفات و قبل از وقوف مشعر، بنابراقوی موجب فساد است و در هر دو صورت، یک شتر کفاره دارد. ۳۵۱- در این دو صورت که حج فاسد شده است، اتمام و اعاده آن در سال دیگر، لازم است.

(۱). آیه الله نوری: و باید زن و شوهر با هم خلوت نکنند تا اعمال مناسک خود را تمام کنند و همچنین در سال بعد، در صورتی که از همان راه قبلی قصد حج کنند، پس از رسیدن به محلّ معصیت باید از هم جدا شوند تا اتمام مناسک.

آیه الله فاضل: ظاهراً حج او در هر دو صورت صحیح است ولی باید یک شتر و در صورت عجز یک گاو کفاره بدهد و باید زن و شوهر با هم خلوت نکنند تا اعمال مناسک خود را تمام کنند و سال بعد باید حج تمتع به عنوان عقوبت انجام دهند. و همچنین در سال بعد در صورتی که از همان راه قبلی قصد حج کنند، پس از رسیدن به محلّ معصیت باید از هم جدا شوند تا اتمام مناسک. و زن هم اگر در احرام بوده و به عمل راضی شده همین حکم را دارد و اگر مجبور شده کفاره اش به عهده شوهر است.

(۲). آیه الله بهجت، آیه الله گلپایگانی: در این صورت حج او فاسد است علی الأشهر.

آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی: اگر این عمل قبل از وقوف در مزدلفه صورت گرفته باشد، باید حج در سال آینده اعاده شود. (و آیه الله سیستانی اضافه می‌فرماید: چه حج واجب باشد چه مستحب).

(۳). آیه الله بهجت: کفاره این عمل در صورت تمکن یک شتر و در صورت عجز یک گاو و در صورت عجز یک گوسفند می‌باشد.

آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی: در صورت تمکن، یک شتر و در صورت عجز، یک گوسفند، کفاره بدهد.

(۴). آیات عظام در مناسک خود، اضافه بر کلام حضرت امام قدس سره متعرض تفریق و جدایی بین زن و شوهر در حج امسال و سال آینده شده‌اند.

آیه الله فاضل: گذشت که حج فاسد نشده است.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۱۷۹

فساد حج و نحوه خروج از احرام

۳۵۲- جماع در عمره تمتع مفسد نیست ولی کسی که حج خود را با جماع فاسد نموده، با اتمام حج فاسد شده از احرام خارج می‌شود؛ و گرنه در احرام باقی می‌ماند؛ اما کسی که حج او به سبب ترک و قوفین فاسد شده، باید با همان احرام حج، عمره مفرده انجام دهد و از احرام خارج شود؛ و اگر بدون انجام عمره به محل خود بازگشته، در احرام باقی است و برای خروج از احرام، باید عمره مفرده انجام دهد.

وقوع بعد از وقوف مشعر

۳۵۳- اگر این عمل، بعد از وقوف به عرفات و مشعر واقع شود، دو صورت دارد: اول: واقع شدن قبل از گذشتن از نصف طواف نساء که در این صورت، حج صحیح است و

(۱)- آیه الله بهجت: به حاشیه مسأله ۳۴۸ مراجعه شود.

آیه الله تبریزی: نزدیکی با زن در عمره تمتع بنا بر اظهر مفسد عمره نیست، ولی موجب کفاره می‌شود، اگرچه احتیاط در اعاده عمره است در صورت امکان و اعاده حج در سال آینده اگر اعاده عمره ممکن نباشد.

آیه الله مکارم: هر چند عمدتاً باشد و اگر از روی سهو و یا غفلت و فراموشی یا ندانستن مسأله باشد، نه حج باطل می‌شود و نه عمره و نه کفاره دارد.

(۲)- آیه الله سیستانی: اگر حج خود را باطل کند احرامش باطل می‌شود.

آیه الله مکارم: یاد بعضی از موارد که وظیفه او تبدیل به عمره مفرده است، عمره مفرده را به پایان برساند.

(۳)- آیه الله تبریزی: آنچه در متن آمده بنا بر احتیاط واجب ترک نشود.

آیه الله سیستانی: طواف و سعی حج بجای عمره او کافی است پس باید تقصیر کند و طواف نساء انجام دهد و اگر رفتن برای او مشکل است نایب بگیرد.

آیه الله مکارم: و اگر شخصاً نمی‌تواند به مکه برود نایب بگیرد.

(۴). آیه الله خامنه‌ای: بعد از وقوف به مشعر الحرام و قبل از اتمام طواف نساء، اگر آمیزش جنسی انجام شود حج صحیح است و فقط باید کفاره بدهد.

(۵). آیات عظام تبریزی، خویی، صافی، گلپایگانی: اگر این عمل پیش از طواف نساء و یا قبل از تمام شدن شوط پنجم باشد، حج او صحیح است ولی باید کفاره بدهد.

آیه الله بهجت: اگر این عمل در دور سوم طواف نساء باشد و همچنین اگر در دور چهارم باشد، بنا بر احتیاط و اگر بعد از دور پنجم طواف نساء بوده کفاره نیز ندارد علی الأظهر الأشهر اگرچه احوط کفاره است. (مناسک شیخ، ص ۱۶ و ۹۳)

آیه الله سیستانی: اگر این عمل قبل از طواف نساء و یا قبل از اتمام شوط چهارم طواف نساء باشد، حجش صحیح و کفاره دارد و اگر بعد از آن باشد کفاره هم ندارد. (مناسک، مسأله ۲۲۲).

آیه الله فاضل: اگر قبل از تمام شدن شوط سوم باشد حج او صحیح و کفاره دارد.

آیه الله مکارم: اگر قبل از طواف نساء این عمل صورت گیرد، حجش صحیح ولی گناه کرده است و کفاره آن یک شتر است.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۱۸۰

فقط باید کفاره بدهد؛ دوم: بعد از اتمام نصف طواف نساء که حج، صحیح و بنا بر اقوی کفاره هم ندارد.

من يجب عليه الكفارة عند الإجمار

۳۵۴- اگر محرمی با زن محرمه خود، از روی اجبار جماع کند، بر زن چیزی نیست؛ و مرد باید علاوه بر کفاره خود، کفاره او را هم بدهد؛ و اگر زن هم راضی باشد، کفاره بر خود اوست و مرد فقط باید کفاره خودش را بدهد.

حلیه التذاذ الزوج بعد الخروج عن الإحرام

۳۵۵- شوهر پس از این که از احرام خارج شد، می‌تواند زوجه محرم خود را از روی التذاذ دست بزند؛ و موجب ثبوت کفاره بر مرد نمی‌شود؛ ولی اگر زن نیز لذت می‌برد-

(۱). آیه الله نوری: بعد از تمام شدن شوط پنجم طواف نساء.

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: بعد از تجاوز از ۵ شوط اگر مرتکب شود، حج او صحیح و کفاره نیز ندارد، اگرچه احوط است.

(۲). آیه الله نوری: علی الأظهر الاشهر، گرچه احوط کفاره است.

نظر آیه الله بهجت و آیه الله مکارم در صورت اول گذشت.

آیه الله تبریزی: بعد از شوط پنجم کفاره ندارد.

آیه الله فاضل: اگر این عمل بعد از تمام شدن شوط سوم باشد کفاره نیز ندارد.

(۳). آیه الله سیستانی: اگر مرد زنش را مجبور به جماع کند، بنا بر احتیاط واجب باید کفاره او را نیز بدهد.

(۴). آیه الله فاضل: و در این صورت ظاهراً حج او صحیح است، اما باید مثل مرد سال بعد به عنوان عقوبت حج تمتع انجام دهد.

(۵)- آیه الله بهجت: اگر زن می‌داند که متلذذ می‌شود باید مانع شود و مرد بنا بر احتیاط باید یک گوسفند کفاره بدهد.

(پرسش‌های جدید، ص ۶۴ و ...)...

آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: هرگاه شخص بعد از طواف نساء زن خود را که در حال احرام است ببوسد، باید بنا بر احتیاط یک

گوسفند بکشد. (المسائل الشرعیه، ج ۱، ص ۳۳۷).

آیه الله سیستانی: بنا بر احتیاط واجب باید مرد یک گوسفند کفاره بدهد. (مناسک، مسأله ۲۲۷).

آیه الله فاضل: تحقق حرمت بر هیچ کدام ثابت نیست و کفاره هم بر هیچ یک از آنها لازم نیست.

آیه الله گلپایگانی: متعرض مسأله نشده‌اند.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۱۸۱

بنا بر احتیاط - نباید حاضر شود ولی اگر اختیار نداشته، چیزی بر او نیست.

نوع کفاره در بقیه موارد

۳۵۶- کفاره تقبیل زن از روی شهوت، یک شتر؛ و بدون شهوت، یک گوسفند است؛ و بنا بر احتیاط مستحب، یک شتر است.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)؛ ص ۱۸۱

۳- در نگاه عمدی به غیر زن خود با انزال، بنا بر احوط اگر می‌تواند، یک شتر؛ و اگر نمی‌تواند، یک گاو؛ و اگر آن را هم

نمی‌تواند، یک گوسفند کفاره بدهد.

۳۵۸- اگر محرم به زن خود با شهوت نگاه کند و انزالش شود، مشهور آن است که یک شتر

(۱) - آیه الله بهجت: اگر زن احتمال می‌دهد که متلذذ شود احتیاط در ترک است.

آیه الله سیستانی: در این صورت تمکین زن حرام است.

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: بل الاقوی. (آداب و احکام حج، م ۴۱۹).

آیه الله فاضل: حرمت در زن محل اشکال است هر چند لذت می‌برد.

(۲). آیه الله مکارم: بنا بر احتیاط واجب.

اگر در تقبیل همسر از روی شهوت منی خارج شود:

آیات عظام: بهجت، تبریزی، خویی، سیستانی و فاضل: کفاره آن یک شتر است.

اگر منی خارج نشود:

آیات عظام: بهجت، خویی: بنا بر احوط یک شتر

آیات عظام: تبریزی، سیستانی و فاضل: یک گوسفند

تقبیل بدون شهوت:

آیه الله خامنه‌ای: کفاره، یک گوسفند است؛ آیات عظام: بهجت، سیستانی و مکارم: بنا بر احتیاط واجب.

آیه الله گلپایگانی: یک شتر؛ آیه الله صافی و آیه الله نوری: بنا بر احتیاط.

نظر سایر آیات عظام در مسایل بالا مطابق با متن است

(۳). آیه الله بهجت: بنحو حرام، و اما اگر انزال نشود پس جز این که گناه کرده چیزی بر او نیست بنا بر اظهار (مناسک شیخ ص ۱۷ و

۹۴).

(۴). آیات عظام تبریزی، خویی و فاضل: چه با شهوت باشد و چه بدون شهوت اگر انزال شود کفاره اش یک شتر است در صورت

دارا بودن و یک گاو است اگر متوسط باشد و یک گوسفند است اگر فقیر باشد. آیه الله سیستانی: همین نظر بنا بر احتیاط واجب.

آیات عظام تبریزی، خویی، صافی، گلپایگانی: باید یک شتر کفاره بدهد.

(۵). آیه الله سیستانی: بنا بر احتیاط واجب یک شتر بدهد. و اما اگر منی بیرون نیاید و یا بدون شهوت به اونگاه کرد و منی بیرون

آمد، کفاره واجب نیست. (مناسک، مسأله ۲۲۹).

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۱۸۲

کفاره بدهد؛ ولی اگر از روی شهوت نباشد، کفاره ندارد.

۳۵۹- دست زدن به زن با شهوت و بدون انزال، یک گوسفند؛ و با انزال بنا بر احتیاط، یک شتر، کفاره دارد؛ اگر چه کفایت

گوسفند، خالی از قوت نیست.

۳ - عقد

سوم- عقد کردن زن برای خود یا برای دیگری چه محرم باشد یا محل.

۳۶۰- شاهد شدن محرم برای عقد، جایز نیست، اگر چه عقد برای غیر محرم باشد.

۳۶۱- شهادت بر عقد، اگر چه در حال احلال، شاهد آن عقد شده باشد، احتیاط در ترک آن است هر چند جایز بودن آن، خالی از

قوت نیست.

- (۱). آیه الله بهجت: ولی اگر از روی شهوت نگاه کند و منی از او بیرون نیاید یا بدون شهوت نگاه کند و منی بیرون بیاید کفارہ ندارد. (مناسک، مسأله ۲۲۹).
- آیه الله تبریزی: و یا از روی شهوت باشد و انزال نشود...
- (۲). لمس همسر با شهوت:
بدون انزال:
آیات عظام: تبریزی، خویی، سیستانی و فاضل: یک گوسفند کفارہ دارد.
با انزال:
آیات عظام: بهجت، تبریزی، خویی، صافی و گلپایگانی: یک شتر؛ آیه الله سیستانی: و اگر نمی‌تواند یک گوسفند.
آیه الله خامنه‌ای: کفارہ ملاعبه منتهی به امناء در حال احرام، یک شتر است.
آیات عظام: فاضل، مکارم و نوری: بنابر احتیاط یک شتر.
سایر آیات عظام با متن موافق هستند.
(۳). آیات عظام مکارم، نوری: احتیاط واجب.
آیه الله بهجت: حاضر شدن در مجلس عقد و شاهد شدن بر آن، بر محرم حرام است. (مناسک، مسأله ۲۳۵).
آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی: شاهد شدن بر عقد، بنابر قول مشهور، بر محرم حرام است و این قول موافق احتیاط است.
(۴). آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: دلیلش ظاهر نیست.
آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: شهادت بر عقد جایز نیست، اگر چه پیش از احرام شاهد شده باشد.
آیه الله فاضل: شهادت دادن به عقد در حال احرام جایز است، هر چند احتیاط مستحب در ترک آن است.
(۵). آیه الله بهجت، آیه الله مکارم: بنابر احتیاط واجب
مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۱۸۳
۳۶۲- خواستگاری در حال احرام، بنابر اقوی جایز است و احتیاط در ترک است.
۳۶۳- رجوع به مطلقه رجعیه، در حال احرام، مانع ندارد.
۳۶۴- اگر محرم زنی را با علم به حکم، برای خود عقد کند، آن زن بر او حرام دائمی می‌شود؛ و اگر با جهل به حکم عقد کند، عقد باطل است، ولی حرام دائمی نمی‌شود، هر چند احتیاط آن است که با آن زن ازدواج نکند؛ خصوصاً اگر با او نزدیکی هم کرده باشد.
۳۶۵- در احکام ذکر شده، ظاهراً فرقی بین عقد موقت و دائمی نیست.
۳۶۶- اگر محل، محرمه‌ای را عقد کند، احتیاط آن است که با او نزدیکی نکند و او را طلاق داده و هیچ وقت با او ازدواج نکند.
۳۶۷- اگر کسی زنی را برای محرمی عقد کند، اگر هر سه عالم به حکم باشند، با فرض دخول، بر هر یک از آنها، یک شتر کفارہ است؛ و بدون دخول، کفارہ ندارد؛ و این حکم ثابت است چه زن و عاقد، محل باشند یا محرم؛ ولی اگر بعضی از آنها حکم را می‌دانند و بعضی نمی‌دانند، فقط بر آن که می‌داند، کفارہ است.

۴- استمناء

- ۳۶۸- چهارم- استمناء با دست یا غیر آن، هر چند به خیال، یا ملاعبه با شخصی، یا حتی همسر خود، به هر نحو که باشد، در صورت

خروج منی، کفاره آن یک شتر است.

- (۱). آیات عظام تبریزی، خویی، صافی، فاضل، گلپایگانی، مکارم، نوری: بنابر احتیاط واجب محرم نباید خواستگاری نماید.
- (۲). آیه الله نوری: در صورت عدم دخول، و در صورت دخول حرام دائمی می‌شود.
- آیه الله بهجت: اگر جاهل بود حرام ابدی نمی‌شود، اگرچه دخول کند، بنابر اظهر و اشهر. (کتاب نکاح، ص ۴۸).
- (۳). آیه الله مکارم: این احتیاط مستحب است.
- (۴). آیه الله بهجت: احوط اتحاد حکم مرد و زن است بلکه خالی از وجه نیست. (کتاب نکاح، ص ۴۸).
- آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی، صافی، فاضل و گلپایگانی: در صورتی که زن محرم باشد و مردی که محرم نیست او را به عقد خود درآورد، این عقد باطل است و چنانچه زن عالم به حکم بوده است موجب حرمت ابدی هم می‌شود. (آیه الله سیستانی: حکم اخیر مبنی بر احتیاط است).
- (۵). آیات عظام: بهجت، سیستانی: و عالم به موضوع.
- (۶). آیه الله خامنه‌ای: و اگر نتواند شتر بدهد قربانی کردن یک گوسفند کافی است و این در صورت علم به حکم و عمد می‌باشد. مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۱۸۴

۵- استعمال بوی خوش

محرمات احرام

پنجم- استعمال عطریات؛ از قبیل مشک و زعفران و کافور و عود و عنبر، بلکه مطلق عطر، هر نوع که باشد. ۳۶۹- مالیدن عطر بر بدن و لباس، جایز نیست؛ و همین‌طور پوشیدن لباسی که بوی عطر می‌دهد، اگرچه قبلاً به آن عطر مالیده شده باشد، جایز نیست.

خوردن غذای خوشبو و زعفران

۳۷۰- اگر در خوردنی، چیزهای خوش بو- مثل زعفران- باشد، خوردن آن جایز نیست.

اضطرار به معطر و لزوم گرفتن بینی

۳۷۱- در صورت اضطرار به پوشیدن لباس، یا خوردن غذایی که بوی خوش می‌دهد، گرفتن بینی از بوی خوش آن، لازم است. ۳۷۲- اجتناب از گلها یا سبزی‌هایی که بوی خوش می‌دهد در حال احرام، لازم

- (۱). آیه الله بهجت: حرمت در غیر طیب مسلم الحرمه؛ مانند مشک و زعفران و عنبر و کافور و ورس، معلوم نیست، بلکه جواز آن شماً و استعمالاً خالی از وجه نیست، اگرچه احتیاط در اجتناب عامه بوی خوش است.
- آیه الله تبریزی: این حکم در غیر زعفران و عود و عنبر و مشک و ورس، مبنی بر احتیاط مستحب است.
- آیه الله خویی: احوط اجتناب از هر بوی خوشی غیر از این‌ها است.
- آیه الله سیستانی: بر محرم حرام است استعمال هر ماده‌ای که برای خوشبو کردن بدن یا لباس یا خوراک یا غیر آن‌ها مورد استفاده

واقع می‌شود چه استعمال به بوییدن باشد یا خوردن یا مالیدن یا رنگ کردن یا بخور دادن و احتیاط واجب آن است که از شامپو و صابون و سیگاری که بوی خوش دارد نیز اجتناب کند.

آیه الله خامنه‌ای: بنا بر احتیاط، استعمال صابون و شامپوی معطر برای محرم جایز نیست.

(۲). آیه الله مکارم: یا پراکندن در فضا به وسیله اسپری و مانند آن.

(۳). آیات عظام تبریزی، خامنه‌ای، خویی: بنا بر احتیاط لازم.

(۴). آیه الله مکارم: مگر این که موجب عسر و حرج باشد.

(۵). آیات عظام صافی، گلپایگانی، مکارم: بنا بر احتیاط واجب از تمام گلها اجتناب کند.

آیه الله بهجت، تبریزی و خویی: به حاشیه قبل از مسأله ۳۶۹: پنجم: استعمال عطریات مراجعه شود.

آیه الله خامنه‌ای: بنا بر احتیاط واجب، باید محرم از بوییدن هر چیز معطر اجتناب کند، هر چند به آن عطر اطلاق نشود، مانند گل‌ها و سبزیجات و میوه‌های خوشبو.

آیه الله سیستانی: این حکم مخصوص گیاهانی است که برای بوییدن مورد استفاده واقع می‌شود، چه از آن عطر گرفته شود و چه نشود.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۱۸۵

است، مگر گیاهان صحرائی، مثل «بومادران» و «درمنه» و «خزومی».

۳۷۳- احتیاط در اجتناب از «دارچینی» و «زنجبیل» و «هل» و امثال آن، است، هر چند اقوی، حرام نبودن آن‌ها است.

میوه‌ها و سبزی‌های خوش بو

۳۷۴- از میوه‌های خوشبو - مانند سیب و به - اجتناب لازم نیست، و خوردن و بوییدن آنها، مانع ندارد، ولی احتیاط، در ترک بوییدن است.

۳۷۵- خوردن نعنا و سایر سبزیهای خوشبو در حال احرام چه حکمی دارد؟

استفاده از صابون و شامپو

۳۷۶- اجتناب از صابون و شامپوهای بودار، با صدق بوی خوش، لازم است و گرنه مانعی ندارد.

گرفتن بینی از بوی بد

۳۷۷- گرفتن دماغ از بوی بد، بنا بر اقوی حرام است؛ ولی شتاب برای دور شدن از آن مانعی ندارد.

۳۷۸- خرید و فروش عطریات، اشکال ندارد؛ ولی بو کردن و استعمال، جایز نیست.

(۱). آیه الله سیستانی: حرمت شامل آن‌ها نیز می‌شود.

نظر آیات عظام در مسأله قبل گذشت.

(۲). آیه الله تبریزی: اولی این است که از بوییدن آن‌ها هنگام خوردن خودداری شود.

آیات عظام خامنه‌ای، صافی، خویی، گلپایگانی و سیستانی: بنا بر احتیاط واجب از بوییدن آن‌ها اجتناب کند.

(۳). آیات عظام: بهجت، تبریزی: جایز است؛ آیه الله سیستانی: ولی بنا بر احتیاط واجب از بوییدن دوری کند.

آیات عظام: صافی، فاضل و مکارم: بنابر احتیاط واجب دوری شود.

آیه الله نوری: جایز نیست.

(۴) - آیات عظام: بهجت، خویی، خامنه‌ای و سیستانی: بنابر احتیاط جایز نیست.

(۵) - آیه الله مکارم: اگر مشکوک هم باشد مانعی ندارد.

(۶). آیه الله تبریزی: بنابر احتیاط واجب. (مناسک، مسأله ۲۴۱).

آیه الله فاضل: و اگر گرفت معصیت کرده ولی کفاره ندارد.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۱۸۶

کسی که بو احساس نمی‌کند

۳۷۹- کسی که حس بویایی ندارد یا به علت زکام و سرماخوردگی بویی را احساس نمی‌کند، الف: استعمال طیب و عطر زدن به بدن و لباس چه حکمی دارد؟ ب: گرفتن بینی از بوی بد بر او حرام است یا نه؟

خلوق کعبه

۳۸۰- بنابر مشهور، استعمال «خلوق» - که کعبه معظمه را با آن خوش بو می‌کنند- حرام نیست، ولی چون معلوم نیست که خلوق چیست، احتیاط در اجتناب از بوی خوش آن است.

کفاره بوی خوش

۳۸۱- کفاره استعمال بوی خوش- بنابر احتیاط واجب - یک گوسفند است.

۳۸۲- در استعمال مکرر بوی خوش در وقت واحد، کفایت یک گوسفند بعید نیست، هر چند

(۱). الف: آیات عظام: بهجت، خامنه‌ای، تبریزی، سیستانی و فاضل: استعمال طیب برای او جایز نیست؛ آیه الله مکارم: بنابر احتیاط جایز نیست.

ب: آیات عظام: بهجت، تبریزی، سیستانی و مکارم: با فرض این که بویی احساس نمی‌کند، گرفتن بینی حرام نیست. آیات عظام: خامنه‌ای، صافی و فاضل: جایز نیست.

(۲). آیه الله فاضل: ماده خوشبوی مخصوصی است که برای نظافت کعبه استعمال می‌شود.

(۳). آیه الله بهجت: این احتیاط در صورتی است که معلوم باشد دخول آنچه جایز نیست بوییدن آن (و لو به حسب احتیاط ممنوع باشد) در آن، و معلوم نباشد نامیده شدن آن به خلوق کعبه (که خوشبو کننده کعبه است با خصوصیتی در ساخت آن) و الا اقوی عدم حرمت است. (مناسک شیخ، ص ۱۹).

آیات عظام تبریزی، خویی، فاضل: این احتیاط لازم نیست.

آیه الله سیستانی: خلوق کعبه عطری است که از زعفران و غیر آن گرفته می‌شده است، ولی بعید نیست که اجتناب از بوی خوش کعبه لازم نباشد و بتوان آن را استشمام کرد.

(۴). آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: کفاره اش بنابر مشهور یک گوسفند است، ولی ثبوت کفاره در غیر خوردن، محل اشکال است هر چند احوط کفاره دادن است. (مناسک، م ۲۴۰).

آیه الله سیستانی: هرگاه محرم عمداً مقداری از چیزهای خوشبو را بخورد و یا چیزی را بپوشد که اثر بوی خوش از سابق در آن مانده باشد، بنا بر احتیاط واجب باید یک گوسفند کفاره بدهد، ولی در غیر این دو مورد، در استفاده از بوی خوش، کفاره واجب نیست، هرچند احوط کفاره دادن است. (مناسک، مسأله ۲۴۰).

آیه الله فاضل: در صورت علم و عمد.

(۵). آیه الله بهجت: با تخلل تکفیر کفاره دارد و بدون آن احتیاط است.

آیه الله تبریزی: چنانچه گذشت کفاره در غیر خوردن مبنی بر احتیاط وجوبی است و در صورت تکرار احتیاط در تعدد کفاره است.

آیه الله خامنه‌ای: تکرر استعمال طیب در یک زمان تا حدی که عرفاً آن را یکبار استعمال کردن بدانند، کفاره را متعدد نمی‌کند و در غیر آن علی‌الظاهر باید کفاره را به تعداد استعمال تکرار کند و عدم تخلل کفاره تأثیری ندارد.

آیه الله گلپایگانی: در صورت تکرار کفاره هم تکرار شود. (مناسک عربی، ص ۹۸).

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۱۸۷

احتیاط در تعدد است؛ و در فرض استعمال در چند وقت، این احتیاط ترک نشود.

اگر بعد از استعمال بوی خوش، کفاره داده شود و مجدداً استعمال شود، کفاره تکرار می‌شود.

۶- سرمه کشیدن

۳۸۳- ششم- سرمه کشیدن به سیاهی زینتی هرچند قصد زینت نکند. و احتیاط واجب، اجتناب از هر سرمه زینتی است؛ و اگر بوی خوش داشته باشد- بنا بر اقوی- حرام است.

(۱). آیه الله فاضل: بنا بر اقوی کفاره را باید متعدد بدهد.

(۲). آیه الله خویی: متعرض این مسأله نشده‌اند.

آیه الله سیستانی: کفاره با تعدد لبس یا خوردن طیب مکزر می‌شود چه در بین آن کفاره داده باشد یا نداده باشد.

(۳). آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: از سرمه سیاه بدون قصد زینت بنا بر احتیاط واجب اجتناب کند.

آیه الله خامنه‌ای: سرمه کشیدن اگر زینت محسوب شود، بر محرم جایز نیست، همچنین خط کشیدن به دور چشم‌ها که زنان انجام می‌دهند، جایز نمی‌باشد و در این مورد تفاوتی میان رنگ سیاه و دیگر رنگ‌ها وجود ندارد.

آیه الله سیستانی: سرمه سیاه و هر سرمه‌ای که زینت حساب شود، اگر به قصد زینت باشد حرام و اگر به قصد زینت نباشد احتیاط واجب در ترک است و اما سرمه‌ای که نه سیاه باشد و نه زینت شمرده شود، اگر به قصد زینت نباشد جایز و اگر به قصد زینت باشد احتیاط واجب در ترک است، بلی در هر صورت برای معالجه در حال اضطرار اشکال ندارد. (مناسک، مسأله ۲۴۶).

آیه الله مکارم: فرقی بین سرمه سیاه و غیر سیاه نیست، ملاک در حرمت زینت و عدم زینت است.

(۴). آیه الله تبریزی و آیه الله خویی: از سرمه غیر سیاه با قصد زینت بنا بر احتیاط دوری کند.

آیه الله بهجت: اگر سرمه سیاه بکشد و قصد زینت نداشته باشد بلکه برای علاج مرض باشد اشکال ندارد. (مناسک، مسأله ۲۴۶).

(۵). آیه الله بهجت: احوط اجتناب از مطلق سرمه است، اگر به قصد زینت باشد یا بوی خوش در آن باشد. (مناسک شیخ، ص ۲۱).

نظر آیات عظام در قسم پنجم از محرمات احرام گذشت.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۱۸۸

۳۸۴- سرمه کشیدن در حال احرام، برای مرد نیز حرام است و به زن اختصاص ندارد.

۳۸۵- سرمه کشیدن در صورت نیاز، مانعی ندارد.

۳۸۶- در سرمه کشیدن، کفاره نیست ولی اگر در آن بوی خوش باشد، احتیاط در کفاره دادن است.

۷- نگاه در آینه

اشاره

هفتم- نگاه در آینه. ۳۸۷- در این حکم فرقی بین زن و مرد نیست.

۳۸۸- نگاه کردن به اجسام صیقل داده شده که عکس در آن پیداست و نیز نگاه کردن در آب صاف، اشکال ندارد.

عینک زدن و فیلم برداری

۳۸۹- عینک زدن اگر زینت نباشد اشکال ندارد، ولی اگر زینت محسوب شود جایز نیست.

(۱). آیه الله تبریزی: اگر سرمه سیاه را به قصد زینت بکشد بنا بر احتیاط یک گوسفند کفاره دارد و در سرمه سیاه که به قصد زینت

نباشد یا سرمه‌ای که به قصد زینت می‌کشد ولی سیاه نیست احتیاط استجابی در کفاره دادن است.

آیه الله خوئی: بنا بر احتیاط باید یک گوسفند کفاره دهد.

آیه الله سیستانی: بنا بر احتیاط مستحب یک گوسفند کفاره بدهد.

(۲). آیه الله فاضل: اگر بوی خوش آن، در لحظه سرمه کشیدن، قابل استشمام باشد، اقوی کفاره دادن است، و گرنه احتیاط مستحب

در کفاره دادن است.

آیه الله مکارم: یک گوسفند اگر عمداً باشد.

(۳). آیات عظام: بهجت، تبریزی، سیستانی، خامنه‌ای، وحید و مکارم: اگر به قصد زینت نباشد، مانعی ندارد.

(۴). آیات عظام خامنه‌ای، سیستانی و مکارم: آب زلال و اجسام صیقلی دیگری که خاصیت آینه را داشته باشند حکم آینه را دارند.

(۵). آیه الله بهجت: اگر به قصد زینت نباشد بنا بر اقوی عیبی ندارد.

(۶). آیه الله فاضل: و به قصد زینت استفاده کند.

(۷). آیه الله خامنه‌ای: احتیاط واجب اجتناب از هر چیزی است که عرفاً زینت محسوب می‌شود.

آیه الله سیستانی: در صورتی که عینک زدن عرفاً زینت باشد، احوط پرهیز از آن است. (مناسک، مسأله ۲۴۷).

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۱۸۹

۳۹۰- عکس برداری و فیلم برداری هنگام احرام، اگر معلوم نیست که در آینه نظر می‌شود، اشکال ندارد.

علم به نگاه سهوی به آینه

۳۹۱- اگر در جایی- مانند اتاق- آینه باشد و بداند که گاهی چشم او سهواً به آن می‌افتد، اشکال ندارد، ولی احتیاط آن است که

آن را پوشاند.

نگاه به آینه برای غیر زینت

۳۹۲- نگاه به آینه، اگر چه برای زینت هم نباشد، احتیاط در ترک آن است.

نگاه در آینه برای دیدن خود و غیر

۳۹۳- در حرمت نظر کردن در آینه- بنا بر احوط- فرقی بین نگاه برای دیدن خود و یا برای دیدن ماشین و غیره و یا مثلاً برای علاج درد، نیست.

نگاه در آینه، کفّاره ندارد

۳۹۴- نظر کردن به آینه، کفّاره ندارد، ولی مستحب است که بعد از نگاه کردن، لبیک بگوید.
محرمات احرام

۸- فسوق

هشتم- فسوق.

(۱). بر فرض صدق نظر در آینه بودن هم، گذشت حکم آن که: طبق نظر بسیاری بدون قصد زینت جایز است.
(۲). آیات عظام بهجت، تبریزی، خامنه‌ای، خویی، سیستانی، مکارم: نگاه به آینه بدون قصد زینت اشکال ندارد.
آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: نظر در آینه مطلقاً جایز نیست، چه به قصد زینت باشد و چه نباشد. (مناسک عربی، ص ۸۹).
(۳)- آیات عظامی که نظر به آینه را بدون قصد زینت جایز می‌دانند، در این مسأله نیز قائل به جواز هستند، به مسایل قبل مراجعه شود.

(۴). آیه الله تبریزی: کفّاره اش بنا بر احتیاط استحبابی یک گوسفند است. (مناسک، مسأله ۲۴۷).

آیه الله خویی: کفّاره اش بنا بر احتیاط یک گوسفند است. (مناسک، مسأله ۲۴۷).

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: کفّاره اش استغفار است. (آراء المراجع، ص ۱۵۳).

(۵). آیه الله خامنه‌ای: احتیاط واجب است.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۱۹۰

۳۹۵- فسوق اختصاص به دروغ گفتن ندارد بلکه فحش دادن و فخر به دیگران، نیز فسوق است. در فسوق، غیر از استغفار کفّاره نیست، و مستحب است چیزی کفّاره بدهد و اگر گاو ذبح کند بهتر است.

۹- جدال

اشاره

نهم- جدال؛ و آن گفتن «لا وَاللَّهِ» و «بلی وَاللَّهِ» است.

۳۹۶- گفتن کلمه «لا» و کلمه «بلی» و در سایر لغات، مرادف آن؛ مثل «نه» و «آری»، دخالتی در جدال ندارد، بلکه قَسَم خوردن در مقام اثبات مطلب یا ردّ غیر، جدال است.

قسم به لفظ خدا و دیگر اسمای الهی

۳۹۷- قَسَم اگر به لفظ «اللَّهِ» باشد یا مرادف آن؛ مثل «خدا» در زبان فارسی، جدال است؛ و اما قَسَم به غیر خدا، به هر کس باشد، ملحق به جدال نیست.

(۱). آیه الله بهجت: اظهار مقید بودن دروغ گفتن و دشنام دادن و مفاخرت است به آن که بر غیر محرم حرام باشند. (مناسک شیخ، ص ۲۲).

(۲). آیه الله تبریزی: فخر کردن بر دیگران، اگر برای اثبات فضیلت و برتری برای خود باشد که توهین دیگری را در برداشته باشد، این عمل فی نفسه حرام است.

آیه الله خویی و آیه الله سیستانی: فخر کردن اگر مستلزم اهانت و تحقیر مؤمن باشد همیشه حرام است و در حال احرام حرمتش مؤکد است و اگر چنین نباشد اشکالی ندارد حتی در حال احرام.

آیه الله فاضل: خواه موجب نقص دیگران باشد و یا نباشد.

آیه الله مکارم: بنابر احتیاط واجب فخر فروشی نیز از فسوق است.

(۳). آیات عظام: تبریزی، فاضل، گلپایگانی: در مرادف احتیاط شود.

(۴) آیه الله فاضل و آیه الله خویی: کلمه لا و بلی دخالت در مطلب دارد.

آیه الله گلپایگانی: بنابر احتیاط لازم، گفتن کلمه «آری واللَّهِ» و «بله واللَّهِ» و «نه واللَّهِ» ملحق به آن است.

(۵). آیه الله خویی: بنابر احتیاط واجب لفظ مرادف «اللَّهِ» به هر زبانی که باشد ملحق به جدال است.

آیه الله بهجت: اگر قسم به لفظ جلاله نباشد اظهار عدم الحاق است و اگر به لفظ جلاله باشد ظاهر تحقق حرام به مجرد آن است. (مناسک شیخ، ص ۲۲).

آیه الله فاضل: ظاهراً لفظ «اللَّهِ» بدون «لا» و «بلی» جدال محرم نیست و مرادف «اللَّهِ» نیز به هر زبانی که باشد جدال محرم نمی‌باشد. آیه الله خامنه‌ای: احتیاط واجب آن است که از قسم خوردن به نام‌هایی که ترجمه واژه الله به زبان‌های دیگر است- مانند کلمه خدا در زبان فارسی- اجتناب کند، همچنین بنابر احتیاط واجب، باید از قسم خوردن به نام‌های خداوند مانند رحمن، رحیم، قادر، متعال و ... در حال منازعه خودداری نماید.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۱۹۱

۳۹۸- احتیاط واجب الحاق سایر اسماء الله، به لفظ جلاله است، پس اگر کسی به «رحمان» و «رحیم» و «خالق سموات وارض»، قَسَم بخورد- بنابر احتیاط واجب- جدال محسوب می‌شود. ۳۹۹- در مقام ضرورت، برای اثبات حق، یا ابطال باطلی، قَسَم به جلاله و غیر آن، جایز است.

۴۰۰- در جدال بر راست، در کمتر از سه مرتبه، غیر از استغفار چیزی نیست؛ و در سه مرتبه، کفاره آن یک گوسفند است.

دهم- کشتن جانوران ساکن در بدن؛ مثل شپش و کیک و کنه که در بدن حیوان است.

(۱). آیه الله بهجت: به مسأله قبلی مراجعه شود.

آیه الله سیستانی: در جدال کافی است که قسم به خدای متعال باشد ولو به لفظ جلاله نباشد.

آیه الله فاضل: در صورتی که مشتمل بر کلمه «لا» و یا «بلی» باشد در این صورت نیز احتیاط مستحب الحاق است.

(۲). آیه الله بهجت: و در صورت جواز کفاره‌ای نیست علی الاظهر. (مناسک شیخ، ص ۲۲).

آیات عظام تبریزی، خویی، صافی، گلپایگانی: و همچنین برای اظهار مودت و دوستی و اکرام مؤمن نیز جایز است.

آیه الله سیستانی: استثنا می‌شود از حرمت جدال موردی که ترک آن مستلزم ضرری بر مکلف باشد، مثلاً حق او را پایمال کند.

(۳). آیه الله سیستانی: به گفته بعضی از فقها جدال با قسم راست محقق نمی‌شود مگر این که سه بار پی در پی باشد و این گفته خالی از وجه نیست، گرچه احتیاط ترک آن است حتی یک بار.

(۴). آیه الله بهجت: اگر سه مرتبه پی در پی باشد، و در حکم غیر صورت تابع با عدم تخلل تکفیر تأمل است در صادق و کاذب. (مناسک شیخ، ص ۲۲).

آیه الله سیستانی: اگر سه بار پی در پی باشد.

(۵). آیه الله بهجت: بنا بر مشهور و موافق با احتیاط و در خصوص شپش حرمت قتل و القاء از جسد یا ثوب خالی از وجه نیست. (مناسک شیخ، ص ۲۳).

آیه الله خامنه‌ای: بنا بر احتیاط واجب.

(۶). آیه الله فاضل: انسان یا حیوان.

(۷). کیک یا کک: حشره‌ای است به اندازه شپش، بال ندارد و چون پاهای عقب او بلند است به آسانی می‌جهد، خرطومی دارد که با آن خون انسان را می‌مکد و گاهی باعث سرایت بیماری طاعون می‌شود. «فرهنگ عمید».

(۸). آیات عظام تبریزی، خویی، صافی، گلپایگانی: کشتن شپش و انداختن او از بدن برای محرم جایز نیست، اما پشه و کک احتیاط در نکشتن آنها است، در صورتی که ضرری متوجه محرم نشود اما تاراندن آنها ظاهراً جایز است هر چند احوط ترک است.

آیه الله سیستانی در مورد پشه و کک فرموده‌اند: اگر ضرر از آنها متوجه شخص نباشد احتیاط واجب این است که آنها را نکشد و اما راندن آنها جایز است.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۱۹۲

۴۰۶- انداختن شپش و کک از بدن، جایز نیست؛ و همچنین نقل کردن از مکانی که محفوظ است به جایی که از آن ساقط شود و بیفتد، جایز نیست؛ و احتیاط آن است که آن را به محلی که در معرض افتادن است، نقل ندهد.

۴۰۷- احتیاط مستحب آن است که اگر مکان اول محفوظتر است، آن را از محلی به محل دیگر از بدن نقل ندهند.

۴۰۸- در کشتن یا انتقال دادن، عدم ثبوت کفاره، بعید نیست، ولی احتیاطاً یک کف از طعام، صدقه بدهد.

(۱). آیه الله بهجت: حرمت القای غیر شپش دلیلی ندارد و شهرت هم بر آن ثابت نیست، بلی دور انداختن کنه خود یا کنه شتر خود، مورد احتیاط است. (مناسک شیخ، ص ۲۳).

آیه الله سیستانی: به احتیاط واجب انداختن شپش از بدن و لباس جایز نیست.

آیه الله فاضل: در غیر شپش احتیاط واجب در نینداختن است.

آیه الله گلپایگانی: بنابر احتیاط واجب جایز نیست که شپش را از روی لباس و بدن بیفکنند اما راندن پشه و کک و مانند آنها ظاهراً جایز است هر چند احوط ترک آن است. (مناسک، مسأله ۲۵۳).

آیه الله مکارم: بنابر احتیاط واجب در این مسأله و مسأله بعد.

(۲). آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی: به صورت اطلاق فرموده‌اند که جا به جا کردن آنها ایرادی ندارد.

آیه الله فاضل: در غیر شپش احتیاط واجب در عدم نقل است.

(۳). آیه الله بهجت: جابه‌جا کردن آن از جای محفوظتر عیبی ندارد، در صورتی که سبب افتادن آن نشود. (مناسک شیخ، ص ۲۳).

(۴). آیه الله اراکی، آیه الله نوری: احتیاط واجب.

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: نباید آن را از محلی ...

آیه الله مکارم: این احتیاط ترک نشود.

(۵). آیات عظام اراکی، بهجت، تبریزی، خویی، نوری: بنابر احتیاط واجب باید یک مشت از طعام به فقیر کفاره بدهد.

آیه الله سیستانی: در صورت کشتن و یا انداختن شپش، احتیاط مستحب آن است که یک مشت از طعام کفاره بدهد. (مناسک، مسأله ۲۵۳).

آیه الله فاضل: این احتیاط در کشتن یا انداختن شپش ترک نشود.

آیه الله مکارم: این احتیاط واجب است خواه عمداً باشد یا از روی خطا.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۱۹۳

۱۱- انگشتر به دست کردن

اشاره

یازدهم- انگشتر به دست کردن برای زینت؛ ولی اگر برای استحباب باشد، مانع ندارد.

۴۰۹- اگر انگشتر در دست نمودن، برای زینت و استحباب نباشد، مثلاً برای خاصیتی باشد، اشکال ندارد.

حنا

۴۱۰- محرم- بنابر احتیاط واجب - نباید برای زینت حنا ببندد؛ بلکه اگر زینت باشد و قصد هم نکند، احتیاط در ترک است؛ بلکه حرمت آن، در هر دو صورت، خالی از وجه نیست.

۴۱۱- اگر قبل از احرام حنا ببندد، چه به قصد زینت باشد یا نباشد و چه اثرش تا زمان احرام بماند یا نماند، مانع ندارد، ولی احتیاط خوب است.

حنا و انگشتر کفاره ندارد

۴۱۲- انگشتر به دست کردن و حنا بستن، کفاره ندارد.

- (۱). آیه الله خامنه‌ای: بنا بر احتیاط واجب محرم باید از به دست کردن انگشتر اگر زینت محسوب گردد اجتناب کند گرچه قصد زینت نکند بلکه باید از هر کاری که زینت حساب شود اجتناب کند.
- آیه الله سیستانی: بنا بر احتیاط واجب.
- آیه الله مکارم: انگشتر زینتی به هر قصد باشد حرام است.
- (۲). آیه الله بهجت: حنا بستن اگر برای زینت باشد جواز آن مورد تأمل است. (مناسک شیخ، ص ۸).
- آیات عظام تبریزی، خویی، مکارم: حنا بستن در صورتی که زینت گفته شود بر محرم حرام است.
- آیه الله خامنه‌ای و آیه الله سیستانی: احتیاط واجب آن است که فرد محرم از استعمال حنا و رنگ مو- اگر زینت به شمار آید- بلکه از هر چیزی که زینت محسوب می‌شود، اجتناب کند.
- (۳). آیه الله فاضل: حرمت محلّ اشکال است.
- (۴). آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: در صورتی که اثرش تا حال احرام باقی می‌ماند بنا بر احتیاط باید خودداری کند (مناسک فارسی، ص ۴۱) و در مناسک عربی، ص ۹۱، مطابق متن فرموده‌اند: اگر اثرش تا زمان احرام بماند بهتر است قبل از احرام حنا نبندد.
- آیه الله مکارم: اگر قصدش ادامه زینت برای حال احرام باشد اشکال دارد.
- (۵). آیه الله تبریزی: بنا بر احتیاط استحبابی کفّاره‌اش یک گوسفند است. (مناسک، مسأله ۲۵۴).
- آیه الله خویی: بلکه زینت نمودن به هر چیز باشد بر محرم حرام است و کفّاره‌اش بنا بر احتیاط یک گوسفند است. (مناسک، مسأله ۲۵۴).
- مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۱۹۴

۱۲- روغن مالیدن

اشاره

- دوازدهم- روغن مالیدن به بدن.
- ۴۱۳- مالیدن روغن به بدن اگرچه بوی خوش در آن نباشد، بنا بر احوط بلکه اقوی، حرام است.
- ۴۱۴- استعمال روغن دارای بوی خوش، پیش از احرام، اگر اثرش تا وقت احرام باقی می‌ماند، جایز نیست. ۴۱۵- خوردن روغن اگر در آن بوی خوش- مثل زعفران- نباشد، مانع ندارد.
- ۴۱۶- مالیدن روغن اگر از روی اضطرار و احتیاج باشد، مانعی ندارد. ۴۱۶/۲- استفاده از کرم‌های مختلف- نرم کننده، ضد آفتاب، تمیز کننده و برطرف کننده خشکی لب و تاول‌های پا و کرم نرم کننده دست و صورت و بدون بو و الکل- در حال احرام جایز است یا خیر؟

- (۱). آیه الله خامنه‌ای: مالیدن روغن به اعضای بدن و موی سر، در حال احرام جایز نیست چه از قبیل کرم که برای زینت زده می‌شود و چه غیر آن و چه معطر باشد یا نباشد.
- (۲). آیه الله بهجت: در صورت ارتکاب و در صورت امکان تأخیر احرام، تا زمان زوال بوی خوش، لازم است. (مناسک شیخ، ص ۲۴).
- آیه الله خویی: فتوای معظم له به دست نیامد.

آیه‌الله سیستانی: ولی اگر در آن عطر نباشد بلکه خودش خوشبو باشد اشکال ندارد.

(۳). آیه‌الله سیستانی: محرم می‌تواند روغنی که بوی خوشی ندارد برای مداوا استعمال کند و جایز است در حال ضرورت استعمال روغنی که خوشبو است یا بوی خوش در آن است.

(۴). آیه‌الله خامنه‌ای: جایز نیست.

آیه‌الله سیستانی: جایز نیست مگر در موارد ضرورت.

آیه‌الله مکارم: مالیدن هر نوع روغن و کرم به بدن خواه معطر باشد یا نه، برای محرم جایز نیست ولی مالیدن انواع پمادهای طبی بر بدن برای معالجه و درمان مانعی ندارد.

آیه‌الله صافی: جایز نیست هر چند در آن بوی خوش نباشد ولی در حال اضطرار و ناچاری جایز است و در این حال چنانچه بوی خوش در آن باشد، کفاره آن یک گوسفند است هر چند از روی اضطرار بوده والله العالم.

آیه‌الله نوری: در فرض سؤال که بو ندارد جایز است.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۱۹۵

مالیدن روغن کفاره ندارد

۴۱۷- اگر در روغن بوی خوش نباشد، در مالیدن آن کفاره نیست. ۴۱۸- اگر در روغن بوی خوش باشد، کفاره آن یک گوسفند است اگرچه از روی اضطرار باشد.

۱۳- ازاله مو

اشاره

سیزدهم- ازاله مو از بدن خود یا دیگری، چه محرم باشد چه مَحِلّ.

۴۱۹- در حرمت ازاله مو، میان کم و زیاد فرقی نیست و ازاله یک مو نیز حرام است. ۴۲۰- ازاله مو اگر از روی ضرورت باشد، مانع ندارد. ۴۲۱- اگر در وقت غسل یا وضو، مویی بدون قصد کنده شود، اشکال ندارد.

۴۲۲- در حرمت ازاله مو بین تراشیدن، یا نوره مالیدن، یا کندن، یا قیچی کردن و... فرقی نیست.

ازاله مو از محرم توسط محل

۴۲۳- اگر محرم به اختیاریاً حاضر شود که دیگری حتی اگر محل باشد سر او را بتراشد، مرتکب

(۱). آیات عظام: تبریزی، خویی و سیستانی: کفاره روغن مالی در صورتی که از روی علم و عمد باشد، (آیه‌الله تبریزی: چه بوی خوش در آن باشد یا نباشد.) و یک گوسفند است و اگر از روی نادانی باشد، کفاره‌اش اطعام یک فقیر است بنا بر احتیاط در هر دو مورد.

آیه‌الله مکارم: احتیاطاً یک گوسفند است.

(۲). آیه‌الله خامنه‌ای: بنا بر احتیاط، کفاره مالیدن روغن خوشبو به بدن، یک گوسفند است، و در مورد روغن‌های غیر خوشبو، سیر کردن یک فقیر است، اگرچه عدم وجوب کفاره در هر دو مورد بعید نیست.

آیه الله فاضل: اگر در روغن بوی خوش باشد کفاره خوردن آن بنابر اقوی یک گوسفند است و در غیر مصرف خوردن هم احتیاطاً کفاره را بدهد.

آیه الله نوری: کفاره مالیدن روغن به بدن، یک گوسفند است، اگرچه از روی اضطرار باشد.

(۳). آیه الله بهجت، آیه الله تبریزی: کفاره‌اش یک گوسفند است حتی در صورت ضرورت، علی‌الأحوط.

آیه الله فاضل: در حال اضطرار کفاره ثابت نیست.

(۴). آیه الله سیستانی: بلکه حتی جزئی از یک مو.

(۵). آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: گناه ندارد ولی کفاره دارد.

(۶). آیه الله بهجت: یعنی به سبب وضو یا غسل و اظهار عدم وجوب فدیة است. (مناسک شیخ، ص ۲۴).

آیه الله سیستانی: یا تیمم یا تطهیر از خبث یا ازاله مانع از رسیدن آب وضو و غسل و مانند آن.

(۷) - آیه الله فاضل: نسبت به محلّ مطلقاً کفاره‌ای نیست و نسبت به محرم اگر در موقع ازاله بی‌اختیار بوده و یا اسناد ازاله به محرم ولو تسبیحاً محرز نباشد کفاره ندارد.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۱۹۶

حرام شده و باید کفاره بدهد، ولی چنانچه بدون اختیار او باشد، کفاره ندارد حتی بر محلّ مزبور.

کفاره ازاله مو

۴۲۴- کفاره سر تراشیدن، اگر ضروری باشد، دوازده «مُد» طعام است که باید به شش مسکین بدهد، یا سه روز روزه بگیرد، یا یک گوسفند قربانی کند.

اندازه مدّ

«مُد»، تقریباً یک چارک (ده سیر) است.

۴۲۵- اگر تراشیدن از روی ضرورت نباشد، بنابر احتیاط واجب باید یک گوسفند کفاره بدهد؛ بلکه تعیین گوسفند در این صورت، بعید نیست.

۴۲۶- اگر محرم از زیر هر دو بغل خود، ازاله مو کند، باید یک گوسفند ذبح کند؛ بلکه اگر از زیر یک بغل هم ازاله مو کند، احتیاط آن است که یک گوسفند کفاره بدهد.

(۱). آیه الله بهجت: اگر محرم با ضرورت و بدون ضرورت سر خود را بترشد کفاره‌اش یک گوسفند یا سه روز روزه یا اطعام ده مسکین است که به هریک یک مد داده شود بلکه بنابر احتیاط به هر کدام به مقداری که سیر شوند اگرچه بیش از یک مد باشد طعام داده شود. احتیاط در رعایت اکثر از مدّ و اشباع است. (مناسک، مسأله ۲۶۰ و مناسک شیخ، ص ۲۴).

آیه الله فاضل: یکی از سه چیز به نحو تخیر است.

آیه الله گلپایگانی: کفاره ازاله مو از بدن خود، چه در حال ضرورت و چه در غیر ضرورت ثابت است الا در ازاله مو از بدن دیگری که در حال ضرورت کفاره ندارد.

(۲). آیه الله گلپایگانی: صدقه دادن ده مدّ به ده مسکین کفایت می‌کند اگرچه دوازده مدّ به شش مسکین بهتر است. (مناسک فارسی، ص ۴۲، مسأله ۶۳).

(۳). آیه الله بهجت: رعایت این احتیاط لازم نیست (مناسک شیخ ص ۲۴).

آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی، مکارم و نوری: کفاره آن یک گوسفند است.

آیه الله خامنه‌ای: اگر سر را عالمی عامداً بتراشد کفاره آن یک گوسفند است.

(۴). آیه الله نوری: اگر از زیر هر دو بغل ازاله مو کند احتیاط آن است برای هر یک از بغل‌ها یک گوسفند کفاره بدهد.

(۵). آیه الله مکارم: این حکم واجب است.

(۶). آیه الله بهجت: اگر موی زیر هر دو بغل خود را بکند کفاره‌اش یک گوسفند است بنابر اقوی و در کندن موی یک طرف، سه

مسکین را طعام بدهد. (مناسک، مسأله ۲۶۰).

آیه الله سیستانی: اگر موی زیر بغل را بکند حکم همین است و همچنین بنابر احتیاط واجب اگر به وسیله دیگری، غیر از کندن،

موی آن را ازاله نماید و اگر موی ریش یا غیر آن را بکند کفاره آن یک مشت طعام است و اگر مُحْرِم سر دیگری را تراشید چه

محرم باشد چه غیر محرم کفاره ندارد.

آیه الله فاضل: سه فقیر را اطعام کند.

آیه الله گلپایگانی: کفاره ازاله مو از زیر بغل، یک گوسفند است. (مناسک عربی، ص ۹۷- مناسک فارسی، مسأله ۳۹۷).

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۱۹۷

کفاره ازاله مو با دست به سر و ریش کشیدن

۴۲۷- اگر به سر یا ریش خود دست بکشد و یک مو یا بیشتر بیفتد، بنابر احتیاط یک کف طعام صدقه بدهد.

۴۲۸- اگر کسی موی سر را به غیر تراشیدن، ازاله کند، بنابر احتیاط باید کفاره تراشیدن را بدهد.

۴۲۹- در موردی که کننده شدن مو با کشیدن دست به سر و صورت کفاره دارد، فرقی بین عمد و سهو و غفلت نیست به شرط

آن که دست کشیدن عمدی باشد.

۱۴- بیرون آوردن خون از بدن

اشاره

چهاردهم- بیرون آوردن خون از بدن خود

(۱). به مسأله ۴۲۱ مراجعه شود.

آیه الله بهجت: یک کف از طعام صدقه بدهد و ساقط شدن مو به این سبب با عدم اطمینان به ساقط شدن، غیر از ازاله غیر عمدیه

است که فدیة ندارد، اگر چه هر دو جایز است. (مناسک شیخ، ص ۲۵).

آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: باید یک مشت طعام بدهد.

آیه الله خامنه‌ای: احتیاط آن است که به قدر یک مشت گندم یا آرد و امثال آن بدهد اگر چه وجوب این احتیاط معلوم نیست.

آیه الله سیستانی: خاراندن سر و بدن اشکال ندارد اگر مویی را نکند و خون خارج نشود؛ و اگر بی جهت محرم دست به سر و ریش

خود بکشد و مویی یا بیشتر بیافتد، باید یک مشت طعام کفاره بدهد ولی اگر در وضو و مانند آن باشد چیزی بر او نیست.

آیه الله مکارم: مقصود از یک کف طعام، مقداری غذاست.

(۲). آیه الله بهجت: فرقی بین کندن و ماشین کردن و نوره گذاشتن نیست، چه از سر باشد یا صورت یا مواضع دیگر.

آیه الله خوئی: بلکه واجب است. (معتمد، ج ۴، ص ۲۰۸).

(۳) - آیه الله بهجت: به ذیل مسأله قبل مراجعه شود.

آیه الله مکارم: یعنی میان سر و صورت فرقی نیست.

(۴). آیه الله بهجت: به کاری که بداند موجب آن می‌شود؛ زیرا اخراج احتمالی خون، محکوم به حرمت نیست (مناسک شیخ، ص

۲۸).

آیه الله خامنه‌ای، آیه الله سیستانی: به احتیاط واجب.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۱۹۸

۴۳۰- بیرون آوردن خون از بدن دیگری؛ مثل حجامت کردن او، یا کشیدن دندان او، حرام نیست.

مسواک زدن در حال احرام

۴۳۱- بیرون آوردن خون از بدن با خراشیدن و مثل آن نیز جایز نیست؛ و همین طور است مسواک زدن، اگر از لثه خون خارج

شود.

اضطرار به بیرون آوردن خون و خاراندن

۴۳۲- خارج نمودن خون در حال احتیاج برای حجامت و غیر آن، جایز است؛ و همین طور است بیرون آوردن خون دمل در حال

احتیاج و خاراندن جرب آزار دهنده، اگرچه خون خارج شود.

تزریق آمپول و خون گرفتن از بدن

۴۳۳- تزریق آمپول در حال احرام، مانع ندارد؛ ولی اگر موجب بیرون آمدن خون از بدن می‌شود، در غیر حاجت و ضرورت، تزریق

نشود.

۴۳۴- خون گرفتن از بدن با سرنگ در حال احرام، چه حکمی دارد؟

(۱). آیه الله سیستانی: اگر آن دیگری محرم باشد، احتیاط مستحب ترک است و بر خود آن محرم، جایز نیست، بنابر احتیاط واجب.

(۲). آیه الله مکارم: مکروه است در غیر حال احتیاج و ضرورت.

(۳). آیه الله بهجت، آیه الله خوئی: بنابر احتیاط واجب.

آیه الله تبریزی، آیه الله سیستانی: مسواک کردن عیبی ندارد، گرچه بداند خون خارج می‌شود و کفاره ندارد.

آیه الله مکارم: در این مسأله و مسأله قبل بنابر احتیاط مستحب.

(۴). آیه الله خوئی: در حال ضرورت یا رفع ناراحتی. (مناسک، مسأله ۲۷۴).

(۵) - آیه الله فاضل: و در هر صورت کفاره ندارد.

(۶) - آیه الله بهجت: یعنی اگر بداند که چنین می‌شود، چنانکه گذشت در حاشیه قبل از مسأله ۴۳۰.

آیه الله خامنه‌ای و آیه الله سیستانی: بنابر احتیاط جایز نیست مگر در حال نیاز.

آیه الله مکارم: مکروه است.

(۷). خون گرفتن از بدن محرم در حال ضرورت:

آیات عظام: بهجت، خامنه‌ای، فاضل، سیستانی: جایز است؛ آیه الله مکارم: ادماء مطلقاً مکروه است. در غیر ضرورت:

آیات عظام: بهجت، صافی، فاضل و نوری: جایز نیست

آیات عظام: خامنه‌ای، سیستانی: بنا بر احتیاط جایز نیست.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۱۹۹

اخراج خون کفاره ندارد

۴۳۵- خون از بدن در آوردن، کفاره ندارد.

۱۵- ناخن گرفتن

پانزدهم- ناخن گرفتن:

۴۳۶- گرفتن بعضی از ناخن هم جایز نیست مگر موجب اذیت باشد. ۴۳۷- در عدم جواز ناخن گرفتن، فرقی بین ناخن دست و پا و بین آلات ناخن‌گیری- قیچی یا چاقو یا ناخن‌گیر- نیست؛ و احتیاط واجب آن است به هیچ وجه، حتی به سوهان و دندان، ازاله ناخن نکند.

۴۳۸- مُحْرِم می‌تواند از غیر محرم ناخن بگیرد؛ و نیز محرم می‌تواند ناخن محرم دیگر را به قصد تقصیر بگیرد.

۱۶- کشیدن دندان

۴۵۰- شانزدهم- کندن دندان:

(۱). آیه الله تبریزی: کفاره اش بنا بر احتیاط یک گوسفند است؛ آیه الله نوری: اگر اختیاراتاً خارج کند.

آیات عظام: خامنه‌ای، خویی و سیستانی: بنا بر احتیاط مستحب کفاره اش یک گوسفند است.

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: بنا بر احوط و اولی کفاره آن یک گوسفند است.

(۲). آیه الله بهجت: لیکن محتمل است فدیة بعضی از ناخن آزار رساننده، قبضه‌ای از طعام باشد نه مدّ. (مناسک شیخ، ص ۲۸).

آیه الله تبریزی: در این صورت گرفتن ناخن جایز است و از هر ناخنی یک مشت طعام کفاره بدهد (مناسک، مسأله ۲۸۵).

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: و کفاره آن یک مدّ طعام است.

(۳). آیه الله بهجت، آیه الله سیستانی: فرقی نیست و ازاله ناخن به هیچ وسیله جایز نیست.

آیات عظام: خامنه‌ای، مکارم و فاضل: حرام است.

(۴)- آیه الله سیستانی: ولی ناخن گرفتن در تقصیر بنا بر احتیاط واجب کافی نیست.

(۵). آیه الله مکارم: جایز است مطلقاً و کفاره ندارد. (با خون ریزی مکروه است).

آیه الله خامنه‌ای: کشیدن دندان بدون خونریزی نه حرام است و نه کفاره دارد و در صورتی که کشیدن دندان منجر به خونریزی

شود بنا بر احتیاط واجب ممنوع است مگر در حال ناچاری و نیاز.

آیه الله صافی و آیه الله گلپایگانی: حرام است مطلقاً هر چند خون نیاید.

آیه الله بهجت: خون بیاید بدون ضرورت، حرام است و در غیر این صورت جایز است. و در هر صورت مطلقاً کفاره ندارد.

آیات عظام: تبریزی، خویی، سیستانی: اگر خون نیاید، مانع ندارد و کفاره هم ندارد و اگر خون بیاید اگر برای رفع ناراحتی بوده کفاره ندارد.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۲۰۰

هر چند بنا بر احتیاط خون نیاید؛ و احتیاط آن است که یک گوسفند کفاره بدهد.

۴۵۱- حرمت کندن دندان، شامل دندان دیگری نمی‌شود، هر چند خون خارج شود.

۴۵۲- کشیدن دندان اگر ضرورت دارد، مانع ندارد، ولی علی الأحوط کفاره دارد.

۱۷- کندن گیاه و درخت حرم

هفدهم- کندن درخت یا گیاهی که در حرم روییده باشد.

۴۵۳- اگر گیاه یا درختی بعد از منزل گرفتن روییده باشد، اگر خودش آن را کاشته، جایز است آن را بکند؛ و اگر خودش آن را نکاشته، بنا بر احتیاط آن را قطع نکند، گرچه اقوی جواز است.

۴۵۴- اگر گیاهی بعد از منزل گرفتن روییده، ولی خودش آن را نکاشته باشد، بنا بر احتیاط واجب، آن را قطع نکند.

(۱)- آیه الله بهجت: ولی کفاره ندارد علی الأظهر، حتی در صورت غیر ضرورت، با خون انداختن اگرچه حرام است چنانکه گذشت. (مناسک شیخ، ص ۲۸ و ۲۹).

آیه الله خامنه‌ای: مستحب است که یک گوسفند کفاره بدهد.

آیه الله تبریزی: کشیدن دندان، اگر خون در نیاید، مانع ندارد و کفاره هم ندارد و در صورتی که خون بیاید، اگر برای رفع ناراحتی بوده کفاره ندارد.

آیه الله سیستانی: کفاره لازم نیست.

آیه الله فاضل: کفاره ندارد.

آیه الله مکارم: مطلقاً مانعی ندارد و کفاره هم ندارد.

(۲). آیات عظام: بهجت، خامنه‌ای، سیستانی، فاضل، نوری: و بریدن آن.

(۳). آیه الله سیستانی: حتی اگر اصل آن در خارج حرم و شاخه آن در حرم یا به عکس باشد.

(۴). آیه الله سیستانی: اختصاص به محرم ندارد و فرقی بین کاشتن خود شخص و دیگری در این صورت نیست، ولی اگر گیاه یا درختی را خود شخص کاشته باشد می‌تواند قطع کند، هر چند در ملک دیگری باشد.

(۵). آیات عظام بهجت، تبریزی، خویی و گلپایگانی: مانعی ندارد کندن درخت و گیاه در این صورت.

(۶). نظریه آیات عظام در مسأله قبل گذشت.

آیه الله سیستانی، آیه الله نوری: قطع آن جایز است.

آیه الله بهجت: نظر ایشان در حاشیه مسأله قبل گذشت.

آیات عظام خوبی، مکارم: این احتیاط واجب نیست بلکه مستحب است.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۲۰۱

۴۵۵- اگر منزلی خریده باشد که دارای درخت و گیاه است، نباید آن را قطع کند. ۴۵۶- قطع درختان میوه و درخت خرما و گیاه «اذخر»، مانع ندارد.

۴۵۷- اگر کسی درختی را که نباید کنده شود، بکند، احتیاط آن است که اگر بزرگ باشد، یک گاو، و اگر کوچک باشد، یک گوسفند، کفاره بدهد. ۴۵۸- اگر قسمتی از درخت را قطع کند، باید بنابر اقوی، قیمت آن را کفاره بدهد.

۴۵۹- در قطع گیاه، جز استغفار کفاره نیست. ۴۶۱- احکامی که برای قطع در حرم ذکر شد، مختص به محرم نیست، و برای همه ثابت است.

(۱). آیه الله نوری: منزلی که در آن سکونت کرده ولو نخریده باشد.

آیه الله گلپایگانی: متعرض این فرع نشده‌اند.

آیه الله مکارم: تنها قطع درختان و گیاهان خودرو که قبل از بنا در آن بوده حرام است و غیر آن حرام نیست.

(۲). آیه الله فاضل: میوه‌های آن‌ها و شاخه‌هایی از آن‌ها را که در کمیت یا کیفیت میوه تأثیر می‌گذارد می‌تواند قطع کند اما خود آن‌ها را نباید قطع کند.

آیه الله مکارم: قطع درختان میوه اگر خودرو باشد خالی از اشکال نیست.

(۳). آیه الله بهجت: در صورتی که در درخت کوچک و در بعض درخت رعایت عدم نقصان از قیمت بشود. (مناسک شیخ، ص ۳۰).

(۴). آیه الله نوری: واجب است.

آیات عظام: تبریزی، خوبی، سیستانی: کفاره کندن درخت از بیخ، (آیه الله سیستانی: بنابر احتیاط) قیمت همان درخت است و کفاره قطع مقداری از آن، قیمت همان مقدار است. و کندن علف یا قطع آن کفاره ندارد.

آیه الله صافی: و ظاهر آن است که اگر گاو یا گوسفند را به قصد ما فی الذمه، از عین آن‌ها یا قیمت درخت، بدهد و قیمت درخت، بیشتر نباشد کافی است.

آیه الله خامنه‌ای، آیه الله مکارم: در هر دو صورت احتیاط یک گاو است.

آیه الله خامنه‌ای: کندن گیاه و بوته‌های خشک حرم کفاره ندارد ولی واجب است استغفار کند، اما اگر درختی را که بریدن آن حرام است، ببرد، بنابر احتیاط واجب باید یک گاو کفاره بدهد.

(۵). آیه الله بهجت: به ذیل مسأله قبلی مراجعه شود.

آیه الله سیستانی: بلکه احوط است.

(۶). آیات عظام تبریزی، خوبی، سیستانی: کفاره ندارد. (مناسک، ص ۱۱۴).

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۲۰۲

۴۶۲- اگر در هنگام راه رفتن متعارف، گیاهی قطع شود، اشکالی ندارد.

۴۶۳- هجدهم- سلاح در برداشتن، بنا بر احوط؛ مثل شمشیر، نیزه و تفنگ و همه آلات جنگی مگر برای ضرورت. و مکروه است همراه داشتن سلاح در صورتی که در تن نباشد مگر این که ظاهر نباشد، و احوط ترک آن است.

– محرمات مخصوص به مردان

۱۹- استظلال برای مردان

اشاره

نوزدهم- سایه قرار دادن مرد بالای سر خود.

۴۶۴- سایه قرار دادن برای مردان، جایز نیست، ولی برای زنها و بچه‌ها، جایز است و کفاره هم ندارد.

اختصاص حرمت به طی منزل

۴۶۵- استظلال فقط در حال طی منزل، حرام است؛ اما بعد از منزل کردن در هر مکانی- مانند منی، عرفات یا غیر آن- مانعی ندارد، و حتی محرم می‌تواند در محلی که منزل کرده، در حال راه رفتن، با چتر و مثل آن، بر سر خود سایه قرار دهد؛ پس حرکت در منی از چادرها تا قربانگاه و محل

(۱). آیه الله بهجت: در صورت عدم ضرورت با علم به قطع، احتیاط شود.

(۲). پوشیدن و در برداشتن سلاح:

آیات عظام: بهجت، تبریزی، خویی، خامنه‌ای، سیستانی، صافی، فاضل، گلپایگانی، مکارم: حرام است مگر برای ضرورت.

حمل سلاح بدون صدق پوشیدن:

آیه الله بهجت: جایز است و کفاره ندارد

آیات عظام: خامنه‌ای، تبریزی، خویی، جایز نیست؛ آیه الله صافی و آیه الله گلپایگانی: بنا بر احتیاط جایز نیست؛ آیه الله سیستانی:

اگر مسلح بودن صدق کند، جایز نیست.

نظر سایر آیات عظام، موافق متن است.

(۳). آیه الله وحید: استظلال بعد از منزل کردن جایز است اگر چه با سایه متحرک باشد. (مناسک معظم له صفحه ۱۳۵)

آیات عظام: بهجت، تبریزی، خامنه‌ای، سیستانی: احوط آن است که شخص محرم پس از رسیدن به مکه پیش از انجام مناسک

عمره و همچنین در حال احرام در عرفات و منا، از قرار گرفتن در زیر سایه‌های متحرک مانند اتوبوس مسقف و چتر، اجتناب کند؛

آیه الله بهجت: مگر برای حوايج خانه و خیمه.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۲۰۳

جمرات با چتر و غیر آن، مانعی ندارد؛ گرچه در حال راه رفتن، احتیاط مستحب در ترک است.

حرکت از زیر سایبانه‌های منی

۴۶۶- حرکت از زیر سایبانه‌های منی برای محرمی که به منی می‌رود هر چند هنوز منزل نکرده باشد، مانع ندارد. ۴۶۷- در حرمت

استظلال، فرقی بین سواره و پیاده نیست.

استظلال در مکه

۴۶۸- محرم می‌تواند بعد از رسیدن به مکه ولو در محله‌های جدید که از مسجدالحرام دور هستند، برای رفتن به مسجدالحرام در ماشین‌های مسقف سوار شود یا زیر سایه برود. ۴۶۹- مکه منزل است و به محض وصول به آن- ولو قبل از رسیدن به محل اسکان و استقرار- استظلال مانع ندارد.

استظلال در مکه بعد از احرام حج

۴۷۰- کسانی که در مسجدالحرام و نقاط دیگر مکه برای حج محرم می‌شوند، تا عرفاً در مکه هستند و در حال سیر برای خارج شدن از مکه نیستند، می‌توانند استظلال نمایند.

(۱). آیه الله خویی: و در قسمت جدید شهر مکه بنابر احتیاط، سوار ماشین سقف‌دار نشوند. (المسائل الشرعیه، ج ۱، ص ۳۳۷).

(۲)- به مسأله قبل مراجعه شود.

(۳). آیات عظام تبریزی، خویی: بنابر احتیاط.

(۴)- جهت تفصیل این مسأله به ذیل مسأله ۴۶۵ مراجعه شود.

(۵)- تذکر: جهت تفصیل نظرات به ذیل مسأله ۴۶۵ مراجعه شود؛

هر چند از اطلاق منزل به مکه، استفاده می‌شود که به محض وصول به مکه، احکام منزل، بر آن مترتب می‌شود؛ فقط حضرت آیه الله خویی فرموده‌اند: بنابر احتیاط تا وارد شدن به مکه متیقن سابق استظلال نکند.

(۶)- به مسأله ۴۶۵ مراجعه شود.

آیه الله مکارم: در مکه مانعی ندارد هر چند در حال حرکت به سوی عرفات باشد.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۲۰۴

احرام در مسجدالحرام و استظلال تا منزل

۴۷۱- کسانی که از مسجدالحرام برای حج محرم می‌شوند می‌توانند در بازگشت به منزل، در ماشین سقف‌دار سوار شوند و در آن جا پیاده شوند؛ ولی اگر از اول قصد عرفات داشته باشند و نمی‌خواهند در منزل پیاده شوند، بنابر احتیاط، سوار نشوند.

استظلال از مسجد تنعیم در احرام عمره مفرده

۴۷۲- با توجه به این که تنعیم جزو مکه شده و مکه منزل است، استظلال در مکه برای کسی که از تنعیم محرم شده است، مانع ندارد.

سایه ثابت و متحرک

۴۷۳- در حرمت استظلال، فرقی بین سایه متحرک- مثل چتر و ماشین مسقف- و سایه ثابت، مثل پل و غیره، نیست؛ و نیز فرقی بین اجبار و اختیار نیست؛ ولی بر عبور از زیر پل‌هایی که در جاده‌ها هست، استظلال صادق نیست.

سوار شدن بر ماشین مسقف بدون توجه

۴۷۴- اگر کسی بدون توجه، در روز سوار ماشین مسقف داری که حرکت می کند شود، باید بعد از توجه، بلافاصله پیاده شود؛ و اگر تأخیر کند، باید کفاره بدهد؛ ولی سوار و پیاده شدن از ماشین مسقف در حالی که ایستاده است، مانع ندارد.

گذشتن از زیر پل و تونل

۴۷۵- آنچه در حال احرام، حرام است، سایه بر سر قرار دادن است؛ بنابراین اگر ماشین از زیر پل هایی که در مسیر واقع شده برود و محرم به ناچار از زیر پل ها عبور کند و یا ماشین مثلاً در جایگاه

(۱)- به مسأله ۴۷۲ مراجعه شود.

آیه الله فاضل، آیه الله مکارم: در هر دو فرض مانعی ندارد.

(۲)- آیات عظام: بهجت، تبریزی، خامنه‌ای، سیستانی: به احتیاط واجب، استظلال نکند. آیه الله خویی: تا ورود به مکه متیقن سابق.

(۳)- آیات عظام بهجت، تبریزی، خامنه‌ای، خویی، سیستانی، فاضل، مکارم، نوری: عبور از زیر سایبان ثابت اشکال ندارد.

آیه الله گلپایگانی: احتیاط آن است که به اختیار خود، روز از آن تونل هایی که صدق رفت و آمد در منزل نمی کند، نرود. (آراء المراجع، ص ۱۷۸).

(۴)- آیه الله سیستانی: در فرض اجبار قطعاً حرام نیست.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۲۰۵

بنزین، در زیر سقف، توقف کند و محرم زیر سقف قرار گیرد، مانعی ندارد و کفاره هم ندارد.

۴۷۶- حرکت در تونل های مکه در حال سیر به طرف عرفات، اگر محرم خودش آن راه را اختیار کند، اشکال دارد؛ و در غیر این صورت مانع ندارد.

موارد استظلال

۴۷۷- در حرام بودن استظلال در وقت طی منزل، فرقی بین محمل روپوش دار، اتومبیل سرپوشیده، هواپیما و کشتی نیست.

سایه جانبی

۴۷۸- در وقت طی منزل، استظلال به پهلو محمل، کناره ماشین و هر چیزی که بالای سر نباشد، بنابر احتیاط ترک شود، اگر چه جایز بودن آن، خالی از قوت نیست.

تابش عمودی و افقی خورشید

۴۷۹- در استظلال، فرقی بین سایه حاصل از تابش عمودی یا مایل خورشید، نیست.

سایه بر شانه

۴۸۰- اگر سایه فقط بر شانه بیفتد و بر سر نیفتد، استظلال صدق نمی کند.

حکم بین الطلوعین

۴۸۱- بین الطلوعین از نظر جواز و عدم جواز استظلال جزو شب است یا روز؟

(۱)- آیات عظام خامنه‌ای، فاضل، نوری: اشکال ندارد.

آیه الله بهجت: اشکال ندارد (مستفاد از س ۵۳ مناسک).

آیه الله مکارم: در این صورت هم مانعی ندارد.

نظریات آیات عظام در مسأله ۴۷۳ آمده است

(۲). آیات عظام: بهجت، تبریزی: بنا بر احتیاط، ترک شود؛ آیه الله خویی: اگر تأثیر در گرما یا سرما یا باد دارد، جایز نیست.

آیه الله خامنه‌ای: قرار گرفتن در سایه دیوار و درخت و مانند آنها و نیز عبور از زیر سقف‌های ثابت مانند پل و تونل، حتی در روز اشکال ندارد.

آیات عظام: صافی، گلپایگانی، فاضل، مکارم، نوری: جایز است؛ آیه الله سیستانی: برای پیاده مطلقاً جایز است و سواره احتیاط کند، مگر سایه سر و سینه را نگیرد.

(۳)- به مسأله قبل مراجعه شود.

(۴)- آیات عظام: بهجت، خویی: فرقی نمی‌کند. آیات عظام: تبریزی، سیستانی، فاضل: بنا بر احتیاط.

(۵). آیات عظام: بهجت، سیستانی، صافی، مکارم: جزء شب است. آیه الله تبریزی: مبنی بر احتیاط است.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۲۰۶

حکم استظلال در فرض احرام از راه دور با نذر

۴۸۲- احرام از جاهای دور- مثل تهران- با نذر جایز است، و نذر، صحیح و عمل به آن لازم است؛ و اگر راه دیگری جز سفر با هواپیما و وسایل مسقف نباشد، باید بروند، ولی برای حرکت زیر سقف، باید کفاره بدهند.

۴۸۳- در فرض قبل حتی الامکان باید از راهی برود که در طی منزل، زیر سایه قرار نگیرد؛ و اگر راهی برای زیر سقف قرار نگرفتن نباشد و قبل از نذر به آن التفات داشته، معصیت کرده؛ زیرا عمداً خود را به ارتکاب محرمات احرام، مبتلا کرده است.

استظلال در شب و هوای ابری

۴۸۴- استظلال در شب، خلاف احتیاط است گرچه جایز بودن آن، به نظر بعید نیست؛

(۱). آیه الله سیستانی: نذر احرام قبل از میقات، برای کسی که می‌داند ناچار می‌شود زیر سقف برود محل اشکال است. (ملحق مناسک).

آیه الله فاضل: صحت نذر برای کسی که می‌داند باید در روز با وسیله مسقف حرکت کند محل اشکال است. بلی اگر بداند که برای احرام عمره تمتع نمی‌تواند به یکی از مواقیت معروفه برود، نذر اشکال ندارد و معصیت هم نکرده است، ولی احتیاط آن است که در ادنی‌الحل تجدید احرام کند. و در هر صورت کفاره زیر سقف رفتن را باید بدهد.

(۲). آیات عظام فاضل، نوری: می‌تواند از راهی برود که زیر سایه قرار بگیرد؛ مانند تونل و پل و زیر درخت، از سایه‌های ثابت.

(۳). آیه الله فاضل: به حاشیه مسأله قبل مراجعه شود.

(۴). آیات عظام: تبریزی، خوئی، مکارم: ظاهر این است که معصیت نکرده است، ولی برای استظلال اضطراری کفاره باید بدهد.
 (۵). آیه الله بهجت: استظلال در شب نیست و مانع ندارد و ظاهر مجموع روایات و مقتضای اصل، اختصاص ممنوعیت به سایه انداختن از آفتاب است. (مناسک، ص ۵۰).

(۶). آیه الله تبریزی: بنابر احتیاط در حرمت استظلال فرقی بین شب و روز نیست.
 آیه الله خامنه‌ای: احوط آن است که در شب‌های بارانی و سرد، از سوار شدن به اتوبوس مسقف و مانند آن اگر برای فرار از باران و سرما باشد اجتناب کند.

آیه الله خوئی: مراد از استظلال تحفظ از آفتاب و سرما و گرما و باران و باد و مانند آنها است. پس اگر هیچکدام از آنها نباشد، به نحوی که وجود و عدم سایبان یکسان باشد اشکال ندارد، و در این حکم بین شب و روز فرقی نیست. (مناسک، مسأله ۲۷۰). و در فرض شک در این که آیا مظله وجود و عدمش یکسان است یا نه استظلال جایز است. (استفتائات آخر مناسک، چاپ ۲۱، ص ۳۲۵).

آیه الله وحید: جایز نبودن استظلال در شب مورد اشکال است، و احتیاط واجب ترک آن است. (مناسک فارسی معظم له صفحه ۱۳۵)

آیه الله سیستانی: سوار شدن در ماشین سقف‌دار و مانند آن در شب و بین الطلوعین و روزهایی که ابر غلیظ مانع تابش خورشید باشد، در صورتی که بارانی نباشد اشکال ندارد و اگر بارانی باشد کفاره دارد و به احتیاط واجب جایز نیست. (مناسک، مسأله ۲۷۰).

آیه الله مکارم: جایز است مگر در شب‌های بارانی که باید کفاره بدهد و در روزهای کاملاً ابری و بین الطلوعین نیز استفاده از ماشین سرپوشیده مانعی ندارد.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۲۰۷

بنابراین، جواز نشستن محرم در هواپیما و ماشینی که شب حرکت می‌کند، بعید نیست و استظلال در هوای ابری در روز، جایز نیست، مگر ابر به‌طوری تیره باشد که استظلال صدق نکند.

استظلال با عذر

۴۸۵- در صورت وجود عذر- مثل شدت گرما یا شدت سرما یا بارندگی- استظلال جایز است، ولی کفاره دارد.

استظلال در حال خواب

۴۸۶- افرادی که شب با ماشین مسقف حرکت می‌نمایند؛ اگر قبل از طلوع آفتاب به خواب بروند و بعد از طلوع آفتاب بیدار شوند، برای مدتی که خواب بوده‌اند، یا ماشین ایستاده بوده، کفاره واجب نیست؛ ولی اگر بعد از بیدار شدن و التفات و قبل از ایستادن ماشین، استظلال شده ولو اضطراراً، کفاره واجب است.

(۱)- آیه الله بهجت، اگر طوری باشد که تظلیل صادق نباشد اشکال ندارد.

(۲)- آیه الله تبریزی، آیه الله خوئی: استظلال در روز ابری هم جایز نیست.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)؛ ص ۲۰۷

آیه الله سیستانی: اگر ابر تیره باشد که اشعه آفتاب را به کلی پوشانده باشد و باران نباشد اشکال ندارد.

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: در جواب استظلال در روز ابری فرموده‌اند: استظلال در هوای ابری در روز جایز نیست. (مناسک فارسی، ص ۱۸۴).

آیه الله مکارم: تیره بودن ابرها لازم نیست، منظور نبودن سایه است.

(۳) - مراجعه به مسأله ۴۸۷ و ۴۸۸ شود.

آیه الله تبریزی: در فرض مزبور بنا بر احتیاط برای استظلال در شب باید کفاره بدهند.

آیه الله مکارم: در این صورت کفاره‌ای لازم نیست.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۲۰۸

کفاره سایه قرار دادن

۴۸۷- کفاره سایه قرار دادن در حال طی منزل، یک گوسفند است، چه با عذر باشد و چه با اختیار، بنا بر احتیاط واجب.

کفایت یک کفاره در هر احرام برای استظلال

۴۸۸- در احرام عمره، اقوی کفایت یک گوسفند است، هر چند بیش از یک مرتبه استظلال نموده باشد؛ و همچنین است احرام حج.

۲۰- پوشیدن دوختنی

اشاره

۴۹۰- بیستم- پوشیدن دوختنی؛ مثل پیراهن، قبا و مانند آن. ۴۹۱- احوط اجتناب از مطلق دوخته است هر چند کم باشد؛ مثل کمر بند دوخته و کلاه.

(۱). آیات عظام بهجت، تبریزی، خامنه‌ای، خویی، سیستانی، صافی، فاضل، گلپایگانی، مکارم، نوری: کفاره آن یک گوسفند است و فرقی بین اختیار و اضطرار نیست.

(۲). آیه الله سیستانی: ولی احتیاط مستحب این است که برای هر روزی یک کفاره بدهد. (مناسک، مسأله ۲۷۱).

(۳). آیات عظام: خامنه‌ای، نوری، سیستانی: پوشیدن لباس دوخته از قبیل پیراهن، شلوار و ... و نیز لباسهای دکمه دار که بابتن دکمه به شکل پیراهن در می‌آید برای مردان در حال احرام جایز نیست؛ آیه الله سیستانی: و حرمت پوشیدن لباسهای تعارف، بدون انداختن دکمه و بدون دست بیرون آوردن، مبنی بر احتیاط است و پوشیدن شلوار و زیر شلواری در صورت نداشتن ازار جایز است. آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: احوط اجتناب از هر جامه دوخته و شبیه دوخته است.

(۴). آیات عظام: خامنه‌ای، سیستانی، فاضل: پوشیدن چیز دوخته که لباس محسوب نمی‌شود، مانند کمر بند یا همیان که پول در آن می‌گذارند و همچنین استفاده از بند ساعت و مانند آن اشکال ندارد. انداختن لحاف یا پتو و مانند آن که حاشیه آن دوخته شده بر روی شانه‌ها مانعی ندارد. همچنین دوخته بودن حاشیه جامه احرام بلامانع است.

آیه الله خویی: احوط اجتناب از مطلق جامه دوخته و شبیه دوخته است ولی انداختن پتوی حاشیه‌دار که طرفین آن را با نخ دوخته‌اند مانع ندارد. (استفتائات، ص ۲۴۱، س ۷۱۲).

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: استفاده از این اشیاء برای محرم جایز است، هر چند دوخته باشد: ۱- همیان و کمر بند که برای حفظ پول به کمر می‌بندند. ۲- فتق بند. ۳- کفشی که تمام روی پا را نپوشاند.

(۵). آیات عظام: خامنه‌ای، تبریزی، سیستانی، فاضل، مکارم: کمر بند دوخته اشکالی ندارد. آیه الله تبریزی: ولی پوشیدن شب کلاه جایز نیست.

آیه الله سیستانی: به ذیل ۴۹۰ مراجعه شود.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۲۰۹

پوشیدن دمپایی دوخته و ساعت با بند دوخته

۴۹۲- پوشیدن دمپایی دوخته که تمام روی پا را نمی‌گیرد، برای مرد محرم، چه حکمی دارد؟ ۴۹۳- به مچ بستن ساعتی که بند آن دوخته است، چه حکمی دارد؟

همیان و قممه و فتق بند دوخته

۴۹۴- به کمر بستن و همراه داشتن همیان پول، هر چند دوخته باشد، اشکال ندارد؛ و بهتر اجتناب از گره زدن آن است.
۴۹۵- استفاده از فتق بند دوخته در فرض ضرورت، جایز است، ولی بنابر احتیاط کفاره دارد. ۴۹۶- از به دوش انداختن قممه‌ای که در محفظه دوخته شده قرار دارد، بنابر احتیاط، اجتناب شود ولی در دست گرفتن آن، مانع ندارد.

استفاده از پتو

۴۹۶ / ۲- در صورت سرد شدن هوا آیا افراد محرم می‌توانند از پوشش دیگری مثل پتو یا لباس استفاده نمایند؟

(۱). آیات عظام: خامنه‌ای، سیستانی، صافی، فاضل و مکارم: اشکال ندارد.

آیه الله بهجت و آیه الله نوری: احتیاط در ترک است.

(۲). آیات عظام: بهجت، صافی، نوری: احتیاط در ترک است.

آیات عظام تبریزی، خامنه‌ای، سیستانی، صافی، فاضل، مکارم اشکال ندارد.

(۳). آیه الله تبریزی: کفاره هم ندارد.

آیه الله خامنه‌ای: حکم آن در ذیل مسأله ۴۹۱ آمده است.

آیه الله سیستانی، آیه الله مکارم: ضرورت لازم نیست و کفاره هم ندارد.

آیه الله صافی، آیه الله فاضل: اولی این است که کفاره بدهد.

(۴). آیه الله فاضل: احتیاط مستحب.

(۵)- آیه الله بهجت: اگر مثل همیان باشد و صدق لبس نکند اشکال ندارد.

آیات عظام تبریزی، سیستانی، فاضل: مانعی ندارد.

آیه الله مکارم: حمل کیف‌ها و ساک‌های دوخته، هر چند به شانه و گردن بیندازد مانعی ندارد.

(۶)- آیه الله خامنه‌ای: پوشیدن همیان و کمر بند و دیگر دوخته‌های کوچک که به آن لباس گفته نمی‌شود اشکال ندارد.

(۷). آیه الله بهجت: مانعی ندارد و اگر بر شانه می‌اندازند باید مخیط نباشد.

آیه‌الله فاضل؛ آیه‌الله خامنه‌ای: چنانچه مخیط یا شبه مخیط نباشد اشکال ندارد ولی باید مردان سرشان و زنان صورتشان را نپوشانند و دوخته بودن حاشیه پتو هم مانع ندارد.

آیه‌الله مکارم: استفاده از پتو مانعی ندارد؛ آیه‌الله سیستانی: و حتی دوخته بودن حاشیه‌های لباسهای احرام و نیز دوختن مارک بر آن مانعی ندارد.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۲۱۰

حکم پوشیدن دستکش برای بانوان

۴۹۷- پوشیدن «قفازین» برای زنها جایز نیست ولی پوشیدن لباس دوخته، هر قدر که باشد برای آنها جایز است و کفاره ندارد.

کفاره پوشیدن لباس دوخته

۴۹۸- کفاره پوشیدن لباس دوخته، یک گوسفند است.

۴۹۹- اگر محرم چند نوع لباس دوخته بپوشد- مثل پیراهن و...- برای هر یک باید کفاره بدهد؛ و احتیاط واجب آن است که اگر آنها را توی هم کند و یک دفعه بپوشد برای هر یک کفاره بدهد.

ثبوت کفاره با اضطرار به دوختنی

۵۰۰- پوشیدن لباس دوخته در فرض نیاز، جایز است، ولی کفاره دارد؛ و اضطرار به پوشیدن

(۱). قفازین چیزی بوده که زندهای عرب برای حفظ از سرما، در آن پنبه می گذاشتند و دست می کردند

(۲). آیه‌الله بهجت: پوشیدن هر نوع دستکش جایز نیست مگر در حال ضرورت.

آیات عظام تبریزی، خامنه‌ای، سیستانی، مکارم: منظور از قفازین هر نوع دستکش است.

آیه‌الله صافی و آیه‌الله فاضل: بنابر احتیاط واجب پوشیدن هر نوع دستکش برای بانوان در حال احرام جایز نیست آیه‌الله فاضل: ولی کفاره ندارد.

(۳). آیه‌الله خویی: فتوای ایشان در دست نیست.

آیه‌الله صافی، آیه‌الله گلپایگانی: ظاهر آن است که اگر برای پوشیدن جنس دوخته یک کفاره بدهد کافی است. (مجمع المسائل، ج ۱، ص ۴۶۱، مسأله ۲۰).

(۴). آیه‌الله بهجت: ظاهر تعدد کفاره است به تعدد صنف‌ها مطلقاً، چه علی الترتیب بپوشد و چه در یک دفعه بپوشد.

آیه‌الله خامنه‌ای: اگر تعدد صدق کند برای هر مورد یک کفاره بدهد.

آیه‌الله سیستانی: در این صورت اگر نوع این لباس‌ها مختلف باشد، به تعداد هر لباس باید کفاره بدهد و اگر نوع لباس‌ها یکی باشد، بنابر احتیاط به تعداد هر لباس باید کفاره بدهد. (مناسک، مسأله ۲۴۵).

(۵). آیه‌الله بهجت: مگر در صورتی که إزار نداشته و شلوار بپوشد که در وجوب فدیة تأمل است. (مناسک شیخ، ص ۲۰ و ۲۱).

آیات عظام تبریزی، خامنه‌ای، خویی، سیستانی: بنابر احتیاط واجب باید یک گوسفند بدهد.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۲۱۱

لباسهای متعدد، موجب سقوط کفاره نیست.

تکرار کفاره

۵۰۱- اگر یک نوع لباس بپوشد، مثل پیراهن، و کفاره بدهد و پیراهن دیگری بپوشد، یا آن را که پوشیده بکند و باز بپوشد، باید برای دفعه دیگر نیز کفاره بدهد. ۵۰۲- اگر چند لباس از یک نوع بپوشد- مثل چند قبا یا پیراهن- چه در یک مجلس، یا چند مجلس، بنابر احتیاط واجب، برای هر یک کفاره بدهد.

۲۱- پوشیدن آنچه تمام روی پا را می‌گیرد

اشاره

بیست و یکم- پوشیدن کفش و جوراب و هرچه تمام روی پا را می‌گیرد.

(۱). آیات عظام: تبریزی، خامنه‌ای، خویی، سیستانی: بنا بر احتیاط در صورت اضطرار به پوشیدن لباس هم کفاره دارد.

آیه الله خویی، آیه الله سیستانی: بنابر احتیاط. (مناسک، مسأله ۲۴۵).

آیه الله مکارم: مگر این که موجب عسر و حرج شود.

(۲). آیه الله خویی: فتوای معظم له در دست نیست.

(۳). آیه الله بهجت: اگر یک دفعه پوشیدن صدق کند. (مستفاد از مناسک شیخ، ص ۲۰).

(۴). آیه الله تبریزی: در صورتی که چند لباس بپوشد ولو از یک نوع باشد، باید به تعداد آنها کفاره بدهد.

آیه الله خامنه‌ای: اگر تعدد صدق کند برای هر مورد یک کفاره بدهد.

آیه الله خویی: فتوای معظم له در دست نیست.

آیه الله فاضل: چنانچه چند لباس از یک نوع را یک دفعه (یعنی پشت سر هم و بدون فاصله) بپوشد، فقط یک کفاره واجب می‌شود.

آیه الله گلپایگانی، آیه الله صافی: برای پوشیدن جنس دوخته در احرام عمره، یک کفاره و در احرام حج نیز یک کفاره کافی است. (مجمع المسائل، ج ۱، ص ۴۶۱، - مسأله ۲۰).

آیه الله مکارم: مگر این که موجب عسر و حرج شود.

(۵). آیه الله بهجت: بلکه مطلقاً با صدق لبس و پوشیدن علی الأحوط. (مناسک شیخ، ص ۲۱).

آیه الله خامنه‌ای: مرد محرم نباید چکمه و جوراب بپوشد و احتیاط واجب آن است که از پوشیدن هر چیزی که تمام روی پا را می‌پوشاند- مانند کفش و گیوه و امثال آن- اجتناب کند. لکن اگر لباس احرام یا پتو و امثال آن را روی پا بیندازد اشکال ندارد.

آیه الله تبریزی: احوط نپوشیدن هر چیزی است که تمام پشت پا را بپوشاند.

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: و احتیاط آن است که از پوشیدن چیزی که قسمتی از روی پا را هم بپوشاند نیز خودداری کند ولی بند نعلین اشکال ندارد.

تذکر: از تقیید حرمت، به صدق پوشیدن، استفاده می‌شود که افتادن حوله احرامی و پتو روی پا هنگام خواب و غیر آن، اشکال ندارد.

۵۰۳- این حکم به مردان اختصاص دارد و برای زن مانع ندارد.

پوشیدن کفش بنددار

۵۰۴- پوشیدن کفش بند دار که تمام روی پا را نگیرد، در حال احرام مانعی ندارد.

اضطرار به پوشیدن جوراب و مانند آن

۵۰۵- اگر مرد به پوشیدن چیزی که تمام روی پا را می‌گیرد، محتاج شود، احتیاط واجب آن است که روی آن را شکاف دهد.
 ۵۰۵/۲- افرادی که هنگام استفاده از پای مصنوعی ناچار به استفاده از جوراب، یا تسمه دوخته شده هستند و انجام اعمال بدون پای مصنوعی برایشان بسیار مشکل است، چه وظیفه‌ای دارند؟ ۵۰۶- در پوشیدن آنچه روی پا را می‌گیرد، کفاره نیست.

(۱). آیه الله سیستانی: بلکه مضطرّ شود.

(۲). آیات عظام: بهجت: خوبی، فاضل، مکارم: احتیاط مستحب این است. (مناسک عربی، مسأله ۲۴۸).

(۳). آیه الله بهجت: اگر عرفاً لباس مخیط صادق نیست کفاره ندارد و گرنه دارد هر چند با وجود عذر پوشیدن آن جائز است در همان حدّ ضرورت و عذر.

آیه الله خامنه‌ای: اگر ناچار به پوشیدن باشید حرام نیست ولی در صورتی که صدق لباس بکند کفاره دارد.

آیه الله فاضل: اگر جوراب دوخته نباشد مانعی ندارد هر چند تسمه آن دوخته باشد، اما اگر جوراب دوخته باشد، باید کفاره بدهید.

آیه الله مکارم: اگر ناچار هستند، کفاره‌ای بدهند، و احرام آنها اشکال ندارد.

(۴). آیات عظام تبریزی، خوبی، فاضل: احوط ثبوت کفاره گوسفند است. آیه الله نوری: یک گوسفند واجب است.

آیه الله سیستانی: در پوشیدن چکمه و مانند آن کفاره‌ای واجب نیست، ولی بنا بر احتیاط، اگر عمداً جوراب و مانند آن را بپوشد باید یک گوسفند کفاره بدهد. (مناسک، مسأله ۲۴۸).

آیه الله خامنه‌ای: احتیاط مستحب در خصوص جوراب آن است که یک گوسفند به عنوان کفاره قربانی کند.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۲۱۳

۲۲- پوشیدن سر

اشاره

بیست و دوم- پوشاندن سر بر مردان با چیزهای پوششی.

۵۰۷- بنا بر احتیاط واجب از پوشاندن سر به وسیله چیزهای غیر پوششی- مثل گل و حنا و دوا و پوشال و مانند آن- اجتناب شود.

۵۰۸- بنا بر احتیاط واجب از حمل بار به وسیله سر که موجب پوشاندن می‌شود، اجتناب شود.

پوشاندن سر با دست

۵۰۹- پوشاندن سر به وسیله اعضای بدن- مانند دست بر سر گذاردن - جایز است، ولی احتیاط در ترک آن است.

۵۱۰- زیر آب کردن سر، در حال احرام جایز نیست و همچنین است مایع دیگری؛ مثل گلاب و غیر آن.

پوشاندن قسمتی از سر

۵۱۱- بعض سر، در حکم تمام سر است و نباید پوشیده شود.

- (۱). آیات عظام صافی، گلپایگانی، تبریزی، خویی: محرم نباید سر خود را بپوشاند حتی با گل و مانند آن.
 - (۲). آیه الله بهجت: احوط و اولی ترک پوشانیدن سر به قسمتی از بدن؛ مثل دست است در غیر موارد ضرورت عرفیه یا شرعیّه. اگرچه جواز خالی از وجه نیست. (مناسک شیخ، ۲۵).
 - (۳). آیات عظام خامنه‌ای، سیستانی، وحید و فاضل: برای محرم چه مرد و چه زن.
 - (۴). آیه الله بهجت: محرم نبایستی در آب فرو رود که سرش زیر آب شود و بنا بر احتیاط در غیر آب از مایعات دیگر (مناسک، مسأله ۲۶۴).
 - آیه الله خامنه‌ای: فرو بردن تمام سر در آب برای محرم جایز نیست، و بنابر ظاهر، در این مسأله تفاوتی میان زن و مرد وجود ندارد؛ اما اگر تمام سر را در آب فرو برد، کفاره‌ای بر عهده‌اش نخواهد بود.
 - آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: محرم نبایستی در آب فرو رود که سرش زیر آب برود.
 - آیه الله سیستانی: برای محرم جایز نیست همه سر خود را در آب فرو برد بلکه بنابر احتیاط در غیر آب هم جایز نیست و فرقی در این حکم بین زن و مرد نیست و منظور از سر در این حکم، همه قسمتی است که بالاتر از گردن است.
 - (۵). آیات عظام تبریزی، خویی، فاضل: بنابر احتیاط.
 - (۶). آیه الله خامنه‌ای: پوشاندن قسمتی از سر به نحوی که عرفاً مصداق پوشاندن سر باشد،- مانند گذاشتن کلاه کوچک در وسط سر- جایز نیست، اما در غیر این صورت، مانند گذاشتن قرآن و مانند آن بر روی سر و یا خشک کردن تدریجی بخشی از سر، اشکال ندارد، هر چند احوط آن است که از آن نیز اجتناب نماید.
 - آیه الله خویی: بردن بعض سر در آب مانعی ندارد. (معتمد العروه، ج ۴، ص ۲۲۱).
 - آیه الله سیستانی: پوشیدن بعض سر جایز نیست ولی زیر آب بردن بعض سر جایز است.
 - آیه الله فاضل: بنابر اقوی در تغطیه، لکن در حمل، بنابر احتیاط.
 - آیه الله مکارم: بنابر احتیاط واجب، ولی ریختن آب بر سر مانعی ندارد.
- مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۲۱۴

استفاده از ماسک بند دار برای مردان و زنان

۵۱۲- استفاده از ماسک‌های بهداشتی که بند آن را پشت سر می‌اندازند و بخش کوچکی از سر را می‌پوشاند، برای مردان و زنان محرم چه حکمی دارد؟ ۵۱۳- گوشه‌ها ظاهراً از سر محسوب است و نباید پوشیده شود.

استفاده از موی مصنوعی در حال احرام

۵۱۴- استفاده از موی مصنوعی، ضرر به صحت عمره و حج ندارد؛ ولی اگر مرد آن را بر سرش بگذارد، باید کفاره بدهد.

- (۱). آیت الله تبریزی: اگر مثل نخ باشد مانعی ندارد و اگر زنان مضطرب به این عمل باشند اشکال ندارد، والله العالم.

آیت‌الله خامنه‌ای: استفاده از ماسک برای پوشش بینی و دهان برای زنان در حال احرام مانع ندارد.

آیت‌الله سیستانی: اگر از بوی بد مانع شود جایز نیست و برای زنان به احتیاط واجب مطلقاً جایز نیست.

آیت‌الله صافی: بدون ضرورت جایز نیست و با ضرورت تکلیفاً جایز است، ولی با فرض پوشیده شدن بعضی سر در مرد و بعضی صورت در زن کفاره دارد؛ والله العالم.

آیت‌الله فاضل: ماسک زدن برای زن محرم، هرچند مخیط و موجب ستر مقداری از صورت او شود، در حال ضرورت مانعی ندارد و کفاره هم ندارد و برای مرد هم هرچند مخیط باشد، مانعی ندارد و کفاره ندارد.

آیت‌الله مکارم: اشکال ندارد.

آیت‌الله نوری: خیر، جایز نیست و علت آن این است که برای مردان به خاطر پوشانده شدن بعضی سر و برای زنان به جهت پوشاندن بعضی صورت اشکال پیدا می‌کند.

(۲). آیه الله تبریزی، آیه الله نوری: گوش‌ها در این حکم ملحق به سر است.

آیه الله فاضل: ولی پوشاندن مقداری از گوش مانعی ندارد.

آیه الله مکارم: بنا بر احتیاط واجب.

(۳) - آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: اگر از روی اضطرار باشد ظاهراً کفاره ندارد.

آیه الله خامنه‌ای: بنا بر احتیاط کفاره بدهد.

آیه الله سیستانی: اگر از روی ضرورت باشد کفاره ندارد و در غیر این صورت بنا بر احتیاط یک گوسفند کفاره دارد. (ملحق مناسک).

آیه الله فاضل: در صورتی که تمام سر را پوشانده باشد اما اگر قسمتی از سر را پوشانده است کفاره ندارد.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۲۱۵

جواز پوشاندن رو برای مردان

۵۱۵- پوشانیدن رو برای مردان، مانع ندارد، و جزو سر محسوب نیست؛ پس در وقت خواب، یا غیر آن، مانعی از پوشاندن آن نیست.

چند مورد مستثنی از حرمت

۵۱۶- گذاشتن بند مشک آب بر سر، از حکم عدم جواز پوشش، استثنا شده و مانع ندارد.

۵۱۷- دستمالی که برای سردرد به سر بسته می‌شود، اگرچه تمام سر را بگیرد مانع ندارد و کفاره هم ندارد.

۵۱۸- گذاشتن سر روی بالش برای خوابیدن مانع ندارد.

۵۱۹- اگر پارچه‌ای را مثلاً برای حفظ از پشه، روی چوب و مانند آن، بالای سر قرار دهند، از جهت پوشاندن، مانع ندارد و همچنین است رفتن در پشه‌بند.

۵۲۰- رفتن زیر دوش حمام برای مُحْرِم، مانع ندارد، ولی زیر آبخاری که سر را فرا گیرد، جایز نیست..

خشک کردن سر با حوله

۵۲۱- خشک کردن سر با حوله و دستمال و مانند آن، جایز نیست و بعضی سر، در حکم تمام سر محسوب می‌شود.

تر بودن سر هنگام مسح در حال احرام

۵۲۲- محرمی که سرش هنگام وضو برای مسح، تر باشد، و نمی‌تواند صبر کند تا خودش خشک شود، یا با مثل دست آن را خشک کند، احوط جمع بین وضو با این حال و تیمم است.

(۱). آیات عظام: بهجت، صافی، گلپایگانی: گناه ندارد ولکن کفاره دارد.

(۲)- آیه الله مکارم، آیه الله نوری: احوط ثبوت کفاره است.

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: مانعی ندارد ولی یک گوسفند کفاره دارد. (مناسک فارسی، ص ۴۲).

(۳). آیه الله سیستانی، آیه الله فاضل: هر چند به نحو کشیدن پارچه بر سر باشد بنابر احتیاط واجب و اگر وقت نماز تنگ است گوشه حوله یا پارچه را بگیرد و به مقداری که در مسح سر واجب است خشک کند.

(۴)- آیات عظام: بهجت، خامنه‌ای، گلپایگانی، مکارم: اگر به تدریج صورت گیرد که تمام سر پوشیده نشود مانعی ندارد و همین است حکم در خشک کردن صورت بانوان.

(۵)- مراجعه شود به مسأله قبل.

آیه الله تبریزی: با دست و یا جای دیگر بدن، سر را به مقدار مسمای مسح، خشک کند.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۲۱۶

پوشاندن سر هنگام خواب

۵۲۳- پوشاندن سر برای مردان در وقت خوابیدن نیز جایز نیست؛ ولی گذاردن سر روی بالش برای خوابیدن مانع ندارد.

پوشاندن سهوی سر و گفتن تلبیه

۵۲۴- اگر کسی از روی فراموشی سرش را پوشانید، واجب است فوراً آن را باز کند و مستحب است تلبیه بگوید؛ بلکه احوط است.

پوشاندن سر دیگری در حال احرام

۵۲۵- آیا برای محلّ یا محرم، جایز است چیزی- مثل پتو- روی سر مرد محرمی که خواب است، بیندازد؟

کفاره پوشاندن سر

۵۲۷- کفاره پوشاندن تمام سر- به هر نحو که باشد- یک گوسفند است؛ و نیز کفاره پوشاندن قسمتی از سر، بنابر احتیاط یک گوسفند است.

۵۲۸- هر گاه مرد محرم سر خود را با چیز دوخته بپوشاند، باید دو کفاره بدهد.

(۱). آیت الله خامنه‌ای: بر محرم پوشاندن سر خودش حرام است خواه خودش بپوشاند یا به دیگری دستور دهد که سر او را بپوشاند، ولی پوشاندن سر دیگری ولو محرم باشد از محرمات احرام نیست.

آیات عظام: تبریزی، سیستانی، فاضل: جایز نیست.

آیه الله بهجت و آیت الله صافی: دلیلی بر منع آن نرسیده است؛ چه محل باشد چه محرم.

آیت الله مکارم: احتیاط ترک این امور است.

(۲). آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی، فاضل، مکارم: بنابر احتیاط واجب کفاره‌اش یک گوسفند است.

(۳). آیه الله خامنه‌ای: کفاره پوشاندن سر، بنابر احتیاط، یک گوسفند قربانی کردن است و بعضی سر حکم تمام سر را ندارد مگر

عرفاً بر آن صدق کند که سر را پوشانده است؛ مثل اینکه کلاه کوچکی که فقط قسمت وسط سر را می پوشاند بر سر بگذارد.

آیه الله فاضل: احتیاط مستحب.

(۴) - آیه الله بهجت: احتیاطاً. (مناسک، س ۵۸).

آیه الله تبریزی: یک کفاره کافی است.

آیه الله خویی: حرمت لبس اینگونه مخیط به نظر ایشان مبنی بر احتیاط است و لذا احتیاط در دو کفاره است.

آیه الله سیستانی: بنابر احتیاط واجب، در صورتی که چیزی که پوشیدن آن حرام است را پوشد؛ مثل عمامه و کلاه، ولی اگر مثلاً

پیراهن خود را بر سر بگذارد، بیش از یک کفاره لازم نیست.

آیه الله مکارم: در مثل پارچه دوخته شده یک کفاره دارد، ولی کلاه دوخته و مانند آن، بنابر احتیاط واجب دو کفاره دارد.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۲۱۷

تکرار پوشاندن

۵۲۹- تکرار پوشاندن سر در حال احرام- بنابر احوط- موجب تکرار کفاره است؛ اگرچه تعدد کفاره، معلوم نیست و عدم وجوب،

بعید به نظر نمی آید. ۵۳۰- بعد از پوشاندن سر و ذبح کفاره، اگر مجدداً سر را پوشانید، احتیاط به کفاره دادن دوباره، بسیار مطلوب

است، اگرچه وجوبش معلوم نیست. ۵۳۱- پوشاندن سر با علم و عمد، کفاره دارد؛ و در صورت ندانستن مسأله یا غفلت و سهو و

نسیان، کفاره ندارد.

۳- محرمات مخصوص به بانوان

۲۳- پوشیدن زیور

اشاره

بیست و سوم- پوشیدن زیور برای زن به جهت زینت.

(۱). آیه الله بهجت: احوط تعدد فدیة است به تعدد پوشانیدن، خصوصاً هرگاه بی عذر باشد، خصوصاً هرگاه مجلس متعدّد باشد و

اقوی تعدد فدیة است در صورت تخیل تکفیر. (مناسک شیخ، ص ۲۶).

آیه الله تبریزی: این احتیاط ترک نشود.

آیه الله خامنه‌ای: احتیاط تکرر کفاره در صورت تکرر ستر است مطلقاً.

آیه الله سیستانی: بعید نیست یک کفاره کافی باشد.

آیات عظام: صافی، گلپایگانی، نوری: در صورت تعدد پوشانیدن سر، باید کفاره متعدد بدهد. (مناسک عربی، ص ۹۱).

آیه الله مکارم: این احتیاط در این مسأله و مسأله بعد، وجوبی است.

(۲). آیه الله مکارم و آیه الله نوری: احتیاط، واجب است.

نظر آیات عظام بهجت، خامنه‌ای، صافی، گلپایگانی: در مسأله قبل گذشت.

آیه الله تبریزی، آیه الله سیستانی: در این صورت دوباره باید کفاره بدهد.

(۳). آیه الله خویی، آیه الله سیستانی: بلکه ظاهر این است که در موارد جواز ستر واضطرار نیز کفاره واجب نیست (مناسک، مسأله

۲۵۶).

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۲۱۸

۵۳۲- بنا بر احتیاط واجب زن باید در حال احرام از زیور زینتی هرچند بدون قصد تزئین باشد، اجتناب کند؛ بلکه حرمت آن، خالی

از قوت نیست.

۵۳۳- زیورهایی را که قبل از احرام، به پوشیدن آن، عادت داشته، لازم نیست برای احرام بیرون بیاورد ولی نباید به هیچ مردی،

حتی به شوهرش نشان دهد.

زیور کفاره ندارد

۵۳۴- پوشیدن زیور، کفاره ندارد.

۲۴- پوشاندن رو برای زنان

اشاره

بیست و چهارم- پوشانیدن روی با نقاب و روبند و برقع.

۵۳۵- پوشاندن رو هر چند با چیزهای غیر متعارف- مثل پوشال و گل و مانند آن- بنا بر احتیاط جایز نیست؛ و نیز پوشاندن با بادبزن

جایز نیست.

۵۳۶- قسمتی از رو، در حکم تمام آن است و نباید پوشانده شود.

(۱). آیات عظام بهجت، تبریزی، خویی، صافی، گلپایگانی: پوشیدن زیور برای زینت بر بانوان مُحَرَّم حرام است.

آیه الله سیستانی: اگر زیور به قصد زینت باشد حرام است و اگر به قصد زینت هم نباشد ولی عرفاً زینت حساب می‌شود احتیاط

واجب در ترک است.

آیه الله فاضل: احتیاط مستحب.

(۲). آیه الله فاضل: اگر قصد زینت به آن‌ها را نداشته باشد.

آیه الله مکارم: ولی آن را بیوشاند.

(۳). آیه الله سیستانی: بنا بر احتیاط مستحب آن‌ها را برای شوهرش و مردانی که با او مُحَرَّم اند ظاهر نسازد و نشان ندهد. (مناسک،

مسأله ۲۵۶).

(۴). آیه الله تبریزی: کفاره اش بنا بر احتیاط مستحب، یک گوسفند است.

آیه الله خویی، متعزّض اثبات و نفی مسأله کفاره نشده‌اند.

(۵). آیه الله بهجت: در غیر حال ضرورت، مانند تحفظ از مگس و نحو آن در حال خوابیدن. (مناسک شیخ، ص ۲۶).

آیه الله نوری: پوشاندن رو هر چند به چیزهای غیر متعارف؛ مثل پوشال و گل نیز جایز نیست و جایز نیست با بادبزن روی خود را بپوشاند.

(۶). آیه الله تبریزی: بنابر احتیاط.

آیه الله خامنه‌ای: پوشاندن صورت در حال احرام به گونه‌ای که متعارف زنان در حجاب از نامحرم یا خودداری از شناخته شدن است برای زنان جایز نیست. بنابراین پوشاندن بخشی از صورت که برای این منظورها پوشیده می‌شود شامل گونه‌ها و بینی و دهان و چانه نیز مانند پوشاندن همه صورت حرام است.

آیه الله سیستانی: به احتیاط واجب، و لذا پوشیدن مقنعه که اطراف صورت را می‌گیرد خلاف احتیاط است.

آیه الله فاضل: بعض رو در حکم تمام است. و بنابر اقوی پوشاندن صورت در قسمت پایین آن؛ یعنی از بینی تا چانه جایز نیست و در قسمت بالایی آن به احتیاط واجب.

آیه الله مکارم: پوشانیدن بعض صورت، به طوری که نقاب و برقع به آن نگویند جایز است.

آیه الله نوری: چانه جزو صورت محسوب می‌شود، و باید مقنعه را طوری ببندد که زیر چانه قرار بگیرد.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۲۱۹

حکم چانه زنان

۵۳۷- چانه جزو صورت محسوب می‌شود و باید باز باشد؛ پس اگر مقنعه‌ای بر سر گذاشته شود که چانه را تا لب‌ها بپوشاند، اشکال دارد.

خشک کردن صورت

۵۳۸- زن محرم- بنابر احتیاط- نمی‌تواند حوله را بر صورت خود بکشد. ۵۳۹- زن‌های محرم برای پوشیدن و در آوردن مقنعه، باید مواظب باشند صورتشان پوشیده نشود ولی اگر عامداً و عالماً نباشد، مانع ندارد.

گذاردن دست روی صورت

۵۴۰- زن محرم می‌تواند دست بر صورتش بگذارد.

گذاردن روی روی بالش

(۱)- آیه الله بهجت: چانه جزو صورت است که نباید پوشانده شود و بعض صورت نیز در حکم تمام آن است، ولی دست گذاشتن روی صورت مانعی ندارد. (پرسشهای جدید حج، ص ۱۲، سؤال ۵۰).

آیه الله خامنه‌ای: نظر ایشان در مسأله ۵۳۶ آمده است.

(۲)- آیه الله مکارم: اشکال ندارد.

(۳). آیه الله نوری: زن محرم نمی‌تواند صورت خود را با حوله خشک و یا پاک کند.

(۴)- آیات عظام: بهجت، خامنه‌ای، صافی، گلپایگانی، مکارم: به صورت تدریجی که تمام صورت پوشیده نشود، مانعی ندارد.

آیه الله فاضل: جایز نیست مگر در حال ضرورت.

(۵) - آیه الله بهجت: به ذیل مسأله ۵۴۳ مراجعه شود.

آیه الله سیستانی: پوشیدن مقنعه که مقداری از اطراف صورت را می پوشاند به احتیاط واجب جایز نیست.

آیه الله مکارم: این مقدار مانعی ندارد.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۲۲۰

۵۴۱- گذاردن روی بر بالش برای خوابیدن، مانع ندارد.

پوشش برای نماز

۵۴۲- پوشاندن سر برای زنان در حال نماز، واجب است؛ ولی آنچه را به عنوان مقدمه علمی می پوشانند، باید بعد از نماز فوراً آن را باز کنند.

پوشش از نامحرم

۵۴۳- برای رو گرفتن از نامحرم، جایز است چادر یا جامه‌ای را که بر سر افکنده، تا محاذی بینی بلکه چانه، و حتی در صورت احتیاج، تا گردن، پایین بیندازد و چیزی بر او نیست؛ و بهتر بلکه احوط، آن است که آن را با دست یا چیز دیگر، از رو، دور نگه دارد تا به صورت نجسبند.

کفاره پوشاندن رو

۵۴۴- بعضی برای دور نگه نداشتن جامه از صورت، کفاره لازم دانسته‌اند، و آن احوط است، گرچه اقوی واجب نبودن آن است.

(۱). آیات عظام بهجت، تبریزی، خامنه‌ای، خویی، سیستانی، گلپایگانی: پوشانیدن رو که مقدمه پوشانیدن سر می باشد، در حال نماز عیبی ندارد؛ آیه الله بهجت: و نیز می تواند سر اندازش را آویزان نماید در نماز و بعد از آن.

(۲). آیات عظام: تبریزی، خویی، سیستانی: احتیاط واجب این است که پس از فراغت از نماز آن را بردارد. آیه الله مکارم: واجب نیست.

(۳). آیه الله بهجت: بلکه مطلقاً و اختیاراً و تا حدّ نحر علی الأظهر. (مناسک شیخ، ص ۲۶).

(۴). آیه الله سیستانی: و در جایی که نامحرم نیست این گونه پوشش نیز جایز نیست.

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: ولی باید با دست یا چیز دیگری آن را از صورت دور نگهدارند. (آداب و احکام حج، ص ۱۶۲).

(۵). آیه الله خامنه‌ای: رها کردن کمی از چادر خود به روی صورت تا محاذی بالای بینی اشکال ندارد ولی احتیاط آن است که هرگاه در معرض نگاه نامحرم نیست از این کار اجتناب کند.

(۶). آیه الله خامنه‌ای، آیه الله خویی و آیه الله تبریزی: این احتیاط ترک نشود.

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: باید با دست یا چیز دیگری آن را از صورت دور نگه دارد.

(۷). آیه الله بهجت، آیه الله مکارم: تحفظ آن از رسیدن به صورت لازم نیست.

(۸). آیه الله بهجت: شاید وجه آن، استفاده مساوات احرام زن در رو، با احرام مرد در سراسر در جمیع احکام از بعضی روایات، و

در این استفاده تأمل است. (مناسک شیخ، ص ۲۶).

(۹). آیات عظام تبریزی، خوبی، صافی، گلپایگانی: احتیاط واجب آن است که یک گوسفند کفاره دهد.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۲۲۱

۵۴۵- در نقاب انداختن و پوشاندن رو، به هر نحو که باشد، کفاره لازم نیست گرچه موافق احتیاط است.

(۱). آیه الله بهجت: وجوب کفاره پوشانیدن صورت زنان یک گوسفند، منقول از شیخ و حلبی است. (مناسک شیخ، ص ۲۶).

آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: بنابر احتیاط واجب باید یک گوسفند بدهد.

آیه الله سیستانی: احتیاط مستحب آن است که یک گوسفند بدهد.

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: باید یک گوسفند کفاره بدهد.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۲۲۲

فصل ششم: مستحبات و آداب

۱- مستحبات ورود به حرم

۱- همین که حاجی به حرم رسید، پیاده شده و به جهت دخول حرم، غسل نماید.

۲- برای تواضع و فروتنی نسبت به حضرت حق - جل و علا - پابرهنه شده و نعلین خود را در دست گرفته داخل حرم شود؛ این عمل ثواب زیادی دارد.

۳- وقت دخول حرم این دعا را بخواند:

«اللَّهُمَّ إِنَّكَ قُلْتَ فِي كِتَابِكَ وَقَوْلِكَ الْحَقُّ: وَأَذَّنَ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَا تُوكَ رِجَالًا وَعَلَى كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتِينَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ. اللَّهُمَّ إِنِّي أَرْجُو أَنْ أَكُونَ مِمَّنْ اجَابَ دَعْوَتَكَ، وَقَدْ جِئْتُ مِنْ شُقْمَةٍ بَعِيدَةٍ وَفَجٍّ عَمِيقٍ سَامِعًا لِنِدَائِكَ وَمُسْتَجِيبًا لَكَ مُطِيعًا لِأَمْرِكَ وَكُلُّ ذَلِكَ بِفَضْلِكَ عَلَيَّ وَاحْسَانَتِكَ إِلَيَّ فَلَكَ الْحَمْدُ عَلَى مَا وَفَّقْتَنِي لَهُ أُبْتَغِي بِذَلِكَ الزُّلْفَةَ عِنْدَكَ وَالْقُرْبَىٰ إِلَيْكَ وَالْمَنْزِلَةَ لِمَدِينِكَ وَالْمَغْفِرَةَ لِتُدْنُوِيَّ وَالْتَوْبَةَ عَلَيَّ مِنْهَا بِمَنِّكَ، اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ وَحَرِّمْ يَدَنِي عَلَى النَّارِ وَأَمِّنِي مِنْ عَذَابِكَ وَعِقَابِكَ بِرَحْمَتِكَ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ».

۴- وقت دخول حرم مقداری از علف (اذخر) گرفته آن را بجود.

۲- مستحبات ورود به مکه معظمه

۵۴۶- برای دخول مکه معظمه نیز غسل مستحب است؛ و هنگامی که وارد مکه می شود با

(۱)- آیه الله مکارم: این مستحبات را به قصد رجا بجا آورد و باید توجه داشت که بعضی از مستحبات مربوط به زمانهای گذشته

است و در عصر ما موضوع ندارد و یا عملاً ممکن نیست، آنچه را می توان، انجام دهد. و خداوند به نیت او پاداش می دهد.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۲۲۳

حالت تواضع وارد شود؛ و کسی که از راه مدینه برود، از بالای مکه داخل شده و وقت بیرون آمدن از پایین آن بیرون آید.

۳- مستحبات ورود به مسجدالحرام**اشاره**

۵۴۷- مستحب است مکلف برای دخول مسجدالحرام غسل نماید.

غسل برای طواف

۵۴۸- آیا بجز غسل مستحبی برای رفتن به مسجدالحرام، غسل دیگری برای طواف مستحب است و در صورت وجود چنین استحبابی، آیا یک غسل به نیت هر دو کافی است؟

دفعات استحباب غسل برای ورود به مسجدالحرام

۵۴۹- آیا استحباب غسل ورود به مسجدالحرام تنها برای قادم و کسی است که اعمال عمره بجای می‌آورد، یا برای هر مرتبه رفتن به مسجدالحرام نیز مستحب است؟

(۱)- آیه الله سیستانی: استحباب این غسل ثابت نیست، مگر این که برای طواف باشد.

(۲). آیه الله بهجت: رجاء نیت هر دو را به یک غسل بنماید.

آیه الله تبریزی: برای زیارت بیت الله غسل مستحب است و طواف، زیارت بیت است، والله العالم.

آیه الله خامنه‌ای: برای خصوص طواف هم غسل مستحبی وارد شده است ولی می‌توانید هر دو را در یک غسل نیت کنید.

آیه الله سیستانی: غسل زیارت کعبه مستحب است ولی استحباب غسل دخول مسجدالحرام و غسل طواف ثابت نیست و اگر خواست انجام دهد به قصد رجا اشکال ندارد و می‌تواند یک غسل را به نیتهای متعدد انجام دهد.

آیه الله صافی: غسل برای طواف بالخصوص، به نظر نرسیده است، والله العالم.

آیه الله فاضل: بلی برای هر دو مورد؛ یعنی دخول در مسجدالحرام و طواف غسل مستحب است و یک غسل به نیت هر دو کفایت می‌کند.

آیه الله مکارم: ظاهراً طواف، غسل مستحب ندارد.

آیه الله نوری: بجز غسل مستحبی برای رفتن به مسجدالحرام استحباب غسل دیگری برای طواف ثابت نیست.

(۳). آیه الله بهجت: رجاء مانعی ندارد.

آیت الله خامنه‌ای: اختصاص به ورود اول ندارد.

آیت الله تبریزی: غسل دخول مسجدالحرام، که همان غسل برای دخول مکه و حرم است، اختصاص به قادم و کسی که اعمال را به جا می‌آورد، دارد.

آیت الله سیستانی: استحباب آن حتی برای قادم ثابت نیست.

آیت الله صافی: بعید نیست برای هر وارد به مسجد باشد و در هر مرتبه.

آیت الله فاضل: برای هر مرتبه رفتن به مسجد الحرام نیز مستحب است.

آیت الله مکارم: به قصد رجا مانعی ندارد.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۲۲۴

و همچنین مستحب است با پای برهنه و با حالت سکینه و وقار وارد شود؛ و هنگام ورود از در «بنی شیبه» وارد شود؛ و گفته‌اند که باب بنی شیبه در حال کنونی مقابل باب السلام است؛ بنابراین نیکو این است که شخص از باب السلام وارد شده و مستقیماً بیاید تا از ستون‌ها بگذرد.

و مستحب است بر در مسجد الحرام ایستاده بگوید:

«السَّلَامُ عَلَیْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ، بِسْمِ اللَّهِ وَبِاللَّهِ وَمَا شَاءَ اللَّهُ، السَّلَامُ عَلَی أُنْبِیَاءِ اللَّهِ وَرُسُلِهِ، السَّلَامُ عَلَی رَسُولِ اللَّهِ، السَّلَامُ عَلَی إِبْرَاهِيمَ خَلِيلِ اللَّهِ، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ».

و در روایت دیگر وارد است که نزد در مسجد بگوید:

«بِسْمِ اللَّهِ وَبِاللَّهِ وَمِنَ اللَّهِ وَإِلَى اللَّهِ وَمَا شَاءَ اللَّهُ وَعَلَى مِلَّةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ، وَخَيْرِ الْأَسْمَاءِ لِلَّهِ، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ وَالسَّلَامُ عَلَی رَسُولِ اللَّهِ، السَّلَامُ عَلَی مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، السَّلَامُ عَلَیْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ، السَّلَامُ عَلَی أَنْبِیَاءِ اللَّهِ وَرُسُلِهِ، السَّلَامُ عَلَی خَلِيلِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ، السَّلَامُ عَلَی الْمُرْسَلِينَ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ، السَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللَّهِ الصَّالِحِينَ، اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ وَبَارِكْ عَلَی مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ وَارْحَمْ مُحَمَّدًا وَآلَ مُحَمَّدٍ كَمَا صَلَّيْتَ وَبَارَكْتَ وَتَرَحَّمْتَ عَلَی إِبْرَاهِيمَ وَآلِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ، اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَی مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ عَبْدِكَ وَرَسُولِكَ، اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَی إِبْرَاهِيمَ خَلِيلِكَ وَعَلَى أَنْبِیَائِكَ وَرُسُلِكَ وَسَلِّمْ عَلَیْهِمْ، وَسَلِّمْ عَلَی الْمُرْسَلِينَ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ، اللَّهُمَّ افْتَحْ لِي أَبْوَابَ رَحْمَتِكَ وَاسْتَعْمِلْنِي فِي طَاعَتِكَ وَمَرْضَاتِكَ وَاحْفَظْنِي بِحِفْظِ الْإِيمَانِ أَبَدًا مَا أَبْقَيْتَنِي جَلَّ ثَنَاءُ وَجْهِكَ، الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي جَعَلَنِي مِنْ وَفْدِهِ وَزُورِهِ وَجَعَلَنِي مِمَّنْ يَعْمُرُ مَسَاجِدَهُ، وَجَعَلَنِي مِمَّنْ يُنَاجِيهِ، اللَّهُمَّ إِنِّي عَبْدُكَ وَزَائِرُكَ فِي بَيْتِكَ»

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۲۲۵

وَعَلَى كُلِّ مَا تَبِيَّ حَقٌّ لِمَنْ آتَاهُ وَزَارَهُ، وَأَنْتَ خَيْرُ مَا تَبِيَّ وَأَكْرَمُ مَزُورٍ فَأَسْأَلُكَ يَا اللَّهُ يَا رَحْمَنُ بِأَنَّكَ أَنْتَ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ وَخَيْدَكَ لَا شَرِيكَ لَكَ بِأَنَّكَ وَاحِدٌ أَحَدٌ صِمْدٌ لَمْ تَلِدْ وَلَمْ تُوَلَدْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ (لَكَ خ ل) كُفْوًا أَحَدٌ، وَأَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُكَ وَرَسُولُكَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَعَلَى أَهْلِ بَيْتِهِ يَا جَوَادُ يَا كَرِيمُ يَا مَاجِدُ يَا جَبَّارُ يَا كَرِيمُ أَسْأَلُكَ أَنْ تَجْعَلَ تَحْفَتَكَ إِيَّايَ بِيَارَتِي إِيَّاكَ أَوَّلَ شَيْءٍ تُعْطِينِي فَكَأَنَّكَ رَقَبَتِي مِنَ النَّارِ».

پس سه مرتبه می گوید:

«اللَّهُمَّ فَكِّ رَقَبَتِي مِنَ النَّارِ».

پس می گوید:

«وَأَوْسَعِ عَلَيَّ مِنْ رِزْقِكَ الْحَلَالِ الطَّيِّبِ وَأَدْرَأْ عَنِّي شَرَّ شَيَاطِينِ الْجِنِّ وَالنَّاسِ وَشَرَّ فَسَقَةِ الْعَرَبِ وَالْعَجَمِ».

پس داخل مسجد الحرام شود و رو به کعبه دست‌ها را بلند نموده و بگوید:

«اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ فِي مَقَامِي هَذَا وَفِي أَوَّلِ مَنَاسِكَيَ أَنْ تَقْبَلَ تَوْبَتِي وَأَنْ تَتَجَاوَزَ عَن خَطِيئَتِي وَأَنْ تَضَعَ عَنِّي وَزْرِي، الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي بَلَّغَنِي بَيْتَهُ الْحَرَامَ اللَّهُمَّ إِنِّي أَشْهَدُ أَنَّ هَذَا بَيْتُكَ الْحَرَامَ الَّذِي جَعَلْتَهُ مَثَابَةً لِلنَّاسِ وَأَمْنًا مُبَارَكًا وَهُدًى لِلْعَالَمِينَ اللَّهُمَّ إِنِّي عَبْدُكَ وَالْبَلَدُ بَلَدُكَ وَالْبَيْتُ بَيْتُكَ جِئْتُ أَطْلُبُ رَحْمَتَكَ وَأَوْمُّ طَاعَتِكَ مُطِيعًا لِأَمْرِكَ رَاضِيًا بِقَدْرِكَ أَسْأَلُكَ مَسْأَلَةَ الْفَقِيرِ إِلَيْكَ الْخَائِفِ لِغُفُوتِكَ اللَّهُمَّ افْتَحْ لِي أَبْوَابَ رَحْمَتِكَ وَاسْتَعْمِلْنِي بِطَاعَتِكَ وَمَرْضَاتِكَ».

بعد خطاب می کند به سوی کعبه و می گوید:

«أَلْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي عَظَّمَكَ وَشَرَّفَكَ وَكَرَّمَكَ وَجَعَلَكَ مَثَابَةً لِلنَّاسِ وَأَمَّنَّا مُبَارَكًا وَهُدًى لِلْعَالَمِينَ».

و مستحب است وقتی که محاذی حجرالاسود شد بگوید:

«أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ آمَنْتُ بِاللَّهِ وَكَفَرْتُ

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۲۲۶

بِالْجِبْتِ وَالطَّاغُوتِ وَاللَّاتِ وَالْعُزَّىٰ وَبِعِبَادَةِ الشَّيْطَانِ وَبِعِبَادَةِ كُلِّ نِدٍّ يُدْعَىٰ مِنْ دُونِ اللَّهِ».

و هنگامی که نظرش به حجرالاسود افتاد، به سوی آن متوجه شود و بگوید:

«أَلْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَانَا لِهَذَا وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ لَوْ لَا أَنْ هَدَانَا اللَّهُ سُبْحَانَ اللَّهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ، اللَّهُ أَكْبَرُ مِنْ خَلْقِهِ

وَاللَّهُ أَكْبَرُ مِمَّا أَحْشَىٰ وَاحْتَدَرُ، لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَيُمِيتُ وَيُحْيِي وَهُوَ حَيٌّ لَا يَمُوتُ

بِيَدِهِ الْخَيْرُ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ وَبَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِهِ كَأَفْضَلِ مَا صَلَّيْتَ وَبَارَكْتَ وَتَرَحَّمْتَ

عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَآلِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ، وَسَلِّمْ عَلَىٰ جَمِيعِ النَّبِيِّينَ وَالْمُرْسَلِينَ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ اللَّهُمَّ إِنِّي أُوْمِنُ بِوَعْدِكَ

وَأُصَدِّقُ رُسُلَكَ وَأَتَّبِعُ كِتَابَكَ».

و در روایت معتبر وارد است که وقتی که نزدیک حجرالاسود رسیدی، دست‌های خود را بلند کن؛ و حمد و ثنای الهی را به جا آور؛

و صلوات بر پیغمبر بفرست؛ و از خداوند عالم بخواه که حج تو را قبول کند. پس از آن، حجر را بوسیده و استلام نما و اگر بوسیدن

ممکن نشد استلام نما و اگر آن هم ممکن نشد اشاره به آن کن و بگو:

«اللَّهُمَّ أَمَانَتِي أَدَيْتَهَا وَمِيثَاقِي تَعَاهَدْتُهُ لِتَشْهَدَ لِي بِالْمُؤَاظَةِ اللَّهُمَّ تَصَدِّيقًا بِكِتَابِكَ وَعَلَىٰ سُنَّةِ نَبِيِّكَ صَلَوَاتِكَ عَلَيْهِ وَآلِهِ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ

إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ آمَنْتُ بِاللَّهِ وَكَفَرْتُ بِالْجِبْتِ وَالطَّاغُوتِ وَاللَّاتِ وَالْعُزَّىٰ وَبِعِبَادَةِ الشَّيْطَانِ وَبِعِبَادَةِ كُلِّ

نِدٍّ يُدْعَىٰ مِنْ دُونِ اللَّهِ».

و اگر نتوانی همه را بخوانی بعضی را بخوان و بگو:

«اللَّهُمَّ إِلَيْكَ بَسَّطْتُ يَدِي وَفِيمَا عِنْدَكَ عَظَّمْتُ رَغْبَتِي فَاقْبَلْ سُبْحَتِي وَاعْفِرْ لِي وَارْحَمْنِي، اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْكُفْرِ وَالْفَقْرِ

وَمَوَاقِفِ الْخِزْيِ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ».

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۲۲۷

باب دوم

و جوب طواف ۲۲۹

شرایط و مقدمات طواف ۲۳۵

کیفیت طواف ۲۵۹

احکام خاص بانوان در طواف ۲۹۹

۱- حیض ۲۹۹

۲- استحاضه ۳۰۴

طواف مستحب و نماز آن ۳۰۹

۱- استحباب طواف ۳۰۹

۲- شرایط طواف مستحبی ۳۱۰

۳- زمان طواف مستحبی ۳۱۱

۴- طوافهای مستحب ۳۱۳

آداب و مستحبات طواف ۳۱۴

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۲۲۸

اللَّهُمَّ

إِنِّي أَسْأَلُكَ إِيمَانًا تُبَاشِرُ بِهِ قَلْبِي

وَيَقِينًا [صَادِقًا] حَتَّى أَعْلَمَ أَنَّهُ لَنْ يُصِيبَنِي إِلَّا مَا كَتَبْتَ

لِي وَرَضْنِي مِنَ الْعَيْشِ بِمَا قَسَمْتَ لِي يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ

كُلُّكُمْ رَاعٍ وَكُلُّكُمْ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ؛

و الأَمِيرُ الَّذِي عَلَى النَّاسِ رَاعٍ وَهُوَ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ؛ وَ الرَّجُلُ رَاعٍ عَلَى أَهْلِ بَيْتِهِ وَهُوَ مَسْئُولٌ عَنْهُمْ؛ وَ الْمَرْأَةُ رَاعِيَةٌ عَلَى أَهْلِ بَيْتِ

بَعْلِهَا وَوَلَدِهِ وَهُوَ مَسْئُولَةٌ عَنْهُمْ؛ وَ الْعَبْدُ رَاعٍ عَلَى مَالِ سَيِّدِهِ وَهُوَ مَسْئُولٌ عَنْهُ؛

أَلَا فَكُلُّكُمْ رَاعٍ وَكُلُّكُمْ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ

جامع الأخبار ۱۱۹

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۲۲۹

باب دوم: وجوب طواف

فصل اول: وجوب طواف

۱- رکنیت طواف و حکم ترک آن

اشاره

اولین عمل عمره بعد از احرام، طواف است.

۵۵۰- طواف عبارت است از: «هفت مرتبه گرد خانه کعبه گردیدن» و هر دور از آن «شوط» نام دارد؛ پس طواف، عبارت از هفت

شوط است.

ترک طواف

۵۵۱- طواف از ارکان عمره است؛ و کسی که آن را تا وقتی که وقت آن فوت شود، ترک کند، عمره او- چه عالم به حکم و چه

جاهل باشد- باطل است. ۵۵۲- چنین کسی، احوط آن است که حج افراد به جا آورد، و پس از آن، عمره به جا آورده و حج را در

سال بعد، اعاده کند.

(۱)- آیه الله بهجت: و وجوب ذبح یک شتر مطلقاً، حتی در حال علم و عمد، موافق احتیاط است. (مناسک شیخ، ص ۳۵).

آیه الله سیستانی: بنابر احتیاط، جاهل به حکم باید یک شتر کفاره بدهد. (مناسک، اول بحث طواف).

آیه الله فاضل: عمره تمتع او باطل می شود ولی احرام او باقی می ماند که برای خروج از احرام باید اعمال عمره مفرده را تمام کند.

(۲) - آیه الله بهجت: و ظاهراً حج او مبدل به حج افراد می‌شود و وجوب قضای حج بر او در سال آینده قوی است. آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی: عمره اش باطل می‌شود و احرام او نیز باطل می‌شود و باید حج را در سال بعد اعاده کند و احتیاط مستحب این است عدول به حج افراد نموده و آن را به قصد اعم از حج و عمره مفرده تمام نماید. آیه الله گلپایگانی: حج او مبدل به حج افراد می‌شود و در سال بعد هم باید حج را قضا کند. (آداب و احکام حج، ص ۱۹۱ مسأله ۴۶۷).

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۲۳۰

ترک سهوی طواف

۵۵۳- اگر کسی طواف را سهواً ترک کند، لازم است هر وقت که باشد، آن را به جا آورد؛ و اگر به محل خود برگشته و نتواند به مکه برگردد، یا مشقت داشته باشد، باید نایب بگیرد. ۵۵۴- اگر طواف واجب- اعم از طواف عمره و طواف حج و طواف نساء- را فراموش کند و بازن نزدیکی نماید، باید یک هدی در مکه ذبح کند؛ و احتیاط آن است که شتر باشد؛ و در صورت بازگشت از مکه، باید خودش باز گردد و طواف و نماز آن را بجا آورد؛ و احتیاطاً در غیر طواف نساء، سعی را هم بجا آورد؛ و اگر نمی‌تواند بازگردد، یا مشقت دارد، نایب بگیرد.

(۱) - آیه الله سیستانی: یا آن را به طور صحیح انجام نداده.

(۲) - آیه الله فاضل: سعی را نیز بنا بر احتیاط اعاده کند.

(۳) - آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: اگر قبل از فوت وقت طواف متذکر شود، باید تا وقت نگذشته قضا کند.

آیه الله مکارم: و در این مدّت چیزی بر او حرام نیست و احتیاط آن است که یک گوسفند قربانی به مکه بفرستد و اگر فرستادن به مکه ممکن نیست در محل خود قربانی کند.

(۴) - آیه الله فاضل: در صورتی که نسیان مبدل به علم شود و استمرار نداشته باشد کفاره دارد و الا چیزی بر او نیست.

آیات عظام بهجت، تبریزی، خویی، سیستانی: برای فراموشی طواف عمره در مکه و برای فراموشی طواف حج در منی قربانی نماید، و قربانی کردن یک گوسفند کافی است. و از مناسک آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی استفاده می‌شود که: این حکم در طواف نساء نیست. (مناسک، مسأله ۳۲۷).

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: کسی که تمام طواف یا بعض آن را فراموش کند و یادش نیاید تا به شهر خود برگردد و برای او مشکل باشد که به مکه مراجعت نماید و آنچه را فراموش کرده بجا آورد واجب است نایب بگیرد که برای او طواف کند و در این صورت بنا بر احتیاط واجب هدی بفرستد و احوط آن است که شتر باشد. آیه الله صافی بعد از «برای او طواف کند» می‌فرماید: و نماز طواف بخواند و بنا بر احتیاط لازم سعی هم بنماید و در این صورت بنا بر احتیاط واجب هدی بفرستد، و احوط آن است که شتر باشد، و در مواردی که گفته شد باید وجوباً یا احتیاطاً بعد از اتمام و نماز طواف، اعاده نماید، نایب نیز به همان شرح عمل کند.

(مناسک فارسی، م ۱۰۴)

آیه الله مکارم: قربانی کردن گوسفند و اعاده سعی احتیاط مستحب است.

(۵) - آیه الله فاضل: و احتیاط مستحب.

(۶) - آیه الله سیستانی: اگر قبل از فوت وقت متذکر شود، باید سعی را اعاده کند و اگر بعد از آن باشد، مثلاً طواف عمره را پس از

وقوف در عرفات متذکر شود یا طواف حج را پس از پایان ذی‌حجه متذکر شود طواف را قضا می‌کند و اعاده سعی لازم نیست و تا طواف را خودش یا نایبش انجام نداده‌اند آنچه بر او حرام شده است حلال نمی‌شود.
مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۲۳۱

ترک جهلی طواف

۵۵۵- اگر طواف را- چه طواف عمره یا زیارت- با جهل به حکم ترک کند و به محل خود بازگردد، باید حج را اعاده و یک شتر قربانی کند.

وقت فوت طواف

۵۵۶- وقت فوت طواف، زمانی است که اگر بخواهد آن را با بقیه اعمال عمره به‌جا آورد، نتواند وقوف عرفات را درک کند.

نقصان طواف و مراجعت به وطن

۵۵۷- اگر کسی طواف او ناقص بوده ولی تا بعد از مراجعت به وطن، متذکر نقصان نشود، احتیاط آن است که برای تدارک بازگردد؛ و اگر نتوانست یا مشکل باشد، نایب بگیرد.

(۱). آیه الله فاضل: کفاره در طواف عمره بنا بر احتیاط است.

(۲). آیه الله بهجت: وجوب ذبح یک شتر مطلقاً حتی در حال علم و عمد موافق احتیاط است که در مسأله ۵۳۲ هم گذشت (مناسک شیخ، ص ۳۵).

آیه الله تبریزی: کفاره دادن یک شتر در ترک طواف حج از روی جهل به مسأله است، و اما در طواف عمره تمتع چنانچه از روی جهل به مسأله ترک شد، هر چند باید حج در سال آینده اعاده کرد ولی کفاره ندارد.

آیه الله خوئی: اگر کسی طواف عمره تمتع را از روی علم یا از روی جهل ترک کند به نحوی که قبل از وقوف عرفات نتواند آن را تدارک نماید عمره و حتی احرام عمره اش باطل می‌شود و باید در سال دیگر حج را اعاده نماید و کفاره مذکوره اختصاص دارد به موردی که طواف حج را از روی جهل ترک کرده باشد

آیه الله سیستانی: کفاره در مورد طواف مبنی بر احتیاط واجب است

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: چون احتمال می‌دهد در احرام باشد، احتیاطاً از نزدیکی با زن قبل از انجام عمره مفرده دوری نماید و یک شتر قربانی کند.

آیه الله فاضل: اگر چه با زن هم نزدیک نکرده باشد

آیه الله مکارم: در ترک طواف عمره، قربانی احتیاط مستحب است و در طواف حج، احتیاط واجب است.

(۳). آیه الله بهجت: میزان در تنگی وقت ... بیم از دست رفتن وقوف اختیاری عرفات است (مناسک، مسأله ۱۵۷).

آیات عظام تبریزی، خوئی، فاضل: یعنی نتواند خود را به اندازه درک مقدار رکن از وقوف- مسمای وقوف اختیاری- به عرفات

برساند

آیه الله سیستانی: آخر زمان آن وقتی است که بتواند اعمال عمره را تا ظهر روز عرفه تمام کند.

(۴). آیه الله بهجت: و اگر متذکر نشود مگر بعد از مراجعت به وطن خود، پس نایب می گیرد (مناسک شیخ، ص ۴۲)

آیات عظام تبریزی، خامنه ای، خوبی، صافی، فاضل، گلپایگانی: باید برگردد

آیه الله سیستانی: اگر نتواند باقیمانده را خود به جا آورد، اگر چه به این علت باشد که پس از رجوع به وطن یادش آمده دیگری را

نایب خود قرار دهد و به هر حال نماز طواف را باید خودش هر جا هست بعد از طواف نایب بخواند.

(۵). آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: و در این صورت نیز بنا بر احتیاط واجب هدی بفرستد و احوط آن است که شتر باشد

(مناسک فارسی، مسأله ۱۰۴)

آیه الله مکارم: و احتیاط آن است یک گوسفند در مکه قربانی کند و اگر نتوانست در شهر خودش قربانی کند.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۲۳۲

عدم فوریت تدارک طواف ناقص

۵۵۸- اگر حج گزار طواف عمره یا بعضی از اشواط آن را فراموش کند و مثلاً در عرفات به یاد آورد، تدارک آن فوریت ندارد و

می تواند بعد از اعمال منی آن را تدارک کند.

انجام سعی قبل از طواف

۵۵۹- اگر کسی قبل از انجام طواف سعی را به جا آورد، احتیاط واجب آن است که علاوه بر طواف و نماز آن، سعی را هم به جا

آورد.

تذکر نسیان طواف در سعی

۵۶۰- اگر کسی هنگام سعی، متذکر شود که طواف را به جا نیاورده، باید سعی را رها نموده، طواف را به جا آورد، سپس سعی را

اعاده کند.

انجام حج نیابی با بطلان طواف خود

۵۶۱- اگر شخصی طواف حج واجب خود را باطل انجام داده باشد و بعد از آن حج نیابی بجا

(۱)- مراجعه شود به مسأله ۵۸۸.

آیه الله بهجت: و اگر سعی را انجام داده، سعی را بنا بر احتیاط اعاده کند.

آیه الله سیستانی: به احتیاط واجب قبل از طواف حج، آن را تدارک کند. پس اگر کسری آن سه شوط یا کمتر است تکمیل نماید

و اگر بیشتر است تکمیل کند و به احتیاط واجب اعاده کند.

(۲) - آیه الله خامنه‌ای: باید سعی را اعاده نماید.

آیه الله سیستانی: باید سعی را اعاده نماید، مگر در صورتی که طواف را فراموش کند تا وقت آن بگذرد؛ مثل این که طواف عمره را تا وقوف در عرفات یا طواف حج را تا پایان ذی حجه فراموش کند، که اعاده سعی لازم نیست گرچه بهتر است.

آیه الله فاضل: بنابر اقوی سعی را نیز بعد از طواف اعاده کند.

آیه الله مکارم: این احتیاط در مورد سعی مستحب است.

(۳) - آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: اگر قبل از شوط چهارم سعی یادش بیاید که طواف به جا نیاورده، سعی را رها کند و طواف را به جا آورد و سپس سعی را انجام دهد و اگر بعد از اتمام شوط چهارم بوده، آن را قطع کند و بعد از انجام طواف، سعی را اتمام و به احتیاط واجب آن را اعاده نماید. (آداب و احکام حج، م ۶۶۷).

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۲۳۳

آورده باشد، حج نیابی او صحیح است؛ ولی باید طواف حج خود را تدارک نماید. موارد گوناگون بطلان و نقص در طواف بر اثر فقدان شروط مختلف، در لابلاهی احکام آتی ذکر شده است.

۲- مباحات و محذورات هنگام طواف

اشاره

۵۶۲- در حال طواف، تکلم و خنده و شعر خواندن، جایز، ولی مکروه است؛ و مستحب است در حال طواف، مشغول دعا و ذکر خدا و تلاوت قرآن باشد.

اکل و شرب در حال طواف

۵۶۳- اکل و شرب در حال طواف، مانع ندارد.

خواندن نماز مستحب در حال طواف

۵۶۴- در حال طواف، خواندن نماز مستحب چه حکمی دارد؟

طواف با علم به تماس با نامحرم

۵۶۵- اگر شخصی در حال طواف با علم به حرمت، از روی شهوت با بدن زنی تماس حاصل

(۱) - آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: در فرض عمد یا جهل حجبش باطل است ولی حج‌های نیابی صحیح است.

آیه الله سیستانی: در فرض جهل به مسأله، حج او باطل است و به احتیاط واجب باید یک شتر کفاره بدهد و سایر حج‌ها صحیح است.

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: اگر از روی عمد ولو با جهل به مسأله بوده، حج‌هایی که انجام داده اشکال دارد و اگر از روی نسیان بوده طواف حج خود را بجا آورد و سعی را احتیاطاً انجام دهد و حج‌های نیابی او صحیح است.

آیه الله مکارم: اگر از روی سهو و فراموشی باشد حج او صحیح است و اگر عمداً باشد یا جهلاً، حج او اشکال دارد.
(۲) - آیه الله فاضل: و اگر عمداً چنین کرده باید حج خودش را اعاده کند و سایر حج‌ها اگر خللی در آنها ایجاد نکرده باشد محکوم به صحت است.

(۳) - به مسأله ۵۸۸ مراجعه شود.

(۴). آیات عظام: بهجت، سیستانی، فاضل و مکارم: مانعی ندارد.

آیت الله خامنه‌ای: اگر بتواند جمع بین قصد طواف و قصد نماز مستحبی در حال طواف نماید اشکال ندارد.

آیت الله تبریزی: مشروعیت آن ثابت نیست، والله العالم.

آیت الله صافی: احوط ترک آن است، والله العالم.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۲۳۴

نماید هر چند کار حرامی کرده ولی مضر به طواف نیست و اگر کاری که موجب کفاره است انجام دهد، باید کفاره بدهد.

با گذاردن روی اشیاء در حال طواف

۵۶۶- پا گذاردن روی احرامی دیگران و چیزهایی که از افراد در مطاف می‌افتد- از قبیل ساعت و غیره- موجب بطلان طواف نمی‌شود.

احرام و طواف در لباس غیرمختس

احکام خمس مربوط به طواف، در قسمت خمس در پایان کتاب ذکر شده است.

(۱) - آیه الله فاضل: اما اگر این عمل با علم و عمد انجام شده و موجب انزال شده، علاوه بر گناه باید یک شتر کفاره بدهد و نسبت به طواف، حکم محدث شدن در اثنای طواف را دارد که در مسأله ۵۸۰ آمده است.

(۲) - آیه الله تبریزی: چنانچه موجب تماس، مشی در حال طواف باشد، طواف اشکال دارد.

آیه الله فاضل: اما اگر موجب انزال شود طواف باطل و کفاره هم دارد.

آیه الله مکارم: اگر لمس از روی لباس باشد گناه کرده ولی کفاره ندارد.

(۳). آیه الله گلپایگانی: ولی نباید اذیت دیگران رافراهم آورد.

آیه الله مکارم: ولی عمداً این کار را نکند مگر مانع عبور باشد.

(۴) - آیات عظام صافی، گلپایگانی، مکارم: ولی عمداً پا روی آن نگذارد.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۲۳۵

فصل دوم: شرایط و مقدمات طواف

اشاره

واجبات طواف، بر دو گونه است:
اول: مقدمات و شرایط پنج گانه طواف:

۱- نیت

اشاره

«نیت» یعنی انجام طواف با قصد خالص برای خداوند متعال.

توضیح کلی نیت در عبادات

۵۶۷- به زبان آوردن و از قلب گذراندن نیت، لازم نیست؛ و همین که بنا دارد عمل را برای خداوند به جا آورد، کفایت می‌کند؛ و نیت در عبادت با کارهای دیگر در این جهت یکسان است؛ پس همان طور که قصد انسان هنگام آب خوردن، معلوم و محقق است، عبادت نیز همین گونه است.

لزوم اخلاص در نیت

۵۶۸- طواف و هر عبادتی، باید برای اطاعت خداوند متعال بجا آورده شود؛ و فارق بین عبادت و غیر آن، همین خصوصیت است.

مراتب تحقق قصد قربت

۵۶۹- برای صحیح بودن عمل از جهت قصد قربت، کافی است که آن را برای خدای متعال، یا

(۱)- نظر آیات عظام در مسائل مربوط به کیفیت نیت در بحث نیت در احرام گذشت.

آیه الله فاضل: و نیز نیت کند: هفت دور طواف خانه کعبه انجام می‌دهم برای عمره تمتع از حجة الاسلام یا حج استجابی.

آیه الله مکارم: برای عمره تمتع یا حج و غیر آن.

(۲)- آیه الله سیستانی: در عبادت معتبر است که برای تذلل و کرنش در پیشگاه خداوند انجام داده شود؛ خواه اطاعت صدق کند یا نکند.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۲۳۶

برای اطاعت امر او جل جلاله، یا برای ترس از جهنم، یا شوق به رسیدن به بهشت و ثواب، به جا آورد.

حکم ریا

۵۷۰- اگر کسی در انجام طواف یا سایر اعمال عمره و حج ریا کند؛ یعنی عمل خود را خدای ناکرده برای نشان دادن و به رخ دیگری کشیدن، و خوب جلوه دادن، به جا آورد، طواف و هر چه را که این طور به جا آورده، باطل است و علاوه بر آن خدای جلیل را هم معصیت نموده است.

۵۷۱- ریا بعد از اتمام عمل، باعث بطلان عمل نمی شود ولی در هر حال، معصیت است.

بطلان عمل با شرکت رضای غیر

۵۷۲- اگر در عملی که برای خدا می آورد، رضای دیگری را هم شریک کند و خالص برای خدا نباشد، عمل او باطل است.

کفایت نیت قلبی

۵۷۳- به زبان نیاوردن نیت، مسوِّغ برای قطع طواف و از سرگیری آن نمی شود و اگر از سر گرفت اشکال دارد.

طواف بدون قصد

۵۷۴- اگر کسی در حال طواف، بدون قصد- مثلاً بخواهد کسی یا چیزی را از زمین بردارد- گامی به طرف جلو بردارد اگر توجه به طواف ندارد، و نمی داند که آیا آن مقدار مسافت را بدون قصد طواف آمده است یا نه، باید آن مقدار را احتیاطاً تدارک کند.

شک در نیت نیابت در طواف

۵۷۵- اگر شخصی در اثنای طواف شک کند که آیا طواف را به نیت منوبِّ عنه آغاز کرده یا به نیت خودش، احتیاط آن است که طواف را به نیت منوبِّ عنه اتمام کند و پس از نماز آن، طواف و نماز را اعاده کند.

(۱)- آیه الله سیستانی: در فرض صدق معیار مذکور در حاشیه مسأله ۵۶۸.

(۲)- آیات عظام تبریزی، صافی، فاضل، گلپایگانی: با قصد استیناف اشکال ندارد.

آیه الله خوئی: با اعتقاد به جواز استیناف مجزی است.

آیه الله سیستانی: صحّت طواف بعید نیست.

آیه الله مکارم: اشکال ندارد.

(۳)- آیات عظام بهجت، سیستانی، فاضل: به شک خود اعتنا نکند.

آیه الله تبریزی، آیه الله مکارم: اگر قصد طواف ولو اجمالاً داشته باشد کافی است.

(۴) - آیه الله بهجت: می‌تواند طواف را به نیت منوب عنه تمام کند. (استفتائات جدید)

آیه الله خامنه‌ای: می‌تواند طواف مزبور را به نیت منوب عنه اتمام کرده و پس از نماز آن را با نماز، اعاده کند و می‌تواند آن را رها نموده و طواف را به نیابت از منوب عنه از سر بگیرد.

آیه الله سیستانی: باید طواف را به نیت نیابت از سر بگیرد.

آیه الله فاضل: در فرض مذکور به نیت آنچه نیت کرده آن را اتمام کند و نماز طواف را بخواند. اما نمی‌تواند به آن اکتفا کند و باید طواف و نماز آن را به نیت منوب عنه اعاده کند.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۲۳۷

۲- طهارت از حدث

اشاره

طهارت از حدث

دوم- طهارت از حدث اکبر (جنابت، حیض و نفاس)، و از حدث اصغر؛ یعنی با وضو باشد.

۵۷۶- در عمره و حج، طهارت از حدث اکبر و اصغر، در تمامی طوافهای آن- اعم از طواف عمره، طواف حج و طواف نساء- شرط است.

عدم لزوم طهارت در طواف مستحبی

۵۷۷- طهارت از حدث اکبر و اصغر، در طواف مستحبی شرط نیست، هر چند جنب یا حیض، جایز نیست در مسجد الحرام وارد شوند، ولی اگر با غفلت یا نسیان، طواف مستحب انجام دادند، طواف آنها صحیح است.

بطلان طواف با حدث

۵۷۹- اگر شخصی عمدتاً، یا جهلاً، یا از روی غفلت یا نسیان، با حدث اکبر یا اصغر، طواف کند، طواف او باطل است.

بطلان وضو بعد از شوط چهارم

۵۸۰- اگر در اثنای طواف، حدث عارض شود، اگر پس از تمام شدن دور چهارم باشد، باید طواف را قطع کرده، بعد از تحصیل طهارت، از همانجا که آن را قطع کرده، اتمام کند.

(۱). آیه الله خامنه‌ای: در طواف مستحبی وضو لازم نیست ولی به احتیاط واجب در حال جنابت و حیض یا نفاس، طواف صحیح نیست.

(۲). اگر حدث بعد از اتمام دور چهارم باشد

آیات عظام: بهجت، خوبی، سیستانی، فاضل: اگر حدث بدون اختیار باشد، بعد از طهارت، طواف را تکمیل می‌کند و اگر با اختیار باشد احتیاطاً اتمام و اعاده می‌کند.

آیات عظام: امام خمینی، تبریزی، صافی، گلپایگانی، مکارم، نوری: بعد از طهارت طواف را تکمیل می‌کند.

آیه الله خامنه‌ای: با بقای موالات تکمیل می‌کند و با زوال آن، احتیاطاً تکمیل و اعاده می‌کند و می‌تواند یک طواف به نیت اعم از اتمام و اعاده انجام دهد.

و اگر حدث قبل از نصف یا اتمام دور چهارم باشد:

آیات عظام: بهجت، تبریزی، خوبی، مکارم: اگر قبل از نصف باشد (آیه الله سیستانی: قبل از چهارم) بعد از طهارت، طواف را اعاده کند.

آیه الله خامنه‌ای: اگر حدث مابین سه و نیم تا چهار عارض شود حکم فرض قبلی را دارد و اگر قبل از سه و نیم عارض شود پس از طهارت طواف را اعاده کند.

امام خمینی و آیه الله نوری: بنابر احتیاط واجب طواف اول را تکمیل و نماز می‌خواند اعاده می‌کند.

آیات عظام: صافی، فاضل، گلپایگانی: قبل از سه و نیم، بعد از طهارت طواف را اعاده کند. و طبق نظر این مراجع اگر بعد از ۳/۵ و قبل از اكمال چهار باشد: بعد از طهارت، بنابر احتیاط (آیه الله فاضل: بنابر فتوی) طواف اول را تکمیل و بعد از نماز آن، طواف را اعاده کند.

طبق نظر همه مراجع از سرگیری طواف بعد از زوال موالات، جایز است؛ فقط طبق نظر:

آیات عظام: امام خمینی، صافی، فاضل: اگر طواف قطع شده چهار شوط کامل بوده است، باید طواف اول، تکمیل و نماز آن خوانده شود.

از سرگیری طواف با بقای موالات طبق نظر مراجع ذیل جایز است:

آیات عظام: بهجت، فاضل، مکارم، نوری، خوبی

و آیه الله صافی و آیه الله گلپایگانی (با رعایت تکمیل بعد از شوط چهارم).

تذکر: طبق نظر مراجعی که از سرگیری را جایز می‌دانند، رعایت تفصیل بین نصف و کمتر از نصف، احتیاطی است.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۲۳۸

بطلان وضو قبل از شوط چهارم

۵۸۱- اگر عروض حدث پیش از تمام شدن دور چهارم باشد، بنابر احتیاط واجب طواف را اتمام و اعاده کند و این حکم، در حدث اصغر است.

حدث اکبر در اثنای طواف

۵۸۲- اگر در اثنای طواف، حدث اکبر- مثل جنابت یا حیض- عارض شود، طواف کننده باید فوراً از مسجد الحرام بیرون رود، و اگر پیش از تمام شدن دور

(۱). به حاشیه مسأله قبل مراجعه شود.

(۲) - نظر آیات عظام در دو مسأله قبل گذشت که فرقی بین حدث اصغر و جنابت نگذاشته‌اند.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۲۳۹
چهارم حدث عارض شده، طواف را با طهارت اعاده کند.

شک در حدث و طهارت

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)؛ ص ۲۳۹

۵- اگر بعد از طهارت، در پیدایش حدث شک کند، بنابر طهارت بگذارد؛ ولی اگر بعد از حدث، در تحصیل طهارت شک کند، بنابر حدث بگذارد و طهارت لازم را تحصیل نماید.

شک در طهارت بعد از طواف

۵۸۴- اگر بعد از تمام شدن طواف، شک کند که آیا وضو یا غسل داشته یا نه، طواف او صحیح است، ولی برای اعمال بعد، باید تحصیل طهارت نماید.

شک در وضو و غسل در اثنای طواف

۵۸۵- اگر در اثنای طواف شک کند که وضو داشته یا نه، باید وضو بگیرد؛ و اگر شک، بعد از اتمام دور چهارم بوده، تتمه طواف را به جا آورد؛ و اگر قبل از اتمام دور چهارم باشد، بنابر احتیاط واجب، طواف را اتمام و اعاده کند. ۵۸۶- در تمام صورت‌هایی که گفته شد در صورت شک، «بنابر طهارت بگذارد» یا «طوافش صحیح است»، بهتر است که با شک در وضو، تجدید وضو کند؛ و با شک در غسل، رجاء غسل به جا آورد؛ چون ممکن است که بعداً معلوم شود که طهارت نداشته و اشکال پیدا شود.

شک در غسل کردن در اثنای طواف

۵۸۷- اگر طواف کننده در اثنای طواف، در انجام غسل جنابت یا حیض یا نفاس شک کند، باید

(۱) - آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: احوط در هر دو صورت (قبل و بعد از شوط چهارم) این است که بعد از پاکی یک طواف کامل به نیت اعم از تمام و اتمام به جا آورد.

آیه الله خامنه‌ای، آیه الله فاضل: به تفصیلی که در حاشیه مسأله ۵۸۰ آمده است عمل شود.

آیه الله سیستانی: در مورد حیض در حال طواف به ذیل مسأله ۵۸۰ مراجعه شود.

(۲) - آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: اگر بعد از حدث اصغر شک کند در این که قبل از طواف غسل کرده یا نه، باید غسل کرده و

طواف را اعاده کند و برای اعمال آتیه وضو بگیرد. (منهاج‌الصالحین، ج ۱، مسأله ۲۰۹).

(۳). شك در وضو یا غسل در اثنای طواف:

آیات عظام: تبریزی، خویی، بهجت، سیستانی، صافی، گلپایگانی، فاضل، خامنه‌ای، نوری، مکارم: اگر قبلاً وضو و غسل نداشته و شك در تحصیل آن دارد، باید بعد از طهارت طواف را اعاده نماید.

و اگر قبلاً وضو داشته: و شك در باطل شدن آن دارد بنا بر طهارت می‌گذارد.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۲۴۰

فوراً از مسجدالحرام بیرون برود، و غسل کند؛ اگر بعد از اتمام شوط چهارم شك کرده، باقیمانده طواف را به‌جا آورد و احتیاط در اعاده است؛ ولی اگر قبل از دور چهارم شك کرده، طواف را اعاده نماید.

طواف با وضوی باطل

۵۸۸- اگر حج گزار در عمره تمتع، بعد از تقصیر متوجه شود که وضوی او باطل بوده یا وضو نداشته و با این حال طواف کرده و نماز طواف خوانده است، طواف و نماز را اعاده کند و عمره او صحیح است. ۵۸۹- اگر حج گزار بعد از انجام اعمال عمره و حج بفهمد وضویش باطل بوده، با تدارک طوافها و نماز، حجتش صحیح است.

(۱). آیه الله خامنه‌ای: و برگردد و طواف را اعاده نماید.

(۲). جهت تفصیل نظر آیات عظام به ذیل مسأله ۵۸۵ مراجعه شود.

(۳)- آیات عظام بهجت، تبریزی: و بنا بر احتیاط، بعد از آن سعی و تقصیر را نیز اعاده کند و تا تقصیر نکرده احکام محرم را مراعات کند.

و آیه الله بهجت اضافه می‌فرماید: و در صورتی که بطلان از جهت جهل به حکم نبوده، تقصیر قبلی کفاره ندارد. (مناسک، ص ۸۵ و ۱۷۰).

آیه الله خویی: باید لباس دوخته را بیرون بیاورد و سعی و تقصیر را نیز اعاده کند و در فرض گذشت زمان تدارک، حجتش باطل است. (المسائل الشرعیه، ص ۳۴۲ و ۳۵۱ و ۳۵۷).

آیه الله سیستانی: اگر قبل از گذشتن وقت یادش آمد باید آن را جبران کند و بعد از آن سعی و تقصیر را نیز اعاده کند و تا اعمال را انجام نداده است از محرمات احرام اجتناب نماید و اگر بعد از گذشتن وقت تدارک متوجه شود، در صورت سهو و نسیان، اعاده طواف کافی است و در صورت جهل حجتش باطل است و به احتیاط واجب باید یک شتر قربانی بدهد.

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: در فرض مذکور (که بعد از تقصیر و قبل از شروع اعمال حج فهمیده) باید پس از وضو طواف و نماز و سعی و تقصیر را اعاده کند. (مجمع المسائل، ج ۱، ص ۴۷۸، مسأله ۴۷).

آیه الله مکارم: احتیاطاً سعی و تقصیر را نیز اعاده کند.

(۴)- آیه الله بهجت: واجب است نایب بگیرد و احتیاط این است نایب بعد از طواف، سعی را نیز اعاده کند.

آیه الله تبریزی: در فرض مزبور حج تمتع او باطل است و بنا بر احتیاط طواف و سعی را به قصد عمره مفرده بجا آورده و تقصیر یا حلق نموده طواف نساء را انجام داده از احرام خارج می‌شود و سال آینده حج تمتع را بجا آورد.

آیه الله خویی: اگر زمان تدارک گذشته مانند این که وضوی طواف عمره باطل بوده حجتش باطل است، احرام او هم باطل است و

اگر زمان تدارک باقی باشد مانند این که طواف حج باطل بوده و هنوز ماه ذی‌حجه تمام نشده طواف و اعمال مترتبه را اعاده می‌کند و اگر متمکن از مباشرت نیست برای آن اعمال نایب می‌گیرد و نباید اعاده غیر از طواف نساء از ماه ذی‌حجه بگذرد. آیه الله سیستانی: ولی در فرض جهل به حکم حج او باطل است و بنا بر احتیاط واجب باید یک شتر کفاره بدهد و از احرام خارج شده است.

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: در فرض مذکور طواف او باطل است و احرام او باقی است و اگر در ذی‌حجه در مکه متوجه شود بعد از وضو، طواف حج و نماز آن و سعی و طواف نساء و نماز آن را بجا آورد و عمره مفرده نیز بجا آورد با طواف نساء و مُحَلّ شود و در سال بعد حج واجب را بجا آورد و اگر بعد از ذی‌حجه متوجه بطلان طواف شود، عمره مفرده را بجا آورد و چنانچه در خارج از میقات باشد لازم است، ثانیاً در میقات محرم شود رجاءاً و به مکه برود و اعمال عمره مفرده را با طواف نساء بجا آورد تا مُحَلّ شود و در سال بعد حج واجب خود را بجا آورد. (مجمع المسائل، ج ۱، ص ۴۷۸، مسأله ۴۷). آیه الله مکارم: بنا بر احتیاط واجب سعی و تقصیر را نیز اعاده کند. مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۲۴۱

انجام مقداری از طواف بدون وضو

۵۹۰- اگر طواف کننده- مثلاً- در شوط آخر طواف، محدث شود بعد وضو گرفته و طواف را اعاده نماید و نماز و سعی و تقصیر را انجام دهد، مجزی از اتمام طواف اول نیست و باید قسمتی از طواف را که بی‌وضو انجام داده، با وضو به‌جا آورد و بعد از آن نماز طواف را بخواند.

حدث در اثنای طواف و انجام اعمال بعدی

۵۹۱- اگر طواف کننده در اثنای طواف، محدث شده باشد، ولی به اعتقاد صحت اعمال

(۱)- آیه الله بهجت: اگر سهواً و از روی غفلت محدث شده است، باید پس از تجدید طهارت طواف را از همانجایی که قطع شده ادامه دهد و در صورتی که عمداً بوده است حکم به ادامه طواف از محل قطع، مورد تأمل است و باید طواف را از سر بگیرد (مناسک، ص ۱۰۲) و احتیاطاً نماز و سعی و تقصیر را اعاده کند. (پرسشهای جدید حج، س ۷۴).

(۲)- آیه الله تبریزی: در مسائل ۷۲۴ و قبل از آن توضیح داده شد.

آیه الله خوئی: حکم آن در مسأله ۷۲۴ آمده است.

آیه الله سیستانی: اگر پس از موالات عرفیه اعاده کرده، صحیح است و گرنه مشکل است.

آیه الله فاضل: و سعی و تقصیر را احتیاطاً اعاده کند.

آیه الله مکارم: طواف دوم و اعمال بعد از آن صحیح است، هر چند می‌توانست طواف اول را پس از وضو هم تکمیل و به آن قناعت کند.

(۳). آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: طواف باطل است و تفصیل در محل خود ذکر شده است. (آداب واحکام حج مسأله ۵۱۰)

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۲۴۲

حج را انجام داده باشد، حجش صحیح است؛ ولی باید با ملاحظه قبل و بعد از شوط چهارم، طواف و نماز آن را تدارک نماید؛ ولی اگر کار او عمدی بوده، یا با تردید و عدم اعتقاد به صحت، اعمال را به پایان برده باشد، صوری دارد که در بعضی آنها، صحت حج مشکل است.

فقد طهورین و حکم مستحاضه

۵۹۲- اگر جهت طواف طهورین موجود نباشد، حکم آن حکم عدم تمکن از طواف است، که چنین شخصی با یأس، باید نایب بگیرد؛ و بنابر احتیاط واجب، اگر این شخص، جنب و حیض و نساء نیست، خودش نیز طواف کند؛ و این احتیاط، در مستحاضه نیز جاری است، چون مستحاضه بدون به جا آوردن غسل‌هایی که بر او لازم است، می‌تواند وارد مسجد الحرام شود و طواف کند،

(۱)- آیه الله سیستانی: اگر وقت عمل گذشته است در هر صورت حجش فاسد است.

(۲)- آیه الله خویی: اگر وقت طواف و اعمال بعد از آن باقی است، تدارک می‌کند و گرنه حجش باطل است. (مستفاد از المسائل الشرعیه، ج ۱، ص ۳۴۲).

آیه الله فاضل: اگر حدث بعد از شوط چهارم باشد حج او مطلقاً صحیح است ولی باید خودش و اگر نتواند نایبش بقیه اشواط را بجا آورد و اگر بعد از سه دور و نیم و قبل از تمام شدن دور چهارم محدث شده، باید احتیاط کند، همانطور که در مسأله ۵۸۰ آمده است و چنانچه کار او عمدی بوده یا با تردید و عدم اعتقاد به صحت، انجام داده یا جاهل مقصّر بوده است، صوری دارد که در بعضی از آن صور حج باطل است. تفصیل آن در ذیل مسأله ۵۸۰ آمده است. بلی اگر حدث در طواف نساء بوده، حج مطلقاً صحیح است ولی طواف نساء را باید طبق مسأله ۵۸۰ انجام دهد.

(۳)- به مسأله ۵۸۰ مراجعه شود.

(۴)- آیه الله تبریزی: حجش فاسد است.

آیه الله مکارم: در تمام صور حج او مشکل است.

(۵)- به مسأله ۵۸۰ و ۵۸۱ مراجعه شود.

(۶)- آیه الله مکارم: فرض فاقد الطهورین در مسجد الحرام وجود ندارد.

(۷)- آیه الله بهجت: حکم فاقد الطهورین حکم غیر متمکن از طواف است که با یأس از تمکن نایب می‌گیرد و احوط آن است که خود نیز طواف کند. (مناسک شیخ، ص ۳۶).

آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی: و احتیاط مستحب آن است.

(۸)- آیه الله مکارم: و مستحاضه هم نمی‌تواند داخل مسجد الحرام شود.

(۹)- آیه الله بهجت: مستحاضه متوسطه و کثیره بدون غسل‌هایی که بر آنها واجب است نمی‌تواند وارد مسجد الحرام و مسجد النبی صلی الله علیه و آله شوند. (پرسشهای جدید حج، ص ۱۴، سؤال ۵۷).

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: بدون به جا آوردن غسل‌هایی که بر او لازم است، بنابر احتیاط نمی‌تواند وارد مسجد شود. (عروه... احکام المستحاضه، م ۱۸).

آیه الله مکارم: نمی‌تواند وارد مسجد شود.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۲۴۳

گرچه داخل شدن در مسجد الحرام برای مستحاضه، خلاف احتیاط استحبابی است.

معذور از وضو و غسل

۵۹۳- معذور از انجام وضو و غسل، واجب است بدل از وضو یا بدل از غسل، تیمم کند.

حدث اصغر بعد از تیمم بدل از غسل

۵۹۴- اگر بعد از تیمم بدل از غسل، حدث اصغر عارض شود، باید برای حدث اصغر، تیمم کند و برای حدث اکبر تیمم لازم نیست؛ و تا حدث اکبر دیگری برای او حاصل نشده و عذرش باقی است، همان تیمم اول، کافی است، ولی بنابر احتیاط تیمم بدل از غسل را هم انجام دهد. ۵۹۵- معذور از انجام وضو یا غسل، بنابر احتیاط واجب در صورتی که امید بر طرف شدن

(۱)- آیه الله مکارم: اگر عذر داشته باشد و نتواند صبر کند تا عذر برطرف شود.

آیه الله فاضل: بنابر احتیاط باید صبر کند تا عذر او برطرف شود و اگر از زوال عذر مأیوس شد با تیمم طواف کند، بلی قبل از یأس زوال عذر می‌تواند رجاء با تیمم طواف نماید پس اگر تا آخر عذر او ادامه داشت به آن طواف اکتفا کند.

(۲)- آیه الله فاضل: و وقت طواف تنگ شود...

آیه الله تبریزی: در صورت معذور بودن از غسل و مأیوس شدن از توانایی بر غسل، واجب است با تیمم طواف کند و احوط اولی این است که نایب نیز بگیرند.

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: در غسل غیر جنابت، علاوه بر تیمم بدل از غسل در صورت تمکن، باید وضو هم بگیرد و گرنه باید یک تیمم دیگر به جای وضو به جا آورد و جنب متیمم بنا بر احتیاط مستحب نایب هم بگیرد. (آداب و احکام حج، مسأله ۴۷۶).

(۳)- آیه الله بهجت: احوط جمع بین وضو یا تیمم بدل از آن و تیمم بدل از حدث اکبر است. (ذخیره، ج ۱، ص ۱۹۹).

(۴)- آیه الله تبریزی: اگر بدل از غسل جنابت، تیمم کرد و بعد حدث اصغر عارض شد، چنانچه عذرش باقی است، باید بدل از غسل تیمم کند و احتیاط مستحب آن است که بین تیمم و وضو جمع کند؛ و اگر برای حدث اکبر دیگر غیر از جنابت تیمم کرد و بعد حدث اصغر عارض شد باید بدل از غسل تیمم کند و بنابر احتیاط وضو هم بگیرد و اگر متمکن از وضو هم نبود باید تیمم دیگری بدل از وضو بنماید.

آیه الله خامنه‌ای: بنابر احتیاط باید بار دیگر تیمم بدل از غسل کند.

آیه الله خویی: لازم است تیمم بدل از غسل بکند. (منهاج، مسأله ۳۸۱).

(۵)- آیه الله بهجت: افضل و احوط تأخیر است ولی اظهار جواز مبادرت است. (ذخیره، ج ۱، ص ۱۹۶).

آیه الله خامنه‌ای: چنانچه بداند تا پیش از پایان وقت طواف عذرش برطرف می‌شود؛ باید تا هنگام برطرف شدن عذر صبر کند.

آیه الله خویی: اگر احتمال بقای عذر تا آخر وقت می‌دهد می‌تواند صبر نکند ولی اگر بعداً کشف خلاف شد باید اعاده نماید بلی اگر عذرش نبود آب باشد باید فحص کند، به تفصیلی که در رساله عملیه مذکور است.

آیه الله سیستانی: اگر وقت تنگ نباشد تیمم جایز نیست مگر این که از بر طرف شدن عذر مأیوس باشد یا احتمال دهد در صورت تأخیر از انجام تیمم نیز عاجز شود.

آیه الله گلپایگانی: با علم به بر طرف شدن عذر، انتظار واجب است و در غیر این صورت تأخیر بنا بر احتیاط مستحب است. (وسيلة النجاة، احکام التیمم).

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۲۴۴
عذرش را دارد، باید تا هنگام تنگ شدن وقت یا قطع امید، صبر کند.

فرض کفایت طواف و نماز با تیمم

۵۹۶- اگر معتمر جنب باشد و آب برای او ضرر داشته باشد، یا آب موجود نباشد و یا اگر بخواهد آب بیابد و غسل کند وقت عمره می گذرد، طواف و نماز با تیمم کافی و مجزی است و نایب گرفتن لازم نیست.

تیمم به جای وضو

۵۹۷- انجام طواف و نماز با تیمم با امکان وضو صحیح نیست، و اگر کسی با امکان وضو، تیمم کرده، اگر اعمال حج را با اعتقاد به صحت به پایان برده، از احرام، خارج شده و فقط باید

(۱)- آیه الله بهجت: اگر طواف با تیمم در آخر زمان تمکن از مباشرت واقع شود. (مناسک شیخ، ص ۳۶).

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: بنا بر احتیاط نایب هم بگیرد.

(۲)- آیه الله بهجت: اگر بعد از تقصیر بفهمد که طوافش باطل بوده، لازم است اعاده کند و احتیاطاً سعی و تقصیر را نیز اعاده کند و اگر بعد از اعمال حج فهمید، غیر از تدارک، در صورت امکان عمره مفرده هم به جا می آورد علی الأحوط. (مناسک، ص ۸۵ و ۷۵).

آیه الله تبریزی: اگر تدارک نکرده، حج وی اشکال دارد.

آیه الله خویی: به حاشیه مسأله ۲۵۴ مراجعه شود.

آیه الله سیستانی: حج باطل است و به احتیاط واجب باید یک شتر کفاره بدهد.

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: و در هر صورت، از احرام خارج نشده و اگر قبل از وقوفین باشد پس از طهارت، طواف و نماز و سعی و تقصیر عمره تمتع را انجام دهد و سپس محرم شود برای حج تمتع و اگر بعد از وقوفین یا بعد از حج بفهمد، حج او مبدل به حج افراد می شود و بعد از اعمال حج احتیاطاً عمره مفرده انجام دهد و سال بعد ثانیاً، عمره و حج تمتع را بجا آورد. (مستفاد از مجمع المسائل، ج ۱، ص ۴۷۸ مسأله ۴۷ و ص ۴۷۴ مسأله ۳۲ و....)

آیه الله مکارم: خارج شدن از احرام خالی از اشکال نیست.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۲۴۵

طواف و نماز را اعاده کند؛ و اگر خود او نمی تواند برود، باید نایب بگیرد.

انجام عمره بدون وضو و احرام جدید

۵۹۸- شخصی عمره مفرده‌ای به نیابت از پدرش انجام داده و روز بعد به نیابت مادرش محرم می‌شود و در اثنای آن، متوجه می‌شود که در عمره اول طواف و نماز آن را بدون وضو انجام داده است، وظیفه او در این صورت چیست؟

صحت حج با جهل به غسل جنابت

۵۹۹- کسی که نمی‌دانسته باید غسل جنابت نماید و با جنابت حج انجام داده، حج او صحیح است، ولی طوافهای عمره، حج و نساء را باید اعاده کند؛ و اگر نمی‌تواند خودش بجا آورد، نایب بگیرد؛ و تا طواف حج و طواف نساء را تدارک نکرده، از بوی خوش و ازدواج و محرماتی که با طواف نساء حلال می‌شود، دوری نماید.

(۱). آیه‌الله بهجت: به قصد وظیفه ابتداء یک طواف و نماز آن انجام دهد و بعد طواف و سعی و تقصیر کند و اگر عمره دوم به نذر یا استیجار بر او واجب شده بوده احتیاطاً اعاده کند.

آیه‌الله تبریزی: بنابر احتیاط طواف و نماز آن را قضا نماید و پس از آن تمام اعمال عمره مفرده به قصد ما فی الذمه انجام دهد، والله العالم

آیه‌الله خامنه‌ای: باید طواف و نماز عمره اول را اعاده نماید و احرام دوم نیز صحیح است.

آیه‌الله سیستانی: احرام دوم باطل است و باید همه اعمال عمره اول را اعاده کند.

آیه‌الله صافی: در فرض سؤال، طواف و نماز و سعی و تقصیر عمره‌ای را که به نیابت پدر انجام داده اعاده نماید، والله العالم

آیه‌الله فاضل: ابتدا طواف و نماز طواف عمره سابق را بجا آورد سپس اعمال عمره فعلی را انجام دهد.

آیه‌الله مکارم: طواف و نماز عمره اول را اعاده می‌کند و عمره دوم را به قصد رجا ادامه می‌دهد (توجه داشته باشد که در یک ماه قمری بیش از یک عمره نمی‌توان انجام داد مگر این که بر نیت رجا؛ یعنی به امید این که مطلوب باشد).

آیه‌الله نوری: بعد از اتمام عمره دوم طواف و نماز آن را که از عمره اول بجا مانده است بجا بیاورد صحیح است.

(۲)- آیه‌الله صافی، آیه‌الله گلپایگانی: حج او باطل است و شخص مذکور باید با اعمال عمره مفرده از احرام خارج شود.

(۳). آیه‌الله بهجت: و به احتیاط واجب در صورت امکان، عمره مفرده بجا آورد، با فرض بقای حالت جنابت او. (مستفاد از مناسک

س ۷۵)

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۲۴۶

در این فرض نمازهایی که خوانده، باید قضا کند؛ ولی روزه‌های او صحیح است و قضا ندارد.

طواف با بر عهده بودن غسل مس میت

۶۰۰- اگر حج گزار بعد از اعمال حج بفهمد غسل مس میت به گردنش بوده، اگر بعد از مس میت، غسل جنابت کرده، از مس میت کفایت می‌کند و عملش صحیح است و گرنه باید طواف و نماز آن را اعاده کند.

عدم کفایت غسل حیض و جمعه از جنابت

۶۰۱- غسل حیض و جمعه و امثال آنها، کفایت از غسل جنابت نمی‌کند.

ترک تیمم با موظف بودن به وضوی جبیره‌ای و تیمم

۶۰۲- کسی که وظیفه او وضوی جبیره‌ای و تیمم بوده، اگر جهلاً بدون تیمم، اعمال عمره را انجام داده است، اعاده طواف و نماز آن، کفایت می‌کند.

(۱)- به مسأله ۵۹۹ مراجعه شود.

آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: یا غیر غسل جنابت از اغسال واجب یا اغسالی که استحباب آنها ثابت شده مثل غسل جمعه یا غسل احرام یا غسل دخول مکه و غیر آن.

(۲)- به مسأله ۵۸۸ مراجعه شود.

آیه الله سیستانی و آیه الله فاضل: هر غسلی هر چند مستحبی باشد کافی است.

آیه الله مکارم: هر گاه غسل دیگری غیر از جنابت کرده باشد آن نیز کفایت می‌کند.

آیه الله نوری: و اگر شخصاً ممکن نیست نایب بگیرد.

(۳)- آیه الله بهجت: کفایت غسل واجب که انجام داده است از آن بعید نیست، اگرچه احوط خلاف آن است و در کفایت غسل مستحب از آن اشکال است، احتیاط ترک نشود. (وسيله، ص ۵۹).

آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی، فاضل، مکارم: بلکه اگر غیر از جنابت نیز، یکی از آنها راقصد کرده باشد اقوی کفایت است. بنابراین، اعمالی که بعد از غسل حیض یا جمعه انجام داده، تمام آنها صحیح است و فقط نمازهایی که بعد از جنب شدن و قبل از اولین غسل حیض یا جمعه خوانده باطل و قضا دارد.

آیه الله گلپایگانی: بنا بر احتیاط کفایت نمی‌کند.

(۴)- به مسأله ۵۸۸ مراجعه شود.

آیات عظام تبریزی و خویی: سعی و تقصیر را هم باید اعاده کند.

آیه الله سیستانی: اگر وقت تدارک باقی است باید طواف و سعی و تقصیر را اعاده کند و اگر وقت تدارک گذشته است حش محکوم به بطلان است مگر این که در کفایت وضو، به غیر رجوع کند، با رعایت الأعلّم فالأعلّم، اگر از موارد رجوع باشد.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۲۴۷

جواز و عدم جواز بدار

۶۰۲/۲- آیا بدار برای معذورین از طهارت مائیه و نیز دیگر معذورین جایز است یا نه؟ و بر فرض جواز اگر قبل از انقضای وقت عذرش برطرف شد اعاده لازم است یا نه؟

خواب کودک هنگام طواف

۶۰۳- اگر کودک را در حال خواب، طواف یا سعی دهند، یا بخشی از طواف و سعی را در خواب باشد، چه حکمی دارد؟

(۱). آیه‌الله بهجت: جایز است مگر علم به برطرف شدن عذر داشته باشد.

آیه‌الله تبریزی: اگر مأیوس بود بدار جایز است و در تیمم برای نماز در این صورت اعاده واجب نیست و در غیر نماز و تیمم آن در صورت رفع عذر در وقت اعاده لازم است. والله العالم.

آیه‌الله خامنه‌ای: بعد از دخول وقت عمل مشروط به طهارت، بدار جایز است حتی با رجاء ارتفاع عذر در اثنای وقت اگرچه احوط در صورت اخیر ترک بدار است، و در هر صورت اگر عمل را انجام داد و بعداً اتفاقاً عذر در اثنای وقت برطرف شد، اعاده واجب نیست، ولی با علم به ارتفاع عذر در اثنای وقت بدار صحیح نیست و باید تا ضیق وقت منتظر بماند.

آیه‌الله سیستانی: بدار در صورت یأس جایز است و اعاده لازم نیست هرچند در وقت، عذر برطرف شود.

آیه‌الله صافی: در فرض سؤال اگر امید زوال عذر در آخر وقت را داشته باشند احتیاط در تأخیر است. والله العالم.

آیه‌الله فاضل: معذور چنانچه بداند تا آخر وقت عذرش برطرف نمی‌شود می‌تواند به مجرد ورود اعمال را با وضو یا غسل جیره‌ای یا تیمم انجام دهد. اما چنانچه امید دارد تا زمانی که در مکه است عذرش برطرف شود احتیاط واجب آن است که صبر کند و اگر تا آخر وقت عذرش برطرف نشد طبق وظیفه معذور عمل کند. و چنانچه بعد از عمل به‌وظیفه معذور عذرش برطرف شد چنانچه علم داشته عذرش برطرف نمی‌شود اعاده واجب نیست، ولی اگر امید داشته که عذرش برطرف می‌شود بنا بر احتیاط باید اعمال را با غسل و وضو اعاده کند.

آیه‌الله مکارم: بدار برای ذوی الاعذار بنا بر احتیاط واجب جایز نیست مگر این که یقین داشته باشد که تا آخر وقت، عذر برطرف نخواهد شد؛ و در صورتی که تا آخر عذر برطرف شود بنا بر احتیاط اعاده لازم است.

(۲). آیه‌الله بهجت: غیرممیز باشد اشکال ندارد.

آیه‌الله تبریزی: طواف و سعی او صحیح است بلی احتیاط این است که ابتدای طواف بیدار باشد.

آیه‌الله سیستانی: اگر طفل غیر ممیز باشد و ولیش او را طواف می‌دهد اشکال ندارد.

آیه‌الله خامنه‌ای: در مورد بچه‌های کوچک (غیر ممیز) مانع ندارد.

آیه‌الله صافی: چنانچه کودک غیر ممیز باشد، اشکال ندارد.

آیه‌الله فاضل: در طواف باید طهارت و سایر شرایط آن رعایت شود. لذا اگر کودک خوابش ببرد یا محدث شود باید طبق احکام قطع طواف عمل کند. اما در سعی طهارت معتبر نیست و اگر کودک غیر ممیز باشد چون نیت سعی او با ولی اوست لذا اگر خوابش ببرد سعی او صحیح است.

آیه‌الله نوری: در کودک خواب به اندازه متعارف به طواف و سعی او ضرر نمی‌رساند.

آیه‌الله مکارم: در مورد بچه‌های کوچک اشکالی ندارد.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۲۴۸

مسئوس و مبطنون

صحت حج افراد مسئوس و مبطنون

۶۰۴- افرادی که مبتلا به خروج مدفوع و یا بول هستند، با رعایت وظیفه‌ای که برای وضو و نماز دارند، حجتشان صحیح است. ۶۰۵- کسی که پی در پی از او ریح خارج می‌شود، حکم مبطلون را دارد؛ و چنانچه نتواند در اثنای طواف وضو بگیرد یا حرجی باشد، اکتفا به یک وضو برای طواف کافی است؛ ولی اگر بتواند- ولو با حمل آب در اثنای طواف- وضو بگیرد، واجب است تجدید وضو کند و همچنین است حکم، در نماز طواف.

(۱)- به سؤاله بعد مراجعه شود.

آیه الله بهجت: باید برای طواف نایب بگیرد (مناسک، سؤاله ۲۹۹).

آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: مبطلون، احوط این است که در صورت ممکن، هم خود طواف نموده و هم نایب بگیرد. (مناسک، سؤاله ۲۹۹).

(۲)- آیه الله بهجت: مانند مسلوس است و همان وظیفه را دارد. (پرسشهای جدید حج، س ۶۶).

(۳)- آیه الله فاضل: بنابر احتیاط واجب مثل مبطلون باید نایب هم بگیرد.

آیه الله تبریزی: بنابر احتیاط حکم مبطلون را دارد.

آیه الله خویی: بلکه حکم مسلوس را دارد. (مستفاد از مناسک، سؤاله ۲۹۹).

آیه الله سیستانی: در فرض مذکور یک وضو برای طواف و نماز کافی است مگر این که حادثی غیر از آنچه مستند به بیماری اوست از او سر بزند.

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: و مبطلون برای طواف نایب بگیرد و احتیاطاً خودش هم طواف کند. (مجمع المسائل، ج ۱، ص ۴۶۹ سؤاله ۱۳).

آیه الله مکارم: این احتیاط در مورد مسلوس و مبتلا به خروج ریح واجب نیست.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۲۴۹

خروج بول از غیرمجری

۶۰۶- کسی که بول او پی‌درپی خارج می‌شود- ولو از مجرای بول نباشد- حکم مسلوس را دارد.

وظیفه مسلوس

۶۰۷- مسلوس اگر در وقت خاصی بتواند طواف و نماز را با وضو انجام دهد، باید آن وقت را انتخاب کند و طواف و نماز را با وضو و بدن پاک بجا آورد؛ و اگر چنین وقتی ندارد، در صورتی که مشقت نداشته باشد، برای هر بار که حدث از او صادر شود یک وضو بگیرد؛ و اگر مشقت دارد، برای طواف، یک وضو و برای نماز هم، یک وضو بگیرد.

۳- طهارت از نجاست

اشاره

سوم- طهارت بدن و لباس از نجاست.

۶۰۸- طواف کننده بنا بر احتیاط واجب باید از نجاسات معفو در نماز نیز- مثل خون کمتر از

(۱)- آیه الله خویی: اگر از محلّ غیر معتاد ولو بالعارض خارج شود، آن هم بنا بر احتیاط واجب، همان حکم را دارد. (منهاج، آخر ص ۴۱).

(۲)- آیه الله فاضل: و در هر صورت بنا بر احتیاط واجب نایب هم بگیرد.

آیه الله بهجت: به همان دستوری که برای نماز خود طهارت می گیرد، برای طواف نیز همان نحو عمل می کند (مناسک شیخ، ص ۳۶ و وسیله، ص ۷۶ و ۳۹).

آیه الله تبریزی: بعید نیست که یک وضو کفایت کند؛ مادامی که حدث متعارف از او صادر نشود؛ گرچه احتیاط، اعاده وضو است.

آیه الله خویی، آیه الله سیستانی: به همان دستوری که برای نماز خود طهارت می گیرد، برای طواف نیز همان طهارت کافی است. آیه الله گلپایگانی: و اگر این را هم نمی تواند (حکمی که در متن هست)، برای طواف یک وضو بگیرد و چهار شوط آن را بجا آورد و بعد تجدید وضو نموده و سه شوط دیگر آن را انجام دهد. (مجمع المسائل، ج ۱، ص ۴۷۷ مسأله ۴۰).

(۳)- آیه الله خامنه‌ای: در حال طواف باید بدن و لباس از خون پاک باشند و بنا بر احتیاط واجب، باید از سایر نجاسات نیز پاک باشند، اما پاک بودن جوراب و دستمال و انگشتر و مانند آنها شرط نیست و خونی که از یک درهم کمتر باشد؛ و نیز خون جراحت‌ها و زخم‌ها که موجب بطلان نماز نمی شود، به صحت طواف نیز خللی وارد نمی کند.

آیه الله فاضل: ظاهر آن است که ...

آیه الله مکارم: طواف، در حالی که بدن یا لباس خون کمتر از درهم داشته باشد، جایز نیست.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۲۵۰

درهم و جامه‌ای که با آن نتوان نماز خواند؛ مثل عرقچین و جوراب حتی انگشتر نجس- اجتناب کند.

محمول متنجس و حکم نجاست معفو در نماز

۶۰۹- اگر طواف کننده- مثلاً- بینی او نجس شود، باید بینی خود را آب بکشد و طواف را تکمیل کند؛ و اگر بدون تطهیر، طواف را ادامه دهد، احتیاط آن است که بعد از تکمیل و نماز، طواف و نماز را اعاده کند؛ و همچنین است حکم، اگر دستمال نجس همراه او باشد. ۶۱۰- آیا نجاست معفو در نماز، در طواف نیز معفو است؟ و همراه داشتن محمول متنجس در طواف چه حکمی دارد؟

(۱)- آیات عظام بهجت، تبریزی، خویی: طواف در جامه‌ای که با آن نتوان نماز خواند یعنی ساتر نباشد؛ مانند مثال‌های مذکور در متن اگر نجس باشد مانع ندارد. و همچنین بودن چیز نجس همراه انسان در طواف مانعی ندارد.

آیه الله وحید: سوم از شرایط صحت طواف بنا بر احتیاط واجب طهارت از نجاست است، و از نجاستی که در بدن یا لباس نماز گزار عفو شده است- مانند خون کمتر از درهم- در طواف عفو نشده است.

(مناسک فارسی معظم له صفحه ۱۵۰)

آیه الله سیستانی: همراه داشتن چیز متنجس در طواف مانع ندارد.

آیه الله مکارم: نجس بودن این لباس‌های کوچک ضرری ندارد ولی خون کمتر از درهم معاف نیست.

(۲) - آیه الله فاضل: در انگشتر و مانند آن که ثوب صدق نمی‌کند برای صحت طواف طهارت آنها شرط نیست همچنین همراه داشتن چیز متنجس در صورت جهل به مسأله مانعی ندارد.

(۳) - آیه الله فاضل: و سعی و تقصیر را اعاده کند.

(۴) - به مسأله ۶۱۴ مراجعه شود.

آیه الله بهجت، آیه الله خویی: محمول متنجس و همچنین لباس کمتر از مقدار ساتر در طواف عیبی ندارد. (مناسک، مسأله ۳۰۰).

آیه الله خامنه‌ای: به مسأله ۶۰۸ و ۶۱۴ مراجعه شود.

آیه الله سیستانی: اگر ظاهر بدن و لباس نجس نشود طواف صحیح است و همراه داشتن چیز متنجس ضرر ندارد.

آیه الله مکارم: لباس‌های کوچک که به تنهایی ستر عورت نمی‌کنند، اگر نجس باشند ضرری ندارند؛ خواه به صورت محمول باشند یا لباس.

(۵). آیه الله بهجت: بنا بر احوط معفو نیست، و حکم محمول متنجس، همانند نماز است.

آیه الله تبریزی: نجاست معفو در نماز، بنا بر احتیاط در طواف معفو نیست و محمول متنجس مضر به طواف نیست، والله العالم.

آیه الله سیستانی: به احتیاط واجب معفو نیست ولی حمل متنجس اشکال ندارد.

آیه الله صافی: بنا بر احتیاط نجاست معفو در نماز، در طواف معفو نیست اما محمول متنجس اگر ساتر نباشد اشکال ندارد، والله العالم.

آیه الله فاضل: واجب است از نجاساتی که در نماز عفو شده و از محمول متنجس اجتناب شود. به دو مسأله قبل مراجعه شود.

آیه الله مکارم: نجاسات معفو نیست (بنا بر احتیاط واجب) ولی محمول متنجس اشکالی ندارد.

آیه الله نوری: در طواف معفو نیست و محمول هم باید متنجس نباشد.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۲۵۱

خون قروح و جروح

۶۱۱- بنا بر احتیاط واجب، باید خون قروح و جروح را تا حد امکان، تطهیر نمود و لباس را اگر نجس شده، عوض کرد؛ و اگر تطهیر خون قروح و جروح، مشقت داشته باشد، تطهیر لازم نیست.

تأخیر طواف برای تحصیل طهارت

۶۱۲- کسی که در بدن او خون قروح و جروح باشد، بنا بر احتیاط اگر می‌تواند با تأخیر و بدون مشقت آن را تطهیر کند، باید طواف را به شرط عدم تنگی وقت، تأخیر بیندازد.

طواف با لباس مشکوک

۶۱۳- طواف با بدن و لباسی که شک در نجاست آن داشته باشد، صحیح است؛ چه بدانند قبلاً پاک بوده یا نه؛ ولی اگر بدانند که قبلاً نجس بوده و ندانند که تطهیر شده است، نمی‌تواند با آن طواف کند.

حصول نجاست در اثنای طواف

۶۱۴- اگر در حال طواف، بدن یا لباس نجس شود، بنابر اظهر باید طواف را قطع، و به تطهیر اقدام شود و طواف از همان‌جا اتمام شود و این طواف، صحیح است.

(۱)- آیه الله خامنه‌ای: آنچه موجب بطلان نماز نمی‌شود، طواف را نیز باطل نمی‌کند.

آیه الله خویی: متعرض این فرع نشده‌اند.

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: و احتیاط آن است که هم خودش با آن حال طواف کند و هم نایب بگیرد تا برای او طواف نماید.

(۲)- آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: یا آنکه نجس بودن بدن یا لباس خود را نمی‌دانسته و در اثنای طواف دانست، اگر جامه پاکی داشته باشد همان‌جا جامه نجس را کنده و با جامه پاک طواف خود را تمام نماید و اگر نه اگر این حادثه بعد از تمام شدن شوط چهارم بوده، طواف را قطع نموده و پس از ازاله نجاست از بدن یا لباس باقیمانده طواف را به‌جا آورد. و چنانچه پیش از تمام شدن شوط چهارم باشد، باز هم طواف را قطع و نجاست را ازاله نموده و بنابر احتیاط یک طواف کامل به قصد اعم از تمام یا اتمام به‌جا آورد.

آیه الله خامنه‌ای: اگر بدون رها کردن طواف تطهیر ممکن نباشد باید دست از طواف بردارد و جامه یا بدن را تطهیر کند و فوراً برگردد اگر موالات بهم نخورده و طواف را از همان‌جا تمام کند و طواف او صحیح است.

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: اگر در بین طواف لباس یا بدنش نجس شود یا بفهمد که از پیش نجس بوده و بدون رها کردن طواف، شستن آن ممکن نباشد، طواف را رها نماید، و اگر چهار دور طواف کرده، بعد از تطهیر بدن یا لباس بقیه طواف را تمام کند و اگر به سه دور و نیم نرسیده طواف او باطل است و باید بعد از تطهیر از سر بگیرد و اگر از سه دور و نیم گذشته و چهار دور را تمام نکرده احتیاط آن است که بعد از تطهیر از همان‌جا که رها کرده طواف را تمام کند و نماز طواف را بخواند و دوباره طواف و نماز آن را به‌جا آورد.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۲۵۲

۶۱۵- اگر طواف کننده در حال طواف نجاستی در بدن یا لباس خود ببیند و احتمال بدهد که در این حال نجاست حاصل شده، ظاهراً حکم مسأله قبل را دارد.

علم به نجاست بعد از طواف

۶۱۶- اگر بعد از فراغ از طواف، به نجاست در حال طواف، علم حاصل شود، اظهر صحت طواف است.

علم به نجاست از اول در اثنای طواف

۶۱۷- اگر در بین طواف، علم پیدا کند که نجاست بدن یا لباس او، از ابتدای طواف بوده، احتیاط آن است که طواف را رها نموده و تطهیر کند و از همانجا بقیه طواف را تمام کند و نماز آن را بخواند و بعد از آن، طواف و نماز را را اعاده کند؛ خصوصاً اگر تطهیر، طولانی شود. در این احتیاط، فرقی بین حصول علم، بعد از دور چهارم، یا قبل از آن نیست، اگرچه در صورت دوم، احتیاط شدیدتر است.

فراموشی نجاست

۶۱۸- اگر طواف کننده نجاست را فراموش و در اثنای طواف یا بعد از آن متذکر

(۱)- آیه الله سیستانی: حکم در این مسأله همان است که در مسأله ۶۱۴ آمده است.

آیه الله فاضل: ظاهراً طوافش صحیح است اگر چه احتیاط استحبابی آن است که...

(۲)- آیه الله خامنه‌ای، آیه الله مکارم: وظیفه همین است و اعاده ندارد.

(۳)- نظر سایر آیات عظام در حاشیه مسأله ۶۱۴ آمده است.

(۴)- آیات عظام: بهجت، تبریزی، خویی، سیستانی، فاضل و مکارم: در این فرض طواف او صحیح است و در فرض تذکر در اثنا مقداری که طواف کرده صحیح است و در ادامه به وظیفه عمل می‌کند.

آیه الله خامنه‌ای: اگر در بین طواف یادش بیاید، باید مطابق دستوری که در حاشیه مسأله ۶۱۴ بیان شده عمل کند و اعاده لازم نیست. و اگر بعد از طواف یادش بیاید طوافش صحیح است ولی اگر نماز طواف را هم با بدن و لباس نجس خوانده باید آن را دوباره بخواند و احتیاط استحبابی آن است که در این مسأله طواف را نیز بار دیگر بجا آورد.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۲۵۳

شود، بنابر احتیاط واجب باید آن را اعاده کند.

طواف و نماز با نجاست و انجام اعمال مرتبه

۶۱۸ / ۲- کسی که طواف و نماز طواف را با بدن یا لباس نجس از روی جهل یا نسیان، به‌جا آورده، آیا اعاده طواف و نماز لازم است یا نه؟ و تکلیف او نسبت به اعمال مرتبه چیست؟

علم به نجاست در اثنای طواف

۶۱۹- اگر طواف کننده بعد از شوط چهارم، یقین کند که از شوطهای قبل، نجاستی در بدن او بوده، باید با تطهیر آن، بقیه طواف را تکمیل و نماز آن را بخواند؛ ولی اگر در این فرض بدون

(۱). آیه الله بهجت: باید خودش طواف و نماز را اعاده کند و با عدم تمکن استنابه کند و اعمال مرتبه صحیح است.

آیه‌الله تبریزی: و در فرض نسیان در طواف صحیح است و در نماز طواف باید اعاده کند. والله العالم.

آیه‌الله خامنه‌ای: در جهل به موضوع اعاده ندارد و اگر نسیان کرده احوط اعاده است و سعی با اعتقاد به صحت طواف اعاده ندارد ولی طواف نساء با بطلان طواف اعاده شود.

آیه‌الله سیستانی: طواف در صورت جهل به موضوع یا نسیان صحیح است و همچنین نماز ولی اگر قبل از نماز شک داشته و تفحص نکرده و بعد از نماز آن را دیده است به احتیاط واجب باید نماز را اعاده کند و در مورد نسیان نیز اگر منشأ آن بی‌اعتنایی بوده اعاده نماز بنا بر احتیاط لازم است.

آیه‌الله صافی: در فرض سؤال در صورت نسیان طواف و نمازش را اعاده کند و احتیاطاً سعی را نیز اعاده کند و در هر صورت جهل به موضوع نجاست اعاده ندارد و طواف و نماز صحیحند و اگر جاهل به حکم بود نیز طواف و نماز و سعی را اعاده نماید. والله العالم.

آیه‌الله فاضل: در صورت نسیان طواف صحیح است، ولی نماز را اعاده کند. و اعمال مترتبه را که با اعتقاد به صحت انجام داده صحیح است. اما در صورت جهل به حکم، طواف و نماز را اعاده کند، ولی اعمال مترتبه مثل صورت قبل است. آیه‌الله مکارم: اعاده لازم نیست.

(۲). در این باره به تفصیل مسایل ۶۱۴ و ۶۱۷ و تفصیل بین شوط چهارم و قبل آن مراجعه شود.

(۳) - آیه‌الله بهجت: باید طواف را از موضع علم به نجاست تمام کند و بقیه اعمال را اعاده نماید و احوط استیناف طواف بعد از اتمام آن است. (مستفاد از مسأله ۳۰۳ مناسک).

آیه‌الله تبریزی: اگر طواف را به نیت وظیفه فعلیه اعاده کرده نیاز به اتمام طواف اول نیست.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۲۵۴

تکمیل طواف اول، بعد از تطهیر، طواف را اعاده کرده و تقصیر نموده، ظاهر این است که از احرام خارج شده و با اتمام طواف و نماز طواف مذکور، عمل صحیح است.

حکم طواف کودک از حیث طهارت و نجاست

۶۲۰- کودک محرمی که او را طواف می‌دهند، آیا باید بدن و لباس او پاک باشد؟ و چنانچه قبل از طواف، او را تطهیر کنند، آیا برای یک طواف کافی است و واری بین طواف لازم نیست؟

(۱) - آیه‌الله سیستانی: اگر طواف دوّم را پس از فوت موالات عرفی انجام داده صحیح است و در غیر این صورت اگر جاهل قاصر بوده صحیح است و گرنه بنا بر احتیاط واجب، اعمال عمره را اعاده کند.

آیه‌الله صافی، آیه‌الله گلپایگانی: بنا بر احتیاط سعی و تقصیر را هم اعاده نماید. (آداب و احکام حج، م ۶۰۳).

آیه‌الله فاضل: اگر طواف دوم را به قصد مافی‌الذمه (اعم از اتمام و اعاده) و به عنوان مقدمه علمیه برای یقین به برائت ذمه بوده باشد صحیح است و در غیر این صورت احتیاطاً باید نقص طواف قبلی را تکمیل و نماز آن را خوانده، و پس از آن بنا بر احتیاط واجب سعی و تقصیر را اعاده کند و تا تقصیر نکرده احکام محرم را مراعات کند.

آیه‌الله مکارم: طواف دوّم باطل بوده است و باید طواف سابق را ادامه دهد.

(۲). آیه‌الله بهجت: بلی لازم است و اگر معلوم نشود در اثنای طواف که چیزی خارج شده، همان تطهیر قبل از طواف کفایت

می‌کند و اگر در اثناء حدثی به وجود آید احتیاط در تجدید طهارت است مگر اینکه موجب عسر و حرج باشد. [مناسک معظم له طبع جدید مسأله ۵۵۷]

آیه الله تبریزی: آن مقدار که بتوانند بنابر احتیاط رعایت طهارت او را بکنند ولی واری لازم نیست، والله العالم.
آیه الله سیستانی: رعایت طهارت بدن و لباس او لازم نیست.

آیه الله صافی: باید شرایط طواف و نماز در طفل نیز مراعات شود و در صورت غیر ممیز بودن طفل، در صورت امکان او را وضو دهند لباس و بدن او را تطهیر کنند و در صورت شک در عارض شدن حدث و خبث واری لازم نیست و حکم طهارت باقی است، والله العالم.

آیه الله فاضل: بلی لازم است و واری در بین طواف لازم نیست. ولی اگر متوجه شدند که لباس و بدن او نجس شده، احتیاط این است که آنها را تطهیر کنند.

آیه الله مکارم: چنانچه قبل از طواف او را تطهیر کرده باشد کافی است.

آیه الله نوری: بلی لازم است و برای یک طواف کافی است، و واری لازم نیست.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۲۵۵

۴- ختنه

چهارم- ختنه در حق مردان؛ و بنابر احتیاط واجب، درباره بچه‌های نابالغ هم رعایت شود.

۶۲۱- اگر بچه‌ای را که ختنه نشده، وادار به احرام، یا او را محرم کنند، احرام او صحیح است ولی طواف او صحیح نیست؛ و چون طواف نساء او باطل است بنابر احوط حلال شدن زن بر او مشکل است؛ مگر او را ختنه و طواف دهند، یا خودش بعد از ختان، طواف کند، یا برای طواف او نایب بگیرند.

۶۲۲- اگر بچه‌ای ختنه کرده به دنیا بیاید، طواف او صحیح است.

(۱)- آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: احوط بلکه اظهر این است که بچه ممیز که خوب و بد را تشخیص می‌دهد، اگر شخصاً محرم شود باید ختنه کرده باشد و اما اگر بچه ممیز نباشد، اعتبار ختان در او ظاهر نیست، اگرچه اعتبارش احوط است.

آیه الله خامنه‌ای: و در این حکم فرقی بین بالغ و غیر بالغ نیست.

آیه الله سیستانی: اگر ممیز باشد ختنه معتبر است و اگر نباشد احتیاط مستحب است.

آیه الله گلپایگانی: واجب است. (آداب و احکام حج، مسأله ۴۸۵).

آیه الله فاضل: طواف طفل ممیزی که ختنه نشده است صحیح نیست و از غیر ممیز بنابر احتیاط صحیح نمی‌باشد هر چند احرام آنها صحیح است.

(۲)- آیه الله بهجت: اگر طفل محرم بدون ختنه طواف کند یا طواف دهند او را، طواف نساء از او باطل خواهد بود طبق احتیاط مذکور، پس زن از برای او بعد از بلوغ حلال نخواهد بود مگر آن که تدارک طواف نساء نماید، خودش یا نایبش. (مناسک شیخ، ص ۲۷).

(۳)- آیه الله تبریزی: در ممیزی که خودش محرم شده باشد.

آیه الله سیستانی: اگر ممیز باشد.

آیه الله فاضل: طواف طفل ممیزی که ختنه نشده صحیح نیست، و از غیر ممیز بنابر احتیاط صحیح نیست هر چند احرام آنها صحیح

است.

(۴) - آیه الله مکارم: تمام طواف‌های او اشکال دارد.

(۵) - آیه الله سیستانی: اگر ممیز باشد بنا بر احتیاط واجب حکم کسی را دارد که طواف را ترک کرده است مگر این که پس از ختنه طواف را اعاده کند.

(۶) - از آیه الله سیستانی: در مورد کفایت نیابت در این فرض، مطلبی در دست نیست.

آیات عظام صافی، گلپایگانی، مکارم: گرفتن نایب در این صورت (قبل از ختنه) مشکل است.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۲۵۶

۶۲۳- مستطیعی که مختون نیست و فرضاً ختان برای او ضرر دارد و قصد حج دارد، باید محرم شود و طواف کند و نماز بخواند و برای طواف، نایب هم بگیرد، و بعد از طواف وی، خودش نماز دیگر بخواند؛ و در صورتی که دو طواف باهم انجام شود، خودش یک نماز بخواند، کفایت می‌کند. ۶۲۴- در طواف‌های مستحبی نیز ختنه شرط است.

۵- ستر عورت

اشاره

پنجم- ستر عورت. ۶۲۵- طواف بدون ساتر عورت، باطل است.

لزوم اباحه ساتر

۶۲۶- در ساتر، اباحه معتبر است و با ساتر غصبی، طواف صحیح نیست؛ و با لباس غیر ساتر غصبی نیز، بنا بر احتیاط واجب، طواف باطل است.

۶۲۷- بنا بر احتیاط، شرایط لباس نماز گزار، در ساتر رعایت شود.

(۱) - آیه الله مکارم: گرفتن نایب لازم نیست.

(۲) - آیات عظام بهجت، تبریزی، خویی، سیستانی، صافی، گلپایگانی: اگر بتواند ختنه کند ولو با تأخیر حج تا سال آینده، باید این کار را بکند، پس اگر اصلاً متمکن از ختنه نباشد؛ یعنی برایش ضرر و مشقت دارد لازم است حج را همان سال به‌جا آورد لیکن احتیاط این است که در عمره و حج شخصاً طواف نموده و برای طواف، نایب نیز بگیرد، ولی خودش نماز طواف را به‌جا آورد.

(۳) - آیه الله بهجت: بنا بر احتیاط بلکه اقوی. (مناسک، ص ۱۰۸، شرط پنجم).

آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی: بنا بر احتیاط واجب ستر عورت معتبر است.

آیه الله خامنه‌ای: بنا بر احتیاط واجب ستر عورت در طواف شرط است.

(۴) - آیه الله مکارم: حتی اگر فقط ستر عورت کند و برهنه و عریان بر او صدق کند طوافش باطل است.

آیه الله خامنه‌ای: بنا بر احتیاط واجب، ستر عورت در طواف شرط است.

(۵) - آیه الله بهجت: طواف در لباس غصبی جایز نیست و در صحت آن تأمل و احتیاط است؛ خصوصاً در ساتر. (مستفاد از وسیله،

ص ۱۷۹ در نماز).

آیه الله سیستانی، آیه الله فاضل: بنا بر احتیاط واجب.

(۶) - آیه الله سیستانی، آیه الله فاضل: این احتیاط واجب نیست.

آیات عظام: صافی، گلپایگانی، نوری: باطل است.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۲۵۷

صحت طواف و سعی با لباس دوخته

۶۲۸- طواف و سعی با لباس دوخته ولو عمداً، صحیح است و به صحت عمره و حج، ضرر نمی زند.

فرق حجاب در طواف با نماز

۶۲۹- حجاب زن هنگام طواف، با حجاب در نماز، فرق می کند؛ و بنا بر احوط، فقط وجه و کفین، در طواف، مستثنی است.

پیدا بودن مو در طواف

۶۳۰- اگر مقداری از موهای سر زن یا جاهای دیگر بدن او که باید در حال طواف بپوشاند، ظاهر باشد، در فرض عمد، طواف - علی الأحوط - صحیح نیست؛ و در غیر عمد، صحیح است، مگر علی الأحوط، در جاهل مقصر.

(۱) - آیه الله تبریزی: اگر ستر منحصراً به لباسهای دوخته‌ای که پوشیده است باشد، طواف اشکال دارد مگر اعتقاد داشته که این عمل بر او جایز است.

آیه الله خویی: فتوای ایشان در جایی که هیچگونه ستر دوخته نشده نداشته باشد روشن نیست.

آیه الله مکارم: در صورت عمد، خلاف احتیاط است، گناه کرده و یک گوسفند کفاره دارد.

آیه الله نوری: هر چند که مرتکب حرام شده است و باید یک گوسفند کفاره بدهد.

(۲) - آیه الله خویی: فرق نمی کند و پوشاندن صورت برای زن از نامحرم، بنا بر احتیاط واجب است و لکن باید به نحوی باشد که ستر به صورت زن مسّ نشود.

آیه الله سیستانی: فی الجمله فرق می کند، گرچه احتیاط این است که همان مقدار که در نماز پوشاندن واجب است در طواف نیز واجب است؛ ولی اگر قسمتی از موها یا بازو و ساق پا پیدا باشد، طواف صحیح است همچنین به احتیاط واجب نباید صورت خود را با نقاب و مانند آن بپوشاند حتی اگر محل باشد.

آیه الله فاضل: فرقی ندارد.

آیه الله مکارم: در حال نماز پشت پا و کف آن نیز مستثنی است ولی در طواف احتیاط پوشاندن آن است. همچنین در نماز نقاب ضرری ندارد ولی در طواف جایز نیست.

آیه الله نوری: فرق می کند؛ چون در نماز می تواند صورت خود را بپوشاند ولی در طواف واجب است صورت خود را بپوشاند.

(۳). آیه‌الله بهجت: در صورتی که علم نداشته باشد، اشکال ندارد.

(۴) - آیات عظام خامنه‌ای، سیستانی، مکارم: طواف صحیح است هر چند گناه کرده است.

آیه‌الله خویی: در فرض جهل به حکم، طواف صحیح است. (المسائل الشرعیه، ج ۱، ص ۳۳۴).

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۲۵۸

مقدار پوشش دختر بچه در هنگام طواف

۶۳۱- پوشش دختر بچه در حال طواف چگونه باید باشد؟

طواف زنان با علم به نگاه و تماس با نامحرم

۶۳۳- طواف مستحبی برای زنان با فرض علم به نگاه به بدن مردان، یا قرار گرفتن در فشار جمعیت، اگر اختیاریاً نگاه به نامحرم نکنند، اشکال ندارد؛ ولی در ازدحام بهتر است مراعات کنند و در هر صورت طواف، صحیح است.

(۱). آیات عظام: تبریزی، خامنه‌ای، سیستانی، مکارم: بنا بر احتیاط به مقدار معمول زنان باشد.

آیه‌الله صافی و آیه‌الله فاضل: مانند زنان است.

آیه‌الله نوری: پوشش خاصی معتبر نیست اگر به پنج، شش سال رسیده است حکم بانوان را رعایت نماید.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۲۵۹

فصل سوم: کیفیت طواف

اشاره

گونه دوم واجبات طواف، واجبات مرتبط با کیفیت آن که هفت مورد و به شرح ذیل است:

۱ و ۲- ابتدا و ختم به حجرالاسود

اشاره

۶۳۴- عبور تمام اجزای بدن طواف کننده از تمام حجرالاسود، لازم نیست؛ بلکه شروع از حجرالاسود، هر جای آن که باشد، و ختم به همان جا، کفایت می‌کند.

لزوم برهیز از وسواس

۶۳۵- طواف باید همان طوری که همه مسلمین انجام می‌دهند، بدون دقت‌های صاحبان وسوسه، از محاذات حجرالاسود، آغاز

شود؛ و در دورهای دیگر، در نزد حجرالاسود، توقف و عقب و جلو رفتن - که برخی از روی جهل، به خیال درست کردن محاذات انجام می‌دهند- لازم نیست و موجب اشکال و گاهی هم حرام است.

شروع طواف قبل از حجرالاسود

۶۳۶- اگر قبل از حجرالاسود، طواف را آغاز و به همان جا ختم کند، طوافش باطل است.

(۱)- آیات عظام: بهجت، تبریزی، خامنه‌ای، خویی، سیستانی، صافی، گلپایگانی، فاضل: همین که نیت داشته باشد با نیت شروع طواف از حجرالاسود، از آن عبور کند، و نیز نیت داشته باشد که طواف را به همان جا که شروع کرده ختم کند، کافی است. (مقدار زیاده از باب مقدمه علمیه محسوب می‌شود).

آیه الله مکارم: دقت در محاذی بودن اجزای بدن با اجزای حجرالاسود لازم نیست همین اندازه که عرفاً محاذات صدق کند کافی است.

(۲). آیه الله خامنه‌ای: و مانعی ندارد که مقداری هم اضافه کند از باب احتیاط تا یقین کند که از حجرالاسود شروع کرده و به نقطه ابتدا ختم نموده است.

(۳)- آیه الله بهجت: به حسب شرایط مختلف باید ملاحظه تکلیف و وضع و ثبوت هر یک بشود.

(۴)- آیه الله بهجت: اگر کمبود طواف؛ یعنی از موضع شروع تا حجرالاسود را جبران کند، طوافش صحیح است. (مستفاد از س ۸۳ مناسک).

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۲۶۰

۶۳۷- اگر یقین کند که مثلاً رکن یمانی، همان رکن حجرالاسود است، و طواف را از رکن یمانی شروع کند، طواف او باطل است.

۶۳۸- اگر طواف کننده طواف را از حجرالاسود آغاز کند ولی در هر شوط قبل از رسیدن به حجرالاسود- مثلاً در رکن یمانی- نیت ختم نماید، طواف او اشکال دارد، و باید اعاده شود.

۶۳۹- ختم به حجرالاسود، این گونه حاصل می‌شود که در دور هفتم، به همان جا که شروع کرده، ختم نماید و در پایان هر دور، توقف لازم نیست.

۳- قرار دادن کعبه به سمت چپ

اشاره

سوم- بودن خانه کعبه در طرف چپ طواف کننده.

کفایت عرفی به سمت خانه بودن شانه چپ

۶۴۰- به‌شانه چپ قرار دادن کعبه در تمام حالات طواف، به صورت حقیقی و دقیق، لازم نیست؛ و حتی اگر هنگام دور زدن نزد

حجر اسماعیل، علیه السلام قدری از طرف چپ خارج شود، مانع ندارد، حتی اگر بیت به پشت متمایل شود، ولی دور زدن به نحو متعارف باشد، اشکال ندارد.

خروج شانه از محاذات

۶۴۱- اگر هنگام رسیدن به گوشه‌های کعبه، شانه از محاذات آن خارج شود، و حتی خانه متمایل به پشت شود، اگر به طور متعارف دور می‌زند، هیچ اشکالی ندارد.

۶۴۲- طوافی که برخی - به خاطر احتیاطِ عدم خروج شانه از بیت - دیگری را وادار می‌کنند که

(۱) - آیه الله بهجت: به ذیل مسأله قبل مراجعه شود.

آیه الله سیستانی، آیه الله فاضل: اگر قصد او شروع از موضع معتبر شرعی است ولی در تطبیق اشتباه کرده است، در صورتی که کسری دور آخر را تا حجرالاسود به قصد طواف تمام کند، طواف صحیح است؛ آیه الله فاضل: ولی احتیاطاً پس از نماز طواف، طواف و نماز را اعاده کند.

آیه الله مکارم: بنا بر احتیاط.

(۲) - آیه الله سیستانی: طواف او باطل است.

(۳) - آیات عظام: بهجت، خامنه‌ای، تبریزی، خویی: ودر شوط آخر احتیاطاً قدری از حجر بگذرد و زیادتی را مقدمه علمیه محسوب دارد.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۲۶۱

او را طواف دهد و خود طواف کننده از خود سلب اختیار می‌کند و آن شخص او را به جلو هل می‌دهد، باطل است. ۶۴۳- بودن دقیق شانه به طرف بیت در تمام حالات طواف، لازم نیست؛ و احتیاط در آن خیلی ضعیف و غیر قابل اعتنا است و باید از جهالت و وسوسه دوری شود و به همان ترتیب که سایر مسلمین دور می‌زنند، طواف انجام شود، هر چند اگر کسی بخواهد بدون وسوسه احتیاط کند و قدری شانه را هنگام رسیدن به حجر اسماعیل یا ارکان کعبه، به بیت متمایل کند و خلاف متعارف و موجب انگشت‌نمایی نباشد، مانع ندارد.

تدارک طواف ناقص

۶۴۴- اگر به خاطر ازدحام و مانند آن، مقداری از طواف، خلاف متعارف انجام شود؛ مثل آن که روی طواف کننده یا پشت او به سمت کعبه واقع شود، و یا عقب عقب طواف کند، باید آن مقدار را جبران کند.

سرعت و نحوه طواف

۶۴۵- طواف کننده می‌تواند هنگام طواف، آهسته یا تند راه برود، و می‌تواند بدود و یا سواره طواف کند، هر چند بهتر است که اعتدال رعایت شود.

۶۴۵ / ۲- در طواف با چرخ، طواف کننده به اختیار خود، حرکت دادن چرخ را به دیگری واگذار می‌کند، مثل اینکه چرخ دارای موتور محرک باشد، آیا این طواف با طواف سواره که در حال اختیار هم جایز است، فرق دارد؟ و آیا جواز طواف سواره با جواز سعی سواره فرق می‌کند یا نه؟

(۱) - آیه الله بهجت: باطل نیست.

آیه الله خامنه‌ای، آیه الله مکارم: این طواف باطل نیست. و در بسیاری از مواقع ازدحام طواف، ظاهراً اختیار سلب می‌شود ولی چون از اول طواف کننده مختاراً این راه را انتخاب می‌کند، منافات با اختیار ندارد، اما از کارهای ناپسند و زنده دوری شود.

(۲) - آیه الله فاضل: و خلاف تقیه نباشد و موجب ...

(۳) - آیه الله فاضل: احتیاط در ترک آن است.

آیه الله مکارم: این کار لزومی ندارد.

(۴) - آیه الله سیستانی: و اگر نتواند در اثر ازدحام برگردد و جبران کند می‌تواند تا حجرالاسود بدون قصد طواف برود و از آنجا شوط را کاملاً اعاده نماید.

(۵). آیات عظام بهجت، مکارم: مانعی ندارد و فرقی نمی‌کند.

آیه الله سیستانی: اگر بتواند خودش چرخ را نگه بدارد، طواف و سعی صحیح است و فرقی بین طواف سواره و سعی سواره نیست. آیه الله صافی: در طواف و سعی سواره اگر شخصی به اختیار خود وسیله را می‌برد اشکال ندارد و اما واگذار کردن حرکت وسیله به دیگری بدون عذر شرعی این حکم را ندارد و صحیح نیست والله العالم.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۲۶۲

نگاه به چپ و راست

۶۴۶- در حال طواف نگاه به چپ و راست جایز است و بودن رو به طرف جلو واجب نیست؛ و حتی برگرداندن صورت و به عقب نگاه کردن، مانعی ندارد؛ و طواف کننده می‌تواند طواف را رها و خانه را ببوسد و باز گردد و طواف را از همانجا که قطع کرده، اتمام کند.

حکم شانه کودک در بغل

۶۴۷- شخصی که کودک را در بغل گرفته و طواف می‌دهد، آیا باید شانه چپ کودک را به طرف کعبه قرار دهد؟

۴- طواف از خارج حجر

اشاره

چهارم- بودن حجر اسماعیل علیه السلام در داخل محدوده طواف.

طواف از داخل حجر

۶۴۸- اگر کسی از داخل حجر اسماعیل طواف نماید، طوافش باطل است؛ و با عمد، حکم ابطال عمدی طواف و با سهو، حکم ابطال سهوی را دارد.

(۱)- آیه الله بهجت: اگر در حال حرکت نباشد؛ و اگر هم باشد ولی از خط منحرف نشود، اشکال ندارد.

آیه الله سیستانی: احتیاط واجب آن است که به حدی رو نگرداند که بتواند مقداری از پشت سر را نگاه کند. (ملحق جدید مناسک، ص ۳۳).

(۲). آیه الله بهجت: بلی حتی الامکان، [به مسأله ۵۵۶ مناسک معظم له طبع جدید مراجعه شود].

آیه الله تبریزی: لزومی ندارد، والله العالم.

آیه الله سیستانی: باید تا حد امکان سعی کند طوری او را طواف دهد که عرفاً طرف چپ او به طرف کعبه باشد.

آیه الله صافی: بنابر احتیاط شانه چپ کودک نیز به طرف بیت باشد، والله العالم.

آیه الله فاضل: بلی باید تمام شرایط در کودک نیز رعایت شود.

آیه الله مکارم: لازم نیست.

آیه الله نوری: بلی لازم است.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۲۶۳

۶۴۹- اگر بعضی از دورها از داخل حجر اسماعیل انجام شود، بنابر احتیاط واجب، باید آن دور از سر گرفته شود و طواف اعاده شود؛ اگرچه ظاهر، عدم لزوم اعاده طواف است.

طواف در مقابل حجر اسماعیل

۶۵۱- هنگام طواف در مقابل حجر اسماعیل، باید طوری حرکت کند که به نحو متعارف باشد و طواف بیت، صادق باشد.

۶۵۲- حجر اسماعیل جزو بیت نیست، هر چند باید در خارج آن طواف کرد.

طواف از داخل حجر و علم بعد از حج

۶۵۳- اگر حج گزار پس از انجام اعمال حج تمتع بفهمد که در طواف عمره یا حج، چند شوط را از داخل حجرا اسماعیل دور زده، حج او صحیح است ولی باید طواف را اعاده کند.

(۱)- آیات عظام صافی، گلپایگانی: باید آن دور را اعاده نماید و احوط اعاده کل طواف است بعد از اتمام آن.

آیه الله بهجت: باید آن دور اعاده شود در صورتی که در ابتدای طواف، نیت طواف بر بیت محض نکرده باشد و آلبا اعاده اصل طواف موافق احتیاط است؛ اگرچه عملاً در یک شوط اختصار نماید. (مناسک شیخ، ص ۴۱).

آیات عظام: خامنه‌ای، تبریزی، خویی، سیستانی، فاضل، مکارم، نوری: باید آن دور اعاده شود؛ آیه الله خامنه‌ای: و اگر بدون اعاده

این دور به طواف ادامه داد طواف او باطل است.

(۲) - آیه الله بهجت: در صورت سهو و بطلان اصل طواف.

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: اگر در عمره بوده حج او بدل به افراد شده، باید عمره مفرده به جا آورده و در سال بعد نیز حج تمتع را انجام دهد و اگر در طواف حج باشد مسأله صوری دارد. (آداب و احکام حج، مسأله ۵۵۸).

آیه الله مکارم: یعنی از روی سهو.

(۳) - آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: چون از روی جهل به حکم، طواف صحیح را ترک کرده با فرض انقضای وقت، حش باطل است. (مناسک، مسأله ۳۲۵).

آیه الله خامنه‌ای: حج او صحیح است و باید طواف و نماز آن را اعاده کند.

آیه الله سیستانی: اگر سهواً باشد و در سه شوط یا کمتر چنین شده باشد باید همان سه شوط را انجام دهد و اگر بیشتر باشد احتیاطاً طواف رانیز اعاده کند و در این صورت اگر طواف حج باشد و در ماه ذی حجه متذکر شود، اعمال مترتبه را نیز احتیاطاً اعاده کند و اگر بعد از ماه ذی حجه باشد یا مربوط به طواف عمره باشد، اعاده بقیه اعمال لازم نیست و اگر جهلاً و در طواف حج باشد و در ماه ذی حجه متوجه شود باید طواف و اعمال مترتبه را انجام دهد و اگر بعد از ماه ذی حجه متوجه شود یا مربوط به طواف عمره باشد حش باطل است و احتیاطاً باید یک شتر قربانی کند.

آیه الله فاضل: بنا بر احتیاط آن چند شوط را اعاده کند و نماز را نیز اعاده کند و پس از آن اصل طواف و نماز را اعاده کند.

آیه الله مکارم، احتیاط آن است که تکمیل کند و بعد اعاده نماید.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۲۶۴

۶۵۴- اگر کسی یک شوط طواف را از درون حجر اسماعیل بجا آورد و بقیه اعمال را انجام دهد، باید آن شوط و نماز طواف را اعاده کند؛ و اگر با اعتقاد صحیح بوده، بقیه اعمال صحیح است. ۶۵۵- اگر طواف کننده به قصد طواف ولو اشتبهاً، وارد حجر اسماعیل علیه السلام شود، طوافش اشکال دارد؛ حتی اگر بعد از توجه برگردد و از همان جا که طواف به خاطر ورود به حجر قطع شده، آن را ادامه دهد و شوط را کامل نماید. ولی اگر پس از تذکر، از حجر الاسود به قصد احتیاط، شوط را

(۱) - آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: اگر طواف کننده داخل حجر اسماعیل علیه السلام شود، آن شوط باطل می‌شود و باید آن را اعاده کند و بهتر اعاده طواف است بعد از اتمام آن، و این در صورت بقای موالات است، و در صورت فوت موالات، طواف محکوم به بطلان است، اگرچه از روی جهل یا نسیان باشد. و در مجموعه سؤال و جواب حاج آقای افتخاری، ص ۱۳۰ آمده است: سؤال: از داخل حجر طواف کرده و در وقت طواف حج به اشتباه خود واقف شد؟ جواب: در مفروض سؤال، حج او باطل است به بطلان عمره‌اش. (فتاوی آیه الله تبریزی هم مثل همین است).

آیه الله صافی و آیه الله گلپایگانی: اگر چهار شوط را تمام کرده و داخل حجر شده هر وقت فهمید ناقص را تمام کند و نماز طواف و اعمال مترتبه را به جا آورد و اگر قبل از سه شوط و نیم بوده شوطهای گذشته باطل است و باید طواف را از سر بگیرد و بعد از آن نماز طواف و سعی و تقصیر را به جا آورد و اگر از سه شوط و نیم گذشته و به چهار نرسیده آن را تمام کند با دو رکعت نماز و بعد یک هفت شوط طواف و نماز و سعی و تقصیر را به جا آورد. (آداب و احکام حج، م ۵۶۰)

آیه الله فاضل: احتیاط آن است که سعی و تقصیر را نیز اعاده کند.

(۲) - آیه الله بهجت: آن شوط و نماز طواف را اعاده کند و احتیاطاً سعی و تقصیر را نیز اعاده نماید.

آیه الله سیستانی: در فرض جهل و فوت موالات باید طواف و سایر اعمال را اعاده کند و اگر وقت تدارک گذشته باشد عمره او

باطل است و به احتیاط واجب باید یک شتر کفاره بدهد.

(۳) - آیه الله بهجت: مستفاد از آنچه در ذیل مسأله ۶۴۹ آمده است، آن است که با اتمام آن به یک شوط، طواف صحیح است. آیات عظام خامنه‌ای، سیستانی، مکارم: آن دور باطل است و باید آن را از حجرالاسود اعاده کند ولی چون غالباً برگشتن به عقب مشکل است بهتر است همراه جمعیت آن دور را بدون نیت ادامه دهد سپس از حجرالاسود قصد کند.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۲۶۵

اعاده کند و از محلی که، طوافش قطع شده، قاصد جدی طواف باشد، طواف او صحیح است.

۵- محدوده طواف

اشاره

پنجم- محدوده طواف

۶۵۶- طواف باید از همه اطراف، بین خانه کعبه و مقام حضرت ابراهیم واقع شود.

مراد از طواف بین مقام و بیت

۶۵۷- مراد از طواف بین کعبه و مقام، رعایت مسافت میان خانه و مقام ابراهیم علیه السلام در همه اطراف خانه کعبه است، به گونه‌ای که طواف کننده، از این فاصله- که گفته‌اند تقریباً بیست و شش ذراع و نیم است - دورتر نرود.

(۱) - آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: و در فرض اخیر هم، چون احتمال باطل شدن اصل طواف می‌رود احتیاط لازم آن است که پس از تمام کردن طواف و خواندن نماز دوباره طواف کند و نماز آن را بخواند. (مناسک فارسی، ص ۶۷).

آیه الله فاضل: شوط فاسد را اتیان کند و بنا بر احتیاط مستحب طواف را اعاده کند.

(۲) - آیه الله خویی: به حاشیه مسأله بعد مراجعه شود.

آیه الله فاضل: ولی چنانچه ضرورت عرفی اقتضا کند، طواف در خارج از محدوده، با رعایت الأقرب فالأقرب صحیح است.

آیه الله مکارم: رعایت این شرط لازم نیست ولی بهتر است.

آیه الله نوری: اقوی این است که در طواف، همین قدر که «طواف دور خانه خدا» صدق کند کافی است و مراعات این که طواف بین خانه خدا و مقام ابراهیم علیه السلام است لازم نیست و مستحب است. (مناسک، مسأله ۱۷۲).

(۳) - آیه الله بهجت: از خانه تا سنگ مخصوص است نه بنا، و موضع معروف به «شاذروان» داخل بیت است از جمیع جوانب علی‌الأحوط. (مناسک شیخ، ص ۴۱).

(۴) - آیه الله بهجت: لیکن ظاهر این است که طواف در دورتر از این مسافت- بیست و شش ذراع و نیم- نیز کافی باشد برای کسانی که در این مسافت نتوانند طواف کنند یا طواف در آن بر آنها مشقت داشته باشد و مراعات احتیاط با قدرت و تمکن متعین است و با تحری اوقات خلوت نسبی و عدم تمکن از طواف در حد لازم، اقرب جواز طواف از اقرب به حد است با رعایت اختلاف اطراف در مانع. (مناسک، مسأله ۳۰۶) و از اینجا حکم چند مسأله بعدی معلوم می‌شود.

آیه الله تبریزی: در صورت امکان بنا بر احتیاط طواف باید در محدوده فاصله بین کعبه و مقام ابراهیم علیه السلام باشد ولی در موارد ازدحام طواف در خارج این محدوده هم کافی است.

آیه الله خامنه‌ای: اقوی عدم وجوب است، و برای مطاف حدی وجود ندارد و تا هر جای مسجدالحرام که طواف در آن طواف کعبه صدق کند، طواف مجزی است، بلی مستحب است که اگر اضطرار و ازدحام نباشد فیما بین کعبه و مقام ابراهیم انجام دهد. و از این مسأله حکم مسائل بعد نیز روشن می‌شود.

آیه الله خویی: و لیکن ظاهر این است که طواف در دورتر از این مسافت بیست و شش ذراع و نیم نیز کافی باشد؛ خصوصاً برای کسانی که در این مسافت نتوانند طواف کنند یا طواف در آن بر آنها مشقت داشته باشد و مراعات احتیاط با قدرت و تمکن بهتر است و از این مسأله حکم چند مسأله بعد هم معلوم می‌شود. (مناسک، مسأله ۳۰۶).

آیه الله وحید: احتیاط آن است که طواف بین خانه خدا و مقام حضرت ابراهیم علیه السلام باشد هر چند اقوی این است که طواف حتی برای متمکن از طواف در این مقدار بدون حرج نیز کافی است اگر چه مکروه است. (مناسک فارسی معظّم له صفحه ۱۵۶ و ۱۵۷)

آیه الله سیستانی: ولی بعید نیست که در بیش از مقدار ذکر شده هم - هر چند که کراهت دارد - طواف جایز باشد؛ خصوصاً برای کسی که در فاصله ذکر شده توانایی طواف را ندارد یا موجب حرج و مشقت زیاد برای او می‌شود و در صورت توانایی رعایت احتیاط اولی است و از این جا حکم مسائل بعد نیز روشن می‌شود. (مناسک، مسأله ۳۰۳).

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: تا جایی که جمعیت طواف کننده متصل به یکدیگر مشغول طوافند، طواف در آن حدّ صحیح و مجزی است و مع ذلک اولی رعایت حدّ است با امکان، و از اینجا حکم چهار مسأله بعد روشن می‌شود. (آراءالمراجع، ص ۳۲۰).
آیه الله مکارم: رعایت این امر خوب است ولی لازم نیست. و در همین جا حکم چند مسأله بعد روشن می‌شود.
مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۲۶۶

طواف از خلف مقام

۶۵۸- طواف از پشت مقام ابراهیم باطل است؛ و اگر طواف کننده بعضی از دورها را از پشت مقام طواف کند، باید آن دور را با اعاده همان جزء تمام کند و احوط اعاده طواف است، اگر چه ظاهراً لازم نیست، بلکه کفایت اعاده همان جزء، بعید نیست.

محدوده طواف در طرف حجر اسماعیل

۶۵۹- در طرف حجر اسماعیل علیه السلام محل طواف تنگ می‌شود، زیرا مقدار حجر از آن کاسته

(۱)- جهت نظر آیات عظام به مسأله قبل مراجعه شود.

(۲)- آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: در طرف حجر فاصله از دیوار حجر محاسبه می‌شود.

آیه الله فاضل: ظاهر آن است که در طرف حجر اسماعیل علیه السلام مقدار محل طواف ضیق نمی‌شود و از حجر به مقدار بیست و شش ذراع و نیم عنوان مطاف را دارد، لیکن رعایت احتیاط؛ یعنی طواف در مقدار شش ذراع و نیم نیکو است. (مناسک، مسأله ۴۱۶).

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۲۶۷

می‌شود و تقریباً شش ذراع و نیم برای محل طواف، باقی می‌ماند؛ بنابراین طواف نباید خارج از این حد، انجام شود؛ و اگر فاصله بیش از شش ذراع و نیم شود، بنابر اظهر، اعاده آن جزء لازم است.

خروج از مطاف هنگام نظافت

۶۶۰- هنگام نظافت مسجدالحرام، اگر طواف کننده از مطاف خارج شود، اگر امکان طواف در محدوده باشد، باید صبر کند و داخل محدوده طواف کند؛ و با فرض امکان، طواف در خارج حد، صحیح نیست.

طواف در حال ازدحام

۶۶۱- افراد ناتوان و ضعیف که هنگام ازدحام نمی‌توانند بین مقام و بیت طواف کنند، اگر می‌توانند - ولو در وقت خلوت - در مطاف طواف کنند، باید محدوده طواف را رعایت نمایند؛ و در غیر این صورت، طواف در خارج حد، با رعایت الاقرب فالاقرب، مانع ندارد و لازم نیست در احرام بمانند تا وقت ضیق شود. ۶۶۲- در صورت امکان - ولو با انتخاب وقت خلوت - باید طواف در حد ذکر شده انجام شود و دورتر، کفایت نمی‌کند؛ و در صورت عدم امکان ولو در وقت خلوت، طواف در خارج حد، با

(۱) - به مسأله ۶۵۷ مراجعه شود.

(۲) - آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: در طرف حجر فاصله از دیوار حجر محاسبه می‌شود.

(۳) - آیه الله فاضل: ظاهر آن است که طوافش صحیح است. (مناسک، مسأله ۴۱۷).

(۴) - آیه الله بهجت: می‌تواند در کناری قرار بگیرد تا بعد از تمام شدن کار آنها، از آنجا که طوافش را قطع کرده بود به طوافش ادامه بدهد و صحیح است.

آیه الله فاضل: اگر طواف در خارج محدوده بوده، طواف و نماز را باید اعاده کرده و احتیاطاً سعی و تقصیر را نیز اعاده کنند مگر ضرورت عرفی اقتضا کرده و صبر کردن برای انجام طواف در محدوده مستلزم عسر و حرج بوده و در خارج حد با رعایت الاقرب فالاقرب انجام شده که صحیح است.

(۵) - نظر سایر آیات عظام از ذیل مسأله ۶۵۷ به دست می‌آید.

(۶) - آیه الله فاضل: ولی چنانچه ضرورت عرفی اقتضا کند انجام طواف در خارج حد با رعایت الاقرب فالاقرب مانعی ندارد و صحیح است و صبر کردن و تأخیر انداختن لازم نیست.

(۷) - تفصیل نظر آیات عظام در ذیل مسأله ۶۵۷ آمده است.

آیه الله بهجت: برای مسأله نماز به مسأله ۸۰۰ و قبل از آن مراجعه شود.

(۸) - نظر آیات عظام در مسأله ۶۵۷ آمده است.

آیه الله فاضل: ولی چنانچه ضرورت عرفی اقتضا کند انجام طواف در خارج حد با رعایت الاقرب فالاقرب مانعی ندارد و صحیح است و صبر کردن و تأخیر انداختن لازم نیست.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۲۶۸

مراعات الأقرب فالأقرب، مانع ندارد.

رعایت مطاف با یقین به هل خوردن

۶۶۳- یقین به هل خوردن مصداق عدم امکان طواف در محدوده نیست و مجوز برای طواف در خارج آن نمی‌شود؛ و همچنین است یقین به برخورد به اجنبی یا اجنبیه در مطاف.

شک در خروج از مطاف

۶۶۴- کسی که به حدود مطاف آگاهی ندارد، اگر بعد از فراغ از طواف، شک کند که طواف او در مطاف بوده یا نه: اگر از اول در مطاف بوده و شک در خارج شدن دارد، طوافش صحیح است؛ و اگر شک دارد که از اول در محدوده بوده، با جهل به حدود مطاف، نمی‌تواند به طواف مزبور اکتفا کند.

شک در صحت شوط

۶۶۵- اگر طواف کننده در صحت شوط سابق، یا جزئی از همین شوطی که فعلاً مشغول است و محل آن جزء گذشته، شک کند، مثلاً نمی‌داند که هنگام عبور از مقابل حجر، از حدّ مطاف، خارج شده یا نه، اگر حکم را می‌دانسته و قاصد عمل صحیح بوده، یعنی غافل نبوده، طواف او صحیح است. ۶۶۶- اگر کسی طواف را در خارج از مطاف آغاز کند سپس متوجه شود که طواف باید در محدوده معین انجام شود، باید آن را رها و طواف را در مطاف انجام دهد.

طواف بانوان عاجز

۶۶۷- اگر زنی قادر بر طواف نباشد و امر دائر است بین این که او را با چرخ و مانند در خارج مطاف طواف دهند و یا نامحرم او را پشت کند و در مطاف طواف دهد، باید او را در مطاف طواف دهند، هرچند نامحرم او را پشت کند.

(۱). به ذیل مسأله ۶۵۷ مراجعه شود.

(۲)- نظر آیات عظام در مسأله ۶۵۷ آمده است.

(۳)- آیه الله تبریزی، آیه الله فاضل: ودر غیر این صورت طواف را تمام کند و نماز آن را بخواند و پس از آن احتیاطاً طواف و نماز آن را اعاده نماید.

(۴)- این مسأله مبتنی بر اعتبار حدّ طواف است و بر مبنای عدم اعتبار حدّ از جهت از سرگیری طواف با بقای موالات و عدم آن به مسأله ۷۲۲ مراجعه شود.

(۵). آیات عظام: تبریزی، خامنه‌ای، صافی، گلپایگانی، مکارم: چون رعایت حدّ بین مقام و بیت لازم نیست، او را با تخت (چرخ) طواف دهند.

حکم این مسأله در حاشیه مسأله ۶۵۷ آمده است. و به ۷۴۴ نیز مراجعه شود.
مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۲۶۹

حکم طواف از طبقه دوم

۶۶۸- طواف از طبقه دوم چه حکمی دارد؟

۶- خروج از خانه

اشاره

ششم- خروج طواف کننده از خانه و آنچه از آن محسوب است.

حکم شاذروان

۶۶۹- پیش آمدگی اطراف دیوار کعبه- که «شاذروان» نام دارد- جزو کعبه است،

(۱). آیت الله بهجت: در صورت عدم امکان با رعایت الأقرب فالأقرب، کفایت می کند؛ واللّٰه العالم.

آیت الله تبریزی: احتیاط واجب این است که آنها را از طبقه دوم طواف دهند و نایب هم برایشان بگیرند.

آیت الله خامنه‌ای: کسی که نتواند در صحن مسجدالحرام طواف کند، و باید طواف را در طبقه دوم انجام دهد، به احتیاط واجب باید چنین شخصی خودش در طبقه دوم طواف کند و کسی را هم نایب بگیرد که برای او در صحن مسجد طواف انجام دهد، و نماز را هم خودش در طبقه دوم، و نائیش در صحن مسجد بخواند، و اگر خودش بتواند در صحن مسجد نماز بخواند همان نماز او کفایت می کند.

آیت الله سیستانی: چنانچه احراز شود که طبقه دوم بالاتر از کعبه است، طواف از بالا کفایت نمی کند و باید برای طواف از پایین نایب بگیرند و لازم نیست احتیاط کنند و چنانچه مطلب مشکوک باشد باید احتیاطاً بین طواف از بالا و نایب گرفتن از پایین جمع نمایند.

آیت الله صافی: در فرض مذکور اگر طواف در طبقه دوم بالاتر از کعبه باشد نایب بگیرند تا برای آنان در صحن مسجدالحرام طواف نمایند، خودشان لازم نیست که از طبقه دوم طواف نمایند.

آیت الله فاضل: طواف در طبقه دوم برای کسانی که اجازه نمی دهند از طبقه اول طواف کنند، کفایت می کند و نیاز به استنابه نیست. و در مورد نماز طواف اگر می توانند بلافاصله و بدون عسر و حرج پایین بیایند، باید پایین بخوانند و الا در همان بالا بخوانند و کفایت می کند.

آیت الله مکارم: در این گونه موارد که راهی جز این نیست طواف در طبقه بالا کفایت می کند.

آیت الله نوری: طواف در طبقه فوقانی صحیح نیست و این قبیل افراد باید به وسیله کول گرفتن طواف خود را انجام بدهند و اگر

ممکن نشد، لازم است برای طواف خود نایب بگیرند.

آیت‌الله وحید خراسانی: در مفروض سؤال باید نایب بگیرد که در صحن مسجدالحرام طواف نماید و در صورتی که متمکن می‌باشد و بر او حرجی نیست، احتیاط واجب آن است که خودش هم از طبقه دوم طواف نماید.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۲۷۰

و طواف باید از بیرون آن انجام شود؛ و اگر- به فرض امکان- کسی در هنگام طواف، مقداری از بالای آن دور بزند، آن مقدار باطل است و باید اعاده شود.

دست گذاردن به کعبه هنگام طواف

۶۷۰- هنگام طواف، گذاردن دست به دیوار خانه کعبه در بالای شاذروان، جایز است و به طواف ضرر نمی‌رساند، گرچه احتیاط مستحب در ترک آن است.

دست گذاشتن روی حجر هنگام طواف

۶۷۱- گذاردن دست روی دیوار حجر اسماعیل، علیه السلام هنگام طواف جایز است و به طواف ضرر نمی‌رساند، گرچه احتیاط مستحب در ترک آن است.

بوسیدن کعبه و شک در حرکت

۶۷۲- اگر شخصی در حال طواف، کعبه را بوسیده و شک دارد که آیا در این حال، طواف هم می‌کرده یا نه، اگر این شک بعد از عمل باشد، طواف او صحیح است.

(۱)- آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: و احتیاط این است که آن مقدار را تدارک نموده و طواف خود را تمام، سپس طواف را اعاده نماید.

آیه الله صافی: حکم راه رفتن روی دیوار حجر را دارد که حکم آن گذشت.

آیه الله مکارم: امروز شاذروان طوری ساخته شده که عملاً طواف روی آن ممکن نیست.

(۲)- آیه الله بهجت: احوط آن است که در اثنای طواف دست خود را دراز نکند از طرف شاذروان به دیوار خانه به جهت استلام ارکان یا غیر آن و همچنین دست بر روی دیوار حجر نگذارد. (مناسک شیخ، ص ۴۲).

(۳)- آیات عظام صافی، فاضل، گلپایگانی، نوری: بنا بر احتیاط واجب جایز نیست و باید همان قسمت را اعاده کند.

(۴)- آیه الله فاضل: بنا بر احتیاط واجب جایز نیست و باید همان قسمت را اعاده کند.

آیه الله بهجت: به ذیل مسأله قبل مراجعه شود.

آیه الله نوری: جایز نیست و باید همان قسمت را اعاده نماید.

(۵)- نظر آیات عظام، غیر از آیات عظام تبریزی، خامنه‌ای، خویی، سیستانی، مکارم که موافق متن هستند در این مسأله، مثل مسأله

قبل است.

(۶) - آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: در صورتی که توجه به حکم و بنا بر اتیان طواف صحیح داشته است. آیه الله مکارم: هرگاه آگاه به مسأله بوده که نباید در آن حالت راه برود. مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۲۷۱

۷- مراعات هفت شوط

اشاره

هفتم- طواف باید هفت شوط کامل و بدون زیاده و نقصان باشد. طواف از جهت عدم رعایت عدد اشواط، دارای احکامی به شرح ذیل است:

الف- اضافه نمودن در طواف

قصد زیاده و تبیصه

۶۷۳- اگر طواف کننده، عمداً از اول قصد کند که کمتر یا بیشتر از هفت دور به جا آورد، طوافش باطل است، اگرچه به هفت دور ختم نماید؛ و اگر از روی جهل به حکم، یا سهو و غفلت باشد، بنابر احتیاط واجب، طواف را اعاده کند. ۶۷۴- اگر در اثنای طواف، قصد کم یا زیاد کردن در اشواط نماید، از همان جا که این قصد را نموده، باطل است و باید اعاده کند؛ و اگر با این قصد زیادتر آورد، اصل طواف باطل می شود.

اضافه نمودن یک دور بدون قصد وجوب

۶۷۵- اگر از اول قصد هشت دور داشته باشد ولی در نظرش این باشد که هفت دور آن، واجب، و یک دور برای قدم زدن برای تبرک یا قصد دیگر باشد، طواف او صحیح است؛ همچنین اگر گمان

(۱) - آیه الله تبریزی: بنابر احتیاط اصل طواف باطل است.

آیه الله خوئی: با فرض تحقق قصد قربت طواف او صحیح است.

آیه الله گلپایگانی: بنابر احتیاط در هر حال طوافش باطل است. (مناسک عربی، ص ۱۱۲).

(۲) - آیات عظام بهجت، تبریزی، سیستانی، فاضل: در صورت ندانستن مسأله و در صورت سهو و غفلت، چنانچه به هفت دور تمام کند، اعاده طواف لازم نیست گرچه احتیاط مستحب اعاده آن است. آیه الله خوئی: نظرشان به دست نیامد.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)؛ ص ۲۷۱

(۳) - آیات عظام سیستانی، فاضل، نوری: بنابر احتیاط اصل طواف باطل می شود.

آیه الله تبریزی: بنابر احتیاط اصل طواف باطل می شود، اگر از روی علم و عمد، قصد زیادتر آوردن یا کمتر آوردن را کرده باشد.

آیه الله خویی: اگر قصد قربت مختل شود اصل طواف اشکال پیدا می‌کند.

آیه الله مکارم: احتیاط آن است که طواف را به نیت صحیح تمام کرده و بعد اعاده کند.

(۴) - آیه الله بهجت: آنچه که مصادف با نیت زیاد بوده است، باطل می‌باشد. (مستفاد از مناسک شیخ، ص ۴۳).

نظر آیه الله گلپایگانی در مسأله قبل گذشت.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۲۷۲

کند که یک دور نیز مستحب است و با قصد هفت دور واجب، یک دور مستحب، دنبال آن بیاورد، طواف او صحیح است.

انجام چهارده شوط

۶۷۶- اگر کسی به قصد چهارده شوط، طواف نماید، ولو این که تصور می‌کرده طواف چهارده دور است، طوافش باطل است.

زیاد نمودن سهوی در طواف

۶۷۷- زیادی سهوی در طواف: اگر کمتر از یک دور باشد، آن را قطع کند و طوافش صحیح است؛ و اگر یک دور یا زیاده‌تر باشد،

بنابر احوط آن را با قصد قربت، بدون تعیین مستحب یا واجب، به هفت دور برساند و دو رکعت نماز قبل از سعی و دو رکعت بعد

از سعی بخواند، و دو رکعت اول را، بدون این که تعیین کند برای طواف اول یا طواف دوم است، برای طواف فریضه قرار دهد.

۶۷۸- اگر در هنگام خروج از مطاف، بعد از پایان هفت شوط، عمداً مقداری از مسافت را به قصد جزئیت بجا بیاورد، طواف باطل

است؛ و در صورت سهو، اگر از همان جا قطع کند، طوافش صحیح است.

(۱) - آیه الله سیستانی: اگر جاهل قاصر باشد صحیح است و گرنه مشکل است.

آیه الله فاضل: اگر جاهل قاصر بوده، طوافش صحیح و اعاده مستحب است.

(۲) - آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: این احتیاط مستحب است. (مناسک، ص ۷۰، مسأله ۱۰۳).

(۳) - از اینجا تا آخر مسأله در مناسک آیه الله خویی مذکور نیست.

(۴) - آیه الله بهجت: احتیاط در این است که دو رکعت فریضه قبل از سعی بجای آورد و دو رکعت نافله را می‌تواند بعد از سعی

به‌جای آورد. (مناسک، مسأله ۳۱۸).

آیه الله سیستانی: اگر از روی اشتباه چیزی بر شوطهای طواف خود بیافزاید، پس اگر بعد از رسیدن به رکن عراقی یادش آمد،

مقدار افزوده را تا یک طواف کامل به اتمام برساند و احتیاط واجب این است که طواف دوم را در این هنگام به قصد قربت بدون

این که واجب یا مستحب بودن آن را قصد کند به اتمام برساند، و پس از آن چهار رکعت نماز بخواند و احتیاط مستحب این است

که بین آن‌ها فاصله‌ای بیندازد؛ به این معنا که دو رکعت قبل از سعی جهت طواف واجب به‌جا آورد و دو رکعت پس از سعی

جهت طواف مستحبی به‌جا آورد. و همچنین است بنابر احتیاط واجب اگر پیش از رسیدن به رکن عراقی یادش بیاید. (مناسک،

مسأله ۳۱۴).

آیه الله فاضل: و احتیاط مستحب آن است که دو رکعت نماز بعد از سعی برای غیر فریضه انجام دهد.

(۵) - به ذیل مسأله ۶۷۷ مراجعه شود.

آیه الله سیستانی: در مورد سهو، مراجعه شود به حاشیه مسأله ۶۷۷، و اگر جاهل باشد، صحت طواف او مورد اشکال است مگر

این که جاهل قاصر باشد.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۲۷۳

اضافه نمودن به طواف جهلاً و اتمام اعمال

۶۷۹- اگر جهلاً بیش از هفت شوط طواف کند و بقیه اعمال بعد از آن را بجا آورد:

اگر از اول، قصد بیش از هفت شوط داشته، طواف و نمازش صحیح نیست و باید آنها را اعاده کند و ظاهراً اعاده بقیه اعمال لازم نیست؛ و اگر قصد هفت شوط داشته و بعد از اتمام، قصد زیاد کرده باشد، پس اگر زیادی چهار شوط یا بیشتر باشد، احتیاط آن است که بقیه را به چهارده شوط برساند و یک نماز دیگر بجا آورد و طواف و نماز را اعاده کند؛ و اگر زیادی کمتر از چهار شوط و موالات عرفیه به هم خورده باشد، بنا بر احتیاط واجب، طواف و نماز را اعاده نماید؛ و اگر موالات عرفیه به هم نخورده، حکم صورت قبل را دارد.

اضافه نمودن چند شوط رجاء

۶۸۰- اضافه نمودن یک یا چند شوط رجاء بعد از طواف، به قصد جبران نقص احتمالی، به

(۱)- آیه الله فاضل: مگر این که جاهل قاصر باشد.

(۲)- آیه الله بهجت: بنا بر احتیاط بقیه اعمال را اعاده کند.

آیه الله خوئی: بنا بر احتیاط طواف باطل است و بقیه اعمال بعد از آن را هم اعاده نماید.

آیه الله سیستانی: در هر صورت، اگر جاهل قاصر باشد طوافش صحیح است و گرنه مشکل است و به احتیاط واجب باید آن را و اعمال پس از آن را اعاده کند.

آیه الله فاضل: استحباباً اعاده کند.

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: اعاده بقیه اعمال لازم است. (آداب و احکام حج، م ۵۷۴)

(۳)- آیه الله فاضل: اگر سهواً اضافه کرده و قبل از یک دور متوجه شده، آن را قطع کند و طواف صحیح است و اگر بعد از یک دور متوجه شود باید طواف را به احتیاط واجب تا چهارده دور به قصد قربت تمام کند و دو رکعت نماز برای طواف واجب قبل از سعی بخواند و به احتیاط مستحب دو رکعت برای طواف مستحب نیز بعد از سعی بخواند.

آیه الله مکارم: این صورت هم مانند صورت اول است باید زیاده را رها کرده از سر بگیرد.

(۴)- آیه الله بهجت: اعاده لازم نیست به نحوی که در مسأله ۶۷۷ آمده است.

(۵)- نظر آیات عظام در مسأله ۶۷۳ آمده است.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۲۷۴

صحت طواف ضرر نمی‌زند ولی جبران نقص هم نمی‌کند.

تردید در عدد اشواط اضافی و حکم به بطلان

۶۸۱- اگر شخصی بعد از اتمام طواف، سهواً یک یا چند شوط زیاد کرده است و در عدد اشواط اضافی مردّد است، طواف او باطل است و باید طواف و نماز را اعاده کند.

ب- قرآن در طواف**قرآن در طواف واجب و مستحب**

۶۸۲- در طواف واجب، قرآن جایز نیست؛ یعنی جایز نیست بدون آن که بین دو طواف، نماز طواف فاصله شود، طواف واجب را با طواف دیگر دنبال هم آورد، و در طواف مستحب، مکروه است.

تکرار احتیاطی طواف بدون نماز

۶۸۳- تکرار طواف از روی احتیاط بدون خواندن نماز طواف، موجب بطلان طواف نمی‌شود هرچند داخل در قرآن حرام است.

(۱)- آیه الله بهجت: قصد جبران قصد زیاده نیست. (مناسک، س ۹۰).

آیه الله سیستانی: طواف او اشکال دارد مگر این که جاهل قاصر باشد.

آیه الله مکارم: طواف او اشکال دارد.

(۲)- آیه الله خویی: بنا بر احتیاط باید شوط زاید را به نیت قربت مطلقه تمام می‌نمود. (مناسک، مسأله ۳۱۸).

لازم به تذکر است برای رعایت احتیاط، اعاده سعی و تقصیر هم لازم است. (المسائل الشرعیه، ج ۱، ص ۳۳۵، س ۱۹).

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: طواف واجب او صحیح است. (آداب و احکام، م ۶۱۴)

(۳)- مراجعه شود به مسأله ۶۸۴ و ۶۷۷.

آیه الله سیستانی: مگر این که جاهل قاصر باشد.

آیه الله مکارم: بنا بر احتیاط.

(۴)- آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: بنا بر احتیاط واجب سبب بطلان طواف می‌شود.

(۵)- آیات عظام بهجت، صافی، گلپایگانی: اعاده طواف به عنوان احتیاط، قرآن نیست.

آیه الله سیستانی: صحّت عمل مورد اشکال است، از جهت فاصله بین طواف و نماز، مگر این که جاهل قاصر باشد.

نسبت به نظریه سایر آیات عظام، مراجعه شود به مسأله ۶۸۲ و ۶۸۴.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۲۷۵

قصد قرآن و تحقق زیاده

۶۸۴- اگر یک دور یا کمتر یا بیشتر، بر طواف زیاد کند: اگر از ابتدا یا در اثنای طواف اول، قصد داشته باشد که زیاده را جزو

طواف دیگر قرار دهد، حرام و داخل در قرآن است و احتیاط واجب آن است که طواف اول را اعاده کند؛ و اگر بعد از تمام شدن

طواف اول، این قصد برایش حاصل شده و به دنبال طواف اول، زیاده را آورده، اقوی صحّت طواف اول و احوط اعاده است. ۶۸۵-

اگر طواف کننده از ابتدا یا در اثنای طواف، قصد قرآن داشته باشد، احتیاط در اعاده

(۱)- آیه الله بهجت، کلام ایشان مطلق است و تفاوتی بین این که از ابتدا قصد اضافه کردن را داشته باشد یا در اثناء، نگذاشته‌اند.

(مناسک، ص ۱۱۴).

آیه الله سیستانی: اگر از ابتدا قصد قرآن داشته باشد باطل است.

(۲) - آیه الله گلپایگانی: بنا بر احتیاط واجب سبب بطلان طواف می‌شود، چه از اول این قصد را داشته باشد و یا در بین آن و یا آخر آن.

(۳) - آیه الله بهجت: اگر طواف دیگر را به آخر نرساند، نه زیادی در طواف است و نه قرآن. (مناسک، مسأله ۳۱۷).

آیه الله تبریزی: اگر قصد جزئیت زیادی را برای طواف دیگر بنماید و اتفاقاً نتواند طواف دیگر را به آخر برساند، در این صورت نه زیادی است و نه قرآن، ولی گاهی طواف در این صورت به جهت عدم تحقق قصد قربت باطل می‌شود و آن در صورتی است که مکلف هنگام شروع به طواف یا در اثنای آن، با این که می‌داند قرآن حرام و مبطل طواف است آن را قصد نماید که قصد قربت با قصد حرام جمع نمی‌شود، هر چند از باب اتفاق آن حرام انجام نشود. (مناسک، مسأله ۳۱۷).

آیه الله خویی: اگر طواف دوم کمتر از هفت شوط باشد داخل در قرآن نیست، بلی اگر از ابتدا قصد هفت شوط دارد و می‌داند قرآن مبطل است دیگر قصد قربت در طواف اول از او متمشی نمی‌شود. (مناسک، قبل از مسأله ۳۱۸).

آیه الله سیستانی: اگر طواف دوم را تمام نکند قرآن نیست ولی اگر قصد قرآن را داشته باشد با علم به این که مبطل است قصد قربت محقق نمی‌شود و طواف باطل است.

آیه الله مکارم: ولی طواف اول باطل نیست.

نظر سایر آیات عظام در مسأله قبل گذشت. و به مسأله ۵۵۷ مراجعه شود.

(۴) - آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: بلکه در فرض اتیان به طواف کامل، اظهار بطلان طواف اول است مطلقاً. (مناسک، قبل از مسأله ۳۱۸).

آیه الله سیستانی: اگر طواف دوم را تمام کند طواف اول باطل است.

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: احتیاط آن است که نماز طواف را بخواند و بعد اصل طواف و نماز آن را اعاده کند.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۲۷۶

طواف است؛ و اگر بعد از تمام شدن طواف، قصد قرآن و اضافه طواف دیگر نموده باشد، به صحت طواف اول ضرر نمی‌زند.

ج - کم کردن از طواف

اشاره

۶۸۶- اگر از طواف واجب، یک دور یا کمتر یا بیشتر عمداً کم کند، واجب است آن را اتمام کند؛ و اگر نکند- بنا بر احتیاط واجب - حکمش حکم کسی است که طواف را عمداً ترک کرده که گذشت؛ و حکم جاهل به مسأله، حکم عالم است.

کم کردن از طواف و فوت موالات

۶۸۷- اگر طواف کننده بعد از کم کردن از طواف، کارهای بسیاری انجام دهد که موالات فوت شود، حکمش حکم قطع طواف است که می‌آید.

کم کردن سهوی طواف

۶۸۸- اگر سهواً از طواف کم کند:

(۱) - مراجعه شود به مسأله ۶۸۲ و ۶۸۴

آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: در صورتی که قرآن محقق شود مطلقاً موجب بطلان طواف است؛ چه از اول یا ثانی طواف اول قصد قرآن داشته یا این که بعد از تمام شدن طواف اول قصد قرآن کرده باشد.

آیه الله سیستانی: اگر هر دو طواف واجب باشد یا یکی مستحب و دیگری واجب باشد، چه از اول قصد قرآن داشته باشد و چه بعداً تصمیم بگیرد ولی طواف دوم را تمام کند، طواف اول باطل است. آری اگر هر دو مستحب باشد، هر چند کراهت دارد ولی جایز است.

(۲) - آیه الله فاضل: به حاشیه مسأله ۶۷۶ مراجعه شود.

(۳) - آیه الله بهجت: در صورت انحلال مقصود، موجب بطلان نمی شود.

(۴) - آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی: هرگاه طواف کننده پیش از تجاوز از نصف طواف، (آیه الله سیستانی) پیش از اتمام شوط چهارم) بدون عذر از مطاف خارج شود، اگر موالات عرفیه از او فوت شود طوافش باطل و اعاده اش لازم است و چنانچه موالات فوت نشود یا خروجش بعد از تجاوز نصف باشد، احتیاط این است که آن طواف را تمام نموده سپس اعاده کند.

(۵) - آیه الله مکارم: اگر قبل از فوت موالات اتمام کند صحیح است.

(۶) - آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی: بلکه بنابر اظهر. (مناسک، مسأله ۳۱۵).

(۷) - آیه الله بهجت، باید اعاده کند در هر دو صورت.

(۸) - آیه الله مکارم: یا فاصله زیادی بدهد.

(۹) - آیه الله بهجت: اگر سهواً از طواف کم کرده پس تمام کردن آن در صورت تجاوز از نصف؛ یعنی با تمام شدن چهار شوط علی الأحوط، و از سر گرفتن آن در صورت عدم، خالی از وجه نیست. (مناسک شیخ، ص ۴۲).

آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: اگر پیش از فوت موالات یادش آمد و از مطاف بیرون نرفته باشد کمبود را به جا آورد و صحیح خواهد بود و اگر مقدار فراموش شده یک شوط باشد یک شوط را به جا آورد و صحیح است و چنانچه شخصاً نتواند کمبود را انجام دهد، باید دیگری را نایب بگیرد که آن شوط را بجا آورد و چنانچه مقدار فراموش شده بیش از یک و کمتر از چهار شوط باشد (آیه الله تبریزی: بنابر احتیاط) بایستی برگشته و کمبود را شخصاً بجا آورد و بهتر این است که پس از بجا آوردن کمبود طواف را اعاده نماید و اگر مقدار فراموش شده چهار یا بیش از چهار شوط باشد احوط اتمام سپس اعاده است. (مناسک، مسأله ۳۱۶).

آیه الله سیستانی: در صورتی که از روی اشتباه یا فراموشی، بعضی از شوطهای طواف یا قسمتی از یک شوط را انجام نداده باشد، پس اگر پیش از فوت موالات عرفی به یادش آمد، باقیمانده آن را به جا آورد و طواف صحیح است؛ و اگر پس از آن باشد، در صورتی که مقدار فراموش شده، یک یا دو یا سه شوط باشد، آن را به جا آورد و طواف باز هم صحیح است... و در صورتی که مقدار فراموش شده بیش از سه شوط باشد، بنا بر احتیاط واجب باقیمانده را به جا آورد و طواف را اعاده کند. (مناسک، مسأله ۳۱۳).

آیه الله مکارم: یعنی چهار دور کامل انجام داده باشد.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۲۷۷

اگر از نصف گذشته و فعل کثیر انجام نداده، بنابر اقوی از همان جا طواف را تمام کند؛ و در صورت فعل کثیر، احتیاط واجب، اتمام و اعاده است؛ و اگر از نصف نگذشته، طواف را اعاده نماید، لکن ترک احتیاط در همه موارد سهو، به تمام کردن طواف ناقص و اعاده کردن آن، سزاوار نیست.

۶۸۹- اگر در حال سعی یادش آمد که طواف را ناقص به‌جا آورده، سعی را رها نماید و طواف را از محل نقصان، تکمیل کند و بعد از آن باقیمانده سعی را به‌جا آورد و طواف و سعی صحیح است. هرچند احتیاط آن است که در کمتر از چهار دور، طواف را اتمام و اعاده نماید و همچنین

- (۱)- آیه الله صافی، گلپایگانی: اگر چهار دور تمام شده باشد لازم است طواف را تمام کند و اگر کمتر از نصف باشد اعاده نماید و در فاصله بین ۳/۵ تا چهار دور احتیاط در تکمیل اشواط و اعاده است.
- (۲)- آیه الله مکارم: این قید زاید است.
- (۳)- آیه الله فاضل: اولی و احوط این است.
- آیه الله مکارم: و اتمام لازم نیست باید اعاده کند.
- (۴)- آیه الله مکارم: مانند فرض بالا است.
- (۵)- آیه الله بهجت: احتیاط در اتمام و سپس اعاده سعی است.
- آیه الله سیستانی: اگر قبل از فوت موالات متذکر شود یا بعد از آن باشد ولی سه شوط یا کمتر باقی مانده باشد اتمام طواف کافی است ولی اگر بیش از آن باشد به احتیاط واجب طواف را پس از اتمام اعاده کند و نسبت به سعی اتمام کافی است گرچه احتیاط مستحب اعاده آن است پس از اتمام.
- (۶)- آیات عظام تبریزی، فاضل، مکارم: این احتیاط ترک نشود. آیه الله تبریزی: همچنین است نسبت به سعی. ولی اگر سعی فراموش شده یک شوط باشد، اعاده لازم نیست و اتمام کافی است.
- مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۲۷۸
- اگر سعی را کمتر از چهار دور انجام داده، آن را اتمام و اعاده کند.

نقصان طواف و مراجعت به وطن

۶۹۰- اگر حج گزار طوافش ناقص بوده ولی تا بعد از مراجعت به وطن متذکر نشود، احتیاط آن است که باز گردد؛ و اگر نتوانست یا مشکل بود، نایب بگیرد.

موالات در طواف و میزان ازاله آن

- ۶۹۱- رعایت موالات عرفیه در طواف، بنا بر احتیاط واجب، لازم است؛ یعنی اگر به جهتی در بین طواف متوقف شد، آن قدر طول ندهد که از صورت یک طواف، خارج شود.
- ۶۹۲- موالات در طواف و در سعی، چگونه زایل می‌شود؟ آیا با خواندن دو رکعت نماز

(۱)- به ذیل مسأله ۶۸۸ مراجعه شود.

(۲)- آیه الله بهجت: و اگر متذکر نشود مگر بعد از مراجعت به وطن خود، پس نایب می‌گیرد. (مناسک شیخ، ص ۴۲).

آیات عظام تبریزی، خامنه‌ای، خویی، صافی، فاضل، گلپایگانی: باید برگردد.

آیه الله سیستانی: اگر نتواند باقیمانده را خود به‌جا آورد، اگرچه به این علت باشد که پس از رجوع به وطن یادش آمده دیگری را نایب خود قرار دهد و به هر حال نماز طواف را باید خودش هر جا هست بعد از طواف نایب بخواند.

(۳) - آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: و در این صورت نیز بنا بر احتیاط واجب هدی بفرستد و احوط آن است که شتر باشد (مناسک فارسی، مسأله ۱۰۴).

آیه الله مکارم: و احتیاط آن است یک گوسفند در مکه قربانی کند و اگر نتوانست در شهر خودش قربانی کند.

(۴) - آیه الله بهجت: مراعات موالات عرفیه، در غیر موارد عذر حاصل بعد از شوط چهارم، لازم است. (مناسک شیخ، ص ۴۴).

آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی: مراعات موالات لازم است.

آیه الله خامنه‌ای: احتیاط واجب آن است که در میان اجزای طواف، موالات عرفیه را رعایت کند، مگر در مورد قطع طواف پس از گذشتن از نیمه آن، به خاطر نماز و امثال آن.

آیه الله مکارم: در طواف واجب موالات لازم است و در مستحب شرط نیست.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۲۷۹

مستحبی، یا انجام فعل منافی با طواف، موالات به هم می خورد؟

د- احکام شک در عدد و صحت طواف

شک در عدد اشواط بعد از طواف

۶۹۳- اگر بعد از تمام شدن طواف و انصراف از آن، در کم و زیادی اشواط طواف شک کند، اعتنا نکند و طوافش صحیح است؛ ولی صورت دوم (شک در نقیصه)، خالی از اشکال نیست و احتیاط ترک نشود.

(۱). آیه الله بهجت: فوات موالات عرفی است و به فعل کثیر محقق می شود و با شک در تحقق آن حکم به عدم می شود.

آیت الله تبریزی: از مثل نماز مستحبی و فعل منافی باید اجتناب شود و مثل استراحت مختصر کوتاه و قطع برای نماز جماعت مانعی ندارد. والله العالم.

آیت الله خامنه‌ای: از بین رفتن موالات، موکول به نظر عرف است و در سعی، موالات معتبر نیست، مگر آن که شوط اول تمام نشده باشد که در صورت از بین رفتن موالات، احتیاطاً از سر بگیرد.

آیت الله سیستانی: آری، به هم می خورد.

آیت الله صافی: گرچه موالات در هر عمل به تناسب خودش ملاحظه می شود و به نظر می رسد نسبت به طواف، فاصله به مقدار دو رکعت نماز، موالات را به هم نمی زند، لکن احتیاط این است که اگر این مقدار فاصله پیش آمد، با آن معامله محفوظ بودن موالات نکند و برای به هم خوردن موالات هم به این مقدار اکتفا نکند و انجام «فعل منافی با طواف» جمله مجملی است، توضیح نداده‌اید؛ والله العالم.

آیت الله فاضل: به هم خوردن موالات عرفی است، ولی در قطع طواف و سعی، حتی لازم نیست موالات به هم بخورد (یعنی می توان بلافاصله از سر گرفت) و ظاهراً با نماز مستحبی به هم نمی خورد.

آیت الله مکارم: با خواندن نماز مستحبی و فعل منافی و فاصله زیاد، موالات به هم می خورد.

آیت الله نوری: موالات عرفی است و لازم است در بین اشواط هیچ فعل منافی اختیاراً انجام نگیرد و دو فرض مورد سؤال، منافی محسوب می شود.

(۲) - آیه الله فاضل: این اشکال در صورت عدم انصراف از طواف است اما اگر شک بعد از انصراف و دخول در نماز طواف باشد

اعتنا نکند و طواف او صحیح است بلکه ظاهراً به محض انصراف هم، طواف محکوم به صحت است و لازم نیست اعتنا کند.

(۳) - آیه الله بهجت: هرگاه بعد از فراغ از طواف شک نماید که آیا طواف هفت شوط یا کمتر یا بیشتر بوده، اعتنا به شک نماید، مانند کسی که بعد از شروع به نماز طواف چنین شکی بکند.

آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: در صورت شک در نقیصه طواف باطل است مگر این که بعد از دخول در نماز طواف شک بکند که به شک اعتنا نمی‌کند. (مناسک، مسأله ۳۱۹).

آیه الله سیستانی: اگر در عدد شوطها یا در صحت آنها بعد از تمامی طواف یا بعد از تجاوز از محل شک کند نباید به شک اعتنا نماید؛ مثلاً پس از فوت موالات یا بعد از وارد شدن در نماز طواف شک نماید. (مناسک، مسأله ۳۱۵).

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: احتیاط واجب نیست.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۲۸۰

شک در صحت بعد از طواف

۶۹۴- اگر بعد از طواف، در صحت آن شک کند، مثلاً احتمال بدهد محدث بوده، یا از داخل حجر اسماعیل علیه السلام طواف کرده، یا شانه او منحرف شده، اعتنا نکند، و طوافش صحیح است اگرچه در محل طواف باشد و از آنجا منصرف نشده یا مشغول کارهای دیگر نشده باشد، البته در صورتی که هفت دور- بدون زیاده و نقیصه- احراز شده باشد.

شک در ۷ و ۸ بعد از حجرالاسود

۶۹۵- اگر بعد از رسیدن به حجرالاسود شک کند که هفت دور زده یا هشت دور یا زیادتراً، اعتنا به شک نکند و طوافش صحیح است.

شک در ۷ و ۸ قبل از حجر

۶۹۶- اگر قبل از رسیدن به حجرالاسود، شک کند که این دور، هفتم است یا هشتم، طوافش باطل است.

شک در نقیصه

۶۹۷- اگر در آخر دور یا اثنای آن، میان شش و هفت و هرچه پای نقیصه در کار است شک کند، طواف او باطل است.

(۱) - آیه الله بهجت: حکم شک بعد از تمام شدن طواف در مسأله ۶۹۳ آمده است.

(۲) - آیه الله بهجت: احوط بطلان طواف است.

آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی: ظاهر این است که طوافش باطل است و احتیاطاً بقصد رجا تمام و اعاده طواف نماید.

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: لکن احوط اتیان نماز طواف و اعاده طواف و نماز است.

آیه الله فاضل، آیه الله مکارم: آن دور را تمام کند و طوافش صحیح است.

(۳) - آیه الله بهجت: بطلان طواف او و لزوم استیناف خالی از قوت نیست با آن که فی الجمله احوط است و احوط از آن بنا بر اقل بگذارد و طواف را اتمام و بعد از آن اعاده نماید. (مناسک شیخ، ص ۴۳).

آیه الله سیستانی: اگر شک در نقیصه در غیر ۶ و ۷ باشد، طوافش باطل است. و اگر شک در پایان شوط بین ۶ و ۷ باشد، بنابر

احتیاط واجب طواف را اعاده کند ولی اگر در این صورت بنا بر ۶ گذاشت و از روی جهل به مسأله طواف را تمام کرد و متوجه مسأله نشد تا وقت اعاده گذشت طوافش صحیح است و اگر شک در زیاده و نقصان باشد؛ مثل این که شک کند بین ۶ و ۷ و ۸ و یا شک بین ۶ و ۸ طوافش باطل است. (مناسک، مسأله ۳۱۴).

آیه الله مکارم: بنا بر احتیاط واجب.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۲۸۱

شک در شروع طواف از محل قطع شده

۶۹۹- اگر طواف کننده- به خاطر بوسیدن و لمس بیت الله الحرام و مانند آن- از مسیر خود منحرف شده و نمی‌داند در بازگشت، آیا طواف را از همان نقطه که رها کرده، ادامه داده یا نه، اگر به وظیفه التفات داشته و بعداً شک عارض شده، حکم به صحت نماید؛ و در غیر این صورت، اکتفا به طواف مزبور، محل اشکال است.

علم به عدد طواف مشکوک در اثنای طواف اعاده‌ای

۷۰۰- اگر بعد از شک در اشواط طواف و بنای بر بطلان، طواف اعاده شود و در اثنای آن معلوم شود که طواف اول مثلاً شش شوط داشته، اکتفای به این طواف مشکل است و احتیاط لازم است.

اعتماد به دیگری در اشواط طواف و سعی

۷۰۱- اعتماد به دیگری در عدد اشواط طواف و سعی، و عدد سنگ‌های رمی، با حصول اطمینان به عدد، مانع ندارد.

(۱)- آیه الله خامنه‌ای، آیه الله خویی: احتمال التفات کافی است.

(۲)- به مسأله ۶۷۲ مراجعه شود.

آیه الله بهجت: حمل بر صحت می‌شود.

آیه الله سیستانی: در هر دو فرض عمل صحیح است.

(۳)- آیات عظام بهجت، تبریزی، سیستانی، فاضل: طواف دوم محکوم به صحت است همان را به اتمام برساند.

آیه الله خویی: فتوای ایشان در دست نیست.

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: باید احتیاط کند به این که طواف دوم را رها کند و طواف قبلی را تکمیل نماید و پس از نماز طواف قبلی طواف و نماز آن را به طور کامل اعاده نماید.

آیه الله مکارم: صبر می‌کند تا موالات طواف دوم به هم بخورد، سپس طواف اول را تکمیل کند.

(۴)- آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: یا آن شخص ثقة باشد.

آیه الله سیستانی: و در خصوص طواف می‌توان بر او اعتماد کرد، اگر خود او یقین به عدد اشواط داشته باشد.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۲۸۲

کثیر الشک در طواف

۷۰۲- کسی که در عدد اشواط، کثیر الشک است، به شکش اعتنا نکند و احتیاط آن است که کسی را وادار کند که عدد را حفظ

کند.

معیار کثیر الشک

۷۰۴- معیار در کثیر الشک بودن در طواف، عرفی است. ۷۰۵- معیار کثیر الشک در تعداد دورهای طواف و تعداد ریگ‌های رمی چیست؟ و عدم اعتنا به چنین شکی به چه معناست؟ آیا بنا بر اقل بگذارد یا اکثر؟

(۱)- آیه الله بهجت: کثیر الشک در طواف مثل کثیر الشک در نماز است و همان وظیفه را دارد؛ و گمان در طواف معتبر است.

آیه الله خوئی: کثیر الشک در طواف تا به حدّ وسواس نرسد باید به شکش اعتنا کند. (المسائل الشرعیه، ج ۱، ص ۳۴۳).

آیه الله سیستانی: کثیر الشک در طواف نباید به شکش اعتنا کند چنانچه در نماز نباید اعتنا کند. (ملحق مناسک، ص ۲۱۲).

آیه الله مکارم: و بنا را بر آنچه به نفع اوست بگذارد.

(۲)- آیه الله سیستانی: معیار این است: شکی که برای او حاصل می‌شود، نسبت به کسانی که در موجبات حواس پرتی مانند او هستند، به مقدار معتنا به بیشتر باشد.

(۳). آیه الله بهجت: عرفی است که بنا را بر فعل، یا بر صحیح می‌گذارد.

آیت الله تبریزی: می‌تواند با کسی که عدد اشواط را حفظ کرده و یقین داشته باشد همراهی کرده و بر طبق یقین همراه عمل کند و اگر به حدّ وسواس برسد، نباید به شک در نقیصه اعتنا کند. والله العالم.

آیت الله خامنه‌ای: معیار کثیر الشک در طواف عرفی است و به همان معنایی است که برای کثیر الشک در نماز بیان شده است؛ و اما کثیر الشک در رمی، حکم خاصی ندارد؛ و در صورت شک در عدد انداختن، باید آن قدر بیندازد تا علم پیدا کند.

آیت الله سیستانی: کثیر الشک کسی است که شک او با ملاحظه همگونی در موجبات فراموشی، بیش از حدّ متعارف است و باید بنا را بر اکثر بگذارد.

آیت الله صافی: معیار در کثیر الشک نظر عرف است و معنای عدم اعتنا این است که بنا به نفع خود؛ یعنی به اکثر بگذارد، مگر این که بنا بر زیادی، موجب بطلان عمل گردد، که در این صورت بنا بر اقلّ می‌گذارد که عمل صحیح شود؛ والله العالم.

آیت الله فاضل: معیار در کثیر الشک یک امر عرفی است و اگر کسی در یک طواف یا دو طواف یا سه طواف پی در پی، سه بار شک کند، حکم کثیر الشک را دارد و بنا را بر اقل بگذارد.

آیت الله مکارم: اگر در عرف بگویند «زیاد شک می‌کند»، بنابر طرفی می‌گذارد که به نفع عمل او است.

آیت الله نوری: معیار در کثیر الشک عرف است، عدم اعتنا یعنی بنا بگذارد که اتیان کرده است، مگر این که اتیان آن شیء مشکوک مبطل باشد که در این صورت بنابر عدم اتیان آن می‌گذارد.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۲۸۳

وسوسه در طواف

۷۰۶- در انجام اعمال نباید به وسوسه اعتنا کرد؛ و اگر قسمتی از طواف اشکال پیدا کند، همان قسمت باید تصحیح شود و ادامه بعد از آن به قصد طواف، بدون تصحیح آن قسمت، موجب اشکال در طواف می‌شود و با آوردن یک شوط بعد از طواف احتیاطاً، اشکال رفع نمی‌شود.

شک در طواف مستحب

۷۰۷- اگر در طواف مستحب، در عدد دورها شک کند، بنا بر اقل بگذارد و طوافش صحیح است.

حکم گمان در طواف

۷۰۸- گمان در عدد دورها اعتبار ندارد و در حکم شک است.

بناگذاری بر شوط مظنون و انکشاف صحت

۷۰۹- اگر طواف کننده، در اشواط طواف شک کند و گمانش به یک طرف بیشتر باشد و با بنای بر آن، طواف را اتمام نماید و بعد از انجام اعمال، یقین به صحت طواف خود پیدا کند، طواف او صحیح است. ۷۱۰- اگر کسی طواف یا سعی را در حال شک در اشواط ادامه دهد و بعد یقین به صحت پیدا

(۱)- آیه الله بهجت: حکم آن مانند حکم ظنّ در نماز است.

(۲)- آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: بنا بر احتیاط لازم طواف را اعاده نماید.

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: اگر به قصد رجا و کشف حال طواف را ادامه داده صحیح است.

آیه الله فاضل: اگر با اطمینان به یک طرف ادامه داده صحیح است. و گرنه باید احتیاطاً طواف و نماز طواف و سعی و تقصیر را اعاده کند.

(۳)- آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: (طواف یا سعیش) بنا بر احتیاط صحیح نیست.

آیه الله فاضل: ادامه دادن طواف و نماز و سعی در حال شک اشکال دارد. لذا در فرض مذکور باید از ادامه اعمال خودداری کند و تروی کند و اگر به یک طرف اطمینان پیدا کرد طبق آن عمل کند و الا عمل را از نو انجام دهد و در این مسأله فرقی بین طواف و نماز و سعی نیست.

آیه الله مکارم: به امید انجام وظیفه شرعی.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۲۸۴

کند، اشکال ندارد و طواف و سعی صحیح است، ولی در نماز بدون تروی، محل اشکال است، و احوط اعاده آن است.

(۱)- آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: اگر در حال سعی شک کند و در حال شک بقصد رجا کشف حال ادامه دهد و بعد یقین به صحت پیدا کند سعی او صحیح است و در طواف، اگر از دلیل طواف، لزوم حفظ هر شوط استفاده شود، حکم به صحت مشکل است و الا بعید نیست. (آراء المراجع، ص ۲۶۸).

(۲)- آیه الله خامنه‌ای: در مورد سعی، حکم به صحت فرموده‌اند و متعرض طواف و نماز نشده‌اند.

آیه الله مکارم: همه شک‌ها احتیاج به مختصری فکر دارد تا مشمول ادله شک گردد.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۲۸۵

فصل چهارم: قطع و تدارک طواف

۱- موارد قطع طواف و احکام آن

قطع طواف واجب

۷۱۱- قطع طواف واجب بدون عذر، بنا بر اقوی مکروه است؛ و احوط آن است که از قطع کردنی که به فوت موالات عرفیه منجر شود، اجتناب شود.

قطع طواف مستحب

۷۱۲- قطع طواف نافله بدون عذر، جایز است.

قطع طواف بدون عذر و نحوه تدارک آن

۷۱۳- اگر کسی بدون عذر طواف را قطع کند: اگر منافی انجام نداده باشد، برگردد و تمام کند، و طواف او صحیح است؛ و اگر منافی انجام داده باشد ولو به مثل بهم خوردن موالات عرفیه، احوط

(۱)- آیه الله بهجت: احوط عدم قطع طواف واجب است؛ یعنی ترک بقیه آن، به نحوی که موالات عرفیه فوت شود بدون عذر و به مجرد خواهش نفس. (مناسک شیخ، ص ۴۴).

آیات عظام: خامنه‌ای، سیستانی، فاضل: قطع طواف مطلقاً جایز است؛ آیه الله خامنه‌ای و آیه الله فاضل: اگرچه احتیاط مستحب قطع نکردن طواف واجب است به نحوی که موالات عرفیه به هم بخورد.

آیه الله وحید: قطع طواف واجب یا مستحب برای عیادت مریض یا برآوردن حاجت خود یا برادران مومن جایز است هم چنانکه برای انجام نماز واجب، مستحب است. (مناسک فارسی معظم له صفحه ۱۵۹)

آیات عظام: خویی، صافی، گلپایگانی، خویی: طواف واجب را نباید بدون عذر قطع کند.

آیه الله مکارم: بنا بر احتیاط واجب قطع نکند.

(۲)- آیه الله بهجت: احوط بلکه اقوی استیناف آن است هر چند که چهار شوط به جا آورده باشد. (مناسک شیخ، ص ۴۴).

آیه الله تبریزی: هرگاه طواف کننده پیش از تجاوز از نصف طواف، بدون عذر از مطاف خارج شود، اگر موالات عرفیه از او فوت شود، طوافش باطل و اعاده اش لازم است؛ و چنانچه موالات فوت نشود یا خروجش بعد از تجاوز نصف باشد، احتیاط این است که آن طواف را تمام نموده سپس اعاده کند. (مناسک، مسأله ۳۱۰).

آیه الله گلپایگانی: اقوی آن است که در این صورت اگر چهار دور به جا آورده باشد، طواف را تمام کند و بعد احتیاطاً اعاده کند. (احکام عمره، ص ۶۲ و ۶۳).

نظر سایر آیات عظام در این مسأله و مسأله بعد، در ذیل مسأله ۶۸۶ آمده است.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۲۸۶

آن است که اگر چهار دور به جا آورده باشد، طواف را اتمام و اعاده کند؛ و اگر کمتر از چهار دور بجا آورده و موالات به هم خورده، طواف را اعاده نماید.

قطع با عذر و نحوه تدارک

۷۱۴- اگر در بین طواف عذری- مثل مرض یا حیض یا حدث بی اختیار - از اتمام آن پیدا شد؛ اگر بعد از تمام شدن چهار دور باشد، بعد از رفع عذر برگردد و از همانجا اتمام کند؛ و احتیاط مستحب در غیر حیض آن است که اتمام و اعاده نماید؛ و اگر قبل از چهار دور بوده، طواف را اعاده کند.

(۱)- آیه الله فاضل: اعاده مستحب است، هر چند موالات عرفیه به هم نخورده باشد.

(۲)- آیه الله خامنه‌ای: نظر معظم له ذیل مسأله ۵۸۰ و ۵۸۲ آمده است.

(۳)- نظر آیات عظام در بحث حدث اصغر و جنابت در مسأله ۵۸۰ و ۵۸۱ آمده است و راجع به حیض در مسأله ۵۸۲ آمده است. و اما در مورد مرض:

آیه الله بهجت: هرگاه طواف کننده به علت عذر ناچار طواف خود را قطع نمود و از مطاف بیرون رفت، چنانچه قبل از تمامی شوط چهارم باشد طوافش باطل و اعاده اش لازم است و چنانچه بعد از آن بوده، اگر قادر بر اتمام نباشد احوط آن است که صبر کند تا وقت آن طواف تنگ شود، اگر قادر نشد او را دوش می گیرند و طواف می دهند و اگر ممکن نباشد نایب از برای او می گیرند در اتمام. (مناسک، مسأله ۳۱۲).

آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: در این فرض اگر ناچار به قطع طواف شد و از مطاف خارج گردید، چنانچه قبل از تمامی شوط چهارم باشد، طوافش باطل و اعاده اش لازم است و چنانچه بعد از آن بوده، احتیاط این است که برای باقیمانده نایب بگیرد و شخصاً بعد از زوال عذر احتیاطاً باقیمانده را به جا آورده و طواف را اعاده نماید.

(۴)- آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: پس اگر به نصف نرسیده اعاده کند و اگر در فاصله بین ۳/۵ و ۴ بوده احتیاط به اتمام و نماز و اعاده طواف و نماز است.

آیه الله فاضل: اگر از نصف تجاوز نکرده عذر پیدا شد طواف را اعاده کند و اگر از نصف گذشته و دور چهارم را تمام نکرده است، احتیاط آن است که طواف را تمام کند و اعاده نماید و یا از نو یک طواف کامل انجام دهد.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۲۸۷

نیت قطع طواف

۷۱۴/۲- آیا نیت قطع طواف به صحت طواف ضرر می زند یا خیر؟ ۷۱۵- اگر شخصی که با عذر طواف را قطع کرده، نتواند آن را به جا آورد، اگر ممکن است، او را حمل کنند و طواف دهند و اگر ممکن نیست، برای او نایب بگیرند.

قطع طواف به خاطر بطلان وضو و غسل و عروض حیض

موارد قطع طواف به خاطر بطلان وضو و غسل و، ... در بیان شرایط طواف صفحه ۲۷۱ به بعد گذشت.

قطع طواف به جهت غش

۷۱۶- اگر طواف کننده غش کند، اگر قبل از شوط چهارم بوده، وضو بگیرد و طواف را اعاده نماید؛ و اگر بعد از شوط چهارم بوده، باید وضو بگیرد و طواف را اتمام کند.

قطع طواف برای قضا نشدن نماز

۷۱۷- اگر در اثنای طواف، وقت نماز واجب، تنگ شود، واجب است طواف را رها کند و نماز بخواند؛ پس اگر بعد از چهار دور رها کرد، از همانجا طواف را تمام کند، و گرنه اعاده کند.

(۱)- آیه الله بهجت: اگر موالات فوت نشده، از همان مکان می‌تواند ادامه دهد.

آیه الله سیستانی: ضرر نمی‌زند.

آیه الله صافی: مجرد نیت قطع، مضر به طواف نیست. و نسبت به ادامه طواف و خروج از مطاف، فروع مختلفی وجود دارد و احکام خاصی دارد والله العالم.

(۲)- آیه الله سیستانی: اگر قبل از تمام کردن شوط چهارم عاجز شود و نتواند او را طواف دهند باید نایب بگیرد که طواف را از اول به نیابت او انجام دهد و اگر بعد از تمام کردن شوط چهارم باشد، نایب در مقدار باقیمانده نیابت می‌کند (ملحق مناسک، ص ۲۳۴).

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: و چون بعید نیست گفته شود که: «طواف حکم نماز را دارد و تبعیض در اشواط آن در نیابت محتاج به دلیل است» نایب همه طواف را انجام دهد (آراء المراجع، ص ۲۴۹).
نظر سایر آیات عظام در مورد نیابت در مسأله قبل گذشت.

(۳)- آیه الله خویی: فرض مزبور را متعرض نشده اند و مقتضی احتیاط اعاده طواف به نیت اعم از اتمام و تمام است.

(۴)- آیه الله فاضل: در هر صورت می‌تواند طواف را از سر بگیرد.

مراجعه شود به مسأله ۵۸۰ و ۵۸۱.

(۵)- آیه الله خامنه‌ای: کسی که برای نماز واجب، طواف واجبش را قطع کند، اگر قطع بعد از اتمام نصف باشد طواف را از همانجا که قطع کرده، اتمام کند و اگر قبل از آن بوده و مدت زمان طولانی بین قطع و اتمام فاصله شود، بنابر احتیاط طواف را اعاده کند و گرنه بعید نیست این احتیاط واجب نباشد، اگر چه احتیاط در هر حال خوب است و در تمام صور مذکور می‌تواند آن طواف را رها نموده و از نو، طواف کند و در این مسأله حکم مسأله ۷۱۹ نیز روشن می‌شود.

(۶) آیه الله فاضل: ولی چنانچه تمام نکرد و از سر گرفت طوافش صحیح است.

(۷)- آیه الله بهجت: اگر موالات عرفیه به هم بخورد. (مستفاد از مناسک، ص ۱۶۱، مسأله ۱۲ مسائل متفرقه).

(۸)- آیه الله تبریزی: اعاده لازم نیست، گرچه احتیاط مستحب آن است که طواف را بعد از طواف اول و نماز آن اعاده کند.

آیه الله سیستانی: باید اتمام کند و احتیاط مستحب آن است که طواف را بعد از طواف اول و نماز آن اعاده کند.

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: ولی اگر از نصف گذشته و چهار شوط هم تمام نشده، احتیاطاً طواف را تمام کند و بعد اعاده کند.

آیه الله مکارم: و بنابر احتیاط واجب آن را اعاده کند.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۲۸۸

قطع طواف برای استراحت

۷۱۸- توقف در طواف و نشستن در اثنای آن برای رفع خستگی و استراحت، جایز است، ولی نباید آنقدر طول دهد که موالات عرفیه به هم بخورد؛ که اگر موالات به هم خورد، احتیاط آن است که طواف را اتمام و اعاده نماید؛ و اگر موالات به هم نخورده باشد، همان طواف را تکمیل نماید.

قطع طواف برای رسیدن به جماعت

۷۱۹- قطع طواف برای رسیدن به نماز جماعت، یا درک وقت فضیلت نماز واجب، جایز، بلکه مستحب است؛ و از هر جا قطع کرد، بعد از نماز از همانجا اتمام کند؛ و احتیاط آن است که به دستور

(۱)- آیه الله بهجت: اگر در موردی است که عذر صدق نمی‌کند حکم آن در مسأله ۷۱۲ و ۷۱۳ آمده است؛ و بافرض تحقق عذر از ادامه، قبل از اكمال شوط چهارم، در حدی که موالات عرفیه به هم نخورد مانعی ندارد و اگر به هم بخورد احتیاط مراعات شود به اكمال آن طواف و اعاده آن، و بعد از شوط چهارم مطلقاً مانعی ندارد. (مناسک، س ۸۷ و ۸۸).

آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی: در این صورت طواف باطل است، و لازم است از نو شروع کند. آیه الله مکارم: احتیاط به اتمام لازم نیست.

(۲)- آیه الله خامنه‌ای و آیه الله فاضل: و می‌تواند آن را رها کند و از نو یک طواف کامل انجام دهد.

(۳). آیه الله خامنه‌ای: به مسأله ۷۱۷ مراجعه شود.

(۴)- آیه الله بهجت: اگر موالات عرفیه به هم نخورد و اگر به هم بخورد و قبل از اكمال شوط چهارم باشد احتیاط مراعات شود با اكمال آن طواف و اعاده آن.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۲۸۹

مسأله ۷۱۷ عمل کند، و این احتیاط، سزاوار نیست ترک شود. ۷۲۰- اگر در اثنای طواف یا سعی، نماز جماعت برقرار شد و از ادامه طواف معذور شد:

اگر قطع، بعد از شوط چهارم طواف یا سعی باشد، از همان جایی که قطع شده، طواف یا سعی را تمام کند؛ و اگر قبل از شوط چهارم طواف بوده و فصل طویل شده، طواف را از سر بگیرد؛ هر چند احتیاط آن است که طواف را اتمام و پس از خواندن نماز آن، طواف را اعاده و نماز طواف دیگری بخواند؛ و در سعی نیز احتیاط در اتمام و اعاده است.

(۱)- آیه الله تبریزی: بنابر احتیاط مستحب طواف را بعد از طواف اول و نماز آن اعاده کند.

آیه الله مکارم: این احتیاط واجب نیست.

(۲)- آیه الله خویی: اگر موالات فوت شود طواف باطل است و اعاده لازم است. (مناسک فارسی، مسأله ۳۱۴).

(۳)- آیه الله بهجت: در طواف اگر موالات عرفیه به هم نخورد اشکالی ندارد و اگر به هم بخورد و قبل از اكمال شوط چهارم باشد

احتیاط مراعات شود با اکمال آن طواف و اعاده آن، ولی در سعی چون موالات معتبر نیست با فرض عذر مانعی ندارد. (مناسک، س ۸۸).

آیه الله خامنه‌ای: گذشت نظر ایشان ذیل مسأله ۷۱۷.

(۴) - آیه الله تبریزی: حکم قطع طواف، در صورتی که در اثنای طواف نماز جماعت اقامه شود، در مسأله ۷۱۹ آمده است، و اما نسبت به سعی، احوط در هر دو صورت اتمام و اعاده است.

(۵) - آیه الله سیستانی: اگر در نماز جماعت شرکت کند پس از نماز از همانجا که قطع شده است ادامه دهد چه در طواف باشد چه در سعی؛ و احتیاط مستحب اتمام و اعاده است؛ و اگر شرکت نکند، پس اگر قبل از پایان شوط چهارم باشد وفوت موالات عرفی نشده باشد، از همانجا که قطع شده است ادامه دهد؛ و اگر موالات فوت شده است، از سر بگیرد، و اگر بعد از پایان شوط چهارم باشد، در هر حال اتمام آن کافی است؛ و در سعی اگر موالات از بین برود، به احتیاط واجب، باید سعی را تمام و اعاده کند.

آیه الله نوری: طواف را از سر بگیرد و در سعی نیز اگر بعد مرتبه چهارم است، بعد از قطع کردن سعی و خواندن نماز، از همانجا که قطع کرده بود سعی را به آخر برساند و اگر قبل از مرتبه چهارم است سعی را از سر بگیرد.

(۶) - آیه الله فاضل: در تمام صور می‌تواند طواف یا سعی را از سر بگیرد و صحیح است، اما اگر بخواهد احتیاط کند به ذیل مسأله ۵۸۰ مراجعه کند.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۲۹۰

۲- از سرگیری طواف و تدارک آن

از سرگیری طواف با شک در زوال موالات

۷۲۲- از سرگیری طواف در صورتی که فوت موالات عرفی مشکوک باشد، اشکال دارد. ۷۲۳- رها کردن طواف بدون عذر و از سرگیری آن با بقای موالات، اشکال دارد؛ و اگر بعد از شوط چهارم، طواف قطع و از سر گرفته شود، باید طواف اول اتمام و نماز خوانده شود سپس طواف و نماز آن، اعاده شود.

ذکر کلی قطع طواف، از سرگیری آن

۷۲۴- اگر طواف در اثنا قطع و از سر گرفته شود:

اگر بعد از دور چهارم بوده، به احتیاط واجب طواف اول اتمام سپس یک طواف دیگر به‌جا آورده شود؛ و اگر قبل از دور چهارم بوده، باید یک طواف دیگر به‌جا آورده شود. چنین کسی که طواف را قطع و از سر گرفته، اگر از روی جهل، اعمال مترتب و تقصیر را انجام داده، ظاهر این است که این اعمال صحیح و از احرام خارج شده است.

(۱) - آیات عظام: بهجت، سیستانی، صافی، گلپایگانی، خامنه‌ای، فاضل، مکارم، نوری: اشکال ندارد و طواف صحیح است؛ آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: و اگر بعد از شوط چهارم بوده نقصان طواف قطع شده را واجب است به‌جا آورد و نماز آن را نیز بخواند.

(۲) - جهت نظر آیات عظام به مسأله ۷۲۴ مراجعه شود.

آیه الله تبریزی: در مسأله ۷۲۴ حکم آن آمده است.

آیه الله خویی: در صورت اعتقاد به جواز از سر گرفتن طواف، عمل مزبور مجزی است.

آیه الله سیستانی: مگر این که جاهل قاصر باشد.

(۳) - آیات عظام بهجت، خامنه‌ای، فاضل، صافی، گلپایگانی: طوافی که از سر گرفته مجزی است.

(۴) - به حاشیه قبل مراجعه شود.

(۵) - آیه الله سیستانی: اگر قبل از اتمام شوط چهارم باشد و قطع به این صورت باشد که از مطاف خارج شده و مشغول کاری شده

باشد که عرفاً بگویند طوافش را قطع کرده است، سپس از سر گرفته باشد طواف صحیح است، و اگر بعد از شوط چهارم باشد، در

صورتی که استیناف پس از فوت موالات عرفیه بوده، صحیح است و گرنه مشکل است مگر این که جاهل قاصر باشد.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۲۹۱

۳- طواف بدون اختیار و تدارک شوط ناقص

تدارک چند قدم

۷۲۶- اگر در طواف خانه خدا، در قسمتی از طواف اشکالی پیش آمد؛ مثل حرکت بدون اختیار، همان مقدار باید از سر گرفته شود

و شروع از حجرالاسود به قصد طواف اشکال دارد.

مراد از طواف بدون اختیار

۷۲۷- اگر مقداری از طواف بدون اختیار انجام شود، اعاده آن مقدار، لازم است؛ و اگر در ازدحام طواف با اختیار ممکن نیست،

باید در صورت امکان در وقت خلوت انجام شود؛ البته منظور از بی اختیار شدن این نیست که طواف کننده در اثر فشار جمعیت

تندتر برود، بلکه اگر قدمها را به اختیار خود برمی دارد، ضرر ندارد و طوافش صحیح است.

نقصان در اثر سلب اختیار و نحوه تدارک آن

۷۲۸- اگر مقداری از طواف در اثر ازدحام و مانند آن، پشت به خانه یا بدون اختیار، انجام شود، باید آن مقدار اعاده شود؛ و اگر

نمی تواند برگردد، می تواند همراه با جمعیت بدون قصد طواف حرکت نماید تا به محل اعاده برسد و از آنجا طواف را تدارک

نماید.

(۱) - آیه الله بهجت: اگر بتواند برگردد و از همان جا طوافش را ادامه دهد باید این کار را بکند و گرنه بدون یت دور می زند تا به

محلّی که بدون اختیار برده شده برسد تا از همانجا به طواف ادامه دهد.

آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: ولی چنانکه سابقاً گفته شد، مجرد بردن جمعیت موجب بطلان نمی شود مادامی که سایر شرایط

موجود باشد.

آیه الله خامنه‌ای و آیه الله مکارم: سابقاً گفته شد، از اول نیت می‌کند که خود را در وسط جمعیت قرار دهد و طواف کند هرچند او را ببرند، بنابراین اعاده لازم نیست.

آیه الله سیستانی، آیه الله فاضل: به حاشیه مسأله ۷۲۸ مراجعه شود.

(۲) - آیات عظام تبریزی، خامنه‌ای، مکارم: مانند مسأله سابق است.

(۳) - آیه الله فاضل: و اگر وقت خلوت پیدا نکند و اعاده نیز مستلزم عسر و حرج باشد به همین مقدار اکتفا کند، و طواف در این فرض صحیح است.

(۴) - آیه الله نوری: باید مقداری از طواف که پشت به خانه بوده اعاده شود.

(۵) - آیه الله مکارم: در مورد فشار جمعیت مثل مسأله سابق است، اما اگر پشت به خانه شود باید آن مقدار را اعاده کند.

(۶) - آیه الله سیستانی: همان گونه که گذشت می‌تواند بدون قصد طواف تا حجرالاسود برود و آن شوط را اعاده کند و نمی‌تواند بدون قصد طواف برود تا جایی که طوافش نادرست بوده است و از آنجا اعاده نماید.

آیه الله فاضل: همان گونه که گذشت می‌تواند بدون قصد طواف تا حجرالاسود برود و آن شوط را اعاده کند.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۲۹۲

اگر جای مقدار شوط فاسد معلوم نباشد

۷۳۱- در صورتی که مقداری از یک شوط، صحیح بجا آورده نشود و محدوده آن دقیقاً معلوم نباشد، در صورتی که بعد از فساد آن مقدار، طواف را ادامه نداده باشد، می‌تواند مقداری اضافه و یا حتی یک شوط کامل به عنوان تدارک مقدار باطل شده و مقدمه علمیه انجام دهد؛ ولی اگر بعد از آن، طواف را ادامه داده باشد، طواف او اشکال دارد. ۷۳۲- شخصی در یکی از اشواط، گامهایی را در اثر فشار جمعیت بی‌اختیار پیموده و به همان نحو ادامه داده و طواف را پایان برده است، اکنون که مسأله را فرا گرفته، نه جای آن مقدار را می‌داند و نه شوط را، تکلیف او چیست؟

کفایت تدارک طواف از محاذات

۷۳۳- طوافی که قطع می‌شود، ادامه آن از محاذات نقطه قطع شده نیز کافی است و لازم نیست دقیقاً از همان نقطه قطع باشد.

(۱) - آیه الله بهجت: در مسأله قبل آمده است که ظاهراً به طواف ضرر ندارد.

آیه الله سیستانی: در این فرض اگر جاهل قاصر باشد صحیح است.

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: صحیح نیست، مگر آن که چند قدم جلوتر از محلی که طواف خراب شده، به عنوان مقدمه علمیه طواف را شروع کند و ادامه آن را به عنوان وظیفه واجب طواف بجا آورد. (آداب و احکام حج، م ۵۸۱).

آیه الله فاضل: طواف مزبور صحیح است و لکن اگر پس از خرابی، اشواط دیگری را هم اتیان کرده باشد صوری دارد که در بعضی از آنها اقوی بطلان است.

(۲). آیه الله بهجت: فرض سؤال، مضرّ به صحّت طواف نیست.

آیه الله تبریزی: حرکت غیر اختیاری در فرض مزبور مضر به طواف نیست، والله العالم.

آیه الله خامنه‌ای: اگر با قصد طواف نموده، اشکال ندارد.

آیه الله سیستانی: اگر کاملاً بی اختیار بوده طواف را پس از فوت موالات از سر بگیرد.

آیه الله صافی، آیه الله نوری: از طواف مذکور صرف نظر کند و طواف دیگر انجام دهد، والله العالم

آیه الله فاضل: اگر قصد طواف داشته صحیح است و گرنه احتیاطاً خودش و اگر نمی تواند فردی را نایب کند تا یک طواف و نماز طواف برای او بجا آورد.

آیه الله مکارم: اگر منظور از بی اختیار بودن این است که در وسط جمعیت قرار گرفته و قصد طواف دارد و جمعیت او را پیش می برند این وضع ضرری به طواف نمی زند.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۲۹۳

۴- چند مسأله مربوط به اعاده طواف

اتمام و اعاده طواف اعاده‌ای

۷۳۷- در مواردی که اتمام و اعاده طواف، لازم است فرقی نمی کند که طواف قطع شده، طواف اصلی باشد یا طواف اعاده‌ای.

اعاده طواف و سعی با لباس دوخته

۷۳۸- اگر در بعد از تقصیر معلوم شود طواف و سعی باطل بوده، اعاده طواف و سعی با لباس دوخته کفایت می کند و اعاده تقصیر لازم نیست اگرچه احوط است.

۷۳۹- در مواردی که طواف و نماز باید اعاده شود، لازم نیست با لباس احرام باشد.

ترتیب در اعاده

۷۴۰- در مواردی که لازم است طواف و سعی اتمام و اعاده شود، بنا بر احتیاط، باید اعاده، بعد از اتمام طواف و خواندن نماز آن، انجام شود.

زمان تدارک طواف‌های باطل

۷۴۱- بجا آوردن طواف فراموش شده، در غیر ماههای حج مانع ندارد.

(۱)- آیه الله بهجت: لازم است طواف و نماز اعاده شود و پوشیدن لباس احرام لازم نیست و احتیاطاً سعی و تقصیر را اعاده کند و در صورتی که بطلان از جهت جهل به حکم نبوده، کفاره ندارد. (پرسشهای جدید حج، س ۷۴).

آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی، صافی، فاضل، گلپایگانی: اعاده تقصیر لازم است.

(۲) - آیه الله مکارم: این احتیاط ترک نشود اگرچه کفاره ندارد.

(۳) - آیه الله خویی: اگر طواف را از روی جهل ترک کرده و یا آنها را باطل انجام داده باقی در احرام می‌باشد و لباس دوخته را باید در بیاورد. آیه الله سیستانی: او بر احرام خود باقی است و باید از محرّمات احرام اجتناب کند.

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: در طواف عمره تمتّع و عمره مفرده احرام واجب است و در طواف حج لازم نیست. (آداب و احکام حج، م ۶۱۰)

(۴) - آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: کافی است یک طواف یا سعی به نیت اعم از تمام و اتمام انجام دهد.

(۵) - آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: اگر طواف باطل باشد با گذشت زمان تدارک، حشش باطل است.

آیه الله سیستانی: اگر بطلان نیز در اثر فراموشی بعضی از شروط باشد، پس اگر طواف عمره باشد و در وقت متذکر شود باید در وقت انجام دهد و اگر بعد از آن و قبل از طواف حج باشد به احتیاط واجب قبل از طواف حج انجام دهد و اگر بعد از آن باشد هر وقت قضا کند جایز است و در صورتی که طواف حج باشد و در ماه ذیحجه متذکر شود باید قبل از پایان ماه انجام دهد و گرنه هر وقت قضا کند کافی است.

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: در صورتی که طواف را فراموش کرده باشد و بعد از گذشتن موسم متذکر شود مانعی ندارد. (مجمع المسائل، ج ۱، ص ۴۴۱ مسأله ۹).

آیه الله فاضل: اگر بطلان در اثر فراموشی بعضی از شروط یا از جهت جهل به برخی از شرایط و خصوصیات باشد پس اگر طواف عمره تمتّع است و در وقت متوجه شد باید آن را تدارک و نماز آن را اعاده کند، و چنانچه بعد از تقصیر متوجه شود از احرام خارج شده و فقط طواف و نماز آن را تدارک کند (این حکم در عمره مفرده نیز جاری است) و اگر بعد از محرم شدن به احرام حج و قبل از طواف حج متوجه شد احتیاط مستحب آن است که قبل از طواف حج تدارک کند. هر چند اگر بعد از آن هم انجام دهد صحیح است، و چنانچه بعد از اعمال حج و در همان ماه ذی حجه متذکر شد در همان ماه انجام دهد والا هر وقت که مقدور بوده ولو با استنابه قضا کند و عمره و حج او صحیح است. بلی اگر طواف باطل انجام شده پس از متوجه شدن از بوی خوش اجتناب کند و اگر طواف نساء باطل بوده از زن اجتناب کند تا طواف را تدارک کند.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۲۹۵

فصل پنجم: نیابت و استنابه در طواف

۱- موارد استنابه

کسی که قدرت بر طواف ندارد

۷۴۲- افراد مریض و عاجز، اگر قدرت بر طواف نداشته باشند و تا تنگی وقت قدرت پیدا نمی‌کنند، اگر ممکن باشد- اگرچه با به‌دوش گرفتن یا با تخت و چرخ- باید آنها را طواف دهند؛ و اگر ممکن نشود، باید نایب بگیرند.

۷۴۳- هنگام طواف دادن مریض و عاجز، باید شرایط و احکام طواف، به مقدار ممکن در باره آنها رعایت شود.

۷۴۴- اشخاصی که قادر به طواف نیستند، احتیاطاً با امکان هم نایب بگیرند و هم ولو در خارج محدوده با چرخ طواف داده شوند، اگرچه طواف دادن ولو در خارج مطاف، کفایت می‌کند.

(۱) - آیات عظام صافی و گلپایگانی: و طوری طواف دهند که پاهایش بر زمین کشیده شود و اگر ممکن نشود، او را توسط دوش یا چیز دیگر طواف دهند و اگر هیچگونه ممکن نشود نایب بگیرد که برای او طواف کند.

آیه الله سیستانی: احتیاط مستحب آن است که به طوری او را طواف دهند که پاهایش به زمین کشیده شود. (مناسک، مسأله ۳۲۰).

آیه الله فاضل: و بهتر است در صورت امکان پاهای او به زمین کشیده شود.

آیه الله مکارم: و لازم نیست پاهای او به زمین کشیده شود.

(۲) - مراجعه شود به مسأله ۶۵۷.

آیه الله بهجت: اگر می‌تواند به کمک دیگری مباشرتاً در محدوده طواف کند باید این کار را بکند و در غیر این صورت واجب است نایب بگیرد که در محدوده طواف کند و طواف با تخت روان در خارج محدوده کفایت نمی‌کند.

آیه الله خامنه‌ای، آیه الله مکارم: این احتیاط لازم نیست و طوافش صحیح است.

آیه الله سیستانی: همه مسجدالحرام مطاف است.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۲۹۶

نیابت در بعضی اشواط طواف و سعی

۷۴۵- نیابت در بعضی شوطهای طواف و سعی برای کسانی که قادر نباشند تمام سعی و طواف را خودشان انجام دهند، مشروع است.

۷۴۶- اگر طواف کننده در اثنای طواف عاجز شود و شخص دیگری بقیه اشواط را بجای وی بجا آورد با فرض عذر حتی در آینده، عمل مزبور صحیح است و نماز را بجا آورد.

مورد عدم جواز نیابت در اشواط طواف

۷۴۷- کسی که با مقداری استراحت می‌تواند طواف خود را کامل کند، نمی‌تواند برای بقیه

(۱) - آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: اگر کسی از اتیان طواف یا سعی یا رمی کامل عاجز باشد ولی به انجام مقداری از آن قادر باشد بایستی برای تمام عمل نایب بگیرد.

آیه الله سیستانی: اگر از ابتدا بداند که نمی‌تواند طواف را تمام کند باید برای همه آن نایب بگیرد و همچنین اگر قبل از اتمام شوط چهارم عاجز شود، ولی اگر بعد از آن باشد می‌تواند برای باقیمانده نایب بگیرد، ولی در سعی اگر از یک شوط هم عاجز باشد باید برای همه آن نایب بگیرد.

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: بعید نیست طواف حکم نماز را داشته باشد و تبعیض در اشواط آن در نیابت محتاج دلیل است، پس باید در همه طواف نیابت کند. (آراء المراجع، ص ۲۴۹).

آیه الله فاضل: اگر از ابتدا از انجام طواف مأیوس باشد و امکان طواف دادن او نباشد، باید برای همه آن نایب بگیرد و اگر بعد از دور چهارم از انجام بقیه آن عاجز شده است می‌تواند برای بقیه نایب بگیرد و در این فرض خودش نماز طواف را بخواند و احتیاطاً نایب نیز نماز بخواند و اگر کمتر از چهار دور بجا آورده نیابت در بقیه صحیح نیست.

آیه الله مکارم: در صورتی که بشود در باقیمانده، آنها را طواف داد باید چنین کنند، و در غیر این صورت برای تمام طواف نایب بگیرند.

(۲) - آیه الله فاضل: اگر قدرت بر انجام طواف ولو در آینده نداشته باشد باید برای تمام طواف نایب بگیرد و نماز طواف را نیز نایب بخواند.

(۳) - به مسأله قبل مراجعه شود.

آیه الله مکارم: باید برای تمام طواف نایب بگیرد.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۲۹۷

آن نایب بگیرد؛ و اگر چنین کرد، اگر بعد از شوط چهارم باشد، باید بقیه طواف را تمام کند و نماز را اعاده نماید.

قطع طواف و عذر از اتمام

۷۴۸- اگر شخصی که با عذر طواف را قطع کرده، نتوانست به جا آورد تا آن که وقت تنگ شد، اگر ممکن است، او را حمل کنند و طواف دهند؛ و اگر ممکن نیست، برای او نایب بگیرند.

طواف افراد ناتوان در طبقه دوم

حکم طواف از طبقه دوم، در بخش محدوده طواف گذشت.

۲- احکام طواف نیابی

انجام طواف نیابی قبل از طواف خود

۷۴۹- انجام دادن طواف نیابی، قبل از انجام دادن طواف واجب خود، مانع ندارد.

(۱). در این باره به تفصیل مسایل ۶۱۴ و ۶۱۷ و تفصیل بین شوط چهارم و قبل آن مراجعه شود.

(۲) - آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: خودش احتیاطاً بقیه طواف را بجا آورد و بعد از خواندن نماز طواف، طواف و نماز آن را اعاده کند.

آیه الله خامنه‌ای: مگر این که موالات به هم خورده باشد که در این صورت، بنا بر احتیاط علاوه بر تکمیل طواف و اعاده صلاه، مجدداً طواف و نماز را اعاده کند.

آیه الله سیستانی: ولی اگر موالات به هم خورده باشد باید طواف و نماز را اعاده کند.

(۳) - آیه الله سیستانی: اگر قبل از تمام کردن شوط چهارم عاجز شود و نتواند او را طواف دهند باید نایب بگیرد که طواف را از اول به نیابت او انجام دهد و اگر بعد از تمام کردن شوط چهارم باشد، نایب در مقدار باقیمانده نیابت می‌کند. (ملحق مناسک، س ۲۳۴).

آیه‌الله صافی، آیه‌الله گلپایگانی: و چون بعید نیست گفته شود که: «طواف حکم نماز را دارد و تبعیض در اشواط آن در نیابت محتاج به دلیل است» نایب همه طواف را انجام دهد. (آراء المراجع، ص ۲۴۹).

نظر سایر آیات عظام در مورد نیابت در مسأله ۷۱۵ آمده است.

(۴) - آیه‌الله تبریزی: احتیاط این است که پس از انجام اعمال خود، آن را برای منوبِّ عنه انجام دهد.

آیه‌الله صافی، آیه‌الله گلپایگانی: در طواف عمره احوط آن است که بعد از ادای مناسک خود طواف نیابی را قبل از تقصیر و خروج از احرام انجام دهد. (مجمع المسائل، ج ۱، ص ۴۴۱ مسأله ۸).

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۲۹۸

عدم لزوم لباس احرام در نیابت در طواف و سعی

۷۵۰- کسی که برای انجام سعی یا طواف، نایب می‌شود، لازم نیست محرم باشد و لباس احرام در تن داشته باشد.

زمان انجام طواف نیابی

۷۵۱- انجام طواف نیابی برای عمره تمتع یا طواف حج، در غیر موسم، مانع ندارد.

طواف و اطافه

۷۵۲- اگر کسی مریض یا طفلی را حمل کند و طواف دهد و خودش نیز قصد طواف کند طواف هر دو صحیح است.

(۱) - آیه‌الله بهجت: احتیاط در احرام نایب است.

آیه‌الله صافی، آیه‌الله گلپایگانی: احوط آن است که در عمره، نایب بعد از فراغ از ادای مناسک خود، طواف و سعی نیابی را قبل از تقصیر و خروج از احرام انجام دهد. (مجمع المسائل، ج ۱، ص ۴۴۱ مسأله ۸).

(۲). آیه‌الله بهجت: در حکم، با منوبِّ عنه مشترک است.

آیه‌الله سیستانی: باید عمل را در وقتی انجام دهد که بر منوبِّ عنه تأخیر از آن جایز نیست. پس اگر نایب در طواف عمره تمتع باشد، باید در وقتی انجام دهد که منوبِّ عنه بتواند بقیه اعمال را قبل از فوت و قوف در عرفات انجام دهد و اگر طواف حج باشد تأخیر آن از ذی‌حجه جایز نیست، ولی اگر ماه ذی‌حجه تمام شد، در هر زمان کافی است و اگر منوبِّ عنه طواف را فراموش کرده و به وطن بازگشته است، نایب در هر زمان می‌تواند آن را انجام دهد.

آیه‌الله صافی، آیه‌الله گلپایگانی: طواف عمره تمتع را در اشهر حج و طواف حج را در ذی‌حجه، روز عید و بعد از آن، باید به‌جا آورد مگر این که منوبِّ عنه طواف را فراموش کرده باشد و بعد از گذشتن موسم متذکر شود که در این صورت خود او و در فرض عدم تمکن، نایب او می‌تواند طواف را در غیر اشهر حج به‌جا آورد.

آیه‌الله مکارم: طواف حج تمتع را باید تا آخر ذی‌حجه به‌جا آورد و طواف عمره تمتع را باید در اشهر حج، قبل از عرفات به‌جا آورد.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۲۹۹

فصل ششم: احکام خاص بانوان در طواف

۱- حیض

وظیفه بعد از تجاوز دم از عشره

۷۵۳- مدت حیض، از ده روز بیشتر نمی‌شود؛ و اگر حیض بعد از عادت غسل کند و عمره تمتع انجام دهد و بعد از آن تا روز یازدهم لک ببیند، محکوم به استحاضه است و وظیفه او تمتع است.

لک دیدن در غیر ایام عادت

۷۵۴- زنی که در غیر ایام عادت لک دیده و به اعتقاد پاکی، طواف و نماز را انجام داده و شب بعد خون با شرایط حیض، دیده، اگر یقین کند که بعد از دیدن لک، خون در باطن فرج بوده و قطع نشده، در این صورت حائض بوده و طواف و نمازش صحیح نیست؛ و اگر شک دارد یا یقین کند که خون قطع شده، حائض نبوده و اعمالش صحیح است؛ و در صورت اول، حج او صحیح است و

(۱)- آیه الله سیستانی: اگر مجموع آن روزها از ده روز بگذرد، لکهایی که دیده محکوم به استحاضه‌اند و حج تمتع خود را تمام کند و اگر از ده روز نگذرد لکهها محکوم به حیضند و احتیاطاً باید در اوقات پاکی جمع نماید بین احکام طاهر و حیض و به موجب این احتیاط، باید طواف عمره و نمازش را پیش از طواف حج احتیاطاً قضا نماید.

(۲)- آیه الله نوری: در این صورت از تاریخ دیدن لک، حیض شروع شده...

(۳)- آیه الله تبریزی، آیه الله خوبی: اگر لک دارای صفات حیض بوده، در این صورت حکم کسی را دارد که قبل از طواف حیض شده و چنانچه به وظیفه خود عمل نکرد تا زمان تدارک گذشت، حجش باطل است.

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: و باید اعاده نماید و اگر در عمره بوده و وقت اعاده ندارد حج او مبدل به افراد می‌شود.

(۴)- آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: در صورتی که به وظیفه مستحاضه عمل نموده باشد.

آیه الله نوری: ولی اگر حصول این یقین بعد از انجام اعمال حج باشد حج او صحیح است و فقط طواف و نماز طواف را اعاده کند و اگر بعد انجام عمره و قبل از حج یقین حاصل شد، اگر وقت هست طواف و نماز طواف را انجام بدهد و بعد برای حج محرم شود و اگر وقت نیست و احتیاطاً بعد از حج یک عمره مفرده به‌جا آورد.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۳۰۰

باید طواف و نماز را اعاده کند؛ و اگر در عمره بوده، در صورت ضیق وقت احتیاطاً بعد از حج، یک عمره مفرده نیز به‌جا آورد. ۷۵۵- اگر حیض مثلاً روز هفتم پاک شد و غسل کرد و اعمال حج را بجا آورد ولی بعداً خون دید، اگر خونی که دیده از روز دهم تجاوز نکرده، محکوم به حیض است که در وسعت وقت باید طواف و نماز را اعاده کند و در ضیق وقت، محل اشکال است و باید احتیاط مراعات شود.

عروض حیض در اثنای طواف

۷۵۶- اگر زنی در عمره تمتع قبل از سه شوط و نیم و قبل از چهار شوط طواف، حیض شد و تا

(۱)- آیه الله فاضل: سعی را نیز احتیاطاً اعاده کند.

(۲)- آیه الله فاضل: حج تمتع مبدل به افراد می‌شود و اگر واجب بوده باید بعد از آن عمره مفرده بجا آورد و اگر مستحب بوده بعد از آن عمره مفرده واجب نیست.

(۳)- آیه الله تبریزی، آیه الله سیستانی: اگر در عمره تمتع بوده، باید طواف عمره و نماز آن را قبل از طواف حج قضا نماید.

(۴)- آیه الله تبریزی: اگر آن لک، صفات حیض را داشت و قبل از گذشت ده روز از ابتدای حیض قطع شد باید طواف و نماز طواف را که خوانده اعاده نماید و اگر بعد از آن سعی یا تقصیر کرده آنها را هم اعاده نماید و در غیر این صورت اعمالی را که انجام داده صحیح است.

آیه الله خویی: اگر به صفات حیض ادامه یافت و از ده روز نگذشت، اعمال گذشته باطل بوده و اگر از ده روز گذشت و یا به غیر صفات ادامه یافت اعمالش صحیح واقع شده. (استفتائات آخر مناسک، چاپ سابق، ص ۱۱).

آیه الله سیستانی: پاکی بین دو خون که حیض واحد شمرده می‌شوند محل اشکال است و به احتیاط واجب باید طواف و نماز را اعاده کند.

آیه الله فاضل: اگر در طواف حج واقع شده، باید طواف و نماز را اعاده کند و مستحب است که سعی را اعاده کند و اگر در عمره تمتع بوده، اگر فرصت دارد طواف و نماز را اعاده کند و احتیاط مستحب این است که سعی و تقصیر را نیز دومرتبه بجا آورد و اگر فرصت نداشت حج تمتع مبدل به افراد می‌شود و اگر حج واجب بوده بعد از حج افراد یک عمره مفرده انجام دهد و الا انجام عمره مفرده واجب نیست.

(۵)- آیه الله مکارم: اگر اعمال در حال پاکی واقع شده صحیح است.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۳۰۱

قبل از رفتن به عرفات، پاک نمی‌شود، وظیفه او عدول به افراد است. ۷۵۷- اگر زنی بعد از شوط چهارم در طواف عمره تمتع حیض شود و تا وقت وقوف به عرفات پاک نمی‌شود، باید سعی و تقصیر عمره تمتع را انجام دهد و برای حج تمتع محرم شود، و در وقت انجام طواف حج، قبل یا بعد از آن، بقیه طواف عمره تمتع و نماز آن را هم بجا آورد.

(۱)- آیه الله خامنه‌ای: اگر قبل از سه شوط و نیم حیض شود مورد عدول به افراد است.

(۲)- آیه الله بهجت: مخیر است بین این که اول حج افراد را بجا آورده و بعد از فراغت، عمره مفرده بجا آورد و بین این که اعمال عمره تمتع را بدون طواف و نمازش بجا آورد بدین معنی که سعی و تقصیر نموده و بین این که اعمال عمره تمتع را بدون طواف و نمازش بجا آورد بدین معنی که سعی و تقصیر نموده و برای حج احرام بسته و به حج رفته و پس از فراغت از حج بازگشت به مکه، قضای طواف عمره را پیش از طواف حج به جا آورد.

آیه الله تبریزی: طواف را رها نموده، سعی و تقصیر می‌کند و برای حج محرم می‌شود و بعد از برگشتن از منی، قبل از طواف حج، یک طواف کامل به قصد اعم از تمام یا اتمام بجا می‌آورد و نماز آن را می‌خواند.

آیه الله خویی: مخیر است بین عدول به حج افراد و بقا بر حج تمتع، به این نحو که سعی و تقصیر می کند و بعد از رجوع از منی، قبل از طواف حج، یک طواف به نیت اعم از اتمام و تمام بجا می آورد (تعلیقه عروه، ج ۲، ص ۳۳۱، و مناسک، مسأله ۲۹۴).

آیه الله سیستانی: احتیاط مستحب این است که به حج افراد عدول نماید، گرچه می تواند در عمره تمتع خود باقی بماند و اعمال آن را بجز طواف و نماز آن را انجام دهد و پس از فراغت اعمال منی قبل از طواف حج، طواف عمره و نماز آن را بجا آورد (مناسک، مسأله ۲۹۰).

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: طواف را رها نموده، سعی و تقصیر را احتیاطاً انجام دهد و تروک احرام را ترک نماید، و رجاء محرم به احرام حج تمتع شود و اعمال آن را به قصد مافی الذمه از تمتع و افراد انجام دهد و پس از پاک شدن، ابتدا طواف ناقص عمره را تکمیل نموده، نماز بخواند و بعد بقیه طواف‌ها را بجا آورد و احتیاطاً عمره مفرده نیز انجام دهد.

آیه الله فاضل: اگر قبل از سه شوط و نیم حیض شده، مورد عدول به افراد است و اگر بعد از آن و قبل از تمام شدن دور چهارم حیض شده، طواف را رها کند و سعی و تقصیر را احتیاطاً و رجاء انجام دهد و احتیاطاً محرمات احرام را رعایت کند و وقت رفتن به عرفات احتیاطاً و رجاء محرم به احرام حج تمتع شود و اعمال آن را به قصد مافی الذمه - اعم از تمتع و افراد - انجام دهد. و پس از پاک شدن، بنابر احتیاط ابتدا طواف و نماز عمره را تکمیل کند و احتیاطاً سعی و تقصیر را نیز اعاده کند و بقیه اعمال حج را بجا آورد و اگر حج تمتع بوده احتیاطاً عمره مفرده را انجام دهد.

آیه الله نوری: و بعد از انجام حج، عمره حج افراد را بجا بیاورد.

(۳) - آیه الله خامنه ای: بعد از سه شوط و نیم.

(۴) - آیه الله بهجت: باید قضای طواف عمره را به نحوی که گذشت، قبل از طواف حج بجا آورد.

آیه الله تبریزی: و بعد از برگشتن از منی قبل از طواف حج یک طواف کامل به قصد اعم از تمام و اتمام بجا آورد و نماز آن را بخواند.

آیه الله خویی: حکم آن مانند حکم مسأله ۷۵۶.

آیه الله سیستانی: باید سعی و تقصیر کند و پس از اعمال منی و قبل از طواف حج، باقیمانده طواف را انجام دهد و احتیاطاً مستحب این است که پس از اتمام، طواف و نماز آن را اعاده کند.

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: آنچه از طواف عمره باقیمانده و نماز آن را بعد از اعمال مکه بجا آورد و احتیاطاً سعی را هم اعاده کند هر چند لازم نیست.

(۵) - آیه الله فاضل: و سعی و تقصیر را نیز احتیاطاً اعاده کند.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۳۰۲

زنی که حیض نمی شود ولی لک ببیند

۷۵۸- زنی که حیض نمی شود ولی گاهی خون می بیند، اگر خون تا سه روز، استمرار ندارد، ولو به این گونه که پس از خارج شدن تا این مدت، باطن فرج آلوده باشد، حکم استحاضه را دارد.

انجام اعمال عمره با حیض

۷۵۹- اگر زنی حائض بود و نمی‌دانست و اعمال عمره را بجا آورد، اگر در وسعت وقت است، باید طواف و نماز را اعاده کند؛ ولی اگر وقت ندارد، در این که وظیفه مبدل شده یا نه، اشکال است و احتیاط را مراعات نماید.

(۱)- به مسأله ۷۶۸ مراجعه شود.

آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: به ذیل مسأله ۷۶۶ مراجعه شود.

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: به مسأله ۷۶۸ مراجعه شود.

(۲)- آیه الله سیستانی: و سپس سعی و تقصیر را اعاده نماید.

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: و سعی و تقصیر را اعاده نماید و اگر پس از پاکی، وقت برای انجام اعمال عمره ندارد حج او مبدل به افراد می‌شود.

آیه الله فاضل: و احتیاطاً سعی و تقصیر را نیز اعاده کند.

(۳)- آیه الله بهجت: لازم است طواف و نماز اعاده شود و احتیاطاً سعی و تقصیر را نیز بجا آورد و چون تقصیر از جهت جهالت به موضوع طهارت بوده کفاره ندارد: (پرسش‌های جدید حج، س ۷۱).

آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: پس از تمام شدن ایام حیض و غسل، اگر وقت باقی است باید طواف و نماز آن و سعی و تقصیر را در عمره تمتع اعاده نماید و اگر وقت ندارد حتی برای سعی و تقصیر حج افراد انجام داده و عمره مفرده را بعد از حج بجا می‌آورد، و چنانچه متمکن است سعی و تقصیر کند، ولو آن که مسمای وقوف اختیاری عرفات را درک کند، اگر حیض او بعد از احرام بود مخیر است بین این که سعی و تقصیر کرده سپس برای حج محرم شود و بعد از رجوع از منی، طواف عمره تمتع و نماز آن را قبل از طواف حج قضا کند و بین این که حج افراد انجام داده و عمره مفرده را بعد از حج بجا آورد و اگر حیض او قبل از احرام بستن یا هنگام احرام بستن بوده باید حج افراد انجام داده و عمره مفرده را بعد از حج بجا آورد.

آیه الله سیستانی: اگر وقت موسع نباشد، پس اگر در حال احرام حیض بوده است، حشش مبدل به افراد می‌شود و پس از فراغ از حج، اگر می‌تواند باید عمره مفرده انجام دهد و اگر حیض او بعد از احرام بوده در فرض مذکور باید پس از فارغ شدن از اعمال منی و بازگشتن به مکه، قبل از این که طواف حج را انجام دهد طواف عمره و نماز آن را قضا کند. (مناسک، مسأله ۲۹۰).

آیه الله فاضل: پس از تمام شدن ایام حیض و غسل، اگر وقت باقی است باید طواف و نماز آن و سعی و تقصیر را در عمره تمتع اعاده کند، و اگر وقت ندارد حج افراد انجام داده و عمره مفرده را بعد از حج بجا آورد.

آیه الله مکارم: اشکالی نیست، حج او مبدل به حج افراد می‌شود و عمره مفرده بعد از حج بجا آورد.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۳۰۳

۷۶۰- اگر زنی عمره تمتع را انجام دهد و بعد از آن متوجه شود که طواف او باطل بوده، سپس حائض شود، هر وقت عذر او مرتفع شد، طواف و نماز را اعاده کند؛ و اگر قبل از وقوف پاک نمی‌شود، برای حج محرم شود و پس از آمدن به مکه و رفع عذر، آنها را انجام دهد.

علم به بقای حیض در اثنای سعی

۷۶۱- اگر زنی به تصور این که پاک شده است، طواف را انجام دهد و در اثنای سعی متوجه شود که هنوز پاک نشده است، سعی را قطع کند و پس از پاک شدن از حیض، طواف و نماز را اعاده کند؛ و احتیاط آن است که پس از اعاده طواف و نماز، سعی را

اتمام و اعاده نماید؛ و اگر بعد از سعی متوجه شود نیز، اعاده طواف و نماز لازم و اعاده سعی، مبنی بر احتیاط است.

خیال استحاضه و انکشاف حیض

۷۶۲- زنی به تصور این که مستحاضه است در میقات محرم شده و با انجام وظایف مستحاضه اعمال عمره تمتع را بجا آورده پس از اعمال متوجه شده که حائض بوده، وظیفه او نسبت به اعمال

(۱)- آیه الله بهجت: و احتیاطاً سعی و تقصیر را اعاده کند و در صورت ضیق وقت بعداً تدارک کند و عمره مفرده هم بجا آورد به احتیاط واجب. (مناسک س ۸۵ و ۷۵).

آیه الله فاضل: سعی و تقصیر را نیز احتیاطاً اعاده کند.

(۲)- آیه الله تبریزی: مراجعه شود به مسأله ۵۸۸.

آیه الله خویی: در هر دو صورت سعی و تقصیر را اعاده نماید. (المسائل الشرعیه، ج ۱، ص ۳۴۵).

آیه الله سیستانی: اگر قبل از فوت وقت وقوفین پاک شود باید همه اعمال را انجام دهد و اگر پاک نشود به وظیفه‌ای که در حاشیه مسأله ۷۵۶ آمده است عمل کند.

(۳)- آیه الله بهجت: اتمام سعی لازم نیست و اعاده کافی است.

(۴)- به مسأله ۵۸۸ مراجعه شود.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۳۰۴

عمره و حج چیست؟

نیت غسل جنابت بجای حیض

۷۶۳- اگر زنی به جای نیت غسل حیض، نیت غسل جنابت کرده اگر منظور او غسل برای حدثی که از خون داشته است باشد و اسم آن را جنابت گذاشته، عملش صحیح است.

۲- استحاضه

وظیفه مستحاضه کثیره

۷۶۴- مستحاضه کثیره، باید برای طواف، یک غسل و برای نماز طواف، غسلی دیگر انجام

(۱). آیت الله خامنه‌ای: اگر نتواند با تدارک اعمال عمره، محرم به احرام حج شود، چنانچه عادت او پیش از احرام از میقات حادث شده باشد، حج او بدل به حج افراد می‌شود، که باید پس از انجام مناسک حج، عمره مفرده بجا آورد، ولی اگر عادت ماهانه بعد از احرام از میقات عارض شده باشد، عمره تمتع او صحیح است، فقط طواف و نماز آن باطل است، که باید بعد از برگشت از عرفات

و مشعر و منی و مناسک آن، طواف عمره و نماز آن را تدارک کند.

آیت الله تبریزی: در فرض مزبور که زن در زمان احرام حائض بوده، چنانچه وقت برای انجام اعمال، بعد از پاک شدن از حیض دارد، باید اعمال را اعاده کند و اگر وقت وسعت انجام اعمال را ندارد، با همان احرامی که بسته حج افراد را به جا می‌آورد و در صورت تمکن، باید بعد از آن، عمره مفرده به جا آورد.

آیت الله سیستانی: اگر تا قبل از وقت حج، فرصت انجام اعمال عمره را دارد، باید صبر کند و اعمال را پس از پاکی، دوباره انجام دهد و اگر فرصت نباشد باید حج افراد انجام دهد و پس از اعمال، اگر ممکن بود، عمره مفرده انجام دهد.

آیت الله صافی: زن مذکور محرم است، بنابراین اگر پاک شود و وقت برای عمره تمتع باقی باشد، بعد از غسل مجدداً اعمال عمره را انجام می‌دهد و اگر وقت برای انجام عمره نباشد، به طوری که بتواند وقوف عرفات را درک کند، حجش بدل به افراد می‌شود؛ یعنی با همان احرام، نیت حج افراد می‌کند و اعمال حج را تا آخر انجام می‌دهد و قربانی ندارد و بعد از حج هم، عمره مفرده به جا می‌آورد و همین حجش مجزی است.

آیت الله فاضل: اگر وقت برای اعاده اعمال عمره تمتع دارد، طواف و نماز را اعاده کند و احتیاطاً سعی و تقصیر را نیز اعاده نماید، ولی اگر وقت ندارد، حج افراد انجام دهد (حجش مبدل به افراد می‌شود) و پس از حج، عمره مفرده به جا آورد.

آیت الله مکارم: باید طواف‌ها و نماز طواف را از سر بگیرد و احتیاط این است که اگر در مکه حاضر است، بقیه اعمال؛ مانند سعی و تقصیر را نیز اعاده کند ولی کفاره‌ای بر او نیست.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۳۰۵

دهد، مگر آن که از وقت غسل برای طواف تا آخر نماز، خون قطع باشد. ۷۶۵- نماز و طواف برای زن مستحاضه، مستقل هستند.

سن یاسی

۷۶۶- هرگاه زن قُرْشیه پس از شصت سال و غیر قرشیه پس از پنجاه سال، در بین اعمال خون ببینند، حکم مستحاضه را دارند ولو چند روز متوالی طول بکشد و همه به اوصاف حیض باشد.

(۱)- آیه الله تبریزی: بنابر احتیاط برای طواف و نماز آن یک غسل کند و برای هر یک از آن دو یک وضو بگیرد.

آیه الله خویی: و اما کثیره غسل کند برای هر کدام و محتاج به وضو نیست، مگر این که محدث به حدث اصغر باشد، که در این صورت احوط ضم وضو است به غسل. (مناسک، مسأله ۲۹۹).

آیه الله سیستانی: اگر خون مستمر باشد که بیرون آمدن خون از پنبه منقطع نشود یک غسل کافی است، اگرچه احتیاط مستحب برای هر کدام یک غسل است و اگر چنین نباشد و به نحوی باشد که بتواند پس از طواف با غسلی دیگر نماز را انجام دهد در حالی که خون بیرون نزده باشد در این صورت اگر پس از غسل و انجام طواف خون بیرون نیامده بود می‌تواند با همان غسل نماز را بخواند و اگر بیرون آمده بود به احتیاط واجب برای نماز دوباره غسل کند.

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: اگر بعد از غسل برای نماز یومیه خون نبیند تجدید غسل لازم نیست و اگر خون ببیند برای هر کدام از طواف و نماز طواف یک غسل احتیاطاً بجا آورد و اگر فاصله بین غسل و طواف زیاد می‌شود، مثل این که در نزدیک مسجدالحرام نتواند غسل کند، احتیاطاً در موقع ورود به مسجدالحرام تیمم بدل از غسل هم بنماید. (مجمع المسائل، ج ۱، ص ۴۶۸ مسأله ۹).

آیه الله فاضل: احتیاط واجب آن است که مستحاضه کثیره و متوسطه علاوه بر اغسال یومیه، یک غسل برای طواف و نماز آن انجام دهند و برای طواف یک وضو و برای نماز طواف هم یک وضو بگیرد. و اگر غسل برای او حرجی است یعنی مستلزم مشقتی است که عادتاً قابل تحمل نیست بجای غسل تیمم کند و وضو بگیرد. مستحاضه قلیله برای طواف یک وضو و برای نماز طواف هم یک وضو بگیرد.

آیه الله مکارم: مستحاضه کثیره هنگامی که غسلهای نماز خود را به موقع بجا آورد، غسل دیگری برای طواف بر او واجب نیست، تنها وضو بگیرد بنا بر احتیاط.

(۲) - آیه الله سیستانی: مستحاضه قلیله، برای هر یک از نماز و طواف، به احتیاط واجب یک وضو بگیرد و در متوسطه بنا بر احتیاط واجب یک غسل و برای هر کدام یک وضو لازم است.

آیه الله گلپایگانی: بنا بر احتیاط.

آیه الله مکارم: در مسأله ۷۶۴ آمده است.

(۳) - آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: چنانچه بین پنجاه سال و شصت سال، خون به صفات حیض باشد، بنا بر احتیاط قرشیه و غیر قرشیه بین احکام حیض و مستحاضه جمع کنند، و اگر بعد از شصت سال خونی دیده‌اند، حکم به استحاضه می‌شود.

آیه الله سیستانی: یائسگی در مسأله حیض در سیده و غیر سیده، با اتمام شصت سال قمری شروع می‌شود.

آیه الله مکارم: فرقی میان سیده و غیر سیده نیست.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۳۰۶

قرص خوردن و خون دیدن

۷۶۷- لکه‌های خونی که بعد از استفاده از قرص یا غیر آن به وجود می‌آید و سه روز ادامه ندارد، حکم استحاضه را دارد و باید به وظیفه مستحاضه عمل شود؛ و اگر در اثنای طواف لک ببیند، تفصیلی بین ماقبل از تمام شدن دور چهارم و مابعد آن هست که گذشت. ۷۶۸- اگر با خوردن قرص، خون قطع شود و طواف عمره یا حج را انجام دهد سپس خون ببیند، اگر خون سه روز مستمر نباشد و حتی در باطن فرج هم قطع شده باشد، حیض نبوده و با انجام وظیفه مستحاضه، اعمال بعدی او صحیح است.

مستحاضه قلیله

۷۶۹- اگر زنی در حال طواف، مستحاضه قلیله شود اگر بعد از تمام شدن دور چهارم بوده، پس از تجدید وضو و تطهیر بدن و لباس، طواف را تمام کند؛ و اگر قبل از آن بوده، به احتیاط واجب پس از تجدید وضو و تطهیر، آن را اتمام و سپس اعاده نماید.

(۱) - آیه الله بهجت: مگر آن که علم پیدا کند در باطن خون است. (مناسک، ص ۱۷۴).

(۲) - آیه الله نوری: اگر در موقع اعمال خون نبیند که پاک می‌باشند و اعمالشان صحیح است ولی اگر در ایام عادت یک یا دو لکه کم رنگ ببیند، این خون خون استحاضه حساب می‌شود و باید به وظیفه مستحاضه عمل کنند.

(۳) - به مسأله ۵۸۰ الی ۵۸۲ مراجعه شود.

(۴) - آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: در صورتی که سه روز اول پشت سر هم نباشد؛ مثل آن که دو روز خون ببیند و یک روز

پاک شود و دوباره یک روز خون ببیند، بنا بر احتیاط لازم در روزهایی که خون می‌بیند باید جمع کند میان کارهای مستحاضه و تروک حایض و در روزهایی که خون نمی‌بیند هم کارهایی را که بر حایض حرام است ترک کند و عبادت‌های خود را بجا آورد. (توضیح المسائل، مسأله ۴۴۷، احکام حایض).

(۵) - به مسأله ۵۸۰ و ۵۸۱ مراجعه شود.

آیه الله مکارم: وظیفه او فقط اعاده است بعد از طهارت و احتیاط لازم نیست.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)؛ ص ۳۰۷

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۳۰۷

خون دیدن مستحاضه در اثنای طواف

۷۷۰- اگر مستحاضه بعد از غسل و وضو مشغول طواف شود، و در اثنای طواف لک ببیند، اگر خون او مستمر بوده و به وظیفه عمل کرده، با تحفظ از خروج خون، چیزی بر او نیست؛ و در غیر این صورت حکم حدث جدید را دارد.

مستحاضه‌ای که خون او قطع نمی‌شود

۷۷۱- مستحاضه‌ای که خون او قطع نمی‌شود، باید برای هر یک از طواف و نماز غسل کند و وضو بگیرد؛ و باید طوری باشد که بعد از غسل و وضو، مبادرت به عمل نماید؛ بنابراین اگر با رفتن به منزل نتواند مبادرت کند، نزدیک مسجدالحرام غسل کند و وضو بگیرد.

طواف و نماز فریضه با یک غسل و وضو

۷۷۲- مستحاضه‌ای که باید برای هر نماز و طواف، غسل کند، اگر با عمل به وظیفه، طواف را شروع کند و در این حال، نماز فریضه آغاز شود، در صورتی که بعد از خواندن نماز فریضه، با همان طهارت اول، طواف را ادامه دهد، و از هنگام غسل تا آخر طواف، خون قطع بوده، طواف او صحیح است؛ و در غیر این صورت، احوط آن است که این طواف را تمام کند و پس از غسل، اعاده نماید.

(۱) - آیه الله مکارم: یعنی اگر خون قطع شده و غسل کرده سپس خون جاری شده، حکم حدث جدید دارد.

(۲) - آیه الله تبریزی: بنا بر احتیاط برای طواف و نماز آن یک غسل کند و برای هر یک از آن دو یک وضو بگیرد.

(۳) - آیه الله خویی: در کثیره، احوط این است که برای هر کدام از طواف و نماز، غسل نماید و قلیله برای هر کدام وضو بگیرد و متوسطه یک غسل برای هر دو بجا آورد و برای هر کدام وضو بگیرد.

آیه الله سیستانی: اگر فاصله بین غسل یا وضو یا هر دو و انجام طواف یا نماز طواف زیاد باشد و تیمم بدون فاصله میسر باشد، به احتیاط واجب قبل از نماز یا طواف یک تیمم بدل از غسل یا وضو کند.

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: و اگر از نزدیک مسجدالحرام نتواند غسل کند احتیاطاً در موقع ورود به مسجد تیمم بدل از غسل

هم بنماید. (مجمع المسائل، ج ۱، ص ۴۶۸ مسأله ۹).

آیه الله مکارم: چنانکه قبلاً گذشت هنگامی که مستحاضه وظیفه غسل خود را برای نمازها انجام دهد به حکم طاهر است و غسل دیگری برای طواف لازم نیست.

(۴) - آیه الله بهجت: اتمام لازم نیست.

آیه الله تبریزی: بعید نیست تمام کردن طواف سابق کافی باشد و احتیاط به اعاده آن پس از غسل نباشد.

آیه الله سیستانی: صحیح نیست و با انجام غسلی برای نماز، نمازش را اعاده کند و طواف را با غسلی دیگر از سر بگیرد، اگر قطع قبل از پایان شوط چهارم بوده است و اتمام کند اگر بعد آن بوده است.

آیه الله مکارم: مانند مسأله سابق است.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۳۰۸

رفتن در مسجدین و دیگر احکام مستحاضه

۷۷۲ / ۲ - رفتن در مسجدالحرام و مسجدالنبی صلی الله علیه و آله و توقف در سایر مساجد و خواندن سوره‌ای که سجده واجب دارد، برای زن مستحاضه اشکال ندارد؛ ولی مقاربت شوهر با او بنا بر احتیاط واجب در صورتی حلال می‌شود که غسل کند اگر چه کارهای دیگری را که برای نماز، واجب است - مثل وضو و عوض کردن پنبه - انجام نداده باشد.

(۱). آیه الله بهجت: مستحاضه متوسطه و کثیره بدون غسل‌هایی که بر آنها واجب است نمی‌تواند وارد مسجدالحرام و مسجدالنبی صلی الله علیه و آله شوند. (پرسشهای جدید حج، ص ۱۴، سؤال ۵۷).

آیه الله سیستانی: همه این کارها بدون غسل نیز جایز است بجز مقاربت که بنا بر احتیاط جایز نمی‌باشد.

آیه الله گلپایگانی و آیه الله صافی: با انجام غسل‌های واجب همه کارها حلال می‌شود اگر چه کارهای واجب برای نماز را مثل عوض کردن پنبه انجام نداده باشد. آیه الله خویی اضافه‌ای دارند: و بعید نیست که این کارها بدون غسل نیز جایز باشد اگر چه احتیاط در ترک است.

آیه الله فاضل: احتیاط مستحب آن است که در این کارها غسل‌های واجب خود را انجام داده باشد.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۳۰۹

فصل هفتم: طواف مستحب و نماز آن

۱- استحباب طواف

اشاره

۷۷۳ - طواف - یعنی هفت دور گرد خانه کعبه گردیدن - مستحب است و بلکه هر چه شخص بتواند طواف کند خوب است. در طواف مستحب، طهارت شرط نیست.

طواف از طرف معصومین علیهم السلام و سایرین

۷۷۴- طواف از طرف معصومین علیهم السلام و خویشاوندان و غیر آنها چه مرده و چه زنده، به شرط آن که در مکه نباشند، یا معذور باشند، مستحب است.

تحیت مسجدالحرام

۷۷۵- تحیت مسجدالحرام، نماز است یا طواف کعبه؟

عدم استحباب کمتر از هفت شوط

۷۷۶- استحباب کمتر از هفت شوط طواف ثابت نیست؛ و نیابت در یک شوط طواف مستحب، صحیح نیست، ولی می توان مجموع را به نیت چند نفر انجام داد.

(۱)- آیه الله مکارم: بهتر است هنگام ازدحام جمعیت برای طواف واجب، طواف مستحب را ترک کنند.

(۲). آیه الله فاضل: استحباب و مشروعیت طواف مستحبی برای حاضر در مکه، هر چند معذور باشد، ثابت نشده است.

(۳). آیه الله فاضل، آیه الله بهجت: انجام هر کدام، کفایت می کند.

آیت الله تبریزی: برای کسانی که از بلاد دور آمده اند، تحیت مسجدالحرام طواف است. والله العالم.

آیات عظام: خامنه‌ای، صافی، نوری، طواف است.

آیت الله مکارم: برای مسجدالحرام نماز تحیت است که مانند سایر مساجد در خود مسجد خوانده می شود.

(۴)- آیه الله سیستانی: نیابت در یک شوط نیز صحیح است ولی در این صورت نباید مجموع هفت شوط را به عنوان یک طواف انجام دهد. (ملحق مناسک، سؤال ۱۷۸).

آیه الله مکارم: و نیز می تواند ثواب هر شوط را به یک نفر اهدا کند.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۳۱۰

۲- شرایط طواف مستحبی**اشاره**

۷۷۷- شرایطی که در طواف واجب، رعایت آن لازم است، در طواف مستحبی نیز معتبر است مگر آنچه استثنا شده است.

عدم لزوم طهارت در طواف مستحبی

۷۷۸- طهارت از حدث اکبر و اصغر، در طواف مستحبی شرط نیست، هر چند جنب یا حیض، جایز نیست در مسجد الحرام وارد شوند، ولی اگر با غفلت یا نسیان، طواف مستحب انجام دادند، طواف آنها صحیح است.

۷۷۹- در طواف‌های مستحبی هم ختنه شرط است.

محدوده طواف مستحبی

۷۸۰- انجام طواف مستحبی در خارج از حد طواف واجب، جایز نیست مگر در مورد ضرورت.

نماز طواف مستحب و ترک آن

۷۸۱- به جا آوردن نماز طواف مستحب حتی در حال اختیار، در هر جای مسجد الحرام، جایز است، بلکه گفته‌اند می‌تواند آن را عمداً ترک کند.

(۱)- آیه الله سیستانی: به حسب اختلاف شرایط و احکام، موارد متفاوت می‌شود. برای شناخت آن به مناسک مراجعه شود. (ملحق مناسک، س ۲۴۴).

آیه الله فاضل: مانند این که در طواف مستحبی موالات، طهارت از حدث و خواندن نماز طواف معتبر نیست و قطع آن حتی بدون عذر جایز است و شک در عدد دورهای آن، موجب بطلان نمی‌شود و بنا را بر اقل می‌گذارند و صحیح است و قران بین دو طواف مستحب، حرام نیست بلکه مکروه است و خواندن نماز آن در هر جای مسجد الحرام در حال اختیار صحیح است.

(۲)- مراجعه شود به مسأله اعتبار و عدم اعتبار حد در طواف مسأله ۶۵۶.

(۳)- آیه الله بهجت: مورد تأمل است (مناسک شیخ، ص ۴۷).

آیه الله خامنه‌ای، متعرض ترک نماز نشده‌اند.

آیه الله سیستانی: ظاهر آن است که نماز طواف مستحب، مستحب است.

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: سزاوار نیست ترک کنند.

آیه الله مکارم: ترک آن مشکل است.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۳۱۱

نماز طواف استحبابی در حال حرکت

۷۸۲- آیا خواندن نماز طواف مستحب در حال راه رفتن، جایز است؟

شک در طواف مستحب

۷۸۳- اگر در طواف مستحب، در عدد دورها شک کند، بنا بر اقل بگذارد و طوافش صحیح است.

۳- زمان طواف مستحبی**موارد مختلف طواف مستحب قبل از اعمال واجب**

۷۸۴- بعد از احرام و قبل از انجام اعمال عمره تمتع یا مفرده و نیز بعد از احرام حج و قبل از عرفات، احوط ترک طواف مستحبی است، ولی انجام آن به صحت عمره و حج ضرر نمی‌زند.

(۱). آیت الله خامنه‌ای و آیه‌الله مکارم: صحّت نماز طواف ولو نماز طواف مستحبی باشد در حال راه رفتن محل اشکال است، و احوط استقرار در حال نماز طواف مستحبی است.

آیات عظام: بهجت، تبریزی، سیستانی، صافی، فاضل: مانعی ندارد.

آیت الله مکارم: زیرا ادله جواز نافله در حال حرکت، از اینجا منصرف است.

(۲)- آیه الله بهجت: اشکالی ندارد. (پرسش‌های جدید حج، ص ۶۹).

آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: احوط این است شخصی که احرام حج تمتع بسته، پس از احرام و پیش از رفتن به عرفات، طواف مستحبی ننماید و چنانچه طواف نمود، بنا بر احتیاط بعد از طواف تلبیه را تجدید کند.

آیه الله سیستانی: طواف مستحبی قبل از طواف عمره و حج اشکال ندارد ولی پس از احرام و قبل از رفتن به عرفات، به احتیاط واجب نباید طواف مستحبی کند و اگر کرد به احتیاط مستحب تلبیه بگوید. (ملحق مناسک، ۲۳۰-۲۳۱)

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: اقوی جواز و احوط ترک آن است. (آراء المراجع، ص ۳۲۳).

در عمره تمتع و عمره مفرده، نظر آیات عظام نامبرده در مناسک، مطابق متن است ولیکن در آراء المراجع، ص ۳۲۳ در جواب استفتاء آیه الله خویی چنین فرموده‌اند: طواف مستحبی در اثنای عمره تمتع و عمره مفرده جایز است. و در ادامه از آقای لطفی چنین نقل شده: به نظر آیه الله العظمی خویی، احوط ترک طواف مستحبی است در اثنای عمره تمتع و عمره مفرده قبل از تقصیر، ولی در عمره مفرده بعد از تقصیر و قبل از طواف نساء مانعی ندارد.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۳۱۲

۷۸۵- در موارد زیر به جا آوردن طواف مستحبی، به نیابت از دیگری و نیابت کردن در طواف کسی که او نیز اعمال به جا می‌آورد، چه حکمی دارد؟

الف) پس از احرام عمره مفرده یا تمتع، پیش از طواف و بقیه اعمال؛ ب) پس از احرام حج، قبل از رفتن به عرفات؛ ج) پس از اعمال منا، پیش از اعمال مکه.

طواف مستحبی قبل از اعمال مکه و قبل از عمره

۷۸۶- کسی که از منی برگشته و هنوز اعمال واجب مکه را انجام نداده، بنا بر احتیاط، طواف مستحبی را ترک نماید؛ و همچنین است حکم در حال احرام عمره تمتع قبل از انجام عمره. ۷۸۷- احوط آن است که حاجی بعد از منی، تا اعمال واجب را انجام نداده، طواف مستحبی نکند.

(۱). آیه الله بهجت: مانعی ندارد.

آیت الله تبریزی: الف: پس از اتمام اعمال طواف مستحبی به جا آورد یا نیابت از غیر بکند. والله العالم.

ب: بنا بر احتیاط طواف نکند. والله العالم.

ج: بنا بر احتیاط استحبابی طواف نکند. والله العالم.

آیت الله خامنه‌ای: الف و ب: نیابت برای معذورین مانع ندارد ولکن احوط ترک نیابت در طواف مستحبی است، ولی به حج و عمره

ضرر نمی‌زند. ج: احوط آن است که تا اعمال واجب را انجام نداده طواف مستحبی نکند.

آیت الله سیستانی: در همه این موارد جایز است، ولی پس از احرام حج و قبل از رفتن به عرفات بنا بر احتیاط واجب جایز نیست و

چنانچه انجام داد تلبیه بگوید.

آیت الله صافی: الف) اشکال ندارد؛ والله العالم. ب) خلاف احتیاط است؛ والله العالم. ج) اشکال ندارد؛ والله العالم.

آیت الله فاضل: الف) بنا بر احتیاط طواف نکند. ب) بنا بر احتیاط طواف نکند. ج) مانعی ندارد.

آیت الله مکارم: احتیاط ترک طواف مستحبی در تمام این گونه موارد است.

آیت الله نوری: جواب الف، ب و ج: احوط ترک طواف مستحبی می‌باشد.

(۲) - آیه الله بهجت: می‌تواند.

آیه الله سیستانی، آیه الله فاضل: می‌تواند، ولی متمتع پس از احرام حج و قبل از خروج به عرفات، به احتیاط واجب نباید طواف

مستحبی کند، هر چند طواف حج را مقدم داشته باشد.

(۳) - مراجعه شود به مسأله ۷۸۴

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۳۱۳

۴- طوافهای مستحب

مقدار طواف مستحب

در هر شبانه روز، ده مرتبه طواف مستحب است: در اول شب، سه طواف؛ در آخر شب، سه طواف؛ پس از دخول صبح، دو طواف؛

و بعد از ظهر، دو طواف.

هنگام توقف در مکه، به عدد ایام سال، طواف مستحب است، یعنی سیصد و شصت مرتبه، طواف نماید؛ و اگر این مقدار نشد،

پنجاه و دو مرتبه؛ و اگر آن هم میسر نشد، هر مقداری که بتواند.

طواف وداع

۷۸۸- کسی که می‌خواهد از مکه بیرون رود، مستحب است طواف وداع انجام دهد؛

و در صورت امکان، در هر شوطی، حجرالاسود و رکن یمانی را، استلام نماید؛

و هنگامی که به مستجار رسد، مستحبات آن را بجا آورد و آنچه خواهد دعا نماید؛

بعد حجرالاسود را استلام نموده و شکم خود را به خانه کعبه بچسباند و یک دست را بر حجر و دست دیگر را به طرف درب

گذاشته و حمد و ثنای الهی نماید و صلوات بر پیغمبر و آل او بفرستد و این دعا را بخواند:

«اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ عَبْدِكَ وَرَسُولِكَ وَنَبِيِّكَ وَامِينِكَ وَحَبِيبِكَ وَنَجِيِّكَ وَخَيْرَتِكَ مِنْ خَلْقِكَ، اللَّهُمَّ كَمَا بَلَغَ رِسَالَتِكَ وَجَاهَدَ فِي سَبِيلِكَ وَصَدَعَ بِأَمْرِكَ وَأَوْذَى فِي جَنْبِكَ وَعَبَدَكَ حَتَّى أَتَاهُ الْيَقِينُ، اللَّهُمَّ أَقْلِبْنِي مُفْلِحًا مُنْجِبًا مُسْتَجَابًا بِأَفْضَلِ مَا يَرْجِعُ بِهِ أَحَدٌ مِنْ وَفْدِكَ مِنَ الْمَغْفِرَةِ وَالْبَرَكَهَةِ وَالرَّحْمَةِ وَالرِّضْوَانِ وَالْعَافِيَةِ».

و مستحب است وقت بیرون آمدن از باب حناطین، که مقابل رکن شامی است، بیرون رود و از خداوند متعال توفیق مراجعت را بطلبد و وقت بیرون رفتن یکدرهم خرما خریده و آن را بر فقرا تصدق نماید.

(۱) - آیه الله مکارم: ولی در مواقعی که ازدحام جمعیت برای طواف واجب است، بهتر است طواف‌های مستحب را ترک کنند و مجال را به کسانی که طواف واجب دارند بدهند.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۳۱۴

فصل هشتم: آداب و مستحبات طواف

در حال طواف، مستحب است بگوید:

«اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ بِاسْمِكَ الَّذِي يُمَشَى بِهِ عَلَى طَلَلِ الْمَاءِ كَمَا يُمَشَى بِهِ عَلَى جُدَدِ الْأَرْضِ وَأَسْأَلُكَ بِاسْمِكَ الَّذِي يَهْتَرُّ لَهُ عَرْشُكَ وَأَسْأَلُكَ بِاسْمِكَ الَّذِي تَهْتَرُّ لَهُ أَقْدَامُ مَلَائِكَتِكَ وَأَسْأَلُكَ بِاسْمِكَ الَّذِي دَعَاكَ بِهِ مُوسَى مِنْ جَانِبِ الطُّورِ فَاسْتَجَبْتَ لَهُ وَأَلْقَيْتَ عَلَيْهِ مَحَبَّةً مِنْكَ وَأَسْأَلُكَ بِاسْمِكَ الَّذِي غَفَرْتَ بِهِ لِمُحَمَّدٍ ۹ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ وَمَا تَأَخَّرَ وَأَتَمَمْتَ عَلَيْهِ نِعْمَتَكَ أَنْ تَفْعَلَ بِي كَذَا وَكَذَا».

و بجای کذا و کذا حاجت خود را بطلبد.

و نیز مستحب است در حال طواف بگوید:

«اللَّهُمَّ إِنِّي إِلَيْكَ فَاقِئِرْ وَإِنِّي خَائِفٌ مُسْتَجِيرٌ فَلَا تُغَيِّرْ جِسْمِي وَلَا تُبَدِّلْ إِسْمِي».

و صلوات بر محمد و آل محمد بفرستد بخصوص وقتی که به در خانه کعبه می‌رسد و این دعا را بخواند:

«سَائِلُكَ، فَاقِئِرْكَ، مَسْئِلُكَ بِبَابِكَ، فَتَصِدَّقْ عَلَيْهِ بِالْجَنَّةِ، اللَّهُمَّ الْبَيْتُ بَيْتُكَ وَالْحَرَمُ حَرَمُكَ وَالْعَبِيدُ عَبْدُكَ وَهَذَا مَقَامُ الْعَائِدِ بِكَ الْمُسْتَجِيرِ بِكَ مِنَ النَّارِ فَأَعْتَقْنِي وَوَالِدِي وَأَهْلِي وَوُلْدِي وَإِخْوَانِي الْمُؤْمِنِينَ مِنَ النَّارِ يَا جَوَادُ يَا كَرِيمٌ».

(۱) - آیه الله مکارم: این مستحبات را به قصد رجاء بجا آورد.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۳۱۵

و وقتی که به حجر اسماعیل رسید رو به ناودان و سر را بلند کند و بگوید:

«اللَّهُمَّ أَذْخِلْنِي الْجَنَّةَ وَأَجِرْنِي مِنَ النَّارِ بِرَحْمَتِكَ وَعَافِنِي مِنَ السُّقْمِ وَأَوْسِعْ عَلَيَّ مِنَ الرِّزْقِ الْحَلَالِ وَأَدْرَأْ عَنِّي شَرَّ فَسَقَةِ الْجِنَّ وَالْإِنْسِ وَشَرَّ فَسَقَةِ الْعَرَبِ وَالْعَجَمِ».

و چون از حجر بگذرد و به پشت کعبه برسد، بگوید:

«يَا ذَا الْمَنِّ وَالطُّوْلِ يَا ذَا الْجُودِ وَالْكَرَمِ إِنَّ عَمَلِي ضَعِيفٌ فَضَاعَفَهُ لِي وَتَقَبَّلَهُ مِنِّي إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ».

و چون به رکن یمانی برسد دست بردارد و بگوید:

«يَا اللَّهُ يَا وَلِيَّ الْعَافِيَةِ وَخَالِقَ الْعَافِيَةِ وَرَازِقَ الْعَافِيَةِ وَالْمُنْعِمُ بِالْعَافِيَةِ وَالْمَنَانُ بِالْعَافِيَةِ وَالْمَنْفَضُّ بِالْعَافِيَةِ عَلَيَّ وَعَلَى جَمِيعِ خَلْقِكَ يَا رَحْمَنَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَرَحِيمَهُمَا صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ وَارْزُقْنَا الْعَافِيَةَ وَتَمَامَ الْعَافِيَةَ وَشُكْرَ الْعَافِيَةَ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ».

پس سر به جانب کعبه بالا کند و بگوید:

«الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي شَرَّفَكَ وَعَظَّمَكَ، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي بَعَثَ مُحَمَّدًا نَبِيًّا وَجَعَلَ عَلَيْنَا أَمَامًا.
اللَّهُمَّ اهْدِ لَهٗ خِيَارَ خَلْقِكَ وَجَبِّئْهُ شِرَارَ خَلْقِكَ».

و چون میان رکن یمانی و حجر الأسود برسد، بگوید:

«رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ».

و در شوط هفتم وقتی که به مستجار رسید مستحب است دو دست خود را بر دیوار خانه بگشاید و شکم و روی خود را به دیوار کعبه بچسباند و بگوید:

«اللَّهُمَّ الْبَيْتُ بَيْتُكَ وَالْعَبْدُ عَبْدُكَ وَهَذَا مَكَانُ الْعَائِدِ بِكَ مِنَ النَّارِ».

پس به گناهان خود اعتراف نموده و از خداوند عالم آمرزش آن را بطلبد که ان شاء الله تعالی مستجاب خواهد شد، بعد بگوید:

(۱) - مستجار در پشت کعبه در نزدیک رکن یمانی برابر در خانه کعبه قرار دارد.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۳۱۶

«اللَّهُمَّ مِنْ قَبْلِكَ الرُّوحُ وَالْفَرْجُ وَالْعَافِيَةُ. اللَّهُمَّ إِنَّ عَمَلِي ضَعِيفٌ فَضَاعِفُهُ لِي وَاعْفِرْ لِي مَا أَطْلَعْتَ عَلَيْهِ مِنِّي وَخَفِيَ عَلَيَّ خَلْقِكَ أَسْتَجِيرُ بِاللَّهِ مِنَ النَّارِ».

و آنچه خواهد دعا کند و رکن یمانی را استلام کند و به نزد حجر الأسود آمده و طواف خود را تمام نموده و بگوید:

«اللَّهُمَّ قَنِّعْنِي بِمَا رَزَقْتَنِي وَبَارِكْ لِي فِيهَا آتَيْتَنِي».

و برای طواف کننده مستحب است در هر شوط، ارکان خانه کعبه و حجر الأسود را استلام نماید و در وقت استلام حجر بگوید:

«أَمَانَتِي أَدِّيْتُهَا وَمِيثَاقِي تَعَاهَدْتُهُ لِتَشْهَدَ لِي بِالْمُؤَافَاةِ».

(۱) - آیه الله مکارم: انجام بعضی از این مستحبات در زمان ما و در ازدحام جمعیت برای بسیاری از مردم غیر ممکن است، بنابراین آنچه را ممکن است انجام می‌دهد و آنچه را نمی‌توان انجام داد، هرگاه نیت انجام آن را داشته باشد، خداوند مطابق نیتش پاداش به او خواهد داد، بنابراین اصرار بر مزاحمت دیگران نباید داشته باشد.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۳۱۷

باب سوم

زمان و مکان نماز طواف ۳۱۹

برخی از احکام نماز طواف ۳۲۶

۱- شک و خلل در نماز طواف ۳۲۶

۲- قرائت نماز طواف ۳۲۹

۳- نماز طواف مستحب ۳۳۴

مستحبات نماز طواف ۳۳۵

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۳۱۸

الهی

أَمَرْتَنَا أَنْ لَا نُرَدَّ سَائِلًا عَنْ أُبُوبِنَا وَقَدْ جِئْتِكَ سَائِلًا فَلَا تَرُدَّنِي إِلَّا بِقَضَاءِ حَاجَتِي

وَأَمَرْتَنَا بِالْإِحْسَانِ إِلَى مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُنَا وَنَحْنُ أَرْقَاؤُكَ فَأَعْتَقْ رِقَابَنَا مِنَ النَّارِ

عَنِ الْإِمَامِ الصَّادِقِ عَلَيْهِ السَّلَامُ

أَنَّهُ سِئِلَ لِمَ سُمِّيَتِ الْكَعْبَةُ قَالَ: لِأَنَّهَا مُرَبَّعَةٌ فَقِيلَ لَهُ وَ لِمَ صَارَتْ مُرَبَّعَةً قَالَ لِأَنَّهَا بِحِذَاءِ الْبَيْتِ الْمُعْمُورِ وَ هُوَ مُرَبَّعٌ فَقِيلَ لَهُ وَ لِمَ صَارَ بَيْتُ الْمُعْمُورِ مُرَبَّعًا قَالَ لِأَنَّهُ بِحِذَاءِ الْعَرْشِ وَ هُوَ مُرَبَّعٌ فَقِيلَ لَهُ وَ لِمَ صَارَ الْعَرْشُ مُرَبَّعًا قَالَ لِأَنَّ الْكَلِمَاتِ الَّتِي بُنِيَ عَلَيْهَا الْإِسْلَامُ أَرْبَعٌ: سُبْحَانَ اللَّهِ وَ الْحَمْدُ لِلَّهِ وَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ اللَّهُ أَكْبَرُ

بحار الانوار / ۵۷ / ۹۶

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۳۱۹

باب سوم: زمان و مکان نماز طواف

فصل اول: زمان و مکان نماز طواف

۱- زمان نماز طواف

اشاره

۷۸۹- بعد از تمام شدن طواف، خواندن دو رکعت نماز، واجب است.

مبادرت به نماز طواف

۷۹۰- بعد از طواف- بنا بر احوط - مبادرت به نماز، لازم است.

فاصله بین طواف و نماز

۷۹۱- میزان در فاصله بین طواف و نماز آن، مبادرت عرفیه است؛ و در هر صورت، با تأخیر نماز، اعاده طواف لازم نیست.

(۱)- آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: بایستی بعد از طواف مبادرت به نماز کند، که در عرف نگویند بین آنها فاصله شده و آیه الله

خویی اضافه نموده‌اند که: فصل بین طواف و نماز طواف مبطل طواف است.

آیه الله خامنه‌ای: نباید بین طواف و نماز آن فاصله شود.

آیه الله سیستانی: به این معنی که به نظر عرف بین آن دو فاصله‌ای نباشد ولی فاصله به مقدار ده دقیقه برای استراحت یا یافتن جای مناسب و مانند آن اشکال ندارد ولی کاری دیگر مانند نماز قضا به احتیاط واجب نباید انجام دهد. و اگر عمداً اخلال به مبادرت نمود، احتیاطاً طواف را هم اعاده کند.

آیه الله فاضل: اقوی مبادرت به نماز است و در صورتی که عالماً و عامداً اخلال به فوریت کند. ظاهراً طواف باطل می‌شود.

(۲)- آیه الله سیستانی: به مسأله قبل مراجعه شود.

آیه الله فاضل: ظاهراً مقدار فاصله محلّ به موالات عرفیه نسبت به افراد و هنگام ازدحام و غیر آن فرق می‌کند. و به طور کلی فاصله از ده تا پانزده دقیقه برای استراحت و رفع خستگی و تطهیر محلّ نیست. و اگر عمداً موالات را به هم زد احتیاطاً طواف را هم اعاده کند.

(۳) - آیه الله تبریزی: با فوت موالات عرفی، احتیاطاً نماز را بخواند و بعد طواف و نماز را اعاده کند.

آیه الله خوئی: باید اعاده نماید. (استفتائات)

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۳۲۰

۷۹۲- بین طواف و نماز آن، احتیاط در مبادرت به نماز و ترک نماز مستحبی و عبادت مستحبی دیگر است.

نماز با فاصله از مقام و میزان عدم اعاده

۷۹۳- در صورتی که انجام نماز طواف در نزدیک مقام، ممکن نباشد و در فاصله دورتر بجا آورده شود، اگر تا بعد از فوات موالات عرفیه بین طواف و نماز آن، عذر باقی بوده، اعاده نماز طواف، واجب نیست.

تزام نماز طواف با فریضه

۷۹۴- اگر خواندن نماز طواف، موجب فوت وقت نماز یومیّه شود، باید اول نماز یومیّه را بخواند.

حصول حیض قبل از نماز

۷۹۵- اگر زنی در احرام عمره تمتع پس از انجام طواف و قبل از نماز طواف، حیض شود: اگر وقت وسعت دارد، صبر کند تا پاک شود و نماز را خوانده و بقیه اعمال را انجام دهد؛ و چنانچه وقت تنگ باشد، سعی و تقصیر عمره تمتع را انجام دهد و برای حج تمتع، محرم شود و بعد از طواف حج، یا قبل از آن، نماز را بخواند و سپس بقیه اعمال را انجام دهد.

۲- مکان نماز طواف

لزوم رعایت «نزد» و «خلف مقام»

۷۹۶- واجب است که نماز طواف، «نزد مقام ابراهیم»، و بنابر احتیاط واجب، «پشت مقام»

(۱) - آیه الله بهجت: اشکال ندارد اگر محلّ به فوریت عرفیه نباشد.

آیه الله گلپایگانی: احتیاط در ترک آن و مبادرت به نماز طواف است.

آیه الله خامنه‌ای: واجب است میان طواف و نماز طواف فاصله نیفتد و صدق فاصله امر عرفی است و بعید نیست به اندازه خواندن نماز یومیّه یا نافله مختصر اشکالی نداشته باشد.

(۲) - آیه الله بهجت: به احتیاط در مسأله ۸۰۰ مراجعه شود.

آیه الله سیستانی: در هر صورت اعاده لازم نیست.

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: اگر چه خوب است.

(۳) - آیه الله بهجت، آیه الله مکارم: احتیاط آن است که نماز طواف گذشته را قبل از طواف حج بجا آورد.

آیه الله تبریزی: احتیاط این است که قبل از طواف حج، نماز طواف عمره را قضا کند.

آیه الله سیستانی: باید آن را قبل از طواف حج قضا کند.

(۴) - به تفصیل حکم در مسأله ۷۵۷ و ۸۰۵ مراجعه شود.

(۵) - آیه الله گلپایگانی: بنا بر احتیاط واجب نزد مقام واقع شود. (مناسک، مسأله ۱۱۰).

(۶) - آیه الله تبریزی: احوط بلکه اظهر آن است ...

آیه الله خامنه‌ای: واجب است این نماز پشت مقام نزدیک به آن خوانده شود به شرط این که مزاحمت برای دیگران نباشد هر چند

بعید نیست که در هر نقطه‌ای از مسجدالحرام که نماز پشت مقام بر آن صدق کند صحیح و مجزی باشد.

آیه الله سیستانی، آیه الله فاضل: اظهر آن است ...

آیه الله مکارم: واجب است نماز طواف را در صورت امکان پشت مقام ابراهیم علیه السلام بجا آورد.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۳۲۱

بجا آورده شود، به گونه‌ای که سنگ مقام، بین نماز گزار و خانه کعبه واقع شود؛ و بهتر آن است که هر چه ممکن باشد، نزدیکتر

بایستد، ولی به گونه‌ای که با دیگران مزاحمت نکند.

میزان صدق خلف

۷۹۷- هنگام ازدحام و غیر آن، صدق «خَلْف»، به نظر عرف است.

مقصود از نماز نزد مقام

۷۹۸- مقصود از نماز طواف نزد مقام، پشت مقام است و شامل دو طرف مقام نمی‌شود.

موارد ازدحام و نماز در طرفین مقام

۷۹۹- اگر ازدحام به گونه‌ای باشد که اگر بخواهد خلف مقام بایستد- به خاطر فاصله زیاد- «نزد مقام» صدق نمی‌کند، باید نماز را

در یکی از دو طرف مقام که «نزد مقام»، صدق کند، بجا آورد.

(۱) - آیه الله مکارم: به هنگام ازدحام مانعی ندارد.

آیه الله سیستانی، آیه الله فاضل: اگر نتواند پشت مقام و نزدیک آن نماز بخواند، احتیاطاً هم در یکی از دو طرف مقام و هم پشت

مقام و دور از آن نماز بخواند.

(۲) - آیه الله بهجت: به احتیاط مذکور در مسأله ۷۹۶ مراجعه شود.

آیه الله مکارم: مگر این که نتواند پشت مقام انجام دهد.

(۳) - آیه الله خامنه‌ای: کافی است در هر نقطه‌ای که خلف صدق کند گرچه از مقام دور باشد.

آیه الله نوری: در هر نقطه‌ای از مسجدالحرام نماز طواف را بخواند مجزی است هر چند بهتر است که نسبت به مقام حضرت ابراهیم، الأقرب فالأقرب را مراعات کند.

(۴) - آیه الله بهجت: در صورت عدم تمکن و بعد مفراط، در یکی از دو جانب آن بجا آورد.

آیه الله تبریزی: نماز باید پشت مقام باشد و در نزدیکی آن و در صورت عدم تمکن از نزدیکی مقام، با مراعات الأقرب فالأقرب به مقام بنا بر احتیاط، پشت مقام می‌تواند بجا آورد.

آیه الله خویی: در صورت عدم تمکن از نماز نزدیک مقام، می‌تواند با رعایت الأقرب فالأقرب دورتر نماز بخواند ولی به هر حال باید پشت مقام باشد. (المسائل الشرعیه، ج ۱، ص ۳۲۵).

آیه الله سیستانی: و اگر نتواند پشت مقام و نزدیک به آن بجا آورد، احتیاط واجب آن است که هم آن را در نزدیکی اش؛ چه در سمت راست باشد و یا چپ، و هم دور از آن ولی پشت مقام بجا آورد و اگر نتواند آن دو را بجا آورد، هر کدام که ممکن است انجام دهد و اگر نتواند هیچکدام را انجام دهد، در هر جای مسجد که شده انجام دهد و بنا بر احتیاط مستحب رعایت کند هرچه به مقام نزدیکتر باشد و اگر پس از آن، تا زمانی که وقت سعی تنگ شود توانست نزدیک به مقام و پشت آن نماز را اعاده کند، احتیاط مستحب اعاده آن است. (مناسک، ص ۲۴۵).

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۳۲۲

حکم نماز با دوران بین طرفین بعید و پشت بعید

۸۰۰- اگر نماز در یکی از دو طرف مقام که «نزد مقام»، صدق کند، هم ممکن نشود، باید فاصله سه مکان-: دو طرف و پشت مقام - را با مقام بسنجد که:

اگر هر سه طرف مساوی باشند، در پشت مقام نماز بخواند و در دو طرف، کافی نیست؛

و اگر دو طرف، به مقام نزدیکتر از پشت مقام باشند، ولی بر هیچ کدام از دو طرف، «نزد مقام» صدق نکند، جایز بودن اکتفا به پشت مقام، بعید نیست؛ لکن احتیاط آن است که یک نماز در پشت مقام و یک نماز در یکی از دو طرف با ملاحظه نزدیکتری آن بخواند.

و احوط اعاده نماز است در صورت امکان در نزد و خلف مقام تا وقتی که وقت برای سعی تنگ نشده است.

مکان نماز طواف کسانی که در طبقه بالا طواف می‌کنند

۸۰۰ / ۲- مکان نماز طواف برای افرادی که به دلیل عذر، طواف را از طبقه بالا انجام می‌دهند،

(۱) - آیات عظام: بهجت، تبریزی، خویی، سیستانی: به ذیل مسأله قبل مراجعه شود.

(۲) - آیه الله بهجت: و اگر آن هم ممکن نباشد، مراعات می‌کند الأقرب فالأقرب به سوی خلف مقام و دو جانب آن را، با رعایت

احتیاط، در صورت دوران امر بین بعضی مراتب خلف و اجد جانبین به جمع در نماز بلکه به اعاده، پس از تمکن از نماز در پشت سر، اگرچه در آخر وقت امکان باشد و نماز طواف مستحب در هر جای مسجد باشد جایز است. (مناسک، ص ۱۱۸).

(۳) - آیه الله تبریزی، آیه الله خوبی: حکم آن در مسأله قبل گذشت.

آیه الله خامنه‌ای: نماز خواندن در دو طرف راست یا چپ مقام در صورت تمکن از خلف گرچه دور باشد کافی نیست.

آیه الله فاضل: احوط نماز خلف مقام است.

(۴) - آیه الله فاضل: اولی اعاده نماز است.

آیه الله گلپایگانی: بهتر آن است که هر وقت توانست نماز را دوباره پشت مقام رجاء بخواند.

(۵) - آیه الله تبریزی، آیه الله خوبی: اعاده لازم نیست. (المسائل الشرعیه، ج ۱، ص ۳۵۲).

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۳۲۳

کجاست و وظیفه ایشان چیست؟

حکم ازدحام و عدم امکان رعایت خلف

۸۰۱- در مواقع ازدحام، اگر امکان دارد و محذوری در بین نیست، باید خلف و نزد مقام، نماز خوانده شود؛ ولی اگر به خاطر ازدحام، به جا آوردن نماز نزدیک مقام، ممکن نباشد، با فرض اضطرار، نماز در فاصله دورتر، و مراعات الأقرب فالأقرب- که بیان آن در دو مسأله سابق گذشت- مانع ندارد.

۸۰۲- در هنگام ازدحام و یا تشکیل صفوف نماز صبح، مأمورین مسجدالحرام از انجام نماز طواف در خلف مقام، به ویژه برای خانم‌ها ممانعت می‌کنند و افراد را مورد توهین و یا ضرب و شتم قرار می‌دهند؛ در چنین شرایطی، آیا نماز خواندن در محدوده مقابل رکن حجر تا مقابل رکن عراقی کافی است؟

(۱). آیه الله بهجت: در صورت امکان باید در پایین در نزد و خلف به جا آورند، و در صورت عدم امکان با رعایت الاقرب فالاقرب کفایت می‌کند.

آیه الله سیستانی: اگر طبقه دوم پایین تر از کعبه مشرفه نباشد، طواف از آن صورت شرعی ندارد؛ و بر فرض صحت طواف، باید نماز طواف را نزدیک مقام ابراهیم و در جهت پشت آن به جا آورد و در صورت عدم امکان، تفصیل مذکوره در مناسک جاری است.

آیه الله فاضل: اگر می‌توانند بلافاصله و بدون عسر و حرج پایین بیایند، باید پایین بخوانند و الا در همان بالا بخوانند و کفایت می‌کند.

آیه الله مکارم: در صورت امکان، در طبقه پایین پشت مقام ابراهیم نماز را به جا آورند؛ و اگر ممکن نیست در همان طبقه بالا در سمت پشت مقام ابراهیم بجا آورند.

(۲) - آیه الله فاضل: ولو با کمک دیگران.

آیه الله نوری: گفتیم که در موقع ازدحام، نماز طواف در خلف مقام لازم نیست.

(۳) - آیه الله بهجت: و گذشت رعایت احتیاط در ذیل مسأله ۸۰۰.

آیه الله نوری: در صورت ازدحام، در غیر پشت مقام مانعی ندارد.

(۴) - مراجعه شود به مسائل ۷۹۶ تا ۸۰۰.

آیه الله مکارم: یعنی دورتر بجا آورد و از این که چند نفر در اطراف او حلقه بزنند اجتناب کند که موجب مزاحمت برای طواف کنندگان است و نماز او خالی از اشکال نیست.

(۵). آیه الله بهجت: در طواف واجب به اندازه خواندن نماز صبح ضرری به مبادرت عرفیه نمی‌زند؛ لذا به همان نحو که در مناسک ذکر شده بجا آورده شود.

آیه الله تبریزی: نماز طواف باید خلف مقام ابراهیم علیه السلام خوانده شود با رعایت الأقرب فالأقرب و اگر نزدیک مقام ممکن نیست، خلف مقام در مکان دورتری خوانده می‌شود.

آیه الله خامنه‌ای: نماز طواف باید پشت مقام ابراهیم خوانده شود مشروط بر این که مزاحمت برای دیگران نباشد و در صورتی که به خاطر ازدحام و یا کثرت طواف کنندگان، امکان اقامه نماز، نزدیک مقام نیست می‌توان در مکان‌های دورتر بجا آورد.

آیه الله سیستانی: کافی نیست بلکه اگر ممکن باشد - با فرض این که دو سوی مقام هم میسور نیست - باید پشت مقام هر چند دور انجام دهند و اگر ممکن نشد هر جای مسجد می‌توانند بخوانند.

آیه الله صافی: نماز طواف واجب باید در پشت مقام ابراهیم علیه السلام خوانده شود و خواندن نماز در محدوده مذکور با عدم صدق خلف مقام کافی نیست.

آیه الله فاضل: تا محدوده‌ای که از دو طرف مقام، صدق «صلاة خلف المقام» بنماید اشکالی ندارد. بنابراین، در چنین فرضی نماز طواف صحیح است ولو در نزدیکی دیوار چاه زمزم.

آیه الله مکارم: در صورتی که راهی جز این نباشد کفایت می‌کند.

آیه الله نوری: نماز طواف در مسجد الحرام در هر حال بلا اشکال است.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۳۲۴

فرض چند طبقه شدن خلف مقام

۸۰۳- اگر فرضاً پشت مقام، دو طبقه شود، نماز در طبقه بالا یا زیر زمین در صورتی که احراز نشود خلف مقام نماز خوانده، صحیح نیست.

حکم نماز طواف در حجر اسماعیل

۸۰۴- اگر شخصی نماز طواف را، به اعتقاد این که حجر اسماعیل، مقام ابراهیم است، در حجر اسماعیل خوانده، باید نماز را اعاده کند ولو این که بعد از تقصیر متوجه شده باشد.

نماز در حجر و حدود حیض

۸۰۵- اگر زنی نماز طواف را در حجر اسماعیل خوانده و سعی و تقصیر نموده و بعد از آن حیض شده و تا وقوف به عرفات پاک نمی‌شود، عمره او صحیح است، و باید برای حج تمتع محرم شود؛ و وقتی خواست طواف و نماز حج را انجام دهد، قبل یا بعد از

آن، نماز طواف عمره تمتع را بجا آورد.

- (۱) - آیه الله مکارم، آیه الله فاضل: و اعاده اعمال بعد لازم نیست.
- (۲) - آیه الله بهجت: از مسأله ۲۹۴ مناسک استفاده می‌شود که قبل از طواف حج باید آن را جبران نماید.
- (۳) - مراجعه شود به مسأله ۷۵۷.
- آیه الله تبریزی: احتیاط این است که قبل از طواف حج، نماز طواف عمره را قضا کند.
- آیه الله خویی، آیه الله سیستانی: قضای نماز را باید قبل از طواف حج بخواند. (مناسک عربی، مسأله ۲۹۲).
- آیه الله مکارم: احتیاط آن است که نماز سابق را قبل از طواف حج بجا آورد.
- مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۳۲۵

محاذات زن و مرد در نماز طواف

۸۰۶- محاذات زن و مرد هنگام نماز طواف، به صحت نماز ضرر نمی‌زند. ۸۰۶/۲- گاهی اوقات اگر نمازگزار بخواهد نماز طواف را نزد مقام یا پشت آن بجا آورد، طواف کنندگان به او تنه می‌زنند و از حال نماز خارج می‌شود، آیا می‌تواند در فاصله دورتری نماز را بجا آورد؟

- (۱) - آیه الله فاضل: باید رعایت عدم تقدّم زن از مرد و عدم محاذی بودن آنان بشود. بلی چنانچه زن از اهل سنت باشد یا تأخیر نماز طواف موجب به هم خوردن موالات عرفیه شود یا مستلزم عسر و حرج باشد رعایت این شرط لازم نیست.
- (۲). آیه الله گلپایگانی: در صورتی که محلی خالی از تنه زدن فراهم نشود ولو با کمی صبر که منافعی با مبادرت به نماز نباشد عقب‌تر نماز خواندن مانعی ندارد.
- آیه الله بهجت: مجرّد تنه زدن مسقط تکلیف نیست، بلی در صورت تعدّر بتفصیلی که در مناسک ذکر شده عمل شود.
- آیه الله تبریزی: در فرض مذکور نماز را پشت مقام و در فاصله دورتری بجا می‌آورد.
- آیه الله خامنه‌ای: باید نماز طواف را خلف مقام ابراهیم، نزدیک آن بخواند به شرط این که مزاحمت برای دیگران نباشد و اگر نمی‌تواند خلف مقام ولو دورتر بخواند بعید نیست اکتفا به خواندن آن در هر جای مسجد الحرام که نماز پشت مقام بر آن صدق کند.
- آیه الله سیستانی: جواب از مسایل قبل معلوم شد.
- آیه الله صافی: در مواقع مذکوره اگر طرفین مقام هم همین محذور را دارد می‌تواند در فاصله دورتری با رعایت الأقرب فالأقرب بخواند.
- آیه الله فاضل: اگر اطمینان دارد که طواف کنندگان مانع از انجام نماز کامل او می‌باشند در این صورت می‌تواند در فاصله دورتری نماز بخواند.
- آیه الله مکارم: در فرض سؤال می‌تواند در فاصله دورتری به طوری که مقام بین او و کعبه واقع شود نماز بخواند.
- آیه الله نوری: نماز طواف در هر جای مسجد، جایز است.
- مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۳۲۶

فصل دوم: برخی از احکام نماز طواف**۱- احکام شک و خلل در نماز طواف****فراموشی نماز طواف**

۸۰۷- اگر شخصی نماز طواف واجب را فراموش کند، باید هر وقت که یادش آمد، در خلف و نزد مقام ابراهیم بجا آورد.

عدم لزوم اعاده اعمال مترتبه با فراموشی نماز

۸۰۸- شخصی که نماز را فراموش کرده و سایر اعمال را به جا آورده، اعاده آنها ظاهراً لازم نیست، اگرچه احتیاط استجابی، در اعاده است.

۸۰۹- اگر برگشتن به مسجدالحرام برای شخصی که نماز را فراموش کرده، مشکل باشد، باید هر جا یادش آمد آن را بجا آورد، اگرچه در شهر دیگر باشد؛ و برگشتن لازم نیست، اگرچه آسان باشد.

(۱)- آیه‌الله‌خامنه‌ای: اگر از مکه دور نشده و برگشتن و انجام نماز در محلش برای او مشکل نیست، باید برگردد به مسجدالحرام و در محلش بجا آورد و اگر از مکه دور شده در همانجایی که یادش آمد بجا آورد.

آیه‌الله سیستانی: اگر بعد از بیرون رفتن از مکه یادش بیاید، احتیاط واجب آن است که برگردد و نزد مقام نماز بجای آورد و اگر برگشتن برای او مشقت دارد نماز را در همان موضعی که یادش آمده انجام دهد و لازم نیست برای انجام نماز به حرم برگردد، گرچه میسور باشد.

آیه‌الله فاضل: اگر در منی باشد مخیر است بین خواندن نماز در منی و استنابه و الا در هر جا که هست همانجا نماز بخواند گرچه جواز گرفتن نایب هم بعید نیست.

(۲)- آیه‌الله بهجت: و احوط آن است برگردد به حرم اگر دشوار نباشد و آنها را بجا آورد و بعضی در صورت تعذر برگشتن به مقام، استنابه را لازم دانسته‌اند بنابراین احوط جمع است میان قضای آنها، در هر جا که متذکر شود و گرفتن نایب که آنها را در مقام بجای آورد. (مناسک شیخ، ص ۴۸).

آیه‌الله تبریزی، آیه‌الله خویی: احوط و اولی این است برگشته و نماز را در حرم بجا آورد.

آیه‌الله صافی، آیه‌الله گلپایگانی: و بهتر است نایب هم بگیرد تا خلف مقام برای او بجا آورد، (مناسک فارسی، مسأله ۱۱۴).

آیه‌الله فاضل: برگشتن مطابق احتیاط است ولی واجب نیست.

آیه‌الله مکارم: منظور برگشتن به حرم، خارج از مسجدالحرام است.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۳۲۷

اشتراک حکم جاهل و ناسی در ترک نماز

۸۱۰- احکامی که برای نسیان نماز طواف ذکر شد، در فرض جهل نیز جاری است.

تذکر فراموشی نماز در سعی

۸۱۱- اگر نماز طواف را فراموش کند و در بین سعی متذکر شود، از همانجا سعی را رها کند و برگردد، دو رکعت نماز را بخواند، بعد از آن، سعی را از همانجا تمام کند.

تقصیر بدون نماز و سعی

۸۱۲- اگر شخصی طواف عمره را بجا آورده و بدون نماز و سعی، تقصیر کند، باید نماز و سعی را بجا آورد؛ و با فرض جهل یا نسیان، اعاده تقصیر لازم نیست اگرچه احوط است.

قضای نماز طواف از طرف میت

۸۱۳- اگر کسی نماز طواف را بجا نیاورد و بمیرد، واجب است بر پسر بزرگ او، که آن را- با

(۱)- آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: در صورت تجاوز از نصف، بقیه سعی را و در کمتر از نصف، همه آن را مجدداً بجا آورد. (آداب و احکام حج، مسأله ۶۴۱).

(۲)- آیه الله بهجت، احتیاطاً تقصیر را هم اعاده کند. (مستفاد از سؤال ۸۵ و ۱۷۰ مناسک).

(۳)- آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: اعاده تقصیر نیز لازم است.

آیه الله سیستانی: اگر فاصله زیاد شده است، به احتیاط واجب باید طواف را اعاده کند و در عمره مفرده باید پس از سعی، تقصیر را نیز اعاده کند و همچنین در عمره تمتع در صورت جهل بلکه در صورت نسیان نیز بنا بر احتیاط و در فرض نسیان سعی در عمره تمتع به احتیاط واجب باید یک شتر کفاره بدهد.

آیه الله گلپایگانی: و تقصیر نماید و با فرض جهل و نسیان کفاره ندارد. (مستفاد از مجمع المسائل، ج ۱، ص ۴۶۶ و مناسک عربی، ص ۱۲۱ و مناسک فارسی، ص ۸۶ مسأله ۱۲۲).

آیه الله فاضل: و مستحب است تقصیر را اعاده کند.

(۴)- آیه الله بهجت: بر ولی او لازم است آن را قضا کند.

آیه الله سیستانی: بنا بر احتیاط واجب باید پسر بزرگترش، آن را از طرف پدر قضا کند. (مناسک، مسأله ۳۳۰).

آیه الله مکارم: و اگر دیگری نیز بجا آورد کفایت می کند.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۳۲۸

رعایت تفصیل در کتاب «صلوات» - قضا کند.

حکم شک و ظن در نماز طواف

۸۱۴- شک در رکعات نماز طواف، موجب بطلان نماز است؛ ولی اعتبار ظن در رکعات، بعید نیست؛ و در ظن در افعال احتیاط شود.

نماز با وضوی باطل و انجام اعمال بعدی

۸۱۵- اگر شخصی بعد از طواف، نمازش را بی وضو خوانده و سعی و تقصیر را انجام داده، باید نماز و سعی و تقصیر را اعاده کند.

شروع نماز با احتمال هل خوردن

۸۱۶- شروع نماز طواف با احتمال حرکت و هل خوردن، در صورتی که با صحت خاتمه یابد، مانعی ندارد.

(۱)- آیه الله بهجت: بعد از استقرار آن به تروی علی الأحوط، و اظهار اعتبار ظن در رکعات است مثل ظن در افعال؛ چه ظن به وجود باشد یا عدم به مصحح باشد یا مبطل به رکن باشد یا غیر آن، در محل شک و یا نسیان باشد یا خارج از محل. پس لوازم آن از تدارک یا بطلان یا عدم تدارک را مترتب می کند، اگر چه احتیاط در اعاده است فی الجملة، در صورت تعلق ظن به فعل که تدارک نمی کند مگر در موردی که انجام دادن آن مبطل نباشد یقیناً (وسیله ص ۲۳۹ و ۲۴۷).

(۲)- آیه الله مکارم: احتیاط واجب اعاده بعد از اتمام است.

(۳)- آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی: ظن در افعال حکم شک را دارد.

آیه الله گلپایگانی، آیه الله فاضل: ظن در افعال معتبر است.

(۴)- آیه الله سیستانی: به احتیاط واجب باید طواف را نیز اعاده کند.

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: در فرض مذکور (که بعد از عمره تمتع هنوز محرم برای اعمال حج نشده است) باید نماز را اعاده کند و سعی و تقصیر او صحیح است. لکن احتیاط مؤکد در اعاده سعی و تقصیر نیز می باشد. (مناسک عربی، ص ۱۱۷ و مجمع المسائل، ج ۱، ص ۴۶۶).

(۵)- آیات عظام خامنه‌ای، صافی، فاضل، گلپایگانی، مکارم: اگر به امید این که بتواند نماز را صحیحاً انجام دهد شروع نماید و صحیحاً تمام کند مانعی ندارد.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۳۲۹

اتحاد نماز طواف و یومیه از جهت احکام نجاست

۸۱۷- نماز طواف از حیث احکام نجاست و محمول نجس و سایر احکام، حکم نمازهای یومیه را دارد.

۲- احکام مربوط به قرائت نماز طواف

۸۱۸- در نماز طواف، خواندن هر سوره‌ای غیر از سوره‌های سجده، جایز است؛ و خواندن سوره «قل هو الله احد» بعد از «حمد»، در رکعت اول، و سوره «قل یا ایها الکافرون» در رکعت دوم، مستحب است.

۸۱۹- جهر و اخفات در نماز طواف، جایز است.

لزوم یادگیری قرائت

۸۲۰- بر هر مکلفی یادگیری نماز و تصحیح قرائت و ذکرهای نماز، واجب است تا بتواند تکلیف الهی را، صحیح بجا آورد، خصوصاً کسی که می‌خواهد به حج برود؛ چون بعضی گفته‌اند

(۱)- آیه الله فاضل: و متنجسی.

(۲)- آیه الله فاضل: هرگاه متنجسی باشد که نمی‌تواند با آن ستر عورت کند معفو است. و اگر می‌تواند با آن ستر عورت کند و یا اعیان نجسه باشد محل اشکال است. (آیه الله فاضل: و به احتیاط واجب اجتناب کند).
آیه الله خویی، آیه الله سیستانی: محمول متنجس در طواف نیز اشکال ندارد. (مناسک عربی، مسأله ۲۹۷).

آیه الله مکارم: لباسهایی که به تنهایی ستر عورت نمی‌کند، در طواف و نماز آن اشکالی ندارد و نیز محمول نجس و متنجس.

(۳)- آیه الله سیستانی: قرائت سوره‌های سجده در نماز جایز است، ولی اگر سجده را انجام داد نماز باطل می‌شود مگر این که سهواً سجده کند و اگر سجده نکند نماز صحیح است ولی گناه کرده است و اگر قبل از آیه سجده، به سوره‌ای دیگر عدول کند اشکال ندارد هر چند عمداً شروع کرده باشد.

(۴)- آیه الله تبریزی: اگر با فرض تمکن به طور ملحون نماز بخواند نمازش باطل است مگر این که جاهل قاصر یا معتقد به صحت قرائت باشد و در فرض تعمّد حجّش باطل می‌شود.

آیه الله خویی: اگر در زمانی که نماز خواند می‌توانست صبر کند و قرائتش را تصحیح نماید و مع ذلک با قرائت ملحون نماز بخواند نمازش باطل است مگر جاهل قاصر باشد و در فرض تعمّد حجّش باطل می‌شود.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۳۳۰

اگر نماز درست نباشد، عمره و حج باطل است؛ پس بر اساس این قول، علاوه بر آن که حجة الاسلام بر ذمه باقی می‌ماند، ممکن است محرّمات احرام- مثل زن و چیزهای دیگر حلال نشود.

انکشاف اشتباه در قرائت با اطمینان به صحت

۸۲۱- اگر کسی مطمئن باشد قرائت یا ذکرری که در نماز می‌گوید درست است و نماز طواف را همان گونه بخواند، بعد معلوم شود که اشتباه بوده است، با فرض این که احتمال غلط بودن آن را نمی‌داده، نمازش صحیح است.

حکم عاجز از قرائت صحیح

۸۲۲- اگر کسی نتواند قرائت یا ذکرهای واجب را یاد بگیرد، باید نماز را به هر ترتیبی که می‌تواند، خودش بجا آورد و کفایت می‌کند؛ و اگر با تلقین می‌تواند صحیح بخواند و ممکن باشد، کسی را بگمارد که نماز را به او تلقین کند؛ و احتیاط مستحب آن است که در مقام ابراهیم، به شخص عادل‌ی اقتدا کند، ولی به جماعت اکتفا نکند؛ چنانکه نایب گرفتن نیز کافی نیست.

(۱)- آیه الله مکارم: البته دقت‌های علمای تجوید شرط نیست همین اندازه که عربی صحیح صدق کند کافی است.

(۲)- آیه الله بهجت: باطل است و باید نماز را به طور صحیح اعاده کند.

آیه الله خویی: اگر جاهل قاصر باشد صحیح است. (مناسک، مسأله ۳۳۶).

آیه الله سیستانی: اگر در اشتباه خود معذور بوده، نمازش صحیح است و اگر معذور نبوده باید اعاده نماید.

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: حجّ او صحیح است و لکن نماز طواف را قضا کند و در قضای نماز طوافِ عمره و حج و طواف نساء رعایت ترتیب شود. (مناسک عربی، ص ۱۱۳).

(۳)- آیه الله بهجت: و اگر ممکن شود نماز طواف را در مقام به جماعت بخواند و در صورت عدم امکان جماعت، عمل به وظیفه یومیّه کافی است (مناسک، س ۱۰۵).

(۴)- آیه الله خامنه‌ای: مشروعیت جماعت در نماز طواف ثابت نیست، پس به هر نحو می‌تواند خودش بخواند و احتیاطاً نایب هم بگیرد.

آیه الله سیستانی: اگر نتواند قرائت خود را تصحیح کند، هر چند در اثر مسامحه و سهل‌انگاری، ولی مقدار زیادی از سوره حمد را بتواند به طور صحیح بخواند، خواندن حمد به همین صورت کافی است و اگر نتواند، به احتیاط واجب مقداری از قرآن را که می‌تواند صحیح بخواند به آن اضافه کند و اگر نتواند، تسبیح بگوید و اگر وقت برای یاد گرفتن همه حمد نباشد اگر به مقدار معتدبه یاد بگیرد کافی است و اگر نتواند، مقداری از قرآن را بخواند که عرفاً قرآن خواندن صدق کند و اگر نتواند، تسبیح بگوید و اما سوره از جاهلی که نتواند یاد بگیرد ساقط است.

آیه الله وحید: هر گاه در قرائت نماز گزار غلطی باشد، چنانچه متمکن از تصحیح آن نباشد، بدون اشکال آنچه از قرائت غلط بلد است، برای او کافی است، و چنانچه متمکن از تصحیح آن باشد، باید قرائت خود را تصحیح نماید و می‌تواند به این اکتفا کند که هنگام نماز، قرائت صحیح را با تلقین دیگری به جا آورد؛ و اگر هیچ کدام از این را نتواند تا زمانی که وقت برای تصحیح تنگ شود، باید نماز را با همان قرائت غلط بخواند و بنا بر احتیاط واجب آن را به جماعت هم به جا آورد و نایب هم برای آن بگیرد. (مناسک فارسی معظم له صفحه ۱۷۰)

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: اگر یاد گرفتن قرائت و احکام واجبه نماز ممکن نشود، نماز طواف را به جماعت بخواند ولی اکتفا به آن اشکال دارد و واجب است به طور فردی نیز بخواند و اگر نایب هم بگیرد جهت نماز، بهتر و مطابق با احتیاط است. (مناسک فارسی، ص ۸۱، مسأله ۱۱۳).

آیه الله مکارم: نماز جماعت و گرفتن نایب لزومی ندارد و مشروعیت جماعت در نماز طواف ثابت نیست.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۳۳۱

۸۲۳- صحت جماعت در نماز طواف، محل اشکال است. با این فرض، کسی که قرائتش صحیح نیست، مستحب است احتیاطاً آن را به جماعت بخواند و نباید به آن اکتفا کند. و احتیاط در تماثل نماز ماموم، با امام جماعت است.

۸۲۴- صحت اقتدای نماز طواف به نماز یومیّه، محل اشکال است.

(۱)- آیه الله بهجت: جماعت در نماز طواف واجب، مستحب است (وسیله، ص ۲۸۵).

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: خواندن نماز به جماعت، احوط است ولی نباید به آن اکتفا شود.

آیه الله مکارم: بهتر ترک این احتیاط است.

(۲)- آیه الله بهجت: گذشت استحباب جماعت در نماز طواف واجب، و همچنین می‌تواند اقتدا کند در طواف مستحب با طواف

واجب امام (ذخیره ۲، ص ۲۳۵ و ص ۲۱۷).

آیه الله تبریزی، سیستانی: برای رعایت احتیاط باید به نماز طواف واجب اقتدا کند.

آیه الله خامنه‌ای، آیه الله مکارم: مشروعیت جماعت در نماز طواف ثابت نیست.

آیه الله خویی: جماعت در هیچ یک از نمازهای مستحبی بالاصاله مشروع نیست. و همچنین بنابر احتیاط وجوبی نماز طواف را به

نمازهای یومیّه و بالعکس جایز نیست اقتدا کند و نماز طواف به نماز طواف واجب مانعی ندارد (قسمت اول از منهاج الصالحین،

مسأله ۷۷۳ و ۷۷۴ و قسمت آخر مستفاد از مجموع مسائل و مناسک فارسی، مسأله ۳۳۶).

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: جماعت در نماز مستحبی مشروع نیست و اگر امکان داشت به نماز طواف واجب اقتدا کند و الا

به نماز یومیّه به رجاء مطلوب واقع شدن. (مناسک عربی، ص ۱۱۸).

(۳)- آیه الله خامنه‌ای، آیه الله مکارم: مشروعیت جماعت در نماز طواف مطلقاً محل اشکال است.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۳۳۲

صبر برای تصحیح قرائت

۸۲۵- اگر شخصی با احرام عمره وارد مکه شود و قرائت نماز او صحیح نباشد، لازم نیست که تا آخر وقت در احرام بماند و نمازش

را اصلاح کند؛ و اگر بعد از طواف تا قبل از فوات موالات عرفیه بین طواف و نماز، نتواند غلطهای خود را درست کند، به هر نحو

می‌تواند نماز بخواند.

مسامحه در یادگیری قرائت

۸۲۶- اگر کسی از روی بی‌مبالاتی، در یاد گرفتن قرائت و ذکر واجب نماز، مسامحه کند تا وقت تنگ شود، باید نماز را به هر نحو

که می‌تواند، بخواند و صحیح است، ولی معصیت کار است؛ و احتیاط آن است که به دستور مسأله ۸۲۲ عمل کند.

جواز عمره مستحبی با قرائت غلط

۸۲۷- انجام عمره مفرده مستحبی برای کسی که نمازش را غلط می‌خواند و وقت تصحیح آن را نیز ندارد، مانعی ندارد.

(۱) - آیه الله بهجت: اگر عسر و حرج ندارد صبر کند و یا به جماعت بخواند، چنانکه در ذیل ۷۸۹ گذشت.

آیات عظام تبریزی، خویی، صافی: اگر برای او امکان داشته باشد که قرائت را تصحیح نماید لازم است تا آخر وقت صبر کند. (مناسک عربی، مسأله ۳۳۱).

آیه الله سیستانی: بنا بر احتیاط واجب باید تأخیر بیندازد تا قرائتش را تصحیح نماید.

آیه الله فاضل: اگر می‌تواند قرائتش را تصحیح کند باید طواف را تا ضیق وقت تأخیر بیندازد مگر این که بقای در احرام موجب عسر و حرج شود و ملاک در ضیق وقت آن است که حتی به مقدار واجب رکعی عرفه نرسد.

آیه الله مکارم: لازم است صبر کند مگر آن که عسر و حرج باشد.

نظر سایر آیات عظام در مسأله ۸۲۲ آمده است.

(۲) - آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: بنا بر احتیاط واجب به هر نحوی که خودش می‌تواند بخواند و با جماعت هم بخواند و نایب هم بگیرد.

آیه الله سیستانی: احتیاط مستحب در صورت مقصر بودن، این است که هم نماز را به کیفیتی که بیان آن گذشت بجا آورد و هم آن را به جماعت بخواند و هم نایب جهت انجام آن از طرفش بگیرد. (مناسک، مسأله ۳۳۱).

(۳) - آیه الله بهجت: اگر بتواند استنابه هم بکند، اگر چه در امر تصحیح خلاف شرع کرده باشد.

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: و بنا بر احتیاط، برای نماز نایب هم بگیرد.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۳۳۳

تکرار ذکر در نماز طواف

۸۲۸- اگر نماز گزار را در حال ذکر حرکت دادند، اگر حرکت به گونه‌ای بوده که استقرار از بین رفته، تکرار ذکر مانع ندارد؛ و در غیر این صورت، تکرار نکند مگر به قصد احتیاط، به شرط آن که وسوسه نباشد.

حکم نیابت افراد با قرائت ناصحیح

۸۲۹- افرادی که قرائتشان درست نیست، و در حج نایب شده و محرم شده‌اند، در صورت امکان، باید قرائت خود را درست کنند و عمل نیابی خود را تصحیح نمایند تا از احرام خارج شوند؛ و اگر تصحیح ممکن نیست و معذور هستند، احرام آنها صحیح واقع نشده و از احرام خارج هستند. ۸۳۰- کسی که قرائتش درست نیست، نمی‌تواند حتی تبرعاً از کسی که حج واجب بر عهده دارد، نیابت کند و حج انجام دهد، مگر آن که بتواند قرائت خود را تصحیح کند و از ذوی الأعدار

(۱) - آیه الله بهجت: کسی که قرائتش درست نبوده و یا از جهات دیگر معذور بوده و بدون توجه به این عذر به نیابت از دیگری محرم شده و در وسط اعمال و یا بعد از عمره تمتع متوجه نقص کار خود شده، احتیاطاً در موارد عذر نایب بگیرد تا عمل را صحیحاً بجا آورد و خود نیز آن عمل را انجام دهد و نیابتش صحیح است هر چند از اول نمی‌توانسته نایب شود. (مناسک س ۱۰۶).

(۲) - آیه الله گلپایگانی: بنا بر احتیاط به قصد منوب عنه اعمال را بجا آورد و لکن صحت عمره مذکور برای منوب عنه محل اشکال است و نسبت به اجرت نیز با مستأجر مصالحه نمایند.

- (۳). آیه الله فاضل: در حج واجب.
- (۴) - آیه الله تبریزی، آیه الله خوبی: احتیاط این است که حج را به نیت نیابی تمام کند.
- آیه الله سیستانی: احرام صحیح است و باید حج (را) به نیت منوب عنه تمام کنند هر چند به احتیاط واجب مجزی از منوب عنه نیست.
- آیه الله فاضل: در فرض مذکور اعمال آنها صحیح است و از احرام خارج شده‌اند ولی کفایت از عمل واجب منوب عنه نمی‌کند.
- آیه الله مکارم: ولی می‌تواند برای خودش حج بجا آورد، اگر وقت وسعت دارد حج تمتع و گرنه حج افراد بجا آورد و چنانچه حَجَّةُ الْاِسْلَام بجا نیاورده حج واجب او محسوب می‌شود ولی پول نیابت را باید برگرداند.
- (۵) - آیه الله بهجت: اکتفا به عملش مشکل است (مناسک، مسأله ۱۱۰).
- آیه الله سیستانی، آیه الله مکارم: بنا بر احتیاط واجب.
- آیه الله صافی: به مسأله ۱۱۷ به بعد مراجعه شود.
- آیه الله گلپایگانی: نیابت چنین شخصی خلاف احتیاط است.
- مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۳۳۴
- محسوب نباشد، که در این صورت می‌تواند نیابت را قبول نماید، ولی باید قرائت خود را درست کند.

۳ - نماز طواف مستحب

ترک نماز طواف مستحب

۸۳۱- خواندن نماز طواف مستحب ولو در حال اختیار، در هر جای مسجدالحرام، جایز است بلکه گفته‌اند می‌تواند آن را عمداً ترک کند.

نماز طواف استحبابی

۸۳۲- نماز طواف استحبابی لازم نیست در نزد مقام ابراهیم باشد بلکه در هر جای مسجدالحرام جایز است، به‌خصوص در موقع ازدحام مناسب است مراعات سایر حجج را بنمایند.

۸۳۳- آیا نماز طواف مستحب را می‌توان در حال حرکت و راه رفتن خواند؟

(۱) - آیه الله بهجت: مورد تأمل است (مناسک شیخ، ص ۴۷).

آیه الله خامنه‌ای، متعرض ترک نماز نشده‌اند.

آیه الله سیستانی: ظاهر آن است که نماز طواف مستحب، مستحب است.

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: سزاوار نیست ترک کنند.

آیه الله مکارم: ترک آن مشکل است.

(۲). به ذیل مسأله ۷۸۲ مراجعه شود.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۳۳۵

فصل سوم: مستحبات نماز طواف

۸۳۴- در نماز طواف، مستحب است بعد از حمد در رکعت اول سوره توحید و در رکعت دوم سوره جحد را بخواند و پس از نماز، حمد و ثنای الهی را بجا آورد و صلوات بر محمد و آل محمد بفرستد و از خداوند عالم طلب قبول نماید و بگوید:

حَتَّى يَنْتَهِيَ الْحَمْدُ إِلَى مَا يُحِبُّ وَيَرْضَى، اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ وَتَقَبَّلْ مِنِّي وَطَهِّرْ قَلْبِي وَزَكِّ عَمَلِي.»

و در روایت دیگر است:

«اللَّهُمَّ ارْحَمْنِي بِطَاعَتِي آيَاكَ وَطَاعِيَةَ رَسُولِكَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ اللَّهُمَّ جَنِّبْنِي أَنْ أَتَعَدَّى حُدُودَكَ وَأَجْعَلْنِي مِمَّنْ يُحِبُّكَ وَيُحِبُّ رَسُولَكَ وَمَلَائِكَتَكَ وَعِبَادَكَ الصَّالِحِينَ.»

و در بعضی از روایات است که حضرت صادق علیه السلام بعد از نماز طواف به سجده رفته و چنین می گفت:

«سَجَدَ لَكَ وَجْهِي تَعْبُدًا وَرِقًا لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ حَقًّا حَقًّا الْأَوَّلُ قَبْلَ كُلِّ شَيْءٍ وَالْآخِرُ بَعْدَ كُلِّ شَيْءٍ وَهَا أَنَا ذَا بَيْنَ يَدَيْكَ نَاصِيَةً يَتِي بِيَدِكَ فَاعْفُزْ لِي إِنَّهُ لَا يَغْفِرُ الذَّنْبَ الْعَظِيمَ غَيْرُكَ فَاعْفُزْ لِي فَإِنِّي مُقِرٌّ بِذُنُوبِي عَلَى نَفْسِي وَلَا يَدْفَعُ الذَّنْبَ الْعَظِيمَ غَيْرُكَ.»

و بعد از سجده، روی مبارک آن حضرت از گریه چنین بود که گویا در آب فرو رفته باشد.

(۱)- آیه الله مکارم: این مستحبات را به قصد رجا بجا آورد.

(۲)- آیه الله بهجت، آیه الله سیستانی: دعای اول و دوم در مناسک ایشان موجود نیست و در دعای آخر نیز تفاوت در عبارت وجود دارد.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۳۳۶
وَقَالَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ:

لَوْ أَنَّ حَمَلَةَ الْعِلْمِ حَمَلُوهُ بِحَقِّهِ لِأَحَبَّهُمُ اللَّهُ وَمَلَائِكَتُهُ وَأَهْلُ طَاعَتِهِ مِنْ خَلْقِهِ وَكَانَتْهُمْ حَمَلُوهُ لَطَلَبَ الدُّنْيَا، فَمَقَّتَهُمُ اللَّهُ وَهَانُوا عَلَى النَّاسِ

بحار الانوار ۲ / ۳۲

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۳۳۷
باب چهارم

۱- وجوب سعی و حکم ترک آن ۳۳۹

۲- زمان سعی ۳۴۰

۳- مکان سعی ۳۴۱

۴- کیفیت و شرایط سعی ۳۴۴

عدد دورهای سعی ۳۴۸

۱- زیاد کردن در دورهای سعی ۳۴۸

۲- کم کردن از اشواط سعی ۳۵۰

۳- قطع سعی و از سرگیری آن ۳۵۲

۴- شک در اشواط و صحت سعی ۳۵۳

مستحبات سعی ۳۵۶

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۳۳۸

يَا
 خَيْرَ مُؤْنِسٍ وَأَنْسٍ
 عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ قَالَ:
 إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ يُحِبُّ مَنْ عِبَادِهِ الْمُؤْمِنِينَ كُلَّ عَبْدٍ دَعَا فَعَلَيْكُمْ بِالِدُّعَاءِ فِي السَّحْرِ إِلَى طُلُوعِ الشَّمْسِ؛ فَإِنَّهَا سَاعَةٌ تَفْتَحُ فِيهَا أَبْوَابُ
 السَّمَاءِ وَتُقَسَّمُ فِيهَا الْأَزْزَاقُ وَتُقْضَى فِيهَا الْحَوَائِجُ الْعِظَامُ
 الكافي / ۲ / ۴۷۸
 مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۳۳۹

باب چهارم: وجوب سعی و حکم ترک آن

فصل اول: وجوب، زمان، مکان و کیفیت سعی

۱- وجوب سعی و حکم ترک آن

اشاره

۸۳۵- سعی چهارمین عمل واجب در عمره مفرده است.

ترک سعی

۸۳۶- سعی - مثل طواف - رکن است، و حکم ترک آن از روی عمد یا سهو، با طواف یکسان است.

فراموشی سعی و انجام تقصیر

۸۳۷- اگر کسی سعی را فراموش کند و تقصیر نماید، از احرام خارج شده و باید هر وقت یادش آمد، سعی را بجا آورد.

آیا سعی استجابی وجود دارد؟

۸۳۹- در فتوای فقها، استجاب سعی وارد نشده است، آیا سعی استجاب نفسی دارد یا نه؟ و در موردی که سهواً سعی را اضافه به جای آورد، فتوا به استجاب هفت شوط دوم داده‌اند، آیا از این مورد، می‌توان استجاب سعی را استفاده کرد؟

(۱) - آیه‌الله بهجت: پس تارک آن عمداً، باطل است حج او، و باید پس از حج افراد در سال آینده حج نماید، تا رک آن سهواً رجوع می‌نماید برای سعی مع الامکان واستنابه می‌نماید مع التَّعْذُر.
 آیه‌الله مکارم: به مسأله ۵۵۱ و ۵۵۲ و ۵۵۳ مناسک محشای حج مراجعه شود.

(۲). آیه الله خویی: از احرام خارج نشده و تقصیر را اعاده نماید.

آیه الله سیستانی: بنابر احتیاط تقصیر را پس از سعی اعاده کند و یک گاو کفاره بدهد.

(۳). آیات عظام: خامنه‌ای، سیستانی، نوری: سعی استحباب نفسی ندارد.

آیات عظام: تبریزی، صافی، فاضل: استحباب سعی، مگر نسبت به اتمام مورد مخصوص، ثابت نیست؛ واللّٰه العالم.

آیت الله مکارم: سعی مستحب نداریم و اگر سهواً چیزی اضافه کند، احتیاط آن است که تا هفت دور تکمیل ننماید و سعی او صحیح است.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۳۴۰

۲- زمان سعی

اشاره

۸۴۰- سعی باید بعد از طواف و نماز آن، انجام شود؛ و اگر عمداً پیش از آنها بجا آورده شود، باید بعد از طواف و نماز، اعاده شود.

جواز تأخیر سعی تا شب

۸۴۱- تأخیر سعی از طواف و نماز آن، برای رفع خستگی یا تخفیف گرمی هوا، جایز است؛ و نیز تأخیر آن بدون عذر تا شب، جایز است، گرچه احتیاط، در عدم تأخیر است.

۸۴۲- تأخیر سعی تا فردا بدون عذر- مثل مرض - جایز نیست.

میزان تأخیر سعی

۸۴۳- کسی که بعد از ظهر، طواف و نماز را بجا می‌آورد و سعی را شب انجام می‌دهد، اگر بدون تأخیر عرفی، سعی در شب واقع شود مانع ندارد و احتیاط آن است که تا شب تأخیر نیندازد، اگرچه اقوی کفایت است.

تأخیر سعی تا روز بعد

۸۴۴- کسی که طواف و نماز آن را انجام داده و سعی را به روز بعد یا روزهای بعد به تأخیر انداخته است، فقط باید سعی را اعاده کند؛ ولی اختیاراً نباید به تاخیر بیندازد.

(۱)- آیه الله تبریزی: تأخیر تکلیفاً جایز است ولی باید طواف و نماز را اعاده نمود.

آیه الله خویی: اگر تأخیر انداخت طواف و نماز را اعاده نماید.

آیه الله مکارم: ولی اگر تأخیر انداخت، سعی او باطل نخواهد شد هر چند گناه کرده است.

(۲) - آیه الله سیستانی: تأخیر عرفی اشکال ندارد و مبادرت لازم نیست ولی تأخیر به فردا جایز نیست و اگر عمداً و بدون عذر تا فردای آن روز تأخیر بیندازد، به احتیاط واجب باید طواف را اعاده کند.

آیه الله مکارم: هرگاه طواف و نماز آن را در هر موقع از روز انجام دهد سعی را تا شب می‌تواند به تأخیر بیندازد. ولی تأخیر تا فردا جایز نیست و اگر تأخیر انداخت گناه کرده ولی اعمال او صحیح است.

(۳) - آیه الله تبریزی: بنابر احتیاط طواف و نماز را اعاده نماید.

آیه الله خوئی: باید طواف و نماز را اعاده کند.

آیه الله سیستانی: اگر عمداً بدون هیچ عذری تأخیر انداخته، احتیاط واجب اعاده طواف و نماز آن است.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۳۴۱

تأخیر سعی برای فردا

۸۴۵- کسی که طواف و نماز طواف را انجام داده، آیا می‌تواند سعی را با فاصله زیاد انجام دهد، مثلاً روز دیگر و اگر طواف و نماز را شب انجام داده و بسیار خسته است آیا می‌تواند سعی را فردا بجا آورد؟

تقدیم سعی بر طواف

۸۴۶- اگر از روی فراموشی یا جهل به حکم، سعی را بر طواف مقدم بدارد، بنابر اقوی باید سعی را اعاده کند.

۳- مکان سعی

اشاره

۸۴۷- واجب است رفتن و برگشتن، از راه متعارف باشد. سعی از راه غیر متعارف باطل است.

(۱). آیه الله فاضل: می‌تواند در صورتی که طواف را در روز انجام داده باشد سعی را تا شب تأخیر بیندازد ولی تأخیر تا فردا تنها در صورت عذر جایز است.

آیه الله بهجت: جایز است تأخیر سعی از طواف به جهت رفع خستگی و به جهت تخفیف حرارت هوا و جایز نیست تأخیر آن تا فردا، و اقوی جواز تأخیر آن است تا شب آن روز، و احوط ترک آن است بدون عذر.

آیه الله تبریزی: احوط آنست که بدون ضرورت، سعی را از طواف و نماز به مقدار معتدّ به تأخیر نیندازد اگرچه اقوی جواز تأخیر آن تا شب است ولی در حال اختیار نمی‌شود سعی را تا فردا تأخیر انداخت.

آیه الله مکارم: تأخیر انداختن تا شب برای استراحت و تخفیف گرما و مانند آن جایز است ولی بدون عذر نمی‌تواند تا فردا تأخیر بیندازد.

آیه الله سیستانی: تأخیر سعی تا شب جایز است اما تأخیر آن تا فردای روز طواف، در صورت اختیار جایز نیست.
 آیه الله صافی: تأخیر سعی تا روز بعد جایز نیست و اقوی جواز تأخیر تا شب است هر چند احتیاط، عدم تأخیر است و در صورت تأخیر تا روز بعد معصیت کرده ولی سعی باطل نیست.

آیه الله نوری: فاصله زیاد جایز نیست بلی برای رفع خستگی یا شدت گرما می‌تواند تا شب تأخیر بیندازد.

(۲) - آیات عظام بهجت، صافی، گلپایگانی: بنا بر احتیاط واجب.

آیه الله تبریزی: اگر مقدم داشتن سعی از جهت فراموشی طواف بوده باشد، باز احوط این است که سعی را پس از طواف اعاده نماید.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۳۴۲

سعی از مسعای جدید

۸۴۷ / ۲ - آیا سعی از قسمت جدید الاحداث مسعی در طبقه همکف، کفایت می‌کند؟

سعی از طبقه دوم

۸۴۸ - سعی در طبقه فوقانی، اگر محرز نیست که بین صفا و مروه است، جایز نیست.

فرض مسدود بودن طبقه پایین مسعی

۸۴۸ / ۲ - ۱ - در صورتی که در طبقه پایین (به دلیل تعمیرات یا غیر آن) سعی امکان‌پذیر نباشد، مُحرم به احرام عمره مفرده چه وظیفه‌ای دارد؟ آیا سعی از طبقه بالا صحیح است؟

۲ - آیا با علم به این مطلب می‌توان از ابتدا به احرام مفرده محرم شد؟

۳ - در صورت عدم جواز، حکم رفتن به مکه در فرض ضرورت و غیر ضرورت چیست؟

(۱). آیه الله بهجت و آیه الله صافی: اگر ثابت شود که عرض مسعای جدید، در بین کوه صفا و مروه است، مانعی ندارد؛ و گرنه با رعایت اقرب به مسعای قدیم، مجزی است.

آیات عظام: خامنه‌ای، زنجانی، مکارم و نوری: سعی در مسعای جدید مجزی است.

آیه الله وحید خراسانی: اگر بین الجبلین ثابت شود، سعی در آنجا مجزی است و گرنه در صورت شک، بنا بر احتیاط مجزی نیست.

آیه الله سیستانی: اگر به جهت شهادت اهل خبره اطمینان پیدا کنند که کوه صفا و مروه تا مسعای جدید امتداد داشته است، سعی در آنجا مجزی است.

(۲) - آیه الله بهجت: سعی از طبقه فوقانی مجزی است. (استفتاء)

آیه الله خوئی: اگر دو طرف آن ولو قبلاً کوه صفا و مروه بوده و فضای بدون کوه نبود صحیح است. (آراء المراجع، ص ۳۰۰).

آیه الله سیستانی: مجزی نیست.

آیه الله مکارم: سعی در طبقه فوقانی در حال ازدحام و مشقت طواف در طبقه پایین مجزی است.

(۳). آیه الله بهجت: سعی از طبقه دوم مطلقاً جایز است.

آیه الله فاضل: ۱- باید از طبقه بالا سعی کند و عمل او صحیح است.

۲- مانعی ندارد.

۳- در حال اختیار هم می‌توان محرم شد.

آیه الله سیستانی: اگر طبقه دوم بالاتر از یکی از دو کوه صفا و مروه باشد سعی از آن صحیح نیست و محرم به عمره مفرده تا هنگام رفع مانع از سعی در مسعی بر احرامش باقی می‌ماند، مگر آنکه عرفاً مصدود محسوب شود که در این صورت حکم مصدود در عمره مفرده بر او جاری است.

۳- می‌تواند برای عمره مفرده احرام ببندد و وارد مکه شود ولی تا انجام سعی بر احرام باقی می‌ماند مگر در صورت یاد شده.

آیه الله مکارم: در هر سه فرض، اشکالی ندارد.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۳۴۳

۸۴۹- اگر فرضاً طبقه زیرزمینی احداث شد و کوه صفا و مروه ریشه‌دار بود و سعی بین آن دو واقع شد، علی الظاهر صحیح است، و احوط سعی از طبقه روی زمینی است. ۸۵۰- سعی از هر دو طرف مسعی کفایت می‌کند، یعنی می‌تواند از همان راهی که به مروه رفته به صفا بازگردد ولی نباید مزاحم دیگران شود.

عدم لزوم بالا رفتن بر صفا و مروه

۸۵۱- احتیاط آن است که از جزء اول صفا، سعی را آغاز کند؛ و در صورتی که از صفا به نحو متعارف سعی را آغاز و بین دو کوه سعی کند، کفایت می‌کند و بالا رفتن بر کوه، لازم نیست.

۲ / ۸۵۱- آیا سعی را می‌شود از دامنه کوه صفا که روی آن را با سنگ فرش کرده‌اند شروع و در دامنه مروه که روی آن را با سنگ فرش نموده‌اند خاتمه داد؟

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)؛ ص ۳۴۳

حکم شروع از مروه

۸۵۲- سعی باید از صفا شروع و در دور هفتم، به مروه ختم شود؛ و اگر کسی از مروه شروع کند، هر وقت فهمید، باید اعاده کند؛ و اگر در بین سعی بفهمد، باید از سر بگیرد و از صفا شروع کند.

(۱)- آیه الله بهجت: در صورتی که احراز شود که سعی بین صفا و مروه واقع می‌شود، کفایت می‌کند.

(۲)- آیه الله بهجت: واجب است.

آیه الله خویی: لازم و واجب است که ابتدا کند از اول جزء صفا.

آیه الله سیستانی: باید تمام مسافت بین دو کوه پیموده شود و بالا رفتن از کوه لازم نیست گرچه احتیاط مستحب است و احتیاط واجب این است که فاصله مذکور دقیقاً همه آن پیموده شود؛ یعنی این که شوط اول را- مثلاً- از اولین جزء پایین کوه صفا آغاز

کند و حرکت کند تا برسد به اولین جزء کوه مروه و به همین ترتیب بقیه شوطها را انجام دهد. (مناسک، مسأله ۳۳۵).

آیه الله مکارم: واجب است فاصله میان دو کوه را طی کند و باید توجه داشت که هم‌اکنون قسمتی از کوه صفا و مروه را مفروش کرده‌اند و تنها قسمتی از کوه نمایان است و لازم نیست به قسمت نمایان کوه برود بلکه همین اندازه که به قسمت سربالایی برسد کافی است.

(۳). آیات عظام: بهجت، فاضل، مکارم: مانعی ندارد و ابتداء از اول جزء صفا و مروه کافی است.

آیه الله خامنه‌ای: اگر اطمینان دارد که ابتدای کوه صفا و ابتدای کوه مروه است مانع ندارد.

(۴) - آیه الله مکارم: اگر آن دور را که از مروه شروع کرده نادیده بگیرد و بقیه را تکمیل کند، بعید نیست کفایت کند.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۳۴۴

۸۵۳- اگر کسی سعی را از مروه شروع و به صفا ختم کند و بعد بفهمد، باید سعی را اعاده کند و اگر تقصیر نکرده تقصیر کند.

عدم کفایت استنابه در سعی برای حائض

۸۵۵- مسعی مسجد نیست و حایض باید خودش سعی نماید؛ حتی اگر برای طواف نایب گرفته باشد، باید با مراعات ترتیب بین طواف و سعی، خودش سعی به جا آورد.

عدم جواز عبور حائض و نفساء از مسجدالحرام

۸۵۶- حایض و نفساء اگر امکان نداشته باشد که از راه دیگری غیر از خود مسجدالحرام برای سعی بروند، باید سعی را تأخیر بیندازند؛ و اگر آن هم ممکن نیست، نوبت به نیابت می‌رسد؛ و بر فرض عبور، سعیشان صحیح است هرچند گناه کرده‌اند.

۴- کیفیت و شرایط سعی

اخلاص در سعی

۸۵۷- سعی از عبادات است، و باید با نیت خالص، برای اطاعت از فرمان خدای تعالی انجام شود.

حکم موالات در سعی

۸۵۸- در سعی، موالات معتبر نیست مگر در شوط اول که اگر تمام نشده باشد و موالات فوت شود، احتیاطاً از سر گرفته شود.

(۱) - آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی: در فرض تقصیر هم باید دو مرتبه تقصیر کند.

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: و تقصیر نماید (اگر چه قبلاً تقصیر کرده باشد) تا از احرام، خارج شود.

آیه الله فاضل: اگر با اعتقاد به صحت تقصیر کرده، تقصیر اعاده ندارد مگر از باب احتیاط و در غیر این صورت باید تقصیر را اعاده

کند.

آیه الله مکارم: این حکم در مسأله ۸۵۱ آمده است.

(۲) - آیه الله مکارم: یعنی از این راه خودش را به صفا برساند؛ و از آنجا سعی را در مسیر معمولی، شروع کند.

(۳) - آیه الله سیستانی: به حاشیه مسأله ۵۶۸ مراجعه شود.

(۴) - آیه الله بهجت: دلیلی بر اعتبار موالات در سعی در غیر شوط اول نیست، (پرسشهای جدید حج، ص ۸۹).

آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: احوط اعتبار موالات عرفیه بین اشواط سعی است.

آیه الله سیستانی، آیه الله فاضل: بنا بر احتیاط واجب موالات عرفیه لازم است.

آیه الله گلپایگانی: موالات در سعی معتبر نیست. (آداب و احکام حج، ص ۲۷۴) و قسمت آخر مسأله را متعرض نشده‌اند.

آیه الله مکارم: احتیاط واجب آن است که در غیر موارد استثنا شده موالات عرفیه رعایت شود.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۳۴۵

توجه به صفا و مروه

۸۵۹- متوجه بودن به سمت مروه و صفا هنگام حرکت به سمت هر کدام، واجب است و این وجوب وضعی است؛ پس اگر عقب عقب حرکت کند یا پهلو را به طرف صفا یا مروه کند و برود، باطل است.

نگاه به چپ و راست و پشت سر

نگاه کردن به چپ و راست، بلکه گاهی به پشت سر، هنگام سعی اشکال ندارد.

انجام سعی با حرکت به عقب

۸۶۰- اگر شخصی مقداری از سعی را عقب عقب طی کرده، باید آن مقدار را تدارک کند؛ و اگر از آن محل گذشته، سعی او اشکال دارد و احتیاط در اتمام و اعاده است.

رفتن به جانب مسعی در اثنای سعی

۸۶۱- کسی که در اثنای سعی - مثلاً برای آب خوردن - بدون روی برگرداندن از صفا یا مروه، به کناره مسعی رفته و در حرکت نیت سعی داشته، یا اگر سعی راقطع کرده، از جایی که قطع شده یا مُحاذی آن، سعی را ادامه داده، عمل او صحیح است.

حکم خود صفا و مروه از جهت نحوه حرکت

۸۶۲- بر روی صفا و مروه، به چپ و راست منحرف شدن و یا به عقب بازگشتن، مانعی ندارد.

(۱) - آیه الله مکارم: ولی نگاه کردن به اطراف و حتی به پشت سر مانعی ندارد.

(۲) - آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: در صورتی که سینه و شانه‌ها در حال رفتن به مروه به طرف مروه و در حال رفتن به صفا رو

به صفا باشد و یا در حال توقف به پشت سر برگردد. (آداب و احکام حج، ص ۲۶۴)

آیه الله مکارم: مثلاً اگر برای ملاحظه همراهان نگاهی به عقب کند مانعی ندارد.

(۳) - آیات عظام گلپایگانی، صافی، مکارم: می‌تواند برگردد و جبران کند و سعی او اشکال ندارد.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۳۴۶

کفایت سعی سواره حتی بدون عذر

۸۶۳- سعی سواره و بر روی محمل و چرخ، مطلقاً و لو در حال اختیار، جایز است، ولی راه رفتن افضل است.

حکم احتیاج به چرخ با نداشتن پول

۸۶۴- کسی که نمی‌تواند بدون سوار شدن در چرخ، سعی کند ولی تمکن مالی ندارد، اگر می‌تواند ولو با فروش چیزی یا قرض، خودش با چرخ سعی کند، استنابه صحیح نیست مگر آن که مشقت و حرج در کار باشد.

استراحت در صفا و مروه و اثنای سعی

۸۶۵- نشستن یا خوابیدن بر صفا یا مروه به جهت استراحت و رفع خستگی، جایز است؛ و همین طور نشستن یا خوابیدن بین آنها برای رفع خستگی جایز است، و بنا بر اقوی، لازم نیست عذری داشته باشد.

عدم لزوم طهارت و ستر عورت در سعی

۸۶۶- طهارت از حدث و خبث و ستر عورت در سعی معتبر نیست، گرچه احوط مراعات طهارت از حدث است.

عدم اعتبار ستر در سعی

۸۶۷- اگر در سعی، بعضی مواضع بدن زن غیر از وجه و کفین پیدا باشد، به صحت سعی ضرر نمی‌زند.

(۱). آیه الله فاضل: لکن در حال اختیار باید خودش آن وسیله را راه برد.

(۲) - آیه الله بهجت، آیه الله خویی: به خاطر استراحت جایز است نشستن بر صفا یا مروه تا استراحت حاصل شود و احوط ترک

جلوس است در مابین صفا و مروه بدون عذر.

آیات عظام تبریزی، سیستانی، فاضل: بنا بر احتیاط باید به مقداری باشد که موالات عرفیه به هم نخورد.
 آیه الله سیستانی: احتیاط مستحب آن است که نشستن در وسط راه جهت استراحت ترک شود، مگر برای کسی که خسته شده باشد
 (مناسک، مسأله ۳۴۰).

آیه الله مکارم: احتیاط واجب رعایت موالات عرفیه در سعی است.
 (۳) - آیه الله گلپایگانی، آیه الله صافی: متعرض ستر عورت نشده‌اند.
 آیه الله مکارم: ستر عورت احتیاط واجب است.
 آیه الله نوری: با عدم وجود ناظر محترم معتبر نیست.
 مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۳۴۷

به عقب برگشتن کودک هنگام سعی

۸۶۸- کودکی در احرام عمره مفرده، گاهی در حال سعی به عقب بازگشته و با همین وضع اعمال را به پایان برده است، اکنون چه وظیفه‌ای دارد؟

خواب کودک هنگام سعی

۸۶۹- اگر کودک را در حال خواب، طواف یا سعی دهند یا بخشی از طواف و سعی را در خواب باشد چه حکمی دارد؟ ۸۷۰-
 کودک ممیزی را ولی او به سعی می‌برد؛ ولی کودک خواب است، آیا لازم است در ابتدای سعی، او را برای نیت بیدار کند، و چنانچه در آغاز بیدار باشد و در بین راه خواب برود چه حکمی دارد؟

(۱). آیات عظام: بهجت، تبریزی، سیستانی، مکارم، نوری: صحیح است.

آیه الله خامنه‌ای: اگر به اعتقاد صحت تقصیر انجام شده طفل از احرام خارج شده است و چیزی بر او نیست اگر چه احتیاط در اعاده سعی است.

آیه الله فاضل: ظاهراً سعی او صحیح باشد هر چند بهتر است خودش سعی را اعاده کند یا برای انجام آن نایب بگیرد.
 آیه الله صافی: در فرض سؤال چنانچه ممیز است باید سعی را صحیحاً اعاده نماید و بقیه اعمال مرتبه را نیز انجام دهد و اگر غیر ممیز است ولی او دوباره او را سعی دهد و همچنین بقیه اعمال مرتبه را.
 (۲). به ذیل مسأله ۶۰۳ مراجعه شود.

آیه الله مکارم: در مورد بچه‌های کوچک اشکالی ندارد.

(۳). آیات عظام: بهجت، خامنه‌ای، سیستانی، صافی: سعی از عبادات است و سعی در حال خواب صحیح نیست باید او را بیدار کند.
 آیه الله تبریزی: احتیاط واجب این است که خواب نرود و آن مقدار را که خواب رفته، به نیت «اتمام ما نقص من سعیه» اعاده کند و اگر قبل از نیت سعی، خواب رفته - بدون اشکال - سعی او باطل است.

آیه الله فاضل: چون سعی از عبادات است و صحت آن منوط به نیت و قصد قربت مستمر است لذا در فرض مذکور اگر قبل از شوط چهارم به خواب رفته است به احتیاط واجب سعی را از اول اعاده کند و اگر بعد از شوط چهارم خواب رفته است پس از بیدار شدن

و توجه و التفات باید از جایی که به خواب رفته سعی را ادامه دهد.

آیه الله مکارم: در صورتی که در ابتدای سعی نیت کرده باشد، اشکالی ندارد.

آیه الله نوری: ۱- لازم است که او را برای انجام نیت بیدار کند ۲- و آن مقداری را که در حال خواب پیش رفته است پس از بیدار شدن اعاده کند.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۳۴۸

فصل دوم: عدد دورهای سعی

اشاره

۸۷۱- سعی بین صفا و مروه، باید هفت مرتبه باشد؛ و به هر مرتبه، «شوط» می‌گویند؛ رفتن از صفا به مروه، یک شوط و از مروه به صفا نیز، یک شوط است.

۱- زیاد کردن در دورهای سعی

زیاد کردن عمدی

۸۷۲- زیاد کردن در سعی از روی عمد- به تفصیلی که در طواف گذشت- موجب باطل شدن آن است.

زیاد کردن سهوی

۸۷۳- زیاد کردن در سعی از روی فراموشی چه کمتر از یک شوط یا بیشتر، به صحت آن ضرر نمی‌زند و بعید نیست که رساندن آن به هفت شوط، جایز باشد هرچند رها کردن زائد بهتر است.

زیادی جهلی در سعی

۸۷۴- زیادی در سعی جهلاً، محل اشکال است. ۸۷۵- اگر شخصی جهلاً به اشواط سعی اضافه نماید و رفت و برگشت را یک شوط حساب

(۱)- آیات عظام: بهجت، خویی، سیستانی: اگر زیادی یک شوط باشد مستحب است آن را به هفت برساند.

(۲)- آیات عظام بهجت، تبریزی، خامنه‌ای، خویی، سیستانی، صافی، گلپایگانی، مکارم: حکم زیادی سهوی را دارد و سعی او صحیح است.

آیه الله فاضل: محل اشکال است و احتیاطاً اعاده کند.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۳۴۹

نماید، سعی او اشکال دارد و احوط اعاده سعی است هرچند تقصیر هم نموده باشد.

کسی که رفت و برگشت را یکی حساب کرده

۸۷۶- کسی که می‌دانسته باید هفت مرتبه بین صفا و مروه سعی کند و با همین نیت از صفا شروع کرده، ولی رفت و برگشت را یک مرتبه حساب کرده و در نتیجه چهارده مرتبه سعی نموده، احتیاط آن است که سعی را اعاده کند، اگرچه اقوی کفایت همان سعی است.

۸۷۷- اگر شخصی به اعتقاد این که هر شوط سعی، مجموع رفت و برگشت از صفا به مروه است، سعی را شروع کند ولی در اثنا متوجه مسأله شود و سعی خود را به هفت شوط خاتمه دهد، سعی او صحیح است.

تکرار جزئی از سعی به گمان وجوب هروله

۸۷۸- اگر کسی در حال سعی، بعد از گذشتن از مکان هروله، به گمان این که هروله لازم است، باز گردد و آن مقدار را با هروله، تکرار نماید، سعی او اشکال دارد.

تکرار مقداری از سعی

۸۷۹- اگر شخصی - مثلاً به جهت کنترل همراهان خود - در حین سعی، گاهی به عقب برمی‌گشته و بدون توجه، مجدداً همان مسافت را طی می‌کرده، سعی او اشکال دارد و باید آن را اعاده کند.

(۱) - مراجعه شود به مسأله قبل.

(۲) - آیه الله بهجت، آیه الله خامنه‌ای: سعی صحیح است (پرسشهای جدید حج، س ۷۸).

آیه الله سیستانی: اگر جاهل «قاصر» بوده سعیش صحیح است؛ و اگر «مقصر» بوده، صحتش اشکال دارد.
آیه الله مکارم: این احتیاط ترک نشود.

(۳) - آیات عظام بهجت، خویی، صافی، فاضل، گلپایگانی، مکارم: اشکال ندارد.

آیه الله تبریزی: اگر به قصد انجام وظیفه واقعی باشد، اشکالی ندارد.

آیه الله خامنه‌ای: در حال اختیار نباید چنین کند ولی در فرض مذکور سعی او درست است و چیزی بر او نیست، اگرچه احتیاط در اتمام و اعاده سعی است.

آیه الله سیستانی: صحت سعیش اشکال دارد مگر آن که جاهل قاصر باشد.

(۴) - آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: اشکال ندارد.

آیه الله سیستانی: مگر این که جاهل قاصر باشد یا مقدار اضافی را به قصد سعی انجام ندهد.

آیه الله مکارم: اشکال ندارد و اعاده لازم نیست ولی بهتر است این کار را نکند.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۳۵۰

۲- کم کردن از اشواط سعی**کم کردن سهوی**

۸۸۰- اگر کسی مقداری از سعی را سهواً کم کند، واجب است آن را هر وقت یادش آمد اتمام کند؛ و اگر به وطن خود مراجعت کرده و برای او مشقت ندارد، باید مراجعت کند؛ و اگر نه باید نایب بگیرد.

تدارک سعی ناقص

۸۸۱- اگر کمتر از یک مرتبه سعی کرد و بقیه را فراموش کرد، احتیاط واجب آن است که سعی را از سر بگیرد؛ و اگر بعد از تمام کردن یک مرتبه یا بیشتر، بقیه را فراموش کرد، جایز است از همانجا سعی را تمام کند، ولی احتیاط آن است که اگر چهار مرتبه را تمام نکرده، تمام کند و از سر بگیرد.

نقصان سعی و تکرار تقصیر

۸۸۲- اگر با گمان تمام شدن هفت شوط سعی، تقصیر نماید، ولی متوجه شود که یک شوط کم بجا

(۱)- آیه الله خویی: به حاشیه مسأله بعدی مراجعه شود.

آیه الله فاضل: چنانچه قبل از تمام کردن شوط چهارم باشد بنا بر احتیاط واجب سعی را از سر بگیرد ولی اگر شوط چهارم را تمام کرده است می تواند آن را اتمام کند یا از سر بگیرد.

(۲)- آیه الله سیستانی: چه یک شوط فراموش کرده باشد یا بیشتر، بنا بر اقوی و اگر پس از گذشتن زمان سعی یادش بیاید؛ مثلاً در عرفات یادش بیاید سعی عمره اش ناقص بوده یا پس از انتهای ذی حجه به یاد آورد سعی حجش ناقص بوده، احتیاط آن است که کمبود را جبران کند و سپس سعی را از سر بگیرد و اگر نتواند برگردد یا مشقت دارد، باید نایب بگیرد و احتیاط واجب آن است که نایب هم جمع نماید بین تدارک مقدار کمبود و بین اعاده سعی کامل.

(۳)- آیه الله سیستانی: در صورتی که پس از فوت موالات باشد.

(۴)- آیات عظام: بهجت، تبریزی، خویی: و اگر کمبود سعی از روی فراموشی و بعد از شوط چهارم بوده، واجب است باقی را هر وقت یادش آمد، هر چند بعد از فراغت اعمال حج باشد، تدارک نماید و در صورتی که خود نتواند تدارک کند یا تدارک سخت باشد واجب است نایب بگیرد و اگر کمبودش پیش از شوط چهارم و از روی فراموشی بوده، احتیاط این است که شخصاً یک سعی کامل بجا آورد.

آیه الله خامنه‌ای: و می تواند یک سعی به نیت اعم از تمام و اتمام بجا آورد.

آیه الله فاضل: اگر کمتر از یک مرتبه سعی کرد و بقیه را فراموش کرد که انجام دهد، احتیاط واجب آن است که سعی را از سر بگیرد و همین طور است اگر کمتر از چهار مرتبه را انجام داده باشد و بقیه را فراموش کرده باشد.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۳۵۱

آورده و آن را تدارک کند و دو مرتبه تقصیر نماید، عمل او صحیح است و کفاره ندارد.

انکشاف نقصان سعی بعد از تقصیر

۸۸۳- اگر با اعتقاد اتمام سعی، تقصیر کند و بعد از آن متوجه شود که مثلاً پنج شوط بوده، باید سعی را اتمام و احتیاطاً تقصیر را اعاده نماید، گرچه وجوب این احتیاط معلوم نیست. ۸۸۴- با تمام کردن سعی در عمره، چیزی از محرمات احرام، حلال نمی‌شود، ولی در حج، بعد از سعی، بوی خوش حلال می‌شود.

فراموشی بعضی سعی و ارتکاب محرمات احرام

۸۸۵- اگر کسی مقداری از سعی را در عمره تمتع، فراموش کند و به گمان اتمام اعمال عمره، از احرام خارج شود و با زن نزدیکی کند، واجب است برگردد و سعی را تمام کند؛ و احتیاط واجب آن است که یک گاو، برای کفاره ذبح کند. و همچنین است بنا بر احتیاط واجب اگر تقصیر هم نموده

(۱)- آیه الله بهجت: مگر آن که در عمره تمتع ناخن‌هایش را گرفته باشد که احوط است.

آیه الله تبریزی: بنابر احتیاط یک گاو کفاره دهد.

آیه الله خویی: اگر در عمره تمتع باشد بنابر اظهر یک گاو کفاره بدهد.

آیه الله سیستانی: اگر در عمره تمتع باشد و کمبود به جهت فراموشی باشد بنا بر احتیاط یک گاو کفاره بدهد و اما اگر کمبود به جهت ندانستن تعداد شوطهای سعی بوده است مثلاً، یا در عمره مفرده یا حج بوده، کفاره ندارد.

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: اگر ناخن گرفته کفاره دارد.

آیه الله فاضل: عمل صحیح است ولی اگر در عمره تمتع بوده است بنابر احتیاط واجب باید یک گاو کفاره بدهد.

(۲)- آیه الله بهجت: و تقصیر را هم اعاده می‌نماید.

آیات عظام تبریزی، صافی، گلپایگانی، مکارم: این احتیاط ترک نشود.

آیه الله خویی: و تقصیر را باید اعاده نماید و اگر در عمره تمتع بوده یک گاو کفاره بدهد.

آیه الله سیستانی: این احتیاط واجب است و اگر تقصیر از روی فراموشی کمبود باشد و در عمره تمتع باشد احتیاطاً باید یک گاو کفاره بدهد.

آیه الله فاضل: اگر در عمره تمتع بوده احتیاطاً تقصیر را اعاده کند و بنابر احتیاط واجب یک گاو کفاره بدهد.

(۳)- آیه الله بهجت: کفاره جماع واجب است و در ناخن گرفتن احتیاط واجب.

آیه الله تبریزی، آیه الله سیستانی: و به اعتقاد این که از سعی فارغ شده محل شود، در این صورت احوط این است که یک گاو کفاره بدهد و لازم است سعی را به نحوی که گفته شد تمام نماید.

آیه الله خویی: در این صورت به اعتقاد این که از سعی عمره تمتع فارغ شده محل شده، در این صورت احوط بلکه اظهر این است که یک گاو کفاره دارد. (مناسک، مسأله ۳۵۰).

آیات عظام صافی، گلپایگانی، مکارم: یک گاو کفاره دارد بنابر احوط برای جماع و نیز ناخن گرفتن.

آیه الله فاضل: و اقوی آن است که یک گاو برای کفاره ذبح کند و در وجوب کفاره فرق نمی‌کند که شش شوط انجام داده باشد و از احرام خارج شده باشد یا کمتر از آن.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۳۵۲

باشد؛ و بنا بر احتیاط واجب این حکم، در سعی در غیر عمره تمتع هم، جاری است.

حصول مرض در اثنای سعی و مراجعت به وطن

۸۸۶- اگر شخصی مثلاً- در شوط پنجم سعی در عمره مفرده، مریض شود و نتواند عمره را تمام کند و به وطن باز گردد، اگر خودش نمی‌تواند مراجعت کند، باید نایب بگیرد تا برای خروج وی از احرام، سعی را تمام کند و آن را اعاده نماید و به او خبر دهد که تقصیر نماید و بعد از تقصیر، طواف نساء را نیز به نیابت او انجام دهد و این فرض از موارد حصر نیست، چون شخص مریض فعلاً خوب شده و این که نمی‌تواند به مکه بیاید از جهت مرض نیست.

۳- قطع سعی و از سرگیری آن

قطع سعی بعد از شوط اول و تکرار آن

۸۸۷- اگر شخصی - مثلاً به تصور این که سعی نیاز به وضو دارد- سعی خود را قطع کند و هفت

(۱)- آیه الله فاضل: احتیاط واجب آن است که طبق مسأله سابق عمل کند و همان کفاره را بدهد، اگر چه با زن نیز نزدیکی نکرده باشد و در تقصیر فرقی نیست که ناخن گرفته باشد یا مو.

(۲)- آیه الله بهجت: حکم مختص به عمره تمتع است. (مناسک شیخ، ص ۵۳)

آیه الله تبریزی: این حکم مختص است به سعی در عمره تمتع.

آیه الله سیستانی: اگر در عمره تمتع باشد به احتیاط واجب باید یک گاو کفاره بدهد چه جماع کند و چه نکند و سعی را تمام کند و تقصیر را احتیاطاً اعاده نماید ولی در عمره مفرده و حج کفاره لازم نیست بلکه باید سعی را تمام و تقصیر را در عمره مفرده اعاده نماید.

آیه الله فاضل: اولی الحاق این دو حکم است در غیر عمره تمتع به تمتع.

آیه الله گلپایگانی: متعرض فرع الحاق این حکم در غیر تمتع به تمتع نشده‌اند.

(۳). آیه الله تبریزی: احتیاطاً سعی را تمام کند...

آیه الله خوئی، آیه الله سیستانی: اعاده کافی است.

(۴). آیه الله سیستانی: ولی نماز طواف را باید خودش بعد از طواف نایب بخواند.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۳۵۳

شوط دیگر سعی نماید، سعی او اشکال دارد و باید آن را اعاده کند.

به هم زدن سعی و شروع مجدد

۸۸۸- اگر شخصی سعی را قطع نموده و هفت شوط دیگر به جا آورده و تقصیر نماید، سعی او اشکال دارد و باید آن را اعاده کند.

۴- احکام شک در اشواط و صحت سعی**اشاره**

۸۸۹- اگر بعد از تقصیر، در عدد اشواط شک کند، اعتنا نکند؛ و اگر بعد از فراغ از عمل و انصراف، شک کند، چون بناگذاری بر اتمام و اعتنا نکردن به شک، خالی از اشکال نیست، احتیاط آن است که نقص محتمل را اتمام کند، خصوصاً اگر منشاء شک،

(۱)- آیات عظام خامنه‌ای، فاضل، مکارم، نوری: اشکال ندارد.

آیه الله خویی: با فرض اعتقاد به جواز از سر گرفتن سعی، مجزی است. (مراجعه شود به مسأله ۸۷۳).

(۲)- مراجعه شود به مسأله بعد.

(۳)- آیات عظام تبریزی، خامنه‌ای، فاضل، مکارم، نوری: اشکال ندارد.

(۴)- آیه الله تبریزی: بعید نیست آن سعی که استیناف کرده صحیح باشد، گرچه احوط اعاده سعی است.

آیه الله خویی: در فرض اعتقاد به جواز مانعی ندارد. (المسائل الشرعیه، مسأله ۳۴۸).

آیه الله سیستانی: اگر پس از فوت موالات عرفیه سعی را از سر گرفته باشد صحیح است و اگر قبل از آن باشد اشکال دارد مگر آن که جاهل قاصر باشد که در این صورت نیز صحیح است.

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: صحت آن بعید نیست.

(۵)- آیه الله فاضل: چه شک در زیاده کند و چه شک در نقیصه و همینطور است اگر بعد از فراغ از عمل شک در زیاده کند.

(۶)- آیات عظام بهجت، مکارم، نوری: اعتنا به شک نکند و عملش صحیح است.

آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: اظهار این است که باید به این شک اعتنا شود و شک در عدد اشواط سعی را باطل می‌کند.

آیه الله سیستانی: اگر احتمال زیاد بودن آنها را بدهد، بنابر صحت بگذارد و اگر احتمال کم بودن آنها را می‌دهد در صورتی که شک او قبل از بهم خوردن موالات باشد سعی باطل است و بنابر احتیاط اگر بعد باشد نیز باطل است. (مناسک، ص ۲۵۹).

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: اگر بعد از منصرف شدن از سعی، شک در عدد آن کند به آن شک اعتنا نکند و سعیش صحیح است، لیکن اگر احتمال می‌دهد که کمتر از هفت مرتبه سعی کرده، احتیاط آن است که دوباره سعی کند. (مناسک فارسی مساله ۱۲۴).

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۳۵۴

خروج عمدی برای حاجتی با تصمیم بر عود و اتمام باشد، که در این صورت، وجوب اتمام بعید نیست؛ و اگر شک در زیاده دارد و می‌داند ناقص نشده، اعتنا نکند.

شک در صحت اشواط

۸۹۰- اگر بعد از فارغ شدن از سعی یا هر دوری، در صحت آن شك کند، اعتنا نکند و سعی صحیح است؛ و همینطور اگر در بین رفت و آمد، شك در صحیح بجا آوردن جزء پیش کند، اعتنا نکند.

صحت ادامه سعی با تردید و حصول یقین

۸۹۱- اگر شخصی در حال سعی، در عدد اشواط شك کند و با حال تردید، به سعی خود ادامه دهد، سپس به عدد، یقین حاصل نماید و سعی را به پایان برساند، سعی او صحیح است.

شك در نقیصه

۸۹۲- اگر در مروه شك کند که هفت دفعه رفت و آمد کرده یا زیاده‌تر؛ مثل این که بین هفت و نه شك کند، اعتنا نکند؛ و اگر قبل از رسیدن به مروه، شك در هفت و کمتر نماید، ظاهراً سعی او باطل است و همچنین است هر شکمی که به کمتر از هفت تعلق بگیرد.

شك بین ۷ و ۹ قبل از مروه

۸۹۳- قبل از رسیدن به مروه، شك بین هفت و مبطل سعی است.

شك در بجا آوردن اصل سعی

۸۹۴- اگر طواف را در روزی بجا آورد و روز بعد شك کند که سعی کرده است یا نه، بناگذاری بر آوردن، بعید نیست، گرچه احتیاط در آوردن است، مگر آن که بعد از

(۱)- آیه الله مکارم: اگر از عمل منصرف شده و به ظاهر آن را پایان داده، به این شك اعتنا نکند.

(۲)- آیه الله تبریزی: با شك در عدد اشواط سعی باطل می‌شود و باید سعی را اعاده کند.

آیه الله خویی: وظیفه اش تجدید و از سر گرفتن سعی بوده و سعی در حال شك و ادامه آن صحیح و جزئی نبوده، لذا احتیاط اعاده سعی است (آراء المراجع، چاپ سوم، ص ۳۰۲).

آیات عظام صافی، گلپایگانی، مکارم: در صورتی که به رجاء کشف حال ادامه داده باشد. (مجمع المسائل ۱/ ۴۸۸).

آیه الله فاضل: در فرض مذکور صحت سعی حل اشکال است و احتیاط واجب در اعاده است.

(۳)- آیه الله بهجت: شك بعد از وقت است.

آیه الله خویی: فتوای ایشان در این مساله روشن نیست و لذا احتیاط به اعاده طواف و نماز و اتیان سعی است.

آیه الله سیستانی: احتیاط واجب اتیان به سعی است، ولی اعاده طواف و نماز آن لازم نیست، مگر احتمال بدهد عمدا سعی را تاخیر انداخته که در این صورت احتیاط واجب اعاده طواف و نماز هم هست.

(۴) - آیه الله تبریزی: احوط اعاده طواف و نماز و اتیان به سعی است.

آیه الله فاضل: اگر چیزی که مشکوک است، تأخیر انداختن سعی بدون عذر است، بعید نیست بناگذاری بر آوردن، اگرچه احتیاط مستحب در آوردن است و اگر چیزی که مشکوک است، تأخیر با عذر باشد. در این صورت وجهی برای بناگذاری بر این که آورده شده نیست.

آیه الله مکارم: این احتیاط ترک نشود.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۳۵۵

تقصیر شک کند، که در این صورت لازم نیست سعی کند.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۳۵۶

فصل سوم: مستحبات سعی

۸۹۵- مستحب است بعد از فراغ از نماز طواف و پیش از سعی، نزد چاه زمزم رفته، از آب آن بیاشامد و به سر و پشت و شکم خود بریزد و بگوید:

«اللَّهُمَّ اجْعَلْهُ عِلْمًا نَافِعًا وَرِزْقًا وَاسِعًا وَشِفَاءً مِنْ كُلِّ دَاءٍ وَسُقْمٍ».

پس از آن، به نزد حجرالاسود بیاید، و مستحب است از دری که محاذی حجرالاسود است به سوی صفا متوجه شود و با آرامی دل و بدن، بالای صفا رفته و به خانه کعبه نظر کند و به رکنی که حجرالاسود در آن است رو نماید و حمد و ثنای الهی را بجا آورد و نعمتهای الهی را به خاطر بیاورد، آنگاه این اذکار را بگوید:

«اللَّهُ أَكْبَرُ» هفت مرتبه.

«الْحَمْدُ لِلَّهِ» هفت مرتبه.

«لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ» هفت مرتبه.

«لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَهُوَ حَيٌّ لَا يَمُوتُ بِيَدِهِ الْخَيْرُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ» سه مرتبه.

پس صلوات بر محمد و آل محمد بفرستد، پس بگوید:

«اللَّهُ أَكْبَرُ عَلَى مَا هَدَانَا وَالْحَمْدُ لِلَّهِ عَلَى مَا أُنْزَلْنَا وَالْحَمْدُ لِلَّهِ الْحَيِّ الْقَيُّومِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ الْحَيِّ الدَّائِمِ» سه مرتبه.

(۱) - آیه الله مکارم: این مستحبات را به قصد رجا بجا آورد و باید توجه داشت که بعضی از مستحبات مربوط به زمانهای گذشته است و در عصر ما موضوع ندارد و یا عملاً ممکن نیست، آنچه را می‌توان، انجام دهد. و خداوند به نیت او پاداش می‌دهد.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۳۵۷

پس بگوید:

«أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ لَا نَعْبُدُ إِلَّا إِيَّاهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ». سه مرتبه.

پس بگوید:

«اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الْعَفْوَ وَالْعَافِيَةَ وَالْيَقِينَ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ» سه مرتبه.

پس بگوید:

«اللَّهُمَّ آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ» سه مرتبه.

پس بگوید:

«اللَّهُ أَكْبَرُ» صد مرتبه.

«لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ» صد مرتبه.

«أَلْحَمْدُ لِلَّهِ» صد مرتبه.

«سُبْحَانَ اللَّهِ» صد مرتبه.

پس بگوید:

«لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ وَحْدَهُ، أُنْجَزَ وَعْدُهُ، وَنَصِرَ عِبْدَهُ، وَغَلَبَ الْأَحْزَابَ وَحْدَهُ، فَلَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَحْدَهُ، اللَّهُمَّ بَارِكْ لِي فِي الْمَوْتِ وَفِيمَا بَعْدَ الْمَوْتِ، اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ ظُلْمَةِ الْقَبْرِ وَوَحْشَتِهِ اللَّهُمَّ أَظِلَّنِي فِي ظِلِّ عَرْشِكَ يَوْمَ لَا ظِلَّ إِلَّا ظِلُّكَ».

و بسیار تکرار کند سپردن دین و نفس و اهل و مال خود را به خداوند عالم.

پس بگوید:

«أَسْأَلُكَ اللَّهُ الرَّحْمَنَ الرَّحِيمَ الَّذِي لَا تَضَيِّعُ وَدَائِعُهُ دِينِي وَنَفْسِي وَأَهْلِي، اللَّهُمَّ اسْتَعْمِلْنِي عَلَى كِتَابِكَ وَسُنَّتِهِ نَبِيِّكَ وَتَوَفَّنِي عَلَى مِلَّتِهِ وَأَعِزَّنِي مِنَ الْفِتْنَةِ».

پس بگوید:

«اللَّهُ أَكْبَرُ» سه مرتبه.

پس دعای سابق را دو مرتبه تکرار کند، پس یکبار تکبیر بگوید و باز دعا را اعاده نماید و اگر تمام این عمل را نتواند انجام دهد، هر قدر که می‌تواند بخواند.

(۱) - آیه الله خویی: این دعا و همچنین بعضی از دعاهاى آخر این قسمت در مناسک ایشان مذکور نیست.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۳۵۸

و مستحب است که رو به کعبه نماید و این دعا را بخواند:

«اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي كُلَّ ذَنْبٍ أَذْنَبْتُهُ قَطُّ فَإِنْ عُدْتُ فَعُدَّ عَلَيَّ بِالْمَغْفِرَةِ فَإِنَّكَ أَنْتَ الْغُفُورُ الرَّحِيمُ، اللَّهُمَّ أَفْعَلْ بِي مَا أَنْتَ أَهْلُهُ فَإِنَّكَ أَنْ تَفْعَلَ بِي مَا أَنْتَ أَهْلُهُ تَرْحَمْنِي وَإِنْ تَعَذَّبْنِي فَأَنْتَ غَنِيٌّ عَنْ عَذَابِي وَأَنَا مُحْتَاجٌ إِلَى رَحْمَتِكَ. فَيَا مَنْ أَنَا مُحْتَاجٌ إِلَى رَحْمَتِهِ ارْحَمْنِي، اللَّهُمَّ لَا تَفْعَلْ بِي مَا أَنَا أَهْلُهُ، فَإِنَّكَ إِنْ تَفْعَلَ بِي مَا أَنَا أَهْلُهُ تَعِذُّبْنِي وَلَمْ تَظْلِمْنِي أَصِيبْكَ أَتَقِي عَذْلَكَ وَلَا أَخَافُ جَوْرَكَ فَيَا مَنْ هُوَ عَدْلٌ لَا يَجُورُ ارْحَمْنِي».

پس بگوید:

«يَا مَنْ لَا يَخِيبُ سَائِلُهُ وَلَا يَنْفُدُ نَائِلُهُ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ، وَأَجْزِنِي مِنَ النَّارِ بِرَحْمَتِكَ».

و در حدیث شریف وارد شده است: هر کس که بخواهد مال او زیاد شود، ایستادن بر صفا را طول دهد و هنگامی که از صفا پایین می‌آید بر پله چهارم بایستد و متوجه خانه کعبه شود و بگوید:

«اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ وَفِتْنَتِهِ وَغُرْبَتِهِ وَوَحْشَتِهِ وَظُلْمَتِهِ وَضَيْقِهِ وَضَنْكِهِ، اللَّهُمَّ أَظِلَّنِي فِي ظِلِّ عَرْشِكَ يَوْمَ لَا ظِلَّ إِلَّا ظِلُّكَ».

پس از پله چهارم پایین رود و احرام را از روی کمر خود بردارد و بگوید:

«يَا رَبَّ الْعَفْوِ يَا مَنْ أَمَرَ بِالْعَفْوِ يَا مَنْ هُوَ أَوْلَى بِالْعَفْوِ، يَا مَنْ يُثِيبُ عَلَى الْعَفْوِ، الْعَفْوِ الْعَفْوِ الْعَفْوِ، يَا جَوَادُ يَا كَرِيمُ يَا قَرِيبُ يَا بَعِيدُ، ازْدُدْ عَلَيَّ نِعْمَتَكَ وَاسْتَعْمِلْنِي بِطَاعَتِكَ وَمَرْضَاتِكَ».

و مستحب است پیاده سعی نماید؛ و از صفا تا به مناره میانه، راه رود؛ و از آنجا تا جایی که محل بازار عطاران است، مانند شتر تند رود؛ و اگر سوار باشد این حد را فی الجمله تند نماید و از آنجا تا به مروه نیز میانه رود و در وقت برگشتن نیز به همان ترتیب مراجعت نماید و از برای زنها هروله نیست و مستحب است در هنگامی که می‌رسد به مناره میانه بگوید:

«بِسْمِ اللَّهِ وَبِاللَّهِ، وَاللَّهُ أَكْبَرُ، وَصَلَّى اللَّهُ عَلَى مُحَمَّدٍ وَأَهْلِ بَيْتِهِ، اللَّهُمَّ اغْفِرْ وَارْحَمْ وَتَجَاوَزْ»

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۳۵۹

عَمِيَا تَعْلَمُ إِنَّكَ أَنْتَ الْأَعَزُّ الْأَجَلُّ الْأَكْرَمُ، وَاهْدِنِي لِلتِّي هِيَ أَقْوَمُ، اللَّهُمَّ إِنَّ عَمَلِي ضَعِيفٌ، فَضَاعِفُهُ لِي وَتَقَبَّلُهُ مِنِّي، اللَّهُمَّ لَكَ سِعْيِي، وَبِكَ حَوْلِي وَقُوَّتِي تَقَبَّلْ مِنِّي عَمَلِي يَا مَنْ يَقْبَلُ عَمَلَ الْمُتَّقِينَ».

و همین که از محل بازار عطاران گذشت بگوید:

«يَا ذَا الْمَنِّ وَالْفَضْلِ وَالْكَرَمِ وَالنِّعْمَاءِ وَالْجُودِ، اغْفِرْ لِي ذُنُوبِي، أَنَّهُ لَا يُغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ».

و هنگامی که به مروه رسید برود بالای آن و بجا آورد آنچه را که در صفا بجا آورد و بخواند دعاهای آنجا را به ترتیبی که ذکر شد.

و پس از آن بگوید:

«اللَّهُمَّ يَا مَنْ أَمَرَ بِالْعَفْوِ يَا مَنْ يُحِبُّ الْعَفْوَ يَا مَنْ يُعْطَى عَلَى الْعَفْوِ، يَا مَنْ يَعْفُو عَلَى الْعَفْوِ يَا رَبَّ الْعَفْوِ، الْعَفْوُ الْعَفْوُ الْعَفْوُ».

و مستحب است در گریه کردن کوشش کند و خود را به گریه وادارد و در حال سعی دعا بسیار کند و بخواند این دعا را:

«اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ حُسْنَ الظَّنِّ بِكَ عَلَى كُلِّ حَالٍ وَصِدْقَ النَّيِّهِ فِي التَّوَكُّلِ عَلَيْكَ».

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۳۶۱

باب پنجم

کفایت و شرایط تقصیر ۳۶۳

احکام شک و خلل در تقصیر ۳۶۶

ترک جهلی تقصیر ۳۶۶

حکم کفار با بطلان تقصیر ۳۶۹

احکام زمان فاصل بین تقصیر و حج ۳۷۰

۱- انجام عمره مفرد ۳۷۰

۲- خروج از مکه بعد از عمره تمتع ۳۷۰

۳- تراشیدن سر و صورت ۳۷۶

۴- عجز از انجام دادن حج ۳۷۷

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۳۶۲

وَأَنَّ الرَّاحِلَ إِلَيْكَ قَرِيبُ الْمَسَافَةِ

عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ قَالَ:

أَوْحَى اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ إِلَى دَاوُدَ عَلَيْهِ السَّلَامُ مَا اعْتَصَمَ بِي عَبْدٌ مِنْ عِبَادِي دُونَ أَحَدٍ مِنْ خَلْقِي عَرَفْتُ ذَلِكَ مِنْ نَبِيِّهِ ثُمَّ تَكِيدُهُ السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ إِلَّا جَعَلْتُ لَهُ الْمَخْرَجَ مِنْ بَيْنَهُنَّ وَمَا اعْتَصَمَ عَبْدٌ مِنْ عِبَادِي بِأَحَدٍ مِنْ خَلْقِي عَرَفْتُ ذَلِكَ مِنْ نَبِيِّهِ إِلَّا قَطَعْتُ أَسْبَابَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ مِنْ يَدَيْهِ وَأَسْحَتُ الْأَرْضَ مِنْ تَحْتِهِ وَلَمْ أَبَالِ بِأَيِّ وَادٍ هَلَكَ

بحار الانوار ۶۳ / ۲

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۳۶۳

باب پنجم: کیفیت و شرایط تقصیر

فصل اول: کیفیت و شرایط تقصیر

اشاره

۸۹۶- محرم باید بعد از سعی، تقصیر کند؛ یعنی قدری از ناخنها یا قدری از موی سر یا شارب یا ریش را، بزند؛ و بهتر بلکه موافق احتیاط، عدم اکتفا به چیدن ناخن است.

عدم کفایت کندن مو و حلق در عمره تمتع

۸۹۷- میزان در تقصیر، کوتاه کردن است به هر وسیله‌ای که باشد، و کندن کافی نیست.

۸۹۸- در عمره تمتع، حلق کفایت نمی‌کند، بلکه حرام است.

(۱) - آیه الله خامنه‌ای: نظر ایشان نسبت به «بهتر بودن عدم اکتفا به زدن ناخن» به دست نیامد.

آیه الله سیستانی: بنابر احتیاط واجب اکتفا به آن نکند و اگر خواست ناخن بگیرد پس از کوتاه کردن مو باشد.

آیه الله گلپایگانی: این قید را ندارند.

آیه الله مکارم: بلکه احتیاط واجب است.

(۲) - آیه الله خامنه‌ای: کفایت نمی‌کند و اگر این کار را از روی علم و عمد کرده باشد، عمل حرام انجام داده و باید یک گوسفند قربانی کند.

آیه الله خویی: در صورت علم و عمد یک گوسفند کفاره دارد بلکه بنابر احتیاط در غیر صورت علم و عمد نیز کفاره دارد.

آیه الله سیستانی: و در صورت علم و عمد باید یک گوسفند کفاره بدهد.

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: و یک گوسفند کفاره دارد و بنا بر احتیاط اگر چه جاهل یا ناسی بوده باشد.

آیه الله مکارم: این کار اگر عمداً باشد و در ماه ذی‌القعدة به بعد باشد، بنابر احتیاط واجب یک گوسفند کفاره دارد و در غیر عمد کفاره نیست.

(۳) - آیه الله بهجت؛ آیه الله سیستانی: و چنانچه از روی عمد و علم بتراشد باید یک گوسفند کفاره بدهد. (مناسک، مسأله ۳۵۴)

آیه الله فاضل: و کندن مو هم کفایت نمی‌کند، اگر چه حرمتش محرز نباشد.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۳۶۴

۸۹۹- اگر در تقصیر عمره مفرده، به کندن مو اکتفا نماید و بعد از آن برای عمره تمتع محرم شود، عمره تمتع او صحیح نیست مگر آن که قبل از احرام مجدد، از احرام قبل با تقصیر صحیح خارج شود.

حکم کندن مو به جای چیدن در عمره تمتع

۹۰۰- اگر کسی در عمره تمتع، به جای چیدن مو، به کندن اکتفا کند و حج را انجام دهد، هر چند با عمل مزبور از احرام خارج

شده است؛ ولی چنانچه حج او واجب بوده، احتیاط آن است که عمره مفرده‌ای بجا آورد و حج را در سال بعد اعاده نماید.

نیت تقصیر

۹۰۱- تقصیر از عبادات است و باید با نیت پاک و خالص، برای اطاعت خداوند تبارک و تعالی به‌جا آورده شود و غیر از آن قصدی در بین نباشد.

۹۰۲- اگر در تقصیر ریا کند، بدون تدارک، عمره‌اش باطل است؛ و اگر کسی بدون تدارک آن، برای حج محرم شود و حج انجام دهد، حکم کسی را دارد که بدون تقصیر، وارد اعمال حج شده است و باید در سال بعد، حج بجا آورد.

(۱)- آیه الله خامنه‌ای: کندن مو به جای تقصیر کافی نیست، اگر با علم و عمد انجام شود کفاره دارد ولی اگر از روی جهل به مسأله ترک تقصیر کرده عمره او باطل است و حج او به صورت افراد واقع شده است و اگر حج بر او واجب بوده احتیاط واجب آن است که عمره مفرده را بعد از اعمال حج به جا آورد و در سال بعد عمره تمتع و حج را انجام دهد.

آیات عظام خوبی، صافی، گلپایگانی: حجش مبدل به افراد می‌شود و لازم است بعد از حج عمره مفرده بجا آورد و احتیاط این است که سال دیگر حج را اعاده نماید. (مناسک، مسأله ۳۵۸ و معتمد العروه، ج ۵، ص ۱۱۵). و آیه الله صافی و آیه الله گلپایگانی اضافه می‌فرمایند که: احتیاط لازم آن است که سال بعد حج تمتع به جا آورد. (آداب حج، م ۷۰۳)

آیه الله سیستانی: ظاهراً حج او منقلب به افراد می‌شود و پس از آن باید در صورت تمکن عمره مفرده بجا آورد و احتیاط مستحب آن است که حج را در سال دیگر اعاده کند. (ملحق مناسک، سؤال ۲۹۲).

آیه الله مکارم: احتیاط آن است که در حج واجب یا غیر آن عمره مفرده را انجام دهد.

(۲)- آیه الله بهجت: اعاده عمره و حج لازم نیست.

آیه الله مکارم: اعاده عمره و حج تمتع لازم نیست.

(۳)- آیه الله سیستانی: حکم آن در مسأله ۹۰۷ آمده است.

آیه الله مکارم: اگر از روی عمد و یا جهل به مسأله بوده، حج او مبدل به افراد شده و احتیاطاً بعد از حج عمره مفرده بجا می‌آورد و حج او صحیح است.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۳۶۵

آنچه با تقصیر حلال می‌شود

۹۰۳- بعد از تقصیر در عمره تمتع، همه محرمات احرام غیر از تراشیدن سر، حلال می‌شود.

حکم تقصیر افرادی که اعمال را مقدم می‌کنند

۹۰۴- کسانی که اعمال حج را بر وقوفین مقدم می‌دارند، اگر بعد از سعی تقصیر نمایند، محلّ نمی‌شوند؛ و اگر جاهل یا ساهی بوده‌اند، کفاره ندارد.

تقصیر برای دیگری

۹۰۵- آیا محرم قبل از آن که خودش تقصیر کند و از احرام خارج شود می‌تواند، برای دیگری تقصیر کند؟

حکم ایمان در تقصیر برای دیگری

۹۰۶- در صحت تقصیر برای دیگری، ایمان شرط نیست.

(۱)- آیه الله مکارم: تراشیدن سر محلّ اشکال است و احوط ترک آن است.

آیه الله بهجت: ظاهر عدم حرمت احرامی آن است و حرمت به جهت منافات با وجوب توفیر محلّ تأمل است (مناسک شیخ، ص ۵۵).

آیه الله سیستانی: سر تراشیدن نیز حلال می‌شود. اگرچه احتیاط مستحب ترک آن است پس از گذشت سی روز از عید فطر و احتیاط مستحب این است که در صورت انجام آن از روی علم و عمد یک قربانی کفاره بدهد. (مناسک، مسأله ۳۵۶).

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: به احتیاط واجب تراشیدن سر جایز نیست.

آیه الله فاضل: تراشیدن سر بین عمره تمتّع و حجّ تمتّع مانعی ندارد.

(۲). آیه الله گلپایگانی: این کار عمداً جایز نیست و اگر جهلاً این کار را کرد تقصیر برای شخص تقصیر شده کافی است و بر تقصیر کننده کفاره نیست.

آیه الله فاضل: نمی‌تواند.

آیه الله بهجت: محرم می‌تواند ناخن دیگری را بگیرد، ولی نمی‌تواند ازاله موی او نماید هر چند تقصیر صحیح است.

آیه الله تبریزی: نمی‌تواند موی شخص دیگر را بچیند ولی گرفتن ناخن شخص دیگر مانعی ندارد.

آیه الله مکارم: جایز نیست موی دیگری را بچیند.

آیه الله سیستانی: برای محرم جایز نیست که موی خود یا دیگری را از بدن جدا نماید ولی بعید نیست که ناخن دیگری را گرفتن برای محرم جایز باشد هر چند احتیاط در ترک است.

آیه الله صافی: جایز نیست.

آیه الله نوری: می‌تواند ناخن دیگری را بگیرد ولی نمی‌تواند موی دیگری را حلق یا تقصیر کند.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۳۶۶

فصل دوم: احکام شک و خلل در تقصیر

ترک عمدی تقصیر

۹۰۷- اگر کسی عمداً تقصیر را تا احرام بستن به حج، ترک کند، بنابر اقوی عمره او باطل، است؛ و ظاهراً حج او، به افراد مبدل می‌شود؛ و بنابر احتیاط واجب، باید بعد از اتمام حج افراد، عمره مفرده بجا آورد و در سال بعد حج را اعاده کند.

ترک سهوی تقصیر

۹۰۸- اگر کسی تقصیر را تا بعد از احرام حج، فراموش کند، عمره‌اش صحیح است و فدیة یک گوسفند، مستحب است؛ و احتیاط

در فدیة است.

ترک جهلی تقصیر

۹۰۹- ترک تقصیر از روی جهل، حکم عمد را دارد.

تقصیر با طواف و سعی باطل

۹۱۰- اگر کسی طواف، یا سعی، یا نماز طواف او در عمره، باطل شده باشد و بدون توجه به آن، تقصیر نموده و بعد متوجه بطلان عمل مزبور شده، باید عمل باطل شده را جبران کند، و

(۱)- آیات عظام بهجت، تبریزی، خویی، صافی، گلپایگانی: لازم است بعد از حج، عمره مفرده بجا آورد.

آیة الله سیستانی: در صورت تمکن، بعد از حج افراد باید عمره مفرده بجا آورد. به احتیاط واجب حج را در سال دیگر نیز اعاده کند. (مناسک، مسأله ۳۵۴).

(۲)- آیة الله مکارم: بجا آوردن حج در سال بعد احتیاط مستحب است.

(۳)- آیات عظام صافی، فاضل، گلپایگانی، نوری: بنا بر احتیاط واجب یک گوسفند فدیة بدهد.

آیات عظام بهجت، تبریزی، خویی: بنا بر احتیاط یک گوسفند بدهد.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۳۶۷

ظاهر این است که از احرام خارج شده و کفاره ندارد.

ترک تقصیر در عمره مفرده

۹۱۱- اگر تقصیر را عمداً یا از روی جهل و نسیان، در عمره مفرده ترک نماید و طواف نساء را انجام دهد، باید تقصیر کند و طواف نساء را اعاده نماید؛ و بنا بر احتیاط، فرقی بین عمد و سهو و علم و جهل نیست.

اتبان تقصیر فراموش شده

۹۱۲- اگر تقصیر عمره مفرده را تا بازگشت به وطن، فراموش کند، همان جا می‌تواند تقصیر کند، ولی باید طواف نساء را اعاده کند؛ و اگر خودش نمی‌تواند برود، نایب بگیرد.

تقصیر در اثنای سعی

۹۱۳- اگر کسی در اثنای سعی، عمداً تقصیر نماید، باید سعی را تمام نماید و تقصیر را اعاده کند؛ ولی اگر این کار از روی نسیان یا جهل باشد، اعاده تقصیر لازم نیست؛ و اگر از

(۱)- آیة الله صافی، آیة الله گلپایگانی: در مورد بطلان طواف و سعی از احرام خارج نشده است. (آداب و احکام حج، مسأله ۵۵۸).

(۲) - به مسأله ۵۸۸ مراجعه شود.

آیه الله سیستانی: اگر طواف یا سعی باطل بوده است، باید عمل را با رعایت ترتیب جبران کند و تقصیر نماید و از تروک احرام قبل از آن اجتناب کند و پوشیدن لباس چون عمدی نبوده است کفاره ندارد و اگر فقط نماز طواف باطل بوده است فقط آن را انجام دهد و لازم نیست لباس احرام بپوشد.

(۳) - آیه الله مکارم: بنا بر احتیاط واجب.

(۴) - مسأله بعد ملاحظه شود.

(۵) - آیه الله بهجت: اکنون که قبل از تقصیر متذکر شده است، تقصیر می کند و طواف نساء را بعد از آن اعاده می نماید، بنا بر احوط و مقدم شدن طواف نساء بر تقصیر در عمره مفرده در صورت ضرورت یا نسیان یا جهل مجزی است (مناسک شیخ، س ۱۱۸ و ۱۶۶).

آیه الله تبریزی: احتیاط واجب در صورت امکان تقصیر در مکه است.

آیه الله سیستانی، آیه الله مکارم: بنا بر احتیاط واجب.

(۶) - آیه الله بهجت: احتیاطاً تقصیر را اعاده کند. (و در مورد کفاره به آنچه در ذیل مسأله ۸۹۵ ذکر شد مراجعه شود).

آیه الله خوئی: تقصیر را اعاده کند و اگر به اعتقاد فراغ از سعی بوده، در عمره تمتع باید یک گاو کفاره بدهد.

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: احتیاطاً تقصیر را اعاده کند.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۳۶۸

اول سعی، قصد هفت شوط نداشته است، باید سعی را اعاده کند.

حکم تقصیر بعد از نماز طواف

۹۱۴- اگر شخصی جهلاً یا سهواً بعد از طواف و نماز طواف، تقصیر کند و سعی را بجا آورد و دوباره تقصیر نماید، چیزی بر او نیست.

شک در صحت تقصیر

۹۱۵- اگر کسی بعد از تقصیر، در صحت آن شک کند، اگر در حال عمل، عالم به مسأله و ملتفت بوده، به شک خود اعتنا نکند.

پیدا بودن مو هنگام تقصیر بانوان

۹۱۶- گاهی مشاهده می شود بانوان در عمره، پس از سعی، بر مروه، برای تقصیر، موی خود را می چینند، و بدین سبب موهای آنها ظاهر می شود و نامحرم می بینند، حکم آن چیست؟

(۱) - آیه الله فاضل: اگر عمداً تقصیر نموده، باید سعی را تمام کند و تقصیر را اعاده نماید، ولی از روی جهل و نسیان، احوط اعاده تقصیر است.

آیه الله تبریزی: در صورت نسیان و جهل نیز، باید تقصیر را اعاده کند.

آیه الله سیستانی: اعاده تقصیر در هر صورت لازم است و اگر تقصیر از روی فراموشی بقیه اشواط سعی باشد باید به احتیاط واجب

تقصیر را اعاده کند و یک گاو کفّاره بدهد.

آیه الله مکارم: احتیاط اعاده تقصیر است و در هر حال کفّاره ندارد.

(۲) - آیه الله سیستانی: اگر در عمره تمتع سعی را فراموش کند و پس از نماز طواف تقصیر کند، بنابر احتیاط یک گاو کفّاره بدهد و در غیر این صورت چیزی بر او نیست.

(۳) - آیات عظام تبریزی، خامنه‌ای، خویی: در صورتی که احتمال التفات در حال عمل را بدهد، اعتنا نکند.

آیه الله سیستانی: به هر حال اشکال ندارد.

(۴). آیه الله فاضل: لازم است موهای خود را حفظ کند تا نامحرم نبیند لیکن در صحت تقصیر و ترتب آثار آن اشکالی وجود ندارد.

آیه الله بهجت: باید موی خود را از نامحرم بپوشاند هر چند تقصیر صحیح است.

آیه الله تبریزی: در تقصیر لازم نیست از همه موها گرفته شود بلکه چیدن یک مو هم کافی است و چیدن مو هم لازم نیست و ناخن گرفتن هم کفایت می‌کند و با آن محرم از احرام خارج می‌شود.

آیه الله مکارم: معصیت کرده است ولی به عمره و تقصیر او ضرر نمی‌رسد.

آیه الله سیستانی: ضرر به تقصیر آنها نمی‌رساند ولی عموماً ستر مو برای زن واجب است.

آیه الله صافی: لازم نیست در مروه تقصیر کنند بلکه اگر با این که می‌دانند نامحرم می‌بیند در آنجا تقصیر کنند معصیت است و می‌توانند در منزل تقصیر کنند و برای مردان نیز تقصیر در منزل بلا اشکال است.

آیه الله نوری: لازم است که زنها موی سر خود را از نامحرم بپوشانند ولی در صورت عدم مبالاة تقصیر آنها کفایت می‌کند.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۳۶۹

حکم کفّاره با بطلان تقصیر

۹۱۷- اگر کسی بعد از تقصیر باطل، محرمات احرام را با جهل بجا آورد، کفّاره ندارد مگر در صید.

(۱) - به مسأله ۳۳۵ مراجعه شود.

آیه الله بهجت: بطلان از جهت جهل به حکم نباشد کفّاره ندارد. (مستفاد از س ۸۵ مناسک).

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۳۷۰

فصل سوم: احکام زمان فاصل بین تقصیر و حج

۱- انجام عمره مفرده

۹۱۸- انجام عمره مفرده بعد از عمره تمتع و قبل از حج تمتع، جایز نیست و صحت چنین عمره‌ای، محل اشکال است، ولی به صحت عمره تمتع و حج، ضرر نمی‌زند.

۲- خروج از مکه بعد از عمره تمتع

اشاره

۹۱۹- بعد از عمره تمتع - بنابر احتیاط واجب - خروج از مکه، جایز نیست، مگر برای

(۱) - آیه الله بهجت: محتمل است اشکال نداشته باشد (اشکال ندارد).

آیه الله خامنه‌ای: بنا بر احتیاط.

(۲) - آیه الله تبریزی: عمره مفرده بین عمره تمتع و حج تمتع مشروع نیست مگر این که از حرم خارج شود و در ماه دیگر غیر از ماهی که محرم برای عمره تمتع شده با احرام عمره مفرده داخل مکه شود که در این صورت عمره مفرده او صحیح است و عمره تمتع او تبدیل به عمره مفرده می شود.

آیه الله خویی، آیه الله گلپایگانی: فقط فرموده‌اند که بجا آوردن عمره مفرده بین عمره تمتع و حج تمتع جایز نیست.

آیه الله سیستانی: اگر بین عمره تمتع و حج، عمره مفرده بجا آورد، ظاهر این است که موجب بطلان عمره تمتع خواهد شد و لازم است که آن را اعاده نماید. ولی اگر تا روز هشتم ذی حجه در مکه بماند و قصد حج کند عمره مفرده اش تمتع به حساب می آید و می تواند برای حج محرم شود. (مناسک، مسأله ۱۳۷).

آیه الله فاضل: این در صورتی است که عمره مفرده را در همان ماهی که عمره تمتع انجام داده بجا آورده شود، اما اگر در ماه دیگر انجام داده، عمره تمتع او باطل شده و اگر تا هشتم ذی حجه در مکه بماند این عمره مفرده عمره تمتع محسوب می شود و حج تمتع او با همین عمره صحیح خواهد بود.

(۳). احکام مربوط به لزوم و عدم لزوم تجدید احرام در فرض خروج، در بحث عمره مفرده گذشت.

(۴) - آیه الله بهجت: خروج از مکه بعد از عمره تمتع جایز نیست برای کسی که اگر خارج شود فوت می شود حج در آن سال، و اگر بعد از عمره (بدون احرام بستن برای حج) از مکه و حرم و میقات خارج شد و عود نمود در غیر ماه احرام اولی پس محتاج به احرام عمره است و عمره ثانیه را عمره تمتع قرار می دهد و احتیاج اولی به طواف نساء موافق احتیاط است و اگر عود کرد قبل از فصل ماه، مانعی از اکتفا به همان عمره برای حج تمتع نیست و حکم فصل بین دو عمره و احرام برای دخول مکه در مسأله ۲۰۳ و ۲۳۵ و ۱۸۴ گذشت. (مناسک شیخ، ص ۸۹ و ۹۰ و ۵۷).

آیه الله خویی: بلکه جایز نیست و این حکم در اثناى عمره تمتع هم هست. (مناسک، مسأله ۱۵۲).

آیه الله نوری: کسی که از عمره تمتع خارج شد، اگر اطمینان داشته باشد که می تواند به مکه برگردد و برای اعمال حج محرم شود می تواند از مکه خارج شود و اگر بدون این اطمینان نیز خارج شد ولی برگشت و احرام بست و حج بجا آورد عملش صحیح است. مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۳۷۱

حاجت؛ که در این صورت، بنابر احتیاط واجب، جهت خروج، باید برای حج محرم شود و با همان احرام، برای اعمال حج برگردد.

خروج بدون حاجت

۹۲۰- کسی که بدون حاجت و بدون احرام از مکه خارج شده، اگر باز گردد و محرم شود و حج به جا آورد، حج او صحیح است.

(۱) - آیات عظام: تبریزی، خویی و مکارم: واجب است محرم شود به احرام حج ...

آیه الله خامنه‌ای، آیه الله فاضل: به حاشیه مسأله ۲۰۰ مراجعه شود.

آیه الله سیستانی: اگر حاجتی هر چند غیر ضروری پیش آمد، اگر خوف فوت اعمال حج نباشد می‌تواند خارج شود و در این صورت اگر بداند که می‌تواند برگردد و محرم شود برای حج مانعی ندارد که بدون احرام خارج شود و اگر نمی‌داند، باید احرام حج را ببندد و برود و در این صورت لازم نیست به مکه بازگردد بلکه می‌تواند از همانجا به عرفات برود.

(۲) - آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: و اگر با احرام بودن، برای شخص حرجی باشد، بدون احرام نیز می‌تواند خارج شود.

آیه الله مکارم: برای خدمه کاروانها نیز جایز است برای انجام کارهای لازم به جدّه و مانند آن بروند و اگر محرم شدن موجب مشقت است می‌تواند آن را ترک کنند.

(۳) - آیه الله خویی: اگر از میقاتها گذشت و در ماهی که عمره را انجام داده بوده برنگشته باشد، اعاده عمره لازم است، ولی اگر قبل از گذشت ماهی که عمره را انجام داده باشد اعاده عمره لازم نیست.

آیه الله سیستانی: اگر در ماه بعد وارد شود و دوباره نخواهد بیرون برود و در ماه بعد از آن وارد شود، باید با عمره تمتع وارد شود و اگر باز هم بخواد خارج شود و در ماه بعد وارد شود، باید با عمره مفرده وارد شود؛ مانند این که در ماه شوال عمره تمتع انجام داده و خارج شده و در ماه ذیقعد وارد شده و باز هم می‌خواهد خارج شود و ماه ذیحجه وارد شود در این صورت عمره ماه ذیقعد او باید عمره مفرده باشد.

آیه الله فاضل: مگر آن که در ماه بعد وارد مکه شود، که در این صورت باید مجدداً عمره تمتع بجا آورد و بعد محرم به احرام حج تمتع بشود و عمره اول فاسد شده است، و اگر مجدداً محرم نشود حج تمتع او نیز باطل می‌شود.

آیه الله مکارم: اگر در همان ماه قمری برگردد چیزی بر او نیست ولی اگر در ماه بعد برگردد و از میقات هم گذشته باشد (مثلاً در ذی القعد به مدینه رفت و در ذی حجه برگشت) باید دوباره محرم شود و عمره بجا آورد و همان عمره تمتع او حساب می‌شود و برای عمره سابق احتیاطاً طواف نساء بجا آورد.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۳۷۲

خروج بدون احرام از مکه و گذر از میقات

۹۲۱- اگر کسی بعد از عمره تمتع عمداً یا اضطراراً، بدون احرام به مدینه رفته و به قصد مکه از میقات می‌گذرد، وظیفه او نسبت به احرام در میقات یا گذشتن از آن بدون احرام چیست؟ ۹۲۲- خدمه کاروان و امثال ایشان - بنابر احتیاط واجب - نمی‌توانند از مکه خارج بشوند

(۱). آیه الله بهجت: اگر عود نمود در غیر ماه احرام اولی پس محتاج به احرام عمره است و عمره دوم را عمره تمتع قرار می‌دهد و احتیاج عمره اول به طواف نساء موافق احتیاط است چنانچه گذشت در سؤال ۴۶.

آیه عظام خامنه‌ای و تبریزی: اگر در همان ماه هلالی که برای عمره تمتع احرام بسته برگردد نیاز به احرام جدید نیست و اگر در ماه دیگر برگردد، باید بار دیگر محرم به عمره تمتع بشود، والله العالم.

آیه الله سیستانی: اگر در همان ماه برگردد احرام لازم نیست و اگر در ماه بعد باشد، پس اگر دوباره نخواهد خارج شود تا زمان حج باید به قصد عمره تمتع محرم شود و اگر دوباره قصد خروج و بازگشت در ماه بعد دارد باید به قصد عمره مفرده محرم شود.

آیه الله صافی: در فرض سؤال، اگر در همان ماهی که محرم به عمره تمتع شده و عمره را انجام داده، از مکه بیرون رفته و در همان

ماه برگشته، احرام لازم نیست و اگر یک ماه فاصله شده باید مجدداً جهت عمره تمتع محرم شود و عمره اولی مفرد می‌شود، و اگر یک ماه فاصله نشده ولی در غیر ماهی که محرم به عمره تمتع شده دوباره به مکه وارد می‌شود، احتیاطاً جهت عمره تمتع دوباره محرم شود، والله العالم.

آیه الله فاضل: اگر در همان ماهی که عمره تمتع انجام داده‌است بخواند برگردد دیگر لازم نیست محرم شود و حج تمتع او به همان صورت صحیح است. اما اگر در ماه بعد بخواند وارد مکه شود محرم به احرام عمره تمتع شود و عمره اولیه فاسد می‌شود و طواف نساء هم لازم نیست.

آیه الله مکارم: هرگاه در همان ماه قمری که محرم شده برگردد، احرام دیگر لازم نیست.

(۲) - آیات عظام بهجت، خامنه‌ای، سیستانی، فاضل و مکارم: جهت حکم این مسأله به ذیل مسأله ۲۰۰ و ۲۰۱ مراجعه شود.

(۳) - آیه الله تبریزی، آیه الله خوبی: بلکه جایز نیست مگر در مورد حاجت. (مناسک عربی، مسأله ۱۵۱).

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۳۷۳

مگر در مورد ضرورت و با احرام برای حج؛ ولی اگر احرام برای آنان حرجی باشد و رفتن به بیرون مکه - مانند عرفات و منی - بر آنان ضرورت دارد، می‌توانند بدون احرام به آنجا بروند.

احرام برای عمره تمتع با احتمال خروج از مکه

۹۲۳- شخصی که کارمند سازمان حج و زیارت است و به علت مأموریت شغلی ممکن است از مکه خارج شود؛ مثلاً به مدینه برگردد، ولی یقین به این امر ندارد، آیا وقت احرام در میقات می‌تواند به نیت عمره تمتع محرم شود؟

گونه‌های مختلف خروج از مکه

۹۲۴- خروج از شهر مکه و منی و رفتن به جده، مدینه یا طائف در موارد ذیل چه حکمی دارد؟

الف: پس از اعمال روز عید قربان پیش از اعمال مکه؛

ب: در روز یازدهم پس از رمی جمرات؛

ج: پس از بیتوته نیمه اول شب یازدهم یا دوازدهم؛

د: پس از اعمال ایام تشریق، پیش از اعمال مکه.

(۱) - آیه الله نوری: به ذیل مسأله ۹۱۹ مراجعه شود.

(۲). آیات عظام بهجت، خامنه‌ای و صافی: بلی می‌تواند.

آیه الله تبریزی: می‌تواند به نیت عمره تمتع محرم شود و اگر از مکه بخواند خارج شود احکام خروج از مکه را باید رعایت نماید، والله العالم.

آیه الله سیستانی: می‌تواند بلکه اگر قصد خروج ندارد باید نیت تمتع کند و خارج شدن برای کاری، هر چند غیر ضروری، اشکال ندارد در صورتی که مطمئن باشد حج را درک می‌کند.

آیه الله فاضل: بلی می‌تواند و خروج از مکه در صورتی که اطمینان به رسیدن برای اعمال حج را دارد جایز است.

آیه‌الله مکارم: می‌توانند برای عمره تمتع احرام ببندند حتی در صورتی که یقین داشته باشند که به خاطر الزامهای شغلی، بعد از پایان عمره تمتع از مکه خارج می‌شوند، مشروط بر این که برای انجام حج به موقع برگردند.

(۳). آیت الله خامنه‌ای: در همه صور یاد شده بی‌اشکال است. ولی باید خروج به نحوی باشد که بتواند مناسک باقی مانده را در وقت خودش انجام دهد.

آیت الله تبریزی: خارج شدن از مکه و توابع آن، قبل از اعمال مکه و تمام کردن آن جایز نیست.

آیت الله سیستانی: اشکال ندارد مگر این که در ماه ذی قعدة محرم به احرام عمره تمتع شده بود که در این صورت برای برگشت باید محرم به عمره مفرده شده و داخل مکه بشود.

آیت الله صافی: در هیچ یک از موارد مذکور جایز نیست.

آیت الله فاضل: احتیاط واجب است که تا اعمال حج تمام نشده از مکه و منا خارج نشود مگر این که اطمینان داشته باشد که برای اتمام اعمال بر می‌گردد.

آیت الله مکارم: احتیاط آن است تا اعمال را تکمیل نکرده خارج نشود.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۳۷۴

خروج از مکه و عدم خروج از حرم

۹۲۵- کسی که در ماه ذی‌القعدة عمره تمتع به جا می‌آورد و در ماه ذی‌الحجه به منی می‌آید (با فرض این که منی خارج مکه است)، یا به جای دیگری خارج از مکه می‌رود، ولی از حرم خارج نمی‌شود، آیا برای بازگشت به مکه باید محرم شود؟ اگر باید محرم شود، از کجا باید محرم شود؟ باید به یکی از مواقیت عمره تمتع یا ادنی‌الحل برود؟ و ثانیاً به چه نیتی محرم شود؟ عمره تمتع؟ عمره مفرده؟ عمره مافی‌الذمه؟

اجبار به خروج از حرم

۹۲۶- محل توزیع گوشت در مکه مکرمه، حدود یک کیلومتر بعد از مسجد تنعیم قرار دارد، با توجه به این که عوامل خدماتی مجبورند برای گرفتن سهمیه کاروان، به آن محل تردد کنند، آیا به

(۱). آیت الله خامنه‌ای: اگر از حدود حرم خارج نشده تجدید احرام و عمره در فرض سؤال لازم نیست، و اگر خواست دوباره عمره بجا آورد، در فرض سؤال باید عمره تمتع بجا آورد، و برای آن باید از یکی از مواقیت عمره تمتع محرم شود.

آیت الله تبریزی: اگر فقط خارج از مکه شد و از حرم خارج نشد مرتکب خلاف شده ولی تجدید احرام لازم نیست و اگر از حرم خارج شد در صورت برگشت در ماهی غیر از ماهی که احرام اول را بسته بود باید به نیت عمره تمتع از میقات عمره تمتع محرم شود و احتیاطاً طواف نساء برای عمره سابقه انجام دهد.

آیت الله گلپایگانی: شخص مذکور نباید قبل از احرام حج از مکه خارج شود و بر فرض خروج عسیاناً باید به مکه برگردد و در مکه برای حج محرم شود.

آیت الله سیستانی: باید محرم شود و می‌تواند از ادنی‌الحل برای عمره مفرده محرم شود و اگر بعد از آن از مکه خارج نشود و وقت

حج برسد عمره او بدل به تمتع می‌شود.

آیت الله مکارم: احرام مجدد لازم نیست.

آیت الله فاضل: در فرض سؤال اگر از مکه خارج شد- ولو از حرم خارج نشده است- باید برای برگشت، مجدداً محرم بشود و عمره تمتع او باطل شده است لذا اگر بخواند حج تمتع بجا آورد باید از مواقیت عمره تمتع به نیت عمره تمتع محرم بشود و اگر بخواند عمره مفرده انجام دهد، احرام از ادنی الحل کفایت می‌کند.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۳۷۵

عمره تمتع آنها یا حج واجب خودشان اشکالی وارد می‌شود؟ به علاوه حکم مسأله در خصوص کسانی که حج مستحبی یا نیابی بجا می‌آورند چگونه است؟

نحوه تعیین حد مکه و حکم غار حرا

۹۲۷- در مورد محدوده مکه و این که مثلاً غار حرا از مکه است یا نه، میزان تحقیق از اهل محل است.

جواز خروج از مکه بعد از انجام اعمال منی

۹۲۸- بعد از انجام اعمال منی و قبل از انجام اعمال مکه، خروج از مکه مانع ندارد.

(۱). آیه الله فاضل: در فرض سؤال که از مکه خارج نمی‌شوند، مطلقاً مانعی ندارد.

آیه الله تبریزی: خروج متمتع تا جایی که از اطراف و توابع نزدیک مکه محسوب شود جایز است و فرقی بین حج واجب و غیر واجب و نایب و غیر نایب نمی‌باشد.

آیه الله مکارم: بعد از انجام عمره تمتع می‌تواند به اینگونه مناطق رفت و آمد کند و در عمره مفرده هر گاه قبل از گذشتن ماهی که در آن عمره انجام داده است خارج شود و باز گردد تکرار عمره لازم نیست، اما اگر در ماه بعد برگردد باید از همان مسجد تنعیم محرم شود و عمره بجای آورد.

آیه الله صافی: در مورد سؤال، چنانچه محل مذکور از توابع مکه مکرمه محسوب باشد تردد اشکال ندارد و اگر از توابع محسوب نشود باید محرماً به احرام حج، خارج شود ولی اگر خروج با احرام حرجی باشد می‌تواند بدون احرام برود و در هر حال ضرری به عمره یا حج نمی‌زند و در این احکام تفاوتی بین اقسام حج (مستحبی یا نیابی یا غیر اینها) نیست. بلی اگر با اجیر در حج شرط کرده باشند که بعد از عمره و قبل از حج از مکه خارج نشود و یا این که نفس استیجار ولو با قرائن انصراف به آن داشته باشد و اجیر خارج شده باشد باید رضایت اجیر کننده را نسبت به اجرت حاصل نماید.

آیه الله نوری: چون از اطراف و توابع مکه محسوب می‌شود اشکال ندارد و در همه صور مذکوره در فوق جایز است.

(۲)- آیات عظام تبریزی، خامنه‌ای، مکارم: رفتن به غار حرا و امثال آن از مناطق نزدیک ضرری ندارد، خواه جزو مکه باشد یا نه.

آیه الله خویی: خارج شدن به اطراف و توابع مکه مانع ندارد. (مناسک عربی، مسأله ۱۵۳).

آیه الله سیستانی: به احتیاط واجب نباید خارج شود این احتیاط شامل غار حرا نیز می‌شود.

آیه الله فاضل: با توجه به توسعه شهر مکه، رفتن به اطراف آن تا جایی که صدق کند از مکه است مانعی ندارد.

(۳) - آیات عظام بهجت، تبریزی و فاضل: بنا بر احتیاط واجب خارج نشود.

آیات عظام: خویی، صافی و گلپایگانی: جایز نیست.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۳۷۶

۳- تراشیدن سر و صورت

ماشین کردن سر بین عمره تمتع و حج

۹۲۹- بین عمره تمتع و حج تمتع، ماشین کردن سر مانع ندارد، ولی نباید حلق کند؛ و از ماشین کردنی که مثل حلق است، باید- بنا بر احتیاط- اجتناب شود. ۹۳۰- بین عمره تمتع و حج تمتع هر چند حلق جائز نیست، ولی کفاره ثابت نیست.

حکم تراشیدن صورت بعد از عمره تمتع

۹۳۱- تراشیدن صورت بعد از عمره تمتع و قبل از احرام حج، غیر از حکم تراشیدن ریش، حکم خاصی ندارد.

خروج از مکه برای نایب

۹۳۲- بعد از عمره تمتع و قبل از حج، خروج از مکه، ضرر به حج و نیابت نمی‌زند، ولی در صورت امکان، باید- علی‌الأحوط- با احرام حج از مکه خارج شود.

(۱) - آیه الله فاضل: سر تراشیدن نیز مانعی ندارد.

(۲) - آیه الله بهجت، به ذیل مسأله ۹۰۳ مراجعه شود.

(۳) - آیه الله سیستانی: بنا بر اظهر سر تراشیدن حلال است، اگر چه احوط ترک آن است، پس از گذشت سی روز از عید فطر. (مناسک، مسأله ۳۵۶).

(۴) - آیه الله بهجت: به مسأله ۹۰۳ مراجعه شود.

آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: اگر عمره تمتع در ماه شوال انجام داده شود، تراشیدن سر تا ۳۰ روز بعد از عید فطر جایز است و اما بعد از آن، بنا بر احتیاط نباید تراشیده شود و در صورت تراشیدن اگر از روی علم و عمد باشد بنا بر احتیاط یک گوسفند کفاره دارد.

آیه الله سیستانی: احتیاط مستحب ترک آن است پس از گذشت سی روز از عید فطر و احتیاط مستحب آن است که در صورت انجام آن از روی علم و عمد، یک قربانی کفاره بدهد. (مناسک، مسأله ۳۵۶).

آیه الله صافی: باید یک گوسفند کفاره بدهد بنا بر احتیاط، هر چند جاهل یا ناسی باشد.

آیه الله گلپایگانی: باید یک گوسفند کفاره بدهد بنا بر احتیاط، هر چند جاهل یا ناسی باشد. (مناسک فارسی، ص ۹۷ مسأله ۱۳۳) ولی در مجمع المسائل، ج ۱، ص ۴۶۵ مسأله ۴۳ می‌فرماید: در صورت علم به مسأله یک گوسفند کفاره دارد و در صورت جهل و

نسیان کفاره ندارد.

آیه الله مکارم: کفاره آن یک گوسفند است بنابر احتیاط.

(۵) - آیه الله بهجت: به مسأله ۲۰۰ و ۲۰۱ مراجعه شود.

آیات عظام خامنه‌ای، سیستانی، فاضل: به حاشیه مسأله ۲۰۰ مراجعه شود.

آیه الله مکارم: اگر احرام برای آنها موجب عسر و حرج است لازم نیست.

آیه الله نوری: اگر مطمئن است که به اعمال حج در موقع خود می‌رسد می‌تواند بدون احرام از مکه خارج شود و برگردد.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۳۷۷

۴ - عجز از انجام دادن حج بعد از عمره

حصول مرض بعد از عمره تمتع

۹۳۳- اگر حج گزار بعد از انجام عمره تمتع، مریض شود و نتواند اعمال حج را بجا آورد و به وطن باز گردد، چنانچه سال اول استطاعت او بوده، وجوب حج در سال بعد، به دارا بودن استطاعت در آن زمان، بستگی دارد؛ ولی اگر حج بر او مستقر باشد، چنانچه مایوس از خوب شدن باشد، باید در همان سال با امکان، یا سال بعد، نایب بگیرد؛ و اگر امید بهبودی داشته باشد، نمی‌تواند نایب بگیرد و باید خودش بعد از بهبودی، حج و عمره تمتع را انجام دهد.

۹۳۴- اگر حج گزار پس از انجام عمره تمتع مریض شود و به تشخیص پزشکان باید به وطن برگردد و نمی‌تواند اعمال حج بجا آورد، یا وقت وقوف گذشته و او را محرم نکرده‌اند، یا محرم

(۱). آیه الله بهجت: برای حکم استنباه، به مسأله ۸۶ مراجعه شود. و عمره او مفرده می‌شود و احتیاطاً باید طواف نساء به جا آورد (مستفاد از سؤال ۱۳۶ مناسک).

آیات عظام تبریزی، صافی، گلپایگانی: مگر آن که ثروتمند باشد و مباشرت اعمال را نتواند بکند، پس بنابر احتیاط باید نایب بگیرد. آیه الله خویی: مگر آن که ثروتمند باشد و مباشرت اعمال را نتواند بکند یا برای او مشقت داشته باشد و امید به بهبودی نداشته باشد که در این صورت باید برای حج نایب بگیرد. و وجوب نایب گرفتن مانند وجوب حج فوری است. (مناسک، مسأله ۶۳ و قبل از مسأله ۱۵۱).

آیه الله سیستانی: اگر از انجام حج متمکن نبوده، وظیفه او بنابر احتیاط واجب این بوده است که عمره تمتع را بدل به عمره مفرده کند و طواف نساء را انجام دهد، و اکنون اگر بازگشت برای او مقدور نیست احتیاطاً باید برای طواف نساء نایب بگیرد. (مناسک، ذیل مسأله ۱۵۱ و ملحق مناسک، س ۹۲).

(۲). آیه الله فاضل: و اگر نشد سال بعد.

(۳). آیه الله مکارم: در همان سال و اگر ممکن نشد در سال‌های بعد.

(۴). آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: بنابر احتیاط در این صورت هم نایب بگیرد و اگر بعداً رفع عذر شد و دارای شرایط بود احتیاطاً خودش نیز حج را انجام دهد. (مناسک عربی، ص ۳۲، مسأله ۹۰).

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۳۷۸

کرده‌اند ولی برای وقوف نبرده‌اند، تکلیف چیست؟

(۱). آیه الله خامنه‌ای: در فرضی که بعد از عمره تمتع به احرام حج محرم نشده، به هر دلیلی که باشد جهت مرض یا تنگی وقت تکلیفی ندارد ولی در صورتی که به احرام حج محرم شده، حکم محصور دارد.

آیه الله تبریزی: اگر بتواند محرم به حج بشود و وقوف را ولو به اندازه‌ای که صحت حج وی بر آن متوقف است؛ مثل ادراک لحظه‌ای از وقوف مشعر ولو اضطراری آن، درک کند باید این کار را انجام دهد و برای اعمالی که عاجز از مباشرت است چنانچه ممکن است مانند طواف و سعی او را طواف و سعی دهند انجام دهند و اگر آن را هم نتواند نایب بگیرد. و اگر نتواند وقوف را درک کند چنانچه محرم برای حج نشده به احتیاط واجب عمره تمتع را عمره مفرده قرار دهد و طواف نساء را بجا آورد یا او را در صورت عجز طواف دهند و اگر ممکن نیست در آن طواف نایب بگیرد و اگر محرم برای حج شده چنانچه متمکن از دخول مکه نباشد قربانی به منی فرستاده و وقتی معین می‌کند برای ذبح آن و پس از آن تقصیر می‌کند و همه چیز بر او حلال می‌شود و اگر متمکن از دخول مکه باشد حجش مبدل به عمره مفرده می‌شود و برای اعمال عمره مفرده نایب می‌گیرد و پس از طواف و سعی نایب، تقصیر می‌کند سپس نایب طواف نساء بجای آورد و نیز اگر احرام حج بسته و می‌توانسته وقوف را درک کند ولی درک نکرده حجش مبدل به عمره مفرده می‌شود.

آیه الله سیستانی: اگر محرم نشده باشد و فرض بر این باشد که نمی‌تواند وقوفین را به مقداری که حج به کمتر از آن صحیح نیست درک کند و برای بقیه اعمال نایب بگیرد به احتیاط واجب عمره او یدل به عمره مفرده می‌شود پس طواف نساء انجام دهد ولو به نیابت اگر نتوان او را طواف داد و محلّ می‌شود و اگر احرام حج بسته است و نمی‌تواند وقوفین را درک کند باید قربانی یا قیمت آن را به کسی بدهد که در منا در روز عید ذبح کند و او پس از وقت معین که با او توافق می‌کند حلق یا تقصیر کند و محلّ شود ولی تا طواف و سعی در حجی یا عمره‌ای دیگر انجام ندهد زن بر او حلال نمی‌شود ولی اگر با فرض امکان درک وقوفین ولو به اقلّ واجب از روی جهل به مسأله یا هر عذری دیگر درک نکرد، حج او باطل است و باید با آن احرام عمره مفرده‌ای انجام دهد تا محلّ شود.

آیه الله صافی: در فرض سؤال، اگر برای حج محرم نشده فعلاً تکلیفی ندارد و طواف نساء و نماز آن را بنابر احتیاط خود و یا نائیش بجا آورد و اگر برای حج تمتع محرم شده و نتوانسته وقوفین را درک کند باید با اعمال عمره مفرده از احرام خارج شود و در صورت عدم تمکن نایب بگیرد و در هر دو فرض مسأله، چنانچه حج بر او مستقرّ بوده یا استطاعت باقی باشد در سال بعد باید حج را انجام دهد.

آیه الله فاضل: اگر محرم نشده است فعلاً وظیفه‌ای ندارد ولی اگر در سال‌های بعد استطاعت او باقی بود، باید حجه الاسلام انجام دهد و اگر محرم شده است و امکان اتمام حج نباشد احکام محصور را دارد.

آیه الله مکارم: اگر سال اول استطاعت اوست، حج از او ساقط است مگر این که استطاعت برای سالهای بعد باقی بماند و اگر قبلاً حج بر او مستقر شده و مایوس از خوب شدن است، نایب می‌گیرد تا حج را از طرف او بجا آورد و اگر امید بهبودی می‌رود، هر زمان بهبودی پیدا کرد خودش حج تمتع را در سالهای آینده بجا آورد.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۳۷۹

کسی که بعد از عمره تمتع نمی‌تواند حج بجا آورد

۹۳۵- شخصی بعد از عمره تمتع، نمی‌تواند حج تمتع بجا آورد، مثلاً برای خدمت به حجاج از سوی سازمان حج و زیارت به حج آمده و اکنون سازمان مذکور او را مأمور کرده که در ایام تشریق در مکه بماند، وظیفه‌اش چیست؟

(۱). آیه الله تبریزی: چنانچه کسی مضطر به ترک حج تمتع بشود احتیاط آن است که عمره تمتع را عمره مفرده قرار داده و برای آن طواف نساء بجا آورد ولی مجرد منع دیگران محقق اضطرار نیست، والله العالم.
 آیه الله سیستانی: به احتیاط واجب آن را عمره مفرده قرار دهد و طواف نساء بجای آورد.
 آیه الله صافی: در فرض سؤال، در حج تمتع واجب (حجّة الاسلام، حج واجب به نذر و غیره) ترک حج تمتع جایز نیست، و در حج تمتع مستحبی نیز با عدم ضرورت عرفی یا شرعی احتیاط واجب انجام حج تمتع است. والله العالم.
 آیه الله فاضل: فعلاً مُجَل است و تکلیفی ندارد و به مأموریت خود ادامه دهد.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)؛ ص ۳۷۹

آیه الله مکارم: اگر توانایی بر حج ندارد وظیفه‌ای ندارد.

آیه الله نوری: اگر حج بر آن شخص واجب بوده است و به قصد ادای حج واجب عمره تمتع را انجام داده و اکنون قدرت ادای حج را ندارد این عمره تمتع از عمره تمتعی که جزء حج است کفایت نمی‌کند و لازم است بعداً عمره تمتع و حج تمتع را باهم در یک سال انجام بدهد و اگر از باب استحباب می‌خواسته است حج تمتع انجام بدهد و مضطر به ترک حج شده است اشکال ندارد.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۳۸۰

يَا حَيَّرَ حَبِيبٍ وَ مَحْبُوبٍ

قَالَ الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ عَلَيْهِ السَّلَامُ:

فَضَّلَ كَافِلِ يَتِيمٍ آلَ مُحَمَّدٍ الْمُتَنَقِّطِ عَنِ مَوَالِيهِ النَّاشِبِ فِي رُتْبَةِ الْجَهْلِ يُخْرِجُهُ مِنْ جَهْلِهِ وَ يُوضِحُ لَهُ مَا اشْتَبَهَ عَلَيْهِ عَلَى فَضْلِ كَافِلِ يَتِيمٍ يُطْعِمُهُ وَ يَسْقِيهِ كَفَضْلِ الشَّمْسِ عَلَى الشَّهَاءِ

البحار / ۲ / ۳

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۳۸۱

باب ششم

احکام و شرایط احرام حج ۳۸۳

۱- کیفیت احرام حج ۳۸۳

۲- زمان و مکان احرام حج ۳۸۳

۳- مراحل خروج از احرام حج ۳۸۴

احکام شک و خلل در احرام حج ۳۸۶

مستحبات احرام حج ۳۸۸

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۳۸۲

الهی

وَ أَنَا الطَّرِيدُ الَّذِي آوَيْتُهُ

الامام الصادق علیه السلام

إِنَّا لَنَحِبُّ مَنْ كَانَ عَاقِلًا عَالِمًا فَهَمًّا فَقِيهًا حَلِيمًا مَدَارِيًّا صَبُورًا صَدُوقًا وَفِيًّا؛ إِنَّ اللَّهَ خَصَّ الْأَنْبِيَاءَ عَ بِمَكَارِمِ الْأَخْلَاقِ؛ فَمَنْ كَانَتْ فِيهِ،

فَلْيَحْمَدِ اللَّهَ عَلَى ذَلِكَ؛ وَمَنْ لَمْ تَكُنْ فِيهِ، فَلْيَتَضَرَّعْ إِلَى اللَّهِ وَ لِيَسْأَلَهُ إِيَّاهَا.

قِيلَ لَهُ وَ مَا هِيَ قَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ:

الْوَرَعُ وَ الْقَنَاعَةُ وَ الصَّبْرُ وَ الشُّكْرُ وَ الْحِلْمُ وَ الْحَيَاءُ وَ السَّخَاءُ وَ الشُّجَاعَةُ وَ الْغَيْرَةُ وَ صِدْقُ الْحَدِيثِ وَ الْبِرُّ وَ أَدَاءُ الْأَمَانَةِ وَ الْيَقِينُ وَ حَسَنُ الْخَلْقِ وَ الْمَرْوَةُ

۵۶ / ۲

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۳۸۳

باب ششم: احکام و شرایط احرام حج

فصل اول: احکام و شرایط احرام حج

۱- کیفیت احرام حج

اشاره

۹۳۶- بعد از عمره تمتع، اعمال حج تمتع، در موعد مقرر آغاز می‌شود، و اولین عمل آن، «احرام حج» است.

۹۳۷- احرام حج از جهت محرمات احرام و کفارات آن و سایر جهات- غیر از مکان احرام و نیت آن- با احرام عمره تمتع یکسان است.

اخلاص در نیت احرام حج

۹۳۸- نیت احرام حج- مانند سایر عبادات- باید خالص و برای اطاعت از خداوند متعال باشد. ریا موجب بطلان عمل است.

۲- زمان و مکان احرام حج

اشاره

۹۳۹- زمان احرام حج، بعد از عمره تمتع آغاز؛ و تأخیر آن تا زمان امکان ادراک و قوف اختیاری عرفه، جایز است.

استحباب احرام در روز ترویبه

۹۴۰- محرم شدن در روز «ترویبه»، مستحب، بلکه احوط است.

(۱)- آیه الله سیستانی: مراجعه شود به مسأله ۵۶۸.

(۲)- آیه الله سیستانی: کسی که می‌تواند قوف اختیاری عرفه را درک کند، جایز نیست احرام را از وقت مذکور تأخیر بیندازد.

(۳) - آیه الله صافی: و پیش از روز ترویبه نیز احرام بستن جایز است و احتیاط آن است که بیشتر از سه روز پیش از ترویبه احرام نبندد؛ چنانکه احتیاط آن است که اگر محرم شده، پیش از روز ترویبه از مکه خارج نشود.
مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۳۸۴

مکان احرام حج

۹۴۱- محل احرام حج، شهر «مکه» است و در تمام نقاط آن- حتی محلات تازه‌ساز- کفایت می‌کند؛ ولی مستحب است در مقام ابراهیم علیه السلام یا حجر اسماعیل علیه السلام انجام شود.

محلات جدید مکه

۹۴۲- محلات جدید که جزو مکه محسوب می‌شوند، احرام در آنها مانع ندارد؛ ولی اگر جزو آن محسوب نمی‌شوند، یا مورد شک است، کفایت نمی‌کند.

۳- مراحل خروج از احرام حج

اشاره

۹۴۳- محرّمات احرام به تدریج و در سه موقع، حلال می‌شود:
اول- بعد از حلق یا تقصیر در منی، که به وسیله آن همه محرّمات احرام- غیر از بوی خوش و زن چنانکه گذشت - حلال می‌شود و صید، فقط از جهت احرام حلال می‌شود، نه از جهت حرم. دوم- بعد از طواف زیارت و نماز آن و سعی، بوی خوش، حلال می‌شود، ولی حرمت زن

- (۱)- آیات عظام بهجت، تبریزی، خوبی و صافی: بنا بر احتیاط در مکه قدیم احرام ببندند.
- آیه الله سیستانی: و احوط و اولی احرام بستن از مکه قدیم است که در زمان رسول الله صلی الله علیه و آله بوده است، اگرچه اظهر جواز احرام بستن از قسمتهای جدید شهر است، مگر قسمتهایی که بیرون حرم باشد. (مناسک، ص ۱۲۰).
- آیه الله مکارم: ولی از بیرون حرم (مانند مناطقی که بعد از مسجد تنعیم است و اکنون جزو مکه شده) خالی از اشکال نیست.
- (۲)- آیات عظام فاضل، نوری: در مسجد یا در مقام ابراهیم.
- (۳)- آیه الله خامنه‌ای و آیه الله مکارم: افضل احرام از مسجدالحرام است.
- (۴)- آیه الله بهجت: احوط اقتضای بر مکه قدیم است در رابطه با احرام حج (مناسک، ص ۴۸).
- (۵)- به مسأله قبل مراجعه شود.
- (۶)- آیه الله سیستانی: در حاشیه مسأله ۱۱۶۳ آمده است که عقد و شهادت بر آن با حلق یا تقصیر جایز می‌شود.
- آیه الله مکارم: احتیاط در ترک صید است هر چند در خارج حرم باشد.

(۷) - مراجعه شود به مسأله ۱۱۶۳.

(۸) - آیه الله بهجت: و این احوط است امّا اقوی بودن آن در قبال قول به حلیت بعد از نماز طواف (و قبل از سعی) محتاج به تأمل است. (مناسک شیخ، ص ۸۰).

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۳۸۵

هنوز باقی است. سوم - بعد از انجام طواف نساء و نماز آن، زن نیز حلال می‌شود.

بعد از این سه عمل، همه محرمات احرام حلال می‌شود؛ و اما صید در حرم، برای همه - چه محرم و چه مُجَلّ - حرام است.

تحلل کسانی که اعمال را مقدم می‌کنند

۹۴۴ - کسانی که بواسطه عذر - مثل پیری و خوف حیض - طواف زیارت و طواف نساء را مقدّم داشتند، بوی خوش و زن بر آنها حلال نمی‌شود و تمام محرمات بعد از تقصیر یا حلق، حلال می‌شود.

(۱) - آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: صید و زن بر او حرام است و احوط در حج تمتّع آن است که پیش از طواف نساء و نماز آن از بوی خوش نیز اجتناب نماید.

(۲) - آیه الله بهجت: امّا کندن گیاه و درخت حرم و شکار در حرم گفته شد که حرمتش اختصاص به محرم ندارد و شامل غیر محرم نیز هست و در مسأله ۴۱۲ مناسک آمده است ولی حلیت صید احرامی، به مجرّد تمامیت مناسک منی، بی وجه نیست. آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی: فقط چیزی که از حرامها باقی می‌ماند شکار است که تا ظهر روز سیزدهم حرام است، بنابر احتیاط واجب.

(۳). آیه الله فاضل: و همچنین سایر محرمات حرم مانند کندن گیاه حرم بر حرمت خود باقی است.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۳۸۶

فصل دوم: احکام شک و خلل در احرام حج

شک در عمره تمتع بعد از احرام حج

۹۴۵ - بعد از احرام حج، به شک در انجام دادن عمره تمتع، یا صحت آن، اعتنا نمی‌شود و عمل صحیح است.

فراموشی احرام حج

۹۴۶ - اگر احرام را فراموش نماید و در عرفات متذکر شود، واجب است به مکه برگردد و احرام ببندد؛ و اگر به جهت تنگی وقت یا عذر دیگر، بازگشت ممکن نشود، در همان جا مُحَرَّم شود؛

و اگر تا بعد از تمامی اعمال، یادش نیاید، ظاهراً حشش صحیح است؛ و احتیاط مستحب آن است که اگر بعد از وقوف به عرفات و مشعر، قبل از فارغ شدن از اعمال، یادش آمد، حج را اتمام و

(۱) - آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: احتیاط آن است که هر قدر می‌تواند برگردد و اگر نتوانست برگردد واجب است از همان

جا که هست محرم شود. (مناسک فارسی، ص ۱۰۱ مسأله ۱۴۲).

آیه الله مکارم: در عرفات یا مشعر یا منی، قبل از رمی جمرات و ذبح، ولی اگر بعد از آن متوجه شود وقت احرام گذشته و حجش صحیح است.

(۲) - آیات عظام بهجت، نوری: احرام ببندد و تمام کند حج را.

آیات عظام تبریزی، خوبی، سیستانی: اگر بعد از وقوف به عرفات یادش بیاید یا حکم را یاد بگیرد، باید از جایی که هست احرام ببندد، هر چند متمکن از بازگشت به مکه و احرام از مکه باشد.

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: فوراً همانجا محرم شود و حج را تمام کند و احتیاط آن است که سال آینده دوباره بجا آورد، اگرچه بعید نیست جواز اکتفا به حج اول. (مناسک فارسی، ص ۱۰۲، مسأله ۱۴۳).

آیه الله فاضل: فوراً همانجا محرم شود و حج را تمام کند و احتیاط مستحب آن است که سال آینده دوباره بجا آورد. مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۳۸۷ در سال بعد اعاده کند. و همچنین است حکم، اگر تلبیه را فراموش نماید.

اتحاد جاهل و ناسی در حکم

۹۴۷- حکم ترک احرام با جهل به حکم، با فراموشی آن یکسان است.

ترک عمدی احرام حج

۹۴۸- ترک احرام از روی علم و عمد، تا زمان فوت وقوف عرفات و مشعر، موجب بطلان حج است.

ترک احرام حج و انجام عمره مفرده

۹۴۹- خدمه کاروان و امثال ایشان که باید در عرفات و منی بدون احرام باشند، می‌توانند از ابتدا برای ورود به مکه، عمره مفرده انجام دهند و در صورت مستطیع نبودن، برای حج محرم نشوند.

افراد مذکور اگر برای حج محرم شدند و در عرفات و منی با لباس مخیط به سر بردند، حج آنها صحیح است ولی باید کفاره بدهند.

انجام اعمال مکه بدون احرام توسط معذورین

۹۵۰- معذورینی که اعمال مکه را بر وقوفین مقدم می‌کنند، اگر جهلاً بدون احرام، اعمال مکه را مقدم کردند، کفایت نمی‌کند و باید آن اعمال را با احرام اعاده کنند، یا بعد از وقوفین و اعمال، به‌جا آورند.

(۱) - آیه الله سیستانی: و در صورتی که یادش نیاید و یا حکم را نداند تا بعد از فارغ شدن از اعمال حج، حجش صحیح است (مناسک حج، مسأله ۳۶۲).

(۲) - آیه الله سیستانی: اگر ترک کند احرام را از روی علم و عمد تا زمان فوت وقوف اختیاری عرفات، حجش باطل است و اگر به مقدار رکن درک کند، حجش صحیح است گرچه گناه کرده است.

(۳) - آیه الله بهجت: البته از مسائل احرام به دست می‌آید که وقت احرام نباید قصد چنین تخلفی را داشته باشد.

(۴) - آیه الله بهجت: به آن اکتفا نکند و احتیاطاً طواف و نماز و سعی را اعاده کند (مناسک، ص ۱۶۸).

آیه الله مکارم: بنا بر احتیاط واجب.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۳۸۸

فصل سوم: مستحبات احرام حج تا وقوف به عرفات

اشاره

۹۵۱- اموری که در احرام عمره مستحب بود، در احرام حج نیز مستحب است و پس از این که شخص، احرام بسته و از مکه بیرون آمد، همین که بر ابطح مشرف شود به آواز بلند تلبیه بگوید و چون متوجه منی شود بگوید:

«اللَّهُمَّ أَيَاكَ أَرْجُو وَإِيَاكَ أَدْعُو فَبَلِّغْنِي أُمْلِي وَأُصْلِحْ لِي عَمَلِي».

و با تن و دل آرام با تسبیح و ذکر حق تعالی برو و چون به منی رسید بگوید:

«الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَقْدَمَنِيهَا صَالِحاً فِي عَافِيَةٍ وَبَلَّغَنِي هَذَا الْمَكَانِ». پس بگوید:

«اللَّهُمَّ هَذِهِ مِنِّي وَهِيَ مِمَّا مَنَنْتَ بِهِ عَلَيْنَا مِنَ الْمَنَاسِكِ فَاسْأَلُكَ أَنْ تَمَنَّ عَلَيَّ بِمَا مَنَنْتَ عَلَيَّ أَنْبِيَائِكَ فَإِنَّمَا أَنَا عَبْدُكَ وَفِي قَبْضَتِكَ».

استحباب بودن شب عرفه در منی

و مستحب است شب عرفه را در منی بوده و به اطاعت الهی مشغول باشد؛ و بهتر آن است که عبادات و خصوصاً نمازها را در مسجد خیف به جا آورد؛ و چون نماز صبح را خواند تا طلوع آفتاب تعقیب گفته؛ پس به عرفات روانه شود و اگر خواسته باشد بعد از طلوع صبح روانه شود، مانعی ندارد، ولی سنت آن است که تا آفتاب طلوع نکرده از وادی مُحَسَّر، رد نشود و روانه شدن پیش از صبح مکروه است و چون به عرفات متوجه شود این دعا را بخواند:

«اللَّهُمَّ إِلَيْكَ صَيَّمْتُ وَإِيَّاكَ اعْتَمَدْتُ وَوَجَّهَكَ أَرَدْتُ أَسْأَلُكَ أَنْ تُبَارِكَ لِي فِي رِحْلَتِي وَأَنْ تَقْضِيَ لِي حَاجَتِي وَأَنْ تَجْعَلَنِي مِمَّنْ تُبَاهِي بِهِ الْيَوْمَ مَنْ هُوَ أَفْضَلُ مِنِّي».

(۱) - آیه الله مکارم: این مستحبات را به قصد رجا بجا آورد.

(۲) - آیات عظام بهجت، صافی، گلپایگانی: بلکه احوط.

(۳) - آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: بلکه خلاف احتیاط است مگر از جهت ضرورتی مثل بیمار و یا خائف از ازدحام. (مناسک فارسی، مسأله ۱۴۵).

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۳۸۹

باب هفتم

کیفیت و زمان وقوف ۳۹۱

احکام خلل در وقوف عرفات ۳۹۳

مستحبات وقوف به عرفات ۳۹۶

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۳۹۰

الهی

بِذِكْرِكَ عَاشَ قَلْبِي فَإِنَّكَ قُرَّةُ عَيْنِي يَا سَيِّدِي

الامام علی بن الحسین علیه السلام

إِنَّ أَهْلَ زَمَانٍ غَيْبَتِهِ وَالْقَائِلِينَ بِإِمَامَتِهِ وَالْمُنْتَظِرِينَ لِظُهُورِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ أَفْضَلُ مِنْ أَهْلِ كُلِّ زَمَانٍ

بحار الأنوار / ۳۶ / ۳۸۶

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۳۹۱

باب هفتم: کیفیت و زمان وقوف**فصل اول: کیفیت و زمان وقوف****اشاره**

۹۵۲- وقوف در عرفات، دومین عمل واجب حج و در روز عرفه، در سرزمین عرفات، انجام می‌شود.

مراد از وقوف

۹۵۳- مراد از وقوف- رکنی آن- مسمای بودن در عرفات است؛ هرچند خیلی کم باشد، مثل یک دقیقه؛ و شامل تمامی موارد سواره، پیاده، نشسته، خوابیده، راه رفتن و غیر آن می‌شود.

۹۵۴- اگر در تمام وقت بیهوش یا خواب باشد، وقوف باطل است.

زمان وقوف

۹۵۵- بودن در عرفات از زوال روز نهم تا غروب شرعی - که وقت نماز مغرب است- بنا بر

(۱)- آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: به قدری که عرفاً بگویند در عرفات توقف کرده است.

آیه الله مکارم: بهتر است به این مقدار قناعت نکند.

(۲)- آیه الله نوری: بدون آن که قبلاً قصد وقوف کرده باشد خواب باشد، وقوف او باطل است.

آیه الله تبریزی: اگر قبل از خواب قصد وقوف کرده، ولو در هنگام وقوف خواب باشد، مانعی ندارد.

آیه الله سیستانی: اگر در اول وقت وقوف مثلاً آن را قصد کند و بعد از آن بخوابد یا بیهوش شود، تا آخر وقت کفایت می‌کند و اگر بدون این که قصد وقوف کرده باشد در تمام وقت در حال خواب یا بیهوش باشد وقوف از او حاصل نشده است و اما اگر قبل از وقت قصد وقوف کرده ولی در تمام وقت خواب یا بیهوش باشد، کفایت این وقوف محل اشکال است. (مناسک، مسأله ۳۶۷).

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: ولی اگر پیش از وقت در عرفات باشد و قصد وقوف کند و به همین قصد بخوابد و اتفاقاً در تمام وقت بیدار نشود و وقوف او بعید نیست و اگر بعد از قصد وقوف و دخول وقت بخوابد ضرر ندارد و وقوف او صحیح است.

(مناسک فارسی، ص ۱۰۵، مسأله ۱۴۶).

آیه الله مکارم: هر گاه قبلاً به عرفات آمده و نیت کرده باشد صحیح است.

(۳) - آیه الله سیستانی: تا غروب آفتاب.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۳۹۲

احتیاط واجب، لازم است؛ ولی تمام آن رکن نیست که به ترک آن، حج باطل شود؛ پس اگر کسی بعد از زوال، کمی توقف کند و برود، یا طرف عصر بیاید، حج او صحیح است اگرچه عمداً باشد.

جواز تأخیر وقوف از ظهر

۹۵۶- تأخیر وقوف از اول ظهر به مقدار کم - مثلاً به مقدار نماز ظهر و عصر با فرض جمع - معلوم نیست حرام باشد، ولی احتیاط در عدم تأخیر است.

وقوف اضطراری عرفات

۹۵۷- وقوف اضطراری عرفه، شب عید است؛ و مراد از شب، تا طلوع فجر است.

حدود عرفات و مشعر

۹۵۸- حدودی که برای عرفات و مُزْدَلَفَه و منی مشخص شده است، چنانچه مورد اطمینان یا تصدیق اهل محل باشد، معتبر است.

صعود به جبل الرحمه

۹۵۹- در وقت وقوف، بالا رفتن از جبل الرحمه، مکروه است.

(۱) - آیه الله بهجت، آیه الله خویی: وقوف در عرفات برای شخص مختار بنابر احتیاط از اول زوال تا غروب...

آیه الله تبریزی: وقوف در عرفات برای شخص مختار بنابر احتیاط از اول ظهر روز نهم ذی حجه تا غروب است، و اظهر این است که می تواند تا یک ساعت بعد از ظهر وقوف را تأخیر نماید.

آیه الله سیستانی: واجب بودن وقوف از اول ظهر مبنی بر احتیاط است و اظهر این است که جایز است آنرا از اول ظهر به مقدار انجام یک غسل و خواندن نماز ظهر و عصر پشت سرهم به تأخیر اندازد (مناسک، مسأله ۳۶۸).

(۲) - آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: اظهر این است که می تواند تا یک ساعت بعد از ظهر وقوف را تأخیر نماید.

آیه الله خامنه‌ای: جواز تأخیر از اول وقت، به اندازه خواندن نماز ظهر و عصر و مقدمات آن، بعید نیست.

(۳) - آیات عظام بهجت، صافی، فاضل، گلپایگانی، مکارم، نوری: این احتیاط ترک نشود.

(۴) - آیات عظام سیستانی، فاضل، نوری: و درک مقداری از آن، کفایت می کند؛ چنانکه گذشت.

آیه الله خویی: و شب تا طلوع آفتاب است. (المسائل الشرعیه، ج ۱، ص ۳۶۷).

آیه الله مکارم: درک مقداری از آن هر چند کم باشد کافی است.

(۵) - آیه الله سیستانی: اگر این حدود دست به دست از قدیم اخذ شده باشد معتبر است، مادام که اطمینان در خطای آن پیدا نشود.

(ملحق مناسک، مسأله ۳۰۳).

آیه الله مکارم: معمولاً مورد قبول اهل محل است، بنابراین تابلوها یا علاماتی که گذارده اند معتبر است.

(۶) - آیه الله سیستانی: جبل الرحمه جزو موقف است ولی افضل ایستادن در دامنه کوه از طرف چپ آن است (مناسک، مسأله ۳۶۶).

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۳۹۳

فصل دوم: احکام خلل در وقوف عرفات

ترک وقوف

۹۶۰- ترک وقوف رکنی عرفات با عمد و علم، موجب بطلان حج است، و در این فرض، وقوف در شب عید- که وقوف اضطراری است- کفایت نمی کند.

اغما بعد از عرفات

۹۶۱- اگر حج گزار قبل از درک مشعر، بیهوش شود، و تا بعد از اعمال حج به هوش نیاید، جهت احراز خروج از احرام، عمره مفرده به جا آورد و در سال بعد حج را اعاده کند.

(۱) - آیه الله سیستانی: یا جهل تقصیری.

(۲) - آیه الله خویی: اگر فقط وقوف اختیاری عرفات را درک نماید، اظهر بطلان حج و انقلاب آن به عمره مفرده است. (مناسک، ص ۲۴۲).

آیه الله سیستانی: حجّش باطل است و احرامش بدل به عمره مفرده شده است و باید مناسک عمره را انجام دهد.

آیه الله صافی: به حاشیه مسأله ۹۸۵ مراجعه شود.

آیه الله فاضل: در فرض مرقوم رمی روز عید را نیابتاً از طرف او انجام دهند و پس از به هوش آمدن، بقیه اعمال را خودش انجام دهد و بنابر احتیاط واجب عمره مفرده‌ای بجا آورد و اگر حج بر او مستقر بوده و یا استطاعتش تا سال بعد باقی مانده حج را اعاده کند.

آیه الله گلپایگانی: با درک وقوف اختیاری عرفه اگر بقیه اعمال را انجام دهد حج او صحیح است. (آداب و احکام حج، م ۷۵۶)
آیه الله مکارم: درک وقوف اختیاری عرفی برای صحت حج کافی است، پس اگر به هوش آید بقیه اعمال را بجا می آورد و اگر نتواند بجا آورد نایب می گیرد به شرط آن که وقت اعمال باقی باشد در غیر این صورت صحت حج او مشکل است و برای خروج از احرام احتیاطاً عمره مفرده بجا آورد.

(۳) - آیه الله تبریزی: حج او باطل است و از احرام خارج شده و اگر استطاعت وی تا سال بعد باقی باشد حج بر او واجب است.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۳۹۴

خروج عمدی قبل از غروب

۹۶۲- اگر وقوف کننده عمداً، پیش از غروب شرعی، از عرفات کوچ کند و از حدود آن بیرون رود، چنانچه نادان شود و برگردد و تا غروب توقف نکند، بنابر اقوی، چیزی بر او نیست، لکن احتیاط در کفاره به یک شتر است؛ و همچنین اگر بدون پشیمان شدن،

برای حاجتی بازگردد ولی بعد از رسیدن، با قصد قربت توقف کند، چیزی بر او نیست. و اگر بعد از کوچ، مراجعت نکند، کفاره آن یک شتر است که باید آن را در راه خداوند در هر جا که بخواهد، قربانی کند، و احتیاط مستحب آن است که در مکه قربانی کند؛ و اگر متمکن از قربانی نباشد، هیجده روز روزه بگیرد؛ و احتیاط مستحب آن است که هیجده روز، پشت سرهم باشد.

(۱) - آیه الله نوری: احوط کفاره یک شتر است.

آیه الله بهجت: احوط ثبوت کفاره است در صورت برگشتن نیز (مناسک شیخ ص ۶۱).

آیات عظام تبریزی، خویی، گلپایگانی: در صورتی که پشیمان شده و برگردد چیزی بر او نیست.

آیه الله خامنه‌ای؛ آیه الله سیستانی: بیرون رفتن از عرفات قبل از غروب آفتاب از روی عمد و با دانستن حکم آن حرام است، ولی حج را باطل نمی‌کند، و در صورتی که دو باره برگردد به عرفات چیزی بر او واجب نیست (مناسک، ص ۲۶۹).

(۲) - آیه الله نوری: احوط کفاره یک شتر است.

(۳) - آیه الله نوری: در راه خدا در روز عید قربانی کند.

(۴) - آیات عظام تبریزی، خویی، صافی، گلپایگانی، نوری: باید در منی شتر را قربانی کند.

آیه الله بهجت: ظاهر این است که در منی باید نحر کند در روز عید (مناسک شیخ، ص ۶۱).

آیه الله خامنه‌ای: بعید نیست عدم تعیین ذبح در منی اگر چه احتیاط ذبح در منی است و بنابر احتیاط واجب ذبح باید روز عید باشد.

آیه الله سیستانی: باید در روز عید قربان و احوط آن است که در منی بکشد نه در مکه.

آیه الله فاضل: طبق حاشیه مسأله ۱۱۱۰ عمل شود.

آیه الله مکارم: در منی و احتیاطاً در روز عید باشد.

(۵) - آیه الله سیستانی: و می‌تواند روزه را در مکه یا در راه یا پس از بازگشت به وطن بگیرد.

(۶) - آیه الله نوری: احتیاط واجب.

آیه الله بهجت، اظهر عدم وجوب توالی است (مناسک شیخ، ص ۶۱).

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: واجب است.

آیات عظام تبریزی، خویی و مکارم: این احتیاط ترک نشود.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۳۹۵

خروج سهوی قبل از غروب

۹۶۳- اگر وقوف کننده سهواً از عرفات خارج شود سپس متذکر شود، باید مراجعت کند؛ و اگر مراجعت نکرد، گناهکار است، ولی بنابر اقوی کفاره ندارد گرچه احوط است؛ و اگر یادش نیامد، چیزی بر او نیست.

۹۶۴- حکم خروج با جهل به مسأله، با خروج سهوی یکسان است.

وقت اضطراری عرفات

۹۶۵- اگر حج گزار بواسطه عذر- مثل فراموشی و تنگی وقت و.. - هیچ جزئی از زمان وقوف را درک نکند، برای وی وقوف

مقداری از شب عید هر چند اندک، در عرفات، کفایت می‌کند. این زمان، وقت اضطراری عرفات، محسوب می‌شود.

- ۹۶۶- کسی که از روی عذر، روز نهم را وقوف نکرده، اگر وقوف اضطراری عرفات را عمداً و بدون عذر ترک کند، ظاهراً حج او باطل می‌شود، اگرچه وقوف به مشعر را درک کند.
- ۹۶۷- اگر حج گزار از روی فراموشی یا غفلت، یا عذر دیگر، وقوف اختیاری و اضطراری عرفات را ترک کند، برای صحت حج او، درک وقوف اختیاری مشعر، کفایت می‌کند.

(۱)- آیه الله نوری: لکن کفاره دارد بنا بر اقوی.

آیه الله بهجت: اگر مراجعت نکرد در حکم عامد است علی الأحوط (مناسک شیخ، ص ۶۱).

آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: کسی که از روی فراموشی و یا ندانستن حکم کوچ کند حکم آن حکم عامد است؛ یعنی اگر پس از به یاد آمدن و یا دانستن حکم برنگشت، بنا بر احتیاط باید یک شتر کفاره دهد.

آیه الله سیستانی: بنا بر احتیاط باید کفاره بدهد. (مناسک، مسأله ۲۷۰).

آیات عظام صافی، گلپایگانی و مکارم: بنا بر احتیاط کفاره دارد.

(۲)- نظر آیات عظام در مسأله قبل گذشت.

(۳)- آیه الله سیستانی: و همچنین جاهل قاصر.

(۴)- آیه الله فاضل: مثل جهل به موضوع یا حکم یا مرضی یا شدت گرما و سرما.

(۵)- آیه الله سیستانی: و اگر خوف این باشد که با درک وقوف اضطراری عرفه، وقوف مشعر قبل از طلوع آفتاب از او فوت بشود واجب است اکتفا کند به وقوف مشعر و حجّش صحیح است.

(۶)- آیه الله بهجت: موجب بطلان حج است تعمّد ترک وقوف اضطراری عرفه، که از شب عید تا طلوع فجر است، علی الأحوط. (مناسک شیخ، ص ۶۰).

(۷)- آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: حکم آن بعداً خواهد آمد.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۳۹۶

فصل سوم: مستحبات وقوف به عرفات

اشاره

۹۶۸- در وقوف به عرفات چند چیز مستحب است:

- ۱- با طهارت بودن در حال وقوف.
- ۲- غسل نمودن و بهتر آن است که نزدیک ظهر باشد.

توجه قلب به جناب اقدس الهی

۳- آنچه را موجب تفرق حواس است از خود دور سازد تا آن که قلب او متوجه جناب اقدس الهی گردد.

۴- نسبت به قافله‌ای که از مکه می‌آید، وقوف شخص در طرف دست چپ کوه واقع گردد.

۵- وقوف او در پایین کوه و در زمین هموار بوده باشد و بالا رفتن کوه مکروه است. ۶- در اول وقت، نماز ظهر و عصر را به یک اذان و دو اقامه بجا آورد.

۷- قلب خود را به حضرت حق جل و علا متوجه ساخته و حمد الهی و تهلیل و تمجید نموده و ثنای حضرت حق را بجا آورد، پس از آن، صد مرتبه «اللَّهُ أَكْبَرُ» و صد مرتبه سوره «توحید» را بخواند و آنچه خواهد دعا نماید و از شیطان رجیم به خدا پناه ببرد و این دعا را نیز بخواند:

«اللَّهُمَّ رَبَّ الْمَسَاعِرِ كُلِّهَا فُكِّ رَقَبَتِي مِنَ النَّارِ وَأَوْسِعْ عَلَيَّ مِنْ رِزْقِكَ الْحَلَالِ وَأَدْرَأْ عَنِّي شَرَّ فَسَقَةِ الْجَنِّ وَالنَّاسِ، اللَّهُمَّ لَا تَمَكِّرْ بِي وَلَا تَخْدَعْنِي وَلَا تَسِدْ تَدْرِجِي يَا أَسْمَعَ السَّمَاعِينَ وَيَا أَبْصِرَ النَّاطِرِينَ وَيَا أَسْرَعَ الْحَاسِبِينَ وَيَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ أَسْأَلُكَ أَنْ تُصَلِّيَ عَلَيَّ مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ وَأَنْ تَفْعَلَ بِي كَذَا وَكَذَا».

(۱)- آیه الله مکارم: این مستحبات را به قصد رجا انجام می‌دهد.

(۲)- آیه الله نوری: هنگام ظهر.

(۳)- آیه الله سیستانی: وقوف در پایین کوه افضل است.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۳۹۷

و بجای کذا و کذا حاجت خود را نام ببرد پس دست به آسمان بردارد و بگوید:

«اللَّهُمَّ حَاجَتِي إِلَيْكَ الَّتِي أَنْ أُعْطِيَتِيهَا لَمْ يَضُرَّنِي مَا مَعْتَنِي وَإِنْ مَعْتَنِيهَا لَمْ يَنْفَعْنِي مَا أُعْطِيَتِي، أَسْأَلُكَ خَلَاصَ رَقَبَتِي مِنَ النَّارِ اللَّهُمَّ إِنِّي عَبْدُكَ وَمَلِكُ نَاصِيَتِي بِيَدِكَ وَأَجَلِي بِعِلْمِكَ، أَسْأَلُكَ أَنْ تُوقِّنِي لِمَا يُرْضِيكَ عَنِّي وَأَنْ تُسَلِّمَ مِنِّي مَنَاسِكَ الَّتِي أَرِيْتَهَا خَلِيلَكَ إِبْرَاهِيمَ صَيِّمَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَذَلَّلْتَ عَلَيْهَا نَبِيَّكَ مُحَمَّدًا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ اللَّهُمَّ اجْعَلْنِي مِمَّنْ رَضِيَتْ عَمَلُهُ وَأَطَلَّتْ عُمُرُهُ وَأَحْيَيْتُهُ بَعْدَ الْمَوْتِ».

۸- این دعا را بخواند:

«لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَهُوَ حَيٌّ لَا يَمُوتُ بِيَدِهِ الْخَيْرُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، اللَّهُمَّ لَسَكَ الْحَمْدُ كَالَّذِي تَقُولُ وَخَيْرًا مِمَّا نَقُولُ وَفَوْقَ مَا يَقُولُ الْقَائِلُونَ، اللَّهُمَّ لَكَ صِيَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي وَلَكَ تُرَاثِي (براءتی خل) وَبِكَ حَوْلِي وَمِنْكَ قُوَّتِي، اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْفَقْرِ وَمِنَ الْوَسْوَسِ الصُّدُورِ وَمِنَ شَتَاتِ الْأَمْرِ وَمِنَ عَذَابِ الْقَبْرِ، اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ خَيْرَ الرِّيَاحِ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ مَا يَجِيءُ بِهِ الرِّيَاحُ وَأَسْأَلُكَ خَيْرَ اللَّيْلِ وَخَيْرَ النَّهَارِ، اللَّهُمَّ اجْعَلْ فِي قَلْبِي نُورًا وَفِي سَمْعِي وَبَصِيرِي نُورًا وَفِي لَحْمِي وَدَمِي وَعِظَامِي وَعُرْوِقِي وَمَقْعِدِي وَمَقَامِي وَمَدْخَلِي وَمَخْرَجِي نُورًا وَأَعْظِمْ لِي نُورًا يَا رَبُّ يَا رَبُّ يَوْمَ أَلْقَاكَ إِنَّكَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ».

و در این روز تا می‌تواند از خیرات و صدقات کوتاهی نکند.

۹- آن که کعبه را استقبال نموده و این اذکار را بگوید:

«سُبْحَانَ اللَّهِ» صد مرتبه «اللَّهُ أَكْبَرُ» صد مرتبه «مَا شَاءَ اللَّهُ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ» صد مرتبه «أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَيُمِيتُ وَيُحْيِي وَهُوَ حَيٌّ لَا يَمُوتُ بِيَدِهِ الْخَيْرُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ» صد مرتبه.

پس، از اول سوره بقره ده آیه بخواند، پس سوره توحید سه مرتبه و آیه الکرسی را بخواند تا آخر پس این آیات را بخواند:

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۳۹۸

«إِنَّ رَبَّكُمُ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ يُغْشِي اللَّيْلَ النَّهَارَ يَطْلُبُهُ حَيْثُ شَاءَ وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومَ مَسِيرَاتٍ بِأَمْرِهِ إِلَّا لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ تَبَارَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ * اذْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ * وَلَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَاحِهَا وَادْعُوهُ خَوْفًا وَطَمَعًا إِنَّ رَحْمَتَ اللَّهِ قَرِيبٌ مِنَ الْمُحْسِنِينَ».

پس سوره «قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ» و سوره «قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ» را بخواند.

پس آنچه از نعم الهی بیاد داشته باشد، یکایک ذکر نموده و حمد الهی نماید و همچنین بر اهل و مال و سایر چیزهایی که حضرت حق به او تفضل نموده، حمد بنماید و بگوید:

«اللَّهُمَّ لَكَ الْحَمْدُ عَلَى نِعْمَائِكَ الَّتِي لَا تُحْصَى بِعَدَدٍ وَلَا تُكَافَأُ بِعَمَلٍ».

اهمیت یاد خدا و ذکر اسمای الهی

و به آیاتی از قرآن، که در آنها ذکر حمد شده است، خدا را حمد نماید؛ و به آیاتی که در آنها ذکر تسبیح شده است خدا را تسبیح نماید؛ و به آیاتی که در آنها ذکر تکبیر شده است، خدا را تکبیر نماید؛ و به آیاتی که در آنها ذکر تهلیل شده است، خدا را تهلیل نماید؛ و بر محمد و آل محمد علیهم الصلاة والسلام، زیاد صلوات بفرستد؛ و به هر اسمی از اسماء الله که در قرآن موجود است، خدا را بخواند؛ و به آنچه از اسماء الهی که در یاد دارد، خدا را ذکر کند و به اسماء الهی که در آخر سوره حشر موجود است، خدا را بخواند و آنها عبارتند از:

«اللَّهُ عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ السَّلَامُ الْمُؤْمِنُ الْمُهِيمُنُ الْعَزِيزُ الْجَبَّارُ الْمُتَكَبِّرُ الْخَالِقُ الْبَارِئُ الْمُصَوِّرُ».

و این دعا را بخواند:

«أَسْأَلُكَ يَا اللَّهُ يَا رَحْمَنُ بِكُلِّ اسْمٍ هُوَ لَكَ وَأَسْأَلُكَ بِقُوَّتِكَ وَقُدْرَتِكَ وَعِزَّتِكَ وَبِجَمِيعِ مَا أَحَاطَ بِهِ عِلْمُكَ وَبِجَمْعِكَ وَبِأَرْكَانِكَ كُلِّهَا وَبِحَقِّ رِسْوَلِكَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَبِاسْمِكَ الْأَكْبَرِ الْأَكْبَرِ وَبِاسْمِكَ الْعَظِيمِ الَّذِي مَنْ دَعَاكَ بِهِ كَانَ حَقًّا عَلَيْكَ أَنْ لَا تُخَيِّبَهُ وَبِاسْمِكَ الْأَعْظَمِ الْأَعْظَمِ الَّذِي مَنْ دَعَاكَ بِهِ كَانَ حَقًّا عَلَيْكَ أَنْ لَا تُرَدَّهُ وَأَنْ تُعْطِيَهُ مَا سَأَلَ»

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۳۹۹

أَنْ تُغْفِرَ لِي جَمِيعَ ذُنُوبِي فِي جَمِيعِ عِلْمِكَ فِيَّ».

و هر حاجت که داری بخواه و از حق سبحانه و تعالی طلب کن که توفیق حج بیابی در سال آینده و هر سال. و هفتاد مرتبه بگو:

«أَسْأَلُكَ لُكَّ الْجَنَّةِ» و هفتاد مرتبه «أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ رَبِّي وَأَتُوبُ إِلَيْهِ».

پس بخوان این دعا را:

«اللَّهُمَّ فُكِّنِي مِنَ النَّارِ وَأَوْسِعْ عَلَيَّ مِنْ رِزْقِكَ الْحَلَالِ الطَّيِّبِ وَأَدْرَأْ عَنِّي شَرَّ فَسَقَةِ الْجِنِّ وَالنَّاسِ وَشَرَّ فَسَقَةِ الْعَرَبِ وَالْعَجَمِ».

۱۰- آن که نزدیک غروب آفتاب بگوید:

«اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْفَقْرِ وَمِنْ تَشْتِيتِ الْأُمُورِ وَمِنْ شَرِّ مَا يَخْدُتُ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ أُمْسِي ظُلْمِي مُسْتَجِيرًا بِعَفْوِكَ وَأُمْسِي خَوْفِي مُسْتَجِيرًا بِأَمَانِكَ وَأُمْسِي ذُنُوبِي مُسْتَجِيرَةً بِمَغْفِرَتِكَ وَأُمْسِي ذُلِّي مُسْتَجِيرًا بِعِزِّكَ وَأُمْسِي وَجْهِي الْفَانِي الْبَالِي مُسْتَجِيرًا بِوَجْهِكَ الْبَاقِي يَا خَيْرَ مَنْ سُئِلَ وَيَا أَجْوَدَ مَنْ أُعْطِيَ جَلَلَنِي بِرَحْمَتِكَ وَأَلْبَسَنِي عَافِيَتَكَ وَأَصْرِفْ عَنِّي شَرَّ جَمِيعِ خَلْقِكَ».

استحباب دعای عرفه سیدالشهدا و امام زین العابدین

و بدان که ادعیه وارده در این روز شریف بسیار است و هر قدر که میسور باشد خواندن دعا مناسب است و بسیار خوب است که در این روز دعای حضرت سید الشهداء علیه السلام و دعای حضرت زین العابدین سلام الله علیه را که در صحیفه کامله است خوانده شود و بعد از غروب آفتاب بگوید:

«اللَّهُمَّ لَا تَجْعَلْهُ آخِرَ الْعَهْدِ مِنْ هَذَا الْمَوْقِفِ وَارْزُقْنِيهِ مِنْ قَابِلِ أَيْدِي مَا أَبْقَيْتَنِي وَأَقْلَبْنِي الْيَوْمَ مُفْلِحًا مُنْجِحًا مُسْتَجَابًا لِي مَرْحُومًا مَغْفُورًا لِي بِأَفْضَلِ مَا يَنْقَلِبُ بِهِ الْيَوْمَ أَحَدٌ مِنْ وَفْدِكَ وَحُجَّاجِ بَيْتِكَ الْحَرَامِ وَاجْعَلْنِي الْيَوْمَ مِنْ أَكْرَمِ وَفْدِكَ عَلَيْكَ وَأَعْطِنِي أَفْضَلَ مَا أُعْطِيَ أَحَدًا»

مِنْهُمْ مِنَ الْخَيْرِ وَالْبَرَكَهَ وَالرَّحْمَهَ وَالرِّضْوَانِ وَالْمَغْفِرَهَ وَبَارِكْ لِي فِيمَا أَرْجِعُ إِلَيْهِ مِنْ أَهْلِ أَوْ مَالٍ أَوْ قَلِيلٍ أَوْ كَثِيرٍ وَبَارِكْ لَهُمْ فِيَّ». و بسیار بگوید: «اللَّهُمَّ اغْتِنِي مِنَ النَّارِ».

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۴۰۰

الهی

فَوَعَزَّتْكَ لَوْ ائْتَهَوْتَنِي مَا بَرَحْتُ مِنْ بَابِكَ وَلَا كَفَفْتُ عَنْ تَمَلُّكَ لِمَا أُلْهِمَ قَلْبِي يَا سَيِّدِي مِنَ الْمَعْرِفَةِ بِكَرَمِكَ وَسَعَةِ رَحْمَتِكَ إِلَى مَنْ يَذْهَبُ الْعَبْدُ إِلَّا إِلَى مَوْلَاهُ وَإِلَى مَنْ يَلْتَجِي الْمَخْلُوقُ إِلَّا إِلَى خَالِقِهِ إِلَهِي لَوْ قَرَنْتَنِي بِالْأَضْيَافِ وَمَعَتَنِي سَيِّبِكَ مِنْ بَيْنِ الْأَشْهَادِ وَدَلَلْتَ عَلَيَّ فَضَائِحِي عُيُونَ الْعِبَادِ وَأَمَرْتَ بِي عَلَى النَّارِ وَحَلَّتْ بَيْنِي وَبَيْنَ الْأَيْبَارِ مَا قَطَعْتُ رَجَائِي مِنْكَ وَلَا صَيْرَفْتُ وَجْهَ تَأْمِيلِي لِلْعَفْوِ عَنْكَ وَلَا خَرَجَ حُبِّكَ مِنْ قَلْبِي أَنَا لَا أَنْسِي أَيَادِيكَ عِنْدِي وَسَتْرَكَ عَلَيَّ فِي دَارِ الدُّنْيَا

سَيِّدِي صِلْ عَلَيَّ مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ وَأَخْرِجْ حُبَّ الدُّنْيَا عَنْ قَلْبِي وَاجْمَعْ بَيْنِي وَبَيْنَ الْمُضِيظِي وَآلِهِ خَيْرَتِكَ مِنْ خَلْقِكَ خَاتَمِ النَّبِيِّينَ مُحَمَّدٍ صِلْ لِمَوَاتِكَ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَانْقُلْنِي إِلَى دَرَجَةِ التَّوْبَةِ إِلَيْكَ وَأَعِنِّي بِالْبُكَاءِ عَلَيَّ نَفْسِي فَقَدْ أَفْنَيْتُ بِالتَّسْوِيفِ وَالْأَمَالِ عُمْرِي وَ قَدْ نَزَلَتْ مَنْرَلَهُ الْأَيْسِينَ مِنْ خَيْرِي

مناجات ابو حمزه امام سجاد علیه السلام

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۴۰۱

باب هشتم

کیفیت و زمان و قوف مشعر ۴۰۳

اقسام درک و قوفین ۴۱۱

مستحبات و قوف در مشعر الحرام ۴۱۲

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۴۰۲

سَيِّدِي

أَخْرِجْ حُبَّ الدُّنْيَا مِنْ قَلْبِي

عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ قَالَ:

مَكْتُوبٌ فِي التَّوْرَةِ الَّتِي لَمْ تُغَيَّرْ أَنْ مُوسَى سَأَلَ رَبَّهُ فَقَالَ يَا رَبُّ أَقْرَبُ أَنْتَ مِنِّي فَأُنَاجِيكَ أَمْ بَعِيدٌ فَأُنَادِيكَ، فَأَوْحَى اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ إِلَيْهِ يَا مُوسَى أَنَا جَلِيسٌ مَنْ ذَكَرَنِي

فَقَالَ مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ فَمَنْ فِي سِتْرِكَ يَوْمَ لَا سِتْرَ إِلَّا سِتْرُكَ، قَالَ الَّذِينَ يَذْكُرُونَنِي فَأَذْكُرُهُمْ وَيَتَحَابُّونَ فِيَّ فَأُحِبُّهُمْ فَأَوْلِيكَ الَّذِينَ إِنْ أَرَدْتُ أَنْ أُصِيبَ أَهْلَ الْأَرْضِ بِسُوءٍ ذَكَرْتُهُمْ فَدَفَعْتُ عَنْهُمْ بِهِمْ

وسائل الشيعة / ۱۵۰ / ۷

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۴۰۳

باب هشتم: کیفیت و زمان و قوف مشعر

فصل اول: کیفیت و زمان و قوف مشعر

اشاره

۹۶۹- وقوف به مشعر، سومین عمل حج است و بعد از وقوف عرفات، در «مشعرالحرام» (مزدلفه) انجام می‌شود.

مقدار وقوف

۹۷۰- وقوف از طلوع صبح تا کمی قبل از طلوع آفتاب، واجب است، ولی تمام آن، رکن نیست؛ بلکه رکن، وقوف مقداری از بین الطلوعین است اگرچه به اندازه یک دقیقه باشد؛ پس اگر کسی وقوف رکنی را ترک کند- به تفصیلی که می‌آید - حج او باطل می‌شود.

بودن شب دهم در مشعر

۹۷۱- بودن شب دهم تا طلوع صبح در مشعرالحرام- بنا بر احتیاط واجب - لازم

(۱)- آیه الله بهجت: بنا بر احتیاط ماندن تا طلوع آفتاب روز عید واجب است.

آیات عظام تبریزی، خویی، صافی، گلپایگانی، مکارم: وقوف در مزدلفه واجب است از طلوع فجر تا طلوع آفتاب روز عید قربان. آیه الله سیستانی: بلکه واجب قسمتی از شب است تا طلوع آفتاب و رکن، وقوف فی الجمله از آن است، پس اگر مقداری از شب را درک کند و قبل از طلوع فجر با علم و عمد کوچ کند حجش صحیح است ولی گوسفندی را باید کفاره بدهد و اگر جاهل باشد کفاره ندارد و اگر فقط بخشی از بین الطلوعین بماند و کوچ کند- هر چند عمداً- باز هم حجش صحیح است و کفاره ندارد گرچه گناه کرده است.

(۲)- آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: به مقداری که عرفاً بگویند در آنجا توقف کرده است.

(۳)- نظر آیات عظام هم در آنجا خواهد آمد.

آیه الله مکارم: اگر شب را در مشعر باشد حج او صحیح است.

(۴)- آیه الله بهجت: احتیاط این است که شب عید را در مزدلفه بیتوته کند.

آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: احتیاط این است که شب عید را در مزدلفه بیتوته کند، هر چند وجوب بیتوته ثابت نشده است.

آیه الله خامنه‌ای: وقت وقوف، از طلوع فجر عید قربان است تا طلوع شمس و احتیاط آن است که از وقت رسیدن به مشعر در شب، قصد وقوف کند.

آیه الله سیستانی: واجب است پس از حرکت از عرفات مقداری از شب عید را تا صبح در مشعرالحرام بماند و پس از آن تا طلوع آفتاب نیز باید بماند گرچه کوچ کردن به طرف وادی محسر قبل از طلوع آفتاب به اندکی جایز است و جایز نیست از آن تجاوز کند. (مناسک، مسأله ۳۷۲).

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: واجب است بیتوته در مشعر و احتیاط آن است که در مشعر ذکر خدا را ترک نکنند هر چند مختصر و کم باشد (مناسک فارسی، مسأله ۱۵۶).

آیه الله مکارم: و مقداری ذکر خدا بگوید.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۴۰۴

است و باید این وقوف با نیت اطاعت خداوند متعال انجام شود.

وقت نیت وقوف مشعر

۹۷۲- وقت نیت وقوف، هنگام طلوع صبح است؛ حج گزار در این زمان نیت می کند از طلوع صبح تا طلوع آفتاب، در مشعر به سر برد.

۹۷۳- پس از وقوف در عرفات، آیا حاجی مجاز است در شب عید، به مشعر نرود، مثلاً چند ساعتی به مکه برود و پیش از اذان صبح یا پیش از نیمه شب خود را به مشعر برساند، یا باید مستقیم به مشعر برود؟

(۱)- آیه الله سیستانی: معتبر در عبادات قصد تذلل و کرنش در پیشگاه حق است.

آیه الله فاضل: نیت این ماندن که یک احتیاط وجوبی است غیر از نیت ماندنی است که به عنوان واجب فتوایی در مسأله بعد می آید. بنابر این دو نیت جداگانه باید صورت پذیرد.

(۲)- آیه الله سیستانی: وقوف اختیاری مشعر مقداری از شب است و وقوف بین الطلوعین.

(۳). آیه الله بهجت: احوط بیتوته در مشعر است.

آیت الله خامنه‌ای: لازم نیست مستقیم به مشعر الحرام برود، می تواند چند ساعتی به مکه مکرمه یا جای دیگر برود و پیش از طلوع فجر خود را به مشعر برساند.

آیت الله تبریزی: بنابر احتیاط باید شب عید را در مشعر بیتوته کند.

آیت الله گلپایگانی: باید به مشعر برود و به مکه نرود.

آیت الله سیستانی: می تواند به مکه یا هر جای دیگر برود.

آیت الله مکارم: باید مستقیم به مشعر برود مگر در حال ضرورت

آیت الله فاضل: بلی، مجاز است

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۴۰۵

زمان وقوف و کوچ معذورین

۹۷۴- برای معذورین - مثل زنها، بچه‌ها، بیماران، پیرمردان، اشخاص ضعیف و اشخاصی که باید پرستار یا راهنمای آنها باشند - جایز است که بعد از مقداری توقف در مشعر، به منی کوچ کنند؛ و احتیاط واجب آن است که پیش از نصف شب، حرکت نکنند؛ بنابراین برای این اشخاص، وقوف بین الطلوعین لازم نیست؛ و احتیاط مستحب آن است که اگر توقف مشکل نباشد، تخلف نکنند.

اخلاص در نیت

وقوف در مشعر، عبادت خداوند متعال است و باید با نیت خالص از ریا و خودنمایی انجام شود؛ و گرنه با عمد و علم، حج باطل می شود.

کوچ از مشعر قبل از طلوع آفتاب

۹۷۵- کمی قبل از طلوع آفتاب، کوچ از مشعر، بنابر اقوی جایز، بلکه مستحب است به

(۱) - آیه الله بهجت: کسی که شب را در مشعر به روز آورده، به قصد وقوف با قصد قربت، بنا بر احتیاط متقدم (۹۷۹) و دشوار باشد بر او ماندن بعد از طلوع فجر، جایز است که قبل از طلوع فجر از آنجا بیرون رود به سوی منی؛ مثل زنها و مردهای پیر و بیماران و کسانی که کار ضروری دارند. (مناسک شیخ، ص ۶۷).

آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: کسانی که ناچارند همراه معذورین باشند، اگر بتوانند ولو یک لحظه قبل از طلوع آفتاب به مشعر برگردند باید برگردند و در فرض عجز، اگر بتوانند قبل از ظهر روز عید به آنجا برگردند باید برگردند.

(۲) - آیه الله سیستانی: جایز است به توقف قسمتی از شب عید در آنجا و حرکت کردن قبل از طلوع فجر به طرف منی اکتفا کنند (مناسک، ص ۲۷۴).

آیه الله مکارم: این احتیاط مستحب است.

جهت تفصیل نظر آیات عظام، به مساله ۹۷۱ مراجعه شود.

(۳) - آیه الله مکارم: ترک عمدی وقوف در مشعر مابین الطوعین به تنهایی موجب بطلان حج نمی شود ولی گناه کرده و یک گوسفند باید کفاره بدهد.

(۴) - آیه الله بهجت: اشهر و احوط وجوب ماندن است تا طلوع آفتاب، پس اگر عمداً پیش از طلوع آفتاب بیرون رود و از وادی محسّر تجاوز کند گناه کار است و بعضی یک گوسفند کفاره واجب دانسته اند (مناسک شیخ، ص ۶۷).

آیه الله خویی: ماندن تا طلوع آفتاب واجب است و در صورت کوچ قبل از طلوع آفتاب گناه کرده و کفاره ندارد. (مناسک عربی، مساله ۳۷۳).

(۵) - آیه الله مکارم: ماندن تا طلوع آفتاب در سرزمین مشعر واجب است و اگر قبل از آن عمداً کوچ کند حج او باطل نیست ولی گناه کرده و یک گوسفند باید کفاره بدهد.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۴۰۶

گونه‌ای که قبل از طلوع آفتاب، از وادی «محسّر» نگذرد؛ و اگر گذشت، گناهکار است ولی کفاره بر او واجب نیست؛ و احتیاط آن است که وقتی حرکت کند که قبل از طلوع آفتاب، وارد وادی محسّر نشود.

اوقات سه گانه وقوف مشعر

۹۷۶- وقوف مشعر، دارای یک وقت اختیاری و دو وقت اضطراری است:

۱- شب عید برای معذورین؛

۲- بین طلوع صبح و طلوع آفتاب؛ ۳- از طلوع آفتاب تا ظهر روز دهم، که اضطراری مشعر است؛ چنانکه قسم اول نیز اضطراری است.

زوال عذر پس از درک اضطراری و بازگشت به مشعر

۹۷۷- خدمه کاروانها و کسانی که به جهت همراهی بانوان پس از نصف شب، قبل از اذان صبح پس از انجام وقوف اضطراری از مشعر به منامی روند، آیا باید برای وقوف اختیاری (از اذان تا طلوع آفتاب) به مشعر الحرام برگردند؟

(۱) - آیه الله اراکی: احوط کفاره یک گوسفند است.

آیه الله سیستانی: اگر چه از روی عمد باشد کفاره واجب نیست، اگر چه گناه کار است.

آیه الله گلپایگانی: احوط دادن یک گوسفند است، ولی اقوی واجب نبودن آن است.

(۲) - آیه الله سیستانی: قسمتی از شب تا طلوع آفتاب.

آیه الله فاضل: برای افراد عادی؛ یعنی افرادی که عذری برای ترک وقوفین ندارند.

(۳) - آیه الله سیستانی: و گذشت که قسم اول اختیاری است.

(۴). آیه الله بهجت: باید برگردند اگر ممکن است هر چند تخلف از آن موجب بطلان حج نمی شود.

آیه الله تبریزی: باید برگردند.

آیت الله خامنه‌ای: اگر اکتفا به وقوف اضطراری مشعر بخاطر عذر بوده و بعداً کشف شده که عذر ندارد باید با بودن وقت، وقوف اختیاری مشعر الحرام را درک کند.

آیه الله مکارم و آیه الله نوری: لازم نیست برگردند.

آیه الله سیستانی: اشخاصی که برای پرستاری یا راهنمایی معذورین لازم است همراه باشند، می توانند به وقوف شب عید اکتفا نمایند.

آیه الله صافی و آیه الله فاضل: بلی واجب است برای درک وقوف اختیاری مشعر در صورت تمکن، برگردند.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۴۰۷

میزان تشخیص معذور بودن برای مشعر

۹۷۸- در تشخیص معذور بودن جهت وقوف لیلی مشعر، اگر به نظر خود شخص عذر حاصل شده، کفایت می کند.

خروج قبل از فجر از مشعر

۹۷۹- کسی که شب یا قسمتی از آن، در مشعر بوده، اگر قبل از طلوع صبح عمداً و بدون عذر از مشعر بیرون رود و تا طلوع آفتاب برنگردد، در صورتی که وقوف عرفه از او فوت نشده، بنابر مشهور حج او صحیح است، و باید یک گوسفند کفاره بدهد، ولی احتیاط برخلاف آن است؛ یعنی بعد از اتمام حج، لازم است در سال دیگر حجش را اعاده کند و این احتیاط ترک نشود.

وقوف اضطراری مشعر

۹۸۰- کسی که با عذر، وقوف بین الطلوعین یا وقوف شب را درک نکند، اگر مقداری از طلوع آفتاب تا ظهر- اگر چه کم باشد- در مشعر توقف کند، حج او صحیح است.

(۱) - آیه الله فاضل: یقین یا اطمینان به عذر.

(۲) - آیه الله سیستانی: اگر مقداری از شب مانده باشد، حجش صحیح است و چیزی بر او نیست.

(۳) - آیه الله بهجت: اگر بدون عذر بیرون رود پیش از طلوع فجر، به شرطی که علاوه بر بیتوته مشعر، وقوف عرفه از او فوت نشده باشد، حج او صحیح است و لکن بر او یک گوسفند کفاره لازم است و این قول مشهور و قوی است (مناسک شیخ، ص ۶۷ و ۶۸).

آیه الله تبریزی، آیه الله خوئی: حجش باطل است و تبدیل به عمره مفرده می شود، بلی اگر جاهل به حکم بوده و پس از علم ممکن

نباشد ولو تا قبل از ظهر روز عید به مشعر برگردد حجش صحیح است و می‌بایست یک گوسفند قربانی کند. (مناسک، فرض هفتم، ص ۲۴۲).

آیه الله سیستانی: بنابر اظهر حجش صحیح می‌باشد و باید در صورتی که با آگاهی از حکم شرعی این کار را کرده باشد یک گوسفند کفاره بدهد. (مناسک، مسأله ۳۷۳).

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: این احتیاط لازم نیست.

آیه الله مکارم: کسی که شب را در مشعر مانده و بین الطلوعین را عمداً ترک کرده، حج او صحیح است هر چند گناه کرده و یک گوسفند کفاره دارد.

(۴) - آیه الله فاضل: بنابر اقوی.

(۵) - آیه الله فاضل: اگر وقوف در عرفات را درک کرده باشد.

(۶) - آیات عظام سیستانی، صافی، گلپایگانی، مکارم: حج او صحیح نیست مگر این که وقوف اختیاری یا لااقل اضطراری عرفات را نیز درک کرده باشد که حج او صحیح است.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۴۰۸

جهل به زمان وقوف اختیاری مشعر

۹۸۱- اگر حج گزار با جهل به این که وقوف اختیاری مشعر، بین الطلوعین است، آن را ترک و وقوف اضطراری را درک کند، اگر جهل او قصوری باشد، و ترک وقوف اختیاری، از روی عذر شده باشد، مانع ندارد.

رفتن شب عید به منی و بازگشت قبل از فجر

۹۸۲- خدمه‌ای که از ذوی الأعدار نیستند، اگر قبل از طلوع فجر، به منی بروند و خود را قبل از طلوع آفتاب به مشعر برسانند و وقوف رکنی مشعر را درک کنند، نیابت آنها صحیح است؛ هر چند مرتکب حرام شده‌اند.

رفتن شب به منی با قصد بازگشت و عدم توفیق

۹۸۳- اگر شخصی وقوف عرفات و مقداری از وقوف شب عید را درک کند و با قصد بازگشت، به منی برود، ولی در منی خوابش ببرد و نتواند باز گردد، با فرض این که ترک اختیاری مشعر، عمدی نبوده، اضطراری لیلی کافی است؛ ولی اگر شب، نیت وقوف نداشته،

(۱) - آیه الله سیستانی: وقوف اختیاری مشعر از شب است تا طلوع آفتاب.

(۲) - آیه الله بهجت: و نیز به ذیل مسأله ۹۷۹ مراجعه شود.

آیه الله خویی: نظر ایشان راجع به کسی که از روی جهل به حکم وقوف مشعر تا طلوع آفتاب را درک نکرده روشن نیست بلی اگر کسی به خاطر فراموشی یا عذر دیگری متمکن از وقوف قبل از طلوع آفتاب نشد و وقوف اضطراری برای او مجزی است. (مناسک، مسأله ۳۸۰).

(۳) - آیه الله بهجت: و عذر طاری است.

(۴) - آیه الله نوری: با فرض ترك عمدی، نیابت محلّ اشکال است.

آیه الله مکارم: اگر لازم بوده است با زنها به منی بروند گناهی نکرده‌اند.

(۵) - مراجعه شود به شرط هفتم نایب.

آیه الله سیستانی: نیابت آنها به هر حال صحیح است.

(۶) - آیه الله تبریزی: بنا بر احتیاط، وقوف اضطراری روز را درک کند و در فرض مذکور که عذر طاری است حج او مجزی از

منوبّ عنه است.

آیه الله خوئی: باید وقوف اضطراری روز را در فرض تمکن درک کند و حکم نایب معذور به عذر طاری قبلاً گذشت.

آیه الله سیستانی: حجش صحیح است و نیابتش مجزی است.

آیه الله مکارم: حج او صحیح است و اگر می‌تواند اضطراری روز مشعر را بجا آورد احتیاط آن است که بجا آورد و اگر نایب است

و عذر مزبور قابل پیش‌بینی نبوده نیابتش نیز صحیح است.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۴۰۹

باید اضطراری روز را درک کند، ولی اگر نایب است، کافی نیست.

عدم توقف در مشعر

۹۸۴- اگر حج گزار بدون توقف در مشعر به منی رفته؛ و در خارج منی به دست غیر مؤمن قربانی کرده؛ و در خارج منی حلق کرده

- بنا بر احتیاط واجب- باید قربانی و حلق و اعمال مکه را اعاده کند و عمره مفرده بجا آورد و حج را اعاده کند و تا حلق و اعمال

بعد از آن انجام نگرفته و عمره مفرده را انجام نداده، در احرام باقی است.

(۱) - آیه الله فاضل: و برای نیابت هم کافی است.

(۲) - نظر آیات عظام در فرض پنجم از مسأله ۹۸۶ آمده است.

آیه الله بهجت: ظاهراً مطابق نظر ایشان، چون عذر طاری است نیابت صحیح است.

(۳) - آیه الله بهجت: حجش صحیح است و حلق کند و موی خود به منی فرستد.

(۴) - آیه الله تبریزی: در فرض مزبور که از مشعر عبور کرد ولی توقف نکرد، چنانچه از روی ندانستن مسأله، وقوف به مشعر را

ترك کرد، حجش صحیح است و باید آن اعمال و اعمال بعد از آن را اعاده کند و بعد از اعاده آنها می‌تواند به نیت دیگری یا

برای خودش حج بجا آورد.

آیه الله خوئی: اگر ترك وقوف مشعر از روی جهل به حکم بوده حجش صحیح است ولی باید یک گوسفند کفاره بدهد و ذبح و

حلق اگر در روز بوده مجزی است.

آیه الله سیستانی: اگر هنگام مرور از مزدلفه قصد وقوف کرده باشد حجش صحیح است و اگر قصد نکرده باشد از روی جهل به

مسأله ولی ذکر خدا در حال مرور گفته باشد باز هم حجش صحیح است و قربانی او در خارج از منی از روی غفلت و جهل

قصوری صحیح است و حلق او نیز صحیح است ولی اگر در مشعر نه قصد کرده است و نه ذکر خدا گفته است حجش باطل است و

باید اعمال عمره مفرده بجا آورد و طواف و سعی حج او بجای طواف و سعی عمره کافی است و باید تقصیر کند و برای طواف

نساء نایب بگیرد.

آیه الله گلپایگانی: اگر ترك وقوف مشعر عمدی نبوده و از طرفی وقوف اختیاری عرفات را درک کرده است و همچنین تمکن از

قربانی در منی نداشته و در وادی محسر قربانی کرده و از طرف دیگر از جهت جهل به مسأله و غفلت در غیر منی حلق کرده، اجزاء بعید نیست. و در غیر صورت فوق، باید به آنچه در متن آمده عمل نماید. (مستفاد از مناسک فارسی، ص ۱۲۵ مسأله ۱۶۲، و مجمع المسائل، ج ۱، ص ۵۰۱ مسأله ۵، و ج ۱، ص ۴۹۱، مسأله ۱۰).

آیه الله مکارم: چنانچه ترک وقوف مشعر عمدی نبوده و کارهای فوق جهلاً صورت گرفته، حج او صحیح و اعاده قربانی هم لازم نیست.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۴۱۰

خطا در تشخیص مکان مشعر

۹۸۵- اگر حج گزار با اطمینان به مکان مشعر، وقوف نماید و بعد از گذشت وقت اضطراری آن، بفهمد که در خود مشعر وقوف نکرده، احتیاطاً این حج را اتمام و بعد از آن، عمره مفرده انجام دهد؛ و در صورت استقرار حج یا بقای استطاعت، سال بعد، حج را اعاده کند.

(۱)- آیه الله صافی: چنانچه وقوف اختیاری عرفات را درک کرده‌اند، احتیاط این است که بقیه اعمال را به قصد ما فی الذمه از عمره و حج بجا آورند و در صورت استقرار حج یا بقاء استطاعت، سال بعد حج را اعاده کنند.

آیه الله گلپایگانی: چنانچه وقوف اختیاری عرفات را درک کرده‌اند حج آنان صحیح است. (آداب حج، م ۷۷۱)
آیه الله مکارم: حج او صحیح است و احتیاط لازم نیست.

(۲)- نظر آیات عظام در فرض هشتم، صور وقوفین، در مسأله ۹۸۸ آمده است.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۴۱۱

فصل دوم: اقسام درک وقوفین

اشاره

۹۸۶- با توجه به این که: وقوف عرفات و مشعر، بر دو گونه اختیاری و اضطراری است؛ و مشعر دارای دو وقوف اضطراری است؛ و ممکن است کسی هر دو موقف، یا یکی از آنها را در وقت اختیاری یا اضطراری، درک کند؛ و با توجه به این که ترک بر سه گونه است: عمدی، جهلی و نسیانی؛ درک وقوف، صور گوناگونی پیدا می‌کند که برخی از صور مورد ابتلای آن، به این ترتیب است:

درک یا ترک هر دو موقف

اول- درک هر دو موقف در وقت اختیاری، که مسلماً حج صحیح است.

دوم- عدم درک هیچ وقوفی که مسلماً حج باطل است؛ و باید با همان احرام، عمره مفرده، به‌جا آورد و اگر گوسفند همراه داشته باشد، احتیاطاً ذبح کند؛ و اگر ترک وقوفها از روی عذر بوده، با دارا بودن شرایط استطاعت در سال بعد، حج به‌جا آورد.

۹۸۷- و اگر عدم درک دو موقف، از روی تقصیر بوده، حج بر او مستقر می‌شود و باید

- (۱) - آیه الله سیستانی: در بیان صور هشتگانه وقوفین، تفاوت‌هایی با متن وجود دارد. (مناسک، ص ۲۷۵).
- (۲) - آیه الله بهجت: با نیت عدول به عمره مفرده علی الأحوط، و وجوب ذبح گوسفند که همراه داشته باشد محتاج به تأمل است، بلی موافق احتیاط و مروی در خبر داود رقعی و صحیح ضمریس به نقل فقیه است و در سال آینده حج می‌کند اگر شرایط مقررّه و وجوب حج درباره او متحقق بشود. (مناسک شیخ، ص ۶۸ و ۶۹).
- آیه الله فاضل: و بهتر است قصد عدول به عمره مفرده بنماید.
- (۳) - آیه الله خویی: متعرض این فرع نشده‌اند.
- آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: گوسفند را قربانی کند.
- (۴) - آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: اگر حج بر او مستقر بوده به حج برود، چه مستطیع باشد یا نباشد. مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۴۱۲
- سال دیگر - چه شرایط را دارا باشد یا نباشد - حج به‌جا آورد. ۹۸۸ - این شخص که حج او باطل شده، باید جهت خروج از احرام، عمره مفرده به‌جا آورد؛ و بنابر احتیاط مستحب، جهت انجام آن، ابتدا در نیت، به آن عدول کند.

درک اختیاری عرفات با اضطراری مشعر

سوم - درک اختیاری عرفه با اضطراری مشعر در روز؛ یعنی اضطراری نهاری مشعر، که اگر ترک اختیاری مشعر، عمدی بوده، حج او باطل؛ و گرنه صحیح است.

درک اختیاری مشعر با اضطراری عرفات چ

هارم - درک اختیاری مشعر با اضطراری عرفات، پس اگر ترک اختیاری عرفه عمدی بوده، حج او باطل و گرنه صحیح است.

درک اختیاری عرفه با اضطراری شب مشعر

پنجم - درک اختیاری عرفه با اضطراری شب مشعر؛ یعنی قبل از طلوع صبح، که اگر ترک اختیاری مشعر با عذر بوده، حج او صحیح و گرنه بنابر احتیاط واجب باطل است.

درک اضطراری شب مشعر و اضطراری عرفه

ششم - درک اضطراری لیلی مشعر و اضطراری عرفه که در این صورت، اگر ترک اختیاری عرفه، عمدی نبوده، ظاهراً حج او صحیح است؛

(۱) - نظر آیه الله خویی، آیه الله سیستانی، این است: واجب است در صورتی که استطاعتش تا سال بعد باقی بماند و یا حج از سالهای پیش بر ذمه‌اش مستقر شده باشد، سال بعد به حج برود.

(۲) - آیه الله بهجت: بنابر احتیاط واجب چنانکه گذشت.

آیه الله مکارم: بنابر احتیاط واجب.

(۳) - آیه الله سیستانی: چون اختیاری مشعر بخشی از شب است تا طلوع آفتاب، اگر بین الطلوعین را عمداً هم ترک کند حجّش صحیح است ولی در صورت علم یک گوسفند کفّاره واجب است.

(۴) - آیه الله فاضل: بنابر اقوی باطل است.

نظر آیات عظام در این فرض در مسأله ۹۷۹ گذشت.

(۵) - آیه الله بهجت: اگر اختیاری عرفه را عمداً ترک نکرده باشد، صحّت حج او بعید نیست لکن احوط اعاده حج است در سال آینده، با شرایط وجوب (مناسک شیخ، ص ۶۹).

(۶) - آیه الله سیستانی: منظور از صاحب عذر کسی است که از ماندن شب در مشعر معذور است؛ مانند زنان و بیماران و همراهان آنها.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۴۱۳

و اگر اختیاری یکی را عمداً ترک کرده باشد، حجّش بنابر اقوی در ترک عرفات و بنابر احتیاط در ترک مشعر باطل است؛ و اگر عمدی نباشد، احتیاط واجب در بطلان است.

درک اضطراری عرفه و اضطراری یومی مشعر

هفتم - درک اضطراری عرفه و اضطراری یومی مشعر که اگر ترک یکی از دو اختیاری، عمدی باشد، حج او باطل و گرنه صحّت، بعید نیست، گرچه احتیاط با دارا بودن شرایط وجوب، اعاده در سال بعد است.

درک اختیاری یا اضطراری عرفه به تنهایی

هشتم - درک اختیاری عرفه به تنهایی؛ و احتیاط واجب در این صورت، اگر ترک اختیاری مشعر عمدی نبوده، اتمام و اعاده است؛ و گرنه حج باطل است.

(۱) - آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: اگر عمداً اختیاری عرفه را ترک کرده باشد حجّش باطل است و لکن نسبت به ترک اختیاری مشعر، اگر بدون عذر پیش از اذان صبح از مشعر بیرون برود حجّش صحیح است به شرط آن که وقوف به عرفات را انجام داده باشد و شب در مشعر به قصد وقوف مانده باشد و لکن بر آن یک گوسفند کفّاره واجب است. (مناسک فارسی، ص ۱۲۵، قسم پنجم و مسأله ۱۶۲ و ص ۱۲۲، مسأله ۱۵۹).

(۲) - آیه الله سیستانی: اختیاری مشعر از شب است تا طلوع آفتاب و حج او در این صورت صحیح است، همچنانکه گذشت.

آیه الله مکارم: اگر اختیاری مشعر را عمداً ترک کرده باشد حج او صحیح است و یک گوسفند کفّاره دارد.

(۳) - آیه الله تبریزی: لکن اگر ترک اختیاری مشعر به این صورت باشد که شب وقوف در مزدلفه کرده و از روی جهل به مسأله قبل از فجر از آنجا کوچ کرد و تا ظهر روز عید هم نتوانست به مشعر برگردد حج او صحیح است و باید یک گوسفند کفّاره دهد.

آیه الله سیستانی: اگر جاهل مقصر باشد حجّش باطل است و اگر از روی فراموشی یا جهل قصوری یا هر عذر دیگر، اختیاری را ترک کند و اضطراری را انجام دهد حجّش صحیح است.

آیه الله مکارم: اگر از روی جهل باشد.

آیه الله فاضل: اگر اختیاری عرفه باشد حج باطل است و اگر اختیاری مشعر باشد، بنابر اقوی حج باطل است.

(۴) - آیه الله مکارم: این احتیاط مستحب است.

(۵) - آیه الله بهجت: آن که فقط وقوف اختیاری عرفات را درک نماید که اظهر در این صورت صحت حج است مگر آن که اختیاری مشعر را عمداً ترک کرده باشد. (مناسک، ص ۱۳۴).

آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: اظهر در این صورت این است که حج او باطل و به عمره مفرده منقلب می‌شود.

آیه الله سیستانی: حج او باطل است و به عمره مفرده منقلب می‌شود، بجز یک صورت و آن این که هنگام عبور از عرفات به منی در مشعر در وقت اختیاری (از شب تا طلوع آفتاب) گذشته باشد و ذکر خدا گفته باشد که در این صورت حجش صحیح است هر چند قصد وقوف نکرده باشد از روی جهل به مسأله.

آیه الله صافی: احتیاط در آن ترک نشود به این که اعمال را به قصد ما فی الذمه از عمره و حج بجا آورد و در سال بعد نیز در صورتی که حج بر او مستقر بوده یا استطاعتش باقی باشد حج بجا آورد. (مناسک فارسی، ص ۱۵۸).

آیه الله گلپایگانی: اقوی و اظهر صحیح بودن حج است. (آراء المراجع، ص ۳۴۶).

آیه الله مکارم: حج او صحیح است و احتیاج به اعاده ندارد.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۴۱۴

نهم - درک اضطراری عرفه به تنهایی که در این صورت حج، باطل است.

درک اختیاری مشعر

دهم - درک اختیاری مشعر؛ در این صورت اگر ترک وقوف عرفه عمدی نباشد، حج او صحیح، و گرنه باطل است.

درک اضطراری مشعر به تنهایی

یازدهم - درک اضطراری روز مشعر به تنهایی، که حج او باطل است. دوازدهم - درک اضطراری لیلی مشعر به تنهایی؛ در این صورت، اگر ترک وقوف عرفات عمدی نباشد، ظاهراً حج او صحیح است و گرنه باطل است.

(۱) - آیه الله سیستانی، آیه الله مکارم: و باید عمره مفرده به جا آورد تا از احرام خارج شود.

(۲) - آیه الله فاضل: فقط.

(۳) - آیه الله بهجت: مورد تأمل است هر دو اضطراری مشعر که این صورت و صورت بعدی است.

آیات عظام تبریزی، خویی، صافی: آن که فقط وقوف اضطراری مزدلفه را درک کند، که در این صورت بعید نیست حجش صحیح باشد. ولی احتیاط این است باقی اعمال را به قصد فراغ ذمه از آنچه به او تعلق گرفته چه عمره مفرده و چه حج بجا آورد و در سال بعد حج را اعاده نماید.

آیه الله سیستانی: حج او باطل است و بدل به عمره مفرده می‌شود.

آیه الله فاضل: اگر اختیاری عرفه را عمداً ترک نکرده باشد، ظاهراً حج او صحیح است.

(۴) - آیه الله سیستانی: بلکه هر چند از صاحبان عذر نباشد.

آیه الله صافی: در این صورت اگر چه صحت حجش بعید نیست ولی احتیاط ترک نشود به انجام اعمال به قصد ما فی الذمه از عمره و حج و بجا آوردن حج در سال آینده در صورت استقرار حج بر او و بقاء استطاعت و در این جهت فرقی بین اضطراری لیلی و

نهاری مشعر نیست.

آیه الله فاضل: در این صورت اگر وقوف به عرفات را عمداً ترک کرده باشد، حج او باطل است و الا بنا بر احتیاط حج باطل است، اگر چه از ذوی الأعدار نباشد.

آیه الله گلپایگانی: در این صورت بعید نیست حشش صحیح باشد، اگر چه احوط اعاده است.

آیه الله مکارم: خالی از اشکال نیست.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۴۱۵

فصل سوم: مستحبات وقوف در مشعر الحرام

اشاره

۹۸۹- بدان که مستحب است با تن و دلی آرام، از عرفات به سوی مشعر الحرام متوجه شده و استغفار نماید و همین که از طرف دست راست به تل سرخ رسید بگوید:

«اللَّهُمَّ ارْحَمْ تَوْفِئِي وَزِدْهُ فِي عَمَلِي وَسَلِّمْ لِي دِينِي وَتَقَبَّلْ مَناسِكِي».

و در راه رفتن، میانه روی نماید؛ و کسی را آزار ندهد؛ و مستحب است نماز شام و خفتن را تا مزدلفه به تأخیر اندازد اگر چه ثلث شب نیز بگذرد؛ و میان هر دو نماز به یک اذان و دو اقامه جمع کند؛ و نوافل مغرب را بعد از نماز عشا بجا آورد؛ و در صورتی که از رسیدن به مزدلفه پیش از نصف شب مانعی رسید، باید نماز مغرب و عشا را به تأخیر نیندازد و در میان راه بخواند؛ و مستحب است که در وسط وادی، از طرف راست راه نزول نماید؛ و اگر حاجی ضروره باشد، مستحب است که در مشعر الحرام قدم بگذارد؛ و مستحب است که آن شب را به هر مقدار که میسور باشد، به عبادت و اطاعت الهی به سر برد و این دعا را بخواند:

(۱)- آیه الله مکارم: این مستحبات را به قصد رجا بجا بیاورند.

(۲)- آیه الله بهجت، آیه الله نوری: اللهم ارحم موقفی و زد فی عملی.

(۳)- آیه الله مکارم: یعنی برای نماز مغرب اذان و اقامه می گوید و برای عشا فقط اقامه.

(۴)- آیه الله مکارم: این حکم در روایات متعددی آمده است و احتمالاً منظور از آن با پای برهنه قدم گذاشتن در سرزمین مشعر است.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۴۱۶

«اللَّهُمَّ هَذِهِ جُمُعٌ، اللَّهُمَّ انِّي أَسْأَلُكَ أَنْ تَجْمَعَ لِي فِيهَا جَوَامِعَ الْخَيْرِ، اللَّهُمَّ لَا تُؤَيِّسْنِي مِنَ الْخَيْرِ الَّذِي سَأَلْتُكَ أَنْ تَجْمَعَهُ لِي فِي قَلْبِي وَأَطْلُبُ إِلَيْكَ أَنْ تُعَرِّفَنِي مَا عَرَفْتَ أَوْلِيَاءَكَ فِي مَنَزِلِي هَذَا وَأَنْ تَقِينِي جَوَامِعَ الشَّرِّ».

استحباب ذکر نعم و تفضلات حضرت حق

و مستحب است بعد از نماز صبح با طهارت حمد و ثنای الهی را بجا آورد؛ و به هر مقداری که میسور باشد از نعم و تفضلات حضرت حق ذکر کند و بر محمد و آل محمد صلوات بفرستد آنگاه دعا نماید و این دعا را نیز بخواند:

«اللَّهُمَّ رَبَّ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ فَكُنْ رَقَبَتِي مِنَ النَّارِ وَأَوْسِعْ عَلَيَّ مِنْ رِزْقِكَ الْحَلَالِ وَأَدْرَأْ عَنِّي شَرَّ فِسَقَةِ الْجَنِّ وَالنَّاسِ، اللَّهُمَّ أَنْتَ خَيْرُ مَطْلُوبٍ إِلَيْهِ وَخَيْرٌ مِدْعُوٌّ وَخَيْرٌ مَسْئُولٌ وَلِكُلِّ وَاقِدٍ جَائِزَةٌ فَاجْعَلْ جَائِزَتِي فِي مَوْطِنِي هَذَا أَنْ تُقِيلَنِي عَثْرَتِي وَتَقْبَلَ مَعْدِرَتِي وَأَنْ تُجَاوِزَ

عَنْ خَطِيئَتِي ثُمَّ اجْعَلِ التَّقْوَى مِنَ الدُّنْيَا زَادِي».

استحباب جمع آوری سنگ رمی از مشعر

و مستحب است سنگ ریزه‌هایی را که در منی رمی خواهد نمود، از مزدلفه بردارد و مجموع آنها هفتاد دانه است. و مستحب است وقتی که از مزدلفه به سوی منی رفته و به وادی محسّر رسید، به مقدار صد قدم مانند شتر تند رود و اگر سواره است سواری خود را حرکت دهد و بگوید:

«اللَّهُمَّ سَلِّمْ لِي عَهْدِي وَأَقْبَلْ تَوْبَتِي وَأَجِبْ دَعْوَتِي وَأَخْلِفْنِي فِيمَنْ تَرَكْتُ بَعْدِي».

(۱) - آیه الله مکارم: ولی از آنجا که در شلوغی جمعیت غالباً بعضی از سنگها اصابت نمی کند بهتر است بیشتر جمع آوری کند.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۴۱۷

باب نهم

ترتیب اعمال منی ۴۱۹

مکان و زمان رمی ۴۲۱

شرایط رمی و سنگ رمی ۴۲۶

واجبات رمی ۴۲۸

احکام شک در رمی و سنگ رمی ۴۳۱

احکام نیابت در رمی ۴۳۳

مستحبات رمی جمرات ۴۳۶

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۴۱۸

اللَّهُمَّ

أَعْطِنِي بَصِيرَةً فِي دِينِكَ وَفَهْمًا فِي حُكْمِكَ وَفِقْهًا فِي عِلْمِكَ وَكَفْلَيْنِ مِنْ رَحْمَتِكَ وَوَرَعًا يَحْجُرُنِي عَنْ مَعْصِيَتِكَ وَبَيِّضْ وَجْهِي بِنُورِكَ

عن أَبِي مُحَمَّدٍ الْعَشْكَرِيِّ عَلَيْهِ السَّلَامُ قَالَ قَالَ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ

مَنْ كَانَ مِنْ شَيْعَتِنَا عَالِمًا بِشَرِّعَتِنَا فَأَخْرَجَ ضَعْفَاءَ شَيْعَتِنَا مِنْ ظُلْمَةِ جَهْلِهِمْ إِلَى نُورِ الْعِلْمِ الَّذِي حَبَوْنَاهُ بِهِ، جَاءَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَعَلَى رَأْسِهِ تَاجٌ مِنْ نُورٍ يُضِيءُ لِأَهْلِ جَمِيعِ الْعَرَصَاتِ وَعَلَيْهِ حُلَةٌ لَا يُقْوَمُ (يَقْوَمُ) لِأَقْلِّ سَلْمِكِ مِنْهَا الدُّنْيَا بِحَدَافِيرِهَا، ثُمَّ يُنَادِي مُنَادٍ: يَا عِبَادَ اللَّهِ هَذَا عَالِمٌ مِنْ تِلْمِذَةِ بَعْضِ عُلَمَاءِ آلِ مُحَمَّدٍ أَلَا فَمَنْ أَخْرَجَهُ فِي الدُّنْيَا مِنْ حَيْرَةٍ جَهْلِهِ فَلْيَتَشَبَّثْ بِنُورِهِ لِيُخْرِجَهُ مِنْ حَيْرَةٍ ظَلَمَهُ هَذِهِ الْعَرَصَاتُ إِلَى نُرِّ الْجَنَانِ، فَيُخْرِجُ كُلَّ مَنْ كَانَ عَالِمًا فِي الدُّنْيَا خَيْرًا أَوْ فَتَحَ عَنْ قَلْبِهِ مِنَ الْجَهْلِ قُفْلًا، أَوْ أَوْضَحَ لَهُ عَنْ شُبُهَةٍ

بحار الأنوار ج: ۲ ص: ۳

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۴۱۹

باب نهم: ترتیب اعمال منی

فصل اول: ترتیب اعمال منی

اشاره

۹۹۰- بنابر احتیاط واجب، باید در منی، ترتیب بین رمی جمره عقبه و ذبح و تقصیر یا حلق، رعایت شود.

حکم خلاف ترتیب

۹۹۱- عمل بر خلاف این ترتیب: اگر از روی غفلت و سهو باشد، اعاده ندارد؛ و اگر از روی جهل به مسأله باشد، عدم لزوم اعاده، بعید نیست و احتیاط در اعاده است؛ و اگر از روی علم و عمد باشد، احتیاط را در صورت امکان، ترک نکند.

تأخیر قربانی و حکم ترتیب

۹۹۲- اگر قربانی - به هر دلیل - از روز عید تأخیر افتاد، بنابر احتیاط نمی‌تواند حلق کند و از

(۱) - آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: واجب است که ذبح پس از رمی جمره عقبه باشد و بنابر احتیاط حلق و تقصیر باید پس از آن دو باشد.

آیه الله خامنه‌ای، آیه الله مکارم: ترتیب مزبور واجب است و اگر رعایت نکند گناه کرده و اما عملش صحیح است. آیه الله سیستانی: می‌تواند قبل از ذبح حلق یا تقصیر کند در صورتی که قربانی را در جایی که ذبح در آن مکان جایز است تهیه کرده باشد.

آیه الله گلپایگانی: علی الأحوط اول رمی جمره عقبه کند و بعد...

(۲) - آیه الله خامنه‌ای: اگر خلاف ترتیب مقرر عمل کند معصیت کرده است لکن علی الظاهر تکرار اعمال غیر مترتبه لازم نیست گرچه موافق احتیاط است.

(۳) - آیه الله بهجت: اگر از روی فراموشی و جهل باشد اعاده آن لازم نیست و همینطور در صورت تعدد بنابر مشهور که اظهر تمامیت آنست (مناسک، ص ۱۴۳ و مناسک شیخ، ص ۷۸).

آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: اگر از روی جهل یا نسیان بوده اعاده لازم نیست.

آیه الله گلپایگانی: در صورت علم و عمد و امکان باید اعاده کند.

آیه الله مکارم: این احتیاط مستحب است.

(۴) - آیه الله نوری: بلکه باید روز عید حلق کند و تأخیر نیندازد.

آیه الله خامنه‌ای: تأخیر حلق یا تقصیر از روز عید بر کسی که ذبح را تأخیر انداخته واجب نیست بلکه احتیاط واجب آن است که حلق یا تقصیر را در روز عید انجام دهد و لکن طواف حج قبل از ذبح محل اشکال است.

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: می‌تواند حلق کند و از احرام خارج شود ولی اعمال مکه باید بعد از قربانی و حلق انجام شود. (۸۷۱ آداب و احکام حج).

آیه الله فاضل: بنابر احتیاط نمی‌تواند حلق یا تقصیر کند و از احرام خارج شود و بعد قربانی کند بلکه ترتیب بین قربانی و حلق و اعمال مترتبه بر آن را باید مراعات کند علی الأحوط مگر در فرض اضطرار و یا حرج که در این صورت رعایت ترتیب بین ذبح و حلق یا تقصیر لازم نیست و حاجی می‌تواند در اواخر روز، حلق یا تقصیر کند و از احرام خارج شود، ولی اعمال مکه را باید پس از

اطمینان به ذبح انجام دهد.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۴۲۰

احرام خارج شود و بعد قربانی کند؛ بلکه ترتیب بین قربانی و حلق و اعمال مترتبه بر آن، باید- علی الأحوط- مراعات شود.

(۱)- آیه الله نوری: به حسب جمع بین روایات، ترتیب مستحب است ولی چون شهرت بر وجوب قائم شده، احوط رعایت ترتیب است در صورت امکان و عند الضرورة، خلاف ترتیب مانعی ندارد و در فرض مذکور اگر ذبح را تأخیر انداخت، تأخیر حلق جایز نیست.

آیه الله تبریزی: بنا بر احتیاط، قربانی باید در روز عید باشد و چنانچه قربانی در روز عید ممکن نباشد، می‌تواند بعد از رمی حلق یا تقصیر را در روز عید انجام دهد و محلّ شود و قربانی را تأخیر بیندازد.

آیه الله سیستانی: اگر قربانی را در منی تهیه کرد جایز است تقصیر یا حلق.

آیه الله مکارم: و اگر رعایت این احتیاط واجب را نکند عمل او باطل نیست.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۴۲۱

فصل دوم: مکان و زمان رمی

۱- مکان رمی

اشاره

۹۹۳- رمی جمرات با وضع کنونی چه حکمی دارد، آیا رمی به تمام آن مجزی است؟ ۹۹۴- با توسعه اخیر جمرات، اگر قسمتی از ستون توسعه یافته جمره عقبه، خارج از منی باشد،

(۱). آیت الله بهجت: اگر ضرورت است، به این که ممکن نیست سؤال شود که از کجا زیاد شده، اشکال ندارد؛ والله العالم.
آیت الله تبریزی: با فحص و سؤال از کسانی که از کیفیت بنا اطلاع دارند به دیوار جدیدی که مقابل ستون‌های قبلی قرار گرفته رمی کنند و اگر تشخیص محلّ قبلی ستون‌ها و ایستادن در محلّ پر ازدحام برای تشخیص آن، کاری دشوار و یا غیرممکن بود (باتوجه به نقشه ارسالی به این جانب از جمرات جدید) چنانچه وسط دیوار جدید را در نظر بگیرند و رمی کنند، مجزی است ان شاء الله تعالی.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)؛ ص ۴۲۱

آیت الله خامنه‌ای: اگر می‌تواند بدون عسر و مشقت، به آنچه در محلّ ستون قبلی قرار دارد رمی کند، واجب است به آن رمی نماید. و اگر جستجو از محل آن و رمی به آن مستلزم عسر و مشقت است به هر نقطه‌ای آن دیوار رمی کند مجزی است. ان شاء الله.
آیت الله سیستانی: اگر دیوار موجود، مشتمل بر ستون سابق باشد و تشخیص آن هر چند به کمک اهل خبره قبل از رمی میسر باشد، باید همان قسمت را رمی کنند و اگر میسر نباشد، به احتیاط واجب، باید رمی را تکرار کنند، مگر مقداری که مستلزم حرج یا ضرر است.

آیت الله صافی: در مورد سؤال با وضع فعلی بعید نیست رمی در هر قسمت جمره کافی باشد. البته مهما ممکن، احوط و اولی مراعات رمی به حدود ستون قبلی است؛ والله العالم.

آیت الله فاضل: بلی، در فرض مزبور رمی جمرات فعلی کفایت می‌کند.

آیت الله مکارم: پرتاب سنگ به آن حوضچه، هر چند بزرگتر از سابق شده است کافی است، و اگر بر دیوار مزبور بزنند تا در حوضچه بیفتد آن هم کفایت می‌کند، و هیچ ضرورتی ندارد که جای ستون سابق را پیدا کنند و به آن بزنند.

آیت الله نوری: کفایت می‌کند.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۴۲۲

با فرض صدق جمره بر مجموع دیوار، آیا رمی آن قسمت صحیح است؟

رمی از طبقه دوم

۹۹۵- رمی از طبقه دوم جمرات، جایز است.

۲- زمان رمی

اشاره

۹۹۶- زمان رمی، از طلوع آفتاب روز عید آغاز، و تا غروب آن ادامه دارد.

(۱). آیت الله خامنه‌ای: در صورت یقین به خروج قسمتی از جمره توسعه یافته از منی، احوط رمی نقطه‌ای از قسمتی است که از منی خارج نیست.

آیت الله تبریزی: باید در قسمتی که در وسط به اندازه جمره سابق است رمی کنند.

آیت الله سیستانی: رمی زائد بر خود جمره مجزی نیست حتی آن چه در منی است.

آیت الله مکارم: اشکال دارد.

آیت الله فاضل: بنابر احتیاط بر قسمتی که خارج از منی است رمی نکنند.

(۲)- آیه الله بهجت: رمی در هر دو طبقه جایز و مکفی است و در مناسک (س ۱۴۳) می‌فرماید: میزان صدق رمی جمره است ولو از طبقه دوم باشد حتی اختیاراتاً کفایت می‌کند.

آیه الله تبریزی: بنابر احتیاط مجزی نیست.

آیه الله خامنه‌ای: اگرچه احتیاط مستحب رمی از مکان متعارف در گذشته است.

آیه الله خویی، آیه الله سیستانی: کفایت نمودن زدن سنگ بر مقداری که بر ارتفاع جمره افزوده شده، محل اشکال است و احوط

آن است که مقدار سابق را رمی نماید. و اگر متمکن نباشد مقدار زیادی را خودش رمی کند و نایب نیز بگیرد برای زدن به مقدار

سابق، و فرقی بین عالم و جاهل و ناسی نیست و مقداری که در عصر پیامبر و ائمه علیهم السلام بوده است از جهت عرض ظاهراً

فرقی با جمره فعلی ندارد و از جهت طول ظاهراً به مقدار یک قامت انسان یا مقدار کمی بیشتر بالاتر از سکوی فعلی است.

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: رمی در طبقه فوقانی خلاف احتیاط است و در طبقه تحتانی جایز است.

آیه الله مکارم: در هنگام ازدحام جمعیت جایز است.

(۳) - آیه الله بهجت: وقت رمی بعد از طلوع آفتاب روز عید است تا غروب آن، و اگر فراموش کرد یا ترک کرد عمداً علی الأحوط، تا روز سیزدهم، در روزی که متذکر شود بجا آورد با تقدیم قضاء بر اداء، و احتیاط در رعایت طلوع آفتاب است در قضاء ایضاً با عدم عذر مسوغ رمی در شب در اداء مانند خوف و مرض، و اگر متذکر نشد یا متذکر شد بعد از انقضای ایام تشریق یا ترک کرد عمداً تا آنوقت علی الأحوط، در سال آینده خود یا نایب او، با ترتب نیابت بر عدم حج در سال آینده یا عدم امکان مباشرت، بجا آورند (مناسک شیخ ص ۷۲).

آیه الله فاضل: برای غیر معذورین.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۴۲۳

اگر حج گزار رمی را فراموش کند، می تواند تا روز سیزدهم آن را به جا آورد؛ و اگر تا آن وقت متذکر نشود، احتیاطاً در سال دیگر خودش یا نایبش، به جا آورد.

رمی در شب

۹۹۷- کسانی که از رمی در روز عذر دارند، می توانند در هر وقت شب رمی کنند.

(۱) - آیات عظام خویی، صافی، گلپایگانی: یا مسأله را نمی دانست.

آیه الله فاضل ...: تا روز سیزدهم می تواند به نیت قضا بجا آورد و واجب است قضا را قبل از رمی آن روز انجام دهد.

(۲) - آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: احتیاط این است که به منی رفته و رمی نموده و در سال بعد رمی را شخصاً خودش و یا نایبش به جا آورد، و اگر بعد از خروج از مکه یادش آمد واجب نیست برگردد بلکه سال دیگر خودش یا نایبش بنا بر احتیاط رمی می کنند. (مناسک عربی، مسأله ۳۸۰).

آیه الله خامنه‌ای: اگر از مکه بیرون نرفته احتیاط واجب آن است که به منی رفته رمی نماید و در سال دیگر نیز خودش یا نایبش قضا کند و اگر از مکه خارج شده احتیاط واجب آن است که در سال بعد خود یا نایبش رمی کند.

آیه الله سیستانی: اگر در روز عید رمی نکرد از روی جهل یا فراموشی یا هر عذر دیگر هر گاه رفع مانع شد باید جبران کند در منی باشد و یا در مکه حتی اگر بعد از روز سیزدهم ماه باشد، ولی در شب رمی نکند و اگر پس از خروج از مکه مانع برطرف شود لازم نیست برگردد و احتیاط مستحب است که در سال بعد خود یا نایبش رمی کنند.

آیه الله گلپایگانی: در سال بعد خودش یا نایبش باید رمی نماید.

آیه الله مکارم: اگر بتواند باید خودش در سال آینده در همان موقع قضا کند و اگر نمی تواند نایب بگیرد.

(۳) - آیه الله بهجت: و همچنین زنها و لو عذر نداشته باشند می توانند در شب رمی کنند و این مخصوص شب دهم است (مناسک س ۱۴۱).

آیه الله مکارم: زنان و پیران می توانند در شب رمی کنند، همچنین کسانی که روزها گرفتار کار حجاج هستند و فرق نمی کند در شب قبل یا شب بعد.

(۴) - آیه الله بهجت: یعنی شب مقدم با علم به عدم تمکن از رمی در روز، و اما شب مؤخر با علم به تمکن از رمی قضائی در روز مؤخر پس احوط تأخیر قضاء است تا طلوع آفتاب (مناسک شیخ ص ۸۵).

آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: شب قبل از آن روز. (مناسک، مسأله ۴۳۸).

آیه الله سیستانی: کسانی که شب از ماندن در مشعر معذور بودند مانند زنان و بیماران می‌توانند همان شب عید رمی کنند و اما پرستاران و همراهان آنها باید روز رمی کنند مگر این که آنها نیاز به همراهی در طول روز داشته باشند به طوری که به مقدار رمی هم از آنها مستغنی نشوند و اما رمی در شب بعد کافی نیست و معذور باید نایب بگیرد مگر چوپانان و کسانی که از ماندن روز در منی معذورند به جهت ترس یا بیماری یا غیر آن.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۴۲۴

جواز رمی در روز یازدهم با تأخیر ذبح و حلق

۹۹۸- کسی که نتوانسته در روز عید ذبح کند و حلق یا تقصیر نیز ننموده است، می‌تواند رمی روز یازدهم را انجام دهد.

تأخیر حلق و حلق در شب

۹۹۹- تأخیر حلق، تا آخر ایام تشریق، ولو عمداً، مانع ندارد؛ و حلق در شب هم صحیح است.

رمی در شب عید برای زن‌ها و معذورین

۱۰۰۰- زن‌ها مطلقاً مجازند شب عید رمی نمایند؛ و مراقبین آنها و افراد ضعیفی که بعد از نصف

(۱)- آیه الله بهجت: حلق در روز عید است و در صورت تأخیر شب هم مجزی است.

آیه الله تبریزی: احتیاط واجب در عدم تأخیر عمدی است. چنانکه گذشت بنا بر احتیاط حلق باید در روز باشد. پس اگر در روز عید انجام نگرفت باید در روز بعد انجام گیرد.

آیه الله خامنه‌ای: بنا بر احتیاط واجب حلق یا تقصیر باید در روز عید باشد و اگر تأخیر انداخت انجام آن در شب یازدهم یا بعد از آن کافی است.

آیه الله خویی: احتیاط واجب این است که در روز انجام شود، و متعرض تأخیر عمدی تا آخر ایام تشریق نشده‌اند.

آیه الله سیستانی: حلق در شب عید جایز نیست مگر برای خائف و به احتیاط مستحب از روز عید تأخیر نشود ولی بعد از عید در شب هم کافی است.

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: حلق در شب خلاف احتیاط است و اگر در روز عید ترک نمود، روز یازدهم باید حلق کند و تأخیر عمدی علی الأحوط جایز نیست.

آیه الله مکارم: احتیاط در ترک حلق در شب است.

(۲)- آیه الله بهجت: زنان و کسانی که کوچ از مشعر در شب برایشان جایز است می‌توانند شب عید رمی جمره نمایند بنا بر اظهر. و نیز به ذیل مسأله ۹۹۷ مراجعه شود.

آیات عظام تبریزی، صافی، گلپایگانی: زن‌ها می‌توانند رمی روز دهم را در شب آن انجام دهند، هر چند متمکن از رمی در روز دهم باشند، ولی در رمی روز یازدهم و دوازدهم، چنانچه از رمی در روز معذور باشند می‌توانند رمی هر روز را در شب آن انجام دهند

و چنانچه معذور نباشند باید در روز رمی کنند.

آیه الله خویی: بیماران و پیرها و ضعیف‌ها و کسانی که از دشمن می‌ترسند هم، می‌توانند در شب عید رمی کنند. (مناسک، قبل از مسأله ۳۸۱).

آیه الله سیستانی: این حکم اختصاص به رمی روز عید دارد.

آیه الله خامنه‌ای: اگر زن نایب در خصوص رمی باشد احتیاط واجب آن است که در روز عید رمی کند.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۴۲۵

شب از مشعر الحرام به منی وارد می‌شوند، اگر از رمی در روز معذورند، می‌توانند شب رمی کنند.

۱۰۰۱- با توجه به این که بانوان می‌توانند رمی روز دهم را شب انجام دهند، آیا حتماً باید شب عید باشد یا شب یازدهم نیز جایز است و در فرض جواز در صورتی که زن در اعمال، حج نایب دیگری باشد، چه صورت دارد؟

(۱). آیه الله بهجت: در شب عید می‌توانند رمی روز دهم را انجام دهند و فرقی نمی‌کند.

آیت الله خامنه‌ای: در صورت تمکن باید در همان شب عید رمی جمره عقبه نماید، مخصوصاً اگر حج او حج نیابی باشد. و تأخیر تا شب یازدهم صحیح نیست، ولی اگر در روز دهم یعنی روز عید رمی جمره عقبه نماید اشکال ندارد.

آیت الله تبریزی: زنها می‌توانند رمی روز دهم را در شب عید انجام دهند و در حکم مزبور بین این که زن برای خود حج انجام دهد یا نایب دیگری باشد فرقی نیست.

آیت الله سیستانی: فقط در شب عید جایز است.

آیت الله صافی: باید شب دهم باشد؛ چه نایب باشد چه برای خودش باشد.

آیت الله فاضل: شب یازدهم نیز جایز است هر چند نایب در حج باشد. بلی رمی روز یازدهم را در صورتی می‌تواند شب انجام دهد که از رمی در روز معذور باشد.

آیت الله مکارم: هر دو جایز است و ضرری به نیابت نمی‌زند.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۴۲۶

فصل سوم: شرایط رمی و سنگ رمی

۱- شرایط سنگ رمی

ریگ بودن

اول: سنگ رمی باید «حصی» باشد؛ یعنی به آن «ریگ» گفته شود، و اگر - مثل «شن» - ریز باشد به گونه‌ای که به آن ریگ گفته نشود، کافی نیست؛ و اگر خیلی بزرگ نیز باشد، کافی نیست.

رمی به غیر ریگ - مثل کلوخ و خزف و اقسام جواهرات - جایز نیست؛ و اما با اقسام سنگها هر نوعی که باشد حتی سنگ مرمر، مانع ندارد.

از حرم بودن

دوم: باید از حرم باشد و از مشعر مستحب است؛ و از هر موضعِ مباحِ حرم، کافی است مگر مسجدالحرام و مسجد خیف؛ بلکه سایر مساجد بنا بر احوط.

سنگریزه‌های موجود در مشعر

۱۰۰۲- سنگریزه‌های موجود در مشعر، اگر معلوم باشد که از خارج مشعر آورده‌اند و معلوم نیست که از حرم آورده‌اند یا خارج آن، رمی با آنها کفایت نمی‌کند مگر آن که جزو مشعر محسوب شوند.

- (۱)- آیه الله سیستانی: بنا بر احتیاط واجب نسبت به حکم وضعی.
 - (۲)- آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی: بنا بر احتیاط باید بکر باشد.
 - (۳)- آیه الله سیستانی: اگر عرفاً جزو مشعر حساب شود مانعی ندارد و گرنه باید احراز شود از حرام است. آیه الله فاضل: اگر جزو مشعر محسوب می‌شود مانعی ندارد.
 - (۴)- آیات عظام تبریزی، خویی: یعنی از خارج حرم.
- مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۴۲۷

بکر بودن

سوم: سنگ رمی باید بکر باشد؛ یعنی خودش یا دیگری آن را به وجه صحیح ولو در سالهای قبل، نینداخته باشد.

۱۰۰۳- اگر ریگ مستعملی با سنگهای بکر جمع آوری شده، مخلوط و مشتبه شود، آیا همین که هشت ریگ به جمره رمی شود کافی است؟ یا علم تفصیلی لازم است و باید معلوم باشد کدام ریگ بکر و کدام مستعمل است؟

اباحه

چهارم: مباح بودن آن؛ پس رمی با سنگ غضبی یا آنچه دیگری برای خودش حیازت کرده، کافی نیست.

عدم اشتراط طهارت در رمی و مرمی

۱۰۰۴- هنگام رمی، طهارت از حدث و خبث، شرط نیست؛ و در خود سنگها نیز، طهارت شرط نیست.

(۱)- آیه الله سیستانی: این احتیاط را در حکم وضعی ذکر نفرموده‌اند ولی برداشتن سنگ از مساجد اگر جزو آنها باشد مطلقاً جایز نیست.

(۲)- آیات عظام صافی، گلپایگانی، مکارم: خودش یا کس دیگری از آن برای رمی استفاده نکرده باشد...

(۳) - آیه الله خویی، آیه الله مکارم: باید قبلاً در رمی استعمال نشده باشد.

(۴). آیه الله بهجت: کافی است.

آیت الله خامنه‌ای: با حصول یقین به تحقق رمی با ریگ بکر، رمی او صحیح و مجزی است.

آیت الله تبریزی: از همه ریگهایی که احتمال می‌دهد ریگ مستعمل باشد باید اجتناب کند و ریگ بکر تحصیل نماید و با آن رمی کند.

آیت الله گلپایگانی: بلی، در فرض سؤال رمی هشت ریگ مجزی است و علم تفصیلی لازم نیست.

آیت الله سیستانی: به نحو اول کافی است.

آیت الله مکارم: کافیت و علم تفصیلی لازم نیست.

آیت الله فاضل: همین که هشت ریگ به جمره بزیند کافی است.

(۵) - آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: اگر اعتقاد داشت سنگها غصبی نیست و یا غصبی بودن آنها را فراموش کرد و خودش غاصب

نبود رمی صحیح است و در غیر آن باید اعاده شود.

آیه الله سیستانی: مشکل است اکتفا به آن مگر آن که نداند غصبی است یا فراموش کرده باشد و خود غاصب نباشد یا حرمت را

فراموش کرده باشد یا جاهل قاصر باشد.

(۶) - آیه الله بهجت: خلاف احتیاط است.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۴۲۸

۲- واجبات رمی

اشاره

۱۰۰۵- در انداختن سنگ رمی، اموری واجب است:

شرایط رمی و سنگ رمی

نیت و اخلاص

اول- نیت و قصد خالص برای اطاعت خداوند متعال، بدون ریا و قصد نمایش دادن به دیگران، که موجب بطلان می‌شود.

دوم- انداختن سنگ؛ پس گذاردن با دست، کافی نیست.

لزوم پرتاب سنگ با دست

۱۰۰۶- سنگ باید با دست پرتاب شود؛ و اگر فرضاً با پا یا دهان پرتاب شود، کافی نیست، ولی کفایت با «فلاخن» بعید نیست. رمی

سواره و پیاده جایز است. ۱۰۰۷- سنگریزه‌ها را باید به خود جمره بزنند، ولی رمی دیوار، کفایت نمی‌کند.

عدم کمک شخص و شیء دیگر در اصابت

سوم- استناد اصابه به انداختن؛ پس اگر سنگ دیگران به آن اصابت نماید و بواسطه آن یا

(۱)- آیه الله فاضل: به این صورت نیت کند: هفت سنگ به جمره عقبه در حج تمتع برای وجوب آن می‌اندازم با قصد خالص.

(۲)- آیه الله بهجت: بلکه پراندن آنها به سمت خاص (مناسک شیخ ص ۷۳).

(۳)- آیه الله بهجت: خلاف احتیاط است.

آیه الله خویی، آیه الله گلپایگانی: متعرض این مسأله نشده‌اند.

آیه الله سیستانی، آیه الله فاضل: بنابر احتیاط واجب کافی نیست.

آیه الله صافی، آیه الله مکارم: احتیاط در ترک آن است.

(۴)- آیه الله سیستانی: مستحب است در حال پرتاب پیاده باشد.

آیه الله فاضل: اما پیاده افضل است.

(۵)- آیه الله تبریزی: رمی آن از هر طرف کافی است، ولی مستحب است از جلوی آن پشت به قبله رمی شود.

آیه الله سیستانی، آیه الله فاضل: بنابر احتیاط واجب رمی آن قسمت که سابقاً دیوار بوده است و اکنون برداشته‌اند کفایت نمی‌کند.

آیه الله مکارم: فعلاً دیواری وجود ندارد.

(۶)- آیه الله فاضل: انداختن خودش.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۴۲۹

کمک آن به جمره برسد، کافی نیست، ولی اگر سنگ در بین راه به جایی بخورد و کمانه کند و به جمره برسد، ظاهراً کافی است.

شرایط رمی و سنگ رمی**رمی هفت سنگ**

چهارم- عدد سنگ ریزه‌ها، باید هفت باشد.

زیادتر رمی کردن

۱۰۰۸- اگر شخصی از اول، قصد زیادتر از هفت داشته باشد، رمی صحیح نیست و باید آن را اعاده کند؛ ولی اگر بعد از تمام شدن

هفت سنگ ریزه- که به قصد هفت بوده- اضافه زده، ضرر ندارد. ۱۰۰۹- اگر به تصور عدم صحت رمی، بیش از هفت عدد احتیاطاً

رمی کرده، مانع ندارد؛ و چنانچه شک نداشته و قصد زیاده هم نداشته، صحیح است؛ هرچند در این صورت، احتیاط مطلوب است.

تدریج در رمی

پنجم- پرتاب سنگها باید بتدریج و یکی یکی صورت گیرد و با رعایت این وصف، اگر بعضی از سنگها فرضاً با هم به جمره اصابت کنند، مانع ندارد؛ ولی اگر همه یا چند عدد را با هم بیندازد، مجموعاً یک رمی محسوب می‌شود اگر چه با هم به جمره نرسند.

پرتاب چند سنگ با هم

۱۰۱۰- پرتاب چند سنگ با هم مانع ندارد، ولی حتی اگر همه آنها هم اصابت کند، یک مرتبه محسوب می‌شود.

(۱)- آیه الله نوری: کافی نیست ظاهراً مگر آن که، در حال عبور با چیز دیگر ملاقات کند.

آیه الله بهجت: ظاهر این است که اگر سنگریزه در راه به چیزی برخورد نموده و سپس به جمره برسد کافی باشد با بقای صدق رمی در ابتداء و انتهای آن. (مناسک، ص ۱۳۵).

آیات عظام تبریزی، خویی، صافی، گلپایگانی: اگر سنگریزه در راه به چیز بسیار سفتی مانند سنگ برخورد و در اثر آن جسته و به جمره برسد کافی نخواهد بود.

آیه الله خامنه‌ای: ذیل مسأله را متعرض نشده‌اند.

آیه الله فاضل: محل اشکال است.

آیه الله مکارم: در مورد رمی جمرات فتوای اخیر ما این است که اصابت به ستون‌ها لازم نیست بلکه کافی است سنگ را به دایره اطراف جمرات پرتاب کنند و اگر به ستون فعلی هم بزند و در حوضچه بیفتد، آن هم کافی است؛ و در مسائل آینده نیز به همین صورت عمل شود.

(۲)- آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی: محل به رمی نیست.

(۳)- آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی: بلکه مطلقاً صحیح است.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۴۳۰

تکرار با گمان به اصابت

۱۰۱۱- اگر سنگ، به جمره اصابت نکند، کافی نیست، همچنین اگر نزد جمره چیزهای دیگری نصب شده و اشتبهاً به آنها رمی کرده، کافی نیست و باید اعاده کند اگر چه در سال دیگر به وسیله نایش.

(۱)- آیه الله سیستانی: اگر پس از خروج از مکه متوجه شود اعاده لازم نیست گرچه احوط است.

آیه الله مکارم: همان گونه که گفتیم کافی است سنگ به دایره اطراف جمره بیفتد.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۴۳۱

فصل چهارم: احکام شک در رمی و سنگ رمی

شک در استعمال سنگ

۱۰۱۲- سنگی که استعمال آن در رمی مشکوک باشد، رمی با آن جایز است.

شک در حرمی بودن سنگ

۱۰۱۳- سنگی که در حرم است، اگر احتمال بدهد آن را از خارج آورده‌اند، اعتنا نکند.

شک در حصی بودن

۱۰۱۴- اگر شک کند به سنگی، «حصی» گفته می‌شود، کفایت نمی‌کند.

شک در عدد رمی

۱۰۱۵- هنگام رمی اگر در عدد رمی شک کند، باید به مقداری که علم حاصل کند، رمی کند؛ و همچنین است اگر در اصابت به جمره شک کند.

شک در عدد بعد از انصراف از عمل

۱۰۱۶- اگر بعد از انصراف از رمی، در عدد سنگها شک کند، اگر شک در نقیصه باشد، بنابر احتیاط، نقیصه را تمام کند؛ و در شک در زیاده، اعتنا نکند.

(۱)- آیه الله سیستانی: مگر این که در جایی باشد که علم داشته باشد بعضی از سنگهای آنجا استعمال شده است و احتمال بدهد که سنگ مورد نظر هم یکی از آنها باشد که در این صورت باید احتیاط کند.

(۲)- آیه الله خویی: فتوای ایشان به دست نیامد.

(۳)- آیه الله خویی، در شبهه مفهومیه آن که فرض متعارف است فتوای ایشان بدست نیامد.

(۴)- آیه الله فاضل: در حالی که هنوز ذبح یا حلق را انجام نداده.

(۵)- آیه الله بهجت: اشکال ندارد.

آیه الله سیستانی: اگر بعد از صدق عرفی فراغ باشد اعتنا نکند و اگر قبل از آن است باید تدارک کند.

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی و سایر آیات عظام قائلند: اگر شک در نقیصه کند باید برگردد و نقیصه را تمام کند.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۴۳۲

شک در رمی بعد از ذبح یا حلق

۱۰۱۷- اگر بعد از ذبح یا حلق و تقصیر، در انداختن سنگ یا در عدد آن شک کند، اعتنا نکند.

شک در صحت رمی

۱۰۱۸- اگر بعد از فارغ شدن از رمی، در درست انداختن سنگها شک کند، بنابر صحت بگذارد؛ ولی اگر در اصابت سنگ آخر شک کند، باید اعاده کند؛ و اگر رسیدن را بداند ولی احتمال دهد- مثلاً سنگ مستعمل انداخته باشد، اعتنا نکند.

عدم اعتبار گمان

۱۰۱۹- ظن به رسیدن سنگ و عدد آن، اعتبار ندارد.

انکشاف غلط در رمی در روز عید

۱۰۲۰- اگر شخصی رمی جمره عقبه را در روز عید غلط انجام داده و در روز دوازدهم یا سیزدهم متوجه شود، بعد از قضای جمره عقبه، لازم نیست رمی روز یازدهم و دوازدهم را نیز تکرار کند.

(۱)- آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی: و یا پس از فرا رسیدن شب باشد.

آیه الله گلپایگانی، آیه الله مکارم: هرگاه شک در نقیصه کند باید اتمام نماید. و متعرض انصراف از محلّ و یا دخول در عمل بعدی نشده‌اند.

(۲)- آیه الله فاضل: از رمی.

(۳)- آیه الله بهجت: این حکم در مسأله ۱۰۱۶ آمده است.

آیه الله خویی: اگر شک کند سنگریزه به جمره رسید یا نه بنابر نرسیدن گذاشته و سنگ دیگری بزند مگر آن که شک وی در وقتی باشد که به واجب دیگری مشغول شده یا پس از فرارسیدن شب باشد.

آیه الله سیستانی: اگر بعد از صدق فراغ باشد عرفاً اعتنا نکند، مطلقاً.

آیه الله فاضل: برای این استثناء وجهی به نظر نمی‌رسد.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۴۳۳

فصل پنجم: احکام نیابت در رمی

نیابت در رمی

۱۰۲۱- کسانی که قدرت بر رمی ندارند- مانند کودکان، افراد مریض و کسانی که عذری دارند- باید نایب بگیرند.

استنابه در صبح با قدرت در عصر

۱۰۲۲- آیا استنابه در صبح برای کسی که بعد از ظهر عید قربان در خلوتی جمره عقبه، خودش می‌تواند رمی کند، جایز است و آیا برای این که بتواند روز عید قربانی کند، می‌تواند صبح برای رمی جمره نایب بگیرد؟

اگر کسی چندین سال صبح روز عید برای رمی نایب گرفته با این که عصر خودش قادر به رمی بوده است، تکلیفش چیست؟

(۱)- آیات عظام بهجت، تبریزی، خویی: بیماری که امید ندارد تا مغرب بهبودی حاصل کند.

(۲) - آیه الله بهجت: و اگر شب می تواند احتیاط در جمع بین استنابه و رمی در شب است.

آیه الله خویی، با توجه به این که حکم مغمی علیه در دو روایت معتبره آمده که از جانب او رمی می کنند و ایشان به این دو روایت در معتمد العروه ج ۵ ص ۳۴ استدلال نموده ظاهر این است که ایشان موافق متن هستند.

آیه الله گلپایگانی: و اگر ممکن است مریض سنگها را با دست بگیرد و دیگری برای او رمی کند.

آیه الله مکارم: نیابت احتیاج به اذن و اجازه منوب عنه دارد.

(۳). آیه الله بهجت: این جهت مجوز نایب گرفتن نیست و رمی سالهای گذشته را قضا کند ولو به استنابه.

آیت الله خامنه‌ای: با فرض تمکن از رمی در ساعتی از روز ولو در ساعات عصر، نایب گرفتن صحیح نیست. ولی اگر مأیوس از برطرف شدن عذر تا آخر روز بود و نایب گرفت برای رمی، و اتفاقاً عذرش بعد از عمل نایب برطرف شد، عمل نایب مجزی است، و اعاده بر او لازم نیست. و نسبت به سالهای گذشته اگر نایب گرفتن به نحو غیر صحیح بوده، باید تدارک کند.

آیت الله تبریزی: چنانچه شخص تمکن داشته باشد خودش رمی کند ولو با تأخیر انداختن به وقت خلوت، باید رمی را تأخیر بیندازد و خودش رمی کند و نایب گرفتن در این صورت مجزی نیست. هرچند تأخیر رمی تا وقت تمکن موجب شود قربانی به روز بعد بیفتد، و چنانچه شخص با تمکن از رمی جمره عقبه برای آن نایب گرفت و بعد از آن قربانی و بقیه اعمال را انجام داد بنا بر احتیاط باید آن حج را - اگر حج واجب بود - اعاده نماید.

آیت الله گلپایگانی: در فرض مذکور نمی تواند نایب بگیرد و باید خودش رمی کند هرچند قربانی بتأخیر بیفتد و شخص مذکور در فرض سوال باید قضای رمیهای چندین ساله را در ایام تشریق بجا آورد.

آیت الله سیستانی: نایب گرفتن در این فرض جایز نیست و تأخیر قربانی تا سیزدهم اشکال ندارد و در صورت جهل حج صحیح است.

آیت الله مکارم: باید خودش در عصر روز عید رمی کند هرچند قربانی به عقب بیفتد. ب- باید در وقت مناسب آنها را قضا کند. آیت الله فاضل: خیر، در هر دو فرض باید خودش رمی کند روز بعد قربانی نماید، و شخصی که قادر بوده است عصر رمی کند و نایب گرفته، احتیاطاً رمی ها را قضا کند ولو با استنابه و چنانچه بقیه اعمال را با اعتقاد به صحت انجام داده است صحیح است و چیزی بر او نیست.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۴۳۴

استحباب رمی در حضور شخص ناتوان

۱۰۲۳- اگر ممکن باشد، مستحب بلکه موافق احتیاط است که مریض را نزد جمره ببرند و در حضور او رمی کنند.

حصول قدرت بعد از رمی نایب

۱۰۲۴- بعد از رمی نایب، اگر منوب عنه بهبودی یابد، لازم نیست رمی را اعاده کند؛ ولی اگر در بین رمی وی، خوب شود، باید خودش از ابتدا رمی کند؛ و کفایت به مقداری که نایب رمی کرده، مشکل است.

(۱) - آیه الله بهجت: و اگر ممکن است مریض سنگ را بدست گیرد که دیگری بیندازد او را، و جمع کند بین این کار و استنابه علی الأحوط (مناسک شیخ ص ۸۵).

(۲) - آیه الله بهجت: احوط اعاده است در صورت عروض قدرت در وقت (مناسک شیخ ص ۷۲).

آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: بنا بر احتیاط باید خودش نیز رمی کند.

آیه الله خامنه‌ای: اگر شخص معذور از برطرف شدن عذرش نا امید بوده و نایب از طرف او رمی کرده، پس از رفع عذر اعاده لازم نیست و گرنه باید اعاده کند.

آیه الله سیستانی: اگر هنگام نیابت در رمی از برطرف شدن عذر پیش از تمام شدن وقت مأیوس نبوده و نیابت کرده است و اتفاقاً عذر برطرف شده به احتیاط واجب باید خود شخص رمی کند.

آیه الله مکارم: احتیاط آن است که خودش اعاده کند و نیابت از غیر اجازه می‌خواهد.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۴۳۵

ترک عمدی رمی در روز و مسأله نیابت

۱۰۲۵- اگر نایب عسیناً رمی در روز را ترک کند، نیابت او چه حکمی دارد؟ و اگر به تصور این که می‌تواند به منی برگردد، به مکه آمد و روز دوازدهم نتوانست برای رمی به منی برود، نیابتش چه حکمی دارد و وظیفه‌اش چیست؟

کیفیت قضا با انکشاف غلط در رمی روز سابق

۱۰۲۶- اگر شخصی رمی جمره عقبه را در روز عید غلط انجام داده و در روز دوازدهم متوجه شود، بعد از قضای جمره عقبه، لازم نیست رمی روز یازدهم را نیز تکرار کند.

(۱). آیه الله بهجت: مبطل نیست لکن قضا می‌کند در ایام تشریق.

آیت الله خامنه‌ای: رمی جمرات از مناسک است، که اگر آن را به نحو صحیح انجام ندهد صحت نیابتش محل اشکال است مخصوصاً اگر در ایام تشریق تدارک نکند.

آیت الله تبریزی: چنانچه رمی روز دهم را ترک کند حجی که انجام داده محل اشکال است و اگر رمی روزهای یازدهم و دوازدهم را ترک کند هر چند معصیت نموده و در صورت بقاء وقت باید قضا کند لکن ضرری به صحت حج ندارد.

آیت الله گلپایگانی: در هر دو صورت حج صحیح و مبری ذمه است ولی اگر ایام تشریق (۱۱ و ۱۲ و ۱۳) نگذشته باید رمی را بجا آورد و اگر گذشته، سال دیگر چنانچه متمکن از رفتن به مکه باشد در همان ایام خودش بجا آورد والا به کسی که به مکه می‌رود سفارش کند رمی به نیابت او را برای منوب عنه بجا آورد و در فرض این که عسیناً رمی نکرده از جهت اجرت باید از کسی که او را نایب قرار داده است رضاء نماید.

آیت الله سیستانی: نیابت در هر دو فرض صحیح است و ذمه منوب عنه فارغ است ولی به نسبت از اجرت نایب کم می‌شود.

آیت الله مکارم: حج او باطل نمی‌شود ولی باید خودش آنرا در موقع مناسب اعاده کند و اگر نمی‌تواند نایب بگیرد.

آیت الله فاضل: اگر رمی روز عید را عالماً عامداً ترک کند واجب است تا آخر ایام تشریق قضای آن را انجام دهد و احتیاطاً ذبح و تقصیر را نیز بعد از رمی اعاده نماید و الاً ظاهراً حج او باطل است و مجزی از منوب عنه نیست؛ ولی اگر رمی روز یازدهم، یا دوازدهم را ترک کرده است باید تا آخر ایام تشریق قضا کند و اگر قضا نکرد احتیاط است که تا آخر ذیحجه قضا کند و سال بعد نیز همان روز ولو با استنابه، قضا کند، و در این فرض حج او صحیح و مجزی از منوب عنه است.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۴۳۶

فصل ششم: مستحبات رمی جمرات

۱۰۲۷- در رمی جمرات چند چیز مستحب است:

- ۱- با طهارت بودن در حال رمی.
- ۲- هنگامی که سنگها را در دست گرفته و آماده رمی است، این دعا را بخواند:
«اللَّهُمَّ هَذِهِ حَصِيَاتِي فَأَحْصِهِنَّ لِي وَارْزُقْنِي فِي عَمَلِي».
- ۳- با هر سنگی که می‌اندازد تکبیر بگوید.
- ۴- هر سنگی را که می‌اندازد این دعا را بخواند:
«اللَّهُ أَكْبَرُ، اللَّهُمَّ ادْحَرْ عَنِّي الشَّيْطَانَ اللَّهُمَّ تَصَدِّيقًا بِكِتَابِكَ وَعَلَى سُنَّةِ نَبِيِّكَ اللَّهُمَّ اجْعَلْهُ لِي حَجًّا مَبْرُورًا وَعَمَلًا مَقْبُولًا وَسَعْيًا مَشْكُورًا وَذَنْبًا مَغْفُورًا».
- ۵- میان او و جمره در جمره عقبه ده یا پانزده ذراع فاصله باشد و در جمره اولی و وسطی کناره جمره بایستد.
- ۶- جمره عقبه را رو به جمره و پشت به قبله رمی نماید و جمره اولی و وسطی را رو به قبله ایستاده رمی نماید.
- ۷- سنگریزه را بر انگشت ابهام گذارده و با ناخن انگشت شهادت بیندازد.
- ۸- پس از برگشتن به جای خود در منی، این دعا را بخواند:
«اللَّهُمَّ بِكَ وَثِقْتُ وَعَلَيْكَ تَوَكَّلْتُ فَنِعْمَ الرَّبُّ وَنِعْمَ الْمَوْلَى وَنِعْمَ النَّصِيرُ».

(۱)- آیه الله مکارم: این مستحبات را بقصد رجا بجا آورد.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۴۳۷

باب دهم

زمان و مکان ذبح ۴۳۹

نوع و شرایط قربانی ۴۴۳

نیابت و استنباه در ذبح ۴۵۱

۱- اذن و توکیل ۴۵۱

۲- نیت نایب احکام شک و خلل ۴۵۲

۳- شرایط ذابح ۴۵۴

تقسیم ذبیحه ۴۵۵

عدم تمکن بر هدی احکام صوم بدل ۴۵۷

۲- شرایط روزه بدل از ذبیحه ۴۵۸

شرایط و محل ذبح کفار ۴۵۹

مسایل متفرقه و مستحبات ذبح ۴۶۲

۲- مستحبات هدی ۴۶۴

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۴۳۸

اللَّهُمَّ

انْقُلْنِي إِلَى دَرَجَةِ التَّوْبَةِ إِلَيْكَ وَاعْنِي بِالْبُكَاءِ عَلَيَّ نَفْسِي فَقَدْ أَفْنَيْتُ بِالتَّسْوِيفِ وَالأَمَالِ عُمُرِي فَمَنْ يَكُونُ أَسْوَأَ حَالاً مِنِّي إِنْ أَنَا نُقِلْتُ
 عَلَى مِثْلِ حَالِي إِلَى قَبْرِي [قَبْرٍ] لَمْ أُمَّهْدُهُ لِرَفْدَتِي وَ لَمْ أَفْرُشْهُ بِالْعَمَلِ الصَّالِحِ لِصَجْعَتِي
 رَوَى الشَّافِعِيُّ ابْنَ المَعَازِلِيِّ مِنْ عَدَّةِ طُرُقٍ فِي كِتَابِهِ بِأَسْنَادِهَا قَالَ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ ص قَالَ إِنِّي أَوْشَكَ أَنْ أُدْعَى فَأُجِيبَ وَإِنِّي تَارِكٌ
 فِيكُمْ التَّقْلِينَ كِتَابَ اللَّهِ حَبْلٌ مَمْدُودٌ مِنَ السَّمَاءِ إِلَى الأَرْضِ وَعَثْرَتِي أَهْلَ بَيْتِي وَإِنَّ اللطيفَ الخَيْرَ أَخْبَرَنِي أَنَّهُمَا لَنْ يَفْتَرَقَا حَتَّى يَرِدَا
 عَلَيَّ الحَوْضَ فأنظروا مَا ذَا تَخْلِفُونِي فِيهِمَا

و رواه احمد في المسند ج ۳ / ۱۴ و ۱۷ و ۲۶ و ۵۹

مناسك حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۴۳۹

باب دهم: زمان و مکان ذبح

فصل اول: زمان و مکان ذبح

۱- زمان ذبح

اشاره

۱۰۲۸- ذبح باید- بنا بر احتیاط واجب - بعد از رمی جمره عقبه، انجام و از روز عید تأخیر نشود.

اگر ذبح در روز عید انجام نشود

۱۰۲۹- اگر انجام ذبح در روز عید ممکن نشود، باید- علی الأحوط- صبر کند و بین اعمال مترتبه، ترتیب مراعات شود اگر چه چند روز هم طول بکشد.

(۱)- آیه الله مکارم: در صورتی که گوشت‌های قربانی مصرف نشود و آن را بسوزانند یا دفن کنند ذبح در آنجا مجزی نیست، بلکه باید پول آن را کنار بگذارند و در وطن خود یا محل دیگری که گوشت‌ها مصرف می‌شود در همان ماه ذی حجه قربانی کنند و اگر تمام گوشت‌ها مصرف شود باز با توجه به این که تمام قربانگاه‌ها خارج از منی است، مخیر است در آنجا قربانی کند یا در وطن خود اگر چه بهتر است در آنجا ذبح شود.

(۲)- آیات عظام تبریزی، خویی، گلپایگانی و فاضل: واجب است قربانی پس از رمی باشد.

آیه الله سیستانی: ولی اگر از روی جهل یا فراموشی مقدم بدارد اعاده لازم نیست.

(۳)- آیه الله بهجت: واجب است ذبح هدی در روز عید، و اما بعد از عید پس مجزیست در بقیه ذی حجه اگر چه خلاف احتیاط است تکلیفاً تأخیر از آن بدون عذر خصوصاً تأخیر از ایام تشریق سه گانه (مناسک شیخ ص ۷۴).

آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: احتیاط این است که ذبح و نحر در روز عید قربان باشد.

آیه الله سیستانی: این احتیاط مستحب است و می‌تواند در روزهای تشریق هم قربانی کند.

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: بنابر احتیاط اختیاراً جایز نیست ذبح هدی را از روز عید تأخیر بیندازد اگرچه اقوی جواز آن است. (مناسک عربی، ص ۱۴۷).

آیه الله مکارم: تا روز سیزدهم جایز است.

(۴) - آیه الله نوری: تأخیر حلق از روز عید جایز نیست.

آیه الله بهجت: حلق و تقصیر در روز عید است.

مراجعه شود به مسأله ۹۹۰ و ۹۹۱ و ۱۰۳۴.

آیه الله خامنه‌ای: مراجعه شود به مسأله بعد.

آیه الله مکارم: رعایت ترتیب در اینجا لازم نیست.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۴۴۰

ذبح در شب

۱۰۳۰- تأخیر ذبح از روز عید عمدتاً - علی الأحوط - جایز نیست؛ ولی اگر عمدتاً یا جهلاً یا نسیاناً، تأخیر شد، ذبح در شب کفایت می‌کند.

حکم تأخیر عمدی و سهوی ذبح

۱۰۳۱- اگر حج گزار قربانی را حتی بدون عذر از روز عید تأخیر بیندازد، قربانی او صحیح است، ولی باید ترتیب با حلق و اعمال مکه را رعایت کند.

(۱) - مراجعه شود به مسأله ۱۰۲۸.

آیه الله مکارم: تا روز سیزدهم جایز است.

(۲) - آیه الله بهجت: احوط این است که ذبح در روز عید قربان باشد و در صورتی که به دلایلی نتواند تا مغرب قربانی کند، بعد از اذان مغرب هم می‌تواند، (مستفاد از مناسک، ص ۱۵۳ و ۱۵۴).

آیه الله تبریزی: ذبح در شب، بعد از عید، خلاف احتیاط است.

آیه الله خامنه‌ای: اگر به واسطه عذری مثل فراموشی یا غیر آن، ذبح را در روز عید، انجام نداد احتیاط واجب آن است که در ایام تشریق ذبح کند و اگر نشد در بقیه ماه ذی‌حجه.

آیه الله خویی، آیه الله فاضل: ذبح در شب کفایت نمی‌کند مگر برای خائف.

آیه الله سیستانی: و احتیاط واجب این است که در شب قربانی نکند، حتی شب روزهای تشریق، مگر برای خائف (مناسک فارسی، ص ۲۸۴).

آیه الله گلپایگانی، آیه الله صافی: ذبح در شب یازدهم بنابر احوط جایز نیست و اگر در روز عید ذبح نکرد، روز یازدهم ذبح نماید.

(۳) - آیه الله بهجت: علی الأحوط الأشهر. (مناسک شیخ، ص ۷۸).

آیه الله تبریزی، آیه الله خوئی: اگر ذبح را عمداً تأخیر بیندازد تا تنگی وقت روز عید که دیگر نتواند در آن روز ذبح کند، باید حلق یا تقصیر نماید، ولی اعمال مکه را تأخیر بیندازد.

آیه الله خامنه‌ای: در این صورت بعید نیست وجوب حلق یا تقصیر در روز عید ولی انجام طواف حج قبل از ذبح، محل اشکال است.

آیه الله سیستانی: جایز است مقدم داشتن تقصیر یا حلق بر ذبح ولی احتیاط واجب این است که پس از تهیه قربانی در مکانی که ذبح در آن برای او جایز است باشد. ولی تا ذبح نکند محل نمی‌شود و تقدیم اعمال مکه بر حلق یا تقصیر برای کسی که باید آنها را بعد از وقوفین انجام دهد جایز نیست و اگر کسی از روی علم و عمد مقدم بدارد باید یک گوسفند قربانی کند.

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: باید ترتیب بنا بر احتیاط مراعات شود و اگر از روی سهو یا جهل ترتیب مراعات نشد اشکال ندارد ولی احکام مکه باید بعد از قربانی و حلق یا تقصیر انجام شود. (مناسک عربی، ص ۱۴۸).

آیه الله مکارم: تأخیر تا روز سیزدهم جایز است.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۴۴۱

۱۰۳۲- اگر بواسطه عذری- مثل فراموشی یا غیر آن- در روز عید ذبح نکرد، بنا بر احتیاط واجب، باید در ایام «تشریق» ذبح نماید؛ و اگر نشد، در بقیه ماه ذی‌حجه ذبح کند؛ و در تأخیر عمدی نیز حکم همین است.

۲- مکان ذبح

اشاره

۱۰۳۳- ذبح در هر نقطه از منی کافی است، و بدون احراز منی، صحیح نیست.

قربانی در مسلخ جدید

۱۰۳۴- گفته می‌شود که، مسلخ فعلی، کمی در وادی مُحَسَّر ساخته شده، با این فرض، در صورت امکان ولو تا آخر ذی‌حجه، باید در منی قربانی کنند هر چند قربانی در مسلخ جدید، مجزی است.

(۱)- آیه الله بهجت: حکم آن در مسأله قبل بیان شد.

آیه الله تبریزی، آیه الله خوئی: بلکه بدون تردید لازم است.

آیه الله سیستانی: اقوی آن است که می‌تواند در روزهای تشریق قربانی کند. (مناسک، مسأله ۳۸۲).

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: این احتیاط واجب نیست اگرچه مطلوب است و لکن اگر در غیر ایام نحر (روز عید و سه روز بعد از آن) بود بنا بر احتیاط قصد ادا و قضا نکند، بلکه بقصد ما فی الذمه ذبح کند. (مناسک عربی، ص ۱۴۷).

آیه الله مکارم: تا روز سیزدهم در هر حال جایز است ذبح کند.

(۲)- آیه الله خوئی: اگر از روی علم و عمد ترک کرده و طواف بجا آورده باشد ظاهراً طوافش باطل و اعاده آن بعد از تدارک ذبح واجب است.

(۳) - آیه الله سیستانی: اگر عمداً ذبح را از ایام تشریق تأخیر بیندازد حجش باطل است و اگر معذور باشد باید روزه بگیرد و احتیاط مستحب این است که ذبح در بقیه ذی حجه را نیز انجام دهد. (ملحق مناسک، ص ۳۳۶ و مناسک، مسأله ۳۹۲).

(۴) - آیه الله تبریزی: با فرض شک، مانعی ندارد.

آیه الله خویی: در مورد شک در منی فتوای ایشان به دست نیامد.

(۵) - آیه الله بهجت: اگر به علت تغییر محل، ذبح در منی ممکن نباشد و تأخیر انداختن آن، ولو تا آخر ماه ذی حجه موجب عسر و حرج نوعی باشد، در این صورت ذبح در خارج از منی اشکال ندارد. (مناسک، ص ۱۳۷).

آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: پس اگر متمکن از تأخیر و ذبح در منی باشد، اگرچه تا آخر ذی حجه، حلق یا تقصیر نماید و محل شود و ذبح را تأخیر بیندازد و همچنین طواف و نماز طواف و سعی را تأخیر بیندازد و الا جایز است به ذبح در مذبح فعلی اکتفا کند، لازم به تذکر است اگر در روز عید متمکن از ذبح در منی نبود و احتمال بقای عذر تا آخر ذی حجه را بدهد، می‌تواند طبق فتوای آیه الله خویی در مسلخ‌های جدید ذبح کند ولی اگر اتفاقاً کشف خلاف شد اعاده نماید. (استفتائات، ص ۲۶۷، س ۸۰۹). و آیه الله تبریزی اضافه فرموده‌اند: و جایی که مشکوک است که منی باشد میت و ذبح و تقصیر در حال اختیار هم مجزی است.

آیه الله سیستانی: در صورت زیاد بودن حجاج و گنجایش نداشتن منی برای همه آنها در وقت اراده ذبح، بعید نیست کشتن در وادی محسّر نیز جایز باشد، اگرچه احوط ترک آن است مگر آن که بدانند که نمی‌تواند در منی تا روز سیزدهم قربانی کند. و چنانچه ذبح در منی یا وادی محسّر تا آخر ایام تشریق میسر نبود در هر کجای حرم بخواهد می‌تواند ذبح کند و جواز اکتفاء در حال اختیار به ذبح در مکانی که مشکوک است از منی یا وادی محسّر می‌باشد به علت شک در صحت علائم منصوبه در آن مکان‌ها محل اشکال است.

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: در صورت تمکن از ذبح در ایام تشریق، لازم است ذبح را تأخیر نماید بلکه لزوم تأخیر تا آخر ذی حجه بعید نیست ولی حلق را روز عید انجام دهد و با این عمل از احرام مخیط خارج می‌شود و باقی اعمال را به ترتیب بجا آورد. و اگر بکلی ذبح در منی ممکن نبود ذبح در وادی محسّر کافی است.

آیه الله فاضل: می‌توانند در روز عید در مذبح فعلی قربانی کنند و بقیه اعمال را انجام دهند.

آیه الله مکارم: از روز سیزدهم تأخیر نیندازد.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۴۴۳

فصل دوم: نوع و شرایط قربانی

۱- نوع قربانی

اشاره

۱۰۳۵- بر ممتع، ذبح یک هدی- شتر یا گاو یا گوسفند- واجب است؛ و نحر شتر افضل است و پس از آن ذبح گاو بهتر است. ذبح غیر از سه حیوان مذکور، کافی نیست.

۱۰۳۶- یک گوسفند، کمترین چیزی است که برای ذبح کافی است؛ و هرچه بیشتر باشد افضل است؛ و در روایت است که رسول خدا صلی الله علیه و آله صد شتر همراه آوردند، سی و چهار تایی آنها را برای حضرت امیرالمؤمنین علیه السلام و شصت و شش تایی آنها را برای خودشان، نحر کردند.

کفایت گاومیش

۱۰۳۷- گاومیش در ذبح واجب، کافی است هر چند گفته‌اند کراهت دارد.

شراکت در هدی

۱۰۳۸- شراکت در یک هدی برای چند نفر، در حال اختیار کفایت نمی‌کند؛ بلکه در حال ضرورت نیز، محل اشکال است؛ و احتیاط واجب جمع بین شرکت در ذبح و روزه است که خواهد آمد.

(۱)- آیه الله خوبی، آیه الله گلپایگانی: متعرض این فرع نشده‌اند.

(۲)- آیه الله مکارم: بنا بر احتیاط واجب.

(۳)- آیه الله فاضل: اگر چه بعید نیست در حال ضرورت یک هدی برای چند نفر به شراکت کفایت کند و در این صورت احتیاط مستحب جمع بین شراکت در هدی و روزه است.

(۴)- آیه الله صافی: در صورت ضرورت مثل این که جز یک قربانی پیدا نشود و بواسطه بهای زیادی که مالک آن معین کرده هر یک نتوانند آنرا بخرند یا اگر بیشتر از یک قربانی پیدا شود بواسطه گرانی قیمت نتوانند خریداری نمایند بطور شرکت خریداری نمایند و قربانی کنند و احتیاطاً بدل آن روزه بگیرند ولی اگر یک قربانی بیشتر پیدا نشود و هر یک بتوانند آنرا خریداری نمایند هر کدام توانستند باید قربانی نمایند بنا بر این اگر یک نفر قربانی داشته باشد نمی‌تواند دیگران را با خود شریک کند. (آداب و احکام حج، ص ۳۱۳، مسأله ۷۹۶).

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۴۴۴

خرید مجموعی گوسفند

۱۰۳۹- اگر کسی با پولهایی که حجاج به یک اندازه به او پرداخت نموده‌اند، برای همه آنان تعدادی گوسفند بخرد و در وقت ذبح، هر گوسفند را برای یک نفر قصد کند، کفایت می‌کند؛ و با فرض تفاوت گوسفندان در قیمت، اگر صاحبان پول راضی باشند، اشکال ندارد.

ترک ذبح

۱۰۴۰- اگر شخصی مثلاً به اعتقاد این که گوشت گوسفند تلف می‌شود، قربانی نکند و با همین کیفیت تقصیر کند، و اعمال حج را انجام دهد، اگر جاهل بوده و فکر می‌کرده که عملش صحیح است، از احرام خارج شده ولی قربانی بر ذمه او است.

معاینه با احتمال نقص

۱۰۴۱- اگر احتمال نقص یا مرض یا کمبود سن در گوسفند باشد، احتیاط آن است که آن را

(۱)- آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: اگر صاحبان پول اجازه داده باشند مانعی ندارد ولی رضایت قلبی کافی نیست. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: اگر صاحبان پول راضی باشند و ذابح و کالت در افراز داشته باشد اشکال ندارد. (آداب و احکام حج، مسأله ۸۴۱).

آیه الله فاضل: لیکن بهتر است که وکالت بگیرد در مقابل وجه مورد توافق، یک گوسفند به نیابت از او قربانی کند و مجاز باشد که برای ذبح نایب هم بگیرد.

(۲)- آیه الله بهجت: قربانی کند و بعد تقصیر نماید و کفاره ازاله شعر را بدهد.

آیه الله سیستانی: باید فوراً لباس دوخته را بیرون آورد و محرمات احرام را ترک کند و قبل از پایان ایام تشریق ذبح کند و گرنه حج او باطل است بنا بر احتیاط.

آیه الله فاضل: ظاهراً از احرام خارج نشده و لازم است محرمات احرام را رعایت کند و اگر تا پایان ایام تشریق ذبح کند حجش صحیح است و الا بنا بر احتیاط باطل است و باید با عمره مفرده از احرام خارج شود.

آیه الله مکارم: اگر قربانی در منی از بین می‌رود و به هیچ وجه قابل استفاده نیست، باید پول آنرا کنار گذارد و در شهر خودش قربانی کند (در ماه ذی حجه آن سال و اگر نتوانست در سال بعد در ایام تشریق). و در حال حاضر که به حسب ظاهر از بین نمی‌رود، و قربانگاهها در خارج منی است، مخیر است که در آنجا قربانی کند یا در وطن خود در ماه ذی الحجه.

(۳) آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: اگر بایع اهل خبره بود و از سن هدی خبر داد می‌توان به قول او اعتماد کرد. (المسائل الشرعیه، ج ۱، ص ۳۷۶ و صراط النجاه).

آیه الله مکارم: در صفات پنهانی حیوان می‌توان به قول فروشنده ظاهر الصلاح قناعت کرد.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۴۴۵

معاینه کنند، اگرچه در فرض احتمال حدوث عیب- مثل احتمال گوش یا دم بریدگی یا خصی بودن- اقوی عدم لزوم معاینه است؛ و در عیب‌هایی که محتمل است از حال تولد داشته، احتیاط ترک نشود.

۲- شرایط قربانی

آنچه در هدی معتبر است

اشاره

۱۰۴۲- در هدی چند شرط باید رعایت شود:

اول- سن شتر، کمتر از پنج سال نباشد و داخل در شش سال شده باشد؛

و سن گاو بنا بر احتیاط واجب، کمتر از دو سال نباشد و داخل در سه سال شده باشد؛ و همچنین سن بز کمتر از سن گاو نباشد؛ و

سن میش به احتیاط واجب، کمتر از یک سال نباشد و داخل در سال دوم شده باشد.

دوم- باید صحیح باشد؛ و حیوان مریض، کافی نیست، حتی مثل کچلی بنا بر احتیاط.

(۱) - آیه الله تبریزی: در موارد احتمال نقص و مرض مطلقاً فحص لازم نیست.

آیه الله خویی: متعرض این فرع نشده‌اند.

آیه الله سیستانی: فحص مطلقاً لازم نیست، گرچه احتیاط مستحب آن است که فحص کند مخصوصاً اگر احتمال نقص از هنگام ولادت در میان باشد.

آیه الله مکارم: بعید نیست قول فروشنده در مورد سن حیوان و یا اخته نبودن یا سایر عیوب پنهانی که خریدار نمی‌داند مقبول باشد.

(۲) - آیه الله فاضل: اگر گاو داخل در سال دوم شده باشد کفایت می‌کند ولی بهتر است کمتر از دو سال نباشد و همچنین است اگر قربانی بز باشد و اگر میش باشد کمتر از یک سال هم کفایت می‌کند ولی احتیاط مستحب است که کمتر از یکسال نباشد.

(۳) - آیه الله بهجت، آیه الله سیستانی: بنا بر احتیاط واجب.

(۴) - آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی: گوسفند بایستی هفت ماهش تمام و وارد ماه هشتم باشد و کمتر از آن کافی نیست و احتیاط این است که یک سالش تمام و در سال دوم داخل شده باشد.

آیه الله گلپایگانی: و در میش به احتیاط کمتر از ...

(۵) - آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی: احوط اولی این است که مریض نباشد.

آیه الله فاضل: بنا بر احتیاط واجب باید صحیح باشد.

آیه الله گلپایگانی، متعرض این حکم نشده‌اند.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۴۴۶

سوم- باید خیلی پیر نباشد. چهارم - باید تمام الأجزاء باشد و ناقص کافی نیست؛ پس اگر کوری یا لنگی آن واضح باشد- بنا بر اقوی- کافی نیست؛ و اگر واضح نباشد نیز- به احتیاط واجب- کافی نیست؛ و احتیاط واجب آن است که چشمش سفید نشده باشد؛ و باید گوش بریده و دم بریده و شاخ داخل آن شکسته یا بریده، نباشد.

پنجم- باید لاغر نباشد؛ و اگر در گرده آن پیه باشد، کافی است، و احتیاط آن است که آن را در عرف لاغر نگویند.

ششم- باید «خصی» نباشد؛ یعنی خصیتین آن را بیرون نیاورده باشند.

هفتم- بیضه آن را- بنا بر احتیاط واجب- نکوبیده باشند.

(۱) - آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی: احوط اولی آن است که خیلی پیر نباشد یعنی مغز استخوانش آب نشده باشد.

آیه الله فاضل، آیه الله مکارم: بنا بر احتیاط واجب.

(۲) - آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی: باید تمام الأعضاء باشد پس کافی نیست کور (هر چند یک چشم باشد) و لنگ و گوش بریده و آن که شاخ داخلش شکسته است و مانند آن.

(۳) - آیه الله بهجت، آیه الله خامنه‌ای: باید تمام الاجزاء باشد پس کور و یک چشمی و لنگ و گوش بریده حتی اگر قلبی از گوش بریده باشند و آن که از شاخ اندرونی آن چیزی ناقص است مجزی نیست. (مناسک شیخ ص ۷۵).

(۴) - آیه الله مکارم: لنگی مختصر عیب ندارد.

(۵) - آیه الله بهجت: باید لاغر نباشد و مشهور کفایت بودن پیه در گرده اوست و احوط آنستکه علاوه بر این‌ها در عرف لاغر نگویند (مناسک شیخ ص ۷۵).

(۶) - آیه الله مکارم: بر کلیه آن مقداری چربی باشد کافی است.

(۷) - آیه الله خویی: باید عرفاً لاغر نباشد و پیه داشتن در گرده ملاک نیست. (مناسک عربی، مسأله ۳۸۴).

آیه الله سیستانی: معتبر است که قربانی عرفاً لاغر نباشد.

(۸) - آیه الله تبریزی، آیه الله فاضل: بنابر احوط قربانی نباید اخته باشد.

(۹) - آیه الله بهجت: اظهر اجزاء موجوء است. (مناسک ص ۷۵).

آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی: احوط و اولی آن است که بیضه آن را نکوبیده باشند.

آیه الله خامنه‌ای: کوبیده نبودن بیضه شرط نیست مگر این که به حد اخته شدن برسد.

آیه الله فاضل: احتیاط مستحب آن است که بیضه آن را نکوبیده باشند.

آیه الله گلپایگانی، آیه الله مکارم: جایز است کشتن حیوانی که بیضه آن را کوبیده باشند.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۴۴۷

هشتم - بنابر احتیاط واجب، در اصل خلقت، بی دم نباشد؛ و اگر در خلقت اصلی، گوش یا شاخ نداشته باشد، کفایت، بعید نیست

اگرچه خلاف احتیاط است. نهم - در اصل خلقت بی بیضه نباشد. ۱۰۴۳ - بنابر احتیاط واجب، تخم‌های گوسفند تابیده نشده باشد.

۱۰۴۴ - اگر غیر از خصی یافت نشود، کفایت ذبح خصی بعید نیست، گرچه احتیاط در جمع

(۱) - آیات عظام صافی، گلپایگانی: احتیاط واجب آن است که حیوانی را که شاخ یا گوش یا دم در اصل خلقت ندارد قربانی نکند.

آیه الله بهجت: باکی نیست اگر گوش او شکافته یا سوراخ باشد اگر چه احوط ترک این دو و ترک حیوانی که شاخ یا دم از برای او

در اصل خلقت نباشد و همچنین آن حیوان که عروق و بیضتین او را مالیده باشند که او را موجوء و مرضوض الخصیتین گویند اگر

چه اظهر اجزاء موجوء است (مناسک شیخ ص ۷۵).

آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی: احوط و اولی این است که قربانی طوری نباشد که از اصل خلقت شاخ و دم نداشته باشد.

آیه الله خامنه‌ای: فقدان اعضایی که در همه اصناف این حیوان وجود دارد و نقص محسوب می‌شود، مانع اجزاء است مانند بیضه

و گوش و در غیر آنها مانند شاخ و دم اگر در این صنف از حیوان معمولاً وجود دارد، فقدان آن نقص محسوب می‌شود و مانع است

و الا نه.

آیه الله مکارم: اگر در اصل خلقت بی دم باشد اشکال ندارد.

(۲) - آیه الله مکارم: بنابر احتیاط.

(۳) - آیه الله بهجت، آیه الله گلپایگانی: به مسأله ۱۰۴۲ (شرایط هدی) مراجعه شود.

آیه الله خامنه‌ای: اگر به حد اخته شدن برسد مجزی نیست.

آیه الله خویی: مسأله در مورد کوبیده نبودن، و تابیده و مالیده نبودن مبتنی بر احتیاط استحبابی است، بلی باید خصی یعنی اخته

نباشد. (مناسک عربی، مسأله ۳۸۴).

آیه الله سیستانی، آیه الله فاضل: احتیاط مستحب است.

(۴) - آیه الله بهجت: اگر تأخیر انداخت و پیدا نشد اشکال ندارد و جمع می‌کند بین آن و روزه.

آیه الله تبریزی: و کسی که نتواند قربانی را ولو با صبر کردن تا آخر ذی‌حجه به این شرایط تهیه کند، هرچه ممکن باشد کافی

است.

آیه الله خویی: و کسی که نتواند قربانی را به این شرایط تهیه کند، هرچه ممکنش باشد همان کافی است.

آیه الله سیستانی: اگر تا روز سیزدهم ذی‌حجه بجز اخته پیدا نشود، همان کافی است.

آیه الله صافی: احتیاط مستحب آنست که سه روز در حج و هفت روز پس از حج روزه بگیرد و این حکم در مورد قربانی ناقص

است چه خصی باشد و چه غیر آن.

آیه الله گلپایگانی: بنا بر احتیاط ناقص را ذبح کند و در سال بعد نیز خودش و یا نایبش باید حیوان دیگری را که واجد شرایط است قربانی کند. (آداب و احکام حج، مسأله ۸۰۵).

آیه الله مکارم: این احتیاط واجب نیست.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۴۴۸

بین آن و هدی سالم در ماه ذی حجه همان سال؛ و اگر نشد، سال دیگر، یا جمع بین ناقص و روزه است.

۱۰۴۵- اگر غیر از خصی و مرضوض، گوسفندی یافت نشود، ذبح آن کافی است.

نقص در شاخ

۱۰۴۶- اگر حیوان، شاخ خارجش شکسته یا بریده باشد، اشکال ندارد و شاخ خارج؛ شاخ سخت سیاهی است که به منزله غلاف برای شاخ داخل که شاخ سفید است.

شکاف و سوراخ گوش

۱۰۴۷- شکاف داشتن گوش و سوراخ بودن آن مانع ندارد؛ و احتیاط در عدم ذبح آن است.

فرض یافت نشدن هدی یا هدی سالم

۱۰۴۸- اگر هدی یافت نشود، قیمت آن را پیش شخص امینی بگذارد که در بقیه ذی حجه در منی ذبح کند؛ و اگر در این سال ممکن نشود، سال بعد ذبح کند. ۱۰۴۹- اگر هدی ناقص یافت شود (از غیر جهت خصی بودن)، احتیاط واجب آن است که آن را ذبح کند و یک هدی تام هم در بقیه ذی حجه؛ و اگر نشد، در سال آینده ذبح کند؛ و احتیاط

(۱)- مراجعه شود به مسأله ۱۰۴۲ و ۱۰۴۴.

آیه الله بهجت: ولی بنا بر احتیاط روزه هم بگیرد.

آیه الله سیستانی: ذبح خضی در این فرض و ذبح مرضوض مطلقا کافی است.

(۲)- آیه الله سیستانی: اگر تا روز سیزدهم یافت نشود بعید نیست کفایت روزه (که در بخش بعد، مسأله ۱۰۵۱ خواهد آمد) ولی

احتیاط مستحب این است که جمع کند بین روزه و ذبح در بقیه ذی حجه اگر ممکن باشد هر چند با سپردن به شخص امین.

(۳)- آیه الله بهجت: در ادامه این فرع می‌فرماید: و احوط آن است که در صورت تأخیر از ذی حجه همان سال، جمع کند بین آن و

صوم ده روز.

(۴)- آیه الله بهجت: گذشت در مسأله ۱۰۴۴.

آیه الله فاضل: و بعید نیست اکتفا به همین هدی.

(۵)- آیه الله خویی: اگر تا آخر ذی حجه هدی تام پیدا می‌کند باید صبر کند ولی اگر فعلا متمکن نیست و اعاده کند. (مناسک،

مسأله ۳۸۸ و ۳۹۰ و استفتائات، ص ۲۶۷، س ۸۰۹).

آیه الله سیستانی: احتیاط این است که بین ذبح ناقص و روزه اگر در ایام تشریق یافت نشد جمع نماید. و اگر در بقیه ذی حجه هدی

تام یافت شود به احتیاط واجب آن را نیز اضافه کنند و همچنین است اگر پول هدی واجد شرایط را ندارد.

آیه الله مکارم: هر گاه صحیح یافت نشود ناقص کافی است و احتیاط مزبور لازم نیست.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۴۴۹

بهتر آن است که بین ذبح هدی ناقص و هدی تام و روزه جمع کند.

موارد مختلف کشف خلاف یا وفاق در ذبح

۱۰۵۰- اگر حیوانی را به گمان صحیح و سالم بودن ذبح کند بعد معلوم شود که مریض یا ناقص بوده، کافی نیست و باید دوباره ذبح کند. ۱۰۵۱- اگر حیوانی را به گمان چاقی ذبح کند بعد معلوم شود لاغر است، کافی است. ۱۰۵۲- اگر حیوانی را به گمان لاغری بخرد و به امید آن که چاق درآید، برای اطاعت خدا رجاء ذبح کند و بعد معلوم شود چاق است، کافی است.

۱۰۵۳- اگر احتمال چاقی نمی داد یا احتمال می داد ولی از روی بی‌مبالاتی نه به امید موافقت امر خداوند، ذبح کرد، کافی نیست.

۱۰۵۴- اگر به لاغری اعتقاد داشت و به واسطه جهل به مسأله، برای اطاعت خداوند ذبح کرد، بعد معلوم شد چاق است، احتیاط واجب در اعاده است.

(۱)- آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی: چنانچه قربانی را به عقیده این که سالم است خریداری نمود و قیمتش را پرداخت و بعد معلوم شد که عیبی دارد، ظاهر این است که می‌تواند به آن اکتفا نماید و لازم نیست قربانی دیگری بنماید. آیه الله خامنه‌ای: در صورت تمکن.

(۲)- آیه الله سیستانی: اگر حیوانی را به گمان چاقی خرید سپس معلوم شد لاغر است کافی است چه قبل از ذبح معلوم شود چه بعد از آن، ولی اگر خودش گوسفندی داشت و آن را به گمان چاقی ذبح کرد سپس معلوم شد لاغر است به احتیاط واجب کافی نیست.

(۳)- آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی، مکارم: اگر اجمالاً قصد اطاعت امر الهی داشته است کافی است.

(۴)- آیه الله بهجت: مانع ندارد.

آیه الله نوری: ظاهراً کافی است.

(۵)- آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی: در فرض مزبور کفایت می‌کند.

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: در مفروض مسأله اگر بعد معلوم شد چاق است کفایت می‌کند. (مناسک فارسی، ص ۱۳۸، مسأله ۱۸۴).

آیه الله فاضل...: و بعد معلوم شد چاق است بهتر است اعاده کند.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۴۵۰

۱۰۵۵- اگر ناقص بودن را می‌دانست و به واسطه جهل به مسأله، برای اطاعت خداوند ذبح کرد و بعد معلوم شد صحیح است، ظاهراً کافی باشد.

۱۰۵۶- اگر بعد از ذبح کردن، احتمال ناقص بودن یا نداشتن سایر شرایط را داد، اعتنا نکند. ۱۰۵۷- اگر کسی پس از ذبح قربانی متوجه شود که سن هدی کمتر از حد نصاب است، باید ذبح را اعاده کند.

(۱)- آیه الله خویی، آیه الله فاضل: در صورتی که احتمال بدهد که در حال ذبح احراز شرایط کرده بوده. (مناسک عربی، مسأله ۳۸۸).

آیه الله سیستانی: و همچنین اگر شك در این باشد که محل ذبح منی بوده یا جای دیگر.

(۲) - آیه الله سیستانی: اگر در ایام تشریق باشد باید اعاده کند و اگر بعد از آن باشد به احتیاط واجب جمع کند بین اعاده ذبح و روزه.

آیه الله مکارم: بنا بر احتیاط واجب.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۴۵۱

فصل سوم: نیابت و استنباه در ذبح

۱- اذن و توکیل

عدم کفایت ذبح برای دیگری بدون توکیل

۱۰۵۸- قربانی برای دیگری بدون توکیل ولو با اذن فحوی، کافی نیست؛ و اگر بدون نیابت برای دیگری قربانی کند، کفایت نمی‌کند و پول از مال کسی خارج می‌شود که خرج کرده است مگر آن که غروری در بین باشد.

نیابت دادن به نفر دوم و ذبح نایب اول

۱۰۶۰- اگر حج گزار شخصی را در قربانی، نایب قرار دهد، سپس به دیگری نیز نیابت دهد، ولی شخص اول ذبح نماید، اگر اولی را از وکالت عزل نکرده، کافی است و مجرد نیابت دادن به دومی، عزل اولی از نیابت محسوب نمی‌شود.

واگذاری ذبح به دیگری توسط وکیل

۱۰۶۱- اگر کسی را در قربانی وکیل نمایند که خود او ذبح نماید، وکیل مزبور نمی‌تواند به دیگری وکالت دهد.

شک نایب در انجام قربانی برای منوب‌عنه

۱۰۶۲- نایب در قربانی، اگر شك کند که برای منوب‌عنه ذبح کرده یا نه، باید برای وی قربانی نماید.

(۱) - آیه الله بهجت: چنانچه احراز رضایت کرد و شاهد حال هم دال بر رضایت بود؛ به طوری که اگر او بفهمد رضای است کفایت می‌کند.

آیه الله خامنه‌ای: این ذبح محل اشکال است و احتیاط واجب اکتفا نکردن به ذبح نایب است، بدون اذن قبلی از منوب‌عنه.

(۲) - آیه الله بهجت: در مسأله قبل بیان شد که در چه صورتی کفایت می‌کند.

آیه الله مکارم: یعنی کسی او را فریب داده باشد.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۴۵۲

۲- نیت نایب و احکام شک و خلل

حکم نیت در هنگام ذبح نایب

۱۰۶۳- هنگام ذبح، نیت وکیل کفایت می‌کند و احتیاطاً خود شخص هم نیت کند.

نیت ذابح در ذبح قربانی نایب

۱۰۶۴- ذابحی که نایب ذبح را به او واگذار کرده، لازم نیست نام منوب‌عنه را ببرد؛ و چنانچه نیت کند آنچه را بر عهده نایب است، انجام دهد، صحیح است.

نیت وکیل در قربانی در حج نیابی

۱۰۶۵- نایب در حج، می‌تواند برای قربانی، دیگری را وکیل کند؛ و وکیل مزبور، نیت می‌کند قربانی حجی را که موکلش از طرف منوب‌عنه خود انجام می‌دهد.

ذبح قربانی دیگران قبل از قربانی خود

۱۰۶۶- حج گزار می‌تواند قبل از ذبح قربانی خود، برای دیگران ذبح نماید.

احتمال عدم عمل نایب به شرایط

۱۰۶۷- اگر بعد از اینکه نایب در ذبح، هدیه را خرید و ذبح نمود، اگر در صحت عمل او شک

(۱)- آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: باید نیت از صاحب قربانی تا هنگام کشتن مستمر باشد و کشنده لازم نیست نیت کند هر چند احوط و اولی نیت نمودن اوست.

آیه الله صافی: و احوط آن است که علاوه بر نایب خودش هم اگر در وقت ذبح حاضر باشد نیت کند و اگر حاضر نیست موقعی که نایب یا وکیلی را که از طرف او برای ذبح نایب می‌گیرد می‌فرستد نیت کند و نیت را تا وقت ذبح مستمر بدارد.

آیه الله گلپایگانی: علاوه بر خودش ذابح نیز باید نیت کند. (آداب و احکام حج، ص ۳۱۵).
آیه الله مکارم: نیت را حاجی می‌کند.

(۲). آیه الله تبریزی: نایب باید نیت کند که برای حج نیابی که انجام می‌دهد قربانی می‌کند و ذابح لازم نیست که نیت کند هر چند احوط و اولی این است که نیت کند آنچه را که بر عهده نایب است انجام می‌دهد.

(۳)- مراجعه شود به مسأله قبل.

آیه الله سیستانی: وکیل باید نیت کند آن قربانی که بر موکلش واجب است.

آیه الله مکارم: نیت قربانی را نایب اصلی می‌کند.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۴۵۳

کند، به شکش اعتنا نکند، ولی باید به اصل خرید و ذبح، علم داشته باشد و گمان کفایت نمی‌کند.

ضامن بودن نایب با اخلال به شرایط

۱۰۶۸- اگر نایب عمداً ضوابط شرعی را در اوصاف ذبیحه یا در ذبح آن، رعایت نکند، ضامن است و باید غرامت آن را بدهد و ذبح اعاده شود.

موارد سهو یا جهل نایب

۱۰۶۹- اگر نایب در ذبح از روی اشتباه یا جهل، برخلاف دستور عمل کند، اگر برای عمل اجرت گرفته است، ضامن است و گرنه ضامن او معلوم نیست؛ و در هر صورت ذبح باید اعاده شود.

انجام ذبح و حلق و انکشاف عدم رمی نایب

۱۰۷۰- کسانی که برای رمی، نایب می‌گیرند، اگر به اعتماد اینکه نایب رمی نموده، ذبح و حلق نمایند، سپس معلوم شود که نایب رمی را انجام نداده یا ناقص انجام داده، ذبح و حلق صحیح است؛ هرچند باید رمی تدارک شود.

اگر وکیل ذبح را فراموش کند

۱۰۷۱- اگر وکیل در ذبح، ذبح را فراموش کند تا وقت آن بگذرد، حج منوب عنه صحیح است، ولی قربانی بر ذمه اش باقی است؛ و اگر در ماه ذی حجه فهمید، باید در صورت امکان، در

(۱)- آیه الله بهجت: احتیاطاً اطمینان لازم است.

آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: اگر نایب ثقة باشد و خبر دهد از ذبح کافی است.

(۲)- آیه الله صافی: این فرع مجمل است و تفصیلی دارد.

آیه الله گلپایگانی: متعرض این فرع نشده‌اند.

(۳)- آیه الله خویی: ظاهراً به نظر ایشان فرض مزبور مطلقاً مورد ضمان است چون اتلاف مستند به نایب است و عدم ضمان وکیل بدون تعدی و تفریط در مورد تلف است نه اتلاف. (مراجعه شود به مستند العروه، کتاب الاجاره، ص ۲۴۵ و ۲۴۷). و نظر آیه الله تبریزی هم همین است.

آیه الله سیستانی: در هر دو صورت ضامن است.

آیه الله مکارم: اگر مقصر بوده ضامن است.

(۴) - آیه الله بهجت: اگر خلاف موجب عدم اجزاء شود در هر صورت ضامن است و اعاده لازم است.

آیه الله فاضل: و نیز اگر تلف مستند به ذابح باشد بنابر احتیاط ضامن است اگر چه عمل را تبرعاً انجام داده باشد.

(۵) - آیه الله مکارم: بنابر احتیاط واجب اعاده شود.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۴۵۴

همان ماه قربانی کند؛ و گرنه باید آن را در سال آینده در منی انجام دهد.

۳- شرایط ذابح

ایمان ذابح

۱۰۷۲- ذابح- بنابر احتیاط واجب - باید مؤمن باشد، بلکه خالی از قوت نیست و همین طور در ذبح کفارات.

۱۰۷۳- اگر قربانی به دست غیر مؤمن انجام گیرد، کفایت نمی‌کند و باید دو مرتبه قربانی کند هر چند در وقت قربانی متوجه مؤمن بودن ذابح نشود، یا جاهل به مسأله باشد.

ضمان با واگذاری ذبح موکل به غیر واجد شرط

۱۰۷۴- افرادی که برای قربانی از حجاج پول گرفته‌اند، اگر ذبح را به غیر مؤمن ذبح واگذار کنند، کفایت نمی‌کند و ضامن می‌باشند.

(۱) - آیه الله سیستانی: اگر پس از ایام تشریق در ماه ذی‌حجه متوجه شود به احتیاط واجب جمع کند بین روزه و ذبح.

(۲) - آیات عظام خامنه‌ای، فاضل، نوری: در صورتی که ذابح را در انجام قربانی نایب کرده باشد و اما اگر از او خصوص ذبح را خواسته باشد لازم نیست مؤمن باشد و خودش باید قصد قربانی و قربت را انجام دهد.

(۳) - آیه الله بهجت: ایمان شرط نیست ولی شرایط دیگر را باید دارا باشد. (مناسک س ۱۵۲).

آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی، صافی، گلپایگانی: اگر مسلمان باشد کفایت می‌کند و شیعه بودن ذابح لزومی ندارد.

آیه الله مکارم: تمام مسلمانان که ذبیحه آنان پاک و حلال است می‌توانند ذبح کنند.

(۴) - آیه الله نوری: گذشت که اگر خصوص ذبح از غیر مؤمن را خواسته باشد کفایت می‌کند.

آیه الله مکارم: مانند مسأله سابق است.

(۵) - نظر آیات عظام از مسأله قبل معلوم می‌شود.

(۶) - مراجعه شود به مسأله ۱۰۷۲

آیه الله فاضل: به حاشیه مسأله ۱۰۶۹ مراجعه شود.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۴۵۵

فصل چهارم: تقسیم ذبیحه

۱۰۸۲- احتیاط آن است که ذبیحه را سه قسمت کنند: یک قسمت را هدیه بدهند؛ و یک قسمت را به مؤمنین صدقه بدهند؛ و قدری هم از ذبیحه بخورند؛ ولی هیچ‌یک از این احتیاطها واجب نیست؛ و اگر صدقه را به فقرا یا کفار بدهد یا آن که تمام ذبیحه را به آنها بدهد، اشکال ندارد و

(۱)- آیه الله فاضل: مستحب است که ...

(۲)- آیه الله بهجت: احوط آنستکه قدری از ذبیحه بخورند و قدری هدیه دهند و قدری صدقه دهند و لازم نیست بنا بر اظهر که مقدار هر یک از هدیه و صدقه ثلث ذبیحه باشد و نیز در خصوص سهم صدقه احوط آنستکه بر مؤمنین بوده باشد و اگر به اختیار خود به غیر مؤمن بدهد احوط ضمان اوست یعنی قیمت قدری از آن را بعنوان صدقه به فقیر می‌دهد و همین احتیاط در سهم هدیه به مثل اتلاف و بیع جاریست و عمل به احتیاط به مثل توسط فقیر یا استیکال او ممکن است، و در صورت عدم امکان، این تکلیف ساقط است (مناسک شیخ ص ۷۶ و مناسک س ۱۵۸).

آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: این احتیاط واجب است ولی نسبت به صدقه انسان می‌تواند از فقیر مؤمن و نسبت به هدیه از مؤمن دیگری ولو از شهر خودش و کالت در قبول و اعراض بگیرد و بعد از ذبح از طرف آنها قبول و قبض کرده و بعد اعراض نماید و در صورتی که در منی متمکن از تقسیم نیست اخذ و کالت مزبور لازم است و اگر این عمل را با فرض تمکن انجام ندهد بنا بر احتیاط واجب ضامن است. (مستفاد از مناسک، مسأله ۴۰۴).

آیه الله سیستانی، در دو قسم اول با متن موافق هستند و اما در قسم سوم می‌فرمایند: بنا بر احتیاط واجب آن را به فقرا یا مسلمانان صدقه دهد. و اگر صدقه دادن ممکن نباشد یا موجب مشقت و زحمت زیادی شود و موجب آن ساقط می‌شود و رساندن آن به خود فقیر لازم نیست بلکه کفایت می‌کند به وکیل او داده شود اگر چه وکیل خود قربانی کننده باشد آنگاه وکیل بر حسب اجازه موکل در آن تصرف می‌کند به هدیه دادن یا فروش یا اعراض از آن و یا غیر اینها (مناسک مصرف قربانی حج تمتع، ص ۲۹۴).

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: واجب است که قدری از قربانی را خودش بخورد و قدری را هدیه دهد و مقداری را به فقیر مؤمن صدقه بدهد، و احتیاط آن است که هدیه را هم به مؤمن بدهد و این که هر یک از صدقه و هدیه کمتر از ثلث قربانی نباشد و در هدیه فقر شرط نیست.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)؛ ص ۴۵۵

آیه الله مکارم: تقسیم ذبیحه به سه قسمت واجب نیست ولی واجب است که قسمتی از آن را به فقراء بدهند.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۴۵۶

ضامن حصه فقرا نیست ولی احتیاط - خصوصاً در خوردن قدری از ذبیحه - خیلی مطلوب است.

۱۰۸۳- تقسیم قربانی به سه قسم واجب نیست، و فروش یا هبه سهم فقیر، قبل از قربانی و بدون قبض آن باطل است. بنابراین، عمل بعضی، که به ادعای فقر یا وکالت از فقیر، ثلث فقیر را از قربانی بخود حاجی می‌فروشند یا هبه می‌کنند، صحیح نیست.

(۱)- آیه الله سیستانی: بلکه به احتیاط واجب ضامن حصه فقرا است مگر این که قربانی ارزش مالی خود را به دلیل فراوانی بیش از حد از دست بدهد.

(۲)- نظریه آیات عظام در قبل گذشت.

(۳)- آیه الله فاضل: توسط فقیر یا وکیل او.

(۴)- آیات عظام بهجت، تبریزی، خویی، سیستانی: جایز است قبل از قبض، از فقیری در وطنش وکالت بگیرد که در یک سوّم

قربانی طبق خواسته او تصرف کند.
 آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: نسبت به صدقه و اهدا، انسان می‌تواند از فقرا و مؤمنین آشنا در شهر خود وکالت در قبول و اعراض بگیرد و بعد از ذبح از طرف آنها قبول کرده و بدون تقسیم اعراض نماید. (مناسک فارسی، ص ۱۴۰، مسأله ۱۹۰ و ۱۹۱).
 مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۴۵۷

فصل پنجم: عدم تمکن بر هدی و احکام صوم بدل

۱- غیر متمکن و حکم آن

۱۰۸۴- اگر قادر بر ذبح نباشد، باید سه روز در حج، و هفت روز پس از مراجعت از حج، روزه بگیرد.
 ۱۰۸۵- مراد از عدم قدرت بر ذبح، نداشتن هدی و پول آن است. ۱۰۸۶- اگر قرض بدون زحمت و مشقت ممکن باشد و مابه ازای آن را جهت ادا داشته باشد، باید قرض کند و ذبح کند.
 ۱۰۸۷- فروش لباس اگر چه لازم نیست، ولی اگر لباس زاید داشت و فروخت، ظاهراً باید ذبح کند، و احتیاط آن است که روزه هم بگیرد. ۱۰۸۸- اگر فروش مؤونه زاید سفر، بدون مشقت ممکن باشد، باید برای خرید هدی بفروشد؛ ولی فروش لباس هرگونه که باشد، لازم نیست.

-
- (۱)- آیه الله فاضل: و قدرت اقتراض یا فروش زاید از مؤونه سفر را هم که در مسائل آینده گفته می‌شود نداشته باشد.
 (۲)- آیه الله بهجت: گذشت که لباس زائد را بفروشد و ذبح کند و روزه لازم نیست.
 آیه الله تبریزی، آیه الله مکارم: در این صورت روزه لازم نیست.
 آیه الله گلپایگانی: متعرض این فرع نشده‌اند.
 (۳)- آیه الله بهجت، آیه الله صافی: فرق بین لباس و غیر آن در صورتیکه زائد بر مؤونه باشد نیست.
 آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: فرقی بین لباس و غیر لباس نیست.
 آیه الله سیستانی: اگر لباس مورد حاجت او نباشد بنا بر احتیاط واجب باید آن را بفروشد و قربانی تهیه کند.
 آیه الله مکارم: لباسی که مورد حاجت است.
 آیه الله گلپایگانی: متعرض این فرع نشده‌اند.
 مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۴۵۸
 ۱۰۸۹- جهت تهیه پول هدی، کسب لازم نیست، ولی اگر کسب و تهیه کرد، باید ذبح کند.

۲- شرایط روزه بدل از ذبیحه

اشاره

۱۰۹۰- سه روز روزه را باید در ماه ذی حجه بگیرد؛ و احتیاط واجب آن است که از هفتم تا نهم بگیرد و جلوتر نگیرد. ۱۰۹۱- باید این سه روز دنبال هم باشد.

ایام تشریق

۱۰۹۲- اگر روز هفتم نتوانست روزه بگیرد، روز هشتم و نهم و یک روز دیگر را بعد از مراجعت از منی روزه بگیرد؛ و احتیاط آن است که بعد از ایام تشریق، که یازدهم و دوازدهم و سیزدهم است، بگیرد.

حرمت روزه در ایام تشریق

۱۰۹۳- روزه این سه روز در ایام تشریق، در منی، جایز نیست، بلکه در ایام تشریق در منی، روزه برای همه حرام است، چه حج به جا بیاورند یا نه.

(۱)- آیه الله بهجت: اگر مناسب باشد و عسر و حرج نباشد لازم است کسب نماید.

(۲)- آیات عظام بهجت، تبریزی، خوئی: و سه روز اول را می‌تواند پس از شروع به اعمال عمره تمتع از اول ماه ذی حجه بگیرد. آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: باید این ۳ روز یا کاملاً قبل از عید قربان قرار گیرد هفتم و هشتم و نهم. و یا پس از بازگشت از منی و تا آخر ذی حجه.

(۳)- آیه الله تبریزی: کسی که باید در حج روزه بگیرد چنانچه نتواند روز هفتم را روزه بگیرد هشتم و نهم را روزه گرفته و روز دیگر را پس از بازگشت از منی روزه بگیرد.

آیه الله خوئی: این احتیاط استحبابی است. (مستفاد از مناسک، مسأله ۳۹۸ و صریح مستند العروه، ج ۵، ص ۲۷۰). آیه الله سیستانی: مکلفی که باید سه روز در حج روزه بگیرد اگر موفق نشود همه سه روز را پیش از روز عید بجا آورد، بنابر احتیاط کفایت نمی‌کند آنها را در روز هشتم و نهم و یک روز دیگر پس از برگشت از منی بگیرد، و افضل این است که پس از سپری شدن روزهای تشریق این سه روز را روزه بگیرد، اگرچه جایز است که از روز سیزدهم شروع کند، در صورتی که قبل از آن از منی برگشته باشد، بلکه بنابر اظهر اگرچه در خود روز سیزدهم برگشته باشد. (مناسک، مسأله ۳۹۴).

(۴)- آیه الله بهجت: نسبت به غیر ناسک خالی از تأمل نیست. (وسیله ص ۳۳۰).

آیه الله مکارم: بنابر احتیاط واجب.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۴۵۹

فصل ششم: شرایط و محل ذبح کفاره**مکان ذبح کفاره**

۱۱۱۰- کفارات مربوط به عمره تمتع- بنابر احتیاط واجب- در مکه؛ و کفارات مربوط به حج در منی ذبح شود؛ و اگر آن را ترک کرد و به محل خود برگشت، در محل خود ذبح کند و صدقه بدهد.

(۱)- آیه الله خامنه‌ای: محل ذبح کفاره صید در عمره مکه است و در حج منی است و احتیاط آن است که در دیگر کفارات نیز به همین نحو عمل کنند ولی اگر در مکه و منی ذبح نکرد پس از برگشتن از حج در هر محل دیگری ذبح کند کافی است.

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: در صورت تمکن باید کفارات در احرام عمره را (... آداب و احکام حج، ص ۱۷۲) و در صورت عدم تمکن مالی یا پیدا نشدن فقیر مؤمن در بلد خود یا جای دیگر ذبح کند.

آیه الله فاضل: احتیاط این است که کفاره محرّمات احرام عمره در مکه ذبح شود و کفاره محرّمات احرام حج در منی، ولی فعلاً که گوشت آن در آن دو مکان مصرف فقیر مؤمن نمی‌شود، ذبح در وطن جایز بلکه مطابق احتیاط است، تا به مصرف فقیر مؤمن برسد.

آیه الله مکارم: احتیاط مستحب آن است ...

(۲) - آیات عظام بهجت، تبریزی، خوبی: جای کشتن کفاره شکار در احرام عمره، مکه مکرمه است و جای کشتن کفاره شکار در احرام حج، منی است. کفاره‌ای که بر محرم برای غیر از شکار واجب شده است، اظهر این است که می‌تواند کشتنش را تا بازگشت از حج تأخیر انداخته و هر جا بخواهد بکشد. و بهتر این است که کفاره را در حج، خود بکشد.

آیه الله سیستانی: و جای کشتن کفاره واجب شده به علت شکار در عمره مفرده، مکه مکرمه می‌باشد و جای کفاره واجب شده به علت شکار در احرام حج یا عمره تمتع، منی می‌باشد، و همچنین است بنا بر احتیاط، کفاره واجب شده به علت سایر محرّمات احرام غیر شکار. (مناسک، مسأله ۲۸۳). و اگر آن را از روی عذر و یا بدون عذر در منی نکشت تا آن که برگشت، بنا بر اظهر جایز است آن را در هر جا خواست بکشد. (مناسک، مسأله ۲۸۴).

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: در صورت امکان نایب بگیرد تا از طرف او در مکه یا منی ذبح شود.

آیه الله نوری: در صورت نداشتن قدرت مالی یا پیدا نکردن فقیر مؤمن می‌تواند در شهر خود یا جای دیگر ذبح کند.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۴۶۰

ذبح کفاره در محل

۱۱۱۱- تأخیر عمدی ذبح کفاره از مکه، خلاف احتیاط است و در هر صورت ذبح در محل و دادن به فقرا کفایت می‌کند.

شرایط گوسفند کفاره

۱۱۱۲- شرایط هدی تمتع و هیچ شرط دیگر، در قربانی کفاره، معتبر نیست و ذبح گوسفند خصی و معیوب نیز کفایت می‌کند.

حکم اکل از گوشت کفاره

۱۱۱۳- شخص کفاره دهنده نمی‌تواند از گوشت کفاره واجبه، تناول کند؛ ولی از قربانی استحبایی، جایز است.

مصرف کفارات

۱۱۱۴- مصرف کفارات، فقرا و مساکین هستند.

(۱) - به مسأله ۱۱۱۰ مراجعه شود.

آیه الله تبریزی، آیه الله خوبی: کفاره‌ای که بر محرم، برای غیر از شکار واجب شده است، علی الظاهر این است که می‌تواند کشتن آن را تا بازگشتن از حج تأخیر انداخته و هر جا بخواهد بکشد. (مناسک عربی، مسأله ۲۸۴)

آیه الله مکارم: تأخیر تا هنگام بازگشت به محل مانعی ندارد.

(۲) - آیه الله بهجت: هر چند احتیاط این است که آن شرایط در کفاره نیز مراعات شود.

(۳) - آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: عیبی ندارد که مقداری از آن را خودش بخورد و قیمت آن را برای فقرا به عهده بگیرد.

آیه الله سیستانی، آیه الله فاضل: و احتیاط این است که خود کفاره دهنده از آن نخورد و اگر خورد احتیاط این است که قیمت مقداری را که خورده به فقرا صدقه بدهد. (و آیه الله فاضل اضافه می‌فرمایند: و نزدیکان او نیز اگر فقیر نیستند از آن نخورند).

(۴) - آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: باید مؤمن باشند.

آیه الله سیستانی: باید مسلمان بلکه به احتیاط واجب مؤمن باشند مگر این که مؤمن مستحق پیدا نشود که می‌توان به ضعفای غیر ناصبی داد.

آیه الله فاضل: مصرف کفاره، فقیر مؤمن است.

آیه الله گلپایگانی: متن مطابق احتیاط است.

آیه الله مکارم: احتیاط آن است که کفاره غیر سادات به سادات داده نشود.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۴۶۱

عدم جواز صرف کفاره در واجب النفقه خود

۱۱۱۵ - شخص فقیر نمی‌تواند گوشت کفاره تقصیر خود را، به مصرف فقرایی که واجب النفقه وی هستند، برساند.

کفایت استنابه

۱۱۱۶ - نیابت دادن برای ذبح کفاره، کافی است و مباشرت لازم نیست، ولی بدون نیابت، مجزی نیست.

محل ذبح گوسفند بدل بیتوته

۱۱۱۷ - ذبح گوسفند بدل بیتوته، در هر مکانی حتی محل خودش، جایز است اگر چه احتیاط آن است که در منی قربانی کند.

(۱) - آیه الله بهجت: این احتیاط ترک نشود.

آیه الله فاضل: احتیاط مستحب.

(۲) - آیات عظام بهجت، تبریزی، خویی: کفاره‌ای که بر محرم، برای غیر از شکار، واجب شده است، اظهر این است که می‌تواند کشتنش را تا بازگشت از حج تأخیر انداخته و هر جا بخواهد بکشد و بهتر این است که کفاره را در حج خود بکشد.

آیه الله خامنه‌ای؛ آیه الله سیستانی: بنا بر احتیاط واجب باید در منی قربانی کند و اگر نکرد بنا بر اظهر هر جا که قربانی نماید مجزی است.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۴۶۲

فصل هفتم: بعضی مسایل متفرقه و مستحبات ذبح

۱ - مسایل متفرقه ذبح

اشاره

۱۱۱۸- اگر پول کسی گم یا سرقت شود و به نحوی به او پول باز گردانده شود، اگر می‌داند که پول خود او است، صرف آن و خرید قربانی با آن مانع ندارد.

قطع سر گوسفند در حال حیات آن

۱۱۱۹- بعد از فری اوداج اربعه، اگر گردن قربانی را در حالی که هنوز زنده است، قطع کنند، کار حرامی است، ولی ذبیحه، حلال است و کفایت از قربانی می‌کند.

مقدار لازم استقبال در حال ذبح

۱۱۲۰- رو به قبله بودن قربانی در حال قطع اوداج اربعه، کافی است.

ذبح با کارد استیل

۱۱۲۱- ذبح با کاردهای استیل که معلوم نیست آهن است یا نه، صحیح نیست.

(۱)- آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: اگر می‌داند آن شخص دزد است مانع ندارد.
آیه الله سیستانی: و همچنین اگر شرایط تقاص حاصل باشد و به هر حال اگر قربانی را به نحو کلی فی الذمه بخرد و با آن پول، قیمت آن را ادا کند مجزی است.

(۲)- آیه الله سیستانی، آیه الله فاضل: بنا بر احتیاط.

(۳)- آیه الله بهجت: مانعی ندارد ولی اگر عمداً چنین کند استفاده از گوشت آن مکروه است بلکه خلاف احتیاط است (رساله توضیح المسائل، مسأله ۱۸۲۳).

آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: بنا بر احتیاط لازم، ذبیحه حلال نیست.

آیه الله مکارم: این کار حرام نیست ولی بهتر است این کار را نکند.

(۴)- آیه الله بهجت: اگر در تیزی و حدت مثل آهن باشد تا انتهای ذبح، بعید نیست حکم آهن را داشته باشد به الغای خصوصیت. (مناسک، ص ۱۵۹).

آیه الله تبریزی: مانعی ندارد، بلی اگر در محل ذبح آهن باشد، احتیاط مستحب آن است که با آن ذبح کند.

آیه الله خامنه‌ای: وسیله ذبح باید آهن باشد و استیل (فولاد همراه با مواد ضد زنگ) در حقیقت همان آهن است و ذبح با آن مانع ندارد.

آیه الله خویی: ذبح با آن مانعی ندارد. (صراط النجاة، ج ۱، ص ۲۹۲).

آیه الله سیستانی: خالی از اشکال نیست.
آیه الله صافی: اگر محرز نباشد که استیل آهن است صحیح نیست.
آیه الله فاضل: ذبح با کارد استیل مانع ندارد.
آیه الله مکارم، آیه الله نوری: با هر فلز برنده‌ای صحیح است.
مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۴۶۳

تهیه قربانی از غیر مخمس

۱۱۲۲- اگر پول قربانی، از وجه غیر مُخَمَّس باشد، کفایت نمی‌کند.

خرید ده گوسفند و پرداخت پول نه تا

۱۱۲۳- اگر کسی مثلاً ۱۰ رأس گوسفند خریداری نماید بعداً بفهمد که پول ۹ رأس را پرداخت نموده است، به صحت ذبح ضرر نمی‌زند ولی باید پول باقی‌مانده را با یأس از شناسایی صاحبش، از طرف او به فقیر صدقه دهد.

نجس شدن لباس احرام در هنگام ذبح

۱۱۲۴- مُحَرَّمی که لباس احرامش بر اثر ذبح نجس شده، در صورت امکان باید لباس خود را تطهیر کند و اگر نکرد ضرری به احرام یا ذبح ندارد.

(۱)- مراجعه شود به مسأله ۱۳۴۶.

آیه الله بهجت: اگر معامله به ذمه باشد، ظاهراً کافی است. (مستفاد از س ۹۷ مناسک).

آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: چون متعارف خرید به ثمن کلی است، قربانی صحیح است.

آیه الله سیستانی، آیه الله نوری: چون متعارف خرید به ثمن کلی است، قربانی صحیح است ولی ذمه‌اش به اندازه خمس مشغول است.

آیه الله مکارم: کفایت می‌کند.

(۲)- آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: باید فقیر مؤمن باشد.

آیه الله سیستانی: و به احتیاط واجب باید به اذن حاکم شرع باشد.

(۳)- آیه الله مکارم: منظور قیمت ارز آزاد است.

(۴)- آیه الله بهجت: بنا بر احوط. (مناسک، شیخ ص ۱۴).

آیه الله سیستانی: بنا بر احتیاط واجب.

(۵)- آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: بنا بر احتیاط لباس را تطهیر کند.

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: احتیاط مستحب تعویض یا تطهیر آن است.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۴۶۴

۱۱۲۵- مباشرین امر ذبح و نظارت بر آن ولو این که بدانند لباس ایشان خون‌آلود می‌شود، اگر معذور از تبدیل یا تطهیر می‌باشند، اشکال ندارد و اگر حج ایشان نیابی هم باشد، به صحت آن ضرر نمی‌زند.

۲- مستحبات هدی

۱۱۲۶- مستحبات هدی چند چیز است:

۱- در صورت تمکن، قربانی شتر باشد و در صورت نبودن آن، گاو و در صورت نبودن آن، گوسفند باشد.

۲- قربانی بسیار فربه باشد.

۳- در صورت شتر یا گاو بودن آن، از جنس ماده و در صورت گوسفند یا بز بودن آن، از جنس نر باشد.

۴- شتری که می‌خواهند او را نحر کنند، ایستاده و از سر دستها تا زانوی آن را ببندند و شخص در جانب راست او بایستد و کارد یا نیزه یا خنجر به گودال گردن او فرو برد و در وقت ذبح یا نحر این دعا را بخواند:

«وَجْهَتْ وَجْهِي لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ حَنِيفًا مُسْلِمًا وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ إِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ لَا شَرِيكَ لَهُ وَبِذَلِكَ أَمَرْتُ وَأَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ، اللَّهُمَّ مِنْكَ وَلَكَ بِسْمِ اللَّهِ وَاللَّهُ أَكْبَرُ، اللَّهُمَّ تَقَبَّلْ مِنِّي».

۵- این که خود قربانی را ذبح کند و اگر نتواند، دست خود را بالای دست ذابح بگذارد.

(۱)- آیه الله سیستانی: اگر ممکن است، به احتیاط واجب باید مبادرت به تطهیر یا تبدیل کند یا ابتدا از احرام خارج شود سپس به این کار پردازد.

(۲)- آیه الله مکارم: به قصد رجا و امید ثواب بجا آورد.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۴۶۵

باب یازدهم

شرایط و کیفیت حلق و تقصیر ۴۶۷

موارد حلق و تقصیر ۴۷۲

مکان و زمان حلق و تقصیر ۴۷۵

۱- مکان حلق و تقصیر ۴۷۵

۲- زمان حلق و تقصیر ۴۷۶

احکام خلل در حلق و تقصیر ۴۷۹

خروج از احرام- مستحبات حلق ۴۸۲

۱- آنچه با حلق حلال می‌شود ۴۸۲

۲- مستحبات حلق ۴۸۳

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۴۶۶

سیدی

إِنْ كُنْتَ لَا تَغْفِرُ إِلَّا لِأَوْلِيَائِكَ وَأَهْلِ طَاعَتِكَ فَإِلَى مَنْ يَفْرُغُ الْمُذْتَبُونَ
وَإِنْ كُنْتَ لَا تُكْرِمُ إِلَّا أَهْلَ الْوَفَاءِ بِكَ

فَبِمَنْ يَسْتَعِثُّ الْمُسِيئُونَ

قال رسول الله صلى الله عليه وآله:

حَظَلْتَانِ لَيْسَ فَوْقَهُمَا مِنَ الْبِرِّ شَيْءٌ:

الإيمان بالله والنفع لعباد الله

وحظلتان ليس فوقهما من الشر شيء:

الشرك بالله والضرر لعباد الله

تحف العقول ص: ۳۵

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۴۶۷

باب یازدهم: شرایط و کیفیت حلق و تقصیر

فصل اول: شرایط و کیفیت حلق و تقصیر

نیت حلق و تقصیر

۱۱۲۷- حلق و تقصیر از عبادات است و باید با نیت خالص از ریا و برای اطاعت خداوند متعال انجام شود و بدون اخلاص صحیح نیست و آنچه باید به وسیله آن حلال شود، حلال نمی‌شود.

عدم کفایت کندن مو

۱۱۲۸- در تقصیر، کندن مو کافی نیست؛ بلکه میزان، کوتاه کردن است به هر وسیله‌ای باشد.

موارد کفایت و عدم کفایت مو

۱۱۲۹- اکتفا به کوتاه کردن موی زیر بغل و نحو آن، مشکل است و احوط در تقصیر، گرفتن ناخن یا چیدن ریش یا شارب یا موی سر است.

عدم کفایت تراشیدن ریش

۱۱۳۰- تراشیدن ریش از تقصیر کفایت نمی‌کند.

کسانی که سر آنها مو ندارد

۱۱۳۱- کسانی که حلق بر آنها متعین است، اگر سر آنها مو نداشته باشد، باید تیغ را بر سر آنها بکشند و کفایت می‌کند.

(۱)- آیه الله صافی، آیه الله گلبایگانی: اقوی است. (آداب و احکام حج، ص ۲۷۵)

آیه الله فاضل: احتیاط مستحب آن است که به گرفتن ناخن اکتفا نکند.

(۲) - به مسأله ۸۹۶ تقصیر مراجعه شود.

آیه الله سیستانی: در تقصیر بنا بر احتیاط واجب باید موی سر یا ریش یا سیبیل خود را کوتاه کند و بنا بر احتیاط واجب گرفتن ناخن به تنهایی کافی نیست بلکه احتیاط واجب این است که ناخن گرفتن بعد از کوتاه کردن مو باشد.

آیه الله مکارم: گرفتن ناخن به تنهایی کافی نیست بنا بر احتیاط واجب.

(۳) - آیه الله سیستانی: بنا بر احتیاط تقصیر هم بکند.

آیه الله تبریزی: طایفه اول از آن سه طایفه، همانطور که گذشت، مخیر بین حلق و تقصیر هستند.

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: در این صورت تقصیر متعین است و بنا بر احتیاط تیغ را به سر بکشند و در سروره این احتیاط ترک نشود. (آداب و احکام حج، مسأله ۸۵۳).

آیه الله فاضل: بنا بر احتیاط مستحب تقصیر هم بکند.

آیه الله مکارم: احتیاط جمع میان آن و ناخن گرفتن است و اگر ریش یا شارب دارد کمی از آن را نیز احتیاطاً کوتاه کند.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۴۶۸

۱۱۳۲ - کسانی که بین حلق و تقصیر، مخیر هستند، اگر سرشان مو نداشت، باید تقصیر کنند؛ و اگر هیچ مو نداشتند - حتی موی ابرو -

باید ناخن بگیرند؛ و اگر آن را هم نداشتند، تیغ را بر سر بکشند و کافی است.

حکم معذور از حلق

۱۱۳۳ - کسی که وظیفه او حلق است ولی از آن معذور است، لزوم و کفایت تقصیر، بعید نیست؛ ولی احوط آن است که این احتیاط را به غیر رجوع کند.

تقصیر بجای حلق و مسأله کفاره

۱۱۳۴ - در فرض تعین حلق، تقصیر در صورت جهل، کفاره ندارد؛ و در فرض علم، احوط

(۱) - آیه الله مکارم: موی صورت را کوتاه کند.

(۲) - آیه الله بهجت: احتیاط این است که به کوتاه کردن موی ابرو اکتفا نکند.

آیه الله تبریزی: اکتفا به کوتاه کردن موی ابرو محل اشکال است.

آیه الله خویی، آیه الله سیستانی: در کوتاه کردن مو بنا بر احتیاط واجب باید مقداری از موی سر یا ریش یا سیبیل را کوتاه کند. (مناسک، مسأله ۳۵۴).

آیه الله فاضل: تقصیر با موی ابرو و سینه و پا مجزی و صحیح است ولی احتیاط مستحب است که از موی سر یا ریش یا شارب تقصیر کنند.

آیه الله مکارم: کوتاه کردن موی ابرو دلیلی ندارد.

(۳) - آیه الله بهجت: به ذیل مسأله ۱۱۴۳ مراجعه شود.

آیه الله فاضل: رعایت این احتیاط برای کسی که سال اول او است مطلقاً لازم نیست و نسبت به چند طایفه که در مسأله ۱۱۴۳ گذشت که به احتیاط واجب باید سر بتراشند، در فرض مذکور رعایت این احتیاط برای آنها لازم نبوده و تقصیر کفایت می کند.

آیه الله مکارم: مانند مسأله ۱۱۴۳ است.

(۴) - آیه الله فاضل: ضروره مخیر بین حلق و تقصیر می‌باشد و تقصیر مزبور کفایت می‌کند.

(۵) - حکم مسأله ۱۱۴۶ را دارد.

آیه الله مکارم: کوتاه کردن مو کافی است ولی گرفتن ناخن به تنهایی کفایت نمی‌کند بنا بر احتیاط.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۴۶۹

است؛ و در هر صورت - بنا بر احتیاط - باید حلق را انجام دهد و چنانچه اعمال مکه را بجا آورده، اعاده کند.

تراشیدن سر با ماشین به جای حلق

۱۱۳۵ - کسی که وظیفه او حلق بوده ولی به جای آن سر خود را با ماشین تراشیده و اعمال را به پایان برده و بازگشته، در صورت امکان باید به مکه برود و در منی حلق کند و بعد از آن، طواف و نماز و سعی و طواف نساء و نماز آن را به جا آورد و در این اعمال باید نیت اتمام حج سفر اول را نماید؛

و اگر نمی‌تواند برود یا رفتن برای او حرجی است، در محل خود حلق کند و بنا بر احتیاط، مویش را به منی بفرستد و در بقیه اعمال فوق، نایب بگیرد؛

و اگر بعد از سفر اول (بدون تکمیل اعمال آن) باز به حج مشرف شده و سر را ماشین نموده، احتیاط را مراعات نماید.

نحوه حلق

۱۱۳۶ - احتیاط آن است که کسی که حلق می‌کند، تمامش را حلق کند.

عدم جواز ماشین کردن قبل از حلق

۱۱۳۷ - کسانی که وظیفه آنها حلق است، بنا بر احتیاط، جایز نیست بواسطه زیادی مو، اول سر

(۱) - به مسأله ۱۱۵۹ مراجعه شود.

آیه الله بهجت: به ذیل مسأله ۱۱۴۳ مراجعه شود.

آیه الله سیستانی: در فرض جهل، اعاده واجب نیست گرچه احوط است.

آیه الله فاضل: به مسأله ۱۱۵۹ و حاشیه مسأله ۱۱۵۰ مراجعه شود.

آیه الله مکارم: چنانچه گذشت حلق واجب نیست.

(۲). آیات عظام بهجت، خویی، فاضل، مکارم: ضروره (کسی که بار اول حج اوست) بین حلق و تقصیر مخیر است، گرچه احتیاط این است که حلق کند.

آیات عظام تبریزی، نوری: چون حلق برای ضروره (کسی که بار اول حج اوست) متعین نیست، بنا بر این حجها هر سه صحیح است و چیزی بر وی واجب نمی‌باشد.

آیات عظام خامنه‌ای، صافی، گلپایگانی: چون تراشیدن سر به عنوان تقصیر بنا بر احتیاط است، اگر در این مسأله به کسی که تقصیر را کافی می‌داند مراجعه نماید تکلیفی بر او نیست.

آیه الله سیستانی: حلق با ماشین ته‌زن کافی است، گرچه احتیاط مستحب با تیغ است. (ملحق مناسک، س ۳۵۱).

(۳) - آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی، گلپایگانی: بلکه باید تمامش را بتراشد.

(۴) - آیه الله نوری: مخیر بین تراشیدن سر و کوتاه کردن مو و یا چیدن ناخن، که درمسأله ۱۱۴۳ ذکر شد، می‌باشد.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۴۷۰

را ماشین و بعد آن را بتراشند، هرچند فوراً بتراشند و در صورت علم و عمد، کفاره دارد.

عدم جواز جواز کوتاه کردن مو در اثنای حلق

۱۱۳۸- برای حلق کننده تا حلق تمام نشده، کوتاه کردن و ماشین کردن موی سر جایز نیست؛ ولی اگر بعد از ماشین کردن، تمام سر را تراشیده، از حلق کافی است.

جواز اکتفا به مقدار کم در تقصیر

۱۱۳۹- در تقصیر، چیدن مقدار کمی از موی سر یا ریش یا شارب به هر نحو و با هر وسیله‌ای و یا ناخن گرفتن، کفایت می‌کند، و بهتر است که بین هر دو جمع کند.

جواز حلق و تقصیر توسط دیگری

۱۱۴۰- جایز است حاجی خودش سرش را بتراشد، یا به دیگری بدهد؛ و همچنین است تقصیر؛ ولی باید خودش نیت کند و بهتر آن است که آن دیگری هم نیت کند. ۱۱۴۱- کسی که برای دیگری حلق می‌نماید، باید محرم نباشد، هر چند که اگر محرم هم باشد، کفایت می‌کند.

(۱)- به مسأله ۱۱۴۳ مراجعه شود.

آیه الله سیستانی: اگر با ماشین ته‌زن بتراشند کافی است گرچه احتیاط مستحب تراشیدن با تیغ است.

آیه الله مکارم: کوتاه کردن کافی است.

(۲) - آیه الله فاضل: بلی می‌تواند به قصد تقصیر مقداری از موی سر خود را بچیند، یا با ماشین کوتاه کند و دراین فرض لازم نیست بقیه سر را حلق کند.

(۳) - مراجعه شود به مسأله ۱۱۴۳.

آیه الله بهجت: گذشت که در صروره حلق، واجب متعین نیست.

آیه الله خویی: ماشین کردن تقصیر حساب می‌شود و مجزی است.

آیه الله سیستانی: اگر با ماشین ته‌زن بزند کفایت از حلق می‌کند.

آیه الله مکارم: کوتاه کردن کافی است.

(۴) - آیه الله سیستانی: مراجعه شود به مسأله ۱۱۴۳

آیه الله مکارم: کفایت ناخن گرفتن به تنهایی مشکل است.

(۵) - آیه الله خویی، متعوض این مسأله نشده‌اند.

آیه الله سیستانی: در رابطه با نیت سلمانی مطلبی در دست نیست.

(۶) - آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: اگر کسی که او را حلق می کند از احرام خارج نشده باشد مجزی نیست.

آیه الله سیستانی: کسی که از احرام خارج نشده است، جایز نیست برای دیگری حلق یا تقصیر انجام دهد و مجزی هم نیست.

آیات عظام صافی، فاضل، گلپایگانی: اگر کسی که او را حلق می کند از احرام خارج نشده باشد، مشکل است.

آیه الله مکارم: خالی از اشکال نیست.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۴۷۱

عدم جواز حلق دیگری توسط محرم و جواز ناخن گرفتن

۱۱۴۲- محرم نمی تواند، برای دیگری حلق نماید یا موی دیگری را برای تقصیر، و غیر آن بچیند؛ ولی می تواند ناخن دیگری را برای تقصیر بگیرد.

(۱) - آیه الله بهجت: و بعید نیست تقصیر واقع و موجب احلال شود، هر چند با فعلی که بر غیر حرام است انجام گیرد (مناسک، س ۱۲۰).

آیه الله سیستانی: و مجزی نیز نمی باشد.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۴۷۲

فصل دوم: موارد حلق و تقصیر

اشاره

۱۱۴۳- حجاج بعد از ذبح، بین حلق و تقصیر، مخیرند، مگر افراد ذیل:

کسانی که نباید حلق کنند

اول- زنها باید تقصیر کنند؛ و ظاهراً برای آنها، حلق کافی نیست.

کسانی که لازم است حلق کنند (صروره)

دوم- کسی که سال اول حج او باشد، باید- بنابر احتیاط واجب - حلق کند.

کفایت تقصیر برای نایب غیر صروره

۱۱۴۴- کسی که سال دوم حج او است و به نیابت دیگری و لو صروره، حج بجا می آورد، تقصیر برای او کفایت می کند.

(۱) - آیه الله سیستانی: گرفتن ناخن کافی نیست بنابر احتیاط واجب و اگر خواست ناخن بگیرد باید بعد از کوتاه کردن مو باشد.

(۲) - آیه الله سیستانی، آیه الله مکارم: بنابر احتیاط واجب کوتاه کردن ناخن به تنهایی کافی نیست.

آیه الله فاضل: و سر تراشیدن برای آنها کافی نیست.

(۳) - آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: سر تراشیدن برای آنها جایز نیست.

(۴) - آیات عظام تبریزی، خویی، فاضل: احتیاط مستحب این است که سر تراشیدن را اختیار کند، هر چند مخیر بودنش بین حلق و تقصیر خالی از قوت نیست.

آیه الله مکارم: چنین کسی نیز مخیر است و سر تراشیدن متعین نیست.

(۵) - آیه الله بهجت: سر تراشیدن در این مورد دوم و نیز سوم و چهارم مستحب مؤکد است. (مناسک شیخ ص ۷۸).

آیه الله وحید: کسی که اولین سفر حج اوست، اقوی جواز تقصیر برای اوست اگر چه سر تراشیدن برای او مستحب موکد است. (مناسک فارسی معظم له صفحه ۲۱۰)

آیه الله نوری: مخیر بین تراشیدن سر و کوتاه کردن مو یا چیدن ناخن می باشد.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۴۷۳

۱۱۴۴- حکم احتیاط در حلق برای سروره، حکم سایر احتیاطات را دارد که می توان به دیگری رجوع کرد، ولی چون امر مهمی است، رعایت شود.

تقصیر به جای حلق و عدم خروج از احرام

۱۱۴۶- در سفر اول که- بنا بر احتیاط - حلق لازم است، اگر کسی حلق نکند، گذشته از معصیت، از احرام هم- بنا بر احتیاط- خارج نمی شود.

خروج حاجی صبی ممیز از سروره بودن

۱۱۴۷- صبی ممیزی که اعمال حج را صحیح انجام داده، از سروره بودن خارج شده است.

علم به خون آمدن سر در اثنای حلق

۱۱۴۸- سروره- بنا بر احوط- باید حلق کند هر چند بداند در اثنای حلق، سرش خون می آید.

تلبید و بافتن مو

سوم و چهارم- کسی که موی سر خود را با غسل یا «صمغ» یا مانند آن برای رفع شپش و..

(۱)- مراجعه شود به مسأله ۱۱۴۳.

(۲)- آیه الله فاضل: گذشت که سروره بین حلق و تقصیر مخیر است و تقصیر کفایت می کند.

آیه الله مکارم: سر تراشیدن واجب تعیینی نیست می تواند فقط قسمتی از مو را کوتاه کند.

(۳)- مراجعه شود به مسأله ۱۱۴۳.

(۴)- آیه الله مکارم: حلق برای سروره واجب تخییری است.

(۵)- آیه الله بهجت: بایستی اول تقصیر کند و مقداری از موی سر خود را چیده، سپس سر تراشد (مناسک، مسأله ۴۱۰).

آیه الله خویی: بلکه باید اول تقصیر کند سپس سرش را بتراشد. (مناسک عربی، مسأله ۴۰۵).

آیه الله سیستانی: جایز نیست سر خود را با تیغ بتراشد بلکه با ماشین ته‌زن بتراشد و یا در صورتی که مخیر بین تراشیدن و کوتاه کردن باشد ابتدا موی خود را کوتاه و سپس اگر بخواهد سر خود را با تیغ بتراشد و اگر با آنچه گفته شد مخالفت کند کفایت می‌کند اگرچه گنهکار است. (مناسک، مسأله ۴۰۵).

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: در صورتی که پس از فحص، حلاق ماهری پیدا نکرد که سر او را خونی نکند، تقصیر نماید و بعد در ماه ذی حجه هر وقت متمکن شد حلق نماید هر چند به مکه آمده باشد و مو را به منی بفرستد. (مجمع المسائل، ج ۱، ص ۴۹۰، مسأله ۶).

آیه الله فاضل: تراشیدن سر واجب نیست.

آیه الله مکارم: سر تراشیدن واجب نیست ولی احوط است.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۴۷۴

چسبانیده باشد؛ و کسی که موی خود را جمع و گره زده و درهم پیچیده و بافته است باید- بنابر احتیاط واجب- سر بتراشند.

خنثی

پنجم- خنثای مشکل اگر از سه دسته اخیر نباشد، باید تقصیر کند و سر نتراشد؛ و اگر از این سه طایفه باشد، واجب است احتیاطاً هم تقصیر و هم حلق کند.

(۱)- مانند طایفه قبل است.

(۲)- آیات عظام تبریزی، خویی، فاضل: احتیاط این است که سر تراشیدن را اختیار کند. بلکه وجوب آن اظهر است.

(۳)- آیه الله بهجت: سر تراشیدن برای خنثای مشکل جایز نیست بنابر تخییر که گذشت، و اما بنابر تعیین حلق بر مرد، اگر یکی از قسم متقدم باشد، احوط جمع است. (مناسک شیخ، ص ۷۸).

آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: خنثای مشکل اگر موی سر خود را نچسبانده یا نبافته باشد باید تقصیر نماید.

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: خنثی در حکم زن است و تقصیر بر او متعین است.

آیه الله مکارم: اگر از دو دسته اخیر نباشد مو را کوتاه کند و اگر باشد اول کمی مو را کوتاه کرده بعد سر را می‌تراشد (بنابر احتیاط واجب).

(۴)- نظر آیه الله بهجت، آیه الله گلپایگانی در مسأله قبل گذشت.

آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: دو قسم از سه قسم را متذکر شده‌اند قسم سوم و چهارم و فرموده‌اند: باید هم تقصیر و هم حلق نماید و بنابر احتیاط تقصیر را بر حلق مقدم بدارد.

آیه الله سیستانی: باید اول تقصیر نماید و آنگاه بنابر احتیاط حلق نماید. (مناسک، مسأله ۴۰۶).

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۴۷۵

فصل سوم: مکان و زمان حلق و تقصیر

۱- مکان حلق و تقصیر

اشاره

۱۱۴۹- مکان حلق و تقصیر، منی است؛ و اختیاراً در غیر آن، جایز نیست و باید اعاده شود و حتی کسی که غیر از وقوفین ولو اضطراری را نمی‌تواند درک کند و برای بقیه اعمال خود نایب می‌گیرد، باید در منی حلق کند، مگر نتواند به منی برود.

موارد حلق در غیر منی و انجام اعمال مترتبه

۱۱۵۰- اگر در غیر منی حلق نماید و اعمال مترتبه را انجام دهد، مُجَلَّ نمی‌شود؛ و اگر بعد از آن برای عمره مفرده محرم شود، عمره او صحیح نیست. ۱۱۵۱- اگر حج گزار قربانی و حلق را در خارج از منی انجام داده، تا وظیفه سال قبل (قربانی و

(۱)- به حاشیه مسأله بعد مراجعه شود.

(۲)- آیه الله سیستانی: باید در منی حلق کند ولی حلق در غیر منی هم کافی است حتی اگر عمداً باشد و بهر حال در صورت امکان باید موهای خود را به منی بفرستد.

(۳)- آیات عظام تبریزی، صافی، گلپایگانی: مگر این که از جهت جهل به مسأله و غفلت، در غیر منی حلق کرده باشد، که در این صورت اجزاء بعید نیست، هر چند احتیاط آن است که در صورت امکان به منی برگردد و حلق کند. همچنین است حکم سه مسأله بعد.

آیه الله خامنه‌ای: نظر ایشان نسبت به صحت عمره مفرده یا عدم آن، بدست نیامد.

آیه الله سیستانی: کافی است هر چند عمداً باشد ولی واجب است در صورت امکان موی خود را به منی بفرستد. (مناسک، مسأله ۴۰۸).

آیه الله فاضل: مگر این که از روی جهل قصوری یا غفلت و نسیان در غیر منی حلق کرده باشد که در این صورت مُجَلَّ شده و عمره او صحیح است، هر چند که در صورت امکان و عدم عسر و حرج بهتر است به منی برگردد و تقصیر کند و اعمال مترتبه را اعاده کند.

آیه الله مکارم: این حکم در صورت عمد مسلم است و در صورت جهل یا نسیان عمل آنها صحیح است و اگر می‌تواند به منی برگردد و سر خود را بترشد و یا کوتاه کند برگردد.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۴۷۶

حلق و اعمال مترتبه بر آن) را انجام نداده، از احرام آن خارج نشده و نمی‌تواند محرم شود. ۱۱۵۲- کسانی که حلق و تقصیر را در منی انجام نداده و اعمال مکه را به جا آورده‌اند و بعد متوجه شده‌اند، باید علاوه بر حلق یا تقصیر، اعمال مکه را هم اعاده نمایند.

۱۱۵۳- اگر کسی در حج گذشته و امسال که به حج آمده، حلق را در غیر منی انجام داده، باید حلق را در منی اعاده کند و یک حلق کافی است و بعد از آن طواف و نماز و سعی سال قبل را اعاده کند؛ و احتیاطاً طواف و نماز و سعی امسال را نیز بجا آورد و یک طواف نساء و نماز کفایت می‌کند، گرچه ظاهر این است که احرام برای عمره و حج امسال، صحیح نبوده است.

۲- زمان حلق و تقصیر

اشاره

۱۱۵۴- زمان حلق و تقصیر بنا بر احتیاط روز عید است ولی جواز تأخیر تا آخر ایام تشریق، بعید نیست.

(۱)- آیه الله تبریزی: در صورت جهل به مسأله یا غفلت، اعاده اعمال لازم نیست.

آیه الله خویی: حکم آن بر طبق فتاویٰ ایشان بدست نیامد.

آیه الله سیستانی: حلق سابق مجزی است و نسبت به ذبح اگر جاهل قاصر بوده مجزی است و اگر مقصر بوده است در فرض مذکور به احتیاط واجب باید جمع کند بین ذبح و روزه ده روز و اعاده اعمال دیگر لازم نیست.

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: صحّت حج سال گذشته بعید نیست و اگر با عدم تمکن از ذبح در منی قربانی را در مذابح معمول انجام داده اعاده لازم نیست. (آداب و احکام حج، مسأله ۸۷۸).

آیه الله فاضل: به حاشیه مسأله قبل مراجعه شود.

آیه الله مکارم: حلق را در منی اعاده می‌کند و قربانی اگر در منی امکان نداشت کافی است و الا آن را نیز اعاده می‌کند اما اعاده اعمال مترتبه لازم نمی‌باشد.

(۲)- آیه الله خویی: اعاده اعمال مکه لازم نیست.

آیه الله سیستانی: حلق و تقصیر و اعمال صحیح است و همچنین در مسأله بعد.

آیه الله صافی: حکم آن از مسأله قبل معلوم می‌شود.

آیه الله فاضل: به حاشیه مسأله ۱۱۵۰ مراجعه شود.

آیه الله مکارم: بنا بر احتیاط.

(۳)- آیه الله مکارم: اعاده اینها لازم نیست و همچنین احتیاط بعد نیز لزومی ندارد.

(۴)- به حاشیه مسأله ۱۱۵۰ مراجعه شود.

آیه الله مکارم: بنا بر احتیاط.

(۵)- آیه الله نوری: این احتیاط ترک نشود.

آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: احتیاط واجب آن است که در روز عید باشد و اگر روز عید نکرد تا آخر ذی‌حجه وقت دارد.

آیه الله خامنه‌ای: این احتیاط واجب است.

آیه الله سیستانی: احتیاط مستحب این است که از روز عید تأخیر نشود و بعید نیست تأخیر آن تا آخرین زمانی که بتواند اعمال حج را در ماه ذی‌حجه به جا آورد.

آیه الله گلپایگانی: متعرض این فرع نشده‌اند.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۴۷۷

حلق در شب

۱۱۵۴/۲- تأخیر حلق، تا آخر ایام تشریق، ولو عمدأ، مانع ندارد؛ و حلق در شب هم صحیح است.

حکم حلق و تقصیر در صورت تأخیر رمی

۱۱۵۵- کسی که نمی‌تواند در روز عید رمی کند- بنا بر احتیاط- نمی‌تواند قبل از رمی، حلق نماید و روز دیگر رمی را انجام دهد.

(۱)- آیه الله بهجت: حلق در روز عید است و در صورت تأخیر شب هم مجزی است.

آیه الله تبریزی: احتیاط واجب در عدم تأخیر عمدی است. چنانکه گذشت بنا بر احتیاط حلق باید در روز باشد. پس اگر در روز عید انجام نگرفت باید در روز بعد انجام گیرد.

آیه الله خامنه‌ای: بنا بر احتیاط واجب حلق یا تقصیر باید در روز عید باشد و اگر تأخیر انداخت انجام آن در شب یازدهم یا بعد از آن کافی است.

آیه الله خویی: احتیاط واجب این است که در روز انجام شود، و متعرض تأخیر عمدی تا آخر ایام تشریق نشده‌اند.

آیه الله سیستانی: حلق در شب عید جایز نیست مگر برای خائف و به احتیاط مستحب از روز عید تأخیر نشود ولی بعد از عید در شب هم کافی است.

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: حلق در شب خلاف احتیاط است و اگر در روز عید ترک نمود، روز یازدهم باید حلق کند و تأخیر عمدی علی الأحوط جایز نیست.

آیه الله مکارم: احتیاط در ترک حلق در شب است.

(۲)- مراجعه شود به مسأله ۹۹۰

آیه الله نوری: گذشت که تأخیر حلق از روز عید جایز نیست علی الأحوط.

آیه الله تبریزی: چنین شخصی باید شب عید رمی کند و چنانچه از رمی در شب عید هم معذور باشد برای رمی در روز نایب می‌گیرد و بعد از رمی نایب حلق یا تقصیر می‌کند.

آیه الله سیستانی: وظیفه چنین کسی نایب گرفتن در روز عید است.

آیه الله مکارم: لازم است بقیه اعمال خود را روز عید انجام دهد.

(۳)- آیه الله بهجت: به هر تقدیر ترتیب لازم است.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۴۷۸

تأخیر حلق با رجاء تمکن از آن

۱۱۵۶- کسی که وظیفه او حلق است و به خاطر مانعی- مثل شکستگی سر- فعلاً نمی‌تواند حلق کامل نماید ولی امید خوب شدن را در حدی که بتواند حلق کامل نماید، تا آخر ایام تشریق دارد، حلق و اعمال مترتبه را تأخیر بیندازد؛ و اگر امید ندارد، یا پس از تأخیر بهبود نیافت، احتیاط آن است که هر مقدار سر را می‌تواند بتراشد و تقصیر هم نماید.

(۱)- آیه الله تبریزی: چنانکه گذشت، ضروره مخیر است بین حلق و تقصیر و در فرض مذکور که متمکن از حلق نیست باید تقصیر کند.

آیه الله خویی: تخییر بین حلق و تقصیر حتی برای غیر معذور خالی از قوت نیست. بنابراین، اگر چه امید خوب شدن داشته باشد

تقصیر کفایت می‌کند (مناسک عربی، مسأله ۴۰۴).

آیه الله سیستانی: اگر تراشیدن با ماشین ته‌زن برای او میسر باشد تقصیر کافی نیست، بنا بر احتیاط واجب و اگر حلق حرجی بود تقصیر کافی است.

آیه الله فاضل: چون صروره مخیر بین حلق و تقصیر است لذا این مسأله موضوعاً منتفی است.

آیه الله گلپایگانی: اگر متمکن از حلق نبود تقصیر نماید و بعد در ماه ذی حجه هر وقت متمکن از حلق شد حلق نماید، هر چند به مکه آمده باشد، و مو را به منی بفرستد. (مجمع المسائل، ج ۱، ص ۴۹۰، مسأله ۶).

آیه الله مکارم: حلق واجب نیست و کوتاه کردن قسمتی کافی است.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۴۷۹

فصل چهارم: احکام خلل در حلق و تقصیر

ترک تقصیر و حلق

۱۱۵۷- اگر حج گزار حلق و تقصیر را ترک کند و مراجعت کند، باید به منی بازگردد و عمل را انجام دهد. در این حکم، بین عمد، نسیان، سهو و جهل فرقی نیست.

و اگر برگشتن به منی، ممکن نشود، هر جا که هست حلق یا تقصیر کند و موی خود را در صورت امکان، به منی بفرستد؛ و مستحب است که مو را در منی در محل خیمه خود دفن کند.

۱۱۵۸- اگر حج گزار قبل از حلق یا تقصیر، جبراً به کشورش برگردانده شود، برای خارج شدن از احرام، باید به منی بیاید و حلق یا تقصیر کند و اعمال مترتبه را انجام دهد؛ و اگر نمی‌تواند به منی بیاید، باید در محل خودش حلق یا تقصیر نماید و بنا بر احتیاط موهای خود را به منی بفرستد و باید

(۱)- آیه الله بهجت: اگر پس از اعمال حج تدارک نماید، اعاده طواف واجب است و در صورت تعمد بنا بر احوط گوسفندی کفاره دارد (مناسک، مسأله ۴۱۴).

آیه الله سیستانی: ناسی بنا بر احتیاط واجب ملحق به عامد است. (مناسک، مسأله ۴۰۸).

(۲)- آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: مستحب است موی خود را بفرستد.

آیه الله مکارم: بنا بر احتیاط واجب.

(۳)- آیه الله مکارم: یا غیر خیمه خود.

(۴). آیه الله تبریزی، و آیه الله خویی: چنانچه از دخول به مکه جلوگیری شده، می‌تواند در محل خودش قربانی نماید و احتیاط این است که حلق یا تقصیر نیز بنماید و اگر وارد مکه شده و تنها اجازه اعمال را به او نداده‌اند حلق یا تقصیر نموده و در صورت امکان موی خود را به منی بفرستد و برای بقیه اعمال نایب بگیرد. (مناسک، مسأله ۴۴۵).

آیه الله سیستانی: در صورت امکان باید موی خود را به منی بفرستد. (مناسک، مسأله ۴۴۰).

آیات عظام صافی، گلپایگانی، مکارم: بنا بر احتیاط مستحب.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۴۸۰

برای اعمال مترتبه نایب بگیرد و بدون این که خودش نایب بگیرد، نیابت صحیح نیست.

عدم جواز طواف حج و سعی قبل از تقصیر

۱۱۵۹- انجام طواف حج و سعی، قبل از تقصیر یا حلق، جایز نیست؛ و اگر قبل از آن - سهواً یا جهلاً - طواف و سعی را انجام دهد، باید بعد از حلق یا تقصیر، طواف و نماز و سعی را بجا آورد؛ و اگر نمی‌تواند به منی برگردد، در هر جا هست سر بترشد یا تقصیر کند و طواف و نماز و سعی را اعاده کند.

۱۱۶۰- اگر از روی علم و عمد طواف و سعی را مقدم داشته، باید علاوه بر اعاده طواف و نماز و سعی، یک گوسفند ذبح کند. و اگر فقط طواف را از روی علم و عمد مقدم داشته، گوسفند لازم است؛ و اگر فقط سعی را مقدم داشته، گوسفند لازم نیست، ولی باید آن را بعد از حلق و تقصیر و طواف و نماز آن، اعاده کند.

۱۱۶۱- اگر از روی علم یا جهل یا نسیان بعد از طواف یا سعی، یا هر دو، حلق یا تقصیر کرد، احتیاط آن است که اعاده کند تا ترتیب حاصل شود؛ و اگر تکلیفش حلق بوده، تیغ را احتیاطاً بر سر بکشد.

(۱). آیه الله بهجت: چنانچه احراز رضایت شود و شاهد حال هم بر رضایت بود؛ به طوری که اگر او بفهمد راضی است، نیابت صحیح است با مراعات سایر جهات (مستفاد از س ۱۵۷ و ۱۷).

(۲)- آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: اعاده طواف و سعی لزوم ندارد، بلکه احتیاط استجابی دارد. (مناسک عربی، مسأله ۴۰۹ والمسائل الشرعیه، ج ۱، ص ۳۸۳)، آیه الله تبریزی: بلی اگر قبل از خروج از مکه متذکر شود، احتیاط در خصوص اعاده طواف نباید ترک شود.

آیه الله سیستانی: اعاده طواف و سعی لازم نیست گرچه احوط است ولی اگر تقدیم طواف برای عذری غیر از جهل و نسیان بوده اعاده لازم است.

آیه الله فاضل، آیه الله مکارم: بنابر احتیاط واجب پس از آن سعی و...

(۳)- آیه الله بهجت: در صورت تعدد بنا بر احوط گوسفندی کفاره دارد.

آیه الله گلپایگانی: گناه کرده ولی متعرض کفاره نشده است.

آیه الله مکارم: بنابر احتیاط اعاده کند طواف و نماز و سعی را.

(۴)- آیه الله گلپایگانی: متعرض کفاره نشده‌اند.

(۵)- آیه الله بهجت، آیه الله مکارم: مسأله اجمال دارد.

(۶)- آیه الله خویی: یعنی طواف و سعی را اعاده کند تا ترتیب حاصل شود.

آیه الله سیستانی: اگر منظور اعاده طواف و سعی بعد از حلق یا تقصیر باشد در صورتی که جاهل یا ناسی باشد لازم نیست و اما اعاده حلق یا تقصیر که ذیل عبارت آن را می‌رساند لازم نیست حتی در عالم عامد.

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: لازم است اعاده طواف و نماز و سعی (آداب حج، م ۸۵۵)

آیه الله فاضل: یعنی احتیاطاً طواف و سعی را اعاده کند تا ترتیب حاصل شود و وجهی برای آخر مسأله نمی‌باشد.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۴۸۱

انجام حلق و انکشاف عدم ذبح نایب

۱۱۶۲- تا وکیل در ذبح، قربانی نکرده، موکل نمی‌تواند حلق کند؛ ولی اگر با اعتقاد به قربانی نمودن وکیل، حلق کند و معلوم شود

که قربانی نکرده، حلق مزبور کافی است؛ و اگر بعد از حلق اعمال مکه را هم انجام داده باشد، کفایت می‌کند و اعاده لازم نیست.

(۱) - آیه الله بهجت: بنا بر احوط.

(۲) - آیه الله بهجت: گذشت کفایت حتی در صورت عمد در مسأله ۹۹۱.

آیه الله سیستانی: ولی او هنوز محرم است و باید لباس دوخته را بیرون آورد و از سایر محرمات احرام اجتناب کند و با ذبح محل می‌شود و همچنین در قسمت بعد مسأله مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۴۸۲

فصل پنجم: خروج از احرام - مستحبات حلق

۱- محرماتی که با حلق و تقصیر حلال می‌شود

اشاره

۱۱۶۳- در احرام حج، بعد از حلق و تقصیر صحیح، تمام محرمات احرام، غیر از زن و بوی خوش، بر محرم حلال می‌شود؛ و اما حرمت صید از جهت حرمی آن، باقی است و بر محرم و غیر او حرام است. و اما رفع حرمت از جهت احرامی آن، بعید نیست؛ پس صید در خارج حرم، برای او جایز است.

جواز خروج از مکه بعد از انجام اعمال منی

۱۱۶۴- بعد از انجام اعمال منی و قبل از انجام اعمال مکه، خروج از مکه مانع ندارد.

(۱) - آیه الله فاضل: و دو عمل دیگر منی را هم که رمی و ذبح است انجام داد.

(۲) - آیه الله سیستانی: همه استمتاعات جنسی بر حرمت خود باقی است ولی عقد کردن چه برای خود چه برای دیگران و همچنین شهادت بر عقد پس از حلق یا تقصیر جایز است.

(۳) - آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی: بنا بر احتیاط واجب صید بر او حرام است و این احتیاط تا ظهر روز سیزدهم ادامه دارد. آیه الله گلپایگانی: حرمت صید به حال خود باقی است.

(۴) - آیه الله بهجت: حرمت صید احرامی به مجرد تمامیت مناسک منی، بی وجه نیست، (مناسک، مسأله ۴۱۲).

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: حرمت صید از جهت دوم هم باقی است و بعد از انجام طواف نساء و نماز آن حلال می‌شود. آیه الله مکارم: احتیاط آن است که در این حال صید را ترک کند.

(۵) - آیه الله بهجت: خلاف احتیاط است.

آیه الله تبریزی: احتیاط واجب این است که تا اعمال حج تمام نشده، از مکه خارج نشود.

آیه الله خویی: جایز نیست. (المسائل الشرعیه، ج ۱، ص ۳۱۳).

آیه الله فاضل: احتیاط واجب این است که تا اعمال حج تمام نشده از مکه خارج نشود، مگر این که اطمینان داشته باشد که برای

اتمام اعمال برمی گردد.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۴۸۳

۲- مستحبات حلق

۱۱۶۵- در حلق چند چیز مستحب است:

۱- آن که از جانب راست پیش سر ابتدا کند و این دعا را بخواند:

«اللَّهُمَّ أَعْطِنِي بِكُلِّ شَعْرَةٍ نُورًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ».

۲- آن که موی سر خود را در منی در خیمه خود دفن نماید و اولی این است که بعد از حلق، از اطراف ریش و شارب خود گرفته و همچنین ناخنها را بگیرد.

(۱)- آیه الله بهجت: و مستحب است در وقت سر تراشیدن رو به قبله کند ... و احوط آن است که از اطراف سروریش و شارب مو

بگیرد و ناخنهارا بگیرد (مناسک شیخ، ص ۷۹).

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۴۸۵

باب دوازدهم

وجوب اعمال مکه و موارد تقدیم ۴۸۷

۱- بیان اعمال و زمان انجام آن ۴۸۷

۲- موارد جواز تقدیم اعمال مکه ۴۸۹

طواف نساء ۴۹۴

۱- وجوب طواف نساء ۴۹۴

۲- احکام خلل در طواف حج و نساء ۴۹۶

۳- احکام خلل در طواف نساء عمره ۴۹۹

۴- مستحبات اعمال مکه ۵۰۱

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۴۸۶

اللَّهُمَّ

إِنِّي أَسْأَلُكَ أَنْ تَمَلَأَ قَلْبِي حُبًّا لَكَ

عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ عَلَيْهِ السَّلَامُ قَالَ:

رَأَيْتُ الْخَيْرَ كُلَّهُ قَدْ اجْتَمَعَ فِي قَطْعِ الطَّمَعِ عَمَّا فِي

أَيْدِي النَّاسِ وَمَنْ لَمْ يَزُجْ النَّاسَ فِي شَيْءٍ وَرَدَّ أَمْرَهُ

إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ فِي جَمِيعِ أُمُورِهِ اسْتَجَابَ اللَّهُ عَزَّ

وَجَلَّ لَهُ فِي كُلِّ شَيْءٍ

الكافي ج: ۲ ص: ۱۴۸

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۴۸۷

باب دوازدهم: وجوب اعمال مکه و موارد تقدیم

فصل اول: وجوب اعمال مکه و موارد تقدیم

۱- بیان اعمال و زمان انجام آن

اشاره

۱۱۶۶- اعمالی که بعد از مناسک منی در مکه واجب است، عبارتند از:

۱- طواف حج که «طواف زیارت» نامیده می‌شود؛

۲- نماز طواف؛

۳- سعی؛

۴- طواف نساء؛

۵- نماز طواف نساء.

کیفیت اعمال مکه و زمان آن

۱۱۶۷- کیفیت طواف حج و نماز آن و سعی و طواف نساء و نماز آن، بدون هیچ تفاوت، همان گونه است که در اعمال عمره گذشت، مگر در نیت که این جا به نیت حج، به جا آورده می‌شوند.

بعد از انجام اعمال سه گانه منی، مراجعت به مکه، برای انجام اعمال پنج گانه آن، واجب است.

۱۱۶۸- انجام اعمال پنج گانه مکه، قبل از وقوف عرفات و مشعر و اعمال سه گانه منی، در حال اختیار جایز نیست. ۱۱۶۹- مراجعت به مکه برای انجام اعمال آن، بعد از اعمال منی در روز عید، جایز، بلکه

(۱)- آیه الله بهجت: و چنانچه با علم و عمد پیش از حلق یا تقصیر طواف نمود، واجب است طواف را بعد از حلق یا تقصیر اعاده نموده و یک گوسفند کفاره بدهد، چنانکه گذشت. (مناسک، مسأله ۴۱۵).

(۲)- آیه الله سیستانی: بنا بر احتیاط جایز نیست و در صورتی که از روی ندانستن حکم شرعی مقدم بدارد، اکتفا به آنها مورد اشکال است، اگر چه خالی از وجه نمی‌باشد. (مناسک، مسأله ۴۱۲).

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۴۸۸

مستحب است و تأخیر تا روز یازدهم جایز است؛ و جواز تأخیر تا آخر ذی حجه، بعید نیست.

ترک رمی و بیتوته اعمال مکه

۱۱۷۰- اگر حج گزار بعد از اعمال روز عید، رمی و بیتوته و اعمال مکه را به خاطر عذری انجام نداده؛ در صورتی که به وطن باز گشته، با امکان، باید باز گردد و اعمال مکه را انجام دهد؛ و اگر از بازگشت معذور است، نایب بگیرد و کفاره ترک بیتوته را

می‌تواند در محل خودش نیز ذبح کند؛ و رمی ایامی که انجام نشده، سال بعد باید قضا شود؛ و اگر خودش نمی‌تواند برود، نیابت کافی است.

جواز خروج با علم به تأخیر و ثبوت کفاره

۱۱۷۱- اگر بعد از اعمال روز عید، بخواهد برای انجام اعمال مکه برود، ولی می‌داند که اگر به مکه برود، مقداری از مَبِیتِ اول شب را درک نمی‌کند، رفتن مانع ندارد، ولی برای تأخیر باید کفاره بدهد.

ترتیب در اعمال مکه

۱۱۷۲- مقدم داشتن سعی بر طواف زیارت یا بر نماز آن، اختیاریاً جایز نیست و همچنین

(۱)- آیه الله بهجت: در جواز تأخیر از روز یازدهم خلاف است، احوط عدم تأخیر است، اگرچه جواز تأخیر تا بعد از ایام تشریق بلکه تا تمام ذی حجه بعید نیست، و محلّ خلاف جواز تکلیفی است نه وضعی (مناسک شیخ، ص ۷۹).

(۲)- آیه الله سیستانی: و بنا بر احتیاط مستحب از روز یازدهم تأخیر نیفتد.

(۳)- آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: اگر چه احوط آن است که تأخیر نیندازد.

(۴)- آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: در صورتی که فقط مَبِیت در منی و رمی جمرات در روز یازدهم و دوازدهم ترک شده، حجّ او صحیح است و برای رمی جمرات در سال آینده نایب می‌گیرد. آیه الله خویی ...: و اگر طواف فریضه یا سعی ترک شده و امکان تدارک در ماه ذی‌حجه نیست آیا حکم فراموش کردن طواف و سعی را دارد که حجش صحیح است یا نه، فتوای ایشان در دست نیست.

(۵)- آیه الله مکارم: در فرض مسأله که صورت اضطرار است کفاره لازم نیست.

(۶)- آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: و در ایام تشریق قضا کند.

(۷)- مراجعه به مسأله ۱۲۰۹ بیتوته در منی شود.

آیه الله بهجت: اگر حاجی ساعتی از اوایل شب بیتوته در منی را درک نکند، کفاره ندارد ولی احتیاطاً قسمت دوم شب را در منی بماند.

آیه الله فاضل، آیه الله مکارم: همان طور که گفته شد، بیتوته نصف دوم شب کافی است و کفاره ندارد.

(۸)- آیه الله خویی: سعی باید بعد از طواف و نماز طواف به جا آورده شود و اگر پیش از طواف یا نماز آن به جا آورده شود، لازم است بعد از آنها اعاده شود.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۴۸۹

مقدم داشتن طواف نساء بر طواف زیارت و بر سعی اختیاریاً جایز نیست؛ و اگر مقدم داشت، باید اعاده کند تا ترتیب حاصل شود.

۱۱۷۳- انجام طواف نساء قبل از سعی در حال ضرورت- مثل ترس از حیض و نتوانستن اقامت به مکه تا زمان پاکی- جایز است؛ ولی بعد از آن، احتیاط در نایب گرفتن جهت رعایت ترتیب است. ۱۱۷۴- اگر طواف نساء را سهواً قبل از سعی بجا آورد، یا به واسطه ندانستن حکم، مقدم بدارد، طواف و سعیش صحیح است؛ و احتیاط در اعاده طواف است.

۲- موارد جواز تقدیم اعمال مکه

اشاره

۱۱۷۵- برای چند دسته تقدیم اعمال مکه بعد از احرام حج، بر وقوف عرفات جایز است:

- (۱)- آیه الله بهجت: تقدیم طواف نساء بر سعی در حال ضرورت و خوف حیض جایز است و همچنین از ناسی و جاهل مجزی است تقدیم بر سعی علی الأظهر (مناسک شیخ، ص ۸۱ و مناسک، س ۱۶۵).
- آیه الله خویی، آیه الله سیستانی: جایز نیست قبل از سعی طواف نساء را انجام دهد و اگر نتوانست تا زمان پاکی در مکه بماند، می تواند از مکه خارج شود و بنا بر احتیاط برای طواف نساء نایب بگیرد (مناسک، مسأله ۴۲۶ و ۴۲۸).
- آیه الله گلپایگانی: متعرض این مسأله نشده اند.
- آیه الله مکارم: احتیاط گرفتن نایب ترک نشود.
- (۲)- آیه الله بهجت: حکم آن در مسأله قبلی گذشت که مجزی است.
- آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: بنا بر احتیاط، لازم است آنها را بعد از سعی اعاده کند.
- آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: طواف زیارت و سعیش صحیح است و اعاده طواف نساء با نمازش بعد از سعی احوط است و اگر خودش نمی تواند اعاده کند نایب بگیرد.
- (۳)- آیه الله بهجت: اظهر جواز تقدیم برای صاحب عذر است و احوط آن است که تقدیم کند و بعد از آن اگر ممکن شود اعاده آن در ایام تشریق کند والا در باقی ماه ذی حجه اعاده نماید و اگر ممکن نشد استنابه نماید علی الأحوط و اگر می داند (مورد چهارم) که در تمام ماه ممکن نمی شود، پس بی اشکال تقدیم واجب است و احوط جمع بین تقدیم و استنابه است (مناسک شیخ، ص ۸۰).
- (۴)- آیه الله بهجت ...: و طواف نساء و نماز آن علی المشهور الأظهر (... مناسک، مسأله ۴۱۷).
- آیه الله تبریزی: کسی که از رفتن به مکه یا از مباشرت به اعمال بعد از رجوع از منی بر جان خود می ترسد، او فقط می تواند طواف نساء و نمازش را نیز مقدم بدارد و بقیه طوایف معذورین، طواف حج و نماز آن را مقدم می کنند و بنا بر احتیاط مستحب، سعی را هم مقدم کنند و بعد در وقت خودش اعاده کنند و چنانچه سعی را مقدم کردند، احتیاط واجب آن است که در وقتش اعاده کنند.
- آیه الله خویی: تقدیم طواف حج و نماز و سعی بر وقوفین در حج تمتع جایز نیست مگر برای پیرمردان یا زنی که بیم حیض شدن دارد، که این دو می توانند طواف حج و نمازش را قبل از وقوفین به جا آورده و سعی را در وقت خودش بنمایند و احوط این است که سعی را نیز مقدم داشته و در وقتش هم اعاده نمایند و اولی و بهتر نیز در صورت امکان، اعاده طواف و نماز است در ایام تشریق یا بعد از آن تا آخر ماه ذی حجه و کسی که از رفتن به مکه بر جان خود می ترسد می تواند طواف حج و نماز و سعی را بر وقوفین مقدم بدارد بلکه مقدم داشتن طواف نساء نیز عیبی ندارد و بعد از اعمال منی هر جا دلش بخواهد برود (مناسک، مسأله ۴۱۸ و ۴۱۷).
- آیه الله گلپایگانی: احوط برای این چند طایفه تقدیم طواف نساء و نماز آن است رجاء. سپس اعاده بعد از مناسک منی در صورت تمکن والا باید نایب بگیرد (آراء المراجع، ص ۳۸۳).
- (۵)- آیه الله مکارم: بنا بر احتیاط واجب.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۴۹۰

خوف حیض

اول- زنهایی که خوف دارند که هنگام اعمال مکه، حیض یا نساء شوند و تا زمانی که در مکه هستند، پاک نشوند.

تقدیم شامل استنابه نمی‌شود

۱۱۷۶- اگر زنی با خوف حیض، اعمال مکه را مقدم نماید ولی بعد از سعی، حیض شود، نمی‌تواند با نایب گرفتن برای طواف نساء، اعمال مکه را مقدم نماید؛ (چون تقدیم اعمال مکه، برای کسی است که خودش اعمال را انجام می‌دهد و شامل استنابه نمی‌شود) و احتیاط آن است که اکتفا به آنچه مقدم داشته هم نکند.

پیرمردها و پیرزنهای خائف

دوم- افراد پیر که روز عید به بعد، به خاطر ازدحام، از طواف، یا از برگشتن به مکه عاجز باشند.

(۱)- آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: اگر به جهت خوف از حیض، اعمال حج را مقدم کرده، اعاده طواف حج لازم نیست لکن بنا بر احتیاط واجب باید سعی را اعاده کند و باید طواف نساء هم بعد از وقوفین و اعمال حج باشد.

آیه الله سیستانی: آنچه مقدم داشته کافی است و طواف نساء را پس از اعمال روز عید انجام دهد و اگر نتوانست تکلیف ساقط است ولی احتیاط آن است که نایب بگیرد.

آیه الله فاضل: یعنی با فرض این که زن نتوانسته همه اعمال حج را قبل از وقوفین انجام بدهد، احتیاط این است که بعد از پاک شدن مجدداً همه اعمال بعد از منی را اعاده کند.

(۲)- آیه الله فاضل: و نتواند صبر کند تا ازدحام تمام شود یا صبر کردن مستلزم عسر و حرج باشد.

(۳)- آیه الله خویی: کلمه مریض در مناسکی که متن معتمد العروه است ذکر شده و در معتمد العروه، ج ۵، ص ۳۴۴ آمده است:

«انما يجوز تقديم الطواف للعاجز، كالشيخ الكبير والمریض والمرأة التي تخاف الحيض».

آیه الله سیستانی: مناط عسر است نه عجز.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۴۹۱

افراد مریض

سوم- اشخاصی که به خاطر مریضی، از طواف در وقت ازدحام، بترسند، یا از آن عاجز باشند.

غیر قادر بر اعمال تا آخر ماه

چهارم- کسانی که می‌دانند تا آخر ماه ذی حجه، به جهتی برای آنها، طواف و سعی، ممکن نمی‌شود

کشف خلاف

۱۱۷۷- سه دسته اول اگر اعمال را مقدم نمودند، کفایت می‌کند اگر چه کشف خلاف شود؛ مثلاً زن حیض نشود؛ و مریض خوب شود؛ و ازدحام چندان نباشد که موجب مزاحمت شود؛ پس اعاده اعمال، لازم نیست اگر چه احوط است.

۱۱۷۸- دسته چهارم نیز اگر به خاطر مرض و پیری و علیلی، اعتقاد داشتند که نمی‌توانند اعمال را بجا آورند، در صورت کشف خلاف، تقدیم اعمال مجزی است؛ و اما اگر تقدیم به جهت دیگر- مثل اعتقاد سیل- باشد، در صورت کشف خلاف، باید اعمال را اعاده کنند.

(۱)- آیه الله سیستانی: مریض یا معلول و هر کسی که بازگشت به مکه برای او مشکل باشد، یا طواف مشکل باشد در اثر ازدحام و مانند آن.

آیه الله فاضل: و نتوانند تا رفع ازدحام در مکه بمانند یا با عسر و حرج مواجه می‌شوند.

(۲)- آیه الله سیستانی: کسانی که می‌ترسند برای آنها بازگشت به مکه میسر نشود.

(۳)- آیه الله خویی، متعرض این فرع نشده‌اند.

(۴)- آیه الله بهجت، آیه الله خویی: به ذیل مسأله ۱۱۷۵ مراجعه شود.

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: احتیاط آن است که بعد از برگشتن از منی، اگر ممکن شود در ایام تشریق و گرنه تا آخر ذی حجه طواف و سعی را دوباره بجا آورند. (مناسک فارسی، مسأله ۲۰۴).

آیه الله مکارم: احتیاط به اعاده در صورت امکان ترک نشود.

(۵)- آیه الله صافی: احوط آن است که پس از مراجعت از منی نایب بگیرند که اعمال آنها را انجام دهد و اگر بعد از مراجعت خلاف یقینی که داشت ظاهر شد اعاده لازم است بدون تفاوت بین صور مذکوره.

آیه الله فاضل: و اگر احتمال حدوث مرض را می‌داد و بعداً مرض حادث نشد، مجزی نیست.

(۶). آیه الله خویی: فتوای معظم له در این مسأله به دست نیامد.

(۷)- آیه الله بهجت، آیه الله سیستانی: در همه موارد اعاده را موافق احتیاط استحبابی بیان کرده‌اند.

آیه الله گلپایگانی: اعاده مستحب است. (آداب و احکام حج، مسأله ۸۹۰).

آیه الله مکارم: مانند مسأله سابق است.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)؛ ص ۴۹۲

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۴۹۲

۱۱۷۹- کسانی که اعمال را بر وقوفین مقدم می‌نمایند، لازم نیست نزدیک‌ترین زمان به وقوفین را رعایت کنند.

عدم لزومی بودن تقدیم اعمال مکه

۱۱۸۰- تقدیم اعمال مکه برای افراد ذکر شده، جایز است و لازم نیست.

عدم جواز تقدیم به خاطر ازدحام و مشقت

۱۱۸۱- اگر حج گزار ترس داشته باشد که در اثر ازدحام نتواند طواف کند یا به مشقت بیفتد، ولی جزو چهار دسته ذکر شده نباشد، مورد جواز تقدیم نیست و نمی‌تواند اعمال مکه را مقدم بدارد.

جواز تقدیم اعمال برای نایب

۱۱۸۲- نایب در حج هم، با خوف حیض و مرض، می‌تواند اعمال را مقدم بدارد.

(۱)- آیه الله تبریزی: مگر این که بدانند یا اطمینان داشته باشند؛ چنانچه اعمال مکه را بر وقوفین مقدم نکنند، بعد امکان انجام آن را ندارند، که در این صورت واجب است طواف و نماز آن را مقدم کنند و بنا بر احتیاط مستحب، سعی را نیز مقدم و بعد اعاده کنند. آیه الله خویی: کسی که خوف این را دارد که نتواند طواف صحیح تام بعد از وقوفین انجام دهد لازم است طواف را قبل از وقوف انجام دهد، بلی ظاهر مناسک راجع به زنی که صرفاً می‌ترسد حیض بشود ولی اطمینان به آن ندارد، جواز تقدیم و عدم لزوم آن است.

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: مگر برای کسی که یقین دارد بعد از برگشتن از منی و تا آخر ذی حجه امکان انجام آن را ندارد که در این صورت تقدیم واجب است. (آداب و احکام حج، مسأله ۹۰۷).

(۲)- آیه الله بهجت: تقدیم اعمال مکه برای کسی که پس از بازگشت از منی از ازدحام جمعیت می‌ترسد، جایز است ولی احتیاطاً بعد از برگشت از منی اعمال را تکرار کند و در صورت عدم امکان نایب بگیرد (مناسک، س ۱۶۷). آیه الله تبریزی، آیه الله مکارم: احتیاط آن است که مقدم دارد و بعداً اگر نتوانست برای طواف نایب بگیرد. آیه الله سیستانی: کسانی که بازگشت به مکه برای آنها مشکل است و یا طواف نمودن بعد از بازگشت از منی به علت ازدحام شدید جمعیت یا غیر آن برای آنها مشکل است می‌توانند مقدم دارند (مناسک، مسأله ۴۱۲).

(۳)- آیه الله خویی، فتوای ایشان در این مورد در دست نیست، بلی حکم نایب معذور به عذر طاری، قبلاً در بحث نیابت گذشت. مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۴۹۳

میزان تشخیص عذر برای تقدیم اعمال

۱۱۸۳- تشخیص عذر برای کسانی که اعمال حج را مقدم می‌دارند، بر عهده خود آنان است.

صرف لزوم طواف با تخت، مجوز تقدیم نیست

۱۱۸۴- کسی که او را- در هر دو صورت تقدیم و تأخیر- باید به وسیله تخت و امثال آن، طواف دهند و عذر دیگری ندارد،

نمی‌تواند اعمال مکه را مقدم نماید.

لزوم تقدیم همه اعمال

۱۱۸۵- کسانی که اعمال حج را بر وقوفین مقدم می‌دارند- بنا بر احتیاط- در موردی تقدیم بدارند که تمامی اعمال را مقدماً انجام دهند و بعضی از آن را تاخیر نیندازند؛ پس مؤخر نمودن سعی و تقدیم بقیه اعمال، محل اشکال است.

تقدیم اعمال بدون احرام

۱۱۸۶- شخصی که می‌تواند اعمال مکه را بر وقوفین مقدم بدارد، اگر جهلاً بدون احرام، اعمال مکه را انجام داد، کفایت نمی‌کند.

(۱)- آیه الله سیستانی و آیه الله فاضل: تأخیر طواف نساء مانعی ندارد.

آیه الله مکارم: هر سه عمل را مقدماً انجام دهد.

مراجعه شود به مسأله ۱۱۷۵

(۲)- مراجعه شود به مسأله ۱۱۷۵.

آیه الله بهجت: بعد از طواف سعی است.

آیه الله سیستانی: جایز نیست.

آیه الله مکارم: همه را قبلاً انجام می‌دهند.

(۳)- آیه الله بهجت: اگر شخصی به دلیل عذر، اعمال مکه را مقدّم داشت، بعداً کشف شد که اعمال را بدون احرام انجام داده، به

آن اکتفا نکند و احتیاطاً طواف و نماز و سعی را اعاده کند (مناسک، س ۱۶۸).

آیه الله مکارم: بنا بر احتیاط واجب.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۴۹۴

فصل دوم: طواف نساء

۱- وجوب طواف نساء

حرمت نساء قبل از طواف نساء

۱۱۸۷- طواف نساء به مرد اختصاص ندارد؛ بلکه بر زن و خنثی و خصی و بچه ممیز نیز، لازم است؛ و اگر زن نیز آن را ترک کند

مرد بر او حلال نمی‌شود، بلکه اگر ولی طفل غیر ممیز، او را محرم کرد، باید- بنا بر احتیاط واجب - او را طواف نساء بدهد تا بعد از بالغ شدن، زن یا مرد بر او حلال شود.

طواف نساء رکن نیست

۱۱۸۸- طواف نساء و نماز آن، اگرچه واجب است و بدون آن زن حلال نمی‌شود، ولی رکن

(۱)- آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: واجب است ...

(۲)- آیه الله تبریزی: بعد از طواف حج و نماز و سعی، ظاهراً عقد حلال می‌شود، ولیکن بنا بر احتیاط استمتاع جایز نمی‌شود، گرچه اظهر اختصاص حرمت به جماع است.

آیه الله خویی: حکم صبئی ممیز، مانند حکم مرد است. (مستفاد از المسائل الشرعیه، ج ۱، ص ۳۴۳) ولی راجع به صبئی غیر ممیز که او را به حج می‌برند فتوای ایشان در دست نیست.

آیه الله سیستانی: همانگونه که گذشت، با حلق یا تقصیر، عقد حلال می‌شود و اما حلیت استمتاع در صبئی هم متوقف است بر طواف نساء، پس اگر بالغ شد و هنوز طواف نساء نکرده، نمی‌تواند از همسرش استمتاع ببرد.

آیه الله فاضل: مجنون و مغمی علیه را نیز اگر مُحَرَّم کرده‌اند، طواف نساء بدهند تا در صورت افاقه زن یا مرد بر آنها حلال شود.

آیه الله گلپایگانی: متعرض خصی و خنثی نشده‌اند ولیکن در مورد مجنونی که ولّیش او را محرم کرده، طواف نساء را لازم می‌دانند.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۴۹۵

نیست و ترک عمدی آن، موجب باطل شدن حج نمی‌شود، بلکه بر حاجی، انجام آن واجب است؛ و اگر بجا نیآورد، زن و آنچه مربوط به آن است - مثل عقد و خطبه و شاهد شدن - بنا بر احتیاط واجب، حلال نمی‌شود.

۱۱۸۹- پیش از بجا آوردن طواف نساء، باید از مطلق تلذذ زناشویی اجتناب شود.

عمره تمتع و طواف نساء

۱۱۹۰- در عمره تمتع، طواف نساء واجب نیست؛ و اگر بخواهد احتیاط کند، طواف و نماز آن را رجاء بجا آورد.

نیت نایب در طواف نساء

۱۱۹۱- احتیاط آن است که نایب در طواف نساء، نیت مافی‌الذمه کند، گرچه می‌تواند به نیت منوب عنه انجام دهد.

(۱)- آیه الله بهجت: با مباشرت خودش با امکان و با استنابه با عدم امکان مباشرت علی الأحوط (مناسک شیخ، ص ۸۱).

(۲)- آیه الله بهجت: تا آن را بجا نیآورد زن بر او حلال نمی‌شود حتّی عقد کردن و شهادت دادن بر آن علی الأحوط (مناسک شیخ، ص ۸۱).

آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: و ظاهر این است که بتواند بعد از طواف و سعی عقد نماید ولی لذت بردن از زن برایش جایز نیست بنا بر احتیاط، اگرچه اظهر جواز غیر از جماع است.

آیه الله سیستانی: پس از تراشیدن و یا کوتاه کردن مو، بنا بر اقوی جایز است زن عقد کند و شاهد عقد باشد.

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: و به احتیاط واجب ادای شهادت هم ننماید.

(۳) - آیه الله مکارم: بنا بر احتیاط واجب.

به دو مسأله قبل مراجعه شود.

(۴) - آیه الله فاضل: در عمره تمتع طواف نساء واجب نیست بلکه انجام آن موافق احتیاط است و اگر بخواهند احتیاط کنند محلّ انجام آن قبل از تقصیر است.

آیه الله مکارم: ضرورتی ندارد طواف نساء را به قصد رجا بجا آورد.

(۵) - آیه الله خویی، آیه الله سیستانی: به نیت منوبّ عنه انجام دهد (ملحق، سؤال ۳۶۱).

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: طواف نساء را باید به نیت منوبّ عنه بجا آورد (توضیح المسائل، م ۲۰۵۷).

آیه الله فاضل: طواف نساء به نیت منوبّ عنه انجام شود.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۴۹۶

خطا در لفظ طواف نساء

۱۱۹۲- اگر طواف کننده در تلفظ نیت طواف نساء، لفظ دیگری بر زبان آورد مثلاً طواف رجال بگوید، اگر منظورش ادای وظیفه است، مانع ندارد.

۲- احکام خلل در طواف حج و نساء

ترک طواف حج

۱۱۹۳- اگر حج گزار با جهل به مسأله، طواف حج را ترک و بقیه اعمال را انجام دهد، باید حج را اعاده کند و یک شتر قربانی نماید.

ترک سهوی طواف نساء

۱۱۹۴- اگر طواف نساء را سهواً تا برگشت از حج بجا نیاورد، اگر می‌تواند، باید برگردد و بجا بیاورد؛ و اگر نمی‌تواند یا مشقت دارد، نایب بگیرد و پس از بجا آوردن وی، زن به او حلال می‌شود.

ترک طواف حج و نساء

۱۱۹۵- اگر کسی طواف واجب- اعم از طواف عمره و طواف حج و طواف نساء- را فراموش کند و با زن نزدیکی نماید، باید یک هدی در مکه ذبح کند؛ و احتیاط آن است که شتر باشد؛ و در

(۱) - آیه الله خویی، آیه الله فاضل: بلکه در صورتی که طواف عمره را هم، از روی جهل ترک کرده باشد عمره باطل می‌شود ولی

کفاره ندارد و باید حج را در سال بعد اعاده کند (مناسک، مسأله ۳۲۵).

(۲) - آیه الله بهجت: بنا بر احتیاط. (مناسک شیخ، ص ۳۵).

آیه الله گلپایگانی: متعرض کفاره نشده اند ولی قبل از انجام عمره مفرده احتیاطاً از نزدیکی با زن خودداری نماید.

آیه الله مکارم: بنا بر احتیاط واجب.

(۳) - آیات عظام بهجت، سیستانی، فاضل: یا عمدا.

(۴) - آیه الله فاضل: در صورتی که نسیان مبدل به علم شود و استمرار نداشته باشد کفاره دارد والا چیزی بر او نیست.

آیات عظام بهجت، تبریزی، خویی، سیستانی: برای فراموشی طواف عمره در مکه و برای فراموشی طواف حج در منی قربانی نماید،

و قربانی کردن یک گوسفند کافی است. و از مناسک آیات عظام تبریزی و خویی و سیستانی استفاده می‌شود که: این حکم در

طواف نساء نیست (مناسک، مسأله ۳۲۷).

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: کسی که تمام طواف یا بعض آن را فراموش کند و یادش نیاید تا به شهر خود برگردد و برای او

مشکل باشد که به مکه مراجعت نماید و آنچه را فراموش کرده بجا آورد واجب نیست نایب بگیرد که برای او طواف کند و در این

صورت بنا بر احتیاط واجب هدی بفرستد و احوط آن است که شتر باشد. آیه الله صافی بعد از «برای او طواف کند» می‌فرماید: و

نماز طواف بخواند و بنا بر احتیاط لازم سعی هم بنماید و در این صورت بنا بر احتیاط واجب هدی بفرستد و احوط آن است شتر

باشد، و در مواردی که گفته شد باید وجوباً یا احتیاطاً بعد از اتمام و نماز طواف، اعاده نماید، نایب نیز به همان شرح عمل کند

(مناسک فارسی، م ۱۰۴).

آیه الله مکارم: قربانی کردن گوسفند و اعاده سعی احتیاط مستحب است.

آیه الله خامنه‌ای: متعرض کفاره نشده اند.

(۵) - آیه الله فاضل: و احتیاط مستحب.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۴۹۷

صورت بازگشت از مکه، باید خودش باز گردد و طواف و نماز آن را بجا آورد؛ و احتیاطاً در غیر طواف نساء، سعی را هم بجا

آورد؛ و اگر نمی‌تواند باز گردد، یا مشقت دارد، نایب بگیرد.

۱۱۹۶- اگر کسی طواف را- چه طواف عمره یا طواف زیارت- از روی جهل به مسأله بجا نیاورد و به محل خود باز گردد، باید حج

را اعاده کند و یک شتر قربانی کند.

(۱) - آیه الله سیستانی: اگر قبل از فوت وقت متذکر شود، باید سعی را اعاده کند و اگر بعد از آن باشد، مثلاً طواف عمره را پس از

وقوف در عرفات متذکر شود یا طواف حج را پس از پایان ذی‌حجه متذکر شود طواف را قضا می‌کند و اعاده سعی لازم نیست و تا

طواف را خودش یا نایبش انجام نداده‌اند آنچه بر او حرام شده است حلال نمی‌شود.

(۲) - آیه الله فاضل: کفاره در طواف عمره بنا بر احتیاط است.

(۳) - آیه الله بهجت: وجوب ذبح یک شتر مطلقاً حتی در حال علم و عمد موافق احتیاط است که در مسأله ۵۵۱ هم آمده است

(مناسک شیخ، ص ۳۵).

آیه الله تبریزی: کفاره دادن یک شتر در ترک طواف حج از روی جهل به مسأله است، و اما در طواف عمره تمتع چنانچه از روی

جهل به مسأله ترک شد، هر چند باید حج را در سال آینده اعاده کرد ولی کفاره ندارد.

آیه الله خویی: اگر کسی طواف عمره تمتع را از روی علم یا از روی جهل ترک کند به نحوی که قبل از وقوف عرفات نتواند آن را

تدارک نماید عمره و حتی احرام عمره‌اش باطل می‌شود و باید در سال دیگر حج را اعاده نماید و کفاره مذکوره اختصاص دارد به موردی که طواف حج را از روی جهل ترک کرده باشد.

آیه الله سیستانی: کفاره در مورد طواف عمره مبنی بر احتیاط واجب است.

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: چون احتمال می‌دهد در احرام باشد، احتیاطاً از نزدیکی با زن قبل از انجام عمره مفرده دوری نماید و یک شتر قربانی کند.

آیه الله فاضل: اگرچه با زن هم نزدیکی نکرده باشد.

آیه الله مکارم: در ترک طواف عمره، قربانی احتیاط مستحب است و در طواف حج، احتیاط واجب است.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۴۹۸

حکم عقد و فرزندان شدن با ترک طواف نساء

۱۱۹۷- اگر کسی طواف نساء را انجام نداده و ازدواج نموده، با فرض جهل، فرزند او حکم حلال‌زاده را دارد، ولی عقد، باطل است و باید طواف نساء را انجام دهد و جهت ادامه زناشویی، باید عقد را تجدید نماید.

شک در انجام طواف نساء بعد از مراجعت

۱۱۹۸- اگر پس از مراجعت از مکه شک کند که طواف نساء حج یا عمره مفرده را بجا آورده یا نه، اگر التفات به وجوب طواف نساء نداشته، باید طواف نساء را انجام دهد و همچنین است در صورت التفات علی الأحوط، بلکه خالی از قوت نیست.

ترک طواف نساء توسط نایب

۱۱۹۹- اگر نایب طواف نساء را بجا نیاورد، علاوه بر حرمت نساء بر وی، ذمه‌اش هم مشغول است و خودش باید در حیاتش انجام دهد و اگر نمی‌تواند، نایب بگیرد.

(۱)- آیه الله بهجت: تا طواف نساء بجانیاورد زن حلال نیست ولی عقد صحیح است و فرزند حلال‌زاده است، بنا بر این اگر نتواند شخصاً طواف نساء را بجا آورد نایب بگیرد که طواف نساء و نمازش را انجام دهد.

آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: ظاهراً عقد صحیح است و نیاز به تجدید ندارد، ولی مادامی که طواف نساء و نماز آن را خودش و در صورت تعذر نایبش انجام نداده جماع جایز نیست.

آیه الله سیستانی: عقد او صحیح است؛ زیرا آنچه بر حاجی پس از حلق حرام است، استمتاع است نه عقد و امّا اولاد به هر حال ملحق به او هستند.

آیه الله مکارم: بنا بر احتیاط واجب عقد او باطل است.

(۲)- آیه الله بهجت: اگر توانست خودش بجا آورد و الا نایب بگیرد.

(۳)- آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: اگر شک بعد از عمل موقعه با زوجه برایش حاصل شد، به آن اعتنا ننموده و بنا بر انجام آن

گذارد.

آیه الله سیستانی: باید طواف نساء را انجام دهد و اگر معذور است یا مشقت دارد نایب بگیرد.

آیه الله مکارم: بنا بر احتیاط واجب در صورت اول، ولی در صورت بعد طواف نساء لازم نیست.

(۴) - آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: ولی اگر التفات به وجوب آن داشته و شک دارد که انجام داده یا نه، بعید نیست انجام آن واجب نباشد، اگر چه احتیاط خوب است (آداب و احکام حج، مسأله ۹۱۵).

(۵) - آیه الله بهجت: و چنانچه قبل از تدارک فوت نماید، احتیاط این است که از ترکه‌اش قضای آن بجا آورده شود. (مناسک، مسأله ۴۲۵).

آیه الله خویی، آیه الله فاضل: در صورت عدم تدارک در زمان زنده بودنش، بنا بر احتیاط باید قضای آن از ترکه او بجا آورده شود. (مناسک عربی، مسأله ۴۲۰).

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۴۹۹

زمان قضای طواف حج و نساء با فرض بطلان آن

۱۲۰۰- اگر طواف حج و نماز آن یا طواف نساء و نماز آن به جهتی باطل باشد، قضای آن باید در ماه ذی‌الحجه باشد، یا همه وقت کفایت می‌کند؟

۳- احکام خلل در طواف نساءِ عمره مفرده

اشاره

۱۲۰۱- طواف نساء در عمره مفرده، باید بعد از تقصیر یا حلق انجام شود.

ترک طواف نساء در چند عمره مفرده

۱۲۰۲- اگر شخصی چندین عمره مفرده بجای آورده باشد و در هیچ کدام طواف نساء را انجام نداده باشد، یک طواف نساء برای تمام آنها کفایت می‌کند.

(۱). آیت الله خامنه‌ای: وقت طواف حج و نماز آن ماه ذیحجه است، ولی طواف نساء و نماز آن وقت معینی ندارد.

آیه الله بهجت: ماه ذی‌الحجه شرط نیست بلی اگر تبیین بطلان طواف حج در ذی‌حجه همان سال حج بود تکلیفاً باید از ذی‌حجه تأخیر نکند در صورت امکان.

آیت الله تبریزی: در طواف نساء مطلقاً می‌تواند در غیر ماه ذی‌الحجه انجام دهد و در طواف حج نیز در مواردی که قضا دارد و باقضای طواف و نماز آن حج شخص تدارک می‌شود- مثل صورت فراموشی- چنانچه در ماه ذی‌الحجه متوجه نشد و بعد از آن متوجه شد در ماههای دیگر قضا می‌شود.

آیت الله گلبایگانی: در طواف حج و نمازش باید در ذی الحجه باشد و در طواف نساء و نمازش لازم نیست.

آیت الله مکارم: ماه ذی الحجه شرط نیست هر چند بهتر است.

آیت الله فاضل: در همه اوقات کفایت می کند، ولی بهتر است طواف حج و نماز آن در ماه ذیحجه باشد.

(۲). آیه الله بهجت: در عمره مفرده، تقدیم طواف نساء بر تقصیر، در صورت ضرورت یا نسیان یا جهل، مجزی است. (مناسک، س ۱۶۶).

(۳) - آیه الله بهجت، آیه الله فاضل: بنا بر احتیاط، برای هر کدام یک طواف نساء انجام دهد.

آیه الله تبریزی: هر احرام، طواف نساء مستقل لازم دارد ولی احتیاط این است تا طواف عمره مفرده را انجام نداده، محرم به احرام جدید نشود.

آیه الله خامنه‌ای: علی الظاهر واجب است برای هر عمره مفرده جداگانه طواف نساء بجا آورد، اگرچه تحلل با طواف نساء واحد بعید نیست.

آیه الله خویی، آیه الله صافی: هر احرام، طواف نساء مستقل لازم دارد. (مستفاد از مسأله ۶۸ استفتائات).

آیه الله سیستانی: هر احرام، طواف نساء مستقل لازم دارد بنا بر احتیاط واجب.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۵۰۰

ترک طواف نساء در عمره مفرده و احرام مجدد

۱۲۰۳- اگر کسی عمره مفرده را بدون طواف نساء بجا آورد، جایز است با همین حال برای عمره تمتع محرم شود و بعد از انجام عمره تمتع، طواف نساء را به جا آورد.

ترک طواف نساء عمره مفرده و احرام برای عمره تمتع

۱۲۰۴- اگر معتمر طواف نساء عمره مفرده را فراموش کرده و بعد برای عمره تمتع محرم شده است، می تواند آن را بعد از انجام اعمال عمره تمتع بجا آورد؛ و اگر تأخیر بیندازد، طواف نساء حج، از آن کفایت می کند. ۱۲۰۵- اگر بعد از شوط چهارم طواف نساء عمره مفرده، با زوجه خود مواجهه نماید- مانند طواف نساء حج - عمل او صحیح است و کفاره ندارد، اگرچه مرتکب حرام شده است.

(۱). آیه الله نوری: و همچنین کسی که پس از انجام حج تمتع، طواف نساء را ترک کرده، می تواند برای عمره مفرده محرم شود.

آیه الله تبریزی: صحّت احرام جدید، قبل از طواف نساء عمره مفرده، محلّ اشکال است.

آیه الله فاضل: احتیاط آن است که تا طواف نساء عمره مفرده یا حج تمتع را انجام نداده، برای عمره تمتع یا عمره مفرده محرم نشود، هر چند اگر قبل از انجام طواف نساء محرم به عمره و حج شد باطل نیست، ولی پس از اتمام آن‌ها، طواف نساء را بنا بر احتیاط انجام دهد.

(۲) - آیه الله بهجت: در این مسأله و مسأله بعدی به ذیل مسأله ۱۲۰۲ مراجعه شود.

آیه الله تبریزی: صحّت احرام جدید قبل از طواف نساء عمره مفرده محلّ اشکال است.

آیات عظام خامنه‌ای، خویی، صافی: کفایت نمی‌کند.

آیه الله سیستانی: کفایت نمی‌کند بنا بر احتیاط.

آیه الله فاضل: کفایت نمی‌کند و برای عمره مفرده بنا بر احتیاط واجب یک طواف نساء دیگر بجا آورد.

(۳) - آیه الله بهجت: اگر توانست خودش بجا آورد والا نایب بگیرد.

(۴) - آیه الله بهجت: قبل از اتمام شوط پنجم کفاره دارد، بنا بر احتیاط و بعد از شوط پنجم کفاره ندارد البته این مسأله را در باره

حج دارند نه عمره مفرده. (مستفاد از مناسک، مسأله ۲۲۲) به ذیل مسأله ۳۵۳ مراجعه شود.

آیه الله تبریزی: چنانچه این عمل بعد از سعی بوده، عمره باطل نمی‌شود، ولی قبل از شوط پنجم کفاره دارد، بلکه احوط کفاره است مطلقاً.

آیه الله خویی: بعد از سعی عمره باطل نمی‌شود ولی کفاره دارد مگر این که شوط پنجم را بجا آورده بوده. (مناسک، مسأله ۲۲۳).

آیه الله سیستانی: استغفار کند و کفاره ندارد و طوافش را تمام کند (ملحق مناسک، سؤال ۳۶۶).

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۵۰۱

انجام طواف نساء عمره مفرده بدون تقصیر

۱۲۰۶- در عمره مفرده انجام طواف نساء قبل از تقصیر، موجب بطلان عمره نمی‌شود، ولی باید بعد از تقصیر، طواف نساء اعاده

شود و بدون آن، حرمت نساء باقی است.

ترک طواف نساء و احرام برای حج افراد

۱۲۰۷- کسی که طواف نساء عمره مفرده را بجا نیاورده و بعد از آن حج افراد بجا می‌آورد، طواف نساء حج افراد از آن کفایت

می‌کند.

۴- مستحبات اعمال مکه

۱۲۰۸- آنچه که از مستحبات در طواف عمره و نماز آن و سعی ذکر شد اینجا نیز جاری است و مستحب است شخصی که به جهت

طواف حج می‌آید، در روز عید قربان بیاید و بر درب مسجد بایستد و این دعا را بخواند:

«اللَّهُمَّ اعْنِي عَلَىٰ نُسُكِكَ وَسَلِّمْ لِي لَهُ وَسَلِّمْ لِي أَسْأَلُكَ مَسْأَلَةَ الْعَلِيلِ الدَّلِيلِ الْمُعْتَرِفِ بِذُنُوبِهِ أَنْ تَغْفِرَ لِي ذُنُوبِي وَأَنْ تُرْجِعَنِي بِحَاجَتِي، اللَّهُمَّ إِنِّي عَبْدُكَ وَالْبَلَدُ بِلَدِّكَ وَالْبَيْتُ بِبَيْتِكَ جِئْتُ أَسْأَلُكَ رَحْمَتَكَ وَأَوْفَىٰ طَاعَتِكَ مُتَّبِعًا لِأَمْرِكَ رَاضِيًا بِقَدْرِكَ أَسْأَلُكَ الْمُسْطَرَّ إِلَيْكَ الْمُطِيعِ لِأَمْرِكَ الْمُشْفِقِ مِنْ عَذَابِكَ الْخَائِفِ لِعُقُوبَتِكَ أَنْ تُبَلِّغَنِي عَفْوِكَ وَتُجِيرَنِي مِنَ النَّارِ بِرَحْمَتِكَ».

سپس به نزد حجرالاسود بیاید و استلام و بوسه نماید؛ و اگر بوسیدن ممکن نشد، دست به حجر مالیده و دست خود را ببوسد؛ و اگر

آن هم ممکن نشد، مقابل حجر ایستاده و تکبیر بگوید و بعد آنچه در طواف عمره بجا آورده بود بجا آورد.

(۱) - آیه الله بهجت: به ذیل مسأله ۹۱۲ مراجعه شود.

آیه الله سیستانی، آیه الله مکارم: بنا بر احتیاط واجب.

(۲) - به مسأله ۱۲۰۲ مراجعه شود.

(۳) - آیه الله مکارم: این اعمال را به قصد رجا و امید مطلوبیت بجا آورد.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۵۰۲

یا

أَرَأَفَ مِنْ كُلِّ رَعُوفٍ

عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ ع أَنَّهُ قَالَ:

شَرَفُ الْمُؤْمِنِ قِيَامَ اللَّيْلِ

وَ عِزُّهُ اسْتِغْنَاؤُهُ عَنِ النَّاسِ

الكافی ج: ۲ ص: ۱۴۸

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۵۰۳

باب سیزدهم

زمان و مکان و کیفیت بیتوته ۵۰۵

۱- زمان بیتوته در منی ۵۰۵

۲- مکان بیتوته ۵۰۹

بیتوته در غیر منی ۵۰۹

۳- افرادی که بیتوته بر آنها واجب نیست ۵۱۱

احکام نفر از منی ۵۱۴

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۵۰۴

اللَّهُمَّ

ارْحَمْنِي صَرِيحًا عَلَى الْفِرَاشِ تُقَلِّبُنِي أَيْدِي أَحِبَّتِي

وَ تَفَضَّلْ عَلَيَّ مَمْدُودًا عَلَى الْمُغْتَسَلِ يُقَلِّبُنِي [يَعْسَلُنِي] صَالِحِ جِيرَتِي وَ تَحَنَّنْ عَلَيَّ مَحْمُولًا قَدْ تَنَاوَلَ الْأَقْرَبَاءُ أَطْرَافَ جَنَارَتِي

عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ

إِذَا رَأَيْتُمْ رَوْضَةً مِنْ رِيَاضِ الْجَنَّةِ فَارْتَعُوا فِيهَا قِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَ مَا رَوْضَةُ الْجَنَّةِ قَالَ:

مَجَالِسُ الْمُؤْمِنِينَ

روضه‌الواعظین / ۲ / ۳۹۱

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۵۰۵

باب سیزدهم: زمان و مکان و کیفیت بیتوته

فصل اول: زمان و مکان و کیفیت بیتوته

۱- زمان بیتوته در منی

۱۲۰۹- بیتوته شب یازدهم و دوازدهم ذی الحجه، از غروب آفتاب تا نصف شب، در منی، بر حج گزار، واجب است؛ و بیرون رفتن بعد از آن، مانع ندارد، و احتیاط مستحب آن است که پیش از طلوع صبح، وارد مکه نشود.

نحوه محاسبه نیمه شب

۱۲۱۰- نیمه شب را باید- بنا بر احتیاط واجب- از اول غروب تا طلوع آفتاب حساب کنند؛ و احتیاط آن است که از مغرب شرعی، حساب کنند.

(۱)- آیه الله نوری: از غروب شرعی.

(۲)- آیه الله بهجت: تا مابعد نصف شب (مناسک شیخ، ص ۸۳)

آیات عظام تبریزی، خامنه‌ای، خویی، سیستانی، مکارم: می‌تواند از سر شب تا بعد از نیمه شب و یا از قبل از نیمه شب تا طلوع فجر در آنجا بماند.

آیه الله فاضل: و بعید نیست که بتوان به نیمه دوم شب اکتفا کرد.

(۳)- آیه الله بهجت، آیه الله مکارم: نیمه شب از اول غروب آفتاب تا طلوع صبح حساب می‌شود.

آیه الله تبریزی: نصف شب در مسأله میت در منی، نصف از غروب تا طلوع فجر است، گرچه احتیاط برای کسی که نصف اول شب را بیتوته می‌کند آن است که نصف از غروب تا طلوع آفتاب را در منی بماند.

آیه الله سیستانی: نیمه شب در منی از غروب آفتاب تا طلوع فجر حساب می‌شود.

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: از مغرب تا طلوع فجر حساب کنند (آداب و احکام حج، مسأله ۹۳۶).

آیه الله فاضل: نیمه شب در منی از غروب آفتاب تا طلوع فجر حساب می‌شود، بلی اگر بخواهد نیمه دوم شب را بیتوته کند اولی این است که آن را تا طلوع آفتاب حساب کند.

(۴). آیه الله خویی: معیار در بیتوته، از غروب آفتاب تا طلوع فجر است و نیمه شب، ما بین غروب آفتاب و طلوع فجر می‌باشد.

(المسائل الشرعیه، ج ۱، ص ۳۶۳).

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۵۰۶

اخلاص در نیت

۱۲۱۱- بیتوته در منی از عبادات است و باید با نیت خالص برای اطاعت خداوند متعال بجا آورد.

کفاره ترک بیتونه

۱۲۱۲- کسی که بیتوته به منی را ترک کند، باید برای هر شبی یک گوسفند قربانی کند.

۱۲۱۳- در واجب بودن قربانی در فرض ترک، فرقی بین ترک با علم و عمد یا نسیان یا جهل به حکم، نیست.

افرادی که شب سیزدهم باید بمانند

۱۲۱۴- بیتوته شب سیزدهم نیز، بر چند گروه واجب است:

اول- کسی که در احرام، صید کرده است؛ و اگر صید را گرفته ولی نکشته- بنا بر احتیاط واجب - شب سیزدهم را بماند، ولی غیر از صید کردن چیزهای دیگر که از صید بر محرم حرام است- مثل خوردن گوشت صید و نشان دادن صید به صیاد و غیر آن- اگر اجتناب نکرده، بیتوته شب سیزدهم، واجب نیست.

دوم- کسی که در احرام، با زن- چه با زن خود یا اجنبیه و چه در قُبُل و چه در دُبر- نزدیکی

(۱)- آیه الله سیستانی: بلکه برای تذلل در پیشگاه خداوند.

(۲)- آیه الله بهجت: برای شبی که بیتوته کند برای غیر عبادت در مکه یا در راه قبل از تجاوز از حدود مکه که آخرش عقبه المدنیین باشد علی الأظهر (مناسک شیخ، ص ۸۳).

آیه الله مکارم: بنا بر احتیاط واجب.

(۳)- آیه الله مکارم: بنا بر احتیاط واجب در همه صور.

(۴)- آیه الله فاضل: ثبوت کفاره در جاهل و ناسی و معذور مبنی بر احتیاط است.

(۵)- آیات عظام بهجت، تبریزی، خویی، سیستانی، صافی، گلپایگانی: احتیاط این است که در صورت فراموشی و یا ندانستن حکم نیز یک گوسفند کفاره بدهد.

(۶)- آیه الله خامنه‌ای: بنا بر احتیاط.

(۷)- آیه الله خویی، آیه الله سیستانی: کسی که در حال احرام از شکار خودداری نکرده واجب است شب سیزدهم را نیز در منی بماند.

آیه الله گلپایگانی: متعرض این فرع مسأله نشده‌اند.

(۸)- آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی: بنا بر احتیاط کسی که با زن نزدیکی کرده باید شب سیزدهم را در منی بماند.

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: کسی که از تمتع از زنها اجتناب نکرده. (آداب و احکام حج، مسأله ۹۲۴).

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۵۰۷

کرده؛ ولی اگر غیر از جماع از کارهای دیگر- مثل تقبیل و لمس و غیر آن- اگر اجتناب نکرده، بیتوته شب سیزدهم، واجب نمی‌شود.

۱۲۵- کسی که در احرام عمره تمتع، از صید و زن اجتناب نکرده، باید شب سیزدهم بماند؛ و این حکم به احرام حج، اختصاص ندارد. سوم- کسی که در روز دوازدهم از منی کوچ نکرده و غروب شب سیزدهم را درک کرده است.

حکم عود به منی بعد از غروب دوازدهم

۱۲۱۶- اگر حاجی قبل از غروب آفتاب شب سیزدهم، از منی خارج شده و بعد از غروب، به منی مراجعت کرده، واجب نیست شب را بماند و رمی روز سیزدهم بر او واجب نمی‌شود.

درک غروب شب سیزدهم بعد از نفر

۱۲۱۷- کسی که بعد از ظهر روز دوازدهم از منی کوچ کرده و به جهتی سهواً یا جهلاً یا عالماً، مجدداً به منی برگردد، و غروب شب سیزدهم را درک کند، آیا بیتوته آن شب در منی یا رمی روز سیزدهم بر او واجب می‌شود؟

تأخیر در بیتوته یا تعجیل در خروج

۱۲۱۸- اگر قسمتی از بیتوته اول شب را درک نکنند، یا زودتر از نصف شب از منی خارج شود، احتیاط واجب آن است که یک گوسفند قربانی کنند؛ و فرقی بین صورت عذر و عدم عذر نیست.

(۱)- آیه الله تبریزی: بنا بر احتیاط.

(۲)- آیه الله مکارم: نصف اول یا نصف دوم فرق می‌کند.

(۳)- آیه الله سیستانی: که در این صورت باید تا طلوع فجر در منی باشد.

(۴)- آیه الله فاضل: و نیز کسی که بعد از ظهر دوازدهم کوچ کند و قبل از غروب برای کاری به منی برگردد و تا غروب بماند واجب نیست شب سیزدهم را بماند و همچنین رمی روز سیزدهم بر او واجب نیست.

(۵)- آیه الله بهجت: احوط این است که بیتوته آن شب و رمی فردا را بجا آورد.

آیت الله خامنه‌ای: به هر جهت اگر حاجی در غروب روز دوازدهم در منی باشد، باید شب سیزدهم را در منی بیتوته کند و در روز سیزدهم رمی جمرات نماید.

آیت الله تبریزی: بلی، در این صورت باید آن شب را در منی بیتوته کند و روز سیزدهم هم رمی نماید.

آیت الله گلپایگانی: در فرض که کوچ کرده بیتوته شب سیزدهم و رمی روز آن بر او واجب نیست.

آیت الله مکارم: لازم نیست.

آیت الله فاضل: در فرض مذکور که نفر قبلاً محقق شده است بیتوته شب سیزدهم و رمی روز سیزدهم واجب نیست.

(۶)- آیه الله فاضل: چنانکه بیتوته در منی را در نیمه دوم شب هم ترک کند.

(۷)- آیه الله خامنه‌ای: مگر آن که نیمه دوم شب را کاملاً در منی باشد.

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: کسی که برای انجام اعمال به مکه آمده و نتوانسته خود را تا گذشت قسمتی از شب به منی برساند، بر او کفاره واجب نیست، اگرچه بعد از نیمه شب به منی رسیده باشد. (آداب و احکام حج، مسأله ۹۳۰). و در مسأله ۹۳۸ آداب حج می‌فرمایند: در صورت عذر کفاره واجب نیست.

نظر سایر آیات عظام نسبت به حکم این مسأله، از مسأله ۱۲۰۹ به دست می‌آید که درک نیمه دوم بیتوته هم کافی است و کفاره ندارد.

آیه الله بهجت: به ذیل مسأله بعد مراجعه شود.

آیه الله مکارم: کافی است نصف اول یا نصف دوم شب را بماند.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۵۰۸

ترک بدون عذر بیتوته در اول شب

۱۲۱۹- کسی که در اول شب، بیتوته در منی را ترک کند، احتیاط واجب آن است که قبل از نیمه شب برگردد و تا صبح بماند.
 ۱۲۲۰- اگر حج گزار بدون عذر، نصف اول شب را در منی نماند، واجب است نصف دوم را در منی باشد، و کفاره ترک منیت را نیز باید بدهد.

ثبوت کفاره با ترک بیتوته

۱۲۲۱- کسانی که مقداری از اول شب- با عذر یا بدون عذر- در خارج منی بودند، یا قبل از نصف شب خارج شدند، بنابر احتیاط واجب باید کفاره پردازند.

(۱)- آیه الله بهجت: اگر حاجی ساعتی از اوایل شب بیتوته در منی را درک نکند کفاره ندارد و احتیاطاً قسمت دوم را در منی بماند. (پرسشهای جدید حج، ص ۲۹ س ۱۱۹).

آیه الله سیستانی: ترک نیمه اول؛ چه با عذر باشد چه بی عذر، بیتوته نیمه دوم را باید درک کند.

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: واجب است برگردد و در صورتی که بدون عذر قسمتی از اول شب را در منی نبوده احتیاط در پرداخت کفاره ترک نشود. (آداب و احکام حج، م ۹۳۸)

آیه الله فاضل: واجب است.

(۲)- مراجعه شود به مسأله ۱۲۰۹.

آیه الله فاضل: بیتوته شب در منی، نسبت به نیمه اول یا دوم شب واجب تخییری است، لذا اگر از روی عذر هم نیمه اول شب در منی نباشد، باید نیمه دوم را در منی بیتوته کند.

(۳)- مانند مسأله بعد است.

آیات عظام خامنه‌ای، سیستانی، فاضل، مکارم: اگر در نصف دوم بیتوته کند وظیفه خود را انجام داده و کفاره ندارد.

(۴)- مراجعه شود به مسأله ۱۲۰۹.

آیه الله بهجت: اگر حاجی ساعتی از اوایل شب بیتوته در منی را درک نکند کفاره ندارد ولی احتیاطاً قسمت دوم شب را در منی بماند.

آیه الله فاضل: اگر نصف اول شب یا نصف دوم شب را بماند کافی است و کفاره لازم نمی‌شود. بلی اگر مقداری از اول شب را در خارج منی بود و مقداری هم از نیمه دوم شب را در خارج بود کفاره در غیر از جاهل و ناسی و معذور واجب است و در این افراد بنابر احتیاط لازم است.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۵۰۹

۲- مکان بیتوته

مکان بیتوته، سرزمین منی است.

بیتوته در غیر منی

۱۲۲۲- افرادی که در غیر منی بیتوته نموده‌اند، باید کفاره بدهند و فرقی بین عالم و جاهل نیست.

حد منی

۱۲۲۳- حد منی آیا جمره عقبه است یا خود عقبه که گردنه بزرگی است؟

بیتوته در نزدیک منی

۱۲۲۴- کسانی که در زمینهای متصل به منی، که از منی نیست، در شب یازدهم و دوازدهم، بیتوته کنند، باید برای هر شب، یک گوسفند قربانی کنند هرچند اعتقاد پیدا کرده باشند که آنجا از منی

(۱)- مراجعه شود به مسأله ۱۲۲۴.

(۲). آیه‌الله بهجت: از خبره تحقیق شود و در مشکوک احتیاط شود.

آیت الله خامنه‌ای: باید از اهل خبره ثقه استعلام شود، ولی به نحو کلی حدود مشاعر از عرفات و مزدلفه و منی مبنی بر مذاقه نیست ترتیب اثر بر آنچه که در نظر عرف از مشاعر ذکر شده محسوب است کفایت می‌کند و ظاهر صحیحه معاویه بن عمّار خروج وادی محسّر و عقبه از منی است، که منی بین عقبه و وادی محسّر است.

آیت الله تبریزی: بیش از جمره عقبه است، به اندازه‌ای که رمی در داخل منا واقع می‌شود و در مورد شک در مورد نفر و کوچ از منا احتیاط کنند و اکتفا به اقل بشود و از قدر متیقن از منا، کوچ بعد از زوال انجام شود.

آیت الله سیستانی: جمره حد منا است.

آیت الله گلپایگانی، آیت الله صافی: حد منا را اعلام مخصوصه معین کرده است.

آیت الله فاضل: حد منا از ناحیه مکه، خود عقبه است.

آیت الله مکارم: حد منا با علامت مخصوصی مشخص شده است.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۵۱۰

است، یا به گفته اشخاص محلی، مطمئن شده باشند.

خطا در معرفی مکان منی

۱۲۲۵- اگر کسی با اعتقاد به منی بودن مکانی، حجاج را بدان‌جا راهنمایی کند و در آنجا بیتوته نمایند، کفاره ترک بیتوته خودش را باید پردازد و کفاره دیگران بر وی واجب نیست؛ و در صورتی که وقت تدارک گذشته، لازم نیست به آنان اعلام نماید؛ و اگر

خودشان فهمیدند، کفار بر خود آنان واجب است، ولی اگر اجرت عمل صحیح و عملی که انجام شده، تفاوتی دارد، نسبت به تفاوت باید رضایت حجاج تحصیل شود.

۱۲۲۶- کسی که در محلی بیتوته کرده که یقین به منی بودن آن داشته تا یقین بخلاف پیدا نکند، کفار لازم نیست؛ و این میزان، در صورت تغییر علامتگذاری‌ها نیز صدق می‌کند؛ و کسی که با اعتقاد به منی بودن دیگران را به مکانی راهنمایی کرده، با تغییر علایم، ابلاغ و اعلام لازم نیست.

جواز خروج با علم به تأخیر و ثبوت کفار

۱۲۲۷- اگر حج گزار بعد از اعمال روز عید، قصد داشته باشد برای انجام اعمال به مکه برود، ولی می‌داند که اگر به مکه برود، مقداری از مَبِیتِ اول شب را درک نمی‌کند، رفتن به مکه مانع ندارد، ولی برای تأخیر باید کفار بدهد.

(۱)- آیات عظام بهجت، خامنه‌ای، مکارم: بنابر احتیاط واجب.

آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی، فاضل: در ناسی و جاهل و معذور و جوب کفار مبنی بر احتیاط است. (مناسک، مسأله ۴۳۴).
آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: در صورت فراموشی یا ندانستن مسأله، کفار مبنی بر احتیاط است.

(۲)- مراجعه شود به مسأله ۱۲۲۴.

آیه الله تبریزی: بنابر احتیاط.

آیه الله مکارم: بنابر احتیاط واجب و اعلام به دیگران، لازم نیست، اما اگر آنها باخبر شوند و کفار بدهند باید آنها را راضی کند ضمناً دامنه‌های کوههای اطراف منی جزو منی است.

(۳)- آیه الله سیستانی: بلکه همانگونه که در مسأله قبل گذشت، در غیر این صورت نیز اعلام لازم نیست.

(۴)- مراجعه به مسأله ۱۲۰۹ بیتوته در منی شود.

آیه الله بهجت: اگر حاجی ساعتی از اوایل شب بیتوته در منی را درک نکند، کفار ندارد ولی احتیاطاً قسمت دوم شب را در منی بماند.

آیه الله فاضل، آیه الله مکارم: همان طور که گفته شد، بیتوته نصف دوم شب کافی است و کفار ندارد.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۵۱۱

۳- افرادی که بیتوته بر آنها واجب نیست

اشاره

۱۲۲۸- بیتوته در شبهای یازدهم و دوازدهم و سیزدهم، بر افراد ذیل واجب نیست:

۱- بیماران و پرستاران آنها و دیگر کسانی که ماندن برای آنها- به خاطر هر عذری - مشقت داشته باشد.

۲- کسانی که ترس دارند که در اثر ماندن، مالی از آنها- که معتدب به باشد- در مکه از بین برود. ۳- شبان‌هایی که حیوانات آنها به چرانیدن در شب، احتیاج دارد. ۴- کسانی که در مکه متکفل آب دادن به حجاج هستند. ۵- کسانی که شب را تا صبح در مکه-

در هر جای آن- بیدار و به عبادت مشغول باشند و کار

- (۱)- آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: و احتیاط آن است که اگر از روی فراموشی یا ندانستن مسأله و عذر دیگر، مثل بیماری و پرستار بودن ترک کرد، یک گوسفند ذبح نماید هر چند گناه نکرده (مناسک فارسی، مسأله ۲۱۴).
- (۲)- آیه الله سیستانی: کسی که در صورت بیتوته نمودن در منی بر جان یا مال یا آبروی خود بترسد.
- (۳)- آیه الله خامنه‌ای: طائفه سوم و چهارم را متعرض نشده‌اند.
- آیه الله خویی: طائفه سوم و چهارم استثناء نشده‌اند. (معتمد، ج ۵، ص ۳۹۵).
- آیه الله سیستانی: طایفه سوم و چهارم مستثنی نیستند مگر این که داخل در طایفه اول باشند.
- آیه الله مکارم: به طوری که ترک آن موجب ضرر یا زحمت شدید باشد.
- (۴)- آیه الله تبریزی: در استثنای این طایفه تأمل است.
- آیه الله خویی: متعرض این قسم نشده‌اند.
- آیه الله مکارم: یا متکفل سایر کارهای لازم برای حجاج هستند.
- (۵)- آیه الله بهجت: به نسک حج؛ از قبیل طواف و سعی علی الأحوط و الّا رجوع به منی نماید و مشغول به سایر عبادات نشود مگر در صورت خروج از منی بعد از نصف شب علی الأحوط، و از امور ضروریّه مذکوره، نوم غالب است (مناسک شیخ، ص ۸۳).
- آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: کسی که در مکه تمام شب و یا باقیمانده از شب، اگر بعد از دخول در شب از منی خارج شده و مشغول به عبادت بوده، بجز حاجت ضروری؛ مانند خوردن و آشامیدن و تطهیر و امثال آنها کار دیگری نداشته.
- آیه الله سیستانی: کسی که از منی، اول شب یا پیش از آن، بیرون رفته و در مکه در تمام مدت نیمه دوم شب تا طلوع فجر، بجز اندک زمانی که برای حوائج ضروری مانند خوردن و آشامیدن و امثال آن لازم است، مشغول به عبادت شده و اشتغال به آن، او را از برگشتن به منی بازداشته است.
- مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۵۱۲.
- دیگری جز عبادت نکنند، مگر کارهای ضروری؛ از قبیل خوردن و آشامیدن به قدر احتیاج و تجدید وضو.

مقدار عبادت بدل از بیتوته

۱۲۲۹- مقدار شب برای کسی که در مکه بجای بیتوته در منی به عبادت مشغول می‌شود، از مغرب تا طلوع فجر است.

خواب هنگام عبادت بدل بیتوته

۱۲۳۰- کسی که به جای بیتوته در مکه، به عبادت مشغول می‌شود، اگر بقدری خواب رود که صدق نکند تمام شب به عبادت مشغول بوده، کافی نیست، و باید کفاره بدهد.

مکان عبادت بدل بیتوته

۱۲۳۱- در صورت ترک بیتوته، عبادت در غیر مکه- حتی در بین راه منی و مکه به احتیاط واجب- جایز نیست.

(۱)- آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: این طایفه را نیز از وجوب بیتوته استثنا کرده‌اند و آن این است: کسی که طواف خانه خدا را نموده و به عبادت خود باقی مانده و سپس از مکه خارج شده و از عقبه مدینین گذشته باشد، چنین شخصی می‌تواند در راه بیتوته کند و به منی نیاید.

آیه الله سیستانی: طایفه دیگر کسی است که از مکه به قصد منی خارج شده و از عقبه مدینین گذشته باشد که در این صورت می‌تواند در راه پیش از رسیدن به منی بخوابد ولی اگر منزل او بعد از عقبه مدینین باشد نمی‌تواند در منزلش بخوابد.

(۲)- آیه الله سیستانی: از غروب آفتاب است تا طلوع فجر.

(۳)- آیه الله بهجت: کسی که در مکه تمام شب مشغول به عبادت بوده، بجز حاجت ضروری؛ مانند خوردن و آشامیدن و نوم غالب و تطهیر و امثال آنها، کار دیگری نداشته و مراد از عبادت طواف و سعی است علی الأحوط. (مناسک، ص ۱۵۰).

آیه الله سیستانی: بلکه اگر خواب برود هر چند برای مدت کوتاهی باشد، بنابر احتیاط واجب کفاره دارد و آنچه معتبر است عبادت در نصف دوم شب است.

(۴)- آیات عظام بهجت، تبریزی، خویی: کسی که طواف خانه خدا را نموده و در عبادت خود باقی مانده سپس از مکه بیرون رفته و از عقبه مدینین گذشته باشد، چنین شخصی می‌تواند در راه بیتوته نماید و لازم نیست خود را به منی برساند.

آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: بنابر احتیاط در مکه قدیمه بماند.

آیه الله سیستانی: نظر ایشان در مسأله ۱۲۲۸ ذیل طایفه پنجم گذشت.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۵۱۳

لزوم کفاره بر چهار دسته مزبور

۱۲۳۲- چهار طایفه‌ای که واجب نیست در منی بمانند، در صورتی که نماندند، باید برای هر شب، یک گوسفند کفاره قربانی کنند حتی دسته سوم و چهارم به احتیاط واجب.

۱۲۳۳- گوسفندی که این گونه اشخاص باید قربانی کنند، محل معینی ندارد و می‌توانند پس از مراجعت، در محل خود قربانی کنند، اگرچه احتیاط آن است که در منی قربانی شود. ۱۲۳۴- کسانی که در مکه تا صبح به عبادت مشغول بودند و به منی نیامده‌اند، قربانی بر آنها واجب نیست.

(۱)- آیه الله خویی: به حاشیه مسأله ۱۲۲۸ مراجعه شود.

(۲)- آیات عظام بهجت، خویی، صافی، گلپایگانی: بنابر احتیاط باید کفاره بدهد.

آیه الله تبریزی: بنابر احتیاط، بر معذور و شبان و متکفل آب. و نسبت به بقیه طوایفی که بر آنها واجب نیست، در صورت ترک کفاره لازم نیست.

آیه الله سیستانی: احتیاط واجب آن است که دسته اول و دوم کفاره بدهند اما دسته چهارم و پنجم و دسته دیگری که در مسأله ۱۲۲۸ ذکر شد بر آنها کفاره‌ای نیست.

(۳)- آیه الله بهجت: ظاهر علما عدم وجوب فدیة گوسفند است بر طایفه سوم و چهارم (مناسک شیخ، ص ۸۳).

(۴) - آیه الله بهجت: این احتیاط ترک نشود.

آیه الله فاضل: احتیاط مستحب.

(۵) - آیات عظام بهجت، تبریزی، خویی: کفاره‌ای که بر محرم، برای غیر از شکار، واجب شده است، اظهر این است که می‌تواند

کشتنش را تا بازگشت از حج تأخیر انداخته و هر جا بخواهد بکشد و بهتر این است که کفاره را در حج خود بکشد.

آیه الله خامنه‌ای: بنابر احتیاط واجب باید در منی قربانی کند.

آیه الله سیستانی: بنابر احتیاط واجب باید در منی قربانی کند و اگر نکرد بنابر اظهر هر جا که قربانی نماید مجزی است.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۵۱۴

فصل دوم: احکام نذر از منی

زمان نذر در روز دوازدهم

۱۲۳۵- کسانی که برای آنها کوچ در روز دوازدهم، جایز است، باید بعد از ظهر کوچ کنند و قبل از ظهر، جایز نیست؛ و کسانی که

در روز سیزدهم کوچ می‌کنند، کوچ در هر وقتی برای آنها جایز است.

اتحاد حکم مردان و زنان در زمان کوچ

۱۲۳۶- در کوچ کردن بعد از ظهر روز دوازدهم، زنها هم حکم مردان را دارند. بنابراین، اگر زنها با عذر از رمی در روز، شب

دوازدهم رمی کردند، نمی‌توانند قبل از ظهر از منی کوچ کنند مگر از ماندن تا بعد از ظهر، معذور باشند.

عدم لزوم عود در روز دوازدهم

۱۲۳۷- اگر حاجی صبح دوازدهم به مکه بیاید، برای نذر بعد از ظهر، واجب نیست به

(۱) - آیه الله سیستانی: ولی در مواردی جایز است خارج شوند که در حاشیه مسأله بعد خواهد آمد.

(۲) - آیه الله سیستانی: شبانها و کسانی که نمی‌توانند در منی توقف نمایند به سبب خوف یا مرض یا امثال آن، می‌توانند رمی

جمرات سه گانه را در شب یازدهم و شب دوازدهم انجام دهند و اینان می‌توانند پس از رمی شبانه کوچ کنند اما زنان نمی‌توانند

بجز رمی جمره عقبه در شب عید رمی جمرات را در شب انجام دهند بلکه در روز اگر می‌توانند خودشان انجام دهند و اگر

نمی‌توانند نایب بگیرند و در هر صورت نباید قبل از ظهر از منی کوچ کنند مگر این که کوچ کردن بعد از ظهر بر آنها حرجی باشد

که در این صورت اگر بیتوته شب سیزدهم برای آنها ممکن باشد و حرجی نباشد باید بمانند و اگر میسر نیست، نذر پیش از ظهر

جایز است.

(۳) - آیات عظام بهجت، مکارم: بنابر احتیاط بر گردد.

آیات عظام: تبریزی، گلپایگانی، صافی: باید بر گردد برای تحقق نذر بعد از ظهر.

آیه الله خویی: اگر می‌تواند قبل از ظهر به منی بیاید تا بعد از ظهر بر گردد واجب است و گرنه بر او چیزی نیست. (استفتائات، ص

۲۶۰، ص ۷۸۰).

آیه الله فاضل: بنا بر احتیاط واجب باید برای نفر ...

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۵۱۵

منی برگردد اگرچه رفتن او به مکه قبل از ظهر، جایز نیست. ۱۲۳۸- کسانی که از رمی در روز معذورند و می‌توانند شب دوازدهم برای روز دوازدهم رمی کنند، می‌توانند بعد از مَبِیتِ واجب خارج شوند و لازم نیست تا ظهر روز دوازدهم صبر کنند.

خروج قبل از ظهر با عذر

۱۲۳۹- افرادی که به خاطر ندانستن مسأله، قبل از ظهر از منی خارج شوند، یا مثلاً از جهت تعجیل مسؤولین کاروان امکان ماندن تا بعد از ظهر برایشان نباشد، چیزی بر آنها نیست.

وقوف دوازدهم واجب نیست کوچ حرام است

۱۲۴۰- وقوف در روز دوازدهم واجب نیست و آنچه واجب است کوچ نکردن قبل از زوال است؛ پس خدمه کاروان و همراهان معذورین از رمی در روز که با آنها به مکه می‌روند، می‌توانند بعد از نصف شب از منی خارج شوند و روز دوازدهم- ولو بعد از ظهر- برای رمی، به منی بازگردند؛ و اگر قبل از ظهر آمدند، بعد از ظهر کوچ نمایند؛ و در هر صورت رمی شب، برای آنها کافی نیست.

عدم وجوب عود قبل از ظهر به منی

۱۲۴۱- کسی که شب دوازدهم، بعد از نصف شب، از منی خارج و به مکه می‌رود، لازم نیست قبل از ظهر به منی بیاید، هر چند اگر قبل از ظهر بیاید نمی‌تواند قبل از ظهر کوچ کند.

(۱)- آیه الله سیستانی: اگر در منی متعلقاتی؛ از قبیل رحل و اثاث بجا گذارد که مستلزم برگشتن باشد، می‌تواند پس از رمی و پیش از ظهر از منی بیرون رود و در این صورت باید به منی برگردد؛ چه پیش از ظهر و چه بعد از ظهر و قبل از غروب یا روز بعد کوچ کند و اگر متعلقاتی ندارد بنا بر احتیاط جایز نیست پیش از ظهر خارج شود گرچه نیت برگشتن داشته باشد و اگر خارج شد به احتیاط واجب باید برای نفر باز گردد چه پیش از ظهر چه بعد از آن.

(۲)- به مسأله ۱۲۳۶ و ۱۲۳۷ مراجعه شود.

آیه الله بهجت: لازم است برای نفر بعد از ظهر به منی برگردد علی الأحوط. (مناسک، مسأله ۲۴۳).

آیه الله فاضل: در صورتی که از رمی در روز و ماندن تا بعد از ظهر دوازدهم عذر داشته باشد، و الا باید صبر کنند و بعد از ظهر با مردم کوچ نمایند.

آیه الله مکارم: احتیاط واجب صبر کردن است.

(۳)- آیه الله فاضل: از رمی در روز دوازدهم و ماندن تا بعد از ظهر.

(۴)- آیه الله فاضل: بنا بر احتیاط قبل از ظهر برگردند.

(۵)- آیه الله فاضل: بنا بر احتیاط، لازم است قبل از ظهر بیاید.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۵۱۶

سیدی

مَنْ لِي وَمَنْ يَزْحَمُنِي إِنْ لَمْ تَزْحَمْنِي
وَفَضَلَ مَنْ أُؤَمِّلُ إِنْ عَدِمْتُ فَضْلَكَ يَوْمَ فَاقَتِي
وَإِلَى مَنْ الْفِرَارُ مِنَ الذُّنُوبِ إِذَا انْقَضَى أَجَلِي
عَنِ الصَّادِقِ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ آبَائِهِ قَالَ:
قَالَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عَلَيْهِ السَّلَامُ:

كَانَتْ الْفُقَهَاءُ وَالْحُكَمَاءُ إِذَا كَاتَبَ بَعْضُهُمْ بَعْضًا كَتَبُوا بِثَلَاثِ لَيْسَ مَعَهُنَّ رَابِعَةٌ:
مَنْ كَانَتْ الْأَخِرَةُ هَمَّهُ، كَفَاهُ اللَّهُ هَمَّهُ مِنَ الدُّنْيَا
وَمَنْ أَصْلَحَ سَرِيرَتَهُ، أَصْلَحَ اللَّهُ عَلَانِيَتَهُ
وَمَنْ أَصْلَحَ فِيمَا بَيْنَهُ وَبَيْنَ اللَّهِ، أَصْلَحَ اللَّهُ فِيمَا بَيْنَهُ وَبَيْنَ النَّاسِ
من لا يحضره الفقيه ج: ۴ ص: ۳۹۷

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۵۱۷

باب چهاردهم

وجوب، زمان و مکان رمی ۵۱۹

۱- وجوب رمی و ترتیب در آن ۵۱۹

۲- مکان و زمان رمی ۵۲۰

استنابه و نیابت در رمی ۵۲۳

۱- موارد استنابه ۵۲۳

۲- زمان رمی نایب ۵۲۵

احکام خلل و شک در رمی ۵۲۶

۱- ترک رمی و نحوه قضای آن ۵۲۶

۲- شک در رمی ۵۲۸

مستحبات و آداب ۵۳۲

۱- مستحبات منی ۵۳۲

۲- مستحبات مکه معظمه ۵۳۳

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۵۱۸

قَالَ أَبُو مُحَمَّدٍ الْعَسْكَرِيُّ عَلَيْهِ السَّلَامُ: قَالَ عَلِيُّ بْنُ الْحُسَيْنِ عَلَيْهِ السَّلَامُ:

«أَوْحَى اللَّهُ تَعَالَى إِلَى مُوسَى: حَبَّبَنِي إِلَى خَلْقِي وَحَبَّبَ خَلْقِي إِلَيَّ، قَالَ يَا رَبِّ كَيْفَ أَفْعَلُ، قَالَ: ذَكَرْتَهُمْ آلائِي وَنَعْمَائِي لِيُحِبُّونِي فَلَأَنْ
تَرُدَّ أَبْقَا عَنْ بَابِي أَوْ ضَالًّا عَنْ فَنَائِي أَفْضَلُ لَكَ مِنْ عِبَادَةٍ مَائَةٍ سَنَةٍ بِصِتِّ يَوْمِ نَهَارِهَا وَقِيَامِ لَيْلِهَا، قَالَ مُوسَى: وَمَنْ هَذَا الْعَبْدُ الْأَبْقُ مِنْكَ،
قَالَ: الْعَاصِي الْمَتَمَرِّدُ، قَالَ فَمَنْ الضَّالُّ عَنْ فَنَائِكَ، قَالَ: الْجَاهِلُ بِإِمَامِ زَمَانِهِ تُعَرَّفُهُ وَالْغَائِبُ عَنْهُ بَعْدَ مَا عَرَفَهُ الْجَاهِلُ بِشَرِيْعِهِ دِينِهِ تُعَرَّفُهُ
شَرِيْعَتَهُ وَمَا يَعْبُدُ بِهِ رَبَّهُ وَيَتَوَصَّلُ بِهِ إِلَى مَرْضَاتِهِ قَالَ عَلِيُّ بْنُ الْحُسَيْنِ عَلَيْهِ السَّلَامُ

فَأُبَشِّرُوا عُلَمَاءَ شِيعَتِنَا بِالنُّوَابِ الْأَعْظَمِ وَالْجَزَاءِ الْأَوْفَرِ

بحار الانوار / ۲ / ۴

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۵۱۹

باب چهاردهم: وجوب، زمان و مکان رمی

فصل اول: وجوب، زمان و مکان رمی

۱- وجوب رمی و ترتیب در آن

اشاره

۱۲۴۲- شبهایی که بیتوته در منی واجب است، باید در روز آنها رمی جمرات سه گانه انجام شود؛ یعنی به سه مکان- «جمره اولی»، «جمره وسطی» و «جمره عقبه» - سنگریزه زده شود.

ترک رمی جمرات

اگر کسی رمی جمرات را ولو عمداً، ترک کند، به صحت اعمال او ضرر نمی‌رساند و حج او صحیح است، گرچه در صورت عمد، معصیت کار است.

رمی روز سیزدهم

۱۲۴۳- اشخاصی که باید شب سیزدهم را در منی بمانند، واجب است روز سیزدهم رمی جمرات کنند.

ترتیب در رمی جمرات

۱۲۴۴- رعایت ترتیب در رمی جمرات، واجب است به این گونه که: اول به جمره اولی و بعد از آن به جمره وسطی و بعد از آن به جمره عقبه، سنگ بیندازد.

۱۲۴۵- اگر این ترتیب- از روی علم و عمد یا سهو و نسیان یا ندانستن مسأله- رعایت نشود،

(۱)- آیه الله بهجت: علی الأشهر الأقوی.

آیه الله تبریزی: با ترک رمی، اگرچه عمدی باشد، حج باطل نمی‌شود و بنابر احتیاط باید قضای آن را در سال آینده خود یا نایبش انجام دهد.

(۲)- آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی: اگر بیتوته کند واجب است بنابر احتیاط روز سیزدهم رمی جمرات کند.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۵۲۰

باید دوباره آنچه که برخلاف ترتیب کرده بجا آورد، مثلاً اگر اول جمره وسطی و بعد جمره اولی را رمی کرده، رمی جمره وسطی

کفایت می‌کند و بعد از آن جمره عقبه را رمی می‌کند و اعاده رمی جمره اولی لازم نیست.

رمی جمره دیگر بعد از اتمام چهار

۱۲۴۶- جایز است ابتدا چهار سنگ به جمره اولی و بعد چهار سنگ به جمره وسطی و بعد مشغول جمره عقبه شود، و لازم نیست تمام هفت سنگ، مقدم باشد؛ و می‌تواند به هر ترتیب که بخواهد، هفت سنگ جمره عقبه و سه سنگ آن دو تای دیگری را بیندازد، ولی کسی که از روی علم و عمد این گونه رمی کرده- بنا بر احتیاط واجب- رمی را اعاده کند.

۲- مکان و زمان رمی و حکم معذورین

اشاره

۱۲۴۷- محل رمی، جمرات سه گانه است؛ و احکام مربوط به آن از جهت رمی از طبقه دوم و افزایش مساحت جمرات و غیر آن، در رمی روز عید، گذشت.

زمان رمی

۱۲۴۸- وقت انداختن سنگ، از اول طلوع آفتاب تا غروب آفتاب روزی است که شب آن روز را بیتوته کرده است و در شب، جایز نیست.

(۱)- آیه الله بهجت: اگر مخالفت ترتیب کند اعاده نماید آنچه را که در غیر مرتبه خود کرده، بلی اگر چهار سنگ بر جمره انداخت و آن را ترک نمود و مشغول دیگری شد کفایت می‌کند در ترتیب، و سه سنگ را بعد از آن می‌زند، اگرچه احوط در اینجا نیز اعاده است (مناسک شیخ، ص ۸۴).

آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: اگر بعد از این که جمره سابق را چهار ریگ زد فراموش نموده و به جمره بعدی رفت، واجب نیست رمی را تماماً اعاده کند بلکه اگر سه ریگ دیگر به جمره قبلی زد کفایت می‌کند. و آیه الله تبریزی اضافه می‌کنند که: در غیر این فرض باید برگردد و به نحوی رمی کند که ترتیب حاصل شود.

آیه الله سیستانی: اگر چهار ریگ را به یک جمره پرتاب کرد و به علت فراموشی یا ندانستن حکم شرعی، آن را رها کرد و جمره دیگری را پس از آن رمی نمود، برای او کفایت می‌کند که جمره سابق را سه ریگ بزند و اعاده رمی جمره بعد لازم نیست.

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: اگر به جمره اولی چهار سنگریزه بزند و سپس از روی فراموشی جمره بعدی را هفت سنگریزه بزند، اگر کمبود اولی را جبران کند کفایت می‌کند. بلی اگر نقص مربوط به جمره سوم باشد اکمال آن کافی است و لازم نیست رمی جمرات قبل را کامل کند. ولی اگر عمداً چهار سنگ به جمره اولی بزند و بعد جمره دوم و سوم را هر یک هفت سنگ بزند احتیاط لازم آن است که رمی تمام جمرات را اعاده نماید چنانچه احوط الحاق جاهل به عالم است.

آیه الله مکارم: احتیاط آن است که باقیمانده را نیز با ترتیب بزند.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۵۲۱

رمی در شب بدون عذر

۱۲۴۹- رمی در شب بدون عذر، صحیح نیست؛ و اگر کسی رمی در روز را بدون عذر ترک نماید، گناه کرده است.

رمی در شب برای معذورین

۱۲۵۰- اگر حج گزار از رمی در روز، عذری داشته باشد- مثل شبان و مریض و علیل و کسی که از چیزی مثل تراحم جمعیت، ترس داشته باشد- جایز است شب آن روز، یا شب بعد رمی کند.
 ۱۲۵۱- کسانی که از رمی در روز عید معذورند، می‌توانند شب قبل از آن، یا شب بعد از آن رمی کنند؛ و اگر از رمی روز یازدهم نیز معذورند، می‌توانند در شب یازدهم، بعد از رمی روز عید، رمی روز یازدهم را هم انجام دهند.

فرق بین رمی روز عید و یازدهم برای زنها

۱۲۵۲- برای زنها، رمی جمره عقبه پس از وقوف به مشعر و آمدن به منی در همان شب عید قربان، جایز است، ولی رمی یازدهم و دوازدهم، در صورتی برای آنان در شب صحیح است که از

(۱)- آیه الله بهجت: صاحب عذر در شب رمی می‌کند؛ یعنی شب مقدم، با علم به عدم تمکن از رمی در روز، و اما شب مؤخر با علم به تمکن از رمی قضایی در روز مؤخر پس احوط تأخیر قضا است تا طلوع آفتاب (مناسک شیخ، ص ۸۵).
 آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: برای چنین کسانی جایز است رمی را شب آن روز انجام دهند و این بر نیابت مقدم است.
 آیه الله سیستانی: واجب است رمی جمرات در روز باشد و از این حکم چوپانان و هر کسی که از ماندن روز در منی معذور است، به علت ترس یا مرض یا چیز دیگری، استثناء می‌شود، که برای آنان جایز است رمی هر روزی را در شب آن روز انجام دهند و اگر این را هم نتوانند، جایز است رمی همه روزها را در یک شب جمع کنند. و اما زنان، ضعفا، مریضها و مثل آنان که در روز به خاطر کثرت جمعیت یا چیز دیگر نمی‌توانند رمی کنند، باید برای رمی در روز نایب بگیرند.
 آیه الله گلپایگانی: برای آنان جایز است رمی هر روزی را در شب آن روز انجام دهند و اگر این را هم نتوانند، جایز است رمی همه روزها را در یک شب جمع کنند.

(۲). توجه: این مسأله با مسأله ۱۰۰۱ بر اساس برخی فتاویٰ تنافی دارد دقت شود.

(۳)- به مسأله ۱۲۵۲ مراجعه شود.

آیه الله سیستانی: رمی روز عید در شب بعد کافی نیست مگر برای کسانی که از ماندن روز در منی معذورند و در مورد رمی شب یازدهم و دوازدهم به حاشیه مسأله ۱۲۵۰ مراجعه شود.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۵۲۲

رمی در روز معذور باشند. ۱۲۵۳- زنها می‌توانند در حج نایب شوند هر چند رمی در شب، برای آنها جائز است و از معذورین

محسوب می‌شوند.

جواز رمی جمرات در روز یازدهم با تأخیر حلق

۱۲۵۴- کسی که نتوانسته ذبح کند و حلق یا تقصیر نیز ننموده است، می‌تواند رمی روز یازدهم را انجام دهد.

عدد و شرایط رمی

۱۲۵۵- عدد سنگریزه که باید به جمره بزند، برای هر یک در هر روزی، باید هفت عدد باشد و کیفیت انداختن و شرایط و واجبات آن به همان نحو است که سابقاً در جمره عقبه گفته شد.

(۱)- آیه الله تبریزی: اگر از رمی در روز یازدهم و دوازدهم خائف بر نفس خود باشند، می‌توانند رمی روز یازدهم را در شب یازدهم، و رمی روز دوازدهم را در شب دوازدهم انجام دهند. و یک شب نمی‌توانند برای دو روز رمی کنند. نظر آیه الله سیستانی در حاشیه مسأله ۱۲۵۲ گذشت که رمی در شب برای کسانی جایز است که از ماندن در روز معذورند. آیه الله مکارم: این کار اشکال ندارد. مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۵۲۳

فصل دوم: استنابه و نیابت در رمی

۱- موارد استنابه

اشاره

۱۲۵۷- کسی که از رمی، عذری داشته باشد- مثل مریض یا طفلی که نتواند رمی کند، یا کسی که دست یا پایش شکسته، یا کسی که از شدت بی حالی یا به جهت بیهوشی از رمی عاجز باشد- باید نایب بگیرد؛ و اگر از نایب گرفتن هم عاجز باشد، مثل بیهوش و طفل کوچک، ولی او یا شخص دیگری، از طرف او بجا آورد. ۱۲۵۷/۲- معذورین- بنابر احتیاط واجب- تا مأیوس از رمی نشده‌اند، نایب رمی نکنند. و بهتر آن است که در صورت امکان، شخص معذور را ببرند و در حضور او رمی کنند؛ و نیز اگر ممکن است سنگ را در دست او بگذارند و بیندازند.

جواز تعجیل در استنابه

۱۲۵۸- کسانی که از رمی در روز معذورند، می‌توانند شب رمی کنند و نیز می‌توانند همان روز نایب بگیرند.

(۱)- آیه الله اراکی: احتیاط آن است که با وجود ولی شرعی، دیگری بدون اذن او بجا نیاورد.

آیه الله مکارم: و در سال بعد نایب بگیرد.

(۲) - آیه الله خامنه‌ای: قبل از یأس هم می‌تواند نایب بگیرد لکن اگر بعداً متمکن از رمی شد باید خودش اعاده کند ولی اگر بعد از یأس نایب بگیرد و رفع عذر شود اعاده لازم نیست.

آیه الله سیستانی: قبل از یأس می‌شود نایب عمل کند ولی اگر بعداً متمکن شد باید خودش انجام دهد.

(۳) - مراجعه شود به مسأله ۱۰۲۱ و ۱۰۲۳.

آیه الله مکارم: در شرایط فعلی این امور ضرورتی ندارد.

(۴) - آیات عظام بهجت، تبریزی، صافی، گلپایگانی: باید شب رمی نماید.

آیه الله خامنه‌ای: اگر از قبیل عذرهایی است که مجوز رمی در شب قبل است؛ مانند خوف و شغل و امثال آن موردی برای استنباه نیست ولی اگر از عذرهایی است که در روز حادث شده است می‌تواند نایب بگیرد ولی اگر در شب بعد رفع شد احتیاط واجب آن است که عمل را اعاده کند.

آیه الله سیستانی: چنانکه گذشت کسی که معذور از رمی در روز است باید نایب بگیرد و نمی‌تواند در شب رمی نماید، مگر چوپانان و کسانی که از ماندن روز در منی معذور باشند.

آیه الله فاضل: احتیاط واجب آن است که شب رمی کنند.

آیه الله مکارم: تا در شب بتواند رمی کند نایب گرفتن مشکل است.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۵۲۴

جواز استنباه با احتمال حیض و مشقت

۱۲۵۹- زنی که احتمال بدهد، رمی باعث قاعدگی او می‌شود، اگر در اثر آن به مشقت می‌افتد، عذر محسوب می‌شود و می‌تواند نایب بگیرد.

عدم لزوم اذن از معذور مایوس

۱۲۶۰- اگر دیگران از رفع عذر معذور، مایوس باشند، لازم نیست از وی اذن بگیرند اگرچه احوط است؛ و اگر نتواند اذن بدهد، اذن معتبر نیست.

عدم جواز استنباه با امکان رمی بعد از ظهر

۱۲۶۱- کسانی که می‌توانند در روز ولو بعد از ظهر رمی کنند، نمی‌توانند نایب بگیرند.

۱۲۶۲- اگر بعد از رمی نایب، عذر برطرف شد، اعاده رمی لازم نیست اگرچه احوط است.

(۱) - آیه الله تبریزی: قاعدگی مجوز استنباه برای رمی نیست، باید خودش انجام دهد و اگر قبل از وقوف به عرفه می‌ترسد که رمی باعث قاعدگی شود و نتواند طواف کند، باید طواف و نماز آن را مقدم کند و بنابر احتیاط مستحب سعی را نیز مقدم کند و در

وقت خودش اعاده کند.

آیه الله سیستانی: مجرد احتمال وقوع در مشقت مجوز استنابه نیست.

آیه الله گلپایگانی: متعرض این فرع نشده اند.

(۲) - آیه الله بهجت: اگر قطع به رضایت داشته باشد اذن لازم نیست.

آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: وظیفه عاجز نایب گرفتن است و استنابه بدون اذن گرفتن تحقق پیدا نمی کند مگر این که از نایب گرفتن هم عاجز باشد مثل بیهوش و طفل غیر ممیز.

آیه الله سیستانی: معذور باید نایب بگیرد و کسی که قادر به نایب گرفتن نیست ولی او یا هر کس دیگر بجای او رمی کند.

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: استنابه بدون اذن گرفتن محقق نمی شود مگر در مغمی علیه که گذشت.

آیه الله مکارم: بدون اذن مشکل است.

(۳) - آیه الله بهجت: رمی جمرات بایستی به مباشرت خود شخص انجام شود و نایب گرفتن در حال اختیار جایز نیست (مناسک، ص ۱۵۱).

(۴) - آیه الله خامنه ای: مراجعه شود به حاشیه مسأله ۱۲۵۷.

آیه الله فاضل: اگر با یأس از رفع عذر نایب گرفته و یا نایب بعد از یأس از رفع عذر منوب عنه رمی انجام داده باشد اعاده لازم نیست و در غیر این دو صورت اعاده واجب است.

(۵) - مراجعه شود به مسأله ۱۰۲۴.

آیه الله سیستانی: بلکه لازم است.

آیه الله مکارم: این احتیاط ترک نشود.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۵۲۵

جواز استنابه با عدم یأس از خوب شدن

۱۲۶۳- اگر مریض و معذور، از خوب شدن و رفع عذر، مأیوس باشند، نایب گرفتن واجب است؛ و اگر مأیوس نیستند، می توانند نایب بگیرند؛ ولی اگر عذر رفع شد، احتیاط آن است که خودشان رمی کنند.

۲- زمان رمی نایب

لزوم استنابه کسی که در روز رمی می کند

۱۲۶۴- کسی که وظیفه او استنابه در رمی است، در صورت امکان باید کسی را نایب قرار دهد که در روز رمی نماید؛ و اگر ممکن نباشد- بنا بر احتیاط واجب- روز بعد خودش قضا کند؛ و اگر در قضا هم امکان مباشرت نیست، نایب بگیرد.

نایب باید روز رمی کند

۱۲۶۵- کسی که در رمی نایب شده، باید روز رمی کند.

۱۲۶۶- مردی که حج نیابی از طرف زن انجام می‌دهد نیز، باید رمی را در روز انجام دهد.

جواز رمی نیابی قبل از رمی خود

۱۲۶۷- کسی که به نیابت دیگری رمی جمره می‌کند، می‌تواند برای خودش و دیگران، هر جمره‌ای را رمی کند و بعد به همین ترتیب مشغول رمی جمرات دیگر شود.

(۱)- مانند مسأله قبل است.

(۲)- آیه الله خامنه‌ای: مراجعه شود به حاشیه مسأله ۱۲۵۷.

آیه الله سیستانی: اگر عذر برطرف شد لازم است خودش عمل کند چه در وقت عمل، نایب از بر طرف شدن عذر، مأیوس باشد چه نباشد (ملحق مسأله ۳۹۱).

آیه الله صافی، آیه الله مکارم: احتیاطاً اگر مأیوس نیست صبر کند.

(۳)- آیه الله فاضل: استنباه به نحو مذکور صحیح است.

(۴)- آیه الله مکارم: احتیاط آن است که هم نایب بگیرد و هم قضای آن را روز بعد بجا آورد.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۵۲۶

فصل سوم: احکام خلل و شک در رمی

۱- ترک رمی و نحوه قضای آن

فراموشی رمی

۱۲۶۸- در صورت فراموشی رمی یک روز، قضای آن در روز بعد واجب است؛ و اگر دو روز را فراموش نمایید، باید در روز بعد، هر دو را قضا کنید؛ و در صورتی ترک عمدی نیز، وظیفه همین است. ۱۲۶۹- اگر حج گزار رمی جمرات سه گانه را فراموش کند و از منی به مکه بیاید: اگر در ایام تشریق یادش آمد، باید برگردد و بجا آورد؛ و اگر متمکن نیست، باید نایب بگیرد؛ و اگر بعد از ایام تشریق یادش بیاید، یا عمداً تا بعد از ایام تشریق به تأخیر بیندازد، بنابر احتیاط واجب خودش یا نایش از مکه برگردد و بجا آورد و در سال دیگر هم، ایام فوت شده را، خودش یا نایش قضا کند.

(۱)- آیه الله خویی: با ترک رمی، اگر چه عمدی باشد حج باطل نمی‌شود و بنابر احتیاط باید قضای آن را در سال آینده خودش یا نایش انجام دهد. (مناسک عربی، مسأله ۴۳۷).

(۲)- آیه الله بهجت، به ذیل مسأله ۹۹۶ مراجعه شود.

آیه الله سیستانی: و همچنین جاهل به مسأله و بنابر احتیاط متعمد هم همین حکم را دارد.

(۳)- آیه الله مکارم: یعنی تا روز سیزدهم.

(۴) - آیه الله مکارم: اگر از سیزدهم بگذرد به سال بعد می‌افتد.

(۵) - آیه الله بهجت: کسی که فراموش کند رمی را، بر می‌گردد از مکه به جهت آنها، و اگر متذکر نشد تا بعد از خروج، قضا می‌کند در سال آینده در ایام تشریق، خودش یا نایبش در صورت عدم امکان مباشرت علی الأحوط. (مناسک شیخ، ص ۸۴ و ۸۵). آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: کسی که رمی را در منی فراموش نموده و پس از کوچ به مکه یادش آمد، واجب است به منی برگشته و رمی نماید. و چنانچه فراموش شده رمی دو روز یا سه روز باشد، احتیاط این است که بین وظیفه هر روز و روز دیگر یک ساعت فاصله بگذارد و چنانچه پس از خروج از مکه یادش آمد که رمی نکرده، واجب نیست به منی برگردد بلکه بنا بر احتیاط در سال بعد خود یا نایبش آن را قضا نماید.

آیه الله سیستانی: کسی که رمی جمرات را به علت فراموشی و یا جهل به مسأله ترک نماید و در مکه یادش بیاید یا حکمش را بداند واجب است به منی بیاید و رمی نماید و اگر رمی در دو روز ترک شده باشد یا سه روز، بنا بر احتیاط باید به ترتیب روزها قضا نماید و بین قضای هر روز و روز بعد مقداری وقت فاصله بیاندازد. و چنانچه پس از بیرون رفتن از مکه یادش بیاید یا حکمش را بداند، واجب نیست جهت تدارک آن برگردد و احتیاط مستحب این است که خودش شخصاً آن را در سال آینده قضا نماید، در صورتی که به حج برود و یا توسط نایبش، در صورتی که به حج نرود. (مناسک، مسأله ۴۳۵).

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: اگر کسی رمی جمرات سه گانه را جهلاً یا سهواً یا عمدتاً ترک کرد، باید اگر به مکه یا خارج مکه هم رفته باشد تا ایام تشریق نگذشته برگردد به منی و رمی را بجا آورد و اگر متمکن نیست نایب بگیرد و اگر تا ایام تشریق خودش یا نایبش بجا نیاورد باید در سال بعد خودش یا نایبش رمی را قضا نماید در ایام تشریق. (آراء المراجع، ص ۳۹۸).

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۵۲۷

تقدم قضا بر ادا

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)؛ ص ۵۲۷

۱۲- مقدم نمودن قضا بر ادا، واجب است؛ پس اگر در روز یازدهم بخواهد قضای روز عید را بجا بیاورد، باید اول قضای عید و بعد رمی روز یازدهم را که ادا است، بجا آورد؛ و همچنین باید قضای روز جلو را، بر قضای روز بعد، مقدم بدارد؛ پس اگر در روز سیزدهم مثلاً بخواهد قضای روز عید و روز یازدهم و روز دوازدهم را بجا آورد، باید به ترتیب، از قضای روز عید شروع و به روز سیزدهم، که ادا است، ختم کند.

و اگر تا بعد از خروج از مکه، یادش نیامد، احتیاط واجب آن است که در سال دیگر، خودش یا نایبش آن را قضا کند.

فراموشی رمی بعضی از جمرات

(۱) - آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: احتیاط این است که بین ادای همان روز و قضای روز قبل فاصله گذاشته، و قضای روز قبل را پیش از ادای همان روز بجا آورد و قضای روز قبل طرف صبح و ادای همان روز هنگام زوال باشد. آیه الله سیستانی: و احتیاط واجب این است که بین ادا و قضا فاصله بیندازد و این که قضا را بر ادا مقدم بدارد و احتیاط مستحب این است که قضا در اول روز و ادا هنگام ظهر باشد. (مناسک، مسأله ۴۳۴).

آیه الله مکارم: واجب نیست بلکه افضل است مگر در صورت عمد، که احتیاط رعایت ترتیب است.

(۲) - نظر آیات عظام در ذیل مسأله ۱۲۶۹ گذشت.

آیه الله مکارم: باید خودش بجا آورد و در صورت عدم امکان، نایبش انجام دهد.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۵۲۸

۱۲۷۱- حکم فراموشی بعضی از جمرات نیز، همان حکم مسأله قبل است؛ بلکه اگر کمتر از هفت سنگ، در همه جمرات یا بعض

آن انداخت- بنا بر احتیاط واجب - همین حکم را دارد.

انکشاف غلط در رمی

۱۲۷۲- اگر رمی جمره عقبه را در روز عید غلط انجام داده و در روز دوازدهم یا سیزدهم متوجه شود، بعد از قضای جمره عقبه،

لازم نیست رمی روز یازدهم و دوازدهم را نیز تکرار کند.

انکشاف خلاف ترتیب و قضای رمی

۱۲۷۴- اگر در روز بعد بفهمد که رمی جمرات را در روز قبل، به خلاف ترتیب انجام داده، باید به طوری که ترتیب حاصل شود،

قضا کند؛ و بعد وظیفه این روز را بجا آورد.

نسیان جزئی از رمی و قضای آن

۱۲۷۵- اگر به هریک از جمرات یا بعض آنها چهار سنگ انداخته باشد و در روز بعد یادش بیاید، احتیاط واجب آن است که بقیه

روز قبل را قضا کند و بعد وظیفه روز را بجا آورد.

زمان قضای رمی در روز

۱۲۷۷- کسی که رمی در روز را ترک کرده، آیا می‌تواند شب رمی کند، یا باید روز بعد قضای آن را بجا آورد؟

۲- شک در رمی

شک در رمی دیروز

۱۲۷۸- اگر بعد از گذشتن روزی که باید رمی می‌کرده، در انجام رمی آن روز شک کند، اعتنا نکند.

شک در صحت رمی

۱۲۷۹- اگر بعد از انداختن، در صحیح بودن آن شک کند، اعتنا نکند.

- (۱)- آیه الله سیستانی: حکم ترک رمی کامل جمرات یا بعض آن‌ها در این موارد مانند حکم ترک رمی تمام جمرات است.
- (۲)- حکم این مسأله و مسأله بعد، از مسائل قبلی روشن شد.
- (۳) آیه الله گلپایگانی: اگر از معذورین نباشد روز بعد قضا کند.
- آیه الله فاضل؛ آیه الله تبریزی؛ آیه الله سیستانی؛ آیه الله نوری: لازم است روز بعد قضای آنرا انجام دهد.
- آیه الله بهجت: با فرض عمد باید روز بعد قضا کند.
- آیه الله مکارم: اگر در روز نمی‌توانسته، باید در شب بجا آورد و اگر فراموش کرده، باید روز بعد قضا کند.
- آیه الله صافی: باید روز بعد قضای آنرا قبل از رمی آن روز انجام دهد.
- مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۵۲۹

شک در رمی جمره قبلی

۱۲۸۰- هنگام رمی جمره عقبه، اگر شک کند که اولی یا دومی، یا هر دو را رمی کرده یا نه، و یا آن را صحیح انجام داده یا نه، اعتنا نکند.

شک در عدد

۱۲۸۱- اگر قبل از آن که مشغول رمی جمره بعدی شود، در عدد قبلی شک کند که آیا هفت بوده یا کمتر، باید آنچه احتمال نقصان آن را می‌دهد، بیاورد تا یقین کند که هفت عدد کامل شده است؛ و این حکم- بنا بر احتیاط واجب - جاری است هر چند از عمل منصرف شده و به کارهای دیگر مشغول شده باشد.

از سرگیری رمی

۱۲۸۲- اگر کسی هنگام رمی، در عدد رمی شک کند و آن مقداری را که زده رها کند و دوباره از اول شروع نماید، اشکال ندارد هر چند رها نمی‌شود.

شک در عدد رمی جمره قبل

۱۲۸۳- اگر بعد از مشغول شدن به رمی جمره بعدی، در عدد قبلی شک کند؛ پس اگر به زدن چهار سنگ از قبلی علم داشته باشد و در بقیه شک کند، بنا بر احتیاط واجب، بقیه را اگر چه بعد از رمی جمره بعدی، اتیان کند؛ و اگر در کمتر از چهار، شک داشته باشد، تا مقدار چهار اعتنا نکند و سه سنگ دیگر را بزند.

یقین به عدم رمی یک جمره

۱۲۸۴- اگر بعد از گذشتن روز، یقین کند که یکی از سه جمره را در آن روز رمی نکرده، اکتفا به قضای رمی جمره عقبه، ظاهراً جایز است؛ و احتیاط آن است که هر سه را قضا کند.

(۱)- مراجعه شود به مسأله ۱۰۱۶.

آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: بلکه بنابر اظهر.

آیه الله سیستانی: اگر شک بعد از انصراف و صدق فراغ باشد عرفاً به آن اعتنا نکند.

آیه الله مکارم: این احتیاط واجب نیست.

(۲)- آیه الله مکارم: یعنی با زدن مقدار قطعی باقیمانده وظیفه او تمام است.

(۳)- آیه الله مکارم: بنابر احتیاط واجب.-

آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی، صافی: در هیچیک از فروض مسأله به شک خود اعتنا نکند.

آیه الله گلپایگانی: متعرض این فرع نشده‌اند.

(۴)- آیات عظام بهجت، صافی، گلپایگانی، مکارم، نوری: این احتیاط ترک نشود.

آیه الله فاضل: این احتیاط مستحبی است.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۵۳۰

علم اجمالی به نقص در یکی از جمرات

۱۲۸۵- اگر بعد از رمی هر سه جمره، یقین پیدا کند که یک یا دو یا سه سنگ از یکی از سه جمره ناقص شده، باید هر مقدار را که احتمال نقصان داده، به هر یک از سه جمره بزند. ۱۲۸۶- اگر بعد از انداختن سنگ به هر سه، یقین کند که به یکی از آنها کمتر از چهار رمی کرده، جواز اکتفا به کسری جمره آخری، بعید نیست؛ و احتیاط آن است که جمره آخری را از سر بگیرد؛ و احتیاط بالاتر آن است که هر سه را از سر بگیرد.

علم اجمالی به عدم رمی یک روز کامل

۱۲۸۷- اگر بعد از گذشتن وقت هر سه روز، یقین کند که رمی یک روز را ترک کرده و نداند کدام روز است، باید هر سه روز را با مراعات ترتیب، قضا کند؛ گرچه اکتفا به قضای روز آخر، احتمالاً جایز است.

علم اجمالی به ترک رمی یک روز

(۱). آیه الله خویی: متعرض این مسأله نشده‌اند.

(۲) - آیه الله فاضل: و یا یقین کند که یکی از آنها را اصلاً رمی نکرده.

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: در این صورت باید رمی هر سه جمره را به ترتیب از سر بگیرد.

(۳) - آیه الله فاضل: به کسری جمره آخری و یا رمی جمره آخری.

آیات عظام بهجت، تبریزی، مکارم: این احتیاط ترک نشود.

آیه الله سیستانی: اگر بعد از غروب آفتاب شک کند جایز است اکتفا به کسری جمره آخری و اگر قبل از آن باشد باید کسری همه را به ترتیب جبران کند.

(۴) - آیه الله فاضل: بنا بر احتیاط واجب باید هر سه روز را قضا کند با مراعات ترتیب و می تواند اکتفا کند به رمی سه جمره به ترتیب، به قصد ما فی الذمه.

آیه الله بهجت: احتیاط در قضای هر سه روز است.

آیه الله تبریزی: اظهار اکتفا به قضای یک روز است به قصد آنچه در عهده اوست؛ اعم از قضای سه رمی یا یک رمی، بلکه می تواند اکتفا به رمی جمره عقبه نماید.

آیه الله خویی، آیه الله سیستانی: قضای رمی جمره عقبه کافی است.

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: احوط آن است که رمی سه جمره را به ترتیب به قصد مافی الذمه انجام دهد. اگر چه در صورتی که شک بعد از روز دوازدهم باشد بیش از قضای رمی جمره عقبه واجب نیست. (آداب حج، م ۹۷۱)

آیه الله مکارم: کافی است که یک روز را به نیت ما فی الذمه انجام دهد. در مسأله بعد حکم مذکور به صورت احتیاط بیان شده است.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۵۳۱

۱۲۸۸- اگر کسی می داند رمی یک روز کامل را ترک کرده، ولی نمی داند که روز دهم بوده یا یازدهم، یا دوازدهم، احوط آن است که رمی سه جمره را به ترتیب، به قصد ما فی الذمه، انجام دهد؛ اگر چه در صورتی که شک بعد از روز دوازدهم باشد، بیش از قضای رمی جمره عقبه، واجب نیست.

(۱) - آیه الله سیستانی: اگر بعد از گذشت روز دوازدهم باشد قضا رمی جمره عقبه کافی است و اگر در روز دوازدهم باشد رمی جمرات همان روز را بجا آورد.

آیه الله مکارم: این احتیاط ترک نشود.

(۲) - به مسأله ۱۲۸۷ مراجعه شود.

آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: اگر در روز دوازدهم علم پیدا کند رمی یک روز را انجام نداده و شک داشته باشد آن روز که رمی آن را انجام نداده، روز دوازدهم است یا روزهای قبل، باید هر سه جمره را به ترتیب به قصد ما فی الذمه رمی کند، ولی اگر در روز دوازدهم علم پیدا کرد که رمی یک روز را ترک کرده و نمی داند که روز دهم بوده یا یازدهم، می تواند به رمی جمره عقبه اکتفا کند و اگر بعد از روز دوازدهم علم پیدا کرد که رمی یک روز را ترک کرده و نمی داند روز دهم بوده یا یازدهم یا دوازدهم، می تواند به رمی جمره عقبه اکتفا کند.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۵۳۲

۱- مستحبات منی**استحباب بودن ایام تشریق در منی**

۱۲۸۹- بدان که برای حاجی مستحب است که روز یازدهم و دوازدهم و سیزدهم را در منی بماند و حتی به جهت طواف مستحب از منی بیرون نرود.

تکبیرات مستحب در منی

و تکبیر گفتن در منی بعد از پانزده نماز و در غیر منی بعد از ده نماز که اول آنها نماز ظهر روز عید است، مستحب می‌باشد و بعضی آن را واجب دانسته‌اند و بهتر در کیفیت تکبیر آن است که بگوید:

«اللَّهُ أَكْبَرُ، اللَّهُ أَكْبَرُ، لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ، اللَّهُ أَكْبَرُ، وَاللَّهُ أَحْمَدُ، اللَّهُ أَكْبَرُ عَلَى مَا هَدَانَا، اللَّهُ أَكْبَرُ عَلَى مَا رَزَقَنَا مِنْ بَهِيمَةِ الْأَنْعَامِ، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ عَلَى مَا أْبَلَانَا».

استحباب عبادت و نماز در مسجد خیف

و مستحب است مادامی که در منی اقامت دارد نمازهای واجب و مستحب را در مسجد خیف بجا آورد و در حدیث است که صد رکعت نماز در مسجد خیف، با عبادت هفتاد سال برابر است و هر کس در آنجا صد مرتبه «سُبْحَانَ اللَّهِ» بگوید ثواب آن برابر ثواب بنده آزاد کردن است و هر کس در آنجا صد مرتبه «لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ» بگوید ثواب آن برابر است با ثواب کسی که احیای نفس کرده باشد و هر کس در آنجا صد مرتبه «الْحَمْدُ لِلَّهِ» بگوید، ثواب آن برابر است با ثواب خراج عراقین که در راه خدا تصدق نماید.

تلاوت قرآن در مکه معظمه

۱۲۹۰- یکی از مستحبات مکه، تلاوت قرآن و ختم آن است، آیا برای کسی که اعمال حج به

(۱)- آیه الله مکارم: مناسب است این مستحبات و مستحبات آینده بقصد رجا انجام گیرد.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۵۳۳

جا می‌آورد و در روز عرفه و ایام تشریق، تلاوت قرآن را در عرفات و مشعر و منا ادامه می‌دهد، همان استحباب وجود دارد، یا خصوص شهر مکه است؟

۲- مستحبات مکه معظمه**اشاره**

۱۲۹۱- آداب و مستحبات دیگر در مکه معظمه از این قرار است:

۱- زیاد ذکر خدا نمودن و خواندن قرآن.

۲- ختم نمودن قرآن.

۳- خوردن از آب زمزم و بعد از خوردن، این دعا را بخواند:

«اللَّهُمَّ اجْعَلْهُ عِلْمًا نَافِعًا، وَرِزْقًا وَاسِعًا، وَشِفَاءً مِنْ كُلِّ دَاءٍ وَسُقْمٍ».

و نیز بگوید: «بِسْمِ اللَّهِ وَبِاللَّهِ وَالشُّكْرُ لِلَّهِ».

۴- نظر نمودن به کعبه و بسیار تکرار کردن آن.

۵- در هر شبانه روز ده مرتبه طواف نمودن؛ در اول شب سه طواف، در آخر شب سه طواف، پس از دخول صبح دو طواف و بعد از ظهر دو طواف.

۶- هنگام توقف در مکه، به عدد ایام سال؛ یعنی سیصد و شصت مرتبه طواف نماید و اگر این مقدار نشد پنجاه و دو مرتبه و اگر آن هم میسر نشد هر مقداری که بتواند.

۷- به خانه کعبه داخل شود؛ خصوصاً کسی که سفر اول او است و مستحب است قبل از دخول غسل بنماید و در وقت داخل شدن بگوید:

«اللَّهُمَّ إِنَّكَ قُلْتَ وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ آمِنًا فَأَمِنِّي مِنْ عَذَابِ النَّارِ».

پس دو رکعت نماز بین دو ستون بر سنگ قرمز بگذارد. در رکعت اول بعد از حمد، «حم، سجده» و در رکعت دوم بعد از حمد، پنجاه و پنج آیه از سایر جاهای قرآن بخواند.

۸- دو رکعت نماز خواندن در هر یک از چهار زاویه کعبه، و بعد از نماز این دعا را بخواند:

(۱). آیات عظام: بهجت، تبریزی، خامنه‌ای، سیستانی، صافی، فاضل، مکارم و نوری: استحباب دارد ولی حکم ختم در مکه را ندارد.

(۲)- آیه الله مکارم: ولی در مواقعی که ازدحام جمعیت برای طواف واجب است، بهتر است طواف‌های مستحب را ترک کنند و مجال را به کسانی که طواف واجب دارند بدهند.

(۳)- آیه الله مکارم: اینگونه امور در حال حاضر معمولاً امکان ندارد و هر گاه کسی نیت آن را داشته باشد، خداوند به لطفش به او ثواب آن را می‌دهد.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۵۳۴

«اللَّهُمَّ مَنْ تَهَيَّأَ أَوْ تَعَبَّ أَوْ أَعِيدَ أَوْ اسْتَعَدَّ لَوْفَادِهِ إِلَى مَخْلُوقٍ رَجَاءَ رِفْدِهِ وَجَائِزَتِهِ وَنَوَافِلِهِ وَفَوَاضِلِهِ فَالَيْكَ يَا سَيِّدِي تَهَيَّيْتُ وَتَعَبَّيْتُ وَاعْتَدَدْتُ وَاسْتَعَدَدْتُ رَجَاءَ رِفْدِكَ وَنَوَافِلِكَ وَجَائِزَتِكَ، فَلَا تُحَيِّبِ الْيَوْمَ رَجَائِي يَا مَنْ لَا يَخِيْبُ عَلَيْهِ سَائِلٌ وَلَا يَنْقُصُهُ نَائِلٌ فَإِنِّي لَمْ آتِيكَ الْيَوْمَ بِعَمَلٍ صَالِحٍ قَدَّمْتُهُ وَلَا شَفَاعَةٍ مَخْلُوقٍ رَجَوْتُهُ وَلَكِنِّي أَتَيْتُكَ مُقَرًّا بِالظُّلْمِ وَالْإِسَاءَةِ عَلَى نَفْسِي فَإِنَّهُ لَا حُجَّةَ لِي وَلَا عُذْرَ فَاسْأَلُكَ يَا مَنْ هُوَ كَذَلِكَ أَنْ تَصِلَنِي عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِهِ وَتُعْطِنِي مَسْأَلَتِي وَتَقْلِبَنِي بَرَعْبَتِي وَلَا تَرُدَّنِي مَجْبُوهًا مَمْنُوعًا وَلَا خَائِبًا يَا عَظِيمُ يَا عَظِيمُ يَا عَظِيمُ أَرْجُوكَ لِلْعَظِيمِ، أَسْأَلُكَ يَا عَظِيمُ أَنْ تَغْفِرَ لِي الذَّنْبَ الْعَظِيمَ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ».

و مستحب است هنگام خروج از کعبه، سه مرتبه «اللَّهُ أَكْبَرُ» بگوید، پس بگوید:

«اللَّهُمَّ لَا تَجْهَدْ بِلَاءَنَا رَبَّنَا وَلَا تُشِمِّتْ بِنَا أَعْدَاءَنَا فَإِنَّكَ أَنْتَ الضَّارُّ النَّافِعُ».

بعداً پایین آمده و پله‌ها را دست چپ قرار داده کعبه را استقبال نماید و نزد پله‌ها دو رکعت نماز بخواند.

طواف وداع

کیفیت طواف وداع در بخش طواف مستحبی گذشت.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۵۳۵

باب پانزدهم

مصدود ۵۳۷

محصور ۵۴۳

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۵۳۶

یا مَنَى الْمُحَبِّينَ

رَوَى عَنْ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ ع أَنَّ النَّبِيَّ ص سَأَلَ رَبَّهُ سُبْحَانَهُ لَيْلَةَ الْمُعْرَاجِ فَقَالَ:

يَا رَبِّ أَيُّ الْأَعْمَالِ أَفْضَلُ

فَقَالَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ: لَيْسَ شَيْءٌ عِنْدِي أَفْضَلَ مِنَ التَّوَكُّلِ عَلَيَّ وَالرِّضَا بِمَا قَسَمْتُ يَا مُحَمَّدُ وَجَبْتُ مَحَبَّتِي لِلْمُتَحَابِّينَ فِيَّ وَوَجَبْتُ مَحَبَّتِي لِلْمُتَعَاظِفِينَ فِيَّ وَوَجَبْتُ مَحَبَّتِي لِلْمُتَوَاصِلِينَ فِيَّ وَوَجَبْتُ مَحَبَّتِي لِلْمُتَوَكِّلِينَ عَلَيَّ

بحار الأنوار ج: ۷۴ ص: ۲۲

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۵۳۷

باب پانزدهم: مصدود**فصل اول: مصدود****اشاره**

۱۲۹۲- «مصدود» به کسی گفته می‌شود که دشمن، او را از انجام عمره یا حج- به تفصیلی که می‌آید- منع کند. کسی که بواسطه مرض از انجام عمره یا حج ممنوع شود، «محصور» نامیده می‌شود.

بقای بر احرام بدون اعمال

۱۲۹۳- شخصی که به احرام عمره یا حج، محرم شد، واجب است عمره و حج را تمام کند؛ وگرنه در احرام باقی می‌ماند.

وظیفه مصدود از ورود به مکه

۱۲۹۴- اگر کسی بعد از احرام عمره، توسط دشمن یا دیگری- از قبیل عمال دولت و - ... از رفتن مکه منع شود و راه دیگری برای رفتن نباشد، یا اگر باشد، مؤونه آن را نداشته باشد، می‌تواند در همان محل که منع شده، یک شتر، یا یک گاو، یا یک گوسفند، قربانی کند و از احرام خارج شود.

(۱) - آیه الله خامنه‌ای، احکام محصور و مصدود را متعرض نشده‌اند.

(۲) - آیه الله سیستانی: مصدود کسی است که دشمن و مانند او از رسیدن او به اماکن مقدسه برای انجام اعمال عمره یا حج پس از احرام منع کند و محصور کسی است که بیماری و مانند آن مانع رسیدن او به اماکن مقدسه برای انجام اعمال حج یا عمره پس از احرام شود.

آیه الله مکارم: یا شکستگی اعضا یا مجروح شدن و مانند آن.

(۳) - آیه الله تبریزی: بقای احرام در بعضی از صور محل اشکال است.

آیه الله خویی: بقای احرام در بعض صور محل منع است.

آیه الله سیستانی: در بعضی از موارد احرام بدون انجام اعمال باطل می‌شود.

(۴) - آیه الله سیستانی: به احتیاط واجب، بدون آن محل نمی‌شود و اگر نتواند قربانی تهیه کند به احتیاط واجب ده روز روزه بگیرد. آیه الله مکارم...: اگر قربانی میسر نشد نیت خروج از احرام می‌کند و احتیاطاً بجای قربانی ۱۰ روز روزه می‌گیرد مطابق آنچه در قربانی در مناسک آورده‌ایم عمل کند.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۵۳۸

این قربانی بنا بر احتیاط واجب، به نیت تحلیل انجام و به احتیاط واجب، قدری از مو یا ناخن خود را بگیرد؛ و در این صورت همه چیز حتی زن، بر او حلال می‌شود.

وظیفه مصدود وارد در مکه

۱۲۹۵- اگر به احرام عمره، وارد مکه شود و دشمن یا کسی دیگر، او را از بجا آوردن اعمال عمره منع کنند، حکم مسأله قبل را دارد؛ بلکه اگر او را از طواف یا سعی نیز منع کنند، بعید نیست همین حکم را داشته باشد.

حکم محبوس

۱۲۹۶- بدهکاری که به خاطر بدهی یا به ظلم حبس شده نیز، حکم مسأله قبل را دارد.

تقاضای پول برای اجازه عبور

۱۲۹۷- اگر بعد از احرام، برای رفتن به مکه یا اجازه بجا آوردن اعمال، پولی مطالبه کنند، اگر

(۱) - آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی: قید تحلیل لازم نیست.

(۲) - آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: و احتیاط آن است که شخص مصدود علاوه بر قربانی حلق نیز بنماید و بهتر آن است که جمع کند بین حلق و تقصیر و احتیاط آن است که هنگام ذبح یا نحر قربانی قبل از تقصیر نیت تحلیل از احرام کند. (آداب و احکام حج، مسأله ۹۸۴).

(۳) - آیه الله بهجت: و احتیاج به حلق یا تقصیر بعد از هدی موافق احتیاط است (مناسک شیخ، ص ۹۷).

آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: احتیاط این است که حلق یا تقصیر را به آن (قربانی) ضمیمه نماید، بلکه احتیاط این است که حلق را اختیار نماید در صورتی که قربانی را با خود آورده باشد در عمره مفرده. (مناسک، مسأله ۴۴۴).

آیه الله سیستانی: گرفتن ناخن بنا بر احتیاط واجب کافی نیست و جایز است حلق به جای تقصیر.

آیه الله فاضل...: و یا بجای تقصیر حلق کند مخصوصاً کسی که سوق هدی نموده باشد.

آیه الله مکارم: ناخن به تنهایی کفایت نمی کند.

(۴) - آیه الله سیستانی: حکم مذکور در مورد عمره مفرده است و همچنین عمره تمتع اگر از اعمال حج نیز منع شود ولی اگر فقط از آمدن به مکه قبل از وقوفین منع شود وظیفه او به حج افراد تبدیل می شود.

(۵) - آیه الله بهجت: معتمر به عمره تمتع مصدود می شود به منع از دخول مکه یا از انجام افعال بعد از دخول و متحلل به هدی می شود در صورت عدم امکان استنابه در همان سال، اگر چه بعد از طواف مصدود از سعی بشود و همچنین اگر ممنوع شد در عمره مفرده از خصوص طواف نساء بعد از اتیان به سایر اعمال و تقصیر. (مناسک شیخ، ص ۱۰۲ و ۱۰۳)

(۶) - آیه الله گلپایگانی: قسمت آخر مسأله را متعرض نشده اند.

آیه الله مکارم: محل تأمل است.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۵۳۹

داشته باشد، باید بدهد، مگر آن که حرجی باشد؛ و اگر نداشته باشد یا حرجی باشد، ظاهراً حکم مصدود را دارد.

فرض تعدد راه

۱۲۹۸- اگر از راهی مصدود شود و راه دیگری وجود داشته باشد و مخارج رفتن از آن راه را دارا باشد، باید در احرام باقی بماند و از آن راه برود؛ و اگر از آن راه رفت و حج از او فوت شد، باید عمره مفرده بجا آورد و از احرام خارج شود.

خوف عدم وصول

۱۲۹۹- اگر مصدود خوف داشته باشد که اگر از راه دیگر برود ممکن است به حج نرسد، نمی تواند به وظیفه مصدود عمل کند و محلّ شود، بلکه باید به راه ادامه دهد و صبر کند تا فوت محقق شود و با عمره مفرده متحلل شود.

میزان تحقق مصدودیت

۱۳۰۰- مصدود بودن در حج، به یکی از صور ذیل متحقق می شود:

عدم امکان درک هیچ یک از وقوف اختیاری و اضطراری عرفه و مشعر؛

نرسیدن به چیزی که به فوت آن، حج فوت می شود، هر چند از روی علم و عمد نباشد؛

منع از منی و مکه بعد از وقوفین و با عدم امکان استنابه؛

منع از اعمال منی یا اعمال مکه، با عدم امکان استنابه؛

ولی اگر بعد از اتمام اعمال مکه، او را از بازگشت به منی برای انجام بیتوته و اعمال ایام تشریق، منع نمودند، مصدود بودن، تحقق پیدا نمی کند و حج او صحیح است و باید برای انجام اعمال در این سال؛ و اگر نشد، سال دیگر نایب بگیرد.

(۱) - آیه الله خوینی: این مسأله و مسأله قبل را، متعرض نشده اند.

(۲) - آیه الله فاضل: ظاهر آن است که به منع از اعمال منی به تنهایی صدّ محقق نمی شود.

(۳) - آیه الله بهجت: مصدود از حج چنانچه از موقف عرفات و مشعر باشد، وظیفه اش قربانی در محل صدّ (جلوگیری) و بیرون آمدن از احرام است و احتیاط این است که علاوه بر قربانی حلق یا تقصیر نیز بنماید و اگر مصدود از احد الموقفین باشد و متمکن از دیگری باشد یا بشود اظهر عدم جریان حکم مصدود است بلکه مکلف است در صورت تمشی حج صحیح اگرچه اضطراری باشد به اتیان آن، و با تمامیت حج به هر نوعی در آن سال باشد محلی برای صدّ و حکم آن که تحلل به هدی است، نیست و اگر مصدود از ما بعد الموقفین بجمیع اقسام آن باشد در این صورت حج او صحیح و تمام است و برای آنها عمل به وظیفه؛ یعنی استنابه در رمی و واجب بعدی که قابل استنابه است می نماید و احتیاط این است که بعد از این اعمال از احرام خارج شود و همچنین در اعمال بعد از منی؛ چنانچه متمکن از انجام آن شد خود بجای آورد و الا نایب بگیرد و بر تقدیر عدم تمکن از استنابه در ذی حجه همان سال، در سال آینده در صورت تمامیت حج به وقوفین، پس جواز رفع حرج به تحلل به هدی خالی از وجه نیست. (مناسک، مسأله ۴۴۶). و کسی که تمام اعمال حج را به جا آورده و در مکه است و جهت بیتوته در منی و رمی جمرات می خواهد به منی برود و منع و جلوگیری شود حجتش تمام است و برای رمی در صورت امکان همان سال نایب می گیرد و در صورت عدم امکان برای سال بعد نایب بگیرد.

آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: مصدود از حج، چنانچه از موقف عرفات و مشعر یا خصوص موقف مشعر مصدود باشد، وظیفه اش قربانی در محلّ صدّ و بیرون آمدن از احرام است و احتیاط این است که علاوه بر قربانی، حلق یا تقصیر نیز بنماید و چنانچه مصدود از طواف و سعی بعد از موقفین و اعمال منی (قبل یا بعد از آن - آیه الله تبریزی) باشد در این صورت اگر نتواند نایب بگیرد، وظیفه اش قربانی در محلّ صدّ است و اگر بتواند برای طواف و سعی نایب بگیرد، احوط این است که هر دو وظیفه را انجام دهد؛ یعنی هم قربانی کند و هم نایب بگیرد (گرچه اظهر جواز اکتفا به قربانی است در صورتی که جلوگیری از دخول در مکه باشد و جواز اکتفا به نایب گرفتن است اگر جلوگیری بعد از آن باشد - آیه الله تبریزی) و چنانچه فقط از اعمال منی جلوگیری شده باشد نه از رفتن به مکه، در این صورت چنانچه بتواند برای رمی و قربانی نایب بگیرد صحیح است و خود حلق یا تقصیر نموده و از احرام خارج شده، سپس بقیه مناسک و اعمال را بجا آورد و چنانچه نتواند نایب بگیرد، در این صورت ظاهراً وظیفه اش این است که پول قربانی را نزد کسی بگذارد که بجای او قربانی کند و در جای خود حلق یا تقصیر نموده و برای بجا آوردن اعمال مکه به مکه رفته و پس از انجام اعمال آنجا، تمام چیزهایی که به احرام بر او حرام شده بود، حلال خواهد شد حتی زن و حاجتی به چیز دیگر ندارد و حجتش صحیح است و بایستی در سال بعد بنابر احتیاط رمی را اعاده نماید.

آیه الله سیستانی: مصدود در حج تمتع اگر از رسیدن به وقوفین یا مشعر به تنهایی منع شده باشد احتیاط این است که طواف و سعی نماید و سر خود را بترشد و گوسفندی را قربانی کند و سپس از احرام بیرون رود. و اگر از طواف و سعی منع شده باشد، در این صورت اگر نتواند نایب بگیرد و بخواهد از احرام بیرون رود، احتیاط این است که قربانی کرده و پس از آن حلق یا تقصیر نماید و اگر نتواند نایب بگیرد بعید نیست که نایب گرفتن کفایت کند، بنابراین برای طواف و سعی نایب می گیرد و نماز طواف را خود پس از طواف نایب بجا می آورد و اگر از رسیدنش به منی جهت بجا آوردن اعمال آنجا جلوگیری شود، در این صورت اگر نتواند نایب بگیرد باید جهت رمی و قربانی کردن بگیرد، و پس از آن سر خود را بترشد یا کوتاه کند و موی خود را در صورت امکان نیز به منی بفرستد، و باقی مناسک را بجا آورد و اگر نتواند نایب بگیرد، واجب نیست قربانی کند، ولی بجای آن روزه بگیرد، همچنان که واجب نیست رمی کند - اگرچه احتیاط این است که خودش شخصاً رمی را در سال آینده بجا آورد، در صورتی که به حج برود و یا توسط نایبش، در صورتی که به حج نرود - سپس باقی مناسک حج را، از سر تراشیدن یا کوتاه کردن و اعمال مکه بجا آورد، و پس از آن همه محرمات احرام بر او حلال می شوند حتی زنها، و نیازی به هیچ چیز دیگری نیست. (مناسک، مسأله ۴۴۰).

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: از اینجا تا آخر مسأله به فتوای معظم له در مناسک عربی، ص ۱۷۶ چنین است: اگر بعد از وقوفین او را از مناسک سه گانه منی- رمی، قربانی و حلق یا تقصیر- منع کنند، پس اگر همچنین از داخل شدن مکه و ادای مناسک آن در طول ذی حجه هم منع شده باشد، در این صورت حکم مصادود را دارد و اگر منع تنها از رجوع به منی است، پس اگر تمکن از نایب گرفتن دارد، شخصی را برای خود نایب می گیرد تا رمی و قربانی را انجام دهد و پس از آن خودش حلق می کند و بعد از حلق از احرام خارج می شود و بقیه اعمال حج را بجا می آورد و اگر نمی تواند نایب بگیرد بنا بر احتیاط هدی را قربانی می کند و بر احرام باقی می ماند تا این که با عمره مفرده محلّ شود و در صورتی که بعد از انجام اعمال مکه او را از برگشتن به منی برای بیتوته و رمی ایام تشریق منع کردند مصادود بودن تحقق پیدا نمی کند و حج او صحیح است و باید نایب بگیرد برای رمی جمرات در همان سال و اگر امکان نداشت در سال دیگر و در شبهایی که باید در منی بیتوته کند در مکه مشغول عبادت شود، و اگر این کار هم ممکن نشد بنا بر احتیاط برای ترک بیتوته در منی کفاره بدهد. (مناسک عربی، ص ۱۷۶).

آیه الله مکارم: در صورت اخیر احتیاط آن است که با قربانی کردن از احرام بیرون آید.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۵۴۱

وظیفه مصادود بعد از خروج از احرام

۱۳۰۱- کسی که از آمدن به مکه، یا از اتمام اعمال، یا از بجا آوردن اعمالی که به ترک آنها- حتی به غیر عمد- حج باطل می شود، مصادود شود و به دستوری که گفته شد از احرام خارج گردد، اگر حج بر او مستقر بوده، یا نبوده و برای حجه الاسلام در سال بعد مستطیع باشد، باید سال بعد به حج برود و اعمالی که انجام داده از حجه الاسلام کفایت نمی کند.

جواز خروج از احرام با امید رفع عذر

۱۳۰۲- اگر مصادود امید برطرف شدن مانع را داشته باشد، بلکه گمان آن را هم داشته باشد، می تواند به دستوری که گفته شد، از احرام خارج شود.

(۱)- آیه الله بهجت: احوط تأخیر احلال است برای کسی که امید زوال صدّ و عذر را دارد و به خوف فوات متحلّل نمی شود بنا بر احوط (مناسک شیخ، ص ۹۹).

آیه الله سیستانی، آیه الله مکارم: اگر امید به برطرف شدن مانع را داشته باشد احتیاط آن است که صبر کنند.

آیه الله فاضل: در صورت گمان به رفع مانع عمل به احکام صدّ در ابتداء مشکل است.

آیه الله گلپایگانی: متعرض این فرع نشده اند.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۵۴۲

ترک وظیفه صدّ

۱۳۰۳- شخصی بعد از احرام عمره تمتع و قبل از اعمال، دستگیر و زندانی شده و پس از گذشت ایام تشریق، آزاد شده و در زمان صدّ، به خاطر جهل یا عدم امکان، به وظیفه مصادود عمل نکرده، وظیفه او برای خروج از احرام چیست؟ و در صورتی که نتواند عمره مفرده انجام دهد، تکلیفش چیست؟

حکم مصدود در حج تبرعی

۱۳۰۴- کسی که به نیت حج استجابی به نیت معصومین علیهم السلام یا غیر ایشان، برای عمره تمتع محرم شده، مریض شود، یا دشمن او را منع کند و نمی‌تواند اعمال را تمام کند و نایب هم نمی‌تواند بگیرد، حکم محصور و مصدود را دارد.

(۱). آیه‌الله بهجت: متحلیل به عمره مفرده می‌شود و اگر ممکن نیست متحلیل به هدی می‌شود. (مستفاد از جامع المسائل ج ۲ ص ۲۵۷ مسأله ۲۲ و ۲۴)

آیه‌الله تبریزی: چنانچه متمکن است، بنا بر احتیاط بین وظیفه مصدود و اتیان به عمره مفرده جمع نماید، واللّه العالم. آیه‌الله سیستانی: به احتیاط واجب از احرام خارج نمی‌شود مگر این که هدی تهیه و ذبح یا نحر کند و به احتیاط واجب حلق یا تقصیر نیز لازم است و اگر متمکن از هدی نباشد ده روز روزه بگیرد.

آیه‌الله صافی: شخص مذکور اگر قدرت بر اعمال عمره مفرده دارد باید با اعمال عمره مفرده از احرام خارج شود و اگر از انجام عمره مفرده نیز ممنوع است به وظیفه مصدود عمل کند؛ واللّه العالم.

آیه‌الله فاضل: چنانچه می‌تواند عمره مفرده انجام دهد باید با انجام عمره مفرده از احرام خارج شود و احتیاط آن است که قصد عدول به عمره مفرده کند. و چنانچه نتواند عمره مفرده انجام دهد. اگر علت آن مریضی باشد باید او را طواف و سعی دهند. و اگر ممکن نشد باید برای طواف و سعی نایب بگیرد و از احرام خارج شود و اگر علت آن این باشد که او را از مکه اخراج کرده‌اند و نمی‌تواند برگردد حکم مصدود را دارد.

آیه‌الله مکارم: باید عمره مفرده انجام دهد و از احرام خارج شود و اگر نمی‌تواند کسی را نایب بگیرد.

آیه‌الله نوری: اگر نتواند عمره مفرده انجام دهد لازم است به وظیفه مصدود عمل نماید.

(۲)- چایه‌الله خویی: فتوای معظم له به دست نیامد.

آیه‌الله صافی، آیه‌الله گلپایگانی: اگر مریض شده یا دشمن او را منع کرده و نمی‌تواند اعمال عمره را تمام کند نایب بگیرد و اگر قدرت انجام اعمال حج را ندارد، واجب نیست محرم به احرام حج گردد. (آداب و احکام حج، مسأله ۹۹۶).

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۵۴۳

فصل دوم: محصور**حصر در احرام عمره**

۱۳۰۵- اگر کسی به جهت مریضی، نتواند بعد از احرام عمره به مکه برود، اگر بخواهد محلّ شود، باید هدی کند، و به احتیاط واجب هدی یا پول آن را به وسیله شخص امینی به مکه بفرستد و

(۱)- آیه‌الله صافی، آیه‌الله گلپایگانی: شخص محصور اگر حج تمتع و یا حج افراد بجا می‌آورد، در صورتی که موقع احرام با خداوند قرار گذاشته که اگر محصور شد خداوند او را در محل گرداند، بدون فرستادن قربانی به منی، خود به خود محل می‌شود- حتی نسبت به زن- و شخص محصوری که حج قرآن بجا می‌آورد به مجرد فرستادن قربانی به منی محل می‌شود و نیازی به صبر کردن تا زمانی که قربانی به منی برسد نیست (آداب و احکام حج، مسأله ۹۸۸).

(۲) - آیه الله تبریزی: اگر در عمره مفرده محصور شد وظیفه اش این است که یک قربانی بفرستد و با دوستان خود وقت بگذارد که در آن وقت معین قربانی نمایند و خود در آن وقت معین تقصیر از احرام خارج می‌شود و برای چنین شخصی؛ به خصوص جایز است در جای خود قربانی نموده و از احرام بیرون بیاید و بر چنین شخصی بعد از این کار تمام محرمات احرام حلال می‌شود بجز زن و زن بر او حلال نمی‌شود مگر بعد از آن که خوب شد و عمره مفرده را بجا آورد این در صورتی است که محصور در مکان خودش ذبح یا نحر نماید و اما اگر هدی را بفرستد، پس برای خروجش از احرام وجهی هست هنگامی که هدی به محلش برسد و کسی که در عمره تمتع محصور شده حکمش حکم سابق است با این فرق که فرستادن قربانی بر او تعیین دارد و چنانچه آنچه گفته شد عمل کند، زن هم بر این شخص حلال می‌شود. (مناسک، مسأله ۴۵۳).

آیه الله خویی: وظیفه چنین کسی این است که مخیر است بین فرستادن قربانی و یا قیمت آن، توسط فردی به مکه و از احرام بیرون بیاید (و در عمره مفرده به خصوص مخیر است بین فرستادن هدی و یا ذبح هدی در مکان خودش و محل شدن) با این فرق که اگر این شخص که محصور از عمره مفرده بوده، با قربانی کردن تمامی محرمات احرام بجز زن بر او حلال خواهد شد و اگر محصور در عمره تمتع باشد، زن هم بر او حلال خواهد شد (مناسک، مسأله ۴۵۳).

آیه الله سیستانی: اگر در عمره تمتع یا عمره مفرده محصور شود و بخواهد از احرام خارج شود باید قربانی یا قیمت آن را به مکه بفرستد که در روز معینی آن را ذبح کنند و پس از آن حلق یا تقصیر کند و از احرام بیرون آید و اگر این را هم نتواند ده روز روز بگیرد و در این دو مورد همه چیز بر او حلال می‌شود جز زن. (مناسک، مسأله ۴۴۶ و ۴۵۲).

آیه الله فاضل: اما در عمره مفرده مخیر است بین ارسال هدی به مکه و یا ذبح هدی در محل حصر، و در عمره تمتع به احتیاط واجب...

(۳) - آیه الله خویی: اگر عمره مفرده باشد فرستادن تعیین ندارد بلکه می‌تواند در مکان خودش هدی را ذبح کرده و محلّ شود. (مناسک عربی، مسأله ۴۴۸).

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۵۴۴

با او قرارداد کند که در چه روز و چه ساعتی، آن را در مکه ذبح کند و وقتی که روز و ساعت موعود رسید، تقصیر کند؛ پس از آن، محرمات احرام - غیر از زن - بر او حلال می‌شود؛ و احتیاط آن است که نایب در ذبح، قصد تحلیل منوبّ عنه کند.

حصر در احرام حج

۱۳۰۶ - اگر حج گزار بعد از احرام حج، نتواند به خاطر مریضی، به عرفات و مشعر برود، باید بنا بر احتیاط واجب هدی یا پول آن را به منی بفرستد و جهت ذبح در روز عید قرار بگذارد و بعد از

(۱) - آیه الله بهجت: قبلاً گذشت که در عمره تمتع از زن هم محلّ می‌شود.

آیه الله مکارم: زن هم بر او حلال می‌شود.

(۲) - آیه الله فاضل: و احتیاط مستحب آن است که نایب...

(۳) - آیه الله سیستانی: این احتیاط لازم نیست.

(۴) - آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: حکم محصور در حج، مانند حکم محصور در عمره است ولی راجع به حلال شدن زن بر او احتیاط این است که زن بر او پس از حلق یا تقصیر حلال نمی‌شود، و فرستادن هدی یا پول آن متعین است، ولی مواعده روز عید متعین نیست. (مناسک عربی، مسأله ۴۴۸).

آیه الله سیستانی: بلکه بنا بر اقوی.

آیه الله فاضل: و اقوی آن است...

آیه الله گلپایگانی: باید یک قربانی به منی بفرستد و پس از ذبح و نحر قربانی در منی، نسبت به همه تروک احرام- بجز زن- مُحَل می شود.

(۵)- آیه الله بهجت: علی الأحوط.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۵۴۵

ذبح، تقصیر کند؛ در این صورت، همه محرّمات احرام- غیر از زن- بر او حلال می شود.

محصور و مسأله حلیت نساء

۱۳۰۷- محصور اگر حج واجب بر عهده او باشد، بعد از عمل به وظیفه محصور، زن بر او حلال نمی شود مگر آن که خودش به مکه بازگردد و اعمال حج را بجا بیاورد و طواف نساء را انجام دهد؛ ولی اگر بازگشت ممکن نباشد، کفایت عمل نایب برای تحلیل زن بر او، بعید نیست. اگر محصور، حج استحبابی بجا می آورد، کفایت طواف نایب از او، بعید نیست هر چند احتیاط آن است که در صورت امکان، خودش برود. ۱۳۰۸- اگر حصر، بعد از عمره تمتع و خروج از احرام نیز حاصل شود، انجام آن عمره،

(۱)- آیه الله مکارم: بنا بر احتیاط واجب.

(۲)- آیه الله خویی: بین حج واجب و مستحب تفصیل نیست. (مناسک عربی، مسأله ۴۸۸).

(۳)- آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: محصور در عمره تمتع زن هم پس از تحلل بر او حلال می شود و محصور در حج بنا بر احتیاط تا وقتی طواف حج و سعی و طواف نساء را در حج و یا عمره مفرده بجا نیاورد زن بر او حلال نمی شود. (مناسک، م ۴۵۳).
آیه الله سیستانی: هر گاه طواف و سعی را در حجی یا عمره‌ای بجا آورد، زن بر او حلال خواهد شد. (مناسک، مسأله ۴۴۶).

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: اگر از انجام مناسک روز عید و یا بعد از روز عید محصور شود باید برای رمی و قربانی نایب بگیرد و خودش حلق نماید و در صورت امکان اعمال مکه را انجام دهد، و گرنه برای اعمال مکه نیز نایب بگیرد، و اگر در مسجد است نماز طواف را خودش بخواند و گرنه بنا بر احتیاط باید خودش نماز بگزارد و نایب هم بگیرد و در صورت امکان در منی بیتوته کند و در این صورت حجش صحیح است و در غیر این صورت برای این که بیتوته نکرده، بنا بر احتیاط کفّاره بدهد. و در این که استنابه جهت طواف نساء برای حلیت زن کافی باشد، اشکال است؛ اگرچه در صورتی که رفتن به مکه برای او حرجی باشد اقوی جواز استنابه است.

(۴)- آیه الله مکارم: بعد از انجام دستور سابق.

(۵)- آیه الله فاضل: و همچنین است کسی که حج او نیایی تبرّعی یا استیجاری بوده، یا حج او واجب بوده و سال اول استطاعت بوده و استطاعت تا سال بعد استمرار نداشته باشد. و کفایت نیابت در صورتی است که رفتن برای خود او حرجی باشد.

آیه الله سیستانی: حکم محصور که گفته شد، اختصاص به حج واجب ندارد.

آیه الله مکارم: در صورتی که قادر بر حج نباشد یا عسر و حرج داشته باشد بنا بر احتیاط واجب.

(۶)- آیه الله فاضل: این احتیاط ترک نشود.

(۷)- آیه الله بهجت، آیه الله سیستانی: به احتیاط واجب عمره خود را عمره مفرده قرار دهد و طواف نساء انجام دهد و از احرام خارج شود.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۵۴۶
کفایت از حج نمی‌کند، و چنانچه سال اول استطاعت باشد، حج واجب نشده است.

صدق حصر بر صدقات تصادف

۱۳۰۹- اگر مُحرّم دچار تصادف شود، با شرایط معتبره در حصر، حکم حصر بر آن مترتب می‌شود.

مُحرّم نمودن مصدوم در مسجد شجره

۱۳۱۰- اگر کسی در مدینه مصدوم شود و او را در مسجد شجره محرم کنند، احرام او صحیح است؛ و اگر می‌تواند عمره و حج را ولو با استنابه در طواف و سعی، انجام دهد، حج او صحیح است؛ و اگر نمی‌تواند، احوط آن است که وظیفه محصور را انجام دهد و با احرام مزبور، عمره مفرده هم انجام دهد.

محرّمی که سکنه کرده

۱۳۱۱- اگر محرم- به خاطر سکنه و امثال آن- نتواند اعمال را انجام دهد، اگر نمی‌تواند وقوفین را درک کند، حکم محصور را پیدا می‌کند؛ و چنانچه وقوفین را درک کرده، نسبت به بقیه اعمال، بین امکان استنابه و عدم آن، تفصیل است که گذشت.

تخلّف ذابح

۱۳۱۲- اگر کسی که با او جهت ذبح، قرار گذاشته شده، ذبح را انجام ندهد ولی مصدوم در وقت موعود، محلّ شود و با زن هم نزدیکی کند، معصیت نکرده و کفّاره ندارد، ولی باید مجدداً جهت هدی موعده کند و باید از زن اجتناب کند؛ و احتیاط واجب آن است که از وقت انکشاف عدم ذبح اجتناب کند؛ گرچه محتمل است که وجوب اجتناب، از وقتی باشد که شخص را برای ذبح می‌فرستد.

(۱)- مراجعه شود به مسأله ۱۳۱۶.

(۲)- آیه الله سیستانی: حکم محصور را دارد.

(۳)- آیه الله بهجت: با عنایت به مسأله ۱۳۱۳، به ذیل مسأله ۱۳۰۰ مراجعه شود.

آیه الله گلپایگانی، آیه الله صافی: نسبت به بقیه اعمال نایب بگیرد. (آداب و احکام حج، مسأله ۹۹۷).

(۴)- آیه الله فاضل: از همه محرّمات احرام اجتناب کند.

(۵)- آیه الله بهجت: بلکه اظهر همین است، اگرچه احتیاط خوب است و اما امساک نساء پس لزوم آن زایل نمی‌شود مگر آن که به مباشرت یا استنابه، طواف نساء را انجام دهد بنابر اظهر و احوط (مناسک شیخ، ص ۱۰۵).

آیه الله سیستانی: کافی است از هنگامی که شخص دوم را می‌فرستد از محرّمات احرام اجتناب کند تا زمانی که با او قرار می‌گذارد که از جانب او ذبح کند، گرچه احتیاط مستحب اجتناب از محرّمات احرام از زمانی است که فهمید شخص اول عمل نکرده است.

آیه الله خوئی، آیه الله گلپایگانی: این فرع را متعرض نشده‌اند.

آیه الله فاضل: مصدوم می‌تواند در همان محلّ صدّ، هدی را ذبح کند.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۵۴۷

میزان تحقق حصر

۱۳۱۳- تحقق محصور بودن، مثل تحقق مصدود بودن است که گذشت.

حصول بهبودی بعد از فرستادن هدیه یا پول

۱۳۱۴- اگر مریض بعد از فرستادن هدیه یا پولش، حالش خوب شود به طوری که توانایی رفتن به مکه را پیدا نماید، باید برود؛ پس اگر در احرام عمره تمتع باشد و در وقت، به مکه رسید، اعمال عمره و حج را بجا می‌آورد؛ و اگر وقت تنگ شده، باید به عرفات برود و حج افراد بجا بیاورد؛ و احتیاط آن است که به حج افراد قصد عدول کند؛ و بعد از حج افراد، عمره مفرده انجام دهد و در این صورت، از حَجَّةِ الاسلام کفایت می‌کند.

و اگر زمانی به مکه رسید که حج فوت شده؛ یعنی به وقت اختیاری مشعر نمی‌رسد، عمره او به عمره مفرده مبدل و باید آن را جهت خروج از احرام بجا آورد؛ و احتیاط آن است که در این فرض، قصد عدول به عمره مفرده نماید و حج واجب را با وجود شرایط، در سال دیگر بجا آورد.

(۱)- آیه الله خویی: ملاک را «قبل از تحلل به هدیه و تقصیر حالش خوب شد» می‌دانند.

آیه الله سیستانی: موضوع این حکم، کسی است که در احرام عمره پس از فرستادن هدیه یا قیمتش یا قبل از آن حالش بهبود یابد، به طوری که بتواند قبل از ذبح یا نهر هدیه به مکه برسد.

(۲)- آیه الله سیستانی: و اگر محرم به احرام عمره مفرده است، اعمال آن را انجام می‌دهد و محل می‌شود.

(۳)- آیه الله سیستانی: یا اضطراری عرفات و اضطراری مشعر.

آیه الله فاضل: ادراک اضطراری نهاری مشعر به تنهایی برای صحت حج کافی است.

آیه الله گلپایگانی: یا ادراک اضطراری لیلی مشعر...

آیه الله مکارم: اگر یکی از دو وقوف مشعر و عرفات را درک کند کافی است.

(۴)- آیه الله بهجت: در صورت عدم تحلل به ذبح مبعوث قبل از فوت حج بنا بر احوط (مناسک شیخ، ص ۱۰۵).

آیه الله تبریزی: در این صورت اگر قربانی اش کشته نشده، حج او بدل به عمره مفرده می‌شود و اگر کشته شده باشد از احرام بیرون آمده است و تمام محرمات بر او حلال شده مگر زن و بر او واجب است که طواف حج و نماز و سعی و طواف نساء و نمازش را بجا آورد تا زن نیز بر او حلال شود بنا بر احتیاط.

(۵)- آیه الله فاضل: یا در صورت مستقر بودن حج بر او.

(۶)- آیه الله سیستانی: و اگر پس از احرام حج مریض شده باشد و پس از فرستادن هدیه بهبود یابد، پس اگر گمان کند که حج را درک می‌کند باید برود و در این صورت اگر موقوفین یا خصوص مشعر (به نحوی که گذشت) را درک نکنند، اگر قبل از این قربانی او را بکشند برسد، حج او بدل به عمره مفرده می‌شود و اگر قبل از رسیدن او قربانی او را کشته باشند تقصیر می‌کند و یا سر می‌تراشد و از هر چیز به جز زن محل می‌شود.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۵۴۸

۱۳۱۵- مصدود به دشمن، در حکم ذکر شده، با مریض یکسان است.

حصول مانع غیر از مرض

۱۳۱۶- کسانی که مریض نیستند ولی به علت دیگر، بعد از احرام نتوانستند به مکه بروند- مثل کسی که پا یا کمرش شکسته یا به واسطه خونریزی، ضعف بر او مستولی شده- بعید نیست حکم مریض را داشته باشند، ولی مسأله مشکل است؛ بنابراین، احتیاط آن است که تا وقتی که خوب شوند در احرام باقی بمانند؛ پس اگر حج فوت شده، عمره مفرده بجا بیاورند و از احرام خارج شوند و اگر حج بر آنها واجب بوده- با وجود شرایط- حج به جا آورند.

زمان مواعده ذبح

۱۳۱۷- زمان مواعده برای ذبح، در احرام حج- بنا بر احتیاط واجب- روز دهم است؛ و باید برای بعد از آن تا ایام تشریق قرار نگذارند؛ و زمان مواعده ذبح در احرام عمره تمتع- بنا بر احتیاط- قبل از خروج حجاج به عرفات باشد.

(۱)- آیه الله سیستانی: مصدود باید همانجا قربانی کند و موردی برای جریان این حکم ندارد.

آیه الله مکارم: باید قربانی را در همانجا که مصدود شده ذبح کند، به شرطی که در مناسک نوشته‌ایم.

(۲)- آیات عظام بهجت، تبریزی، خویی: کسی که نتواند حج خود را ادامه دهد، از جهت پیش آمد مانعی غیر از صد و حصر، احتیاط این است که در جای خود قربانی نموده و از احرام خارج شود.

آیه الله سیستانی: دو مورد مذکور، مصداق محصورند ولی اگر مانع دیگری غیر از حصر و صد باشد تفصیلی دارند، به مناسک مسأله ۴۵۳ و ۴۴۹ مراجعه شود.

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: در موارد مشکوک به حصر، علاوه بر انجام وظیفه محصور، با عمره مفرده از احرام خارج شود. (آداب و احکام حج، مسأله ۱۰۰۰).

آیه الله فاضل: ظاهر این است که حکم مریض را دارند.

(۳)- آیه الله مکارم: اشکالی ندارد.

(۴)- آیه الله فاضل: این احتیاط مستحب است.

(۵)- آیه الله خویی، آیه الله گلپایگانی: این مسأله را متعرض نشده‌اند.

(۶)- آیه الله سیستانی: در احرام حج باید روز دهم را وقت کشتن قربانی قرار دهند و در احرام عمره زمان معینی ندارد.

آیه الله مکارم: تا روز سیزدهم جایز است.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۵۴۹

باب شانزدهم

برخی از احکام نماز و روزه ۵۵۱

۱- احکام نماز جماعت ۵۵۱

۲- احکام سجده ۵۵۴

۳- محدوده تخیر بین قصر و اتمام ۵۵۸

۴- قصد عشره ۵۵۸

۴- احکام روزه و اعتکاف ۵۶۲

احکام خمس مربوط به عمره ۵۶۴

۱- نداشتن سال خمسی ۵۶۴

۲- سپرده‌ها و خمس آن ۵۶۷

احکام تقلید ۵۷۰

لقطه ۵۷۴

فهرست اجمالی ۵۸۳

فهرست تفصیلی ۵۸۹

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۵۵۰

یا سرور العارفين

عن أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ

يَجِيءُ الرَّجُلُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَآلَهُ مِنَ الْحَسَنَاتِ كَالسَّحَابِ الرُّكَامِ أَوْ كَالجِبَالِ الرَّوَاسِي فَيَقُولُ يَا رَبِّ أَنَّى لِي هَذَا وَ لَمْ أَعْمَلْهَا فَيَقُولُ هَذَا

عِلْمُكَ الَّذِي عَلَّمْتَهُ النَّاسَ يَعْمَلُ بِهِ مَنْ بَعْدَكَ

بصائرالدرجات / ۵

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۵۵۱

باب شانزدهم: برخی از احکام نماز و روزه

فصل اول: برخی از احکام نماز و روزه

۱- احکام نماز جماعت

اشاره

۱۳۱۸- هنگام اقامه نماز جماعت در مسجدالحرام و مسجدالنبی، مؤمنین خارج نشوند و در جماعت با سایر مسلمین، شرکت کنند.

نماز استادهای

۱۳۱۹- نماز به نحو استداره در مسجدالحرام، نیاز به اعاده ندارد.

حکم عدم اتصال صفوف

۱۳۲۰- در نماز جماعت مسجدالحرام که امام جماعت مقابل در کعبه، یا کنار مقام ابراهیم به نماز می‌ایستد، و چند صف دور کعبه

تشکیل شده و بقیه داخل شبستانها هستند و اتصال صفوف

(۱) - آیات عظام: بهجت، صافی، گلپایگانی، زنجانی: به گونه‌ای عمل شود که موجب وهن نشود و وظیفه منفرد رعایت شود، یا اعاده شود و آیات عظام: تبریزی، خویی، سیستانی و وحید: همین نظر با این اضافه: در صورتی که نتواند در جماعت با آنها قرائت را با شرایط کامل بجا آورد، قرائت را آهسته ادا می‌کند و اگر آن هم ممکن نیست، به گونه حدیث نفس بخواند؛ و نماز جمعه را بعد از فراغ در هر صورت اعاده کند.

(۲) - آیات عظام: بهجت، تبریزی، خویی، سیستانی، وحید، صافی و گلپایگانی: به وظیفه ذیل مسأله ۱۳۱۸ عمل شود. آیه الله خامنه‌ای: نماز کسانی که پشت سر یا دو طرف امام ایستاده‌اند صحیح است لکن نماز افرادی که روبروی امام قرار دارند صحیح نیست.

آیه الله مکارم: نماز به نحو استداره مانعی ندارد ولی بنا بر احتیاط باید به حسب دایره مقدم بر امام نباشد و همچنین بنا بر احتیاط نزدیکتر از امام به کعبه هم نباشد.

آیه الله فاضل: اگر به جهت تقیه خوانده باشد اعاده ندارد و در غیر مورد تقیه استداره جایز نیست؛ و اگر کسی نمی‌داند و به این صورت خوانده نمازش صحیح و قضا ندارد.

آیه الله نوری: با حفظ نسبت در تمام دایره صحیح است.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۵۵۲

برقرار نیست؛ آیا شیعیان باید اتصال صفوف را مراعات کنند و یا همان مقداری که آنان نماز را صحیح می‌دانند، کافی است، مخصوصاً این که امکان اتصال نماز بانوان، وجود ندارد؟

خواندن عشا بلافاصله بعد از مغرب

۱۳۲۱- کسانی که هنگام نماز مغرب در مسجدین هستند، جایز است بعد از اتمام نماز جماعت ولو بلافاصله، نماز عشا را بخوانند؛ ولی جهت اقامه نماز مغرب، اگر وقت داخل نشده، باید صبر کنند.

شبهای مهتابی و جماعت

۱۳۲۲- در مکه و مدینه، در لیالی مقمره، کسانی که نماز صبح را به جماعت با سایر مسلمین می‌خوانند، نماز آنها صحیح است و اعاده ندارد.

لزوم اعاده با عدم احراز شرایط لازم

۱۳۲۳- اگر انجام نماز در مسجدین، به کیفیتی باشد که معلوم نیست موافق نظر اهل سنت باشد، مانند سجده بر پشت نمازگزاران صف جلو و عدم رعایت اتصال و مانند آن، باید اعاده شود.

نماز در پشت بام مسجدالنبی

۱۳۲۳/۲- پشت بام مسجدالنبی صلی الله علیه و آله که دیوار اطراف پشت بام، بیش از قامت انسان بلند است و

(۱). آیات عظام: بهجت، تبریزی، خویی، سیستانی، وحید، صافی و گلپایگانی: به وظیفه ذیل مسأله ۱۳۱۸ عمل شود.
 آیه الله خامنه‌ای: همانطور که آنها نماز را صحیح می‌دانند کفایت می‌کند، والله العالم.
 آیه الله فاضل: چنانچه هنگام اقامه جماعت اتفاقاً داخل شبستانها بودند همانجا اقتدا کنند و نماز صحیح است هر چند اتصال برقرار نباشد. ولی اختیاراً و با وسعت وقت آنجا نروند و نمانند. و در این مسأله فرقی بین آقایان و بانوان نیست.
 آیه الله مکارم: در مورد بانوان که راه دیگری ندارند، اشکالی ندارد. ولی در مورد آقایان چنانچه بتوانند اتصال صفوف را رعایت کنند، لازم است.

آیه الله نوری: لازم است در صورت امکان اتصال صفوف را مراعات کنند.

(۲)- آیه الله بهجت: اشکالی ندارد با رعایت وظیفه منفرد، چه آن که استتار قرص کافی است.

آیه الله خویی: اگر نماز مغرب قبل از زوال حمره مشرقیه باشد، فتوای ایشان به صحت آن معلوم نیست و لذا احتیاط رعایت شود.

آیه الله سیستانی: اگر قبل از دخول وقت، نماز با آنها بخواند مجزی نیست.

آیه الله مکارم: وقت وارد شده است.

(۳)- آیات عظام بهجت، تبریزی، خامنه‌ای، خویی، سیستانی، صافی، فاضل، گلپایگانی، مکارم، نوری: فرقی میان شب‌های مهتابی و غیر مهتابی نیست.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۵۵۳

هیچ طرف صفهای جماعت مسجد پیدا نیست، آیا اقتدا با این وضع صحیح است؟

نماز جماعت در هتل

۱۳۲۴- در مکه و مدینه، نباید در هتل، نماز را به جماعت بخوانند.

حکم جماعتی که در آن آیه سجده‌دار می‌خوانند

۱۳۲۵- هنگامی که امام جماعت اهل سنت، در نماز سوره سجده‌دار می‌خواند و نماز گزاران در اثنای قرائت، به سجده می‌روند و برمی‌خیزند:

اولاً: تکلیف چیست؟

ثانیاً: اگر کسی عمداً یا جهلاً یا سهواً سجده را ترک کرد، نمازش چه حکمی دارد؟

و اگر ندانسته به رکوع رفت و سپس به سجده و دوباره به قیام برگشت تکلیف چیست؟

(۱). آیات عظام: بهجت، تبریزی، سیستانی، صافی: به ذیل مسأله ۱۳۱۸ مراجعه شود. اعاده نماز لازم است مگر شرایط تقیه محقق

باشد.

آیه الله فاضل: چنانچه موقع اقامه جماعت بالای پشت بام باشد لازم است همانجا در نماز شرکت کند ولی اختیاراتاً رفتن بالای بام هنگام نماز جایز نیست.

آیه الله مکارم: احتیاط آن است در داخل مسجد نماز بخواند.

(۲) - آیه الله فاضل: اگر خلاف تقیه ولو تقیه مداراتی است نماز را به جماعت نخواند.

(۳) - آیات عظام صافی، گلپایگانی: در صورتی که مفسده داشته باشد.

آیه الله بهجت: برگزار نمودن نماز جماعت در هتلهای و مسافر خانه‌ها در مکه و مدینه مانعی ندارد اگر مستلزم مفسده نباشد.

آیه الله خویی: متعرض این مسأله نشده‌اند.

آیه الله سیستانی: اگر خلاف تقیه نباشد اشکال ندارد.

آیه الله مکارم: نماز جماعت‌های کاروانی و بزرگ اشکال دارد ولی نماز چند نفری اشکال ندارد.

(۴). آیه الله بهجت: در سجده هم با آنها تبعیت کند، و در جمیع فروض مسأله نماز را اعاده کند، والله العالم.

آیه الله تبریزی: در فرض استماع باید ایماناً سجده کرده و احوط اعاده آن بعد از نماز است و با ترک آن نمازش باطل نمی‌شود و

اگر رکوع یا سجده زائده انجام داد باید نمازی را که خوانده اعاده کند والله العالم.

آیه الله خامنه‌ای: باید تبعیت کنند، بلی اگر خلاف تقیه نباشد می‌توانند تبعیت نکنند و در هر صورت تبعیت مضر نیست؛ و اگر

خلاف تقیه عمل نکرده باشد نمازش صحیح است، گرچه رعایت احتیاط خوب است.

آیه الله سیستانی: تکلیف این است که اگر امام سجده کرد او هم سجده کند و پس از اتمام احتیاطاً اعاده کند و اگر امام سجده

نکرد او با ایمان و اشاره سجده کند و نماز صحیح است و اگر عمدتاً یا جهلاً یا سهواً سجده نکرد نماز صحیح است و اگر به رکوع

رفت نماز بنا بر احتیاط واجب باطل است.

آیه الله صافی: اگر شرکت در نماز عنوان تقیه داشته باشد و ترک موافقت با آنان در سجده مخالف تقیه باشد، در سجده با آنها

موافقت کند و نماز او صحیح است و در غیر مورد تقیه در صورت استماع آیه، سجده نماید و بعد هم نماز را اعاده کند والله العالم.

آیه الله فاضل: تکلیف تبعیت است و نماز صحیح است.

اگر به هر جهت سجده را ترک کرده است به نماز لطمه‌ای نمی‌خورد، ولی اگر خلاف تقیه نیست، بعد از نماز احتیاطاً سجده را

انجام دهد.

اگر ندانسته به رکوع و سپس به سجده رفته و بعداً به قیام برگشته است نمازش باطل است و بنا بر احتیاط باید اعاده کند.

آیه الله مکارم: تکلیف آن است که از آنها متابعت شود و احتیاطاً نماز را بعداً اعاده نماید و در دو صورت دیگر هم احتیاط اعاده

است.

آیه الله نوری: ۱- نمازش را بخواند و دوباره اعاده کند ۲- در صورت ترک سجده عمدتاً یا جهلاً یا سهواً اگر مشغول خواندن ذکر

شود تا سکوت طولانی که محو کننده صورت نماز است به عمل نیامده باشد نمازش صحیح است ۳- در صورت اخیر نمازش باطل

است.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۵۵۴

۱۳۲۶- جواز اقتدا به اهل سنت، اختصاص به نماز ادا دارد، یا نماز قضا را نیز می‌توان اقتدا کرد؟

سجده بر سنگهای حرمین

۱۳۲۷- سجده بر تمام اقسام سنگها- مرمر، سنگهای سیاه معدنی، سنگ گچ و آهک، قبل از آن که پخته شود- جایز است؛ و سجده بر سنگ‌فرشهای مسجد الحرام و مسجد رسول‌الله صلی الله علیه و آله، که از این قبیل است، اشکال ندارد.

(۱). آیه‌الله بهجت: فرقی نمی‌کند و در هر دو باید وظیفه منفرد مراعات شود و یا اعاده شود.

آیت الله خامنه‌ای: قدر متیقن جواز اقتداء در نماز اداء است و صحت اقتداء در نماز قضاء محل اشکال بل منع است.

آیه‌الله تبریزی و آیه‌الله سیستانی: نماز قضا را هم می‌شود با آنها خواند، لکن با رعایت وظیفه در مسأله ۱۳۱۸.

آیت الله صافی: مختص به نماز ادا است، والله العالم.

آیه‌الله مکارم، آیه‌الله فاضل: اختصاص به نماز ادا ندارد، تفاوتی نمی‌کند.

(۲)- آیات عظام بهجت، خامنه‌ای، فاضل: بلکه به گچ و آهک پخته و آجر و کوزه گلی و مانند آن هم می‌شود سجده کرد.

آیه‌الله سیستانی: بلکه بعد از پخته شدن نیز جایز است.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۵۵۵

۱۳۲۸- هنگام شستشوی مسجد الحرام، علم به سرایت پیدا نمی‌شود؛ و با فرض شک، سجده بر سنگ‌های آن مانعی ندارد و نباید به شک اعتنا شود.

سجده روی فرش

۱۳۲۹- در مسجد النبی، صلی الله علیه و آله سجده روی فرشهای مسجد، مانع ندارد؛ و گذاردن مهر، جایز نیست؛ و لازم نیست در جایی که سنگ است نماز بخوانند؛ و لازم نیست حصیر یا مانند آن، همراه خود ببرند؛ هرچند همراه داشتن آن، اگر به گونه‌ای باشد که متعارف سایر مسلمین است و موجب وهن نشود، اشکال ندارد.

۱۳۳۰- در مسجد النبی صلی الله علیه و آله بعد از اتمام نماز جماعت، می‌توان روی فرشهای مسجد سجده نمود؛ و لازم نیست نمازگزار بجای دیگر که سنگ‌فرش است برود.

(۱)- آیه‌الله گلپایگانی، کتباً فرموده: و با فرض یقین طواف و نماز از جهت تقیه محکوم به صحت است و شفاهاً فرموده: در وقت طواف نعلین بپا کند. (آراء المراجع، ص ۴۱۸).

(۲)- آیه‌الله بهجت: در صورت امکان سجده بر «مایصح السجود علیه»، اکتفا به غیر آن نکند.

آیه‌الله خویی: اگر در آن مکان، تمکن از سجود بر آنچه سجود بر آن جایز است ندارد، سجده صحیح است.

آیه‌الله سیستانی: اگر تقیه اقتضا کند و در همانجا مایصح السجود علیه نباشد، سجده صحیح است و لازم نیست از آنجا منتقل شود به جای دیگر.

آیه‌الله فاضل: اگر مخالف تقیه نباشد و موجب هتک و انگشت‌نما شدن نشود باید در محلی که بتواند پیشانی او در محل سجده بر سنگهای مسجد قرار گیرد سجده نماید.

آیه‌الله گلپایگانی: سجده روی فرشهای مسجد در صورت تقیه مانع ندارد. (استفتائات ویژه حج،

ص ۳۰، مسأله ۵۲).

آیه الله مکارم: ولی هرگاه بتواند به سهولت روی سنگهای مسجد نماز بخواند آن را ترک نکند.

آیه الله وحید: بر فرش کفایت نمی‌کند و باید اعاده نماید.

(۳) - آیه الله تبریزی: در صورت تمکن لازم است...

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: اگر فردی می‌خواند و ضرورتی نباشد نباید به فرش سجده کند و اگر به جماعت می‌خواند سجده بر فرش در مواردی که به خاطر تقیه ضرورت داشته باشد، مانع ندارد و حکم لزوم اعاده و عدم آن در مسأله ۱۳۱۸ گذشت. آیه الله خامنه‌ای: قرار دادن چیزی در محل سجده اگر خلاف تقیه باشد جایز نیست و واجب است مکلف کوشش کند تا در صورت امکان جایی بیابد که بر سنگفرش یا چیزی که سجده بر آن صحیح است سجده کند و اگر تقیه ایجاب کند که بر فرش سجده کند نمازش صحیح است.

(۴) - مراجعه شود به مسأله ۱۳۲۹.

آیات عظام تبریزی، خوبی، سیستانی: با وجود مکان سنگ فرش در مسجد باید به آنجا برود. (آیه الله سیستانی اضافه کردند: بلی نماز مستحب را می‌تواند رجاء در روضه مقدسه بخواند).

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۵۵۶

لباس پنبه و کتان

۱۳۳۱- در صورتی که لباس نمازگزار از پنبه یا کتان باشد، در جایی که بر فرض تقیه، سجده بر فرش صحیح است، چنانچه بتواند بدون محذور بر لباس خود سجده کند، آیا سجده بر فرش که از پشم یا مواد لاستیکی است، مجزی است یا نه؟

سجده بر پشت دست

۱۳۳۲- اگر نمازگزار در مسجد الحرام یا مسجد النبی - زادهما الله شرفاً - بر پشت دست سجده کرده است، نماز او صحیح نیست، مگر جاهل قاصر باشد. ۱۳۳۳- اگر کسی در مساجد مکه معظمه و مدینه منوره همگام نماز جماعت و بعد از آن که نمازگزاران هنوز در مسجد هستند، وارد شد، لازم نیست برای رعایت ما یصح السجود به جای دیگر برود.

(۱). آیه الله بهجت: احوط تقدیم قطن و کتان بر مثل پشم و مو است با امکان.

آیت الله خامنه‌ای: لباس تقدّم بر فرش ندارد اگر چه از کتان یا پنبه باشد.

آیت الله تبریزی: چنانچه با رعایت تقیه بتواند بر لباسش سجده کند، باید بر لباس مذکور سجده نماید، والله العالم.

آیت الله سیستانی: در فرض مذکور مجزی است.

آیت الله صافی: در فرض سؤال باید بر لباس خود سجده کند، والله العالم.

آیت الله فاضل: در فرض سؤال، باید به لباسش سجده کند و سجده بر فرش و مواد پلاستیکی مجزی نیست.

آیت الله مکارم: سجده بر پنبه و کتان در فرض سؤال، اولویت دارد.

(۲) - آیه الله بهجت: نمازهایش را قضا کند و نماز طواف را خود یا نایبش اعاده نماید.

آیه الله تبریزی: نمازهایی که به این صورت خوانده، باطل است و باید اعاده کند و اگر نماز طواف را هم به این صورت خوانده، حکم نسیان نماز طواف بر آن جاری است، چنانچه متمکن است باید پشت مقام ابراهیم اعاده کند، و اگر متمکن نیست می‌تواند در جای خود اعاده کند.

آیات عظام خوبی، صافی، گلپایگانی: جاهل قاصر مُستثنی نشده است.

(۳) - مراجعه شود به مسأله ۱۳۲۹.

آیه الله تبریزی: با وجود مکان سنگ‌فرش در مسجد، باید در آنجا نماز بخواند و در غیر این صورت اگر روی فرشها هم سجده کند مجزی است.

آیه الله فاضل: باید در منزل با رعایت شرایط معتبره بخواند مگر تقیه اقتضای غیر آن را داشته باشد.

آیه الله مکارم: یعنی برای سجده مهر نگذارد.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۵۵۷

۱۳۳۳/۲ - اگر کسی بخواهد در مسجد اهل سنت پیش از نماز جماعت، دو رکعت نماز تحیت بخواند، آیا سجده بر غیر آنچه که جایز شمرده شده، صحیح است؟

سجده بر حصیر

۱۳۳۴ - حصیرهایی که مورد استفاده حجاج واقع می‌شود، اگر عرفاً روی حصیر سجده می‌شود، مانع ندارد ولو چیزی مانند نخ با آن مخلوط باشد.

نماز عاجز از سجده متعارف

۱۳۳۵ - کسی که قادر بر سجده معمول نیست، و در مسجد الحرام و مسجد النبی نماز می‌خواند - با توجه به این که نمی‌تواند مُهر یا چیز دیگری به پیشانی بگذارد - چگونه باید سجده کند؟

(۱). آیه الله بهجت: با فریضه از حیث حکم شرطی تفاوتی ندارد.

آیه الله خامنه‌ای: چنانچه حفظ وحدت ایجاب کند جایز است.

آیه الله فاضل: خیر، نماز مستحبی بر غیر ما یصح السجود صحیح نیست.

آیه الله مکارم: در صورتی که قسمتهای سنگی مسجد در دسترس نباشد، مانعی ندارد.

(۲) - آیه الله بهجت: اگر مجموع آنچه سجده بر آن صحیح است به اندازه کفاف برسد اشکال ندارد.

آیه الله سیستانی، آیه الله مکارم: سجده بر این حصیرها مانعی ندارد.

(۳). آیه الله بهجت: کسی که قادر بر مرتبه‌ای از سجود است، مانند دیگران است از حیث شرائط تقیه و مندوحه زمانی و مکانی در

گذاشتن پیشانی بر ما یصح السجود علیه؛ و اما کسی که وظیفه او اشاره است؛ لازم نیست مهر بر پیشانی بگذارد.

آیت الله تبریزی: چنانچه با رعایت تقیه، سنگ یا کاغذی را در حال اشاره برای سجده بلند کرده و بر آن سجده کند و اگر این نیز ممکن نباشد با چشم اشاره کند. واللّه العالم.

آیت‌الله خامنه‌ای: اگر چیزی که روی آن سجده کند وجود ندارد، باید اشاره نماید.

آیت‌الله سیستانی: در غیر این مورد نیز گذاشتن مهر بر پیشانی لزومی ندارد، بلکه کافی است برای سجده ایما کند.

آیت‌الله صافی: در صورت ضرورت به اشاره سجده کند و الا شرکت نکند؛ واللّه العالم.

آیت‌الله فاضل: با اشاره سجده کند.

آیت‌الله مکارم: برای چنین اشخاصی ایما و اشاره کافی است برای رکوع کمتر و برای سجده بیشتر خم می‌شود و اگر قادر به خم

شدن نیست، چشمان خود را برای سجده بیشتر می‌بندد و با دست بیشتر اشاره می‌کند و برای رکوع کمتر.

آیت‌الله نوری: در فرض سؤال، در حد امکان برای سجود خم شود، نیازی به مهر نیست.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۵۵۸

۳- محدوده تخییر بین قصر و اتمام

اشاره

۱۳۳۶- تخییر بین قصر و اتمام، در مکه و مدینه، اختصاص به مسجدالحرام و مسجدالنبی دارد؛ ولی به مسجد اصلی اختصاص ندارد، هرچند احتیاط در اقتصار بر مسجد اصلی است.

حکم نوافل در اماکن تخییر

۱۳۳۶/۲- در اماکن تخییر مثل مکه معظمه و مدینه طیبه اگر مسافر اختیار تمام نمود، آیا نوافل ساقط می‌شود و بر فرض سقوط، به نحو عزیمت است یا رخصت؟

۴- قصد عشره

قصد عشره در مکه و کشف خلاف

۱۳۳۷- اگر کسی- به تصور این که از آغاز ورودش به مکه تا روز ترویبه، ده روز است- قصد عشره کرده و نماز را تمام خوانده، بعد خلاف آن ثابت گردیده:

(۱)- آیه الله بهجت: مسافر می‌تواند در مسجدالحرام و مسجد پیغمبر صلی الله علیه و آله و ... نمازش را تمام بخواند و احتیاط در این است که نماز را شکسته بخواند ولی اگر بخواید در جایی که اول جز و این مسجد نبوده و بعد به این مساجد اضافه شده نماز بخواند، احتیاط واجب آن است که شکسته بخواند.

آیه الله تبریزی و آیه الله وحید: در همه مکه و مدینه قدیم می‌تواند قصر و تمام بخواند. (استفتائات، س ۱۲۹).

آیات عظام خامنه‌ای، سیستانی، صافی، فاضل، گلپایگانی، مکارم، نوری: می‌تواند در تمامی دو شهر مکه و مدینه نماز را تمام بخواند و اختصاص به مسجدالحرام و مسجدالنبی ندارد.

آیه الله خویی: ظاهراً اختصاص ندارد بلکه این حکم در شهر قدیمی مکه و مدینه جاری است. (منهاج الصالحین، مسأله ۹۲۵). قید قدیمی در منهاج نیست بلکه در استفتائات و در بعض مناسک مذکور است.

(۲). آیه الله بهجت: ساقط است و به نحو عزیمت.

آیه الله تبریزی: نوافل ساقط است و استحباب ندارد و مقصود از سقوط به نحو عزیمت همین است ولی منافات با اتیان آنها به قصد رجا ندارد.

آیه الله صافی: ظاهراً نوافل ساقطه از مسافر در مورد سؤال ساقط است بلی اتیان آنها برای کسی که تمام را اختیار کرده رجا مانعی ندارد.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۵۵۹

اگر واقع ده روز را قصد کرده- مثل این که یقین داشته که ماه، سی روز و روز ترویبه مثلاً، سه شنبه است، بعداً معلوم شود ماه بیست و نه روز و روز ترویبه، دوشنبه است- باید نماز را تمام بخواند؛

و اگر واقع آن را قصد نکرده و فقط خیال می کند که ده روز می ماند- مثل این که می داند ماه بیست و نه روز و ترویبه دوشنبه است ولی در حساب اشتباه و خیال کرده تا آن روز، ده روز است در حالی که واقعاً نیست- باید بعد از کشف خلاف، نمازها را علی الأحوط جمع بخواند و آنچه تمام خوانده را نیز شکسته قضا نماید.

قصد عشره و رفتن به عرفات

۱۳۳۸- کسانی که در مکه قصد عشره نموده اند و به عرفات، مشعر و منی می روند و به مکه باز می گردند، اگر مسافت شرعی محقق نشود، نمازشان تمام است.

(۱)- آیه الله بهجت: قصر است و باید نمازش را احتیاطاً قضا کند.

آیه الله خامنه‌ای: در مکه و مدینه در کمتر از ده روز هم بین قصر و اتمام مخیر است.

آیه الله فاضل: در فرض اول که واقع ده روز را قصد کرده است نمازهایی را که تمام خوانده صحیح است و تا وقتی که انشاء سفر جدید نکرده است نمازها را حتی در عرفات و منی باید تمام بخواند، اما در فرض دوم که در واقع قصد ده روز نداشته و اشتباه کرده است نمازهایی را که در مکه تمام خوانده صحیح است و مادامی که در مکه است مخیر بین قصر و اتمام است اما در عرفات و منی باید شکسته بخواند.

آیه الله تبریزی: در هر دو صورت در مکه قدیم مخیر است بین قصر و تمام و در غیر آن وظیفه اش قصر است و نمازهایی را که در غیر مکه قدیم تمام خوانده بنا بر احتیاط اعاده کند.

آیه الله خویی: فتوای ایشان در این مسأله در دست نیست ولی آنچه نماز تمام خوانده و وقت آن گذشته قضا ندارد و قبلاً گذشت که در مکه قدیمه شخص مخیر بین قصر و تمام است.

آیه الله سیستانی: به هر حال نماز تمام در همه شهر مکه صحیح است.

(۲)- آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: مسافر مخیر است نماز خود را در تمام شهر مکه مکرمه و مدینه منوره به صورت تمام یا شکسته بخواند، بنابراین احتیاط آن است که پس از کشف خلاف نمازهای خود را تمام بخواند.

آیه الله مکارم: باید قصر بخواند، جمع لازم نیست.

(۳) - برای به دست آوردن حکم این مسأله و شناخت نظر آیات عظام به توضیح المسائل آنان مراجعه شود، مضافاً بعضی از آیات قائل بودند که نماز را در تمام شهر مکه و مدینه می‌توان به نحو تخییر بین قصر و اتمام انجام داد.

(۴) - آیه الله بهجت: در مواردی که نماز در مکه تمام است در عرفات و مشعر و منی هم تمام است و گرنه قصر است. (پرسشهای جدید حج ص ۳۱ س ۱۳۱).

آیه الله خویی: در فرض مذکور در مکه معظمه بدون قصد عشره هم ادای نماز به نحو تمام صحیح و مجزی است و با قصد عشره متعین می‌شود، و با خارج شدن به عرفات حکم سفر برایش تجدید می‌شود که باید در آن ایام نماز رباعی را شکسته بخواند (با احراز مسافت شرعی) در عرفات و منی و چون به مکه برمی‌گردد باز مخیر بین قصر و تمام است، در خود مکه مکرمه، البته نه در محله‌های دور فعلی آن، که شک در لحوق آن به مکه باشد. (آراء المراجع، ص ۴۱۰).

آیه الله سیستانی: اگر مجموع مسافت از مکه به عرفات و از آنجا به مشعر و منی تا مکه ۴۴ کیلومتر یا بیشتر باشد نماز شکسته است و اگر کمتر باشد نماز تمام است و در این صورت اگر از عرفات قصد بازگشت به وطن را داشته باشد و آمدنش به مکه نه از این جهت باشد که محل اقامت او است بلکه از این جهت که در راه واقع است نمازش در مشعر و منی شکسته است و در مکه مخیر است.

آیه الله گلپایگانی: در فرض مذکور اگر قصد برگشت به وطن ندارد تا در محل اقامه است باید نمازش را تمام بخواند و اگر قصد مراجعت به وطن قبل از ده روز داشته باشد در عرفات نماز تمام است و در برگشت از محلی که رفته و در محل اقامه در مشعر و منی و در مکه پس از مراجعت از عرفات باید نماز را شکسته بخواند البته در مکه مخیر بین قصر و اتمام است. (آراء المراجع، ص ۴۱۱).

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۵۶۰

۱۳۳۹- افرادی که در مکه قصد اقامت ده روز نموده‌اند و به عرفات می‌روند، در صورت عدم تحقق مسافت شرعی یا شک در آن، باقی بر تمام هستند؛ و اگر در بازگشت به مکه، از جهت این که محل اقامت است، باز می‌گردند و تصمیم دارند بعد از رسیدن به مکه، قصد مسافرت کنند، نمازشان در خود مکه هم تمام است.

نماز در عرفات و مشعر و منی

۱۳۴۰- فاصله بین مکه و عرفات که قبلاً چهار فرسخ بوده امروزه با توجه به توسعه مکه و اتصال شهر به منا، کمتر از مسافت شرعی است؛ در این صورت، کسی که قصد اقامه ده روز در مکه را نموده و سپس به عرفات و مشعر و منا می‌رود و چهار شب یا بیشتر در آنجا بیتوته می‌کند نماز او در عرفات و مشعر و منا و پس از مراجعت به مکه قصر است یا تمام؟

(۱) - آیه الله فاضل، آیه الله مکارم: فاصله مکه تا عرفات فعلاً مسافت شرعی نیست و اگر قبلاً در مکه قصد اقامت کرده‌اند نمازشان در مکه و عرفات و در بازگشت تمام است.

(۲). آیه الله خامنه‌ای: اگر پس از استقرار حکم اقامت عشره در مکه مکرمه به عرفات و مشعر و منا می‌رود، با فرض این که رفت و برگشت از عرفات و مشعر و منا هشت فرسخ شرعی نیست نمازش در عرفات و منا تمام است.

آیه الله فاضل: اگر اقامه ده روز با قطع نظر از چند شب مذکور باشد در مواضع ذکر شده نماز تمام است و اگر مجموعاً باشد نماز در آن مواضع شکسته، لیکن در مکه و اگر چه بعد از مراجعت باشد مخیر بین قصر و اتمام است.

آیه الله بهجت: به ذیل مساله ۱۳۳۸ مراجعه شود.

آیه الله تبریزی: چنانچه از آخر خانه‌های مسکونی فعلی مکه تا عرفات کمتر از چهار فرسخ و رفتن به عرفات و مشعر و منا و رجوع به مکه کمتر از هشت فرسخ باشد در صورتی که شخص بعد از اقامت ده روز - با قصد اقامت از قبل - به عرفات برود و یا این که قصد اقامت ده روز در مکه نموده و بعد از خواندن یک نماز چهار رکعتی از اقامت در مکه منصرف شده و تصمیم گرفت به عرفات برود نمازهای او در عرفات و مشعر و منا، و در رفتن و برگشتن تمام است و در غیر ایندو صورت مسافر است و باید نمازهای خود را در غیر مکه قدیم، قصر بخواند و در خود مکه قدیم مخیر است بین قصر و تمام.

آیه الله مکارم: نماز او تمام است.

آیه الله سیستانی: اگر مسافت مکه تا عرفات و از آنجا تا مشعر و از آنجا تا منا و تا مکه (۴۴) کیلومتر باشد نمازش را در این اماکن قصر می‌خواند و الا لازم است نمازش را تمام بخواند، بلیه اگر کمتر از (۴۴) کیلومتر باشد اگر برگشتن او به مکه عبوری باشد نه این که برگشتن به محل اقامت است، پس حکم او در مشعر و منا قصر است ولی در مکه مخیر است بین قصر و اتمام.

آیه الله صافی: در فرض مذکور نماز شخص مذکور در عرفات و مشعر و منا تمام است همچنین پس از مراجعت به مکه، در مکه هم تمام است.

آیه الله نوری: در صورتی که بعد از استقرار قصد اقامت ده روز در مکه کرده باشد نمازش در عرفات و مشعر و منا تمام است و الا قصر است و در مراجعت در مکه بجهت این که در این شهر مخیر است بین قصر و اتمام، اگر قصد اقامت نکرد مخیر است و اگر قصد اقامت کرد که باید تمام بخواند.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۵۶۱

نماز در هواپیما

۱۳۴۱- هنگامی که زائران بیت الله الحرام یا سایرین، وقت نماز در هواپیما هستند، در صورتی که شرایط نماز - مثل قیام و قبله و رکوع و سجود - مراعات شود، آیا در صورت علم یا احتمال رسیدن در وقت نماز به مقصد و امکان خواندن آن، نماز در هواپیما کفایت می‌کند یا باید تأخیر بیندازند؛ و در صورتی که نماز را در آن حال خواندند و در وقت نماز پیاده شدند، اعاده آن لازم است یا نه؟

(۱). آیه الله بهجت: اظهر جواز و کفایت آن است اگر چه احوط تأخیر است برای تحصیل استقرار مطلق.

آیت الله خامنه‌ای: با تمکن از استقرار و استقبال قبله، نماز صحیح و مجزی است، بلکه جهت درک فضیلت اول وقت افضل است. آیت الله تبریزی: چنانچه احتمال بدهند که تا آخر وقت هواپیما به زمین ننشیند می‌تواند در هواپیما نماز بخواند و اگر پیش از اتمام وقت هواپیما به زمین نشست نمازش را اعاده کنند.

آیت الله فاضل و آیت الله سیستانی: در فرض مذکور نماز در هواپیما کافی است.

آیت الله صافی: در صورت علم باید تأخیر نماید و در صورت احتمال، احوط خواندن و چنانچه قبل از گذشتن وقت به مقصد رسید اعاده است.

آیت الله مکارم: چنین نمازی صحیح است و اعاده ندارد.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۵۶۲

۴- احکام روزه و اعتکاف**روزه ماه رمضان و حکم اول ماه**

۱۳۴۲- اگر از سوی حاکم عامه اول ماه رمضان اعلام شود، برای کسانی که در آن بلاد هستند و تقیّه‌ای هم در تبعیت نیست و برای خود فرد هم یقین به اول ماه نیست، آیا تبعیت لازم است؟

روزه در مدینه

۱۳۴۳- آیا استحباب سه روز روزه مستحبی در مدینه منوره برای برآمدن حاجت، اختصاص به مسافر دارد، یا برای اهالی مدینه و کسی که قصد عشره دارد نیز، مستحب است.

(۱). آیه‌الله بهجت: با عدم شرائط تقیه به وظیفه خود طبق رساله عمل می‌کند.

آیه‌الله تبریزی: در فرض مزبور تبعیت لازم نیست بلکه به قصد ماه رمضان نباید روزه بگیرد.

آیه‌الله سیستانی: تبعیت در این صورت جایز نیست.

آیه‌الله صافی: در فرض سؤال، تبعیت واجب نیست ولی به قصد شعبان روزه گرفتن مستحب است.

آیه‌الله فاضل: بلی در این موارد مطلقاً تبعیت صحیح و لازم است.

آیه‌الله مکارم: در فرض مسأله، تبعیت واجب نیست.

آیه‌الله نوری: تبعیت لازم است و این خود یک نوع تقیه است که تقیه مداراتی خوانده می‌شود.

(۲). آیت‌الله خامنه‌ای: اختصاص به مسافر ندارد، و ذکر مسافر جهت استثناء از صوم در حال مسافر بودن است.

آیت‌الله تبریزی: حکم مزبور اختصاص به مسافر دارد و شامل اهل مدینه نمی‌شود و در مسافر بین این که نمازش قصر باشد یا به

جهت قصد اقامت ده روز نمازش تمام باشد، فرقی نیست، والله العالم.

آیت‌الله سیستانی: برای همه مستحب است.

آیت‌الله صافی: بعید نیست اختصاص به مسافر نداشته باشد، والله العالم.

آیت‌الله فاضل: استحباب آن به قصد ورود برای غیر مسافر ثابت نیست، بلی رجاءاً مانعی ندارد.

آیت‌الله مکارم: این حکم مخصوص مسافر است ولی دیگران بر اساس قانون اولی هر روزی بخواهند می‌توانند به قصد حاجت

روزه بگیرند.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۵۶۳

اعتکاف در مسجدالحرام

۱۳۴۴- بسیاری از زائران خانه خدا خواهان اعتکاف در مسجدالحرام هستند با توجه به فرصت معنوی و تأثیر فراوان روحی و روانی

آن و لزوم روزه جهت اعتکاف، آیا می‌توانند پس از حضور در مکه مکرمه با نذر، به اعتکاف پردازند؟ ۱۳۴۵- شخصی قصد

اعتکاف در مسجدالحرام را دارد، آیا می‌تواند قبل از اذان صبح در تنعیم محرم شود و بقیه اعمال را در حال اعتکاف انجام دهد، با توجه به این که محل سعی جزو مسجد نیست؟

(۱). آیه الله بهجت: مانعی ندارد.

آیه الله تبریزی: چنانچه نذر روزه در مکه نماید تا روزه در سفر صحیح باشد، می‌تواند معتکف شود.

آیه الله سیستانی: اگر نذر کنند که در سفر روزه بگیرند اشکال ندارد.

آیه الله صافی: صحت نذر روزه بعد از ورود به مکه مکرمه مورد اشکال است.

آیه الله خامنه‌ای و آیه الله فاضل: ظاهر آن است که صحت روزه در سفر با نذر در وطن محقق می‌شود.

آیه الله مکارم: بدون نیت اقامه ده روز روزه گرفتن و اعتکاف کردن، اشکال دارد.

آیه الله نوری: نمی‌توانند مگر این که در وطن نذر روزه کرده باشند.

(۲). آیه الله بهجت: مانعی ندارد.

آیه الله خامنه‌ای: می‌تواند محرم شود و خروج از مسجد برای انجام سعی مانع ندارد.

آیه الله سیستانی: می‌تواند ولی لازم است اعمال را تا زمانی تأخیر بیاندازد که سعی او پس از پایان اعتکاف باشد، ولی چنانچه صبر

کردن تا آن موقع سخت باشد می‌تواند از عنوان حاجت ضروری استفاده نماید و از مسجد جهت انجام سعی خارج شود.

آیه الله صافی: احرام او صحیح است و خروج از مسجد برای سعی مضرّ به اعتکاف نیست و اگر احتیاط نماید و اعمال عمره را بعد

از اعتکاف بجا آورد اولی است.

آیه الله فاضل: مانعی ندارد لکن سعی نماید تا عمل سعی را زودتر به پایان رساند.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)؛ ص ۵۶۳

آیه الله مکارم: این مقدار اشکال ندارد.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۵۶۴

فصل دوم: احکام خمس مربوط به عمره

۱- نداشتن سال خمسی

اشاره

۱۳۴۶- کسی که سال خمسی ندارد، اگر به حج مشرف شود و با پول خود، لباس احرام و قربانی خریداری نماید، اگر آن پول، از

درآمد کسب و حقوق است و معلوم نیست که ربح بین سال است، بدون تخمیس، حکم غضب را دارد و طواف و قربانی، صحیح

نیست. ۱۳۴۷- اگر شخصی بدون این که خمس مال خود را پردازد، به حج برود، اگر لباس احرام و قربانی او با پول غیر مخمس

نباشد، عمل او اشکال ندارد.

(۱)- آیه الله فاضل: به احتیاط واجب با مجتهد جامع شرایط مصالحه کند.

(۲)- آیات عظام بهجت، خامنه‌ای، صافی، گلپایگانی: ولکن اگر همانطور که متعارف است به ذمه خریداری کرده باشد، حجش

صحیح است.

آیة الله تبریزی، آیة الله خویی: بنا بر احتیاط واجب اگر ساترش متعلق خمس باشد، ولی اگر همانطور که متعارف است به ذمه خریده، حجبش اشکال ندارد.

آیة الله سیستانی: در فرضی که خمس واجب باشد اگر همانطور که متعارف است به ذمه خریداری کرده باشد اشکال ندارد.

آیة الله فاضل: ولی در همین فرض چنانچه بداند پول از درآمد همان سال است و در همان سال خرج شود خمس واجب نیست.

آیة الله نوری: و باید خودش آنها را انجام بدهد و اگر چون مراجعت کرده قدرت ندارد باید برای انجام طواف و نماز طواف و قربانی نایب بگیرد.

(۳) - مراجعه شود به مسأله قبل.

آیة الله بهجت: چنانچه با عین مال غیر مخمس معامله کرده؛ یعنی عین مال در مقابل لباس قرار گرفته، طواف و نماز با آن لباس باطل است ولی اگر لباس را به ذمه خریده و بعد از معامله، آن مال غیر مخمس را در عوض دین پرداخت نموده، طواف و نماز با آن لباس باطل نیست.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۵۶۵

حسابرسی مال و صحت اعمال

۱۳۴۸- آیا برای صحت اعمال عمره و حج - برای کسی که حسابرسی خمس ندارد - پرداخت خمس لباس احرام و لباسی که در طواف و نماز طواف می‌پوشد، کفایت می‌کند، یا باید حسابرسی تمام اموال صورت گیرد؟

احرام و طواف در لباس غیر مخمس

۱۳۴۹- اگر شخصی با پول خمس نداده، لباس احرام بخرد و با آن محرم شده، و طواف و نماز بجا آورد، اگر از روی علم و عمد نبوده، اصل عمره و حج او صحیح است؛ ولی در صورتی که جاهل مقصر باشد، باید طواف و نماز را اعاده کند.

(۱). آیت الله تبریزی: با اجازه مرجع تقلید می‌تواند در بخشی از اموال خمس را محاسبه کرده و از آنها برای لباس احرام و لباس ساتر در طواف و نماز طواف و قربانی استفاده کند و نیت او بر این باشد که خمس بقیه اموال را نیز پردازد تا اعمالش مورد قبول واقع شود.

آیت الله خامنه‌ای: در فرض سؤال پرداخت خمس برای اموال مذکور و همچنین برای پولی که برای قربانی می‌پردازد کفایت می‌کند.

آیت الله سیستانی: حسابرسی بقیه اموال در صحت حج دخالت ندارد، ولی اگر به مقدار بدهکاری خمس و مصارف حج نداشته باشد، حج او حجة الاسلام نیست.

آیت الله صافی: چنین تخمینی صحیح نیست؛ والله العالم.

آیت الله فاضل: خیر کفایت نمی‌کند، بلکه باید کل اموال خود را مخمس کند.

آیت الله مکارم: حداقل باید خمس تمام هزینه حج را پردازد و سزاوار است که مردم را به این کار عادت ندهند؛ زیرا فرصتی است

برای پاک کردن تمام اموال.

آیت‌الله نوری: چنانچه متعلق خمس بوده‌اند، تخمیس آن برای صحت حج کفایت می‌کند، ولی لازم است بقیه اموال نیز جهت خمس حسابرسی شود.

(۲) - مراجعه به مسأله ۱۳۴۶ شود.

آیه‌الله بهجت: اگر قصد قربت از او محقق نشده است. (وسیله، ص ۱۷۹).

آیه‌الله صافی، آیه گلپایگانی: اگر با عین پول خمس نداده لباس احرام بخرد اشکال دارد. (آداب و احکام حج، مسأله ۵۴۲).

آیه‌الله فاضل: و بنا بر احتیاط سعی و تقصیر را نیز اعاده کند.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۵۶۶

اگر دهنده پول اهل خمس نباشد

۱۳۵۰ - کسی که پولی به او داده‌اند که حج یا عمره به‌جا آورد، اگر یقین به وجود خمس در آن ندارد، حج او اشکال ندارد ولو این که دهنده پول، اهل خمس نبوده و گیرنده در ظرف چند سال آن را پس‌انداز کرده باشد؛ ولی اگر یقین به وجود خمس در مال باشد، لازم است حداقل احرام و قربانی را از غیر آن مال، تهیه نماید. ۱۳۵۱ - لباس احرامی که معلوم نیست از درآمد است، یا وجوهات شرعی، تخمیس آن لازم نیست، هر چند احتیاط مطلوب است.

طواف با پول خمس نداره

۱۳۵۲ - اگر طواف کننده در حال طواف، پول خمس نداده همراه داشته باشد، طواف اشکال پیدا نمی‌کند.

خرید لباس احرام از پول مشکوک الخمس

۱۳۵۳ - اگر با پولی که معلوم نیست متعلق خمس است یا نه، لباس احرام بخرد، لازم نیست

(۱) - آیه‌الله مکارم: و سایر هزینه‌های حج.

(۲) - به مسأله ۱۳۵۴ مراجعه شود.

آیه‌الله بهجت: با توجه به لزوم خمس در هبه، علی‌الأحوط و همچنین این که در طول هفت یا هشت سال این پول جمع شده، باید خمس به آن تعلق گرفته باشد.

آیات عظام تبریزی، خویی، سیستانی، فاضل: چنانچه پولهای جمع شده تا سال تشریف به حج را تخمیس نمایید به وظیفه عمل شده و حج اشکالی ندارد.

(۳). آیه‌الله بهجت: در هر دو مورد به زاید از مؤونه سنه، خمس تعلق می‌گیرد.

آیه‌الله تبریزی، آیه‌الله خویی: اگر سال بر آن گذشته باشد، لازم است خمس آن را بدهد.

آیه‌الله سیستانی: بنا بر احتیاط واجب باید با حاکم شرع به نسبت احتمال مصالحه کند.

آیه الله فاضل: و این در صورتی است که وجوهات شرعیّه را به عنوان شهریه گرفته باشند، اما اگر به عنوان استحقاق یا خدمات دینی گرفته‌اند و سال بر آن گذشته است باید خمس آن را بدهند.

(۴) - آیه الله بهجت: همان حکم محمول غضبی در نماز را دارد.

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: در صورتی که طواف موجب حرکت اضافی نشود. (مجمع المسائل، ج ۱، ص ۴۷۲، مسأله ۲۱). آیه الله نوری: طواف اشکال پیدا می‌کند.

(۵) - آیه الله فاضل: با مجتهد جامع شرایط مصالحه کند.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۵۶۷

خمس بدهد و طواف صحیح است هر چند احتیاط مطلوب است.

تهیه قربانی از غیر مخمس

۱۳۵۴- اگر قربانی از وجه غیر مُخَمَس باشد، کفایت نمی‌کند.

۲- سپرده‌های حج و عمره و خمس آن

۱۳۵۵- آیا به سپرده‌های حج و عمره و سود آنها، خمس تعلق می‌گیرد؟

(۱) - آیه الله تبریزی: اگر احتمال می‌دهد از ربحی می‌خرد که سال بر آن نگذشته اشکال ندارد.

آیه الله خویی: صور مسأله مختلف است و احتیاط به مصالحه با حاکم شرع ترک نشود. (مستفاد از منهاج الصالحین، کتاب الخمس، ص ۳۴۳).

آیه الله سیستانی: اگر احتمال می‌دهد خمس به آن متعلق باشد به احتیاط واجب باید با حاکم شرع به نسبت احتمال مصالحه کند ولی طواف با فرض خرید به نحو کلی فی الذمه صحیح است.

(۲) - مراجعه شود به مسأله ۱۳۴۶.

آیه الله بهجت: اگر معامله به ذمه باشد، ظاهراً کافی است. (مستفاد از ص ۹۷ مناسک).

آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: چون متعارف خرید به ثمن کلی است، قربانی صحیح است.

آیه الله سیستانی، آیه الله نوری: چون متعارف خرید به ثمن کلی است، قربانی صحیح است ولی ذمه‌اش به اندازه خمس مشغول است.

آیه الله مکارم: کفایت می‌کند.

(۳). آیه الله بهجت: خمس ندارد.

آیت الله تبریزی: در فرض سؤال چنانچه بر اصل پول سال بگذرد؛ یعنی از وقت به دست آوردن پولی که به بانک سپرده‌اند، سال گذشته، باید خمس آن را پردازند و نسبت به مقداری که زیادتراً از اصل پول به آنها می‌دهند، اگر در همان سال به حج یا عمره بروند چیزی بر آنها نیست. والله العالم.

آیت الله خامنه‌ای: در فرض مرقوم، اگر در همان سال خمسی سپرده‌گذاری به حج یا عمره می‌رود، خمس ندارد، ولی اگر نوبت حج او پس از آن سال خمسی است، اصل پول خمس دارد لکن سود حاصله اگر پیش از سال عزیمت قابل وصول نبوده جزو

درآمد سال وصول، محسوب است که اگر در همان سال به حساب هزینه سفر محسوب شود، خمس ندارد.

آیت الله سیستانی: به اصل پول خمس تعلق می‌گیرد و نیز به سود آن، اگر از طریق معامله شرعی ملک صاحب پول شده است، بلی اگر حج بر آنها مستقر شده و راه دیگری برای رفتن به حج در سال ثبت نام نداشته باشند خمس به آن تعلق نمی‌گیرد.

آیت الله صافی: وجوب خمس معلوم نیست، هر چند احتیاط خوب است و نسبت به سود آن، اگر با آن پول معاملات شرعی، با رعایت شرایطش انجام شود و پرداخت سود، طبق قرارداد باید در موقع تحویل اصل پول پرداخت شود، سود مذکور از منافع سال وصول است که اگر در همان سال صرف مؤونه شود خمس ندارد و اگر باقی بماند آن هم خمس دارد.

آیت الله فاضل: افرادی که برای تشریف به حج یا عمره ثبت نام می‌کنند و در همان سال توفیق تشریف پیدا نمی‌کنند، باید خمس اصل پول و سود متعلقه مربوط به سنوات سابق را پردازند، مگر برای افرادی که حج بر آنها مستقر شده و تمکن از خرید فیش را ندارند.

آیت الله مکارم: هرگاه این پول از درآمد همان سالی باشد که نام نویسی کرده است، نه به آن خمس تعلق می‌گیرد و نه به سود آن. آیت الله نوری: اگر همان سالی که مستطیع شده است، آن پول را برای انجام حج در نوبت خود به حساب ریخته است، آن پول جزو مؤونه و مخارج آن سال محسوب می‌شود و خمس ندارد ولی اگر در سالهای قبل مستطیع بوده است و تأخیر انداخته و به حساب ریخته است باید خمس آن را بدهد.

و در عمره نیز اگر به طور متعارف یک مرتبه یا در چند سال یک مرتبه باشد، پولی که به حساب ریخته است خمس ندارد اما سودی که می‌گیرد از ارباح آن سالی است که آن را تحویل می‌گیرد و اگر تا آخر سال خمسی خود آن را در مخارج لازم زندگی خرج کرد، خمس ندارد و اگر بماند و سال بر آن بگذرد خمس دارد.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۵۶۸

۱۳۵۶- شخصی برای عمره مفرده ثبت نام کرده، در حالی که تشریف او در سال ثبت نام قطعی بوده، ولی در سال بعد به او نوبت رسیده، آیا سر سال خمس، به پول واریز شده، خمس تعلق می‌گیرد؟ ۱۳۵۷- سودی که از طرف سازمان حج و زیارت به سپرده‌های مردم تعلق می‌گیرد، چه حکمی دارد؟

(۱). آیات عظام بهجت، صافی، مکارم و نوری: در فرض سؤال خمس واجب نیست.

آیه الله تبریزی: باید آن را تخمیس نماید، والله العالم.

آیه الله خامنه‌ای: حکم مسأله قبل را دارد.

آیه الله سیستانی: خمس دارد.

آیه الله فاضل: به حاشیه مسأله قبل مراجعه شود.

(۲). آیت الله بهجت: اگر بعد از پایان کار، سود را با چیزی معامله کنند اشکال ندارد و یا این که زاید را صدقه دهند، با استجازه از حاکم شرع علی‌الأحوط.

آیت الله تبریزی: با توجه به این که افراد ثبت نام کننده نسبت به فهم مورد قرارداد و عمل به قرارداد بر طبق عقود شرعی متفاوت هستند، حکم مسأله متفاوت است.

چنانچه اطمینان به انجام معامله شرعی ندارند باید شرط اضافه بر اصل پول نکرده و خود را طلبکار ندانند و اگر به حج رفتند، فقط مقداری را که سازمان حج و زیارت از آنان می‌گیرد (مانده هزینه‌ها) به حساب حج و زیارت واریز می‌کنند. و اگر به حج نرفتند و زیاده به آنان داده شد، با زیاده، معامله مجهول المالک می‌نمایند.

آیت‌الله خامنه‌ای: سود حاصله از معامله مضاربه‌ای برای سپرده‌گذار حلال است.

آیت‌الله سیستانی: اگر واقعاً مضاربه‌ای صورت بگیرد و رعایت شرایط آن بشود، هرچند عقد کتبی باشد، اشکال ندارد و سود حاصله حلال است، ولی باید سهم هر کدام از عامل و مالک به عنوان درصدی از «سود» تعیین شود نه درصدی از «سرمایه».

آیت‌الله صافی: اگر صاحب پول، پول را به بانک بدهد و بانک را وکیل کند که پول را در تجارت شرعی به کار گیرد و سود تجارت را به نحوی که توافق می‌کنند تقسیم کنند مانع ندارد، ولی اگر پول را به عنوان قرض به شرط سود در بانک بگذارد ربا و حرام است و اگر به عنوان مثلاً مضاربه بگذارد که ۱۷ اصل پول به او داده شود، مضاربه باطل است؛ واللّه العالم.

آیت‌الله فاضل: چنانچه بین صاحب پول و بانک، این عمل به قصد مضاربه انجام گیرد، صحیح است و سود حاصله مشروع است و در صورتی که به قصد مضاربه نباشد، چنانچه شرط زیاده و منفعت نشده باشد، باز سود حاصله اشکالی ندارد.

آیت‌الله مکارم: در صورتی که مطابق یکی از عقود شرعیه عمل شود و سودی به صاحب پول بدهند، اشکالی ندارد.

آیت‌الله نوری: در صورتی که دهندگان وجه به این موضوع راضی و با آگاهی آنان باشد، اشکال ندارد؛ برای اطلاع بیشتر به توضیح المسائل ص ۶۰۶ مراجعه نمایید.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۵۷۰

فصل سوم: احکام تقلید

عمل بدون تقلید

۱۳۵۸- شخصی که مقلد هیچ یک از فقها نبوده و حج و عبادت‌های دیگر را بدون تقلید انجام داده، اگر اعمالش مطابق فتوای کسی که باید از او تقلید کند، باشد صحیح است.

رجوع قهری احتیاط واجب بدون نیت رجوع

۱۳۵۹- اگر اعلم در مسأله‌ای احتیاط واجب کرده است، آیا لازم است مقلد جهت رجوع به فالاعلم بداند مرجعش احتیاط واجب کرده و نیت رجوع کند، یا همین که در مقام انجام وظیفه شرعی بوده و عملش طبق فتوای فالاعلم است کافی است؟ به عبارت دیگر، اگر اعلم مثلاً در احرام از مکه قدیم احتیاط واجب است، ولی فالاعلم چنین احتیاطی نداشته، و مقلد اعلم از مکه جدید محرم شده و بعد از اعمال حج فهمیده است که اعلم چنین احتیاطی داشته، آیا عملش صحیح است یا خیر؟ و اکنون چه وظیفه‌ای دارد؟

(۱)- آیه الله مکارم: اگر مطابق فتوای کسی که الآن از او تقلید می‌کند باشد صحیح است.

آیه الله سیستانی: اگر مطابق فتوای کسی که الآن باید از او تقلید کند باشد صحیح است، در غیر این صورت نیز گاهی صحیح است، مانند این که جاهل قاصر باشد و اخلاص به چیزی شده باشد که با جهل قصوری ضرر ندارد.

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: اگر اعمالش مطابق واقع باشد و عبادات را به قصد قربت بجا آورده باشد صحیح است و راه به دست آوردن مطابق شدن آن با واقع این است که یا علم پیدا کند که مطابق با واقع بوده یا آن که مطابق فتوای مجتهدی که فعلاً وظیفه‌اش تقلید از او است واقع شده است. (توضیح المسائل ۱۴، احکام تقلید).

(۲). آیه الله بهجت: می‌تواند با رجوع فعلی، آن عمل را تصحیح کند.

آیت‌الله خامنه‌ای: اگر عمل او در هنگام صدور از وی مطابق با فتوای کسی بوده که می‌توانست شرعاً از او تقلید کند، صحیح و

مجزی است.

آیت الله تبریزی: پس از فهمیدن فتوای فالاعلم در تصحیح عمل، به فتوای وی استناد می‌کند. باید برای ادله به کتب استدلالی مراجعه شود.

آیت الله سیستانی: اگر مطابقت با فتوای کسی که می‌تواند از او تقلید کند داشته باشد، الآن می‌تواند به او رجوع کند.

آیت الله صافی: در فرض سؤال، اگر بعد از خاتمه اعمال نیت کند که آنچه انجام داده‌ام بر طبق نظر فالاعلم باشد اشکال ندارد البته مشروط به این که هنگام احرام از مکه جدید قصد قربت از او متمشی شده باشد.

آیت الله فاضل: چنانچه عمل صادر شده در هنگام وقوع مطابق فتوای فالاعلم باشد کفایت می‌کند ولو اینکه شخص در حین عمل علم به این مطابقت نداشته است، لیکن لازم است بعد از عمل برای تصحیح آن استناد به آن فتوی داشته باشد.

آیت الله مکارم: بعد از اعمال حج رجوع به فالاعلم می‌کند و چون عمل گذشته او با آن هماهنگ است، اعاده لازم نیست.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۵۷۱

بقاء بر تقلید میت

۱۳۶۰- تقلید میت ابتداءً جایز نیست، ولی بقاء بر تقلید میت اشکال ندارد ولی باید به فتوای مجتهد زنده باشد؛ و کسی که در بعضی از مسائل به فتوای مجتهدی عمل کرده، بعد از مردن آن مجتهد، می‌تواند در همه مسائل از او تقلید کند.

(۱). آیه الله بهجت: فقها حیات را شرط می‌دانند؛ یعنی می‌گویند: برای ابتدای تقلید باید از مجتهد زنده تقلید کرد و اما اگر مرجع تقلید انسان از دنیا رفت، در این که آیا می‌تواند بر تقلید باقی بماند یا باید به مجتهد زنده مراجعه نماید، مورد اختلاف است، پس اگر کسی در این مسأله مجتهد بود طبق نظر خودش عمل می‌کند و گرنه طبق نظر مجتهد زنده عمل می‌کند.

باقی ماندن بر تقلید میت در مسائلی که در آنها تقلید و عمل کرده است، در صورتی که مجتهدی که از دنیا رفته با مجتهد زنده از نظر علمی مساوی باشند، بنابر اقوی جایز است، هر چند با اجازه مجتهدی دیگری بر تقلید باقی بوده و عمل کرده باشد؛ و اگر مجتهدی که از دنیا رفته اعلم باشد، واجب است بر تقلید او باقی بماند و اگر مجتهد زنده بعداً اعلم شد واجب است در تمامی مسائل به او عدول نماید.

آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: اگر مجتهدی که انسان از او تقلید می‌کند از دنیا برود، در صورتی که فتوای او در نظر مقلد بوده و فراموش نکرده باشد، حکم بعد از فوت او حکم زنده بودنش است؛ و اگر فتوای او را یاد نگرفته (خویی: یا فراموش کرده است) لازم است به مجتهد زنده رجوع کند. (تبریزی: و بعید نیست در صورتی که فراموش کرده است باز بتواند به فتوای او عمل کند).

آیه الله سیستانی: اگر مجتهدی که انسان از او تقلید می‌کند از دنیا برود، حکم بعد از فوت او حکم زنده بودنش است. بنابراین، اگر او اعلم از مجتهد زنده باشد باید- با علم به اختلاف در مسائل محل ابتلا ولو اجمالاً- بر تقلید او باقی بماند و چنانچه مجتهد زنده اعلم از او باشد، باید به مجتهد زنده رجوع کند. و اگر اعلمیتی در میان آنها معلوم نشود یا مساوی باشند مخیر است عمل خود را با فتوای هر کدام تطبیق نماید مگر در موارد علم اجمالی یا قیام حجت اجمالی بر تکلیف مانند موارد اختلاف در قصر و تمام که بنابر احتیاط واجب باید رعایت هر دو فتوا را بنماید و مراد از تقلید در صدر این مسأله صرف التزام به متابعت از فتوای مجتهد معین است نه عمل کردن به دستور او.

آیه الله صافی: بلکه جواز بقا بر تقلید او در سایر مسائل نیز بعید نیست. ولی اگر مجتهد میتی که از او تقلید می‌کرده، اعلم از حی باشد، بقا بر تقلید او، بنابر احتیاط، واجب است؛ چنانکه اگر مجتهد حی، از میت اعلم باشد عدول به حی واجب است.

آیه الله فاضل: مسأله باقی ماندن بر تقلید میّت جایز است در صورتی که مجتهد میّت و مجتهد حیّ مساوی در علم باشند و چنانچه یکی از آن دو اعلم باشد تقلید از اعلم لازم است و در باقی ماندن بر تقلید میّت، فرقی بین مسائلی که عمل نموده و مسائلی که عمل ننموده وجود ندارد.

آیه الله گلپایگانی: اگر مجتهدی که انسان از او تقلید می کند از دنیا برود، باید از مجتهد زنده تقلید کند. ولی کسی که در مسأله‌ای به فتوای مجتهدی عمل کرده یا آن را یاد گرفته و ملتزم به عمل به آن شده باشد، اگر بعد از مردن آن مجتهد در آن مسأله به فتوای مجتهد زنده رفتار نکرده باشد، می تواند در آن مسأله به فتوای مجتهدی که از دنیا رفته باقی باشد.

اگر چه احتیاط مستحب آن است که به فتوای مجتهد زنده رفتار نماید.

آیه الله مکارم: هر گاه مجتهدی که انسان از او تقلید می کند از دنیا برود، باقی ماندن بر تقلید او جایز است بلکه اگر اعلم باشد واجب است، به شرط این که عمل به فتوای او کرده باشد و یا حداقل فتوای او را برای عمل گرفته باشد.

عمل کردن به فتوای مجتهد مرده ابتداءً جایز نیست هر چند اعلم باشد بنابر احتیاط واجب.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۵۷۲

وظیفه نایب در تقلید

۱۳۶۱- نایب باید اعمال حج را طبق فتوای مرجع خود انجام دهد و میزان، وظیفه خود اوست؛

(۱). آیه الله بهجت: در نیابت از میّت به وظیفه خودش عمل می کند و در نیابت صحیح از زنده فی الجمله احتیاط می کند (مناسک، س ۲۳).

آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: چنانچه منوبّ عنه حیّ باشد، باید طبق تقلید منوبّ عنه عمل کند و چنانچه منوبّ عنه مرده باشد، اگر وصیت کرده، باید به تقلید منوبّ عنه عمل کند. در غیر این دو صورت، مراعات تقلید منوبّ عنه لازم نیست. آیه الله تبریزی اضافه فرموده‌اند: و بنابر احتیاط لازم است آن عمل بنا به تقلید وصیّ و ورثه هم صحیح باشد و اگر وصیتی نکرده، نایب به حسب تقلید خودش عمل کند و طوری باشد که به حسب وظیفه ورثه هم مجزی باشد.

آیه الله سیستانی: باید طبق تقلید خودش عمل کند ولی اگر اجیر شده باشد که طبق نظر منوبّ عنه یا مستأجر عمل کند، چه به صراحت ذکر شده باشد و چه اطلاق منصرف به آن باشد، باید به همان نحو عمل کند، مگر در صورت یقین به فساد عمل.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۵۷۳

ولی اگر به کیفیت خاصی، اجیر شده، باید طوری عمل کند که مراعات وظیفه خودش و کیفیت ذکر شده، بشود.

۱۳۶۲- اجیر و مستأجر، لازم نیست که سؤال کنند مقلّد چه کسی هستند؛ و اجیر مطابق تقلید خودش، عمل می کند.

(۱). آیه الله بهجت: به مسأله قبل مراجعه شود.

آیه الله تبریزی: بنابر احتیاط مراعات تقلید منوبّ عنه را بنماید.

آیه الله خویی: اگر اجیر بتواند اعمال را به نحوی انجام دهد که بدانند مطابق تقلید منوبّ عنه واقع می شود، و در صورتی که عمل طبق فتوای مقلّد منوبّ عنه به نظر نایب باطل باشد، باید عمل به احتیاط کند.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۵۷۴

فصل چهارم: لقطه**کراهت برداشتن لقطه حرم**

۱۳۶۳- اگر در حرم چیزی پیدا کرد، برداشتن آن کراهت شدید دارد، بلکه احتیاط، در برداشتن است.

لقطه کمتر از درهم

۱۳۶۴- اگر لقطه حرم از یک درهم کمتر باشد، در صورت برداشتن، می‌تواند با قصد تملک، آن را مصرف کند و ضامن نیست؛ و چنانچه تملک نکرد و تفریط نکرد، ضامن نیست؛ ولی اگر بدون تملک آن را نگاه داشت ولی کوتاهی و تفریط کرد، ضامن است؛ و اگر قصد تملک کرد و صاحبش قبل از تلف شدن پیدا شد، باید آن را- بنا بر احتیاط واجب - به صاحبش رد کند.

لقطه بیشتر از درهم

۱۳۶۵- اگر لقطه‌ای را که در حرم برداشت، یک درهم یا بیشتر ارزش داشت، باید یک سال تعریف و از صاحبش جستجو کند، اگر او را نیافت، بعد از یک سال، بین دو امر، مخیر است:

(۱)- آیات عظام فاضل، مکارم: این احتیاط ترک نشود.

(۲)- آیه الله خوبی، آیه الله فاضل: بنا بر احتیاط باید عوض صاحبش به مؤمن فقیر صدقه بدهد و حق تملک ندارد.

(۳)- آیه الله سیستانی: بنا بر احتیاط واجب باید از طرف صاحبش صدقه بدهد و هر وقت صاحبش پیدا شد چنانچه به صدقه دادن راضی نشود عوض آن را به او بدهد. (توضیح المسائل، م ۲۵۷۴).

(۴)- آیه الله مکارم: بنا بر احتیاط واجب.

(۵)- آیه الله گلپایگانی: باید به صاحبش رد کند بنا بر احتیاط اگر اقوی نباشد (وسیله النجاء، ج ۲، ص ۳۲۶)

(۶)- آیه الله سیستانی، آیه الله صافی: به احتیاط واجب باید صدقه بدهد.

(۷)- آیه الله خوبی: بنا بر احتیاط باید عوض صاحبش صدقه بدهد و حق تملک ندارد. (منهاج الصالحین، ج ۲، ص ۶۴۶)

آیه الله سیستانی: احتیاط واجب آن است که تصدق کند. (توضیح المسائل، م ۲۵۷۷).

آیه الله مکارم: هرگاه احتمال قابل توجه در مورد پیدا شدن صاحبش نمی‌دهد صدقه بدهد.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۵۷۵

اول، حفظ برای صاحبش که در این صورت، اگر در نگاهداری کوتاهی نکرد، در صورت تلف، ضامن نیست؛

دوم، صدقه دادن برای صاحبش؛ ولی اگر صاحبش پیدا شد و راضی به صدقه نشد، باید عوضش را به او بدهد و تملک آن جایز نیست؛ و اگر تملک کند، مالک نمی‌شود و ضامن است.

حکم پول پیدا شده

۱۳۶۶- اگر شخصی در مکه یا مدینه پولی- اعم از پول ایرانی یا غیر ایرانی- پیدا کند، با یأس از پیدا شدن صاحبش- علی الأحوط - از طرف او به فقیر صدقه بدهد.

۱۳۶۷- اگر کسی که ده رأس گوسفند خریداری نموده بعداً بفهمد که پول ۹ رأس را پرداخت نموده است، به صحت ذبح ضرر نمی‌زند و پول باقیمانده را با یأس از شناسایی صاحبش، از طرف او به فقیر صدقه دهد. ۱۳۶۸- با فرض امکان، برداشتن سنگ و ریگ از صفا و مروه جایز نیست ولی از مشعر مانع ندارد.

(۱)- آیه الله گلپایگانی: و همچنین می‌تواند آن را تحویل حاکم شرع بدهد. (وسیله النجاة، ج ۲، ص ۳۲۶).
آیه الله مکارم: بنا بر احتیاط واجب.

(۲)- برای به دست آوردن نظر مراجع به ذیل مسأله ۱۳۶۳ الی ۱۳۶۵ مراجعه شود.

(۳)- آیه الله تبریزی، آیه الله خویی: باید فقیر مؤمن باشد.

آیه الله سیستانی: و به احتیاط واجب باید به اذن حاکم شرع باشد.

(۴)- آیه الله مکارم: منظور قیمت ارز آزاد است.

(۵)- آیه الله تبریزی: بنا بر احتیاط.

آیه الله بهجت: برداشتن خاک و سنگ از مسجد الحرام و صفا و مروه جایز نیست و اگر آورده باید بر گرداند ولی از سایر اماکن حرام نیست (مناسک، س ۱۸۵).

آیه الله خویی: نظر ایشان راجع به برداشتن سنگ از صفا و مروه به دست نیامد.

آیه الله سیستانی: شکستن سنگ‌های صفا و مروه جایز نیست ولی برداشتن آنچه از آنجا جدا شده مانعی ندارد.

آیه الله گلپایگانی: بیرون بردن خاک و سنگ از حرم ممنوع است علی الأحوط. (آراء المراجع، ص ۴۳۴).

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۵۷۶

۱۳۶۹- آوردن خاک، ریگ و سنگ از عرفات، مشعر الحرام، منا، صفا، مروه یا منطقه حرم چه حکمی دارد؟ و چنانچه عمداً یا جهلاً آورده باشد، برگرداندن آن واجب است یا نه؟

(۱). آیه الله بهجت: برداشتن آن (با فرض امکان) از مسجد الحرام و صفا و مروه جائز نیست و اگر آورده باید برگرداند ولی از سایر اماکن حرام نیست. [مناسک محشی مسأله ۱۳۴۷]

آیه الله تبریزی: برداشتن خاک و ریگ و سنگ از آنچه نام برده شده مانعی ندارد بلی اگر در مسجد الحرام و مسجد خیف و یا سایر مساجد فرض شود، جایز نیست و برگرداندن آن لازم است، والله العالم.

آیه الله سیستانی: اشکال ندارد و برگرداندن واجب نیست.

آیه الله صافی: بنا بر احتیاط از آوردن خاک و ریگ حرم خودداری شود و اگر آورده، در صورت تمکن به حرم برگرداند، والله العالم.

آیه الله فاضل: از صفا و مروه جایز نیست. و از غیر آن دو مانعی ندارد. و در هر صورت برگرداندن لازم نیست. ولی به طور کلی لازم است مؤمنین از این قبیل اعمال پرهیز کنند.

آیه الله مکارم: این کار شرعاً اشکال دارد و احتیاط آن است که آن را برگرداند.

آیه الله نوری: از عرفات و مشعر الحرام اشکال ندارد ولی از صفا و مروه اشکال دارد و باید برگرداند.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۵۷۷

عدم جواز عبور حائض و نساء از مسجدین

۱۳۷۰- حایض و جنب نمی‌توانند از مسجدالحرام و مسجدالنبی صلی الله علیه و آله- ولو از مقدار توسعه یافته - عبور کنند.

عدم جواز برداشتن قرآن از مسجدین

۱۳۷۱- برداشتن قرآن‌های مسجدین بدون اجازه از متصدی ذریبط، جایز نیست؛ و اگر کسی برداشته، باید برگرداند.

تیمم جنب برای خروج از مسجد

۱۳۷۲- اگر فرضاً کسی در مسجدین جنب شود، باید فوراً برای خروج از مسجد تیمم بدل از غسل جنابت کند و خارج شود؛ و با همین التفات، اگر تیمم کند، صحیح و با نیت است.

چند قاعده و مسأله**شک در عمل سابق**

۱۳۷۳- اگر در هر یک از اعمال عمره و حج، بعد از ورود به عمل بعد، شک کند، به شک اعتنا

(۱)- آیه الله بهجت: احکام مطلق مساجد را دارند ولی احکام خاصه را ندارند.

آیه الله تبریزی: بنابر احتیاط باید عبور ترک شود.

(۲)- آیات عظام خوبی، فاضل: مگر این که زمان خروج کوتاهتر از زمان لازم برای تیمم و یا مساوی باشد که در این صورت واجب نیست.

آیه الله بهجت، آیه الله سیستانی: مگر این که زمان خروج کوتاهتر باشد از زمان تیمم که باید بدون آن خارج شود یا مساوی باشد که مخیر است.

آیه الله تبریزی: نیت در تیمم بدل از غسل جنابت، به جهت خروج از مسجد است.

آیه الله مکارم: مگر این که زمان خروج کوتاهتر از زمان تیمم باشد.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۵۷۸

نکند؛ چه شک در اصل بجا آوردن باشد، یا شک در صحت آن.

اعتبار عسر و حرج شخصی

۱۳۷۴- اگر حکمی دائر مدار حرج و مشقت باشد، مراد حرج و مشقت شخصی است.

وسواس و احتیاط

۱۳۷۵- در اعمال حج و سایر اعمال، نباید به وسوسه اعتنا شود، ولی انجام عمل احتیاطی بدون وسوسه مانع ندارد.

مس القاب معصومین بدون وضو

۱۳۷۶- مس القاب ائمه اطهار علیهم السلام- مثل «رضا»، «جواد» و «هادی» - بدون وضو، چه حکمی دارد؟ ۱۳۷۷- در فرض حکم قاضی مکه به عید بودن روزی، باید تبعیت شود و احتیاط لازم نیست ولو با علم به خلاف.

(۱)- آیه الله خویی، آیه الله فاضل: لیکن در طواف و سعی، تکرار در اعمال در برخی از صور موجب بطلان است، اگرچه بدون وسوسه هم باشد.

(۲). آیه الله بهجت: احوط اجتناب است.

آیه الله تبریزی: بنابر احتیاط جایز نیست، والله العالم.

آیه الله خامنه‌ای: خلاف احتیاط است.

آیه الله سیستانی: اشکال ندارد.

آیه الله صافی: حکم در حرمت مس اسامی طیبه آن بزرگواران علیهم السلام بنابر احتیاط واجب است و در القاب شریفه نیز احوط و اولی است، والله العالم.

آیه الله فاضل: مس آنها بدون وضو مانعی ندارد.

آیه الله مکارم: هر گاه به عنوان اسامی ائمه علیهم السلام بوده باشد احتیاط واجب آن است که بدون طهارت مس نکنند و اگر به نام اشخاص دیگر بوده باشد، اشکالی ندارد.

آیه الله نوری: اگر بی احترامی محسوب شود جایز نیست و مستحب است که مس القاب ائمه اطهار علیهم السلام مطلقاً با وضو صورت بگیرد.

(۳)- آیه الله اراکی: اگر خلاف تقیه نشود می‌توانند احتیاط کنند.

آیه الله بهجت: آن که علم به خلاف فرض شود، که انسان بداند روزی که به حکم قاضی روز عرفه (نهم) است، واقعاً روز ترویه و هشتم باشد، که در این صورت و قوف با آنها کافی نخواهد بود. بلی با عدم علم به خلاف و عدم قیام حجت شرعیه برخلاف و با صدق تقیه بر نحو معهود متعارف، اقوی کفایت موافقت با عامه است چنانکه سیره قطعیه غیر مردوعه بر آن دلالت دارد و عدم مانعیت علم به خلاف از صحت عمل با ناچاری و تقیه، خالی از وجه نیست و عمل به واقع در جمیع صور، ظاهراً مجزی است و با عدم شرایط تقیه صحت عمل مورد تأمل است با موافقت عامه، ولو علم به خلاف عمل ایشان بر حسب حکم حاکم ایشان نباشد، والله العالم. (مناسک، مسأله ۳۷۵).

آیه الله تبریزی: نظریه ایشان عیناً نظریه آیه الله خویی است اما با این اضافه:

و ممکن است در صورت دوم چاره کند به این که در روز عید آنها (روز نهم واقعاً) از طریق منی به مکه برگردد و بعد از راه عرفات و مشعر به منی برود، بنحوی که قبل از غروب و قوف در عرفات بنماید ولو آن‌آما (ولو یک لحظه) و در حال حرکت، و به همین نحو و قوف در مشعر را در شب درک کند و بعد برای اعمال به منی برود. (مناسک، مسأله ۳۷۵).

آیه الله خویی: آن که علم به خلاف فرض شود، که انسان بداند روزی که به حکم قاضی روز عرفه (نهم) است، واقعاً روز ترویبه و هشتم باشد، که در این صورت وقوف با آنها کافی نخواهد بود. و در این حال اگر مکلف تمکن از عمل به وظیفه را داشته باشد ولو به وقوف اضطراری در مزدلفه بدون محذور حتی محذور مخالفت تقیه، باید عمل به وظیفه نماید، و در غیر این صورت حجش بدل به عمره مفرده شده و حجی نخواهد داشت. و چنانچه استطاعتش از همین سال بوده و برای سالهای بعد باقی نخواهد ماند، وجوب حج از او ساقط خواهد بود، مگر این که استطاعت تازه‌ای پیدا کند که در این صورت دوباره حج می‌نماید. (مناسک، مسأله ۳۷۵).

آیه الله سیستانی: اگر برای مکلف ممکن شود که اعمال حج را در اوقات مخصوص خود، برطبق ضوابط شرعی، در باب ثبوت هلال بجا آورد و آنها را به همین صورت بجا آورد، حجش در هر صورت صحیح است و اگر آنها را به صورت یاد شده بجا نیاورد، اگرچه به علت عذری باشد پس اگر از نظر و حکم قاضی عامه نیز در وقوف در عرفات و مشعر پیروی نکرد، شکی در بطلان حج او نیست ولی اگر از او پیروی کند صحت حج او مورد اشکال است. (مناسک، مسأله ۳۷۱).

آیه الله صافی، آیه الله گلپایگانی: هرگاه نزد قاضی عامه، اول ماه ذی‌حجه ثابت شود و برای شیعه شرعاً ثابت نشده باشد و به این جهت روز نهم ذی‌حجه در نزد آنها روز هشتم به نظر شیعه باشد، احتیاط واجب آن است که اگر ممکن است وقوف اختیاری عرفات را در روزی که نزد شیعه نهم است انجام دهد و اگر ممکن نشد اضطراری آن را درک کند، و به مشعر رفته و وقوف در آنجا را نیز درک نماید و اعمال روز عید را در منی به عمل آورد، و اگر درک اضطراری عرفات هم ممکن نشد درک اختیاری مشعر کافی است و حجش صحیح است و بنابر اقوی چنانچه گفته خواهد شد، درک اضطراری عرفه و اضطراری مشعر نیز کفایت می‌کند و اگر درک هیچ یک از این مواضع میسر نشود، حکم آن در مسأله بعد ذکر خواهد شد.

هرگاه هلال نزد قاضی عامه ثابت شود و نزد شیعه ثابت نشده باشد لکن از جهت تقیه ناچار به متابعت باشند و از عمل به وظیفه خود خائف باشند اقوی صحت و کفایت همین حج است از حجة الاسلام، هرچند عالم به خلاف باشند و اگر بدون خوف متمکن از عمل به وظیفه باشند احوط آن است که با آنها رجاء متابعت کند و بعد واجب است عمل بوظیفه خود نمایند حتی با عدم علم به خلاف. مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۵۸۰

کنسرو گوشت و ماهی خارجی

۱۳۷۸- کنسروهای گوشت و ماهی خارجی، که در بازار مسلمین به فروش می‌رسد، اگر ندانند از کجا وارد شده، یا بدانند که از بلاد مسلمین است، مانع ندارد؛ و اگر بدانند از بلاد کفر وارد می‌شود، در صورتی محکوم به حلیت است که وارد کننده مسلمان باشد و احتمال بدهند که تذکیر آن را احراز کرده و در دسترس مسلمین قرار داده است.

استلام حجرالاسود برای بانوان

۱۳۷۹- برخی از خانم‌ها هنگام استلام حجرالاسود، بدنشان با نامحرم تماس می‌گیرد و حتی گاهی چادر و روسریشان کنار رفته و موهایشان ظاهر می‌شود، لطفاً حکم شرعی را در این خصوص بیان فرمایید.

۱۳۸۰- عامه که مراجعه می‌کنند و تکلیف حج و عمره خود را سؤال می‌کنند.

(۱)- آیه الله سیستانی: باید احراز شود که فلس دارد.

آیه الله فاضل: چنانچه احراز شود از نوع ماهی فلس دار است و احراز شود زنده و توسط انسان از آب خارج شده یا در تور ماهی گیری افتاده است مصرف آن مانعی ندارد والا حلال نیست و چنانچه فروشنده مسلمان باشد و احتمال بدهند که احراز تذکیر و فلس داشتن آن را کرده است کفایت می‌کند.

(۲)- آیه الله سیستانی: اگر فروشنده مسلمان باشد و این احتمال در او داده شود کافی است و ماهی اگر پس از صید در تور ماهی گیری بمیرد حلال است و اگر اطمینان پیدا شود که صید کافر به این صورت بوده است اگر ماهی فلس دار باشد حلال است.

(۳)- آیه الله خویی: اگر ماهی معلوم نباشد که فلس دارد، خوردن آن جایز نیست.

(۴). آیات عظام بهجت، خامنه‌ای، گلپایگانی، سیستانی، صافی، فاضل و مکارم: در فرض سؤال باید خودداری نمایند.

(۵). آیه الله سیستانی: طبق مذهب سائل و می‌تواند در کنار آن طبق خاصه هم حکم را بیان کند. بلی، اگر ظاهر سؤال او این نباشد که جواب را طبق مذهب خود می‌خواهد، می‌تواند به جواب خاصه اکتفا نمود.

آیه الله بهجت: طبق خاصه.

آیه الله تبریزی: اگر بر طبق مذهب عامه جواب داده شود مانعی ندارد و بر طبق فقه خاصه هم می‌توان جواب داد.

آیه الله صافی: ظاهراً بر طبق نظر خاصه بگوید هم مجزی باشد.

آیه الله فاضل: چنانچه به طور مطلق سؤال کند بر وفق مذهب خاصه جواب داده شود اما اگر از مذهب عامه سؤال کردند بر طبق عامه جواب داده شود.

مناسک حج با حواشی مراجع تقلید (۱۳۸۷)، ص: ۵۸۱

جواز و عدم جواز ممانعت از اعزام مجدد

۱۳۸۱- کسانی که حج واجب خود را در سال‌های گذشته انجام داده و مجدداً برای تشریف ثبت نام کرده‌اند، آیا سازمان حج می‌تواند از اعزام آنها خودداری کنند و به کسانی که مستطیع شرعی هستند و تاکنون مشرف نشده اولویت دهد و آنان را به حج اعزام نماید؟

۲- از آنجا که تشریف مکرر برخی افراد در موسم حج مانع از تشریف افراد واجب الحج یا سبب تأخیر حج آنها می‌گردد، آیا رفتن به حج مستحب برای چنین افرادی جایز است؟

یادگیری احکام عمره و حج

۱۳۸۲- یادگیری و دانستن اعمال حج هر چند اجمالاً، قبل از سفر لازم نیست، و کافی است که عمره تمتع و حج تمتع را به عنوان عبادتی که خداوند متعال بر او واجب کرده، نیت کند و کیفیت هر یک را، در وقت عمل یاد بگیرد و عمل کند؛ هر چند یاد گرفتن اعمال، بهتر و موافق احتیاط است.

والحمد لله رب العالمین و صلی الله علی محمد و آله اجمعین

(۱). آیه‌الله بهجت: ۱- در صورتی که تشرف مجدد به جهتی- از قبیل استیجار و - ... بر آنها لازم نباشد، مانعی ندارد. ۲- جایز است.

آیه‌الله سیتانی: ۱- اگر تعهد شرعی نموده باشند نمی‌توانند تخلف نمایند. ۲- جایز است.

آیه‌الله صافی: ۱- نسبت به کسانی که قبلاً ثبت نام کرده‌اند و سازمان حج، اعزام آنها را به حج پذیرفته است، خلف وعده است. بلی از این به بعد سازمان می‌تواند فقط از افراد ضروره نام نویسی کند. مع ذلک سازمان، حق ممانعت از افراد غیر ضروره که از طریق دیگر مشرف می‌شوند را ندارد والله العالم.

۲- جایز است لکن خوب است کسانی که حج واجب را انجام نداده‌اند، مقدم شوند.

آیه‌الله فاضل: ۱- در مواردی که سازمان حج از اشخاص ثبت نام کرده و آنها قبلاً حج واجب را انجام نداده‌اند نمی‌تواند شرعاً برخلاف تعهد عمل کند، آری نسبت به کسانی که ابتداءً بخواهند ثبت نام کنند می‌تواند چنین شرطی کند.

۲- بلی از این جهت اشکالی وجود ندارد.

درباره مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان

بسم الله الرحمن الرحيم

جَاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ (سوره توبه آیه ۴۱)

با اموال و جانهای خود، در راه خدا جهاد نمایید؛ این برای شما بهتر است اگر بدانید حضرت رضا (علیه السلام): خدا رحم نماید بنده‌ای که امر ما را زنده (و برپا) دارد ... علوم و دانشهای ما را یاد گیرد و به مردم یاد دهد، زیرا مردم اگر سخنان نیکوی ما را (بی آنکه چیزی از آن کاسته و یا بر آن بیافزایند) بدانند هر آینه از ما پیروی (و طبق آن عمل) می‌کنند

بنادر البحار- ترجمه و شرح خلاصه دو جلد بحار الانوار ص ۱۵۹

بنیانگذار مجتمع فرهنگی مذهبی قائمیه اصفهان شهید آیت الله شمس آبادی (ره) یکی از علمای برجسته شهر اصفهان بودند که در دلدادگی به اهل بیت (علیهم السلام) بخصوص حضرت علی بن موسی الرضا (علیه السلام) و امام عصر (عجل الله تعالی فرجه الشریف) شهره بوده و لذا با نظر و درایت خود در سال ۱۳۴۰ هجری شمسی بنیانگذار مرکز و راهی شد که هیچ وقت چراغ آن خاموش نشد و هر روز قوی تر و بهتر راهش را ادامه می‌دهند.

مرکز تحقیقات قائمیه اصفهان از سال ۱۳۸۵ هجری شمسی تحت اشراف حضرت آیت الله حاج سید حسن امامی (قدس سره الشریف) و با فعالیت خالصانه و شبانه روزی تیمی مرکب از فرهیختگان حوزه و دانشگاه، فعالیت خود را در زمینه های مختلف مذهبی، فرهنگی و علمی آغاز نموده است.

اهداف: دفاع از حریم شیعه و بسط فرهنگ و معارف ناب ثقلین (کتاب الله و اهل البیت علیهم السلام) تقویت انگیزه جوانان و عامه مردم نسبت به بررسی دقیق تر مسائل دینی، جایگزین کردن مطالب سودمند به جای بلوتوث های بی محتوا در تلفن های همراه و رایانه ها ایجاد بستر جامع مطالعاتی بر اساس معارف قرآن کریم و اهل بیت علیهم السلام با انگیزه نشر معارف، سرویس دهی به محققین و طلاب، گسترش فرهنگ مطالعه و غنی کردن اوقات فراغت علاقمندان به نرم افزار های علوم اسلامی، در دسترس بودن منابع لازم جهت سهولت رفع ابهام و شبهات منتشره در جامعه عدالت اجتماعی: با استفاده از ابزار نو می توان بصورت تصاعدی در نشر و پخش آن همت گمارد و از طرفی عدالت اجتماعی در تزیق امکانات را در سطح کشور و باز از جهتی نشر فرهنگ اسلامی

ایرانی را در سطح جهان سرعت بخشید.

از جمله فعالیت‌های گسترده مرکز:

الف) چاپ و نشر ده ها عنوان کتاب، جزوه و ماهنامه همراه با برگزاری مسابقه کتابخوانی

ب) تولید صدها نرم افزار تحقیقاتی و کتابخانه ای قابل اجرا در رایانه و گوشی تلفن همراه

ج) تولید نمایشگاه های سه بعدی، پانوراما، انیمیشن، بازیهای رایانه ای و ... اماکن مذهبی، گردشگری و ...

د) ایجاد سایت اینترنتی قائمیه www.ghaemiyeh.com جهت دانلود رایگان نرم افزار های تلفن همراه و چندین سایت مذهبی دیگر

ه) تولید محصولات نمایشی، سخنرانی و ... جهت نمایش در شبکه های ماهواره ای

و) راه اندازی و پشتیبانی علمی سامانه پاسخ گویی به سوالات شرعی، اخلاقی و اعتقادی (خط ۲۳۵۰۵۲۴)

ز) طراحی سیستم های حسابداری، رسانه ساز، موبایل ساز، سامانه خودکار و دستی بلوتوث، وب کیوسک، SMS و ...

ح) همکاری افتخاری با دهها مرکز حقیقی و حقوقی از جمله بیوت آیات عظام، حوزه های علمیه، دانشگاهها، اماکن مذهبی مانند مسجد جمکران و ...

ط) برگزاری همایش ها، و اجرای طرح مهد، ویژه کودکان و نوجوانان شرکت کننده در جلسه

ی) برگزاری دوره های آموزشی ویژه عموم و دوره های تربیت مربی (حضور و مجازی) در طول سال

دفتر مرکزی: اصفهان/خ مسجد سید/ حد فاصل خیابان پنج رمضان و چهارراه وفائی / مجتمع فرهنگی مذهبی قائمیه اصفهان

تاریخ تأسیس: ۱۳۸۵ شماره ثبت: ۲۳۷۳ شناسه ملی: ۱۰۸۶۰۱۵۲۰۲۶

وب سایت: www.ghaemiyeh.com ایمیل: Info@ghaemiyeh.com فروشگاه اینترنتی:

www.eslamshop.com

تلفن ۲۵-۲۳۵۷۰۲۳-۲۳۵۷۰۲۲ (۰۳۱۱) فکس ۲۳۵۷۰۲۲ (۰۳۱۱) دفتر تهران ۸۸۳۱۸۷۲۲ (۰۲۱) بازرگانی و فروش ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹ امور

کاربران (۰۳۱۱)۲۳۳۳۰۴۵

نکته قابل توجه اینکه بودجه این مرکز؛ مردمی، غیر دولتی و غیر انتفاعی با همت عده ای خیر اندیش اداره و تامین گردیده و لی

جوابگوی حجم رو به رشد و وسیع فعالیت مذهبی و علمی حاضر و طرح های توسعه ای فرهنگی نیست، از اینرو این مرکز به فضل

و کرم صاحب اصلی این خانه (قائمیه) امید داشته و امیدواریم حضرت بقیه الله الاعظم عجل الله تعالی فرجه الشریف توفیق

روزافزونی را شامل همگان بنماید تا در صورت امکان در این امر مهم ما را یاری نمایند انشاءالله.

شماره حساب ۶۲۱۰۶۰۹۵۳، شماره کارت: ۶۲۷۳-۵۳۳۱-۳۰۴۵-۱۹۷۳ و شماره حساب شبا: IR۹۰-۰۱۸۰-۰۰۰۰-۰۰۰۰-۰۶۲۱

۵۳-۰۶۰۹ به نام مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان نزد بانک تجارت شعبه اصفهان - خیابان مسجد سید

ارزش کار فکری و عقیدتی

الاحتجاج - به سندش، از امام حسین علیه السلام - هر کس عهده دار یتیمی از ما شود که محنت غیبت ما، او را از ما جدا کرده

است و از علوم ما که به دستش رسیده، به او سهمی دهد تا ارشاد و هدایتش کند، خداوند به او می فرماید: «ای بنده بزرگوار

شریک کننده برادرش! من در کرم کردن، از تو سزاوارترم. فرشتگان من! برای او در بهشت، به عدد هر حرفی که یاد داده است،

هزار هزار، کاخ قرار دهید و از دیگر نعمت‌ها، آنچه را که لایق اوست، به آنها ضمیمه کنید».

التفسیر المنسوب إلى الإمام العسکری علیه السلام: امام حسین علیه السلام به مردی فرمود: «کدام یک را دوست تر می داری: مردی

اراده کشتن بینوایی ضعیف را دارد و تو او را از دستش می رسانی، یا مردی ناصبی اراده گمراه کردن مؤمنی بینوا و ضعیف از

پیروان ما را دارد، اما تو دریچه‌ای [از علم] را بر او می‌گشایی که آن بینوا، خود را بداند، نگاه می‌دارد و با حجت‌های خدای متعال، خصم خویش را ساکت می‌سازد و او را می‌شکند؟».

[سپس] فرمود: «حتماً رهاندن این مؤمن بینوا از دست آن ناصبی. بی‌گمان، خدای متعال می‌فرماید: «و هر که او را زنده کند، گویی همه مردم را زنده کرده است»؛ یعنی هر که او را زنده کند و از کفر به ایمان، ارشاد کند، گویی همه مردم را زنده کرده است، پیش از آن که آنان را با شمشیرهای تیز بکشد».

مسند زید: امام حسین علیه السلام فرمود: «هر کس انسانی را از گمراهی به معرفت حق، فرا بخواند و او اجابت کند، اجری مانند آزاد کردن بنده دارد».

مرکز تحقیقات و ترجمه

اصفهان

گام‌ها

WWW

برای داشتن کتابخانه های تخصصی
دیگر به سایت این مرکز به نشانی

www.Ghaemiyeh.com

www.Ghaemiyeh.net

www.Ghaemiyeh.org

www.Ghaemiyeh.ir

مراجعه و برای سفارش با ما تماس بگیرید.

۰۹۱۳ ۲۰۰۰ ۱۰۹

